

BAYERISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

Veröffentlichungen der Kommission für die Herausgabe ungedruckter Texte
aus der mittelalterlichen Geisteswelt

Band XXVI

RICHARD FISHACRE

IN TERTIUM LIBRUM
SENTENTIARUM

Teil 1:
PROL.,
DIST. 1–22

Herausgegeben
von
Alexander Eichinger
Hans Kraml
Gerhard Leibold

MÜNCHEN 2011
VERLAG DER BAYERISCHEN AKADEMIE
DER WISSENSCHAFTEN

IN KOMMISSION BEIM VERLAG C. H. BECK MÜNCHEN

Die Edition dreier zentraler Kommentare zu den Sentenzen des
Petrus Lombardus wird als Vorhaben der Bayerischen Akademie der
Wissenschaften im Rahmen des Akademienprogramms von der
Bundesrepublik Deutschland und vom Freistaat Bayern gefördert.

ISBN 978 3 7696 9025 5

© Bayerische Akademie der Wissenschaften, München 2011
Satz: Klaus Rodler, München
Druck und Bindung: Druckerei C. H. Beck Nördlingen
Printed in Germany

Inhaltsverzeichnis

Quellen	7*
1. Handschriftliche Quellen	7*
2. Gedruckte Quellen	7*
Literatur	13*
Abkürzungen	14*
Einleitung	17*
1. Text	17*
1.1 Sigla der Handschriften	18*
1.2 Die Handschriften	18*
2. Bemerkungen zur Textüberlieferung	18*
2.1 Ursprung der Textüberlieferung	19*
2.2 Gemeinsame Fehler und die Abhängigkeitsverhältnisse der Handschriften	20*
2.2.1 Balliol, Bologna, Oriel, Paris, Chicago	20*
2.2.2 Cambridge, London, Vatican	23*
2.3 Besonderheiten von Chicago University MS 156 (Cg)	27*
3. Quellen für Fishacres Sentenzenkommentar	33*
4. Zur Gestaltung des Editionstextes	33*
In tertium librum Sententiarum, prol. et dist. 1–22	1
Index rerum quae in prol. et dist. 1–22 tractantur	369
Index Auctorum et Scriptorum	373

Quellen

1. Handschriftliche Quellen

Richardus Fishacre

Bologna, Biblioteca Universitaria lat. 1546
Cambridge, Gonville and Caius College 329/410
Chicago, University MS 156
London, British Library Royal 10. B. vii
London, Lambeth Palace 116
Oxford, Balliol College 57
Oxford, Oriel College 43
Paris, Bibliothèque Nationale lat. 15754
Città del Vaticano, Biblioteca Vaticana Ottob. lat. 294

Hugo de S. Caro, *Commentaria in quattuor libros Sententiarum*,
Città del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana lat. 1098

2. Gedruckte Quellen

Alanus de Insulis,

Regulae de sacra theologia, PL 210.
De articulis catholicae fidei, PL 210.
De arte praedicatoria, PL 210.

Alcher Clarevallensis,

De spiritu et anima, PL 40.

Alexander III,

Epist. "Cum in nostra" ad Guilelmum archiep. Senon. (28. Maii 1170; DS 749)
Epist. "Cum Christus" ad Guilelmum archiep. Rem. (18. Febr. 1177; DS 750)

Alexander Neckam,

De naturis rerum, ed. T. Wright (London 1863).

Alhacen,

Alhaceni Arabis *Opticae Thesaurus libri septem*, ed. F. Risner (Basel 1572).

Ambrosius,

Expositio in Psalmos, PL 15.
De incarnatione domini, CSEL 79.

Angelomus Luxovensius,

Enarrationes in libros Regum, PL 115.

Anselmus Cantuariensis, *Opera omnia*, vol. 1–6, ed. F.S. Schmitt (Edinburgh 1938–61, repr. Stuttgart-Bad Cannstatt 1968),

Cur Deus homo, ed. Schmitt, 2.

De conceptu virginali et de originali peccato, ed. Schmitt, 2.

Meditationes, ed. Schmitt, 3.

Orationes, ed. Schmitt, 3.

Proslogion, ed. Schmitt, 1.

Aristoteles, *Opera*, ed. I. Bekker (Berlin 1831–70)

Analytica posteriora

Categoriae

De anima

De Caelo

De generatione animalium

De Generatione et Corruptione

De Interpretatione

Ethica ad Nicomachum

Metaphysica

Physica

Topica

Ps.-Aristoteles (Nicolaus Damascenus),

De plantis, ed. H.J. Drossaart Lulofs, E.L.J. Poortman (Amsterdam-Oxford-New York 1989).

Ars Burana, ed. L.M. De Rijk (Assen 1967)

Auctor incertus,

Sententiae sive axiomata philosophica ex Aristotele et aliis praestantibus collecta, PL 90.

De mirabilibus sacrae scripturae, PL 35.

De spiritu et anima, PL 40.

De calore vitali, in: Guilelmus de Conchis, *De substantiis* ed. Vuilhelmus Aneponymus (Aргentorati 1567, repr. Frankfurt a.M. 1967)

Auctoritates Aristotelis, ed. J. Hamesse (Louvain 1974).

Augustinus,

Confessiones, CCL 27.

Contra Adimantum, CSEL 25.

Contra Iulianum, PL 44.

Contra Maximinum, PL 42.

De actis cum Felice Manichaeo, PL 42.

De civitate Dei, CCL 47.

De continentia, PL 40.

De diversis quaestionibus 83, CCL 40A.

De divinatione daemonum, CSEL 41.

De doctrina Christiana, CCL 32.

De Genesi ad litteram, CSEL 28.

De Genesi contra Manichaeos, CSEL 91.

De gratia novi testamenti, CSEL 44.

De haeresibus, CCL 46.

De libero arbitrio, CCL 29.

De musica, PL 32.

De praesentia Dei seu Epistola 187, CSEL 57.

De quantitate animae, CSEL 89.

De sermone Domini in monte, CCL 35.

De trinitate, CCL 50, 50A.

De vera religione, CCL 32.

Enarrationes in Psalmos, CCL 39.

Enchiridion de fide, spe et caritate, CCL 46.

Epistolae, CSEL 44, 57.

In Iohannis evangelium tractatus, CCL 36.

- Opus imperfectum contra Iulianum*, PL 45.
Quaestiones in Exodum, CCL 33.
Retractationes, CCL 57.
Sermones de diversis, PL 39.
Sermones de scripturis, PL 38.
Soliloquia, CSEL 89.
- Ps.-Augustinus,
De tempore, PL 39.
- Averroes, *Opera*, ed. Iuntina (Venedig 1562–74, repr. Frankfurt a.M. 1962).
De divinatione per somnum, ed. Iuntina, 6.2.
De substantia orbis, ed. Iuntina, 9)
Epitomes in libros Metaphysicae, ed. Iuntina, 8.
In de memoria et reminiscencia, ed. Iuntina, 6.
In de somno et vigilia, ed. Iuntina, 6.2.
In Metaphysicam Aristotelis, ed. Iuntina, 8.
In Physicam Aristotelis, ed. Iuntina, 4.
- Avicenna,
Liber de anima seu sextus naturalium, ed. S. van Riet (Louvain-Leiden 1968–72).
Liber canonis (Venedig 1505).
- Bartholomaeus Anglicus,
De rerum proprietatibus (Frankfurt 1601).
- Basilius,
De Spiritu Sancto, PG 32.
Hexaemeron, ed. Y. Rudberg (Berlin 1958).
- Beda Venerabilis,
De templo Salomonis, CCL 119A.
Homiliae in Evangelia, CCL 122.
- Bernardus Clarevallensis, *Opera*, vol. 1–8, ed. Cist. (Rom 1957–77),
De baptismo, ed. Cist., 7.
De consideratione ad Eugenium Papam, ed. Cist., 3.
De laude novae militiae, ed. Cist., 3
Sermo in feria 4. hebdomadis sanctae, ed. Cist., 5
Sermones in Cantica, ed. Cist., 1.2.
Sermones de diversis, ed. Cist., 6.1.
Sermones in festivitate omnium Sanctorum, ed. Cist., 5.
Sermones in resurrectione Domini, ed. Cist., 5.
- Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, ed. R. Weber (Stuttgart 1983).
- Boethius,
De consolatione philosophiae, CCL 94.
Contra Eutychem et Nestorium, ed. C. Moreschini (München-Leipzig 2000).
De trinitate, ed. C. Moreschini (München-Leipzig 2000).
In Categorias Aristotelis, PL 64.
- Breviarium Romanum*, ed. Marietti (Turin 1962)
Breviarium Sacrum (Cambridge 1882)
- Cassiodorus,
Expositio in Psalmos, CCL 98.

Concilium Toletanum, PL 84.

Cyrillus,

Apologeticus contra Theodoretum, PG 76.

De recta fide ad reginas, PG 76.

Epistolae, PG 77.

Decretum Gratiani, ed. Ae. Friedberg, vol. 1–2 (Leipzig 1879).

Ps.-Dionysius Areopagita, *Dionysiaca*, ed. P. Chevallier (Brügge 1937, repr. Stuttgart-Bad Cannstatt 1989)

De divinis nominibus, PG 3; *Dionysiaca* 1, 2.

De caelesti hierarchia, PG 3; *Dionysiaca* 3.

Epistolae, PG 3; *Dionysiaca* 2.

Eadmer Cantuariensis,

De excellentia Virginis Mariae Liber, PL 159.

Euclides,

Elementa, ed. J.L. Heiberg (Leipzig 1969–77).

Eulogius Alexandrinus,

Fragmenta, PG 86.

Fulgentius Ruspensis,

De fide ad Petrum, CCL 91A.

Sermones, CCL 91A.

Gaufridus Abbas,

Declamationes de colloquio Simonis cum Jesu ex S. Bernardi sermonibus collectae. Ad Henricum Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalem, PL 184.

Gennadius,

De ecclesiasticis dogmatibus, PL 58.

Glossa in 3. librum Sententiarum, Bibl. Troyes Cod. lat. 1206, cf. A.M. Landgraf, *Dogmengeschichte der Frühscholastik* 2.1, 129 n. 59 (Regensburg 1953).

Glossa ordinaria et interlinearis, ed. princeps, vol. 1–4 (Strassburg 1480–81, repr. Brepols 1992).

Gregor I.,

Liber Antiphonarius, PL 78.

Gregorius Magnus,

Homiliae in evangelia, CCL 141.

Moralia in Iob, CCL 143.

Gregorius Naziancenus,

De spiritu sancto, PG 36.

Guillelmus Altissiodorensis,

Summa aurea, ed. J. Ribailier, lib. 3, vol. 1–2 (Grottaferrata 1986).

Guilelmus de Conchis,

De substantiis, ed. Vuilhelmus Aneponymus (Argentorati 1567, repr. Frankfurt a.M. 1967)

Guillelmus de Sherwood,

Introductiones in logicam, ed. H. Brands, C. Kann (Hamburg 1995).

Hieronimus,

Epistolae, PL 22.

- Hilarius,
De trinitate, CCL 62, 62A.
- Ps.-Hildefonsus,
Libellus de Corona Virginis, PL 96.
- Hugo de Sancto Caro,
Super 3. Sententiarum, ed. W.H. Principe (Toronto 1970).
Postillae in bibliam. Vol. 1–6 (Basel 1504).
- Hugo de Sancto Victore,
De verbo incarnato, PL 177.
- Ioannes Chrysostomus,
Homilia de cruce et latrone, PG 49.
In epistolam ad Hebraeos, PG 63.
In Matthaëum homiliae, PG 57.
Opus imperfectum in Matthaëum, PG 56.
- Ioannes Damascenus,
De fide orthodoxa, ed. E.M. Buytaert (St. Bonaventure N.Y. 1955).
- Isidorus Hispalensis,
Etymologiarum libri XX, ed. W.M. Lindsay (Oxford 1911).
- Iuvenal,
Saturae, ed. J. Willis (Stuttgart-Leipzig 1997)
Liber de causis, ed. A. Pattin (Leuven 1967).
Logica 'Cum sit nostra', ed. L.M. De Rijk (Assen 1967).
- Macrobius,
Commentarium in somnium Scipionis, ed. J. Willis (Leipzig 1963).
- Marius Victorinus,
Expositio in Rhetoricam Ciceronis, Argentorati 1756.
- Moses Maimonides,
Dux neutrorum, Paris 1520, repr. Frankfurt a.M. 1964.
- Petrus Comestor,
Historia scholastica, PL 198.
- Petrus Hispanus,
Tractatus, ed. L.M. de Rijk (Assen 1972).
- Petrus Lombardus,
Collectanea in omnes D. Pauli Apostoli epistolas, PL 191, 192.
Commentaria in Psalmos, PL 191.
Sententiae in IV libris distinctae, ed. Grottaferrata, vol. 1–2 (Grottaferrata 1971–81).
- Plato,
Timaeus
- Plotinus,
Enneades, ed. P. Henry (Paris 1951–73).
- Porphyrus,
Eisagoge, ed. L. Minio-Paluello (Brügge-Paris 1966).
- Ps.-Ptolemaeus,
Centiloquium, ed. Bonetus Locatellus (Venetiis 1493).

- Publius Ovidius Naso,
Metamorphoses, ed. W.S. Anderson (Leipzig 1977).
- Rabanus Maurus,
De universo, PL 111.
- Richardus de Sancto Victore,
De trinitate, ed. J. Ribaillier (Paris 1958).
- Ps.-Robertus Grosseteste,
Summa philosophiae, ed. L. Baur (Münster 1912)
- Seneca,
Ad Lucilium epistolae, ed. L.D. Reynolds (Oxford 1969).
De clementia ad Neronem, ed. C. Hosius (Leipzig 1914)
- Stephanus Langton,
Commentarius in Sententias, ed. A.M. Landgraf (Münster 1952, repr. 1995).
- Symbolum Ps.-Athanasianum 'Quicumque'*, DS 76.
- Symbolum fidei Concilii Toletani*, DS 196.
- Venantius Fortunatus,
Miscellanea, PL 88.
- Vigilius Thapsensis,
Contra Felicianum Arianum de unitate Trinitatis, PL 42.
- Vincentius Bellovacensis,
Speculum quadruplex (Douai 1624).

Literatur

- Denzinger, H. und A. Schönmetzer. *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*. 36. Aufl. Barcelona, 1976.
- Landgraf, A.M. *Dogmengeschichte der Frühscholastik*. 2.1: *Die Lehre von Christus*. Regensburg, 1953.
- Long, R.J. und M.E. O'Carroll. *The Life and Works of Richard Fishacre OP. Prolegomena to the Edition of his Commentary on the „Sentences“*. München, 1999.
- Richard Fishacre. *In tertium librum Sententiarum*. Teil 2: Dist. 23–40, hrsg. v. Klaus Rodler. München, 2003.
- Sileo, L. *Teoria della scienza teologica. Quaestio de scientia theologiae di Odo Rigaldi e altri testi inediti (1230–1250)*. 2 Bd.e. Rom, 1984.

Abkürzungen

<i>add.</i>	addidit
<i>app.</i>	apparatus
<i>arg.</i>	argumentum
<i>C.</i>	Causa (<i>in Decreto Gratiani</i>)
<i>c.</i>	canon (<i>in Decreto Gratiani</i>)
<i>canc.</i>	cancellavit
<i>cap.</i>	capitulum
<i>codd.</i>	codices
<i>col.</i>	columna
<i>coll.</i>	collexit
<i>comm.</i>	commentum
<i>corr.</i>	correxī, correxit
<i>cf.</i>	confer
<i>del.</i>	delevit
<i>dist.</i>	distinctio
<i>ed.</i>	edidit, editio; <i>in apparatu critico</i> : Petrus Lomb., Sent., ed. Grottaferrata
<i>e.g.</i>	exempli gratia
<i>exc.</i>	excepto
<i>exp.</i>	expunxit
<i>hom.</i>	homoioteleuton
<i>ibid.</i>	ibidem
<i>inser.</i>	inseruit
<i>interlin.</i>	interlineariter, interlinearis
<i>inv.</i>	invertit
<i>l., ll.</i>	linea, lineae
<i>lac.</i>	lacuna
<i>lib.</i>	liber
<i>marg.</i>	in margine
<i>n.</i>	numerus
<i>om.</i>	omisit, omissio
<i>postp.</i>	postposuit
<i>praem.</i>	praemisit
<i>praep.</i>	praeposuit
<i>q.</i>	quaestio
<i>rell.</i>	reliqui
<i>rep.</i>	repetivit
<i>resp.</i>	responsio

<i>scil.</i>	scilicet
<i>sec.</i>	secundum
<i>spat.</i>	spatium vacans
<i>spec.</i>	specialiter
<i>sign.</i>	signavit
<i>t.</i>	textus (<i>subdivisio apud Averroem</i>)
<i>tr.</i>	tractatus
<i>transl.</i>	translatio
<i>transp.</i>	transposuit
<i>txt.</i>	textus (<i>scil. editionis</i>)
<i>Vulg.</i>	Biblia Sacra secundum vulgatam versionem

⟨ ⟩	supplenda
†...†	legi non potest

CCL	Corpus Christianorum, series latina
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
CUP	Chartularium Universitatis Parisiensis, ed. Denifle-Chatelain
DS	Enchiridion Symbolorum, ed. Denzinger-Schönmetzer
PL	Patrologia Latina
PG	Patrologia Graeca

EINLEITUNG

Nachdem die Tugendlehre im zweiten Teil des dritten Buches des Sentenzenkommentars von Richard Fishacre schon seit einiger Zeit in der Edition von Klaus Rodler¹ vorliegt, wird in diesem Band der erste Teil dieses Buches herausgegeben, der entsprechend dem Aufbau des Liber Sententiarum von Petrus Lombardus die Christologie behandelt. Die wesentlichen Fragen, die in der Einleitung zur Edition irgendeines Teils des Sentenzenkommentars von Richard Fishacre zu stellen sind, wurden in dem von R. James Long und Maura E. O'Carroll herausgegebenen Einleitungsband² in aller Ausführlichkeit behandelt. Auf diesen Band kann für das Leben und Werk Richard Fishacres verwiesen werden. Typische Probleme, die sich im Zusammenhang mit dem dritten Buch von Fishacres Sentenzenkommentar stellen, wurden von Klaus Rodler in seiner Einleitung behandelt. Hier kann nur vermerkt werden, dass sich die Problematik für den ersten Teil ganz ähnlich darstellt wie im Zusammenhang des zweiten Teils.

Damit dieser Teil aber auch einigermaßen selbständig benützt werden kann, sollen im Folgenden die wichtigsten Angaben zu den Handschriften und zur Erstellung des Textes geliefert werden. Ebenso sollen einige Bemerkungen zur Quellenlage und zu Besonderheiten dieses Teils des Sentenzenkommentars gemacht werden.

Der gesamte Text wurde in Zusammenarbeit zwischen Alexander Eichinger, Hans Kraml und Gerhard Leibold erstellt, wobei Alexander Eichinger den größten Teil des Textes bearbeitete, nämlich die Distinktionen 6 bis 22. Unmittelbar nach der Erstellung des eigentlichen kritischen Textes und Apparats ist Alexander Eichinger berufsbedingt praktisch aus der Zusammenarbeit ausgeschieden. Aus diesem Grund gibt es zwischen der Präsentation der Distinktionen 1–5 und 6–22 leichte Unterschiede, die jedoch nach unserem Wissen keine textlichen Diskrepanzen nach sich ziehen. Die umfangreichen Vorarbeiten Eichingers zu den Einleitungsproblemen werden hier durchgehend, wenn auch in sehr knapper Form, benützt. Was über das rein formal zur Einleitung zu Sagende hinausgeht, ist mit hin inhaltlich Alexander Eichinger zuzurechnen.

1. Text

Der erste Teil von Buch III bis zu Distinktion 22 ist in sieben Handschriften vollständig, in einer Handschrift (Chicago) teilweise und mit vielen Erweiterungen überliefert. Eine weitere Handschrift, Lambeth Palace 116, enthält nur den Prolog.

¹ Richard Fishacre, *In tertium librum Sententiarum*, Teil 2: Dist. 23–40, hrsg. v. K. Rodler (München, 2003).

² R.J. Long und M.E. O'Carroll, *The Life and Works of Richard Fishacre OP. Prolegomena to the Edition of his Commentary on the „Sentences“* (München, 1999).

1.1 Sigla der Handschriften

B	Bologna, Biblioteca Universitaria lat. 1546	ff. 193 ^{ra} –235 ^{va}
C	Cambridge, Gonville and Caius College 329/410	ff. 259 ^{ra} –319 ^{va}
Cg	Chicago, University MS 156	ff. 1 ^{ra} –26 ^{vb}
R	London, British Library Royal 10. B. vii	ff. 180 ^{ra} –229 ^{vb}
L	London, Lambeth Palace 116	ff. 126 ^{va} –127 ^{vb}
A	Oxford, Balliol College 57	ff. 151 ^{ra} –198 ^{rb}
O	Oxford, Oriel College 43	ff. 236 ^{ra} –292 ^{vb}
P	Paris, Bibliothèque Nationale lat. 15754	ff. 134 ^{ra} –170 ^{vb}
V	Città del Vaticano, Biblioteca Vaticana Ottob. lat. 294	ff. 173 ^{rb} –227 ^{rb}

1.2 Die Handschriften

Für die Beschreibung der Handschriften kann hier auf die ausführlichen Darstellungen im Einleitungsband zur Gesamtedition verwiesen werden.

2. Bemerkungen zur Textüberlieferung

Wie weiter unten gezeigt werden soll, ist die Textüberlieferung durch den Ausgang von einem einheitlichen Text gekennzeichnet, der allerdings keine Sonderstellung unter den Zeugen einnehmen kann, da es sich offenbar weder um ein Autograph noch um eine sonst irgendwie besonders bearbeitete Vorlage handeln kann. Vielmehr weist bereits der Ausgangstext eine Reihe von Fehlern auf, die offenbar darauf zurückzuführen sind, dass dieser Text selbst eine Phase der Überlieferung repräsentiert. Das hat zur Folge, dass schon innerhalb der Textüberlieferung Korrekturen gemacht wurden, von denen einige als Korrekturen im Sinn des eigentlichen Autors des Kommentars gelten müssen, auch wenn sie nicht von diesem stammen, sodass sie hier in den Text übernommen wurden.

Es ist nach übereinstimmender Ansicht aller an der Edition Beteiligten aussichtslos, eine klare Vorstellung von den Abhängigkeitsverhältnissen der Textzeugen zu gewinnen. Damit können für die Erstellung des Textes stemmatische Überlegungen nicht herangezogen werden. Die wechselnden Zeugenkoalitionen auf Grund gemeinsamer Fehler sind wohl unter anderem auch auf die Vervielfältigung des Textes in Pecien zurückzuführen. Deren Größen sind aber im Nachhinein nicht mehr festzustellen, sodass auch der Versuch, stemmatische Abhängigkeiten innerhalb von Pecien aufzuspüren, zu keinem Ergebnis führen kann.

Das hat für die Erstellung des Textes selbst keine Konsequenzen, da diesbezüglich kaum Probleme auftauchen. Die Zeugen bieten einen einheitlichen Text, die Fehler einzelner Zeugen und Zeugengruppen sind leicht eliminierbar und wurden gelegentlich schon im Lauf der Überlieferung korrigiert, sodass ein insgesamt unproblematischer Text hergestellt werden kann. Wie schon von Klaus Rodler bemerkt, würde die Möglichkeit, die stemmatischen Verhältnisse zu klären, den Text selbst nicht wesentlich beeinflussen, es könnte allenfalls der kritische Apparat schlanker gestaltet werden.³

Wegen dieser Verhältnisse, und da offenkundig keine Handschrift von einer anderen abhängig ist, kann keine der auftretenden Lesarten ungeprüft verworfen werden. Die Prüfung kann allerdings zahlreiche Fehler der verschiedenen Handschriften als typische Eigenfehler ausweisen. Diese wurden im Apparat dann nicht vermerkt. Haben aber zwei oder mehr Handschriften einen Fehler oder eine Lesart gemeinsam, so wird das vermerkt.

2.1 Ursprung der Textüberlieferung

Wie schon erwähnt besteht an dem gemeinsamen Ursprung der Textüberlieferung kein Zweifel. Diese Gemeinsamkeit geht ihrerseits auf eine Vorlage zurück, die gegenüber dem Ausgang der Textüberlieferung bereits eine weitere Phase darstellt. Folgende gemeinsame Fehler aller Textzeugen dokumentieren diesen Ursprung:

Dist. 1, l. 211	adolescentiam] et <i>add. codd.</i>
l. 557–58	nihilo] <i>corr.</i> ; nihil <i>codd.</i>
l. 945	quo] <i>corr.</i> ; cui <i>codd.</i>
Dist. 2, l. 47	sui] <i>corr.</i> ; sua <i>codd.</i>
l. 1017	non] <i>corr., om. codd.</i>
Dist. 6, l. 44	Deus] <i>corr.</i> ; homo <i>codd.</i>
Dist. 8, l. 256	non] <i>corr.</i> ; natura <i>codd.</i>
Dist. 9, l. 254	ignito] unito <i>codd., corr. marg. P</i>
l. 362	omni creaturae] <i>corr.</i> ; omnis creatura <i>codd., corr. marg. B</i>
l. 499	veneretur] <i>corr., veneretur codd.</i>
Dist. 10, l. 15	secundum] <i>corr.</i> ; vel <i>codd. (secundum add. P)</i>
l. 444	proprietate] <i>corr. sec. ed.</i> ; proprietatem <i>codd.</i>
l. 474	praesenti ²] futuro <i>codd. (corr. P)</i>
Dist. 13, l. 728	passibilitatem] <i>corr.</i> ; possibilitatem <i>codd.</i>
Dist. 14, l. 376	has] <i>corr.</i> ; hac <i>codd.</i>
Dist. 15, l. 141	accidere] <i>corr. sec. Augustinum</i> ; non <i>add. codd.</i>

³ Richard Fishacre, *In tertium librum Sententiarum*, Teil 2: Dist. 23–40, hrsg. v. K. Rodler (München, 2003), 30*.

1.	226	eam] <i>corr.</i> , eum <i>codd.</i>
1.	281	ne in] <i>corr. sec. Senecam</i> ; nec <i>codd.</i>
1.	497	unitum] <i>corr.</i> ; unita <i>codd.</i>
Dist. 17, l.	111	auris] <i>corr. sec. Vulg.</i> ; manus <i>codd.</i>
Dist. 18, l.	108	et] <i>corr. sec. Damascenum.</i> ; in <i>codd. (om. corr. B)</i>

2.2 Gemeinsame Fehler und die Abhängigkeitsverhältnisse der Handschriften

Die Überlieferung des Textes des 3. Buches von Fishacres Sentenzenkommentar ist gekennzeichnet durch wechselnde Zusammengehörigkeiten von Handschriften, was auf die Vervielfältigung in Pecien schließen lässt, wobei aber die Zusammengehörigkeit der Pecien in den Handschriften und selbst die Tatsache der Aufteilung in Pecien nicht endgültig zu klären ist. Die Bestimmung von Abhängigkeiten durch gemeinsame Fehler wird durch die wechselnden Handschriftenkoalitionen erschwert. Die Fehlerhaftigkeit mancher Handschriften ist relativ groß, sodass das Auftreten desselben Fehlers bei mehreren Handschriften nicht unbedingt auf eine gemeinsame Vorlage hindeuten muss.

Um einen Blick in die Verhältnisse zu gestatten, werden im Folgenden die Beziehungen der Handschriften zueinander auf Grund der gemeinsamen Fehler dargestellt. Wie schon gesagt wird die Texterstellung durch diese Probleme der Überlieferung nicht weiter in Frage gestellt.

Für stemmatische Überlegungen bedeutsam sind gemeinsame Fehler, gemeinsame richtige Lesarten oder sonstige Varianten können Abhängigkeitsverhältnisse zwischen Handschriften allenfalls stützen, nicht aber begründen. Es werden daher im Folgenden auch nur Abweichungen, die mit ziemlich hoher Wahrscheinlichkeit als Fehler gelten können, in Betracht gezogen.

2.2.1 Balliol, Bologna, Oriel, Paris, Chicago

Die Handschriften *A*, *B*, *O* und *P* weisen Gemeinsamkeiten in ganz verschiedenen Kombinationen auf, wie das auch im zweiten Teil des dritten Buches der Fall ist. Der Text von *Cg*, der insgesamt einen Sonderfall darstellt, zu dem noch etwas im nächsten Abschnitt unten, 2.3, gesagt wird, hat mit Handschriften dieser Gruppe viele Fehler gemeinsam.

Balliol, Paris:

Dist. 6, l.	53	quattuor] decem AP
Dist. 8, l.	152	cap. 52] cap. 51 AP
l.	263	materiam] naturam AP

Dist. 9, l.	750	possint] possunt AP
Dist. 14, l.	232	dabis] dabit AP
l.	658	sint] sunt AP
Dist. 15, l.	47	cadere] eadem AP
l.	109	responderunt] respondent AP
Dist. 18, l.	850	maioris] amoris AP
l.	860	quia ... principio ²] <i>om. (hom.)</i> AP
l.	899	aditum] additum AP
l.	900	claudit ²] <i>om.</i> AP
l.	924	simus] sumus AP
Dist. 19, l.	284	assimulantur] assimilatur AP
Dist. 21, l.	49	parvulis] parvulus AP
Dist. 22, l.	164	mysterio] ministerio AP

Balliol, Bologna:

Dist. 2, l.	188	vivente] iuventute AB
Dist. 12, l.	96	pura] prima AB (<i>A postp. post sine</i>)
l.	219	ergo] gratia AB
Dist. 13, l.	43	virtute ... omni ²] <i>om. (hom.)</i> AB
l.	61	aggravans] <i>corr. B ex</i> significans A
l.	79	vinum] vivunt AB
l.	109	aequantur] aequatur AB
l.	180	lynx] <i>corr. B ex</i> lux A
l.	281	sicut ... glorificato ²] <i>om. (hom.)</i> AB
l.	741	profectus] perfectus AB
Dist. 15, l.	303	eum] cum AB
l.	376	relevandi] revelandi AB
Dist. 18, l.	743	beatitudo] habitudo AB
Dist. 20, l.	38–40	Christus ¹ ... Eph. 5] <i>om.</i> AB
Dist. 22, l.	50–51	coniunctio] convictio AB
l.	65	coniunctum] convictum AB

Bologna, Paris:

Prol., l.	85	planae] plenae BP
Dist. 13, l.	248	posset] possent BP
Dist. 15, l.	52	miseros] miserios BP
l.	335	appetitui] appetui BP
Dist. 19, l.	48	respersus] repersus BP

Bologna, Oriel:

- Dist. 2, l. 524–25 et ... modo¹] *om. (hom.)* BO
 l. 1042 nolle] velle BO
 Dist. 18, l. 696 apertio] aperitio BO
 Dist. 19, l. 9–11 quoniam ... nos¹] *om.* BO

Balliol, Oriel, (Lambeth):

- Prol., l. 115 in] *om.* ALO
 Dist. 5, l. 479 tertiam] tertia AO
 Dist. 9, l. 320 aut] ut AO
 Dist. 10, l. 240 fili] filii AO
 Dist. 14, l. 178 causationis] creationis AO
 l. 422 narrat] variat AO
 Dist. 15, l. 342 inquit] in quid AO

Oriel, Paris:

- Dist. 6, l. 386 arbitramus] arbitramur OP
 Dist. 14, l. 79 aequaretur] aequarentur OP
 Dist. 22, l. 22 secuta] segura OP

Balliol, Oriel, Paris:

- Dist. 2, l. 695 discimus] dicimus AOP

Balliol, Bologna, Paris:

- Dist. 18, l. 911 mysterio] ministerio ABP

Balliol, Bologna, Oriel:

- Dist. 2, l. 1236 materiam] naturam ABO

Bologna, Oriel, Paris:

- Dist. 1, l. 899 hoc] haec BOP
 Dist. 19, l. 26 delet] *corr. ex* debet BOP

Balliol, Bologna, Oriel, Paris:

- Dist. 5, l. 8 hypostasi] apostasi ABOP

Cg weist gemeinsame Fehler oder Hinweise auf gemeinsame Fehler einer Vorlage mit so gut wie allen anderen Handschriften auf. Bezeichnend ist jedoch eine größere Nähe zu A, B, O, P. Auffällig ist die Häufung gemeinsamer Fehler mit A, R und V in Distinctio 9.

Dist. 3, l.	192	attribuatur] attribuitur ACg
	l. 230	dominium] divinum ABCg
Dist. 4, l.	114–15	voluptate] voluntate CgP
	l. 137	rursus] cursus ACgOP
Dist. 5, l.	342	scilicet ... mens] <i>om.</i> BCgO
	l. 406	huic ²] hic BCg
Dist. 6, l.	385	induitio] inductio ACg
Dist. 7, l.	95–96	vere ... Cicero] <i>om.</i> (<i>hom.</i>) Cg; <i>om.</i> (<i>hom.</i>) et <i>corr.</i> A
Dist. 9, l.	364	in cane] <i>corr.</i> ACO <i>ex in carne</i> Cg
	l. 386–87	tamen ... venerari] <i>om.</i> (<i>hom.</i>) Cg, <i>om.</i> (<i>hom.</i>) et <i>corr.</i> A
	l. 527	quartam] tertiam ACgRV
	l. 535	quintam] quartam ACgRV
	l. 540	sextam] quintam ACgRV
	l. 556	daemoni] <i>corr. marg. infra</i> C <i>ex ei</i> ACgRV (<i>daemoni add. corr.</i> A)
	l. 560	mali] <i>corr.</i> C <i>ex malitiosi</i> ACgRV
	l. 607–8	trium ... primam] ad sextam ACgRV; <i>txt.</i> P, <i>corr. marg. infra</i> CO
	l. 610	secundam] <i>corr.</i> A <i>ex septimam</i> CgRV
	l. 612	tertiam] octavam ACgRV; <i>corr. marg. ex quintam</i> P
	l. 613	septimam] nonam CgRV, <i>om.</i> A
	l. 617	octavam] decimam ACgRV

2.2.2 Cambridge, London, Vatican

Die Handschriften C, R und V weisen keine besonderen gemeinsamen Merkmale auf, heben sich aber von der anderen Gruppe der Handschriften in mancher Hinsicht ab. Von einer gemeinsamen Vorlage können sie wohl nicht stammen. C hat mit anderen Handschriften sehr wenige Fehler gemeinsam, V einige wenige mit R und mit A und B. Auffällig ist eine ganze Reihe von gemeinsamen Fehlern von A und R sowie eine Häufung gemeinsamer Fehler von B und R in den Distinktionen 14 und 15 sowie 17 und 18. Gemeinsame Fehler von B und R fallen auch im zweiten Teil auf.⁴

Oriel, London:

Dist. 1, l.	774	satisfieret] satisfaceret OR
Dist. 2, l.	1132	ad patiendum] patienti OR

⁴ Richard Fishacre, *In tertium librum Sententiarum*, Teil 2: Dist. 23–40, hrsg. v. K. Rodler (München, 2003), 28*.

24*

In tertium librum Sententiarum

Dist. 4, l. 65 convivificavit] convivificabit OR
Dist. 10, l. 392 simus] sumus OR
Dist. 13, l. 599 minus] unus OR

Paris, London:

Dist. 1, l. 1074 unitus carni] albus PR; album ACOV, *corr. ex* album B
Dist. 2, l. 272 umquam] numquam PR
Dist. 3, l. 156 creato] creatae PR
Dist. 5, l. 355 pro] per PR
Dist. 9, l. 414 abstinete] abstinere PR
 l. 734 intelligantur] intelligatur PR

London, Vatican:

Dist. 2, l. 206 reparatione] separatione RV
Dist. 9, l. 79–80 obsequantur] obsequatur RV
Dist. 10, l. 260 Adam] quidam RV, quodam Cg
Dist. 11, l. 43 cognationis] cognitionis RV
Dist. 14, l. 129 innititur] mittitur RV; inittitur B
 l. 241 Damascenus] dicamus RV

Balliol, Bologna, London:

Dist. 18, l. 133 moraliter] mortaliter ABR
 l. 546 sunt] sicut ABR

Balliol, Bologna, Vatican:

Dist. 1, l. 382 non¹] *om.* ABV
Dist. 13, l. 427 quartam] quintam ABV
 l. 431 cogitationum] *corr. V ex* cognitionum AB
 l. 434 quintam] sextam ABV

Cambridge, Paris, London:

Dist. 13, l. 158 septimum] octavum CPR
 l. 160 octavum] nonum CPR
 l. 164 nonum] decimum CPR
 l. 169 decimum] undecimum CPR

Balliol, Bologna, Cambridge, Paris, London, Vatican:

Dist. 1, l. 142	caligaverant] caligaverunt ABCPRV, caligaverant ed.
l. 533	nobilior] nobilius ABCPRV
Dist. 15, l. 281	accidet] actibus ABCPRV

Balliol, London:

Dist. 5, l. 43	mortuus] mortalis AR
Dist. 6, l. 369	exilitate] exilitare AR
Dist. 7, l. 197	earundem] eandem AR
l. 246	et] <i>om.</i> AR
l. 412	supra positam] superpositam AR
Dist. 9, l. 457	maiore] minore AR
Dist. 10, l. 386	simus] sumus AR
Dist. 13, l. 128	fluminis] filius AR
l. 149	materiam ¹] naturam AR
Dist. 14, l. 130	materiam] naturam AR
l. 540	quare] quia AR
Dist. 15, l. 279	tantam] tanta AR
l. 424	primo] ponitur AR
Dist. 16, l. 12	passibilitate] possibilitate AR
Dist. 18, l. 203	feri] <i>om.</i> AR
l. 295–96	concomitans] communicans AR
Dist. 19, l. 228	amat] amas AR
Dist. 22, l. 54	specialiter] spiritualiter AR

Balliol, Vatican:

Dist. 9, l. 29	distinctius] distinctus AV
Dist. 10, l. 387	quod] quae AV
l. 413	dicimur] dicuntur AV
l. 441	Eccli.] eius AV
Dist. 15, l. 653	eos] vos AV

Bologna, London:

Dist. 6, l. 164	punctus] pectus BR
Dist. 9, l. 705	talpae] talpere BR
Dist. 10, l. 269	faciet] facient BR
l. 280	super] si per BR

- Dist. 13, l. 632 iuvenibus] viventibus BR
 l. 798–99 creaturarum] creaturam BR
- Dist. 14, l. 55 cera] *om.* BR
 l. 207 plantat] planta BR
 l. 456 Dan. 14] Dan. 9 BR
 l. 468 intelligentia] intellectiva BR
 l. 524–25 sua ... de] *om. (hom.)* BR
 l. 656 quae] quem BR
- Dist. 15, l. 303 quia nos] *om. (hom.)* BR
 l. 400 minus] nimis BR
 deceat] doceat BR
 l. 443 quaeritur] quare BR
 l. 466 huic] haec BR
 l. 479 vel compassionis] et comparationis BR
 l. 492 angelis in] *om. (hom.)* BR
 l. 516 primas] personas BR
 l. 587 posset] posse BR
 l. 590–91 fruitio¹] finitio BR
 l. 591 fruitio] fructio BR
 l. 638 habuit] habent BR
 l. 672 Judith 11] Judith 41 BR
 l. 675 apostolis] capillis BR
- Dist. 17, l. 45 quae] qui BR
 l. 87 materiam] naturam BR
 l. 113 Marc.] Matt. BR
 l. 120 simulavit²] dubitavit BR
 l. 125 enim] ergo BR
- Dist. 18, l. 23 sine] vel non in BR
 l. 24 Rom. 11] Rom. 41 BR
 l. 43 qua] quam BR
 l. 43–44 loquimur] loquitur BR
 l. 61 sed] item BR
 l. 228 quam] quam *add.* BR
 l. 248 Deum] deo BR
 l. 257 infinitum] infinitam BR
 l. 334 quanto] quantum BR
 l. 354 ducuntur] dicuntur BR
 l. 365 tolerat] celerat BR
 l. 641 esset] esse BR
 l. 811 et¹ ... delectabatur²] *om. (hom.)* BR
 l. 823 absit] absit BR

- l. 868 li] si BR
- l. 880 mortuus] motuus BR
- l. 904 immaculati] maculati BR
- l. 916–17 signacula] singula BR
- Dist. 19, l. 54–55 verum ... passionem] *om. (hom.)* BR

2.3 Besonderheiten von Chicago University MS 156 (Cg)

Die an der Universität von Chicago erhaltene Handschrift bietet zwar inhaltlich größtenteils den Text des Sentenzenkommentars von Richard Fishacre, sie scheint aber nicht in der Absicht verfasst zu sein, Fishacres Kommentar als solchen einfach wiederzugeben. Über weite Strecken bieten die Teile, die mit der übrigen Überlieferung des Sentenzenkommentars gemeinsam sind, einen Text, der als Zeuge der Überlieferung herangezogen werden kann. Abgesehen von einer Reihe von Auslassungen, welche die für Fishacre typischen *divisiones textus* und die reine Glossierung des *Liber Sententiarum* betreffen, sind einige Erweiterungen von besonderer Bedeutung, in denen der Text Fishacres erläutert und ergänzt wird. Die zahlreichen Fehler der Handschrift lassen darauf schließen, dass die vorliegende Form des Textes nicht dem Redaktor dieser Textfassung zuzuschreiben ist, sondern eine direkte oder indirekte Abschrift davon darstellt.⁵

Im Folgenden sind die wichtigsten Unterschiede und Erweiterungen angeführt. Sonstige Textabweichungen, so weit sie nicht bloße Eigenfehler darstellen, sind im kritischen Apparat des Textes selbst vermerkt, sie werden hier nicht noch einmal aufgelistet. Auffällig ist, dass sich diese Erweiterungen auf die Distinktionen 18–20 und 22 beschränken. Distinctio 21 fehlt in Cg.

Dist. 18, ll. 335–37:

quia ... hominem] quod patet quia propter hoc quod fuit Deus secundum quod homo etiam fuit rex regum et dominus dominantium Cg

Dist. 18, l. 437:

cui ... tenetur] quia totum quod est quod scit quod potest Deo debet. "Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde" etc. Cg

Dist. 18, ll. 440–41:

peccato ... maiorem] per oppositum, ut si delictum est per inoboedientiam, satisfactio erit per inoboedientiam, et aequale ad minus immo et plus; qui huic (?) furatur decem, non sufficit ei reddere tantum decem sed plura Cg

⁵ Richard Fishacre, *In tertium librum Sententiarum*, Teil 2: Dist. 23–40, hrsg. v. K. Rodler (München, 2003), 37*.

Dist. 18, ll. 503–5:

sed ... actione] Sed peccatum Adae fuit maius malum quam vita Christi bonum, ergo non sufficit solvere vitam suam satisfaciendo. Eodem modo argue de occisione Christi actione quae est magis malum quam vita sua temporalis sit bonum; unde oblatio vitae temporalis Christi non sufficit pro occisione sua actione Christi Cg

Dist. 18, l. 528:

in ... caelis] in plantis et in spiritibus et sensitiva quam vegetativa et intellectiva quam sensitiva et similiter in caelis et in angelis Cg

Dist. 18, l. 534:

sed ... uno²] non tamen melior est tribus, duobus et uno simul sumptis. Illa enim tria simul sumpta faciunt senarium qui maior est et melior quaternario Cg

Dist. 18, l. 535:

quantitate] numerorum discretorum et ita quantitibus continuis proportionatis ad invicem; partes enim simul sumptae faciunt maius quam totum *add. Cg*

Dist. 18, l. 545:

est] melior est ergo omnibus creaturis rationalibus tam angelis quam hominibus *add. Cg*

Dist. 18, l. 558:

et] in qualibus superadditione additur aliquis gradus bonitatis qui prius non fuit et *add. Cg*

Dist. 18, l. 566:

numerosae] non esset numerosae nisi sic esset, ut iam dictum est *add. Cg*

Dist. 18, l. 592:

aliis] delectabilibus inordinatis additis enim omnibus delectabilibus non erit maior delectatio quam in summa delectatione *add. Cg*

Dist. 18, ll. 610:

est] Deus enim in homine non requisivit nisi bonitatem. Sicut igitur si nihil amares de vino nisi dulce, satisfacere tibi possem in uno caphoso pro uno dolio, si in caphoso esset tantum de dulci quantum in dolio et *add. Cg*

Dist. 18, l. 616:

odiendi] Exemplum: Si tibi satisfacere deberem pro alio delicto per genuflexionem c(entum) mihi parium, sufficeret unus omnibus his melior qui hoc faceret *add. marg. Cg*

Dist. 18, l. 665:

iustitia] omnes enim debebamus non concupiscere. Quod debitum solvit Christus, quamvis concupiscentia permaneat; nunc autem *add. Cg*

Dist. 18, ll. 671–72:

non¹ ... consentire] non tenetur modo ad non concupiscere quia non tenetur ad impossibile sed ad non consentire Cg

Dist. 18, l. 677:

contritione] per primam enim acceptare illam satisfactionem non potes, quae est ut rebaptizeris, sed per secundam quam Dominus instituit quae est per contritionem; vel pro actuali delectatione actualiter puniatis *add.* Cg

Dist. 18, l. 686:

et ... Col. 1] peccatum enim actuale mortale provenit ex concupiscentia hac alliciente et consensu peccantis, et pro illa parte quae est ex concupiscentia alliciente satisfactum est per mortem Christi; solvit enim sufficientissime quod debuit homo, non plus quia solvit necesse non concupiscere. Pro illa autem parte peccati quae est ex consensu tuo, cum poteras non consentire et tamen consentis, exigitur a te poena poenitentialis, et pro hac, si non satisfecit Christus. Potest de hac intelligi illud Col. 1 Cg

Dist. 18, l. 688:

Christi] Vel sic dicendum quod in peccato sunt duo, delectatio et iniuria quae fit ex inoboedientia. Iniuria vero est infinita secundum intensionem quae fit contra Deum cuius nobilitas est infinita; et quanto nobilior est persona in quam delinquitur, tanto iniuria est maior, et quia iniuria est infinita, non potuit purus homo vel creatura pura satisfacere pro ea. Sed Filius Dei humiliando se in infinitum, scilicet usque ad formam servi, satisfecit pro hac iniuria inoboedientiae.

Item per mortem suam temporalem satisfecit pro delectatione temporali. Sed iustum est quod qui deliquit, satisfaciat quantum potest. Licet ergo Filius Dei solverit debitum Patri, pro redemptione humana iustum est tamen quod quilibet homo respondeat de debito ad Filium, qui satisfecit pro eo, in quantum potest. Sed quilibet homo pro delectatione temporali potest solvere poenam temporalem.

Item pro iniuria infinita quae fiebat per inoboedientiam potest solvere oboedientiam infinitam durationem (*sic*) sic quia semper oboediat Filio et Patri. Quare licet Christus satisfecerit Patri per suam mortem, debet tamen quilibet homo satisfacere Christo per poenam et per oboedientiam perpetuam, unde et parvulus post baptismum solvit poenam per frigus et calorem et sitim et huiusmodi et in fine per mortem.

Vel aliter ad idem. Licet Christus poena passionis suae sufficienter satisfecerit pro peccatis nostris omnibus, tamen non ad hoc quod sanemur a morbo peccati oportet nos pati poenam. Quod patet exemplo tali: Si esset hic aliquis habens omnia membra infirma (*corr. ex infinita Cg*) praeter capud, si esset aliqua potio qua (*sic*), si potaretur, sufficeret ad curationem infirmitatis in omnibus membris, si capud illam potionem assumeret, quantum in ipso esset, omnia membra curaret, ipsa tamen membra per illam potionem nequaquam curarentur, nisi a capite ad ipsa potio illa descenderet. Similiter est hic. Capud totius corporis ecclesiae est Christus, cuius omnia membra, scilicet nos, per peccatum infirmaverunt; potio istam infirmitatem curans est poenitentia quam quia (*sic*) Christus patiundo sibi assumpsit, cum calicem passionis potavit, quantum in ipso est, infirmitatem peccati in omnibus membris corporis ecclesiae curavit, in membris tamen numquam erit perfecta sanitas, nisi calix passionis, scilicet poena, ad ea descendat. Ioannes: “Agite poenitentiam” etc. Et ideo oportet pati poenam pro peccatis nostris vel hic vel in purgatorio *add.* Cg

Dist. 18, l. 697:

patriam] Non tamen dico quod coelum intraverint animae statim in resurrectione. Non enim concedimus quod aliqua anima intraverit coelum, antequam ipse intraret primogenitus mortuorum. Ubi tamen fuerint ab eo tempore quo infirmum exeruit usque ad ascensionem Christi, nescimus *add. Cg*

Dist. 18, ll. 766–92:

non¹ ... operatione] qui (*sic*) tota essentia beatitudinis est in fruendo Deo, secundum fruitionem Dei maiorem vel minorem est maior vel minor beatitudo, non secundum passibilitatem vel etiam secundum aliquod creatum, immo dicendo impassibilitatem vel quodlibet aliud creatum diminuo a beatitudine simpliciter. Unde sicut non sequitur 'Plato est albior Socrate secundum pedem, sit quod Socrates sit albior in (in *rep.* Cg) capite, ergo Plato est albior Socrate', sic non sequitur 'est (albior *add. sed del. Cg*) beatior secundum quod impassibilis, ergo est beatior'.

Sed secundum iam dicta videtur quod si tota essentia beatitudinis in habendo Deum, anima Petri numquam erit beatior quam nunc est, ex quo nunc Deo fruitur. Responsio. Immo, quia magis erit in Deum, quando habebit stolam corporis, quam nunc; non sic autem de anima Christi.

Phil. 2: "Nomen quod est super omne nomen".

Contra. Quanto nomen aliquod est contrarius (?) et commutabilius (*sic*), tanto ignobilius, ut 'animal' quam 'homo'. Sed hoc nomen 'deus' multis est commune et communicabile, quia angelis et hominibus; Ps: "Ego dixi 'dii estis'" etc. Ergo non videtur hoc nomen super omne nomen.

Item si est super omne nomen, quomodo est nomen? Si enim est super omne nomen generaliter, ergo super se ipsum sit nomen.

Si dicis quod is est sensus: super omne aliud nomen ab hoc, contra: Damascenus cap. 9 dicit quod 'qui est' primum nomen Dei et secundum nomen est 'deus'; et causa huius est, quia hoc nomen 'qui est' inponitur Deo ab ipsa sua essentia, hoc autem nomen 'deus' ab operibus. Unde secundum Damascenum illud designat esse, istud operationem; ergo illud nomen est super hoc nomen 'deus'. Dicit enim Damascenus quod 'deus' dicitur a 'thein', quod est 'currere' vel 'fovere', quia fovet universa; vel ab 'echim' (*sic*), quod est 'consumere' vel 'ardere', quia consumit omnem malitiam – Deut. 4: "Deus enim ignis consumens est" –; vel a 'theaste', quod est 'considerare', quia videt omnia. Haec autem omnia dicunt operationem. Unde patet, quod hoc nomen 'deus' designat operationem.

Item Dionysius ponit quod 'bonum' est nomen super omne nomen.

Solutio ad primum, quod – ut dicit Boethius, De consolatione – unus Deus natura, participatione nihil prohibet esse quam plurimos. Unde licet sit plurimum nomen per (naturam hoc igitur nomen 'deus' *add. sed del. Cg*) participationem, tamen unius tantum est nomen per naturam. Hoc igitur nomen 'deus' non per proprietatem rei vel per naturam dicitur de pluribus, sed per quandam accommodationem. Quod autem dicit quod quanto nomen communius, tanto ignobilius, verum est de nominibus communicatis per naturam, qualia sunt 'homo', 'animal' et huiusmodi. Quippe minus commune addit formam nobilem super magis commune. Hoc autem nomen 'deus' est designativum formae singularis adeo completae quod super eam nihil addi potest; designat enim formam omnino singularem et determinatam nulli penitus per naturam communicabilem. Non sic de homine et animali et de Socrate, inponitur enim a forma quae quantum est de se est communicabilis. Omnis enim forma est communis, et omne nomen a forma et in creaturis forte nullum est nomen proprium, sed omne nomen est commune et appellativum. Sed in Creatore est nomen omnino proprium, quia forma ille (*sic*) de se omnino est creaturae incommunicabilis per naturam. Quia igitur hoc nomen 'deus' commune est non per

proprietatem et naturam, sed per accommodationem, ut dictum est, non repugnat sua nobilitas communitati.

Ad secundum dic, quod idem est in Deo sua actio et esse et essentia, quia nihil est in Deo, cum sit summe simplex, quod non sit ipse. Ideo omne nomen in ipso ratione ipsius significati nominis est aequae excellens alii (*sic*) et omnia eius nomina ratione, dico, significati aequa nobilia. Neutrum ergo horum nominum 'qui est', 'deus' ratione sui significati est super reliquum, ut dictum est, et essentia et actio, a quibus haec duo inponuntur, idem sunt in Deo; secundum autem nobilitatem significati alicuius nominis est ipsum nomen nobilius. Quod autem a Damasceno dicitur hoc esse primum, illud secundum, hoc est secundum modum loquendi in creatura; esse enim est nobilius operatione in creaturis, sed non in Creatore, quia in eo sunt idem Cg

Dist. 18, l. 827:

licet] Aliquando enim non auditur quis vel non ita libenter, sicut si scientia sua innotesceret nec crederetur illius consiliis, nisi bonus appareret; unde sic propter utilitatem proximi et scientiam suam et bonitatem licet manifestare, ut fecit Apostolus, ut dictum est; licet etiam propter honorem Dei, ut dictum est Cg

Dist. 18, l. 840:

a Patre] ex Patre. Is ergo est sensus: non quaero gloriam, quae sit a me originaliter, sed quae est a Patre meo Cg

Dist. 19, l. 232:

erat] adminus hoc bonum quod est suum esse quo caruit quando non erat *add.* Cg

Dist. 19, l. 260:

assimilationem] Quia enim creatura ei assimilatur, ideo eam amat; quantum plus assimilatur, tantum plus participat de bono et ideo tanto plus amabile *add.* Cg

Dist. 19, l. 277:

amare] Quamvis igitur principale significatum per 'amare' et 'intelligere' sit (?) idem in Deo, non tamen connatum (*sic*), connotat enim 'amare' aliquid circa creaturam quod non 'intelligere' *add.* Cg

Dist. 20, *loco totius distinctionis*:

Quod diversorum agentium non est una actio, dist. 20.

Dist. 20 cap. 3. "Christus ergo est", infra "actus Christi vel Patris bonus": Sed si actioni respondet passio, quia passio est effectus illatioque actionis, quomodo erit una passio et plures actus et plures agentes? Si enim passio una, et sua per se actio necessario erit una. Sed constat quod haec passio fuit una, ergo attentione una, sed haec actio fuit traditio, qua tradiderunt eum Deus Pater et Iudaei ad mortem. Sed haec actio, ut dicit hic Magister, fuit bona et mala sive ille actus bonus et malus. Ergo eadem actio numero fuit bona et mala, quod est impossibile.

Item impossibile est eandem actionem numero esse Creatoris et creaturae. Qualiter ergo dicit Magister, quod et Deus tradidit et Iudaei tradiderunt?

Responsio. Dicendum quod una actio est quandoque diversorum agentium, aut coaequaeve agentium aut, cum ordinati sunt ad invicem secundum prius et posterius ad unum actum coaequaeve agentium ut tractio navis ordinatorum ad invicem secundum prius et posterius ordi-

natorum, ut factio domus, quae est a iacentibus fundamentum, erigentibus parietes, apponentibus tectum: omnes isti dicuntur facere domum; sed sive sic sive sic, quia actio non egreditur nisi a natura formae, ut dicit Damascenus, et a forma una numero actio una numero, sed impossibile quod diversorum agentium numero sit una forma numero, scilicet ut conveniant in una forma numero, et ideo impossibile est quod diversorum agentium numero sit una forma numero; et ideo tractio navis a pluribus numero non est una actio, sed sunt ibi plures actiones, quia quot sunt agentes sive trahentes. Similiter cum dicitur quod lux et calor movent visum, si movere visum est actio una numeralis, non est ab utroque eorum, sed per se a calore; actio enim lucis proprie non est movere visum (†... † colorem de†... †um et actio †... † movere visum *add. marg. Cg*). Potest tamen, ut dictum est, diversorum agentium esse unum actum, et una domus potest fieri a multis agentibus et unus paries videri a diversis aspicientibus; tamen illa actio quae dicitur per ‘facere domum’ non est una actio, sed plures necessario secundum quod plures sunt agentes et omnes concurrunt in hanc ‘facere domum’. Similiter dicendum est in proposito quod quia impossibile quod una actio sit Creatoris et creaturae (*corr. ex curae Cg*), ideo dicendum quod, cum dico ‘tradere Christum’ ab his diversis, non dico actionem unam numeralem, sed penitus aliam et aliam. Actio enim Iudae fuit tradere eum Iudaeis, et actio Iudaeorum fuit tradere eum (*corr. ex cum Cg*) Pilato, et actio Pilati fuit tradere eum crucifixoribus. Et passio per se respondens his actionibus ordinatis secundum prius et posterius non fuit passio una, sed plures passionis. Passio enim respondens actioni Iudae fuit Christum tradi Iudaeis, et actioni Iudaeorum Christum tradi Pilato. Istas tamen omnes actiones concomitabatur et ad eas sequebatur una passio numeralis, sed (*sic*) mors Christi in cruce, sed ceterae per se actiones (*corr. ex actio Cg*) inferentes (*corr. ex inferens Cg*) hanc passionem misericordia numero fuit actio una numero, scilicet actio crucifigentium Christum vel quicquid aliud fuerit illa actio una numero; actio enim crucifigentium fuit quasi una actio ex multis integrata.

Sic ergo patet quod ad minorem respondendum est per interemptionem. Haec actio enim, a qua fuit haec passio Christi, non fuit traditio, sed potius crucifixio vel vulneratio. Patet etiam quod non est idem actus numero bonus et malus. Traditio enim Iudaeorum, haec fuit mala, et traditio Dei Patris, haec fuit bona, sed haec omnino est diversa numero ab illa. Verumtamen idem actus sive idem volitum potest esse ab his diversis agentibus, scilicet mors Christi, et illi quidem hoc possunt bene velle, scilicet Pater et Filius, et illi male, scilicet Iudaei, et sic idem actum respectu diversorum agentium et idem volitum respectu diversorum volentium recipit denominationem a bono et a malo Cg

Dist. 22, l. 89:

dictis] corpus enim et anima in triduo unita fuerunt unione super naturam quae non exigit simultatem localem, et ideo adhuc secundum hunc modum homo fuit *add. Cg*

Dist. 22, l. 105:

est] Unde quod dicitur ‘quicquid praedicatur de Filio Dei, praedicatur de illo homine’, verum est quandocumque ille homo est, sed in triduo non fuit ille homo *add. Cg*

3. Quellen für Fishacres Sentenzenkommentar

Eine recht ausgedehnte Suche nach Quellen für die Kommentierung des christologischen Teils des *Liber Sententiarum*, auf die sich Richard Fishacre gestützt haben mochte, ist vornehmlich durch Alexander Eichinger angestellt worden. Diese Suche hat jedoch unter den möglichen Kandidaten keinen wesentlichen Erfolg gezeitigt. Das erste Augenmerk würde sich natürlich auf Hugo von St. Cher richten. Inhaltliche Gemeinsamkeiten im weitesten Sinn sind auch gar nicht von der Hand zu weisen, aber so etwas wie eine Abhängigkeit lässt sich nicht ausmachen. Lediglich in *Distinctio* 22 bieten eine Reihe von Argumenten und ihre Antworten teilweise wörtliche Übereinstimmung mit entsprechenden Passagen bei Hugo. Allerdings handelt es sich dabei nicht unbedingt um besonders charakteristische Teile, vielmehr können Argumente und Antworten ebenso aus dem traditionellen Repertoire zum Thema stammen. Wenn nicht aus der noch lange nicht völlig zugänglichen Tradition der frühen Sentenzenkommentierung ein oder mehrere Vorgänger für Fishacres Kommentar gefunden werden, könnte man auch dabei bleiben, bei Fishacre eben einen eigenständigen Beitrag zur sich allmählich festigenden Tradition der Sentenzenkommentierung zu sehen. Einflüsse aus der franziskanischen Tradition sind keineswegs auszuschließen, aber auch deren Erschließung ist noch weit davon entfernt, vollständig zu sein.⁶

Die Benützung der Kirchenväter und der typischen philosophischen Literatur zeigt keine auffällige Besonderheit gegenüber vergleichbaren Werken der Zeit. Die beiden Verweise in unserer Edition auf Vinzenz von Beauvais sind nicht als direkte Quellenangaben zu verstehen, es wird daher auch nicht behauptet, dass der Sentenzenkommentar Fishacres zur Behandlung des Datierungsproblems für die drei oder wenigstens für die zwei erwähnten *Specula* des Vinzenz von Beauvais herangezogen werden könnte.

4. Zur Gestaltung des Editionstextes

In der Gestaltung des Editionstextes schließen wir uns der Edition des zweiten Teils von Buch 3 an.⁷

⁶ Leonardo Sileo hatte sich diese Erschließung zum Programm gemacht, ist aber durch andere Verpflichtungen bisher stark behindert worden. Siehe aber immerhin: L. Sileo, *Teoria della scienza teologica. Quaestio de scientia theologiae di Odo Rigaldi e altri testi inediti (1230–1250)*. 2 vol. (Roma, 1984).

⁷ Richard Fishacre, *In tertium librum Sententiarum*, Teil 2: Dist. 23–40, hrsg. v. K. Rodler (München, 2003), 38*–39*.

IN TERTIUM LIBRUM SENTENTIARUM

PROL.

DIST. 1–22

PROLOGUS

Prov. 30: “Tria sunt mihi difficilia et quartum penitus ignoro: viam aquilae in caelis, viam colubri super petram, viam navis in medio mari et viam viri in adolescentula.” Communis littera est adolescentia, sed hebraica veritas habet adolescentula. Habet enim ‘aalma’.

Hic quattuor videnda:

5

Quis est hic vir?

Quae haec adolescentula?

Quae via huius viri in hac adolescentula?

Et quare haec via incognita?

[QUIS EST VIR IN AUCTORITATE PRAEDICTA?]

‘Vir’ hic Christum significat antonomasice. Virilior enim omnibus supra modum. ‘Vir’ autem aut dicitur a ‘viribus’ aut a ‘virtute’. Si primo modo, tunc bene convenit Christo. Quippe fortis dicitur qui solus vincit civitatem, fortior qui regnum, fortissimus qui mundum. Sic Christus, *Ioan.* 16: “Confidite quia ego vici mundum.” Item diabolus fortissimus, *Iob* 41: “Non est fortitudo super terram quae comparetur ei” in tantum ut mundum vincit. Unde dicit *Is.* 10: “Detraxi quasi potens residentes in sublimi. Et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum. Et sicut congregantur ova quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi. Et non fuit qui moveret pennam et aperiret os et ganiret.” Hunc autem principem mundi devicit et eiecit a regno. *Ioan.* 12: “Nunc princeps huius mundi eicietur foras.” Hic est enim qui intravit domum fortis et alligavit fortem et tunc vasa eius diripuit, *Matt.* 12, et hoc non manu immo nec verbo sed facillime, scilicet cogitatione cordis sui, *Luc.* 1: “Dispersit superbos mente cordis sui.”

Vere igitur dicitur *Iob* 9: “Si fortitudo quaeritur robustissimus est.” *Sap.* 10: “Quoniam potentior omnium est sapientia”, et ideo invincibilis, *Cant.* 8: “Fortis ut mors dilectio.” Sed Christus summam habuit dilectionem, *Ioan.* 15, “maiorem hac dilectionem ...”.

11 a²] *om.* BCLRV 15 vincit] vicit A; vincerit BCV; vicerit P 20 foras] sceptrum exactoris superasti *add.* P 25 *Cant.* 8] *Eccle.* 14 ABCLORV; ideo *praem.* V 26 dilectio] item nihil fortius anima habente caritatem *add.* P

1–3 *Prov.* 30,18s. 13–14 *Ioan.* 16,33 14–15 *Iob* 41,24 15–19 *Is.* 10,13s. 19–20 *Ioan.* 12,31 21 *Matt.* 12,29 22–23 *Luc.* 1,51 24 *Iob* 9,19 24–25 *Sap.* 10,12 25–26 *Cant.* 8,6 26–27 *Ioan.* 15,13

Item per hoc periit naturalis fortitudo hominis, quia peccavit. Sed Christus semper peccato caruit. Ergo naturalem retinuit hominis fortitudinem, *Iob* 17: 30 “Mundis manibus addet fortitudinem.” Item *Prov.* 14: “In timore Domini fiducia fortitudinis.” Sed *Is.* 11: “Replebit eum spiritus timoris Domini.”

Dicitur etiam ‘vir’ a ‘virtute’. Quippe, ut ponit Plotinus inter philosophos princeps, cardinalium virtutum quattuor sunt status. Aut enim contra quattuor affectiones inordinatas pugnant et emolliunt et dicuntur politicae, aut auferunt et dicuntur purgatoriae, aut obliviscuntur et dicuntur purgati animi, aut nefas est nominari ut in Deo, quia “non volens iniquitatem tu es”, et dicuntur exemplares quomodo ut in solo Deo. Vere igitur hic vir qui in duobus gradibus perfectionis virtutes habuit: In humanitate quidem virtutes purgati animi, in deitate exemplares, *Eccli.* 24: “In me omnis gratia vitae”, quoad virtutes purgati animi, “et virtutis” quoad exemplares. Quam virtutum excellentiam tangit *Psalmus* 40 dicens: “Dominus virtutum ipse est rex gloriae.” Et est notabile quod vir erat virilis propter vires corporis et tamen non minus virilis propter vires mentis. *Ps.*: “Introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus fortis et potens, Dominus potens in proelio. Adtollite portas” etc. Et sequitur: “Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum.” Et sic tangitur in isto rege gloriae virilitas corporis et mentis. *Ps.*: “Decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem et praecinxit se” virtute. Cum utrumque, scilicet apud homines sit rarissimum et ideo 45 rarus qui vir dici possit, *Eccl.* 7: “Virum de mille unum repperi.” Nec mirum, quia frequenter contingit quod si sunt vires corporis, non sunt virtutes in mente, 50 *Sap.* 2: “Sit fortitudo nostra lex iustitiae”, *Amos* 6: “Numquid non in fortitudine nostra assumpsimus nobis cornua”, *Ezech.* 28: “Elevatum est cor tuum in robore tuo.” Et e converso si sunt virtutes in mente, non sunt vires in corpore, *Cor.* 12: “Virtus in infirmitate perficitur”, et ideo *Iob* 4: “Ubi est fortitudo tua et patientia tua et perfectio viarum tuarum?”, quasi dicat: non sunt simul in homine ex quo 55 peccavit.

[QUAE EST HAEC ADOLESCENTULA?]

Sequitur quae sit haec adolescentula. Et constat quod Maria de qua *Ier.* 31: “Creavit Deus novum super terram. Mulier circumdabit virum.” Vere novum. Rarum est enim invenire virum extra ventrem, quanto magis in ventre.

38 in¹ ... animi] *om.* AOR 41 dicens] *om.* ARP 42 vires²] virtutes CLPRV; virtutes *interlin.*; *corr.* ex vires B 47 utrumque] utramque O 57 Deus] Dominus ARV

29–30 *Iob* 17,9 30–31 *Prov.* 14,26 31 *Is.* 11,3 32 *Aug.*, *Sermo* 332.4 (PL 38, 1463); cf. Isidorus, *Etymol.* 10 (ed. Lindsay, n. 274) 36 *Ps.* 5,5 39–40 *Eccli.* 24,25
 40–41 *Ps.* 23,10 42–44 *Ps.* 23,8s. 44–45 *Ps.* 23,10 46–47 *Ps.* 92,1 48 *Eccl.* 7,29
 50 *Sap.* 2,11 50–51 *Amos* 6,14 51–52 *Ezech.* 28,5 52–53 *II Cor.* 12,9 53–54 *Iob* 4,6 56–57 *Ier.* 31,22

¹ Sed cum ipsa sit domina dominantium et regina regum, immo dea deorum sicut Christus “rex regum et dominus dominantium”, *Apoc.* 19, et Deus deorum, *Ps.*: “Deus deorum Dominus” propter maiorem unionem eius et Christi quam sponsi et sponsae, quia sunt duo in carne una et in spiritu uno, *Cor.* 6: “Qui adhaeret Domino unus spiritus est”, quod ipsa fecit immediatissime quia *Sap.* 6: “Incorruptio facit esse proximum Deo.” Quid est ergo quod tam irreverenter vocatur adolescentula maxime cum despectum sonet, *Ps.*: “Adolescentulus sum ego et contemptus”? Item adolescentulus et adolescentula sunt diminutiva eius quod est adolescens, et adolescens utique dicit minoritatem aetatis et ideo adolescentula duplicem dicit parvitatem, unam aetatis et insuper aliam ratione diminutionis nominis.

² Sed quomodo aetate minor fuit haec cum dicatur *Sap.* 4: “Aetas senectutis vita immaculata”? De hac enim canitur “sancta et immaculata virginitas”.

³ Quomodo diminuta cum dicatur perfecta, *Cant.* 6: “Sexaginta sunt reginae et octoginta concubinae et adolescentularum non est numerus. Una est columba mea perfecta mea”? Ecce quod reginis et concubinis et adolescentulis praefertur et hic adolescentularum nomine vocatur. Sed parvitas est duplex: Una imperfectionis, *Iob* 5: “Parvulum occidit invidia”, alia humilitatis, *Reg.* 15: “Cum parvus in oculis tuis esses caput in tribus Israhel factus es”. Haec igitur duplex parvitas nomine adolescentulae designata est duplex humilitas, scilicet interior et exterior, una corporis, alia mentis, *Thren.* 3: “Replevit in filia Iuda humiliatum et humiliatam”, scilicet corpus et animam.

Ad primum igitur dico quod licet fuerit regina et domina et dea potestate, *Mich.* 4: “Veniet potestas prima regnum filiae Ierusalem”, erat tamen infima et parvula humilitate in sua reputatione. Unde de se dixit *Luc.* 1: “Ecce ancilla Domini”, non dixit domina mundi quod est superioritatis nec sponsa Dei quod est paritatis, sed ancilla quod est planae infimitatis. Cum igitur haberet utrumque, scilicet summam potestatem et summam humilitatem, maluit sapiens Salomon vocare eam nomine humilitatis, scilicet virtutis, quam potestatis:

Tum quia a meliori debet fieri denominatio, multo autem melior est humilitas quam potestas eo quod humilitas est de magnis bonis, potestas vero vel de mediis si est naturalis spiritui rationali vel de minimis si est alio modo. Quippe contingit abuti potestate alioquin non recte fieret, quod dicitur *Sap.* 6: “Potentes

63 Domino] Deo ABLPR 64 irreverenter] a Salome *add. marg. C; add. P* 75 sed] cum dicat adolescentula parvitatem *add. C*; cum dicat adolescentula parvitatem designat humilitatis *add. P* 79 Iuda] Maria de tribu Iuda *add. marg. C; add. P* 85 planae] plenae BP

60 *Apoc.* 19,16 61 *Ps.* 49,1 62–63 *I Cor.* 6,17 63–64 *Sap.* 6,20 65–66 *Ps.* 118,141 70–71 *Sap.* 4,9 71 Commune festorum B. Mariae Virginis, In 1 Nocturno, resp. 1 (Breviarium Romanum, 1:182) 72–74 *Cant.* 6,7s. 76 *Iob* 5,2 76–77 *I Reg.* 15,17 79–80 *Thren.* 2,5 82 *Mich.* 4,8 83–84 *Luc.* 1,38 91–92 *Sap.* 6,7

potenter tormenta patientur”, sed non humilitate vel virtute, *Cor.* 1: “Ignobilia mundi et contemptibilia elegit Deus.” Sed constat sapientissimus optimum prae-
 elegit. Quod enim “eligit bonus et prudens vir et circa singula doctus, hoc est
 95 melius et magis eligendum”, dicit Aristoteles. E contrario tamen multi volunt
 magis nominari nomine potestatis quam humilitatis vel dominationis ut dominus
 et magister quam paritatis ut frater. E contra Christus filius Dei reputatus se ho-
 minem vocat, *Matt.* 4: “Si filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant. Respondit:
 Non in solo pane vivit homo.” E contra multi volentes “salutationes in foro et
 100 vocari ab hominibus ‘rabbi’”, *Matt.* 23.

Tum quia non ratione potestatis sed potius humilitatis fuit in hac via viri huius,
Luc.: “Respexit humilitatem ancillae suae”, *Ps.*: “Audi filia et vide.”

Ad secundum. Licet fuerit senectus mentis immensa, tamen corporis modica
 aetas cum filium Dei, scilicet hunc virum concepit. Unde canit Ecclesia: “Cum
 105 essem parvula, placui Altissimo, et de meis visceribus concepi deum et homi-
 nem.”

Ad tertium iam patet. Diminutum enim non sonat hic parvitatem imperfec-
 tionis sed humilitatis. Fuit ergo haec minor tempore, maxima potestate, infima
 humilitate. In senibus quidem potentibus aliqua est causa humiliationis, scili-
 110 cet senectus, sed in iunioribus potentibus totum est occasio elationis. Et ideo
Eccle. 10: “Vae tibi terra cuius rex puer est.”

[QUAE EST VIA HUIUS VIRI IN ADOLESCENTULA?]

Sequitur de tertio, scilicet quid dicatur via huius viri in hac adolescentula,
 et est tota via huius viri in hac adolescentula quae incipit ab incarnatione et
 terminatur in nativitate. Et cum haec via in aliis sit polluta, *Ps.*: “Ecce enim
 115 in iniquitatibus conceptus sum”, tamen haec Christi via fuit mundissima, *Ps.*:
 “Deus meus inpolluta via eius”, *Prov.* 3: “Viae eius viae pulchrae”, quia sine
 culpa concepit, “et omnes semitae illius pacificae”, quia sine poena peperit.

[QUARE HAEC VIA INCOGNITA EST?]

Sequitur de quarto. Via cognoscitur per extrema. Huius autem viae initium
 fuit incarnatio, terminus nativitas incarnati. Haec igitur via incognita, cuius uter-
 120 que terminus latet, *Is.* 53: “Generationem eius quis enarrabit?”, *Is.* 24: “Secretum

93 constat] quod *add.* P 110 iunioribus] minoribus ALP 115 in] *om.* ALO

92–93 I *Cor.* 1,28 94–95 *Arist., Top.* 3.1 (116a 14–15) 98–99 *Matt.* 4,4 99–100
Matt. 23,7s. 102 *Luc.* 1,48 || *Ps.* 44,11 104–106 Commune festorum B. Ma-
 riae Virginis, In 1 Nocturno, resp. 2 (Breviarium Romanum, 1:182–83) 111 *Eccle.* 10,16
 114–115 *Ps.* 50,7 115–116 *Ps.* 17,31 116–117 *Prov.* 3,17 120 *Is.* 53,8 120–121 *Is.*
 24,16

meum mihi, secretum meum mihi”, et ideo dicit: “Quartum penitus ignoro”, quia tam extrema quam medium sunt incognita. Principium enim occultavit virginitas, extremum formositas, medium integritas. Concepit enim haec cum virginitate, *Is.* 7: “Ecce virgo concipiet”, transivit conceptum sine apertione. Unde Ecclesia canit: Porta clausa post et ante, *Ezech.* 44: “Converti me ad viam portae sanctuarii exterioris quae respiciebat ad orientem et erat clausa.” Peperit sine dolore, *Is.* 66: “Antequam parturiret peperit”, et ideo sine faciei decoloratione quae est pulchritudinis corporalis complementum, Augustinus, *De civitate Dei* lib. 2 cap. 15: “Pulchritudo corporis est partium congruentia cum coloris suavitate”, quae frequenter perit in parturiente. Et ideo admirans venientem in sua purificatione exclamat Salomo, *Sap.* 4: “O quam pulchra est casta generatio”, ‘o’ inquit admirative, quia mirum si concepit quomodo casta, si peperit parum ante quomodo pulchra et non potius pallida, o quam rarum in filiabus hominum castitas et formositas. Et ideo *Ezech.* 16: “Perfecta eras in decore tuo quem posueram super te, dicit Dominus Deus. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es.” Sed haec pulchra et tamen casta et sine apertione fecunda cum e contrario aliae et in conceptione et in partu aperiantur. Haec autem neutro modo, *Cant.* 4: “Hortus conclusus soror mea, hortus conclusus.” Sed contra, *Is.* 49: “Aperiat terra et germinet salvatorem.” Sed haec apertio sic intelligatur. Quippe promiserat ei angelus Spiritus Sancti adventum. “Spiritus Sanctus”, inquit, “superveniet in te.” Et hoc audito aperta est sursum. Aperuit enim os suum et attraxit spiritum promissum dicens, *Luc.* 1: “Ecce ancilla Domini.” Et ideo translationem servans dicit: “Aperiat terra.” Terra enim ut fructificet numquam deorsum aperitur sed sursum. Sic haec.

Sed si quaeras quomodo clauso utero exire poterat cum duo corpora esse in eodem loco nulla scientia recipiat, maxime corpora grossa, fateor: consimile fuit miraculum suae transfigurationi. Ibi enim non glorificatus accepit dotem corporis glorificati, scilicet claritatem, *Matt.* 17: “Resplenduit facies eius sicut sol”, cum lucet in virtute sua. Hic similiter subtilitatem. Unde quod factum est, scio, sed quomodo factum est, penitus ignoro cum Salomone. Sicut igitur aquila transiens in aere nullum relinquit vestigium nec coluber super terram nec navis in mari, multo magis nec vir iste transiens per adolescentulam. Quippe in aliis tribus est divisio et apertio manifesta intellectui licet non sensui saltem dum est transitus. Hic autem neutro modo, et ideo dicitur “penitus ignoro”. Mysterium igitur incarnationis nequit Salomo explicare, sed allegat ignorantiam, ut patet, “ignoro” inquit. Allegat et *Is.* “impotentiam”, *Is.* 53: “Generationem eius quis enarrabit”,

121 *Prov.* 30,18 124 *Is.* 7,14 125 Ps.-Hildefonsus, *Libellus de Corona Virginis*, cap. 6 (PL 96, 294A) 125–126 *Ezech.* 44,1 127 *Is.* 66,7 128–129 Aug., *De civ. Dei* 22.19 (CCL 48, 838) 131 *Sap.* 4,1 (lectio varians) 134–136 *Ezech.* 16,14s. 134 tuo: meo *Vulg.* 137–138 *Cant.* 4,12 138–139 *Is.* 45,8 140–141 *Luc.* 1,35 142 *Luc.* 1,38 143 *Is.* 45,8 148 *Matt.* 17,2 154 *Prov.* 30,18 156 *Is.* 53,8

et “Baptista quo nullus maior surrexit in natis mulierum”, *Matt.* 11. Allegat indignitatem, *Matt.* 1: “Veniet post me fortior me” etc. Sed fateor: Sum Salomone magis ignorans, Isaia magis impotens, Ioanne magis indignus, ut quid igitur a
 160 me exigitur quod tanti explicare non potuerunt, scilicet ille tam sapiens Salomo ut dicat *Sap.* 7: “Ipse dedit mihi horum quae sunt scientiam veram ut sciam dispositiones orbis terrarum” etc. Sed hic dicit: “penitus ignoro”, ego quid dicere potero? Quippe si opera naturae ignoramus, opera Dei quomodo sciemus, *Eccle.*: “Quomodo ignoras ... qua ratione conpingantur ossa in ventre praegnantis” quod
 165 facit natura non subito, sic nescis opera Dei, scilicet quomodo conpingebantur ossa Christi, quod factum est non a natura sed a Deo et subito. Si igitur hoc omnibus est incognitum et soli Deo notum, *Is.* 24: “Secretum meum mihi, secretum meum mihi”, quid super hoc dicam? Non speretur ab homine multum cum Deus sibi retineat secretum. Sed fateor aliqua esse circa incarnationis mysterium omnino a maioribus incognita, ut dicit Salomo, aliqua tamen quoquomodo cognita.

Determinato igitur de Creatore in libro primo et de creatura libro secundo, agitur in hoc tertio de eo qui constat ex Creatore et creatura, scilicet de Christo. Ex quo patet materia huius libri tertii, scilicet Christi incarnatio. Agit autem de
 175 Christo secundum statum quem habuit in hoc mundo, non secundum statum quem habet vel habuit ab aeterno in caelo. Vix enim sufficit homo cogitare de eo aliqua visa in mundo, qualiter ergo non visa in caelo? *Sap.* 9: “Difficile aestimamus quae in terra sunt et quae in prospectu nostro sunt invenimus cum labore. Quae autem in caelis sunt, quis investigabit?”

[DIVISIO TOTIUS LIBRI]

180 Dividitur autem liber iste in partem prooemiale et executivam quae ibi incipit:

CUM ergo VENIT. Dicit ergo: IAM NUNC HIS INTELLIGENDIS ... UT DE INEFFABILIBUS, *Is.* 53: “Generationem eius quis enarrabit”, *Ioan.* 1: “Non sum dignus corrigiam calceamenti eius solvere”. VEL MODICUM, quia inter
 185 quattuor libros liber iste tertius est brevissimus. SIC ENIM, ut scilicet DE INEFFABILIBUS ... FARI etc. DE INEXPLICABILI, *Iob* 37: “Magnus fortitudine et iudicio et iustitia et enarrari non potest.” *Eccli.* 18: “Quis sufficiet enarrare opera

171 cognita] quae in hoc tertio libro sunt redacta. Nolo autem esse inventor novorum, investigator occultorum, potius recitator hic scriptorum *add.* P. *Hinc inde deficit* L 172–263 determinato ... illuminati] *om.* B 182 intelligendis] etc. *add.* ACPRV 185 liber] *om.* ACPRV

157 *Matt.* 11,11 158 *Matt.* 3,11 161–162 *Sap.* 7,17 163–164 *Eccle.* 11,5 167–168 *Is.* 24,16 177–179 *Sap.* 9,16 182–183 *Petr. Lomb.*, 3 *Sent.* 1 (ed. Grottaferrata, 2:23) 183 *Is.* 53,8 183–184 *Ioan.* 1,27 186–187 *Iob* 37,23 187–188 *Eccli.* 18,2

illius.” Et constat maior est ipse operibus suis. IRREFRAGABILI, *Luc.* 21: “Ego dabo vobis os et sapientiam cui non poterunt resistere et contradicere omnes adversarii vestri.” ALIQUID, scilicet modicum, *Eccle.* 5: “Deus in caelo et tu super terram idcirco sunt pauci sermones tui.” CONDITIONIS, id est creationis RERUM ORDINATIONEM. Hoc praecipue fit dist. 12. HOMINISQUE LAPSUM, dist. 21. SUB CERTIS AUCTORITATIS REGULIS, id est sub certis regulis quae sunt auctoritates intransitivae, quippe auctoritates Scripturae, et ceterae sunt apprehensivae et regulae sunt motivae eam regentes. AUCTORITATIS, canonicae scripturae et expositorum. DE EIUS, hominis, REPARATIONE. De hoc in hoc tertio. MEDIATORIS DEI, *Tim.* 2: “unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus.” SACRAMENTIS, in quarto libro. CONTRITIONES HOMINIS etc., *Ps.*: “Qui sanat contritos corde et alligat contritiones eorum.” ALLIGANTUR, duo sunt necessaria infirmo, scilicet ut sit medicina et insuper ut infirmo apponatur et ligetur alioquin non prodest. Gratia igitur Christi et mors et huiusmodi medicinae nostrae sunt. Tunc autem nobis ligantur et apponuntur cum sacramenta haec figurantia immo et continentia, quod non est in sacramentis veteris legis, suscipiuntur. CONSEQUENTER IN TERTIO etc. redde singula singulis. UT SAMARITANUS, *Luc.* 10, AD VULNERATUM in naturalibus apprehensivae, quia aversus a summa sapientia vulneratur in rationali. MEDICUS, *Luc.* 5: “Non egent qui sani sunt medico sed qui male habent”, AD INFIRMUM in naturalibus motive, quia aversus a potentia summa vulneratur in irascibili, *Sap.* 9: “Homo infirmus et exigui temporis.” GRATIA, *Ioan.* 1: “Gratia et veritas per Iesum Christum facta est”, AD MISERUM per malitiam culpa, quia aversus a summa bonitate vulneratur in concupiscibili, *Prov.* 14: “Miseros facit populos peccatum.”

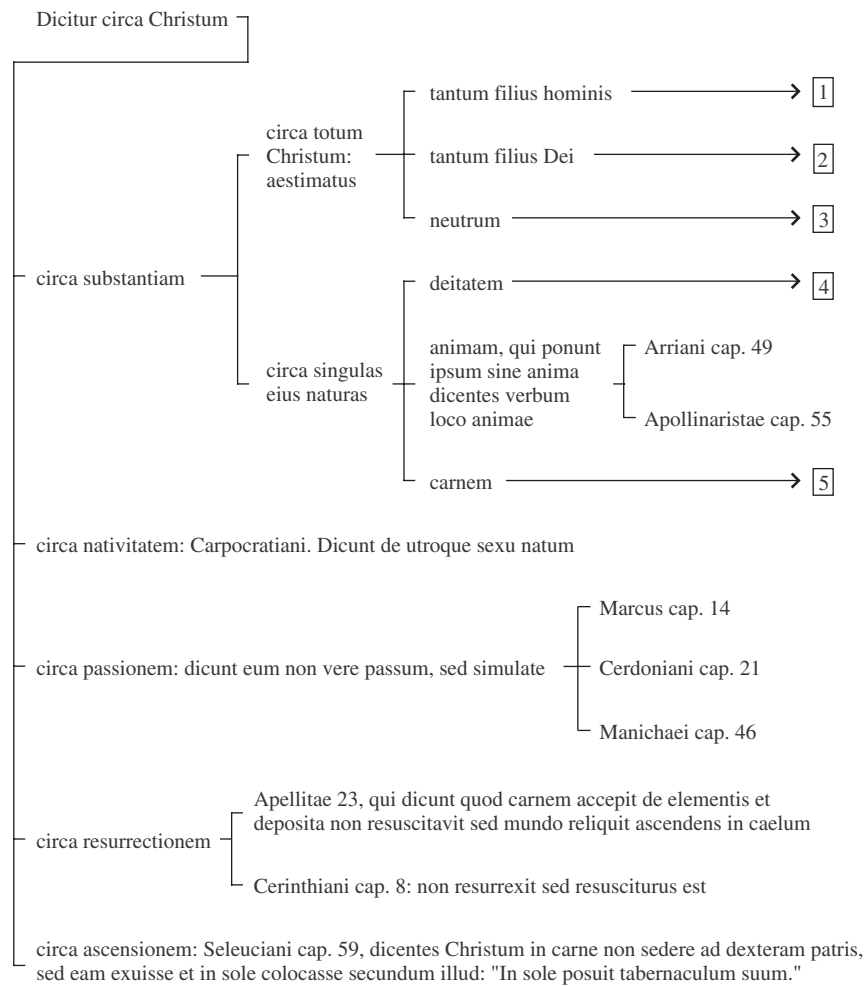
[DE HAERESIBUS]

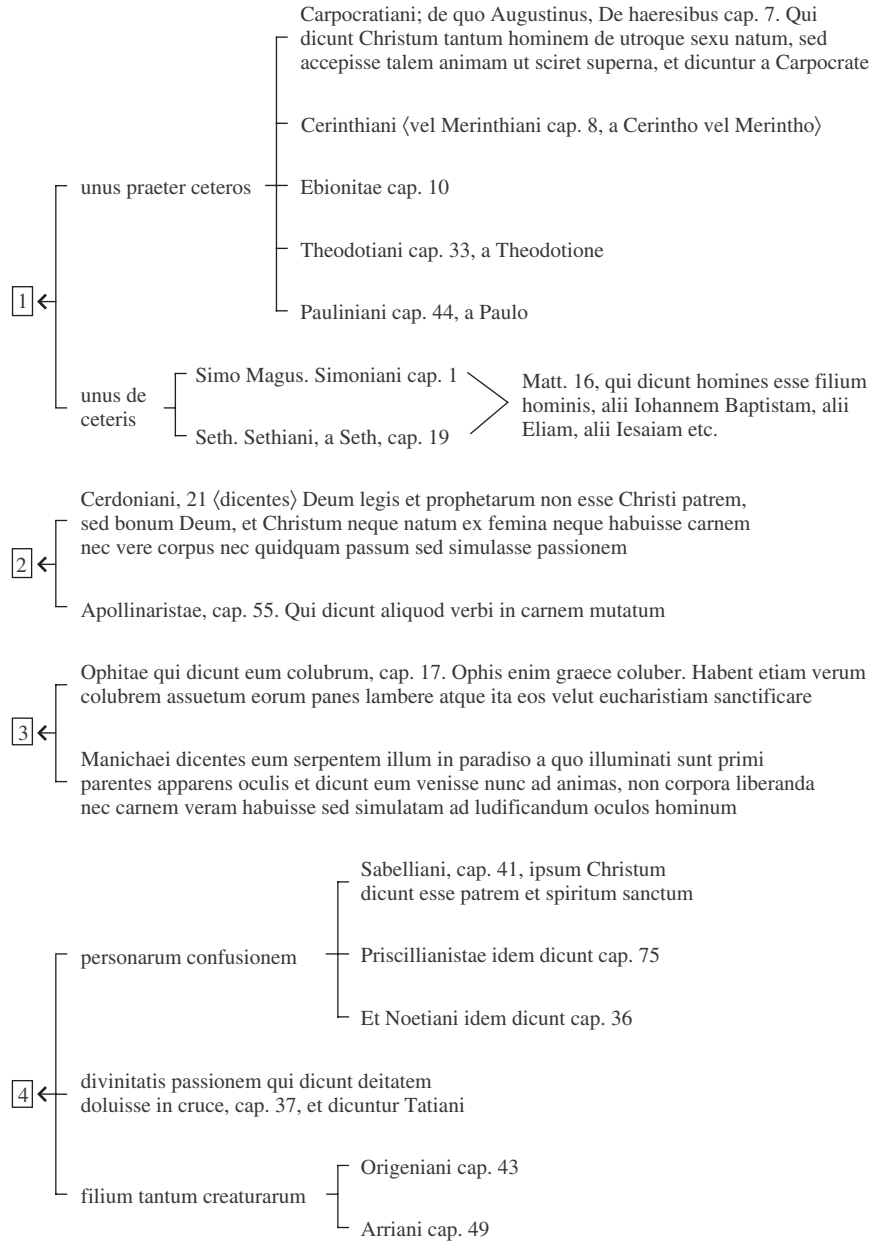
Quia autem sapientis est non mentiri de quibus novit et mentientem manifestare et non manifestatur mentiens nisi praecognito et intellecto mendacio. Et ideo necesse est sapientem non tantum cognitionem habere verorum sed et erro-
rum, *Eccle.* 2: “Transivi ad contemplandam sapientiam erroresque et stultitiam”,
Eccle. 7: “Lustravi universa animo meo ut scirem et quaererem sapientiam et rationem et ut cognoscerem impietatem stulti et errorem imprudentium”, impietatem quoad haeresim et blasphemiam, errorem quoad falsum inopinabile. Ideo de Christo oportet errores cognoscere, non tantum veritates. Unde antequam

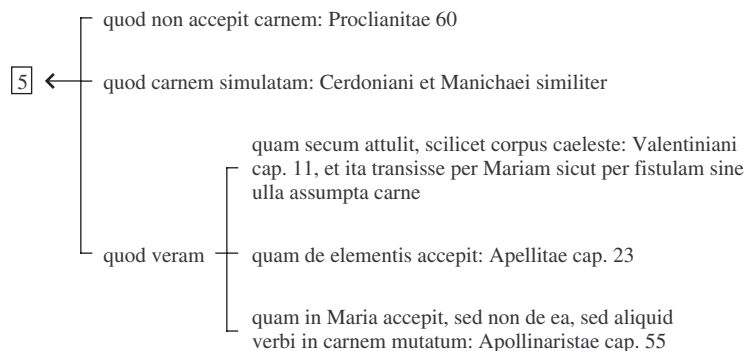
191 sunt] sint ACRV 192 ordinationem] ordinem ed. || hoc] hic COV 220 oportet errores] errores oportet inv. ACPRV

188–190 *Luc.* 21,15 190–191 *Eccle.* 5,1 197–198 *1 Tim.* 2,5 199 *Ps.* 146,3 205 *Luc.* 10,33ss. 206–207 *Luc.* 5,31 208–209 *Sap.* 9,5 209–210 *Ioan.* 1,17 211–212 *Prov.* 14,34 216 *Eccle.* 2,12 217–218 *Eccle.* 7,26

accedamus ad tractatum, errores de Christo qui post incarnationem emergerunt inquiramus. Quos quidem de libro beati Augustini, *De haeresibus*, extraxi et hic per divisionem posui.

Unde propter tot haereses et sectas de Christo discordantes post incarnationem
 225 ortas non mirum si conqueratur Christus et dicat *Ier.* 15: “Vae mihi mater mea
 quare genuisti me, virum rixae, virum discordiae in universa terra, ... omnes
 maledicunt mihi, dicit Dominus.”

1. Sed quomodo potest cum iam dictis stare quod canit Ecclesia de Christi matre:
 “Cunctas haereses sola interemisti”? Quomodo cunctas cum tot fuerint?
- 230 2. Quomodo sola cum apostoli et ceteri doctores multas evacuaverint? Sed constat
 sicut produciens lucem maximam tenebras interimit, sic produciens veritatem
 summam tenebras destruit erroris. Quid igitur mirum si illa dicitur errorum
 omnium tenebras interimere universo mundo? Quae lucem protulit toti mundo
 sufficientem, de qua *Ioan.* 1: “Erat lux vera” etc., et *Ioan.* 8: “Ego sum lux
 235 mundi.” Hinc est quod ipsa describitur non ornata opacis ut auro vel argento nec
 diaphonis corporibus nec luminoso modicum ut igne nec unico luminoso multum
 ut stella una sed potius omnibus stellis. Tamquam ab ea sit tota lux spiritualis
 sicut nunc tota lux corporalis mundi est ab omnibus stellis. Et sicut omnes simul
 in unum congregatae sufficerent omnino tenebras perimere, sic ipsa tantam pro-
 240 ducens lucem omnes errorum tenebras spirituales, *Apoc.* 12: “Mulier amicta sole
 et luna sub pedibus eius et corona duodecim stellarum in capite eius.” Corona
 hic intelligi potest circulus duodecim signorum in quo ponuntur omnes stellae
 caeli quoquomodo. Haec ergo mulier stellis omnibus ornata pro peplo, sole pro
 indumento, luna pro scabello, quae <non> est nisi haec gloriosa a planta pedis
 245 usque ad verticem capitis luminosa et ideo Maria, id est illuminatrix dicta omnes
 sufficiens expellere errores.

233–234 toti ... sufficientem] sufficientem toti mundo *inv.* ACPRV 245 capitis] *om.* AC
 RV

225–227 *Ier.* 15,10s. 229 Commune festorum B. Mariae Virginis, In 3 Nocturno, ant. 7
 (Breviarium Romanum, 1:187) 234 *Ioan.* 1,9 234–235 *Ioan.* 8,12 240–241 *Apoc.* 12,1

Dico ergo ad primum quod sicut secundum Augustinum “illuminare omnem hominem venientem in hunc mundum”, hoc est omnem quicumque illuminatur ab eo illuminari, sic haec omnes haereses interemit, id est quaecumque haeresis interempta est, per hanc interempta est. Vel sicut illud illuminat omnem hominem, intelligi potest pro generibus singulorum, sic haec cunctas haereses interemit, id est omnes modos haeresum non tamen in omnibus sed in aliquibus, vel haec quae peremerat Maria Christum lucem proferens, revixerunt Christo luce recedente, scilicet ascendente in caelum. Unde dicit Augustinus has omnes post ascensionem ortas.

Ad secundum dico quod apostoli et doctores de hac luce huius gloriosae illuminati et non aliunde tenebras fugaverunt errorum. Haec igitur est quasi fons et origo in mundo huius luminis. Et ideo quicquid per illam lucem fit vel factum est, ei attribuitur, *Esther* 6: “Parvus fons qui crevit in fluvium et in lucem solemque conversus est et in aquas plurimas redundavit, Hester est”, id est abscondita Maria scilicet, de qua *Luc.* 1: “Ingressus angelus ad eam.” Sicut ergo aquam dare dicitur fons potius quam canale et sol lucem potius quam fenestra, sic tenebras interimere Maria potius quam apostoli per lucem ab ea ortam illuminati.

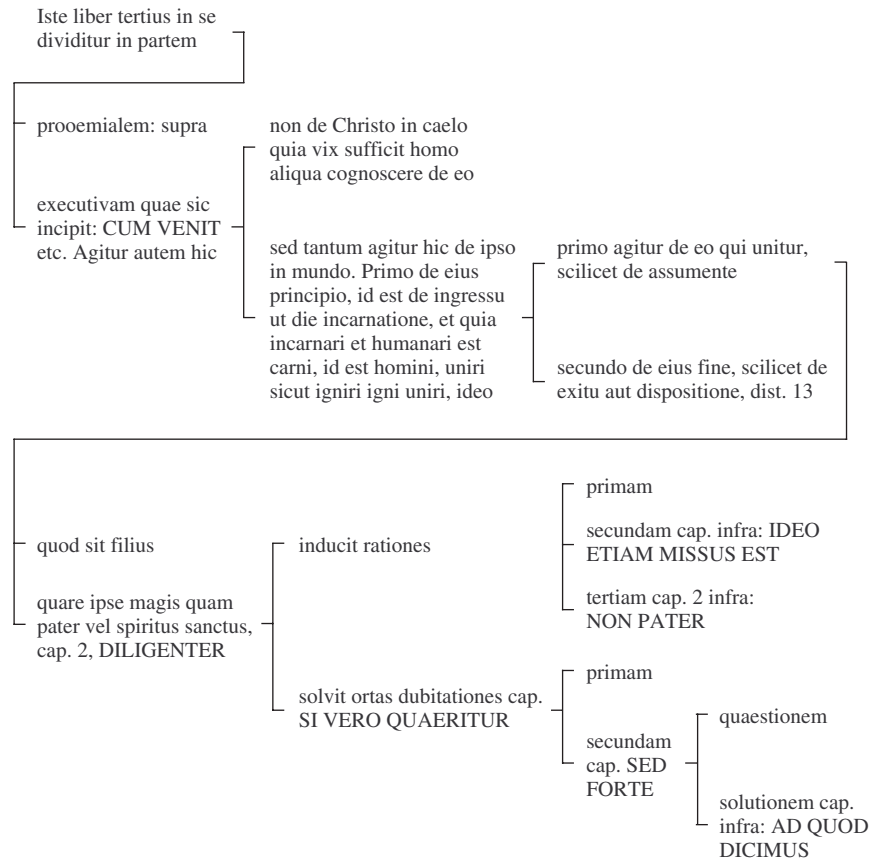
248 venientem] venit BCORV

247–249 Augustinus in multis locis, e.g. *De vera rel.* 39.73 (CCL 32, 235); *ibid.* 42.79 (239); *ibid.* 52.101 (253); *De Gen. contra Man.* 1.3.6 (CSEL 91, 73) 247–248 *Ioan.* 1,9 254–255 Aug., *De haeresibus* (CCL 46, 289) 259–260 *Esther* 10,6 261 *Luc.* 1,28

DISTINCTIO 1

[PROOEMIUM]

CUM VENIT IGITUR PLENITUDO TEMPORIS ... Hic incipit pars executiva huius libri tertii in quo agit Magister de composito ex Creatore et creatura, scilicet Christo. Divisionem ad modum arboris ramificatae sic depingo:

2-79 in ... praedaberis] *om. B* 3 divisionem] autem *add. APR* || ad ... depingo]
autem sic accipe ut hic vides antecedente V

CUM IGITUR VENIT PLENITUDO, UT AIT APOSTOLUS *Gal. 4*, MISIT
 5 DEUS Pater. Haec missio non fuit loci mutatio sed potius humanitatis assump-
 tio. Quippe ad loci mutationem duo exiguntur, scilicet esse ubi prius non fuit et
 non esse ubi fuit. Si alterum desit, non est loci mutatio, quia locus pro loco non
 mutatur. Unde cum sit nova creatura in qua non prius fuit Deus quia illa non
 fuit, sit Deus ubi non fuit. Sed tamen non mutat locum, quia adhuc est ubi prius
 10 fuit. Similiter corpus Christi cum sit nunc in comedente, iam non erit in eo. Non
 quidem per motum localem, sed tantum non est ubi fuit. Nec tamen propter hoc
 est ubi non fuit. Similiter cum creatura aliqua corrumpitur, Deus non est ubi fuit.
 Sed haec missio horum habuit et ideo multum a loci mutatione recessit.
 Non enim cum missus est a Patre, vel non est ubi fuit, scilicet in Patre – dicit
 15 enim *Ioan. 14*: “Ego in Patre et Pater in me est”, quamvis exierit a Patre et venerit
 in mundum, *Ioan. 15* – nec est ubi non fuit. Quippe utique et etiam in Virgine
 fuit ante incarnationem, sed hoc tantum est mitti esse ubi fuit, aliter tamen quam
 fuit ut alteritas sit ex parte eius in quo est, non ex parte eius qui inest cum sit
 immutabilis, *Ps.*: “Mutabis eos et mutabuntur, tu autem idem ipse es.” Hoc au-
 20 tem aliter inesse est aliquo modo uniri ei cui inest, et hoc menti ut fit in omnibus
 bonis qui adhaerent Deo et sunt unus spiritus, et haec est missio in mentem, vel
 carni, et haec semel tantum fit in Virgine. FILIUM SUUM, id est proprium, non
 adoptivum, non in forma Filii sed hominis, *Phil. 2*: “In similitudinem hominum
 factus et habitu inventus ut homo.” Et hoc est FACTUM EX MULIERE et non
 25 tantum in forma hominis quia non in statu hominis ante peccatum sed hominis
 servi honorati servitute legalium caerimoniarum, *Phil. 2*: “Exinanivit semet ip-
 sum formam servi accipiens”, *Hebr. 2*: “Debit per omnia fratribus assimilari.”
 Et hoc est FACTUM SUB LEGE, ut patuit in circumcisione et purificatione et
 utrumque non necessitate sed voluntate, *Ps.*: “Sed in lege Domini fuit voluntas
 30 eius”, quanta humilitas FACTUM EX MULIERE quam maior FACTUM SUB
 LEGE. Quippe *Tim. 1*: “Iusto non est lex posita sed iniustis” quanto magis ius-
 tissimo immo iustitiae ipsi, sed ut quid tanti tanta humiliatio ut nos exaltaret, ut
 nos redimeret et redemptos in filios adoptaret, redimeret liberando a malo cul-
 pae, adoptaret conferendo bona gratiae. Sed quid est quod dicit EOS QUI SUB
 35 LEGE ERANT REDIMERET? Numquid non omnes voluit redimere sed tantum
 Israhelitas, immo *Tim. 2*: “Omnes homines vult salvos fieri”, et eodem: “Dedit
 redemptionem semet ipsum pro omnibus”? Sed haec fecit primo ut Israhelitas

4 cum] infra *add.* O || plenitudo] temporis *add.* CPR; etc. *add.* V || ut ... apostolus]
om. CRV 9–11 sed ... fuit] *om.* P 12 similiter] Deus *add.* CRV; dicitur *add.* P; *om.* A
 || Deus] *om.* ACPRV 22 id est] *om.* APV; *exp.* C 24 ex] de ed. 29 fuit] *om.* ABO
 31 iusto] iustis AO 32 nos] vos OV; *om.* AB 33 nos] *om.* ABCRV

4 *Gal. 4,4* 15 *Ioan. 14,10* 15–16 *Ioan. 16,28* 19 *Ps. 101,27* 23–24 *Phil. 2,7*
 26–27 *Phil. 2,7* 27 *Hebr. 2,17* 29–30 *Ps. 1,2* 31 I *Tim. 1,9* 36 I *Tim. 2,4*
 36–37 I *Tim. 2,6*

redimeret, secundario alios. Et hoc est quod dicitur *Matt.* 15: “Non sum missus nisi ad oves quae perierunt domus Israhel.” Sed nunc facti sunt primi novissimi et e converso quia *Rom.* 11: “Caecitas ex parte contigit in Israhel donec plenitudo gentium intraret et sic omnis Israhel salvus fieret”, vel cum dicitur EOS QUI SUB LEGE, lex potest dici naturae sub qua omnes erant. FACTUM EX MULIERE non dicit creatum confundens haeresim dicentium carnem quandam in Virgine creatam de novo, non de corpore Adae, quam Christus assumpsit. Contra quos *Hebr.* 2: “Semen Abrahae apprehendit”. Nec dicit ‘genitus’, contra eos qui dicunt eum ut ceteros homines ex mare et femina genitum. Quippe factum sic dividitur: aut ex nihilo et tunc est creatum vel ex aliquo, et hoc dupliciter: vel opere naturae et tunc proprie dicitur genitum vel opere praeter naturam et supra naturam, scilicet voluntate quae supra naturam est ut artificiale, et tunc dicitur factum proprie. Volens igitur Apostolus docere carnem Christi non ex nihilo creatam “nec ex sanguinibus ... neque ex voluntate viri” genitam dixit neutrum neque creatum neque genitum sed tertium, scilicet factum, ut opere praeter naturam et supra, hoc intelligatur impletum non natura sed potius voluntate divina, id est Spiritu Sancto cooperante. Et hoc est *Matt.* 1: “Quod in ea natum est, de Spiritu Sancto est” et *Luc.* 1: “Spiritus Sanctus superveniet in te”. MULIERE, licet mulieres consuevimus vocare corruptas, tamen mundissima Virgo mulier dicitur propter nominis rationem. Dicitur enim quasi molliens erum. Quod vere haec fecit cum ille austerus in ventre eius factus est mansuetissimus. Audi enim austeritatem priorem, *Levit.* 24: “Qui blasphemaverit nomen Domini moriatur.” Audi mansuetudinem consputus, flagellatus, irrisus, crucifixus clamat dicens: “Pater dimitte illis”, *Luc.* 23. Unde ibidem in cruce bene mulierem vocat eam dicens, *Ioan.* 19: “Mulier ecce filius tuus”. Sed si ‘mulier’ corruptam dicit, quomodo dicitur factus ex muliere qui natus est de Virgine, *Is.* 7: “Ecce Virgo concipiet”? Sed mulier in Hebraeo sexum sonat, non corruptionem. Unde *Gen.* 2: “Formavit costam quam tulerat de Adam in mulierem.” Constat tamen quod formata est virgo, non corrupta. Unde Augustinus *De Trinitate* lib. 2 cap. 5: “Factum ex muliere”. Quo nomine quis catholicus nesciat non eum privationem virginitatis sed differentiam sexus Hebraeo loquendi more significare voluisse? SUB LEGE non tantum Dei sed exactoris et tyranni, *Matt.* 17: “Ut non scandalizemus eos, vade ad mare et mitte hamum. Et eum pisces qui primus ascenderit tolle et aperto ore eius invenes staterem. Illum sumens da eis pro me et pro te.”

E contra nunc legibus patris indigentis filii superabundantes non se subiciunt sed nec scandalizare exigentes immo petentes non metuunt. MISIT ... UT ...

47 est] *om.* ABC

38–39 *Matt.* 15,24 40–41 *Rom.* 11,25s. 45 *Hebr.* 2,16 51 *Ioan.* 1,13 54–55 *Matt.* 1,20 55 *Luc.* 1,35 59 *Levit.* 24,16 60–61 *Luc.* 23,34 62 *Ioan.* 19,26
63 *Is.* 7,14 64–65 *Gen.* 2,22 66–68 *Aug., De Trin.* 2.5.8 (CCL 50, 89) 69–71 *Matt.* 17,26

REDIMERET. Nunc e contra mittunt praelati officiales et huiusmodi non ut red-
 75 imant obligatos sed potius ut obligent redemptos, *Is.* 3: “Populum meum exacto-
 res spoliaverunt.” Sed et ideo forte modo hanc necessitatem superduxit Ecclesiae
 Deus ut de mammona iniquitatis male obtentorum Ecclesiam suam liberet et spo-
 liatores merito spolientur, *Is.* 31: “Ipse sapiens adduxit malum et verba sua non
 abstulit.” Quibus dixit *Is.* 33: “Vae qui praedaris nonne et ipse praedaberis.”
 80 **TEMPUS AUTEM PLENITUDINIS ... TEMPUS GRATIAE.** Prima quaestio
 quare tempus adventus Christi primi dicitur plenitudo temporis, secunda an aliqua
 sit ratio quare potius tunc venit quam ante vel post, et si est aliqua ratio, quae sit
 illa.

[DE ADVENTU CHRISTI]

De prima. Christi adventus dicitur plenitudo temporis, quia fuit tempus quo
 85 omnia sunt completa. Omnia dico, id est tota universitas et singulae partes uni-
 versae. Universitas, quia primum unitum novissimae creaturae, id est Deus homini
 qui post omnes creaturas creatus est, ut patet *Gen.* 1. Unde *Is.* 44: “Ego primus
 et novissimus”. Et sic universitatis circulus est completus et ideo perfectus. Per-
 fectum enim est cui non est possibilis additio. Sed tale circulus et omne quod
 90 circulare est.

Item quia primus summus unitus est novissimo infimo dignitate, id est Deus
 terrae quae omni spiritu et omni corpore vilior est, *Apoc.* 1: “Ego sum Alpha et
 Omega, principium et finis”, quia Deus et terra. Unde dicit in *Ps.*: “Meus est enim
 orbis terrae”, id est ego uniendo me terrae complevi orbem et per consequens
 95 complevi universum, et hoc est “et plenitudo eius.”

Item singulae partes universi tunc sunt summe completae et perfectae. Quippe
 homo est quaedam omnium creaturarum universitas. Unde dicitur microcosmus.
 Et *Marc.* 16: “Praedicate Evangelium omni creaturae.” Cum igitur Deus unitus
 sit homini totaliter, sicut anima unita est corpori et cuilibet parti, ita deitas ani-
 100 mae et corpori et cuilibet eorum parti, erunt singulae partes universi in illo uno
 homine a deitate assumptae summe perfectae. Quippe aqua est nobilior et cetera
 elementa quam terra et quodammodo nobilitatur terra, cum illis unitur nobilio-
 ribus in minerali. Magis autem cum ipsa unitur caelo, id est naturae caelesti,
 scilicet lumini immixto. Sed adhuc magis cum unitur spiritui vegetabili in planta
 105 et adhuc amplius cum sensibili in bruto. Adhuc magis cum rationali in homine.
 Sed adhuc non est completio, quia adhuc possibilis est maior nobilitatio, scili-
 cet unio cum horum omnium Creatore quo quia nihil est nobilius ultra, restat

76 superduxit] superdixit O; superducit V; om. B 85 et] id est APR

75–76 *Is.* 3,12 78–79 *Is.* 31,2 79 *Is.* 33,1 86–87 *Gen.* 1,26 87–88 *Is.* 44,6
 92–93 *Apoc.* 1,8 93–94 *Ps.* 49,12 95 *Ps.* 49,13 98 *Marc.* 16,15

ut cum Deus factus est homo, sit pars universi vilissima quae est terra in summo suae perfectionis. Similiter consimili ratione pars universitatis quae est aqua et quae aer et sic de singulis tam corporibus quam spiritibus ut dicant singula, ¹¹⁰ *Ioan.* 1: “De plenitudine eius nos omnes accepimus”, *Eccli.* 42: “Gloria Domini plenum est opus eius”, id est gloria Domini facit opus eius plenum et perfectum, *Is.* 6: Plena erat domus a maiestate eius. *Is.* 10: “Consummatio abbreviata inundabit iustitiam. Consummationem enim et abbreviationem faciet Dominus Deus exercituum in medio omnis terrae.” ¹¹⁵

Item primo fuit homo neque ex viro neque ex femina, secundo ex solo viro, tertio ex utroque. Sed adhuc tantum possibilis fuit modus quartus, scilicet ex sola muliere. Igitur tempus in quo hoc factum est potest dici tempus plenitudinis in quo completi sunt modi essendi hominem.

Item ante Christum quotquot genuit tempus consumpsit tamquam insatiabile, ¹²⁰ et ideo proprie prolis fuit improbus devorator, *Osee* 5: “Nunc devorabit eos mensis cum partibus suis”, et ideo quodammodo desinunt esse antequam sint, scilicet plene, *Eccle.* 1: “Generatio praeterit, generatio advenit”, *Eccli.* 14: “Generatio carnis alia finitur, alia nascitur.” Sed tandem Christus natus in tempore est quasi saturitas et plenitudo temporis, a tempore non consumptus ut ceteri omnes eum ¹²⁵ praecedentes, sed factus est sicut homo inter mortuos, libro *Ps.*: “Non dabis sanctum tuum videre corruptionem”, sed *Gen.* 35: “Isaac consumptus aetate mortuus est”, *Ioan.* 8: “Numquid tu maior es patre nostro Abraham qui mortuus est et prophetae mortui sunt?” Et ideo dicere potuit tempus illud *Ps.*: “Satiabor cum apparuerit gloria tua.” ¹³⁰

Item ultima pars diei quia complet diem, dicitur eius plenitudo et complementum, similiter senectus dicitur plenitudo et complementum aetatis, sed in senectute mundi et fine temporum venit Christus, *Ioan.* 2: “Filioli novissima hora est.” Et bene fuit in adventu Christi senectus mundi, quia senectus frigida est et caeca. Frigida, *Reg.* 1: “Rex David senuerat habebatque aetatis plurimos ¹³⁵ dies cumque operiretur vestibis non calefiebat.” Caeca, *Gen.* 27: “Senuit Isaac et caligaverunt oculi eius.” Sic certe cum Christus venit refriguerat caritas et abundavit iniquitas, *Ps.*: “Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum.” Et proinde non defuit ignorantiae caecitas, *Sap.* 2: “Excaecavit illos malitia eorum.” Satis caeci erant qui non poterant ¹⁴⁰ solem videre, *Ps.*: “Supercecidit ignis et non viderunt solem.” Figurati per Heli,

127 sed] om. PV

111 *Ioan.* 1,16 111–112 *Eccli.* 42,16 113 *Is.* 6,3 113–115 *Is.* 10,22s. 121–122 *Osee* 5,7 123 *Eccle.* 1,4 123–124 *Eccli.* 14,19 126–127 *Ps.* 15,10 127–128 *Gen.* 35,28 128–129 *Ioan.* 8,53 129–130 *Ps.* 16,15 133–134 I *Ioan.* 2,18 135–136 III *Reg.* 1,1 136–137 *Gen.* 27,1 137–138 Cf. *Matt.* 24,12 138–139 *Ps.* 13,3 140 *Sap.* 2,21 141 *Ps.* 57,9

Reg. 3: “Oculi eius caligaverant nec poterat videre lucernam Domini antequam extingueretur”, *Ps.*: “Senectus mea in misericordia uberi” dicere potest mundus.

Item tempus est mensura motuum et actionum sicut modius gravorum. Sed si
 145 aliquid maius modio ei infunderetur, vere diceretur ‘Nunc venit plenitudo modii’.
 Igitur si aliquid maius tempore temporis infundatur, vere dicetur plenitudo temporis.
 Sed Christi generatio temporalis maior fuit tempore, quia tempus narrabile,
 et *Is.* 53: “Generationem eius quis enarrabit.” Igitur haec generatio temporalis
 tempus implevit.

150 Item multis temporibus praecedentibus Christus promittebatur, *Abac.* 2: “Apparebit in finem et non mentietur si moram fecerit, exspecta eum quia veniens veniet.” Sed ab huius solutione promissionis multa tempora vacua transierunt.
 Unde illa anxia exspectantium vox *Is.* 64: “Utinam dirumperes caelos et descenderes.” Sed iam veniens et promissa solvens his diebus tempus implevit.

155 Item tunc venit plenitudo temporis cum venit tempus in quo lex impletur.
 Omnibus enim temporibus ante Christum non fuit lex plene impleta, quia nullus
 umquam in hac vita illud praeceptum plene implevit: “Diliges Deum ex toto
 corde tuo” nisi Christus qui fuit simul viator et comprehensor. Unde *Matt.* 5:
 “Nolite putare quia veni solvere legem aut prophetas. Non veni solvere sed
 160 adimplere”, quod et fecit cum mandata caritatis implevit, *Matt.* 22: “In his duobus
 mandatis tota lex pendet et prophetae.”

[DE RATIONE ADVENTUS CHRISTI]

De secunda quaestione videtur quod sit ratio. Universum vel universitatem
 creaturarum voco non tantum omnia quae nunc sunt, alioquin essent plures uni-
 versitates, sed omnia quae fuerunt a principio creationis usque in finem. In hac
 165 tanta universitate nihil deforme in natura, nihil inordinatum, sed singula suis
 temporibus subministrantur in tantum ut si minima musca quae facta est hoc
 tempore fieret ante vel post, esset ad deformitatem et non ad decorem universi,
 sicut si oculus poneretur in pectore et mamilla in capite. Hinc constat singulis
 etiam minimis creaturis esse tempus determinatum quo fieri debeant quo ne in-
 170 terire, *Eccle.* 3: “Omnia tempus habent et suis spatiis transeunt universa.” Igitur
 si facta minima musca tempore non suo fieret universum deforme, quanto magis
 maximo Dei opere, scilicet homine assumpto et Filii incarnatione, si alio fieret
 tempore quam factum sit, accideret multa universi deformitas. Nunc autem venit
 ille speciosus forma non ut universum deformaret sed decoraret, *Eccli.* 26: “Sic-

142 caligaverant] caligaverunt ABCPRV (caligaverant *Vulg.*) 146 dicetur] diceretur CP;
marg. corr. ex diceretur O 167 et] *om. AP*

142–143 I *Reg.* 3,2s. 143 *Ps.* 91,11 148 *Is.* 53,8 150–152 *Abac.* 2,3 153–154 *Is.*
 64,1 157–158 *Matt.* 22,37 158–160 *Matt.* 5,17 160–161 *Matt.* 22,40 170 *Eccle.* 3,1
 174–176 *Eccli.* 26,21

ut sol oriens mundo in altissimis Dei, sic mulieris bonae species in ornamentum 175
domus eius.” Haec mulier est Dei sapientia, scilicet Filius, *Ps.*: “Pulchritudo in
conspectu eius.” Igitur patet quod congruebat tunc venire quando venit et non
ante vel post. Sed assignare hanc congruentiam quis posset? Quis enim explica-
re poterit quomodo talis nasus tali congruat faciei nisi faciem totam nosset? Sed
universa quis novit? Igitur congruentiam partium esse scimus, sed quomodo con- 180
gruant ignoramus. Et hoc de minima musca, quanto magis de summa creatura,
et ideo decorem universi qui est congruentia partium, ignoramus. Verumtamen
aliquid tango quare potius tunc quam alias venit. Se venturum promiserat crede-
batur vix et tamen credebatur et sperabatur in qua fide et spe salvati sunt quotquot
sunt salvati ab origine mundi sed continue tardante eo venire decrescebat fides et 185
spes. Hoc autem decrementum quia finiti erat finem habuit in tantum ut aliquo
tempore periret fides omnino et spes et amor promissi et promittentis et tunc ne
omnino fides mutaretur in incredulitatem et spes in desperationem, expediebat
promissum, creditum et speratum venire. Ante igitur hoc non fuit necesse venire
et tardius venisse fuisset inutile, quia si omnino perisset fides et spes et caritas 190
quae “omnia suffert”, “omnia sustinet”, *Cor.* 13, mundus eodem momento peris-
set. Boni enim, ut dicit Chrysostomus, sunt quibus supportatur mundus. Et sicut
periit Aegyptus bonis recedentibus et Sodoma Loth recedente, sic mundus si nul-
lus esset bonus. Hinc patet tunc venisse Christum cum refriguerat omnino fere
caritas et abundavit iniquitas, *Ier.* 7: “Periit fides ablata est de ore eorum”, *Ps.*: 195
“Salvum me fac Deus quoniam defecit sanctus”, *Mich.* 7: “Periit sanctus de terra
et rectus in hominibus non est”, et ut immediate iniquitatis summo succederet
melioratio et supremo infirmitatis medicus et medicina et sanatio sicut summum
acute statim sequitur crisis. Et tunc fuit plenitudo temporis, quia tempus tunc erat
plenum malitia. Unde *Matt.* 6: “Sufficit diei malitia sua”, *Is.* 40: “Completa est 200
malitia eius, dimissa est iniquitas illius.” Ecce causa: “Suscepit de manu Domini
duplicita”, id est Christum Deum et hominem, “pro omnibus peccatis suis.”

Item Augustinus, *De 83 quaestionibus* q. 44, talem huius assignat congruen-
tiam “temporalis pulchritudo rebus decedentibus succedentibusque peragitur.” Et
sicut ad decorem est successio aetatum in uno homine, sic in humano genere. 205
Et sicut non decet statim sine aetatibus mediis fieri infantem perfectum virum,
sic nec decuit humanum genus ad suum perfectissimum statum pervenire nisi
per status medios. Tunc autem fuit generis humani status perfectissimus in hoc
mundo cum Christus venit qui perfectionem docuit.

192 supportatur] sustentatur BV; supportatur *interlin.* B

176–177 *Ps.* 95,6 191 *I Cor.* 13,7 192 Locus non inventus 195 *Ier.* 7,28 195–196
Ps. 11,2 196–197 *Mich.* 7,2 200 *Matt.* 6,34 200–201 *Is.* 40,2 201–202 *Is.* 40,2
203–204 Aug., *De 83 quaestionibus*, q. 44 (CCL 44A, 65)

210 Sed dices sic: In quarta aetate est unus homo in statu optimo, scilicet post infantiam, pueritiam, adolescentiam in iuventute. Sic videtur quod quarta mundi aetate debuit venire Christus. Responsio: Secundum rationem sexta et ultima aetas in uno homine cum sit infirmissima secundum corpus, debet tamen esse perfectissima secundum spiritum, scilicet in sapientia et virtute. Cum ergo ve-
 215 nit Christus perficere genus humanum non corporaliter in primo adventu sed spiritualiter, restat quod tunc veniret ad perficiendum spiritualiter cum est infirmior et in ultima aetate corporaliter, *Cor.* 4: "Licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem", et *Cor.* 12: "Virtus in infirmitate perficitur." Et in antiquis est sapientia. Aetates autem mundi
 220 sunt: Infantia ab Adam ad Noe, pueritia ab Noe ad Abraham, adolescentia ab Abraham ad David, iuventus a David ad transmigrationem Babylonis, gravitas a transmigratione ad Christum, senectus a Christo ad iudicium. TEMPUS MISERENDI, *Ps.* 101, ANNUS BENIGNITATIS, *Ps.* 64 GRATIA ET VERITAS, *Ioan.* 1, QUIA PER CARITATEM IMPLETUR a Christo homine, quia *Rom.* 13:
 225 "Qui diligit proximum legem implevit." Sed quis nos in tantum dilexit sicut ipse? *Ioan.* 15: "Maiorem hac dilectionem" etc. vel per caritatem quam in nobis accendit, *Luc.* 12: "Ignem veni mittere in terram et quid volo nisi ut ardeat." Impletur mandatum sicut veniens implevit promissum. SPONSIO FACTA AB ANTIQUO, *Deut.* 18: "Prophetam de gente tua et de fratribus tuis sicut me susci-
 230 tabit tibi Dominus Deus tuus." DE QUO vel DE QUA SUPRA SUFFICIENTER lib. 1 dist. 15 et 16.

1.1 DILIGENTER VERO ANNOTANDUM EST QUARE FILIUS, NON PATER VEL SPIRITUS SANCTUS, EST INCARNATUS, cap. 2.

De incarnatione Verbi primo quaerendum an possit incarnari Deus, id est carni
 235 uniri vel non.

Secundo si potuit, an oportuit vel decuit.

Tertio quare potius personam Filii quam Patris vel Spiritus.

[PRIMA QUAESTIO:
UTRUM DEUS POSSIT INCARNARI]

De primo inducantur primo rationes quod non, secundo solvantur.

211 adolescentiam] et *add. codd.* 213 infirmissima] firmissima ABRV 230 de¹ ... qua] de qua vel quo BOP 232 annotandum est] *inv.* ed. 237 Patris ... Spiritus] patris vel spiritus sancti AV; spiritus vel patris *inv.* O

217–218 II *Cor.* 4,16 218–219 II *Cor.* 12,9 222–223 *Ps.* 101,14 223 *Ps.* 64,12 223–224 *Ioan.* 1,17 224–225 *Rom.* 13,8 226 *Ioan.* 15,13 227 *Luc.* 12,49 229–230 *Deut.* 18,15 231 *Petr. Lomb.*, 1 *Sent.* 15.2 et 4 (ed. Grottaferrata, 1:132–34)

^{1.} Una ratio sic est. Quae multum distant, non uniuntur sine medio naturam utriusque communicante, sicut anima cum sit spiritus, non unitur corpori grosso nisi mediante quadam luce. Lux autem est corpus spirituale et in hoc quod corpus communicat cum corpore et in hoc quod spirituale cum spiritu. Igitur cum supra modum magis distent natura suprema, scilicet Deus, et media, scilicet anima, quam media et infima, scilicet corpus, non poterit suprema uniri mediae sine aliquo medio cum utroque communicante. Sed tale medium nullum esse potest, quia illud medium si non est alterum extremorum, creatura erit et nobilior anima. Quod omnino non est verum tum quia si creatura est, nihil habet cum Creatore commune, tum quia si creatura est, inter ipsam et Deum infinita est distantia et ita maior distantia quam inter animam et corpus et ita coniungi non poterit cum Deo nisi mediante aliquo alio et sic in infinitum. Igitur cum coniungi non possit anima et Deus nisi per medium et non potest esse medium, sequitur ut omnino sint inconiungibilia.

^{2.} Item ex duobus quorum utrumque est actu, numquam fit unum, ut dicit Aristoteles in *Metaphysica*. Sed inter omnia maxime actu sunt Deus et anima rationalis. Ergo ex eis numquam fit unum. Et si non unum, multo fortius nec unus, id est una persona, et etiam ex anima et angelo non posset fieri una persona, multo fortius ex his quae magis distant, scilicet Deo et anima.

^{3.} Item omnia unibilia oportet in aliquo convenire. Unum enim ex omnino contrariis ut aqua et igne non fit. Sed ex quattuor elementis fit unum, quia aqua cum terra in aliquo convenit, utraque enim frigida, et aer cum aqua quia utrumque humidum, et ignis cum aere quia utrumque calidum, et terra cum igne quia utrumque siccum. Igitur multo fortius ex illis unum non fiet quae magis distant quam contraria. Sed talia sunt Deus et anima vel homo. Ergo ex eis unum non fiet.

^{4.} Item si Deus unitus esset animae vel homini, tunc illud compositum constaret ex tribus naturis, scilicet anima et corpore et Deo. Igitur Deus illius compositi pars esset et omne totum est maius sua parte. Ergo aliquid esset Deo maius et cogitari posset tale compositum. Igitur non esset Deus “quo maius cogitari non potest.” Quomodo insuper videtur maius Deo esse aliquid et Deum esse partem, attendendum cum dicat Damascenus: “Non secundum hypostasim duas naturas animus Christi. Quo autem modo indivisibiliter divisae sunt numerantur? Duae enim sunt naturae Christi ratione et modo differentes, unitae autem secundum hypostasim. Modo igitur differentiae numeratae sub discreta quantitate reducuntur.” Ergo deitas est pars et Christus totum.

242 et] *om.* CPRV 255 et si] si autem O; *om.* A 266 et¹] *om.* CRV 267 est] *om.* CRV

253–254 Cf. Arist., *Metaph.* 7.13 (1039a 4–5); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 186 (ed. Hamesse, 130) 268–269 Anselmus, *Proslogion*, cap. 2 (ed. Schmitt, 1:101) 270–273 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 52.3 (ed. Buytaert, 196)

- 275 ^{5.} Item cum nihil dicatur affirmative et univoce de creatura et Creatore, tamen multa per prius de Deo, per posterius de creatura dicuntur, ut bonum, simplex, ens, unum. Igitur cum Deus sit summe ens, similiter est summe bonum, summe simplex, summe unum, et unum est ens indivisum et ab alio divisum, igitur Deus est summe indivisum et summe ab alio divisum, ergo non est unitus nec unibilis
280 alteri.
- ^{6.} Item, ut dicit Augustinus, tunc aliquid nobilior sordidatur cum viliori naturae admiscetur vel unitur, ut aurum sordidatur cum plumbo vel argento unitur. Igitur cum in infinitum nobilior natura sit Deus quam aliqua creatura, sordidatur Deus si creaturae unitur. Sed hoc est impossibile, *Sap.* 7: “Nihil inquinatum in illam
285 incurrit.” Ergo non est unitus vel unibilis creaturae.
- ^{7.} Item inter omnia principia celeberrimum est et verissimum, scilicet “de quolibet affirmatio vel negatio”, et “de nullo eodem affirmatio et negatio”, igitur nullo modo potest esse falsum. Et huius causa est distantia contradictorie oppositorum. Sed non minus distant Deus et creatura quam contradictoria. Ergo simul
290 esse non possunt. Et si simul essent, contradictoria essent vera, haec scilicet ‘Deus est mortalis’ quia est homo, et homo est animal rationale mortale et haec ‘Deus non est mortalis’ quia est immortalis. Similiter ‘est passibilis’, ‘non est passibilis’.
- ^{8.} Item si aliquid tantum esset ut prae sua magnitudine non possit cogitari uniri
295 cum altero, maius esset quam aliud quodlibet quod posset cum Deo uniri. Sed “Deus est quo maius cogitari non potest.” Ergo Deus non est unibilis cum alio.
- ^{9.} Item in perpetuis idem est esse et posse, multo magis in aeternis. Igitur si potuit Deus uniri creaturae, non ex tempore hoc factum fuisset, sed ab aeterno. Sed ab aeterno non fuit talis unio. Ergo nec nunc est.
- 300 ^{10.} Item de non unito factus est unitus, ergo mutatus est. Quippe prius fuit unibilis et tunc habuit potentiam sine actu, deinde cum actu, quod non est sine aliqua mutatione. Sed contra. Deus est summe immutabilis, *Ps.*: “Mutabis eos et mutabuntur, tu autem idem ipse es.” *Tim.* 6: “Qui solus habet immortalitatem”, id est immutabilitatem omnimodam.
- 305 ^{11.} Item si facta est talis unio, aliquis est Deus qui prius non fuit Deus, scilicet homo, ergo est Deus recens. Contra *Ps.*: “Israhel si audieris me, non erit in te Deus recens.”
- ^{12.} Item Averroes, Alexander, Aristoteles in 8 *Physicorum*: Omne compositum ex duobus quorum alterum potest esse per se, possibile est reliquum esse per se, ut

275 affirmative] affirmativum ABCORV 276 Deo] et add. APR 279 summe¹] summum OPR

281–282 Cf. Aug., *De serm. Domini in monte* 1.13 (CCL 35, 135) 284–285 *Sap.* 7.25
296 Anselmus, *Proslogion*, cap. 2 (ed. Schmitt, 1:101) 302–303 *Ps.* 101,27 303 I *Tim.* 6,16
306–307 *Ps.* 80,9 308–310 Arist., *Phys.* 8.5 (256b 14–20); Averroes, *In Phys.* 8, t. 37 (ed. Iunt., 4:376L)

in hydromeli, nisi sit compositio substantiae et accidentis. Sed esse coniunctum
et esse motorem inveniuntur simul ut in anima, et invenitur coniunctum per se,
scilicet in lapide. Ergo inveniri poterit motor per se, scilicet non coniunctus non
nisi Deus. Ergo nullo modo est carni coniunctus.

13. Item Ptolemaeus in *Centiloquio*: “Quando perscrutatur elector melius, inter
ipsum et naturam nulla est differentia.” Cum ergo Deus primo elegerit tamquam
melius non incarnari, numquam incarnabitur, maxime cum in eo idem omnino
sit natura et voluntas.

14. Item cum Deus sit praesens omni animae et aequaliter de se et Christus non
est unum artificiale sed naturale, si aliter unitur Deus animae Christi quam tuae,
alterius naturae est anima Christi quam tua, cum tua non possit facere unum
naturale cum Deo sicut anima Christi et ita Christus non est homo.

15. Item non sequitur ‘de non Patre factus est Pater, ergo mutatus est’. Sed sequi-
tur ‘de non Filio factus est Filius, ergo est mutatus’. Sed Filius Dei de non Filio
hominis factus est hominis Filius. Ergo est mutatus.

Contra. Deus potest quidquid nec culpa nec poena est, sed incarnari neutrum
est, ergo hoc potest. Cum enim sit omnino impassibilis ipsa deitas et inviolabilis
et immutabilis, nullo modo ex coniunctione poterit violari aut peius se habere,
cum illud cui unitur, in eum non possit.

Item magis distant aliquid et nihil quam Creator et creatura vel saltem aequa-
liter. Sed Deus potest facere de nihilo aliquid. Ergo Deum hominem vel e
converso.

Item bonum est sui communicativum. Sed magis est sui communicativum
quod se potest communicare per praesentiam, gratiam et unionem, quam quod
sine unione. Ergo Deus summe bonus creaturae se communicabit omnibus tribus
modis.

Item Augustinus *De libero arbitrio* lib. 2: “Potest aliquid esse in rerum natura
quod tua ratione non cogitas, non esse autem quod vera ratione cogitas non
potest.” Sed vere cogito quod sit melius sic esse, scilicet Deum incarnari, quam
non. Ergo hoc est.

Item Anselmus *Cur Deus homo* lib. 2 cap. 17: “Omnis necessitas et impos-
sibilitas eius subiacet voluntati; illius autem voluntas nulli. ... Nihil ergo est ...
impossibile nisi quia vult.” Ergo nec incarnari Deum erit ei impossibile.

[SOLUTIO]

Solutio. Ad primum dupliciter responderi potest. Primo quia licet virtus finita,
scilicet naturae, non possit unire minus distantia ut corpus et animam sine medio,
tamen ea potest unire virtus infinita Creatoris sine medio, et similiter magis di-

314–315 Ps.-Ptolemaeus, *Centiloquium*, sent. 2 (ed. Venetiis, 107rb) 336–338 Aug., *De lib. arb.* 3.5 (CCL 29, 283) 340–342 Anselmus, *Cur Deus homo* 2.17 (ed. Schmitt, 1:122)

stantia. Secundo hoc considera quod ipsa natura vel Deus univit magis distantia quam sint corpus et anima sine medio, scilicet se ipsis. Quippe materia prima et forma prima magis distant quam corpus et anima. Quod patet, quia substantia primo dividitur in materiam et formam et compositum, deinde compositum in
 350 corpus et spiritum. Igitur corpus et spiritus conveniunt in genere generalissimo et subalterno, sed materia et forma in solo generalissimo. Ergo minus conveniunt forma et materia, et per consequens magis differunt quam anima et corpus, et tamen materia et forma se ipsis sine medio uniuntur. Hinc patet quod distantia aliquorum non est causa quare uniantur per medium, sed aliqua alia decentia
 355 nisi potest observari. Sed in unione Dei cum creatura non potuit observari, quia medium esset aut Creator et tunc unum extremorum aut creatura et tunc alterum extremorum. Similiter in compositione formae et materiae primae, quippe medium esset aut materia et tunc unum extremorum, aut forma et tunc alterum, aut compositum et de illo composito esset similis quaestio.

360 Ad secundum dicendum quod licet ex eis non possit fieri unum opere naturae, potest tamen opere supra naturam. Quippe duo sunt in anima natura et voluntas. Cum ergo voluntas sit a Deo in actu sicut natura vel magis et tamen unitur Deo virtute quidem supra naturam ut caritate, scilicet Spiritu Sancto, secundum illud
Cor. 6: “Qui adhaeret Deo unus spiritus est”, similiter natura ipsa animae est
 365 cum Deo unibilis virtute supra naturam quae est Dei Filius. Et sicut voluntas cum Deo fit unus spiritus, sic natura cum Deo una persona, scilicet Filius. Quis enim negare audeat Deum posse unire animam et angelum in unitatem personae, cum dicatur *Luc.* 1: “Non erit impossibile apud Deum omne verbum”?

Ad tertium dici potest similiter quod licet natura ignem et aquam unire non
 370 possit, potest tamen hoc facere virtus supra naturam, immo forsitan hoc iam fecit. Quippe secundum aliquos expositores et Platonem non est alia sphaera ignis nisi caelum quem aetherem vocant et extenditur a concava superficie sphaerae lunae usque ad convexam superficiem sphaerae nonae et usque ad concavum sphaerae lunae durat aer. Supra sphaeram autem nonam ad litteram sunt aquae
 375 de quibus *Ps.*: “Qui tegis aquis superiora eius.” Sic igitur immediate uniuntur in compositione maioris mundi ignis et aqua et hoc opere supra naturam. Et tamen licet sint contraria, non agunt in se mutuo ad mutuam corruptionem. Quippe causa quare elementum agit ad alterius corruptionem, est ut salvet suam formam in materia aliena cum sit corruptibilis impropria. Hoc autem ibi non eget ignis
 380 qui ibi iam quodammodo est glorificatus, et forte aqua similiter ut utrumque sit incorruptibile et ideo non agunt mutuo. Vel potest dici quod causa quare haec non uniuntur, non est distantia sed contrarietas. Propter quam est mutua actio et

360 ex ... possit] non possit ex eis *inv.* BCPRV 382 non¹] COR; *om.* ABV

364 I *Cor.* 6,17 368 *Luc.* 1,37 375 *Ps.* 103,3

ideo potius mutua impugnatio quam unio. Sed Deus nulli creaturae contrarius est, et ideo non sequitur.

Ad quartum patet quod Deus non est pars Christi, pars dico integralis, cuius 385
signum est quod Deus praedicatur de toto constante ex tribus naturis, similiter
homo. Igitur Deus et homo non sunt partes integrales. Pars enim integralis vere
et affirmative de toto non praedicatur. Quomodo autem non sit pars, difficile
videtur. Sed dic quod quaelibet creatura, immo et tota universitas creaturae, sic
se habet ad Deum, id est divinam immensitatem, ut punctus ad lineam. Quippe 390
haec omnia finita sunt magnitudine, Deus autem infinitus, *Ps.*: “Magnitudinis
eius non est finis”, *Is.* 40: “Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo et
quasi nihilum et inane reputatae sunt ei.” Sed si addas punctum lineae, nihil maius
efficitur nec erunt punctus et linea illius compositi partes integrales, igitur licet
Deus universitatem totam creaturarum assumeret, nihil maius Deo efficeretur. 395
Sed dices terra respectu caeli est punctus, quia tamen aliquantulum est terra
secundum veritatem, terra et caelum sunt quiddam maius caelo licet secundum
apparentiam non sit ita. Similiter quia homo assumptus est aliquantulus, ipse et
Deus secundum veritatem erunt aliquid maius solo Deo. Ideo primo distinguo
utrum loquimur de magnitudine molis vel virtutis sive bonitatis. Si molis, patet 400
quod male dicitur bicubitum maius Deo mole, quia Deus molem non habet nisi sit
abusiva comparatio, sicut dicitur cygnus albior corvo, et tunc est vera. Si autem
loquamur de magnitudine non molis sed bonitatis, probatio quod non maius sunt
utraque quam alterum, scilicet Deus. In omni praeter quam in Deo simplicissimo
aliud est bonitas qua res est bona ab ipsa re etenim res ipsa et sua bonitas cum 405
faciant quoquomodo numerum, non sunt tamen maius bona vel maius bonum
quam bonitas sola. Si enim essent ambo maius bonum quam ipsa bonitas, haberet
res bonitatem aliquam praeter eam qua est bona, quod falsum est. Causa igitur
quare res et bonitas sua non sunt maius bonum quam bonitas ipsa, est quod
tota bonitas rei non est nisi haec bonitas et haec est tota bonitas eius. Igitur si 410
tota bonitas omnis creaturae est Deus et tota bonitas illius hominis assumpti est
Deus, patet quod non melius erit homo assumptus et Deus quam Deus solus.
Sed assumptio patet. Dicit enim Augustinus *De Trinitate* lib. 8 cap. 3: “Bona
terra, bonum praedium, bona animalia, bonus aer, bonus cibus, bona valitudo,
bona facies, bonus animus, bonus vir, bonae divitiae, bonum caelum, boni angeli, 415
bona locutio, bonum carmen. ... Quid plura et plura? Bonum hoc et bonum illud:
tolle hoc et illud, et vide ipsum bonum si potes. Et ita Deum videbis, non alio
bono bonum, sed bonum omnis boni.” Sed si omnis boni, igitur est totum bonum
cuiuslibet. Si enim esset non totum bonum huius, aliquid huius esset bonum sine

392 sint] sunt BC; *marg.* A 393 et] *interlin.* CP || maius] magis AP 396 ali-
quantulum] aliquanta A; aliquantum BPR

391–392 *Ps.* 144,3 392–393 *Is.* 40,17 413–418 Aug., *De Trin.* 8.3 (CCL 50A, 272)

420 Deo, et ita non esset bonum illius boni et ita non omnis. Sed dicis: hoc creatum est bonum bonitate creata et Deus est bonitas increata, quomodo non haec duo melius altero? Solutio: tota bonitas bonitatis creatae non est nisi bonitas increata fortassis, et tunc argue ut prius. Quippe sicut res non habet esse nisi per hoc quod adhaeret et supportatur quoquomodo a vero ente qui est verissime essentia,

425 similiter non est bonum nisi per hoc quod adhaeret quoquomodo cum summo bono. Ex hoc patet quod homo assumptus et Deus non sunt aliquid melius quam Deus solus, sed et ideo nec aliquid maius. Dicit enim Augustinus *De Trinitate* lib. 6 cap. 8: "In his quae non mole magna sunt, hoc est maius esse quod est melius esse."

430 Ad quintum: illud ab alio divisum quod cadit in definitionem unius, non dicit localem separationem. Deus enim qui maxime est unus, a nulla creatura est localiter divisus, *Ier.* 23: "Numquid non caelum et terram ego impleo? dicit Dominus." Sed dicit divisionem oppositam non unitati locali, ut dictum est, sed divisionem oppositam compositioni totius integralis. Nunc autem, ut dictum est,

435 non fit Deus pars integralis in illa unione. Insuper propria et principalis unius et simplicis ratio est quod sit in se indivisum, non quod ab alio divisum. Insuper Deus est ab alio divisus in persona Patris et Spiritus licet non in persona Filii.

Ad sextum: tunc nobilior ex unione cum viliori sordidatur cum sordidabilis est, alioquin non. Nunc autem lux corporea sordidabilis non est. Et ideo per vilissimam transiens vel illis unita non sordidatur. Similiter nec anima per unionem

440 cum corpore sordidatur, multo magis nec Deus ex unione sui cum creatura. Insuper tunc sordidatur nobilior cum ita unitur per mixtionem cum viliori ut nomen perdat, sicut aurum mixtum plumbo aurum non est. Sed certe lux mixta aeri vel anima unita corpori vel Deus utrique unitus nomina non perdunt.

445 Ad septimum: non est comparatio inter distantiam contradictoriarum et distantiam Creatoris et creaturae. Illa enim est comparatio entis ad non ens, et necessario altera est vera et altera falsa. Haec autem entis ad ens licet aequivoce vel multipliciter dicatur ens.

Ad obiectum vero de contradictoriis dicendum quod plures exigit condiciones,

450 scilicet quod affirmatio et negatio eiusdem, id est de eodem subiecto et secundum idem. Nunc autem licet idem affirmatum et negatum dicatur de eodem cum dicitur 'Deus mortalis est', 'Deus mortalis non est', tamen non secundum idem. Quippe affirmatio convenit Deo secundum assumptam humanitatem, negatio vero secundum assumentem deitatem. Quod autem affirmatio vel negatio eidem

455 numero hic conveniunt quod alibi non invenitur, ratio est, quia haec unita sunt ita quod neutrum est pars uniti quod alibi non facile reperitur.

424 qui] *scil. Deus* 447 et] *om. RV* 454 vel] et ABCPR

427–429 Aug., *De Trin.* 6.8 (CCL 50A, 238) 432–433 *Ier.* 23,24

Ad octavum videtur mihi quod in antecedente implicantur opposita. Quippe magnitudo ponit unibilitatem, quippe maius est quod se alteri unire potest quam quod non potest. Cum ergo magnitudini additur quod uniri non potest, additur oppositum, et ideo non mirum si sequitur impossibile. Si vero dicatur ‘si aliquid uniri non posset, maius esset quam quod uniri posset’, haec est neganda. Maius enim est quod potest se unire quam quod non potest. 460

Ad nonum: haec propositio “in perpetuis” etc. intelligi debet de posse ad aliquid absolutum, non ad aliquid relative dictum. Quippe angeli perpetui sunt et habent esse absolute dictum quod habere possunt, non tamen omne relative dictum. Quippe possibile est eos esse pares hominibus, quia erunt homines pares eis nec adhuc sunt pares hominibus vel ad minus cum primo confirmati fuerunt, non fuerunt pares hominibus. 465

Ad decimum dico: Non sequitur ‘de non homine factus est homo, ergo est mutatus’. Similiter ‘de non homine unito factus est unitus, ergo est mutatus’. In relationibus enim non tenet. Lignum enim Romae est bicubitum et lignum hic tricubitum. A quo ablato cubito uno factum est lignum Romae huic aequale cum prius non esset aequale. Nec tamen illud mutatum est sed hoc. Nunc autem non dicitur ‘de non homine factus est homo’ nisi quia unitus homini. Unitum autem dicit relationem. Sed dicis: sequitur semper ‘de non aequali factum est aequale, ergo aliquid mutatum est’, ergo similiter hic ‘cum prius non esset unitus, nunc est unitus, ergo aliquid mutatum est’. Sed constat non anima. Quippe ante omnino nihil fuit, mutatio autem proprie non est nisi rei prius existentis. Ergo Deus mutatus est. Solutio: hoc argumentum non tenet ‘Deus univit se nunc et ante non, ergo aliquid mutatum est’. Sicut non sequitur ‘cum prius non crearet hanc animam, modo creavit eam, ergo mutatus est de otio in actum’. Similiter ‘cum prius non crearet mundum, tunc creavit, ergo mutatus est’. 470 475 480

Solutio autem horum argumentorum sic est. Est agens voluntarius et naturalis. In naturali agente sequitur, in aliquo autem voluntarie agente, scilicet Deo, non sequitur. Quod sic patet. Si proponerem modo cras facere archam tali tempore vel tali instanti, si esset mea voluntas sufficiens agens sine manu ut tunc fieret archa cum cras facerem sola voluntate et quidem non mutata, quia talis perseverat qualis fuit quid in me esset mutatum nihil propter hoc. Quippe si cras motu manus et corporis facerem illam archam, diceret in me mutationem factam non ratione voluntatis sed manus. Similiter ab aeterno proposuit Deus facere mundum tunc cum fecit et unire se creaturae suae. Quod et fecit eadem perseverante voluntate. Unde voluntas mutata non est sed sola voluntas hoc implevit. Ergo hoc factum est sine aliqua eius mutatione. 485 490

Ad undecimum dic quod licet Deus sit homo recenter, id est ex tempore, non tamen homo est Deus recens. Adiectivum enim adicit rem suam non subiecto sed substantivo, et ideo cum dicitur Deus recens, denotatur recentia in deitate. 495

465 omne] esse AP

Cum vero dicitur ‘recenter est homo Deus’, denotatur recentia compositionis Dei et hominis. Exemplum. Haec ‘balneum nunc primo est aqua’, id est nunc primo est haec composita vera. Ergo haec ‘balneum est aqua recens’ non sequitur sed
500 potius ‘recenter’.

Ad duodecimum dico: Deus in persona Patris et Spiritus est motor separatus, insuper persona Filii est motor separatus respectu primi mobilis licet coniunctus assumptae humanitati, nec sequitur ‘est primus motor et est coniunctus, ergo est motor primi mobilis coniunctus’. Insuper forte motor separatus dicitur, quia est
505 motor non motus ab alio nec per se nec per accidens vel quia non habet in sua natura ut debeat uniri.

Ad decimum tertium: quod uni tempori est melius, alii non est nec omnia congruunt, similiter diversis aetatibus. Igitur in his quae elegit Deus propter se si tamen aliqua sunt talia, semper similiter se habet. Sed non in his quae propter
510 nos vel creaturas eligit quibus non idem semper congruit.

Ad decimum quartum: forte Christus non est unum artificiale nec proprie unum naturale sed super naturam. Nec exigitur quod anima Christi sit alterius speciei quam tua, sed nobilissima in hac specie, et tamen potest virtus infinita etiam vilissimae animae se unire pro voluntate sua. Quod patet, quia univit se
515 corpori quod tamen est omni spiritu vilius secundum Augustinum.

Ad decimum quintum patet ex eo quod dictum est ad decimum.

[SECUNDA QUAESTIO:

UTRUM DECUIT VEL OPORTUIT CREATOREM CREATURAE UNIRI]

Secundo quaeritur an decuit vel oportuit Creatorem creaturae uniri.

Quod sic videtur multipliciter, primo sic. Cum natura suprema sit Deus, infima terra, tunc primo videtur circulus creaturarum completus et perfectus, cum unitum
520 fuerit supremum infimo, nec est aliter completum universum. Quia antequam extrema claudantur, semper est possibilis additio, et perfectum est cui non est possibilis additio. Ergo decuit ad completionem universi terram Deo et e converso uniri. Quod factum est cum Dei Filius est carni unitus secundum illud *Ioan.* 1: “Verbum caro factum est.”

525 Item primum increatum est Deus, ultimum creatum est homo. Tunc igitur circulus creaturae perfectus est, cum Deus homo factus est, et nisi hoc fieret, perfectio universi non fuisset. Et tunc est verum uno modo quod dicitur *Is.* 44: “Ego primus” quia Deus “et novissimus” quia homo.

498 haec] hoc ABCPR 499 composita] compositio BC || haec²] hoc ABPR 505
quia] qui ABR 507 tertium] patet *add.* B; dicendum *add.* O 510 vel] propter *add.* PR

515 Cf. Aug., *De Gen. ad litt.* 12.16 (CSEL 28.1, 401–2) 523–524 *Ioan.* 1, 14 527–528 *Is.* 44, 6

Item non tantum universum mansisset incompletum, sed et singula pars universi. Quippe non nihil nobilitatis et proinde perfectionis sortitur terra ex hoc quod nobiliori elemento utpote aquae vel aeri vel igni unitur in mixto, magis autem cum unitur caelo, magis cum spiritu vegetabili quia ignobilissimus spiritus nobilissimo corpore est nobilior, magis cum sensibili, magis cum rationali. Igitur si possibile fuit et terrae insita potentia ut Deo uniretur, scilicet summo spiritui quod res iam facta probavit, patet quod terra non in summo suae nobilitatis fuisset nisi hoc contigisset, similiter de aqua et sic de singulis quae omnia tunc primo videntur perfecta cum Deus homini est unitus, cum in homine sit omnis creatura unde et dicitur microcosmus.

Quare autem non omnem terram et aquam omnem sic nobilitaverit sed tantum illam quae est in corpore Christi? Respondeo quod sicut si luna esset nobilitata usque ad gradum solis, esset superfluum et diminutum in mundo, sic si totam terram et aquam etc. totaliter nobilitasset. Quippe periret mundo gradus nobilitatis quem habet terra per se et terra unita elementis ceteris et unita vegetabili et unita sensibili et unita rationali, et mansisset tantum unus gradus vel saltem alii gradus non invenirentur per se singillatim. Nunc autem numerosius est et ideo pulchrius.

Item Augustinus *Contra Maximinum* facit tale argumentum et ponitur *Sententiarum* lib. 1 dist. 27: Pater aut potuit gignere Filium sibi coaequalem aut non. Si non, fuit impotens. Si sic, aut voluit et tunc fecit, aut noluit et tunc invidus fuit. Similiter cum quaelibet creatura, loquor de generibus singulorum, sit in tantum elevabilis ut uniatur Deo, aut hoc potuit Deus vel non. Si non, impotens fuit. Si sic, aut voluit et tunc fecit, aut noluit et tunc invidus fuit quod absit, Plato: “Ab optimo longe relegata est invidia.”

Item sicut Deus summae potentiae fuit, sic decuit summae potentiae vestigium relinquere. Cum autem sit infinita distantia inter nihil et naturam infimam, scilicet corpus, maior autem inter nihil et mediam, scilicet spiritualem creaturam, maxima autem inter nihil et supremam naturam, scilicet Deum, nec elevatio a nihilo per primam distantiam nec per secundam est vestigium potentiae maximae, sed elevatio per distantiam maximam, scilicet tertiam.

Item sapientiae quidem magnae est coaptare tam distantia elementa, sed maioris coaptare et illa et spiritum creatum, maximae autem sapientiae indicium et vestigium coaptare haec omnia et insuper cum eis spiritum increatum.

Item magnae bonitatis est se communicare omnibus per sui in omnibus praesentiam, sed maioris bonitatis communicatio qua se communicat bonis per gra-

533 nobilior] nobilius ABCPRV 539 nobilitaverit] nobilitavit BCV 557–558 nihilo] corr.; nihil codd.

547–549 Cf. Aug., *Contra Maximinum* 2.7 (PL 42, 762); cf. Petr. Lomb., 1 *Sent.* 20.3.5 (ed. Grottaferrata, 1:173) 552–553 Plato, *Timaeus* 29E; *Auctoritates Aristotelis*, n. 7 (ed. Hamesse, 297)

565 tiam, maximae autem bonitatis indicium et vestigium qua communicat se homini
et per consequens generibus singulorum in personae unitatem. Prima communi-
catio est universalis sed modica, secunda particularis sed maior, tertia singularis
sed maxima.

Item magnae bonitatis indicium est quod voluit nobilitare corporalem crea-
570 turam per unionem cum spiritu irrationali, maioris cum spiritu creato rationali,
maximae cum spiritu increato. Igitur ut summae potentiae, sapientiae, bonitatis
relinqueret vestigium, haec fieri oportebat.

Item *Sap.* 11: “Diligis omnia quae sunt et nihil odisti eorum quae fecisti.”
Sed eius amor est eius essentia, ut patet lib. 1, dist. 5, cap. 12. Sed substantia
575 est infinita. Ergo amat omnia amore infinito. Sed quanto aliquid magis amatur,
tanto ab amante altius elevatur. Si potentia affuerit, igitur per infinitam distantiam
omnia, id est singulorum genera elevabit, cum amore infinito ea amet. Sed hoc
non est nisi ad se, ergo omnia elevaturus erat ad se, *Ier.* 31: “In caritate perpetua
dilexi te, ideo attraxi te.”

580 Item sapiens sua meliora facit quantum potest sine detrimento sui. Igitur
cum Deus sit sapientissimus, sua, scilicet omnia, quantum potest meliorat. Sed
quantumcumque melioret donec eam sibi uniat non tantum meliorat quantum
potest. Ergo omnia sibi uniturus erat, *Ps.*: “Domini est terra et plenitudo eius.”

Item cum virtutum quaedam habeant aliquid imperfectionis, quaedam nihil ut
585 fides et spes, patet quod sicut dicitur *Cor.* 13: “Cum venerit quod perfectum est,
evacuabitur quod ex parte est.” Et ideo in beatis solae spes et fides non sunt, sed
loco fidei visio et loco spei amplexus. Quanto magis in Deo non erunt haec. Sed
constat quod omnes ceterae virtutes ut caritas, iustitia, misericordia etc. Deum
decent. Igitur humilitas Deum decet. Et sicut summum in ceteris virtutibus, sic
590 in humilitate, *Eccli.* 2: “Quanto magnus es, humilia te in omnibus”, *Matt.* 3:
“Sic decet nos implere omnem iustitiam”, *Glossa*, id est “humilitatem”. Igitur
cum superiori vel aequali subici vel uniri non possit, quia non habet maiorem vel
parem, sequitur quod tertium humilitatis gradum haberet, scilicet uniri et subici
inferiori, immo si summum habere debuit gradum nec otiosum ab actu suo, decuit
595 uniri infimo et ultimo. Quod maiorem immo nec parem habeat, *Ps.*: “Quis deus
magnus sicut Deus noster, tu es Deus qui facis mirabilia.”

Item *Ps.*: “Non est similis tui in diis Domine et non est secundum opera tua.”
Sic ergo sua humiliatione omnia mirabiliter exaltavit, *Eccli.* 7: “Est qui humiliat
se et exaltat alia circumspexit Deus”, *Is.* 10: “Consummationem et abbreviatio-

566–567 communicatio] communio ACVPR 570 maioris] maior ABPR 598 est] om.
AP || humiliat] scilicet add. CPV 599 exaltat] scilicet add. CPV

573 *Sap.* 11,25 574 Petr. Lomb., 1 *Sent.* 5.1.13 (ed. Grottaferrata, 1:85) 578–579 *Ier.* 31,3
583 *Ps.* 23,1 585–586 I *Cor.* 13,10 590 *Eccli.* 3,20 590–591 *Matt.* 3,15 591 Cf.
Glossa ordin. in *Matt.* 3,15 (ed. princeps 4:13a) 595–596 *Ps.* 76,14s. 597 *Ps.* 85,8
598–599 *Eccli.* 7,12 599–601 *Is.* 10,23

nem”, id est completionem universi et singulorum per suam abbreviationem, id 600
est humiliationem, “Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae”, id
est circa Ierusalem quae est medium habitabilis nostrae.

Attende quod hae rationes omnes non tantum probant Deum decere humani-
tatem assumere, sed etiam quod sive homo peccasset sive numquam peccasset,
quod hoc eum facere decuisset. Quippe peccatum potius mutavit creaturam om- 605
nem et hominem in peius quam in melius. Igitur non capacior fuit natura humana
et cetera omnia bonitatis post peccatum quam prius. Igitur si tanta capacitas in-
fuit post peccatum ut posset capere Deum, multo fortius et ante. Igitur qui dat
omnibus affluenter, licet homo non peccasset, illam capacitatem impletset, *Ps.*:
“Aperiente te manum tuam omnia implebuntur bonitate.” Quod utrum cogitaret 610
Deus vel non, nescio. Deus scit, quia, ut dicit *Psalmus*: “Nimis profundae factae
sunt cogitationes tuae.”

Sed tunc quaeres:

1. Quomodo ergo reparatio hominis fuit incarnationis causa?
2. Quod si utrumque, scilicet et completio universi et reparatio lapsi fuit una 615
perfecta causa vel duae causae incarnationis, quid est quod Scripturae et sancti
expositores earum cum tangunt causam incarnationis, tantum alteram tangunt,
scilicet reparationem lapsi?

Item *Tim.* 1: “Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere
quorum primus ego sum”, *Glossa*: “Nulla causa veniendi fuit Christo Domi- 620
no nisi peccatores salvos facere.” Tolle vulnera, tolle morbos et nulla est causa
medicinae.

Ad primum dici potest quod forte utrumque fuit causa.

Ad secundum sciverunt et scriptores et expositores hoc esse universale apud
miseriam hominum quod minus acceptum habent beneficium quanto pluribus ex- 625
hibetur et magis gratum accipientibus quod exhibetur paucioribus. Hinc est quod
maiores gratias agit aliquis episcopo pro praebenda quae non datur omnibus quam
Deo pro ministerio solis et lunae et stellarum, pro anima, pro membris, pro gratia
baptismali, pro eucharistia et ceteris sacramentis, cum tamen haec illis, scilicet
omnibus praebendis incomparabiliter praevaleant. Sed haec omnibus communiter 630
dantur, praebendae paucis. Hinc est quod plus amatur et magis amicus aestimatur
qui te aliquantulum amat et nullum alium quam aliquis qui tantumdem te amat
et omnes alios. Insuper est hic amor proprietatis et odium communitatis quod
reprehendit Apostolus *Phil.* 2: “Omnes quae sua sunt quaerunt, non quae Iesu
Christi”, *Cor.* 10: “Nemo quod suum est quaerat, sed quod alterius”, *Cor.* 13: 635
“Caritas non quaerit quae sua sunt”, sed potius cupiditas. Unde praedixit in

614 ergo] *om.* BP 619 item *Tim.* 1] *Tim.* 1 item *inv.* OPR || item] *om.* AP

609–610 *Ps.* 103,28 611–612 *Ps.* 91,6 619–620 I *Tim.* 1,15 620–621 *Glossa*
ordin. in I *Tim.* 1,15 (ed. princeps, 4:405b) 634–635 *Phil.* 2,21 635 I *Cor.* 10,24
635–636 I *Cor.* 13,5

medietate: “Caritas non est ambitiosa.” Haec est humana miseria tamquam res minus valeat quanto est magis communicata. Cum tamen eo ipso plus valeat, quia bonum est sui communicativum, et etiam est ei melior quanto aliis communior, Seneca: “Nulla sine consortio iocunda possessio.” Hanc nostram scientes miseriam hoc tetigerunt quod nos accendere posset magis ad Dei amorem. Si enim utrumque tetigissent, diceret homo: incarnatus est, sed non tantum pro me cum tantumdem Deus fecerit pro nobis, immo amplius quia hac et alia de causa incarnatus est sicut si tantum pro nobis. Sicut enim reparatio, sic et completio universi nobis bonum est, quia maxime haec completio in nostra facta est natura. Verumtamen utramque causam aliquando tetigerunt, ut videtur, sed alteram obscurius, *Gal.* 4: Quando “venit plenitudo temporis”, ecce universi completio. Et subdit: “ut eos qui sub lege erant redimeret”, *Is.* 10: “Consummatio abbreviata” quantum ad primum, “inundabit iustitiam” quantum ad secundum, *Eph.* 1: “Proposuit in plenitudine dispensationis temporum instaurare omnia in Christo quae in caelis et quae in terris sunt in quo etiam sorte vocati sumus.” Quod si parum vel minus ideo tibi factum reputes, quia non propter te solum factum est licet tibi totum factum sit, attende quod si incarnatio non est facta pro te solo, incarnati tamen passio pro te solo facta est. Non enim passione eius indiguit universi perfectio sicut incarnatione, *Rom.* 8: “Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum”, *Apoc.* 1: “Lavavit nos a peccatis in sanguine suo.” Et certe supra modum maius fuit mori turpissime post afflictiones multas triginta tres annorum quam incarnari. In incarnatione humiliatus est Deus sed usque ad dignissimam creaturarum. In passione autem ad id quod inferius est vilissima creaturarum. Poena enim non est natura, sed eius defectus. Esto igitur quod pro te sit et pro universo incarnatus, pro te tamen solo passus, *Petri* 2: “Christus passus est pro nobis.”

Item quaeritur an mundus sit magis unus post incarnationem quam ante quia partes eius sunt unitae in indivisibili summe quod non prius.

Item sentit Magister infra dist. 22 quod Christus in triduo fuit homo. Ergo ante triduum et post fuit magis unus ille homo quam alius, quia unitate naturali et super naturam, sic, ut videtur, modo mundus est magis unus.

Et potest dici quod multiplicius est unus, scilicet unitate naturali et super naturam. Sed etiam si non tota causa incarnationis fuit hominis reparatio, nihil tamen impedit sapientissimum eodem quo cogitavit implere universum, si homo stetisset, et cum non stetisset, hominis lapsum reparare et omnia et singula

641 hoc] *marg.* OP 643 Deus] *om.* ABCPR 658 tres] *om.* ABPR || in] item V; *om.* A; *interlin.* O 663 quia] quod AO 671 et¹ ... stetisset²] *marg.* C; *om.* ABORV; et cum steterit P

637 I *Cor.* 13,5 640 Seneca, *Ad Lucilium epist. moral.* 6.4 (ed. Reynolds, 1:10); *Auctoritates Aristotelis*, n. 17 (ed. Hamesse, 274) 647 *Gal.* 4,4 648 *Gal.* 4,5 648–649 *Is.* 10,22 649–651 *Eph.* 1,9–11 655–656 *Rom.* 8,32 656 *Apoc.* 1,5 661–662 I *Petri* 2,21 665 *Petr. Lomb.*, 3 *Sent.* 22.1.1 (ed. Grottaferrata, 2:135)

implere. Ita enim exquisitum est opus Dei ut ad omnia sufficiat, *Ps.*: “Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates eius”, id est ad explendum omnia quae vult, scilicet et hominis reparationem et universi et singulorum perfectionem. Quippe *Prov.* 14: Si “in omni opere bono erit abundantia”, quanto magis in opere optimo quod utique fuit Dei incarnatio. Bonum quidem opus Dei fuit quo factae sunt creaturae ut essent, melius vero quo ut bene immo ut optime essent. Quid etiam si Deus praesciens lapsum hominis ante omnis creaturae creationem et sciens quomodo repararet, talem capacitatem indidit naturae humanae et proinde universo quam non indidisset si homo peccaturus non fuisset, nec propter hoc peccatum futurum fuit causa huius boni collati homini et universo, sed tantum occasio et bonitas Dei causa qua novit malo bene immo optime uti, aut si indidisset talem capacitatem creaturae, etsi homo non fuisset peccaturus, tunc intentio fuit Dei incarnari propter singulorum et universi completionem? Sed incarnari de peccatore Adam et carnem passibilem assumere non ut fuit in paradiso et mori propter hominum reparationem intendebat. Et tangitur utrumque *Eph.* 1: Proposuit in plenitudine etc., ut dictum est supra. Inde etiam plenitudo temporum dicitur, quia capacitas omnis impleta est. Unde *Gal.* 4: “Quando venit plenitudo temporis”, id est quando debuerunt omnia temporalia, id est omnium temporalium capacitas impleri ad hoc efficiendum, misit Deus Filium suum. Si primo modo fuit, finis incarnationis principalis fuit homo et secundarius universi completio. Si secundo modo, tunc principalis finis incarnationis fuit universi completio, secundarius hominis reparatio. Tamen quare de carne Adam acceperit et quare mortuus fuerit, principalis causa fuit reparatio hominis.

Quod autem debuit vel decuit incarnari pro reparatione humani generis, nititur Anselmus ostendere sic. Propositum Dei frustraretur de homine nisi homo beatus fieret et Deo cum angelis frueretur. Sed impossibile est hominem manentem in peccato beatum esse et Deo cum angelis frui. Ergo propositum Dei de homine frustraretur nisi homo a peccato liberaretur. Sed impossibile fuit hominem liberari nisi Deus homo fieret. Ergo propositum Dei de homine frustraretur nisi Deus homo fieret. Sed propositum sapientissimi et potentissimi frustrari est impossibile. Ergo Deum hominem fieri est necesse.

Sunt autem hic probandae propositiones tres, scilicet de primo argumento duae, et de secundo una. Prima, scilicet quod propositum Dei frustraretur nisi homo fieret beatus Deo fruens cum angelis, patet sic. Proposuit enim Deus sic hominem beatificare, quod patet, quia dedit homini virtutem discretivam boni et mali et boni et melioris et optimi, quod frustra fecisset nisi posset homo praeeli-

676 quidem] quippe O; quid est V 686 intendebat] *om.* ABORV 688 temporum] temporis ACP 693 secundarius] secundaria BCORP 697–699 frueretur ... liberaretur] *om.* ABRV; *marg.* CO

672–673 *Ps.* 110,2 675 *Prov.* 14,23 687 *Eph.* 1,9s. 688–689 *Gal.* 4,4 696–699 Cf. Anselmus, *Cur Deus homo* 1.24; 2.4–5 (ed. Schmitt, 2:92–94; 99–100)

gere bonum et obtinere, et similiter melius et optimum. Igitur creavit hominem ut optimum eligeret et haberet. Et sic beatus fieret si ipse voluisset.

710 Secunda, scilicet quod homo habens peccatum et qui non satisfecit pro eo esse beatum impossibile sit, sic patet multipliciter. Primo quia non posset Deus peccatum dimittere impunitum sufficienter, quod patet multipliciter, quia poena sola ordinat culpam, sed Deus non potest velle inordinatum. Item si sine poena dimitteret, eodem modo se haberet ad peccantem et non peccantem et ita esset
715 iudex iniustus. Item iustitia hominum sub lege est ut recompensetur ex lege secundum mensuram iustitiae. Igitur si peccatum nec solvitur nec punitur, nulli legi subdita est iniustitia et ita iniustitia esset liberior iustitia. Item si qui peccavit, non reddit quod debet aut potest aut non, et si potest, aut vult aut non. Si potest et non vult, non erit iustus et ideo nec beatus. “Beatus enim est qui nihil male vult.” Si vero non potest et vult, tunc miser erit, non beatus quia non omnia potest
720 quae vult. Nunc autem ut dicit: “Beatus est qui habet omnia quae vult et nihil male vult.”

Tertia vero, scilicet quod impossibile fuit hominem liberari a culpa et satisfacere nisi Deus fieret homo, sic patet. Cum quis contra aliquem peccat, ut
725 satisfaciatur oportet quod magis reddat quam id pro quo peccare non debuerat. Sed pro se homo peccare non debuerat, immo pro nullo quod Deo esset minus, ergo reddere Deum oportebat. Item quia non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum, oportet ad hoc ut satisfaciatur quod reddat homo totum genus humanum quod abstulit Deo. Et hoc iustum, quia tale abstulit. Sed solus Deus qui peccare
730 non potuit, de homine corrupto sine peccato concipi potuit, quia angelus forte si carnem de Adam peccatore accepisset per unionem ut anima, peccatum originale contraxisset. Igitur oportuit ad satisfaciendum hominem Deum reddere. Sed hoc non potuit nisi Deus, igitur oportuit ad hoc ut satisfaceret Deum hominem fieri.

Si dicas quod potuit angelus incarnari et fieri homo et sic homo lapsus reparari,
735 contra dupliciter. Primo angelus semel tantum est vertibilis immo et universaliter spiritus rationalis creatus de se. Sed tamen vertibilitatem accipit ex unione cum vertibili et mutabili cuius signum est quod angeli et daemones aeternaliter sic perseverant et similiter anima separata a carne, Damascenus cap. 16: “Quod est in hominibus mors, hoc in angelis est casus. Post casum enim non est eis
740 poenitentia, quemadmodum neque hominibus post mortem.” Item eodem: “Angelus est insusceptibilis poenitentiae, quoniam incorporeus. Homo enim propter

708 et² ... optimum] *marg.* O; *om.* CV 711 impossibile sit] sit impossibile *inv.* BCPV; est impossibile A 714 et¹] ad *add.* OR 716 nec¹] non OPV 717 iniustitia¹] iustitia BRV 733 satisfaceret] satisfieret BCV 737 quod] et *add.* CPV

717 Cf. Ibid. 1.12 (69) 719–720 Aug., *De Trin.* 13.5.8 (CCL 50A, 392) 721–722 Ibid. 732–733 Cf. Anselmus, *Cur Deus homo* 1.19 (ed. Schmitt, 2:84) 738–740 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap.18.15 (ed. Buytaert, 77) 740–742 Ibid., cap.17.4 (70)

infirmi-
tatem corporis poenitentia fungitur.” Igitur cum angelus sit peccabilis sic-
ut anima si uniretur carni habenti fomitem, posset peccare, immo sicut anima
contraheret originale.

Secundo cum reparatori debeat reparatus obsequia, subiectiones et huiusmodi, 745
si per angelum esset reparatus, ipsum haberet homo dominum quem si non pec-
casset, habiturus esset tantum socium et parem. Igitur ad pristinum statum non
reparatus esset, immo nec posset per angelum, quia aut esset ingratus reparatori
aut subiceretur pari. Similiter accideret si creasset hominem novum de genere
Adae qui esset tantum homo. Igitur non per hominem purum nec per angelum 750
poterat homo reparari, igitur restat quod tantum per Deum.

Sed dices sic: nunc homo non videtur reparatus, quia iam humanitati Christi
est subditus cui deberet esse par. Sed certe quanto natura humana videtur de-
pressa per hoc quod est subdita homini Christo, tanto est exaltata per hoc quod
unita est deitati pars naturalis eiusdem hominis, scilicet portio de Adam. Item si 755
novus homo crearetur per cuius mortem reparemur, tunc esset duplex iniquitas,
scilicet quod innocens puniretur et nocens liberaretur a poena. Igitur oportuit
eamdem naturam esse subiectum poenae et culpa, et esset maior convenientia
inter reparatorem et reparatum quam speciei, scilicet carnis cognatio.

Contra. Augustinus alium dicit modum possibilem, sed nullum ita congruen- 760
tem.

Solutio. Posset quidem alium modum de potentia absoluta, sed non de poten-
tia determinata, scilicet de potentia iusta. Non quod velim dividere in eo inter
potentiam et iustitiam cum omnino idem sint. Sed quod si intelligeretur omnipot-
entia tantum ipsa dicta, nihil dicitur quare non possit aliter liberasse hominem, 765
scilicet vel peccatum omnino remittendo sine aliqua satisfactione vel alio modo.
Sed cum dicitur potentia iusta, iam aliquid dicitur propter quod non est alius
modus. Et sic intelligitur cum dicitur ‘Deus potest facere quidlibet’ de poten-
tia scilicet, sed non de iustitia. Sicut ostium sera firmatum indissolubili dicitur
invertibile et vertibile. Vertibile quia cum dico ostium, nihil dico quare verti- 770
bile ei non conveniat. Sed tamen si per nomen ostii intelligimus et ostium et
confirmationem, dicitur invertibile.

Item oportet ad hoc ut pro superbia satisfaciatur aequalem esse humilitatem.
Sed homo voluit esse Deus. Ergo ut satisfaceret, oportuit Deum esse hominem.

Item quanto maior est cui fit iniuria, tanto iniuria maior. Sed cui fit iniuria 775
peccando, est infinitae magnitudinis, *Ps.*: “Magnitudinis eius non est finis.” Ergo
oportet ad satisfaciendum reddere infinitum, ergo Deum.

Item quantum malum intulit creaturae Dei, tantum tenetur reddere. Sed tan-
tum ei malum fecit, quantum bonum abstulit. Abstulit autem Deum, scilicet

758 esset] *marg.* P; esse ABCORV 765 tantum] *marg. corr.* OP; tamen ARV 774 sa-
tisfieret] satisfaceret OR

760–761 Cf. Aug., *De Trin.* 13.10.13 (CCL 50A, 399–400) 776 *Ps.* 144,3

- 780 bonum infinitum. Ergo infinitum damnum creaturae Dei intulit, igitur infinitum bonum restituere oportuit, quod non est nisi Deus. Igitur oportuit hominem red-
dere Deum et non potuit hoc nisi Deus, ergo oportuit Deum hominem fieri. Sic
ergo per incarnationem et opus summae humilitatis exercuit et omnia et singula
consummavit et hominem iustificavit, *Is.* 10: “Consummatio abbreviata inunda-
785 bit iustitiam.” Et bene dicit “inundabit”. Non enim reparavit hominem ad statum
innocentiae pristinum, sed ad statum maiorem, scilicet gratiae. Et cum omnia
homine peccante sint mutata in peius, Christo humanitatem assumente reparata
sunt ad multo maiorem gloriam quam ante habuerunt. Unde *Eccli.* 20: “Est qui
multa redimat modico pretio”, id est pretio licet magno, tamen in apparentia mo-
790 dico, *Is.* 9: “Parvulus natus est nobis”, vel pretio quodammodo in incarnatione
modicum facto et restituens eam in septuplum, id est multipliciter. Insuper, ut di-
cit Anselmus in *Meditationibus*, quasi omnia mortua erant cum amissa congenita
dignitate serviendi usibus Deum laudantium ad quod facta fuerunt obruebantur
oppressione et decolorabantur ab usu idolis servientium, sed nunc quasi restituta
795 laetantur cum iam per Christum hominibus iustificatis eorum usibus decoran-
tur et eis subiciuntur. Sed inaestimabiliter reparata sunt cum non tantum iustis
sed etiam ipsius Creatoris usibus servierunt humanitati. Anselmus: “Haec tanta
bona per benedictum fructum benedicti ventris benedictae Mariae mundo prove-
nerunt.”
- 800 Item idem in quodam *Sermone de assumptione*: Homo ad hoc conditus erat
ut iugiter conditorem contemplaretur. Sed in carne mortali ad hoc pertingere
non potuit. Ideo aliae res homini propositae sunt ut per eas illam inaccessibilem
celsitudinem conspiceret, *Cor.* 13: “Videmus nunc per speculum in aenigmate.”
Sed postquam humana propago in desideria oris sui prolapsa per vitia sorduit,
805 non solum Creatoris contemplatio sed et creaturarum salutifera meditatio eva-
nuit. Igitur periit dignitas creaturarum. Cum enim deberent esse quasi gradus
quibus homo ascenderet in Dei cognitionem, haec dignitas periit cum sic nemo
eis uteretur, sed veniente Christo in carnem facti sumus utentes creaturis ad Dei
cognitionem, *Rom.* 1: “Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quae facta sunt
810 intellecta conspiciuntur.” Quid si et anima Christi creaturis similiter usa est in
cognitione vespertina licet cognitionem Dei habuit matutinam?

785 inundabit] inundavit ABPV 791 eam] ea APV 797 servierunt] scilicet eius *add.* CP;
marg. P 798–799 provenerunt] pervenerunt BOPR 810 conspiciuntur] conspiciunt A;
inspiciunt R || usa] usus ABCORV 811 habuit] habuerit BCR; *exp.* O

784–785 *Is.* 10,22 788–789 *Eccli.* 20,12 790 *Is.* 9,6 792 Anselmus, *Meditatio-
nes*, med. 3 (ed. Schmitt, 3:88–89) 797–799 Anselmus, *Orationes*, or. 7 (ed. Schmitt,
3:21) 800–809 Immo Eadmer Cant., *De excellentia Virginis Mariae Liber*, cap. 11 (PL 159,
755B–D) 803 I *Cor.* 13,12 809–810 *Rom.* 1,20

[TERTIA QUAESTIO:
QUAM PERSONAM DECUIT INCARNARI]

Sequitur videre quam personam decuit incarnari.

Et primo inquirendum an potuit quaelibet. Secundo si sic, quare magis decuit Filium quam Patrem vel Spiritum.

Quod quaelibet potuit, dicit Magister plane dist. 1 cap. SI VERO QUAE- 815
RITUR UTRUM PATER etc. Quod et videtur auctoritate, *Luc.* 1: “Non erit impossibile apud Deum omne verbum”, *Matt.* 19: “Omnia possibilia sunt apud Deum.”

Item Anselmus *Cur Deus homo* lib. 2 cap. 17: “Omnis necessitas vel impos-
sibilitas eius subiacet voluntati.” Quia nec sunt necessaria nec impossibilia nisi 820
quia ipse sic voluit. Igitur posset tam Pater quam Spiritus incarnari.

Item Filius cum est unitus carni, aut est unitus ei unde est Filius aut unde
Deus. Sed non unde Filius. Tunc enim haec esset falsa ‘natura divina est in-
carnata’ quam dicit Bernardus dicens quod “maiestas venit ad nos calceata”, id
est incarnata, et Damascenus qui dicit quod essentia divina est incarnata secun- 825
dum unam sui hypostaseon. Et Hilarius qui dicit, ut habetur lib. 1 *Sententiarum*
dist. 5: “... humilitatem terrenae nativitatis manens sibi Dei natura suscepit”,
ergo unde Deus. Igitur cum Pater et Spiritus sint Deus sicut Filius, possent sicut
Filius incarnari.

^{1c} Contra. Duae sunt Patris proprietates vel notiones, scilicet paternitas et in- 830
nascibilitas. Et sicut paternitate carere non potest, ita nec innascibilitate. Igitur
necessario est innascibilis, igitur de Virgine nasci non potuit. Si enim non potest
Patrem gignere aliquis qui sit Deus, multo fortius nec aliqua creatura.

^{2c} Item sequitur ‘si iste est Filius, est persona Filii’. Probatio. Si est Filius,
est “rationalis naturae individua substantia”, quod est definitio personae. Ergo 835
est persona. Igitur si Pater esset Filius Virginis, Pater esset persona Filii. Igitur
cum Pater non possit non esse persona Patris, Pater esset duae personae, et sic
quaternitas esset in deitate, non tantum trinitas.

^{3c} Item multum melioravit universum Filii incarnatio unica in qua omnis creatura
multum est semel exaltata, et illa humanitas assumpta quae est pars universi in 840
tantum bona facta est ut toti residuo universi praevaleat. Sed si Pater et Spiritus
duas alias assumpsissent humanitates, iam esset universum pluries non tantum
semel ita exaltatum, et ita tres eius partes tam bonae fuissent quod praevalerent

820 nec¹] non CV 841 toti] *marg. corr. ex bono P; toto ABCORV*

815–816 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 1.2 (ed. Grottaferrata, 2:26) 816–817 *Luc.* 1,37 817–818
Matt. 19,26 819–820 Anselmus, *Cur Deus homo* 2.17 (ed. Schmitt, 2:122) 824 Bern.,
Sermones in resurrectione Domini 1 (ed. Cist., 5:87) 825–826 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*,
cap. 50.2 (ed. Buytaert, 187) 826–827 Petr. Lomb., 1 *Sent.* 5.1.9 (ed. Grottaferrata, 1:84)
835 Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, cap. 3 (ed. Moersch, 214)

residuo universi. Sic ergo multo melius fuisset universum quam nunc sit si hoc
 845 contigisset. Sed Deus vult universi meliorationem quantum potest meliorari, quia
 non invidet. Igitur si possent Pater et Spiritus incarnari, hoc aliquando fieret.

4.c Item si possibile est Patrem et Spiritum incarnari, quomodo scitur quod hoc
 non continget aliquando sicut contigit Filii incarnatio et quare non exspectabitur
 haec sicut illa exspectata est?

850 5.c Item si haec sola persona incarnanda fuit, constat cum nihil agat Deus nisi
 rationabiliter, non enim habet vim irrationabilem, decuit hoc magis Filium quam
 personam aliam. Sed sicut non potest facere indecens et dimittere decens, ita
 non potest facere decens omittendo decentius. Alioquin non esset summe bonus
 nec bonum quo maius cogitari non potest, si faceret minus decens et omitteret
 855 decentius. Unde Anselmus: "Sicut enim in Deo quodlibet parvum inconveniens
 sequitur impossibilitas, ita quamlibet parvam rationem si maiore non vincitur
 concomitatur necessitas." Igitur convenientius fuit Filium quam aliam personam
 incarnari, nec potest Deus nisi quod est convenientius. Igitur non potuit Deus
 quod alia persona incarnaretur.

[SOLUTIO]

860 Solutio. Innascibilitas notio Patris privat esse ab alio, non autem a quolibet
 alio, sed potius esse ab alio qui sit Patri principium, scilicet a quo Pater habet
 deitatem. Sic ergo patet quod hanc notionem retinuisset licet de Virgine natus
 fuisset. Non enim nascendo de Virgine accepisset deitatem sed humanitatem, et
 tunc non tenet ratio prima. Licet enim non posset nasci ab aliquo qui sit Deus
 865 accipiendo ab eo deitatem, posset tamen ab homine accipiendo ab eo humanita-
 tem.

Ad secundum. Humanitas assumpta vel homo a Filio Dei assumptus non est
 persona licet sit Filius. Non enim est individua substantia, quippe individuum
 differt a singulari. Singulare enim est universaliter quod de uno solo praedicatur,
 870 ut hic digitus. Sed individuum dicit singulare ab omni alio divisum, et ideo anima
 est singulare, sed non individuum nec persona. Nunc autem assumpta humanitas
 a Filio non est a deitate divisa, et ideo non est individuum nec persona, similiter
 nec humanitas si a Patre assumeretur.

Ad tertium. Universum non fuisset in se melioratum si tres personae incar-
 875 natae fuissent, quia Pater et Filius et Spiritus non sunt nisi una bonitas nisi forte
 ratione plurium partium universi excellenter melioratarum. Sed hac ratione me-
 lius fuisset si singulas creaturas vel totum universum deitas assumpsisset. Sed
 certe tunc peius esset universum quam nunc, quia haberet et superfluum et di-

844 nunc] non O 856 vincitur] iuvatur A; convincitur P 877 singulas creaturas] sin-
 gulae creaturae ABRV

854 Anselmus, *Proslogion*, cap. 2 (ed. Schmitt, 1:101) 855–857 Anselmus, *Cur Deus homo*
 1.10 (ed. Schmitt, 2:67)

minutum. Etenim sicut si soli luna aequaretur, superflueret unum, quia unus sol sufficit et deesset gradus ille bonitatis quem habet luna, similiter iam superflue- 880
ret cum sufficiat universo et humanae naturae unam naturam humanam et per consequens genera singulorum universi in unico individuo summe sublimari et deesset status bonitatis quem habet nunc creatura non unita, sicut si totum corpus esset oculus, peius esset. Igitur cum non sit facta incarnatio nisi aut ut universum maius completeretur aut ut universum minus, scilicet homo lapsus, reparetur, ad 885
hoc autem sufficit incarnatio unica, superflueret ergo duplex vel triplex sicut duo soles cum unus sufficiat ad id propter quod factus est. Sed sapiens artifex agit et brevius et paucioribus quo potest. Ergo unica debuit fieri incarnatio.

Ad quartum. Incarnationem Filii novimus futuram fuisse per prophetas per quos hoc nobis Deus mandavit, *Is.* 9: “Filius datus est nobis.” Et ideo si Pater 890
incarnandus vel Spiritus fuisset, absque ambiguitate prophetis et per eos hoc nobis revelasset, *Amos* 3: “Non faciet Dominus Deus verbum nisi revelaverit secretum suum ad servos suos prophetas.”

Ad quintum. In nobis multa dictat ratio facienda nec tamen ea vult voluntas, sed potius contrarium et e converso et sunt haec in nobis frequenter contraria. Sed 895
in Deo cum sit ratio et voluntas, sunt haec tamen omnino idem, et ideo in nobis quia aliquid est rationabile fieri, ideo volendum est. In Deo autem ideo rationabile est quia Deus illud vult. Igitur sicut quia ratio Dei dictat sic faciendum esse, ideo faciendum est, sic similiter quia Deus vult hoc fieri sic, ideo debet sic fieri, cum idem sit omnino voluntas et ratio et dicere rationis et velle voluntatis. Haec ergo 900
‘Deus non potest facere nisi quod est decentius’, vera est sicut haec ‘non potest facere nisi quod dictat sua ordinatissima et rectissima ratio’, et hoc est ‘nisi quod vult sua rectissima et ordinatissima voluntate’. Haec autem ‘non potest facere nisi quod vult’, duplex est. Si enim fuerit de dicto vel composita, vera est et est sensus: haec est impossibilis ‘Deus facit quod non vult’, id est vult aliquid et 905
facit contrarium, et vere hoc impossibile, quia omnia quaecumque voluit fecit. Vel de re et divisa et sic falsa et est sensus: ‘non potest Deus facere nisi quod vult nunc’, hoc falsum est. Potuit enim voluisse multa quae noluit nec vult facere quae si faceret, essent eo ipso decentissima. Cum igitur posset voluisse multa quae non vult, alioquin omnia quae contingunt de necessitate contingerent, potuit 910
facere multa quae non vult.

Similiter haec falsa divisa, scilicet de re, ‘Deus non potest facere nisi quod est decentissimum’. Est enim sensus: ‘non potest facere nisi rem illam quae modo postquam eam voluit, est decentissima’, falsum est. Potuit enim ab initio aliud voluisse et illa fecisse quae tunc fuissent decentissima. Composita vero et de 915
dicto vera. Hoc enim dictum Deum non facere decentissime est impossibile.

885 completeretur] *om.* CV 899 hoc] haec BOP 914–916 falsum ... decentissime]
om. B 914–915 falsum ... decentissima] *om.* (*hom.*) A

890 *Is.* 9,6 892–893 *Amos* 3,7

[QUARE DECUIT FILIUM POTIUS QUAM PATREM VEL SPIRITUM INCARNARI]

Sequitur inducere rationes quare decuit Filium potius quam Patrem vel Spiritum incarnari.

Et primo dicamus aliqua quare hoc decuit Filium potius quam aliam personam
 920 communiter, secundo quare specialiter potius quam Patrem, tertio quare specialiter potius quam Spiritum Sanctum.

Tam homo quam angelus peccavit appetendo perverse Dei similitudinem,
Is. 14: “Similis ero Altissimo”, *Gen.* 3: “Eritis sicut dii”. Igitur cum solus
 925 Filius sit verissima Dei similitudo quia imago, patet quod specialiter in Filium deliquerunt. Sed ad eum contra quem specialiter delinquitur spectat et vindicta in incorrigibilem et indulgentia in corrigibili. Igitur decuit specialiter Filium mitti ad indulgendum poenitenti et vindicandum in incorrigibilem, *Cor.* 4: “... Christi qui est imago Dei” et ideo *Iona* 1: “Tollite et mittite in mare ... Scio enim quod propter me est tempestas haec grandis super vos.”

930 Item appetiit angelus similitudinem Dei in potentia. Unde dixit *Is.* 14: “Similis ero Altissimo”, non dicit ‘sapientissimo’ vel ‘optimo’. Homo vero appetiit similitudinem Dei in sapientia. Unde consensit dicenti: “Eritis sicut dii scientes.” Igitur cum angelus sit irreparabilis, homo vero reparabilis, non Pater nec Spiritus mitti debuit ad reparandum reparabilem, sed tantum Filius.

935 Item non decet potentiozem agere contra impotentiozem potestate, sed potius ratione. Sed licet diabolus sit potens, *Iob* 41: “Non est potestas super terram quae ei comparetur”, tamen Deus potentior, *Iob* 9: “Si fortitudo quaeritur robustissimus est.” Igitur decuit Deum contra eum agere ratione et sapientia et ita Filio potius quam bonitate in incorrigibilem et ita Spiritu Sancto vel potentia in
 940 impotentiozem et ita Patre.

Item homo est imago Dei excellentissima secundum quod possibile est in creatura. Filius vero est imago et similitudo supra id quod possibile est in creatura. Quem ergo potius ad reparandum imaginem deformatam mitti decuit nisi indeformabilem imaginem sicut imago in cera aliquantulum deleta et deformat non
 945 reparatur melius quam eodem sigillo quo erat impressa.

Item decentissima coniunctio est et maxime competit coniungi sapientiam et humilitatem, unde *Prov.* 11: “Ubi humilitas ibi sapientia.” Igitur cum Filius per appropriationem sit sapientia, eum praecipue decet humiliatio, igitur incarnatio.

Item nihil innotescit vere nisi genito, ut videtur. Non enim cognoscitur color
 950 nisi per speciem genitam ab eo, similiter de intelligibilibus. Ergo cum solus Filius sit genitus in Trinitate, non innotescit deitas nisi Filio, ut videtur. Igitur

927 in] *om.* AOR 943 reparandum] reparandam V 945 quo] *corr.*; cui *codd.* 948 decet] docet O; debuit P 950 de] intelligentibus et *add.* CP

923 *Is.* 14,14 || *Gen.* 3,5 927–928 II *Cor.* 4,4 928–929 *Iona* 1,12 930–931 *Is.* 14,14
 932 *Gen.* 3,5 936–937 *Iob* 41,24 937–938 *Iob* 9,19 947 *Prov.* 11,2

cum debuit homo ad divinam cognitionem reparari quae est vita aeterna, non alium quam Filium mitti decuit.

Item ideae non sunt nisi Dei sapientia quae Filio appropriatur. Igitur cum singulae ideae singulorum sint causae, patet quod sapientia est per quam facta sunt omnia, *Rom.* 11: Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, *Ioan.* 1: “Omnia per ipsum facta sunt”, *Ps.*: “Omnia in sapientia fecisti”. Igitur decuit et per ipsum omnia reparari ne fiat secundum illud *Luc.* 14: “Nonne posteaquam posuerit fundamentum et non potuerit perficere, omnes qui vident incipient illudere ei dicentes, quia hic homo coepit aedificare et non potuit consummare.”

Item cum omnia ab illa sapientia ideali sint perfecta, tunc est circulus completus, cum ad eandem per unionem omnia redierint et sic omnia et singula erunt completa.

Item Filius est media in Trinitate persona. Cui igitur melius congruit esse mediatorem Dei et hominum quam ipsi medio?

Sequitur subiungere rationes quare potius Filius quam Pater sit incarnatus. Si Pater fuisset Filius Virginis, tunc esset in Trinitate quasi turba, scilicet duo Filii et duo nepotes, quia Pater esset nepos parentum Virginis per humanitatem assumptam et Filius nihil habens de homine esset nepos Virginis, quod videtur contra naturam.

Item tunc Pater non esset principium sine principio, immo nec tunc in Creatore nec in creaturis esset aliqua persona sine principio.

Item oportuit incarnatam personam tamquam sacerdos supplicare pro natura assumpta. Sed magis decuit Filium Patri supplicare quam e converso.

Item in omnibus est aliquis Pater qui non est Filius. Ergo multo fortius hoc decet in Deo omnium principio.

Item vix credituri erant homines Deum esse hominem, quanto magis Patrem Dei esse Filium hominis.

Item tunc Filius Filii non esset Filius parentis, quia Filius Patris qui esset Filius Virginis, non esset Filius Virginis, quod est inconsuetum et ideo minus credibile.

Sequitur quare potius Filius quam Spiritus Sanctus. Agens sapiens agit facilius quo potest. Sed apud nos facilius fit verbum mentis quam voluntatis, quia hoc illud praecedit. Igitur decuit Deum potius Verbo reparare universum quam voluntate, id est Spiritu.

Item verbum mentis in nobis quodammodo sensibile fit exserendo et induendo se verbum oris quod est corpus, non sic amor. Igitur est aliqua congruentia inter verbum et corpus, quae non est inter amorem et corpus, igitur in Deo similiter.

Item si Spiritus Sanctus esset Filius Virginis, esset iam a tribus personis, quod est contra naturam et ideo minus credibile.

959 vident] viderunt B; viderint P 960 coepit] incoepit O; incipit P

956 *Rom.* 11,36 956–957 *Ioan.* 1,3 957 *Ps.* 103,24 958–960 *Luc.* 14,29s.

- 990 1. Item quaeritur an possint Pater et Spiritus nunc assumere eandem humanitatem numero quae est assumpta a Filio ut essent tres personae in una natura humana sicut sunt in una natura divina, et ut tunc dicendum esset ‘isti tres sunt homo’ sicut nunc dicitur ‘isti tres sunt Deus’.
2. Et tunc quaeritur an Pater et Filius essent fratres quia filii eiusdem matris.
- 995 3. Item an tunc Maria esset Christo mater et avia quia mater Patris Christi.
4. Item an possit Pater assumere aliam humanitatem de Maria et tunc constat idem esset Christo pater et frater.
5. Item an possit Filius assumere multas humanitates ut tres vel quattuor de eadem Virgine.
- 1000 6. Et tunc quaeritur an Christus esset sibi ipsi frater et tunc esset Christus una persona in tribus naturis humanis, sicut nunc est Deus, scilicet una natura in tribus personis.
- Responsio. Non video quin ille cui possibile est omne verbum, hoc possit.
- Et ad secundo quaesitum dic quod non essent fratres. Licet enim essent duae
- 1005 personae, non tamen nisi unus homo et unus Filius Virginis, non duo filii.
- Ad tertium proprie loquendo credo quod non, quia ad hoc quod Virgo esset avia Christo, oporteret quod Pater esset Filius Virginis et Christus Filius Patris univoce, quod non est verum, quia Filius dicitur aequivoce.
- Ad quartum non video quin possit.
- 1010 Ad quintum licet aliud videatur aliis, ego tamen non video quin possit Filius multas assumere, dico de potentia, non de congruentia.
- Ad sextum aestimo quod quia tunc Christus esset duo homines qui essent fratres quia filii eiusdem matris et haberet tunc Christus unam filiationem divinam et duas humanas vel plures, esset illa persona secundum unam humanitatem,
- 1015 frater sibi secundum aliam humanitatem, quia praedicatum quod convenit naturae assumptae, convenit assumpti.

1.1 ASSUMPSIT HOMINEM, id est humanam naturam.

- 1.2 QUOD UTIQUE ORDINE etc. Prima ratio QUARE FILIUS ET NON PATER VEL SPIRITUS EST INCARNATUS: OMNIA IN SAPIENTIA FECISTI, DOMINE, li ‘Domine’ stet pro persona Patris et importet auctoritatem, li ‘in’
- 1020 notet subauctoritatem et est sensus: sapientia, scilicet Filius, fecit omnia et hoc habet a Patre, vel ‘Domine’ dicat essentiam et ‘in sapientia’ dicat exemplar et ita quasi causam formalem, QUAE IN CAELIS SUNT etc., Eph. 1, HAEC, scilicet sapientia, EST MULIER EVANGELICA. Cum duo sint in muliere, scilicet sexus,
- 1025 infirmitas et tamen fecunditas, non dicitur sapientia mulier ratione infirmitatis,

1017 assumpsit hominem] *inv. ed.* 1017–1060 assumpsit ... etc.] *om. B* 1023 sunt] quae *add. A*; et quae *add. CPRV*

1019–1020 Ps. 103,24 1023 Eph. 1,10

Sap. 10: “Quoniam omnium potentior est sapientia”, sed ratione fecunditatis, *Eccli.* 24: “Transite ad me omnes qui concupiscitis me et a generationibus meis adimplemini”, *Eccli.* 6: “In opere ipsius exiguum laborabis et cito edes de generationibus illius.” In ipsa enim sunt rationes causales omnium et ab ea rationes seminales, unde aliis fecunditas, *Is.* 66: “Numquid ego qui alios parere facio, ipse non pariam?, dicit Dominus. Si ego qui generationem cunctis tribuo, sterilis ero?, dicit Dominus.” Certe non, sed suavitates multas procreat in mente in qua habitat, *Sap.* 8: “Non enim habet amaritudinem conversatio illius nec taedium convictus ipsius sed laetitiam et gaudium”, “Quae accendit lucernam”, *Luc.* 15. QUAE TESTAM HUMANAE etc. *Ps.*: “Arui tamquam testa virtus mea.” LUMINE SUAE DIVINITATIS, *Ioan.* 1: “Deus lux est et tenebrae in eo non sunt ullae.” REGIS NOMINE ET IMAGINE INSIGNITUM tamquam drachma, *Matt.* 22: “Cuius est imago haec et superscriptio.” IMAGINE, *Gen.* 1: “Ad imaginem Dei creavit illum.” NOMINE, quia creavit eum ad similitudinem suam, *Gen.* 1. Propter quam similitudinem habet nomen regium ut Deus dicatur, *Ps.*: “Ego dixi dii estis.” Quippe communicatio in carne una ut sponsi et sponsae facit communionem in nomine fere toto, ut si unus rex, et altera regina. Igitur maior supra modum communio ut in spiritu uno, *Cor.* 6: “Qui adhaeret Deo unus spiritus est”, faciet communionem in toto nomine. UT ENIM AIT AUGUSTINUS IN LIBRO DE TRINITATE lib. 4 cap. 20, UT VERITAS GENITI, id est verus genitus, SICUT EI NATURAE VERITAS etc., id est sicut vera natura divina ei contulit substantiam divinam et humana humanam. NON CONFUSIS NATURIS etc., mixtio est miscibilium alteratorum unio, quasi dicat: ergo naturae in Christo non sic se habent quod una in alteram transeat quod est confundi nec ita ut vel mutetur et hoc est misceri. Mixtio etiam cum mutatione est et formae novae superinductione. SICUT TIMOTHIANI VOLUNT, Apollinaristae etiam hoc volunt, Augustinus *De haeresibus* cap. 55: “De ipsa carne sic a recta fide dissensusse perhibentur ut dicerent carnem illam et Verbum unius eiusdemque substantiae contentiosissime asseverantes Verbum carnem factum, hoc est Verbi aliquid in carnem fuisse conversum atque mutatum.” Sub hoc autem nomine nullam ibi inveni haeresim. Potest esse igitur nomen aliud eiusdem haeresis.

² SI VERO QUAERITUR UTRUM, capitulum.

ITA PATER ET SPIRITUS SANCTUS POTUIT ET POTESIT, fieri homo scilicet.

1037 regis nomine] *inv.* ed. 1045 in] *om.* ACPV

1026 *Sap.* 10,12 1027–1028 *Eccli.* 24,26 1028–1029 *Eccli.* 6,20 1030–1032 *Is.* 66,9
 1033–1034 *Sap.* 8,16 1034–1035 *Luc.* 15,8 1035–1036 *Ps.* 21,16 1036–1037 *Ioan.*
 1,5 1038 *Matt.* 22,20 1038–1039 *Gen.* 1,27 1039–1040 *Gen.* 1,26 1040–1041 *Ps.*
 81,6 1043–1044 I *Cor.* 6,17 1044–1045 *Aug.*, *De Trin.* 4.20.28–29 (CCL 50A, 198–99)
 1052–1055 *Aug.*, *De haeresibus*, cap. 55 (CCL 46, 325)

- 3.1 SED FORTE ALIQUI DICENT: CUM INDIVISA SINT OPERA TRINITATIS etc. Incarnatio Christi aut dicit exitum a Patre et adventum in minorem mundum, scilicet hominem, *Ioan.* 16: “Exivi a Patre et veni in mundum”, aut tantum ultimum horum. Si utrumque, sicut missio Spiritus Sancti dicit processio- nem aeternam et eius praesentiae manifestationem in creatura, tunc non quaero nisi de ultimo. De primo enim non esset quaestio. Et videtur multiplici ratione quod cum persona Filii sit unita carni, quod similiter persona Patris et Spiritus Sancti. Maior est differentia inter inferiorem partem rationis et superiorem in creatura rationali quam inter Patrem et Filium, quia Deus est anima simplicior. Sed cum unitur carni inferior, unitur et superior quia tota anima. Igitur multo fortius unito Filio carni unitur et Pater quia tota deitas.
1. Ad idem est exemplum de puncto continuante lineam albam et nigram qui est terminus albae et initium nigrae et ita duo ratione. Et oportet quod si terminus primae sit album, quod initium nigrae sit album. Sed minus distant Pater et Filius quam punctus sic et sic, quia Deus puncto simplicior. Ergo sequitur similiter: Si Filius est unitus carni, quod et Pater.
2. Item OPERA TRINITATIS sunt INDIVISA, *Ioan.* 5: “Non potest Filius facere quidquam nisi quod viderit Patrem facientem.” Sed Filius suscepit carnem, ergo et Pater.
3. Item cuicumque unitur simplex, totaliter unitur ut punctus. Igitur cum Deus sit puncto simplicior, cuicumque unitur, totus unitur. Igitur Pater cum Filio carni unitur.
4. Item cum adest Deus alicui per gratiam, aliqua unio est. Unde *Cor.* 6: “Qui adhaeret Deo, unus spiritus est.” Sed talis unio minor est quam deitatis et humanitatis in Christo. Igitur cum in hac minori unione non uniatur una persona sine omnibus, multo magis nec in illa maiori unione. Quod in illa non uniatur una persona sine omnibus, *Ioan.* 14: “Pater meus diligit eum et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus.”
5. Item Filius est unitus humanitati unde Deus, non unde Filius, ut dicunt sancti. Igitur cuicumque convenit esse Deum, convenit uniri humanitati. Sicut si homo unde animal sentit, cuicumque convenit esse animal, convenit sentire.
6. Item natura vel essentia divina est unita humanitati secundum quod dicit Hilarius supra in primo libro. Sed quidquid praedicatur de essentia, et de persona, sed non e converso. Igitur essentia est unita. Sed nec dicas quod hoc, scilicet esse unitum, conveniat essentiae propter personam cum iam dictum sit quod est e converso, quia persona est unita non unde Filius sed unde Deus.

1074 unitus carni] *corr.* ex album B; album ACOV; albus PR

1061 *Ioan.* 16,28 1075–1076 *Ioan.* 5,19 1081–1082 I *Cor.* 6,17 1085–1086 *Ioan.* 14,23 1090–1091 Petr. Lomb., I *Sent.* 5.1.9 (ed. Grottaferrata, I:84); vide Hilarius, *De Trin.* 9.51 (CCL 62A, 429–30)

7. Item tres personae non sunt nisi eadem essentia Trinitatis. Unde canit Ecclesia ¹⁰⁹⁵ in hymno de Trinitate: “Unum te lumen credimus quod et ter idem colimus.” Igitur si ipsa semel intellecta vel dicta vel ens est incarnata, quomodo non secundo et tertio dicta?

8. Item omne nomen significans essentiam quod convenit uni personae, et omnibus. Sed homo significat essentiam et convenit Filio, ergo et Patri. ¹¹⁰⁰

9. Item regula est: omne nomen connotans effectum in creatura significat divinam essentiam et convenit tribus. Sed missio filii connotat effectum in creatura, ergo convenit omnibus tribus personis.

10. Item omnis unio est praesentia aliqua unitorum, et ubi maior praesentia, maior unio, et ubi aequalis, aequalis. Sed aequae praesens est humanitati assumptae Pater ¹¹⁰⁵ ut Filius, ergo aequae unitus.

11. Item “quaecumque uni et eidem sunt eadem, sibi invicem sunt eadem”. Sed Pater et homo assumptus sunt idem Filio, igitur sibi invicem.

12. Item non magis uniebatur Pater voci nec Spiritus columbae quam Filius. Ergo nec Filius humanitati magis quam Pater vel Spiritus. ¹¹¹⁰

Contra. Minus distant vel differunt ideae in Deo quae sunt quaelibet una persona quam personae. Alioquin diceretur millenus ratione idearum sicut trinus ratione personarum. Igitur cum Deus agat hominem per unam ideam quod est quasi eam incorporare materiae et asinum per aliam, patet quod posset incarnari Filius sine persona sicut una idea quasi incorporatur sine alia. ¹¹¹⁵

[SOLUTIO]

Solutio. Incarnari est carni uniri. Nunc autem non potuit persona Filii uniri carni quocumque modo forte, sed sic necessario ut persona Filii fieret persona humana, id est ut illa eadem persona quae fuit media persona in Trinitate ab aeterno, fieret sine sui mutatione persona humana, vel si aliter poterat Filius uniri, tamen sic factum est et non aliter. Igitur Filium humanari dicit personam ¹¹²⁰ Filii fieri personam humanam. Si hoc constat, soluta est quaestio. Quia sicut Filius licet sit eadem essentia simplicissima cum Patre, tamen est media persona et non Pater est media persona. Similiter et Filius licet sit id simplicissimum unum quod est Pater, tamen potuit fieri persona humana ita quod persona Patris non fieret persona humana. Igitur si incarnari Filium, ut dixi, est personam Filii ¹¹²⁵ fieri humanam personam, potuit Filius sine alia persona incarnari.

1118–1119 id ... poterat] *marg.* C || id ... humana] *marg.* O; *om.* R 1123 id] illud BPV; *om.* O

1096 *Breviarii Sacrum*, Cambridge 1882, hymnus in festo sanctae Trinitatis, col. mxlvi
 1101–1102 Cf. Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 5 (ed. Principe, 179 n. 65) 1107 Euclides, *Elementa* 1.1 (ed. Heiberg, 11)

Dico ergo ad primum et ad tertium quia eandem vim habent quod cum dicitur “cuicumque unitur simplex, totaliter unitur”, aut per hoc quod dicitur ‘totaliter’, intendis quidquid pertinet ad essentiam, et tunc verum est. Tota enim essentia
 1130 divina est unita humanitati ita quod nihil essentiae est non unitum, quia si aliquid esset unitum illius essentiae, aliquid non unitum, non est simplex essentia. Si autem per hoc quod dicitur ‘totaliter’ intendis et essentiam et personam, falsa est. Iam enim dictum est quod tota essentia est unita tantum secundum unam hypostasim, id est Filii personam. Sicut sphaera tangit planum quidem tota, sed
 1135 non totaliter, quia non secundum unumquodque sui, sic essentia divina est unita humanitati et secundum unumquodque sui licet non secundum unumquemque, quia non secundum personam Patris et Spiritus. Nec est simile de superiori et inferiori animae. Quippe esto quod anima sit persona per se et, cum unitur carni, fiat ipsa persona corporalis naturae quae prius fuit persona tantum rationalis naturae. Ipsam igitur his positum uniri est personam eius fieri personam naturae
 1140 corporalis, sed quia ipsa tota constat ex parte superiori et inferiori non est duae personae sed una. Ideo cum ipsa fit persona corporalis, ipsa tota hoc fit et tota sic unitur. Non sic in Deo cum persona Filii et Patris sint personae diversae.

Ad secundum patet ex littera in isto cap. SED FORTE. Cum enim dico “Filius suscepit carnem” quidquid per se suscepit dicitur actionis, trium personarum est,
 1145 sed quod dicitur unionis, tantum Filii.

Ad quartum unio quaedam est, fateor, spiritualis sancti cuiuslibet et Dei, sed unio, non unitas. Unde cum tota ratio quam dico quomodo una persona sine alia potuit humanari, sit quod persona una potuit esse persona humana sine alia, cum
 1150 unio illa spiritualis non dicat vel essentiam divinam esse humanam vel personam divinam esse humanam – non enim dicit unitatem essentiae vel personae sed unionem quandam –, patet quod illa unio licet non sit unius personae sine alia, haec tamen unitas est ita personae unius quod non alterius. Insuper illa est principaliter unio essentiae et per consequens personarum. Ideo dicit: “Unus spiritus est” cum Deo. Haec autem est principaliter personae et propter hanc
 1155 essentiae. Insuper esse unum spiritum non est forte nisi esse praesentem Deum ad cooperandum et quod facit una persona, et quaelibet.

Ad quintum et sextum patet quod Filius fuit unibilis unde Deus, tamen unitus potius unde Filius.

1160 Ad septimum patet ex primo.

Ad octavum dubitatio est cum dicitur ‘Deus est homo’, an praedicetur hic essentia et quid an ad aliquid et relatio. Sed hoc tractabitur posterius. Si autem dicat ad aliquid sicut aliqui errantes dixerunt quod Deus secundum quod est

1127 quia] quod AP 1136 unumquemque] unumquodque BC 1142 fit¹] sit ACOPRV
 1149–1153 cum ... alia] *marg.* CO; *om.* (*hom.*) BRV

1144 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 1.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:26) 1154–1155 I *Cor.* 6,17

homo, non est quid, responde per interemptionem. Si autem dicit essentiam, hoc enim significat, dicendum quod prima universaliter intellecta falsa est nisi sic coartetur. Omne nomen significans essentiam aeternam vel divinam praedicatur de tribus. 1165

Ad nonum. Missio Filii potest dicere aeternam de Patre nativitatem et insuper incarnationem vel tantum ultimum. Si duo, tunc non oportet quod significet divinam essentiam. Intelligitur enim regula sic: “Omne nomen quod tantum connotat effectum in creatura” etc. Si vero tantum ultimum, concedo quod significat divinam essentiam et convenit tribus. Omnes enim tres miserunt Filium, id est operati sunt incarnationem Filii. 1170

Ad decimum. Falsa est prima. Licet enim ad unionem necessario sequatur immo similiter praecedat praesentia, tamen hoc illud non est, vel si est, per accidens est et non per se. Et ideo non oportet quod ubi unum aequaliter, et reliquum. Sicut si album est musicum, non oportet ubi est aequaliter de primo, et de secundo. 1175

Ad undecimum. Pater et Filius sunt eadem essentia. Sed Filius et caro, id est homo, sunt una persona et ideo non tenet processus. 1180

Ad duodecimum patet quod non sequitur, quia nulla fuit unio inter Patrem et vocem, multa tamen inter hominem et Filium. Non enim Pater fuit vox vel Spiritus columba sicut Filius homo. Dicatur ergo quod sicut idem est omnino quod est in memoria, id est memoratum, et intelligentia, id est actu intellectum et volitum, tamen tantum intellectum quod proprie dicitur verbum mentis, se manifestat ad sensum quasi induendo et uniendo verbum vocis nec tamen facit id ipsum ut est memoratum vel volitum, sic hic incorporari et fieri sensibilis convenit soli Filio, non Patri vel Spiritui Sancto. Et similiter, ut dicit Augustinus: “Initium omnis operis est verbum”, et ita exserit se in opere visibiliter mentis verbum potius quam memoria vel voluntas. Sic in Deo Filius. 1185 1190

[DE INCARNATIONE]

Item quaeritur sic: Aliquis homo non currit, ergo homo non currit, similiter: Pater non est incarnatus, ergo Deus non est incarnatus. Si enim haec est vera ‘Deus est incarnatus’ propter unicam personam incarnatam, quanto magis haec est vera ‘Deus non est incarnatus’ propter duas personas non incarnatas.

Responsio. Terminus communis vel qui sapit naturam termini communis potest in subiecto stare pro natura significata vel pro appellato. Sed cum praedicatum convenit significato principaliter, pro eo stat magis quam pro appellato. Unde hic dicitur esse simplex suppositio ‘homo est animal’, non personalis. Dico ergo cum 1195

1184 et] in *add.* BP 1190 sic] sicut BV

1170–1171 Supra, l. 1101 1188–1189 Aug., *De Trin.* 15.11.20 (CCL 50A, 489); cf. *Eccli.* 37,20

1200 dicitur ‘Deus est incarnatus’ quod praedicatum convenit significato per hoc nomen ‘Deus’, quia essentia divina est incarnata, et personae. Sed principalius dicit significatum, ut dixi. Et ideo si addatur negatio licet aliquo modo possit negare praedicatum de appellato, tamen magis videtur de significato negare, sicut affirmativa affirmare, maxime quia haec natura est singulare, nec sequitur ‘aliquis qui est Deus non est incarnatus, ergo Deus non est incarnatus’.

1205 Instantia: Aliquid quod est balneum, scilicet aqua, non est artificiale, ergo balneum non est artificiale. Et dico quod affirmativa non est tantum vera pro unica persona, immo insuper pro essentia et persona. Et negativa tantum est vera pro persona duplici et ideo minus vera quam affirmativa.

Sed contra. Deus est ingenitus, ergo Deus non est genitus. Sicut si Sortes est iniustus, sequitur quod Sortes non est iustus. Ergo utraque vera, scilicet ‘Deus est genitus’ et ‘Deus non est genitus’. Ergo non sunt contradictoriae. Similiter ‘Deus est incarnatus’, ‘Deus non est incarnatus’.

1215 Responsio. Dico quod licet Deus sapiat naturam termini communis et singularis, magis tamen naturam singularis, quia divina natura est una singularis natura, et licet sit communicata a tribus, tamen non est eis neque species neque genus, ut determinatum est in primo libro. Et ideo tantumdem valet secundum proprietatem maxime praeponere negationem et subiungere et aequipollent ‘Deus non est incarnatus’ et ‘non Deus est incarnatus’. Et ideo haec proprie est falsa ‘Deus non est incarnatus’ et haec ‘Deus non est genitus’. Est enim sensus ‘nullus qui est Deus est incarnatus vel genitus’ nec sequitur ‘est ingenitus, ergo non est genitus’. Una enim est affirmativa, alia negativa. Nec est simile ‘Sortes est iustus’ etc., quia Sortes non est indivisibilis natura communicata a tribus quorum unus sit iniustus et alius non. Sed est hoc singulariter in Deo.

3.1 AT OMNIA SIMUL PATER ET FILIUS etc. quia sua actio est sua substantia, 1225 sed eadem est substantia trium, igitur et eadem actio trium, *Ioan.* 5: “Non potest Filius facere quidquam nisi quod viderit Patrem facientem.”

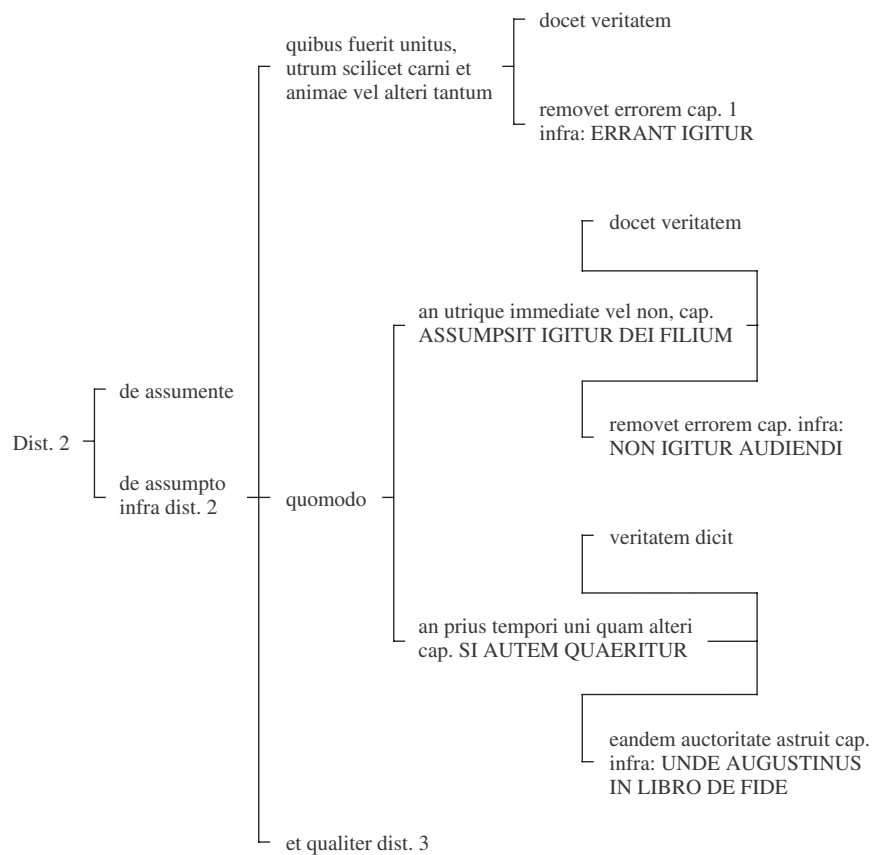
3.2 PER SOLUM FILIUM, id est per incarnationem solius Filii. IN SPECIE COLUMBAE, *Ioan.* 1, TU ES FILIUS etc., *Luc.* 3.

1203 singulare] significare *add. marg.* A; et individuum *add.* P; et individuum *add. marg.* C
 1222 indivisibilis] individua CP 1224–1228 at ... *Luc.* 3] *om.* B

1215–1216 Cf. Fishacre, *In 1 Sent.* 19 (MS London, BL Royal 10.B.viii, f. 49va l. 57 – 50ra l. 46) 1225–1226 *Ioan.* 5,19 1227–1228 *Ioan.* 1,32 1228 *Luc.* 3,22

DISTINCTIO 2

1.1 ET QUIA IN HOMINE etc. Dist. 2.

1.1 QUIA IN HOMINE TOTA NATURA HUMANA, id est anima et caro, CORRUPTA ERAT etc. Hic quaeritur an Filius assumpserit totam naturam humanam, secundo si totam, an aequè primo totam.

[PRIMA QUAESTIO:

UTRUM FILIUS ASSUMPSIT TOTAM NATURAM HUMANAM]

- 5 Prima item quaestio dividitur, scilicet an assumpsit tantum carnem an tantum animam. Quod tantum carnem, videtur primo quod sic, secundo quod non.
1. Quod sic videtur, *Ioan.* 1: “Verbum caro factum est”, non dicit ‘homo’, non dicit ‘anima’, sed ‘caro’ tantum, *Hebr.* 2: “Nusquam angelos apprehendit sed semen Abrahae apprehendit.” Semen tantum caro est sine anima. Et quod dicit:
- 10 “Nusquam angelos apprehendit”, videtur dicere, id est angelicam naturam. Sed si nihil de natura angelica assumpsit cum anima et angelus communicent in natura quia utrumque rationale, numquam animam apprehendit, *Rom.* 1: “Qui factus est ei ex semine David secundum carnem”, “ex semine” inquit, in semine autem non est anima. Quare ergo si utrumque assumpsit, tam frequenter dicitur caro
- 15 assumpta, numquam vero anima?
2. Item ratione hoc idem videtur. Secundum Augustinum, ut videtur, non sunt vegetabilis, sensibilis, rationalis tres substantiae in homine sed unica quae operatur opera vegetabilis, sensibilis et rationalis eo quod qui potest maius, potest et minus. Et ideo poneretur frustra in homine triplex substantia, cum unica sufficiat
- 20 ad haec omnia. Multo magis cum Filius excellentius sufficiat ad eadem opera, frustra poneremus in Christo animam et deitatem, cum sola deitas sufficiat.
3. Item si haberet animam cum deitate, illa propter unionem cum deitate esset beata et ita omnino impassibilis. Sed Ariani posuerunt quod omnino non habuit animam nec sensibilem nec rationalem sed tantum carnem et deitatem. Sed his
- 25 testimoniis evangelicis victi, ut dicit Augustinus, Apollinaristae quasi corrigendo Arianos posuerunt quod habuit animam sensibilem, sed loco animae rationalis verbum.

Primo ergo dicamus contra Arianos, deinde contra Apollinaristas.

[CONTRA ARIANOS]

- Primo sic. Videtur quod non tantum non decuit, immo contra naturam illius
- 30 maiestatis est esse motorem immediatum corporis, quia motus non est nisi propter resistantiam mobilis vel medii vel utriusque ad motorem, cuius ratio patet in *Physicis*. Sed cum iste motor, scilicet Deus, sit infinitae potentiae, nullius ad eum potest esse resistantia corporis, quia virtutis finitae ad infinitam nulla est

6 secundo ... non] *marg.* BV 23 sed] quia *add. interlin.* C, *add. marg.* O, *add.* P 25 victi] *corr.*, convictis ABCOPV, coniunctis R

7 *Ioan.* 1,14 8–9 *Hebr.* 2,16 12–13 *Rom.* 1,3 16–19 Locus non inventus 24–27 *Aug.*, *De haeresibus*, cap. 55 (CCL 46, 325) 32 *Arist.*, *Phys.* 8.1 (252a 13). *Auctoritates Aristotelis*, n. 204 (ed. Hamesse, 156) 32–33 Cf. Averroes, *In Phys.* 4, t. 71 (ed. Iunt., 4:161I)

resistentia quia nec proportio. Ergo nullum corpus movere potest, quia tantae virtutis est ut non possit habere resistens quod est nobilitatis, non impotentiae, nec est contra hoc quod est agens voluntarius, et ideo non transfert corpus subito, quia non vult. Quippe agit cum agit tota virtute sua infinita quae est impartibilis, non sic tu vel angelus. Et ideo non posset ambulare Christus si anima omnino careret. Hinc Averroes Commentator *Super 4 Physicorum* “res mota debet necessario habere cum motore aliquam resistentiam quam potentia motoris excedat.”

Item in omni motore corporis prius per naturam est esse quam movere, quia non convertitur consequentia, scilicet si est, movet. Quod autem est prius natura, est aliud in natura. Ergo in omni motore corporis aliud est esse, aliud movere secundum naturam. Sed in Deo non est aliud et aliud. Ergo non est motor corporis et ita non est impotentia vel ignobilitas ex hoc in Deo. Sed hoc est ex sua simplicitate summa.

Item actio Dei non subiacet tempori, cum sit sui ipsius aeterna essentia. Sed omne movere subiacet tempori. Ergo Deus non movet corpus et hoc etiam est nobilitatis, ut patet. Insuper si tempus ideo est unicum, quia est mensura unius motus primi, qui motus est mensura omnium aliorum motuum, tunc non esset unum tempus si Christus moveret corpus secundum suam deitatem, aut deitas eius subiaceret primo mobili, scilicet caelo, quod est inconveniens.

Item omnis motor corpori coniunctus movetur saltem per accidens. Sed Deus nec per se nec per accidens movetur. Ergo non est motor corporis. De hoc Averroes *Super 2 Physicorum*: “Iste motor movet absque eo quod moveatur, et non est ita de motore naturali.”

Item si erat motor proprius illius corporis, aut fuit motor eius naturalis aut violentus. Non naturalis, quia talis motor movetur ut supra dixit Averroes, et insuper tunc esset talis motor qualis dicitur natura in *2 Physicorum* Aristotelis: “Natura est principium aliquod et causa ut moveatur et quiescat illud in quo est primo et per se, non per accidens.” Et ita illi homini assumpto deitas esset natura et tunc deitas facta esset natura creaturae, scilicet natura divina facta esset humana natura, non tantum persona divina persona humana, et tunc illa humanitas vel Christus habuisset duas naturas humanas. De hoc Averroes *Super 2 Physicorum*: “Primus motor non habet principium motus in se per quod movet, sed motor naturalis habet.”

47 sui] *corr.*, sua *codd.* 49 insuper] item *praem.* B, *marg.* P 50 motus²] *marg.* OP
52 subiaceret] subiacet AP

34 Arist., *De caelo* 1.6 (274a 7–8). *Auctoritates Aristotelis*, n. 22 (ed. Hamesse, 161). Cf. *Phys.* 8.1 (252a 13). *Auctoritates Aristotelis*, n. 204 (ed. Hamesse, 156); Boethius, *De consol. philos.* 2.7 (CCL 94, 33) 39–40 Averroes, *In Phys.* 4, t. 71 (ed. Iunt., 4:161H) 55–56 Averroes, *In Phys.* 2, t. 73 (ed. Iunt., 4:74L) 59–61 Arist., *Phys.* 2.1 (192b 20–23). *Auctoritates Aristotelis*, n. 50 (ed. Hamesse, 144) 64–66 Averroes, *In Phys.* 2, t. 73 (ed. Iunt., 4:74L)

Si vero est motor eius violentus, tunc Christus non naturaliter ut tu ambulavit, sed fuit in eo motus violenti aliqua species, scilicet vel pulsio vel tractio vel vectio vel vertigo, quod patet falsum. Insuper si moveret violenter, sua actio
 70 haberet contrarium, scilicet movere naturaliter. Insuper est primus motor, ergo primo motu movet, ergo non violento, quia, ut dicit Aristoteles, omnis motus violentus est posterior naturali.

Item constat: Christus fuit res naturalis, non artificialis. Sed Averroes 2 *Physicorum*: “Naturalia sunt illa quae non moventur ex extrinseco.” Sed constat:
 75 Deus est extra Christum sicut intra et ubique. Ergo non est motor eius naturalis et ita non est ei tamquam anima.

Item quod habet rationem causalem in Deo solo, est miraculosum cum fit, immo summum miraculum. Si ergo in solo Deo ambulatio Christi habuit causam suam, ambulatio non fuit naturalis ut tua sed miraculosa, quod non videtur.

80 Item si deitas sola moveret Christum cum sit motor infatigabilis, numquam Christus lassus fuisset, quod patet falsum, *Ioan.* 4: “Fatigatus ex itinere sedebat sic super fontem.”

Item idem motus in essentia qui respectu agentis est actio, respectu patientis est passio, Averroes 2 *Physicorum*: Ascensus et descensus sunt idem secundum
 85 subiectum. Secundum hoc est de motore et moto, quoniam actio facta inter illa est eadem, sed in respectu alterius dicitur movere et in respectu reliqui dicitur moveri. Infra: Necesse est ut motus sit eadem perfectio utriusque, motoris scilicet et moti. Sed omnis passio cum sit in praedicamento passionis, est creatura. Ergo actio qua fit illa passio cum sit istud ipsum, creatura est. Ergo non est actio
 90 Creatoris quae est eius essentia, ergo nullum movere cui respondet moveri est actio Dei. Ergo illud corpus a Deo moveri non poterat.

Item tota actio Dei est intelligere se, ergo suae actionis obiectum non est nisi ipse, quia sua actio in se ipsum reflexa est. Ergo non agit in aliquod extrinsecum. Sed omnis motor corporis agit in extrinsecum, scilicet in mobile. Ergo ipse
 95 nullius corporis est motor, ergo nulla actio quae est absolute in solo agente, habet passionem vel moveri sibi respondens. Sed actio Dei est talis. Ergo nullum moveri respondet suae actioni.

Item actio Dei est tota simul. Sed nullum movere est totum simul, quia eadem mensura est utriusque, scilicet eius quod est movere et moveri et nullum moveri
 100 est totum simul. Ergo Dei actio non est movere omnino. Quod nullum moveri sit indivisibile, patet, quia omne creatum est divisibile respectu sui termini. Sed moveri omne terminatur ad motum esse, ergo est divisibile.

73 Averroes] in *add.* OP 101 creatum] *marg. corr. ex terminatum* BPV

71–72 Cf. Arist., *Phys.* 4.8 (215a 1–4) 73–74 Averroes, *In Phys.* 2, t. 3 (ed. Iunt., 4:49D)
 81–82 *Ioan.* 4,6 84–85 Averroes, *In Phys.* 3, t. 21 (ed. Iunt., 5:94I) 87–88 Cf. Averroes, *In Phys.* 3, t. 6 (ed. Iunt., 4:88B et 88G)

Item quia finis movet efficientem. Omnis enim movens movet propter aliquem finem a quo movetur. Sed Deus omnino non movetur. Ergo non movet propter aliquem finem. Ergo non movet ut motor, sed tantum ut finis et desideratum. 105

Item quidquid nunc agit egit ab aeterno. Sed ab aeterno non movet secundum locum. Ergo nec nunc movet nec aliquando movit.

Item omnis movens postquam non movit est mutatus nisi moveat tantum ut finis. Ergo cum Deus primo non moverit secundum locum nec est mutabilis, non movet nisi ut finis nec movit aliter Christum. 110

Item Averroes *Super Metaphysicam*: “Quod est in anima, est agens motum localem, secundum vero quod est extra animam, est movens secundum finem.” Infra: “Si forma balnei non esset in materia, tunc moveret et secundum agens et secundum finem sine aliqua variatione contingente.” Igitur si Deus est forma omnino immaterialis si movet ut efficiens, movebit ut mobile habeat eum praesentem. Ergo cum ipse sit omni creaturae praesens et omni loco, non movebit mobile secundum locum. Sicut si anima haberet in se speciem balnei et ipsa esset species immaterialis omnino, non moveret corpus secundum locum propter balneum cum iam haberet. 115

Item actio intellectus est vita. Sed movere secundum locum non est vita, immo consequens et indicans vitam. Ergo summus intellectus qui non habet nisi unicam actionem, non movet secundum locum. 120

Item ut videtur ex Augustino in multis locis: Deus non est causa poenae, *Sap.* 1: “Deus mortem non fecit”, et ita nec passionis. Ergo si nulla passio est ab eo quia suae actioni non respondet passio, moveri secundum locum non est ab eo. 125

Item videre, audire et huiusmodi sunt actiones coniuncti. Sed impossibile est esse unam actionem Creatori et creaturae communem, quia actio creaturae est accidens et in praedicamento actionis et actio Creatoris est sua substantia. Ergo non magis vidisset Christus per oculos vel audisset per aures quam angelus in assumpto corpore qui non magis videt per oculum quam audit per ipsum. 130

Item ut patet ex Augustino in libro *De Trinitate*: In omni apparitione visibili qua Deus apparuit patribus, apparuit mediante angelo, scilicet spiritu creato. Et secundum philosophos, Aristotelem scilicet et ceteros, non movet motores caelestium corporum nisi sicut desideratum, quae videntur signa quod suae naturae adversatur movere secundum locum nisi sicut finis et desideratum. 135

Item quomodo dormisset et non semper vigilasset si non habuisset nisi deitatem loco animae?

103–104 Arist., *Metaph.* 12.7 (1072a 26–27) 111–112 Averroes, *In Metaph.* 12, t. 36 (ed. Iunt., 8:318I) 113–114 Ibid. (318K) 123 E.g. Aug., *Enarr. in Ps.* 5.10 (CCL 38, 24); *Contra Faustum* 26.3 (PL 42, 480); *De civ. Dei* 21.8 (CCL 48, 772) 124 *Sap.* 1.13 132–133 Cf. Aug., *De Trin.* 3.11.25 (CCL 50, 153–54) 134–135 Arist., *Metaph.* 12.7 (1072b 3–4)

Concedo ergo quod habuit animam. Sed an sit concedendum quod non possit
 140 movere corpus quia talis actio repugnat tantae maiestati, nescio. Dicat lector
 quod melius videtur. Posset tamen contra hoc opponi de costa de qua fiebat Eva.
 Cum ipsa separata fuerit de latere Adae et inde formata mulier, non fuit sine
 motu locali. Et similiter cum purissimi sanguines Virginis sint effigiati in corpus
 Christi tantum divino opere, et non fuit effigatio sine motu locali.

145 Sed posset dici quod tripliciter potest imaginari Deum movere corpus. Primo.
 Quod angelus facit per eum ipse dicitur facere. Ille enim facit cuius auctoritate fit.
 Ille autem motus costae et amotio a latere Adae secundum Augustinum videtur
 facta per angelos, ut dicitur *⟨De⟩ Genesi ad litteram* lib. 9. De corpore vero
 Christi licet retractet auctoritatem quam dixit, non tamen expresse retractat rem
 150 quam dixit. Dixit enim Apostolum dicere semen dispositum per angelos, cum
 veriores codices hoc habent de lege, non de semine. Quod si factum fuit per
 angelos vel non, nescio. Sed sive sic sive non sine motu et subito sine tempore
 utrumque factum est.

Secundo sic. Sicut actio Dei quae est sua substantia et ideo omnipotens habuit
 155 ab aeterno quod haec anima nunc fieret de nihilo et ita sua actione creat hanc
 animam, sic posset imaginari quod huic particulae costae aut sanguinis Virginis
 crearet sua aeterna actione motum localem aut potius mutationem subitam se-
 cundum locum. Et tunc diceretur ipse hunc motum facere, quia hunc creavit sua
 actione. Sed non propter hoc diceretur proprie motor corporis aut mutans corpus
 160 secundum locum, immo corpus mutaretur secundum locum et miraculose nullus
 moveret secundum locum, quia illa mutatio respectu patientis esset passio sed
 non respectu agentis actio, et hoc esset opere supra naturam.

Tertio modo sic. Posset intelligi quod particulis costae aut sanguinis tunc
 contulerit Deus miraculose ut moverentur vel mutarent locum a se ipsis, ut anima
 165 movet se et sicut lapis movet se deorsum, et tunc idem in essentia esset motor et
 mobile ut in lapide descendente. Et tunc diceretur Deus hanc localem mutationem
 facere non quia sit motor sed quia dedit quod esset motor. Sicut dicitur quod aqua
 movet radium sibi conterminalem, cum non moveat aqua ipsum sed potius radius
 se ipsum movet ad motum aquae, sic haec pars costae ad actionem Dei movet se.

170 Quis autem horum modorum fuerit vel alius praeter hos, nescio. Dicit tamen
 Augustinus, ut videtur, quod non movet spiritum creatum nisi per tempus et
 spiritus creatus corpus per locum et tempus, *⟨De⟩ Genesi ad litteram* lib. 8: “Sicut
 per tempus et locum movet corpus ipse tamen per tempus motus conditus spiritus,
 ita per tempus movet conditum spiritum ipse, nec per tempus nec per locum motus

148 De] *corr.*, super A, *om.* BCOPRV 150 Apostolum] Apostolus ORV 170 horum]
 istorum CO 172 De] *corr.*, super *marginem* A, *om.* BCOPRV

147–148 Aug., *De Gen. ad litt.* 9.19.36 (CSEL 28.1, 294) 150 Cf. *Act.* 7,53: “qui accepistis
 legem in dispositionem angelorum” 172–175 Aug., *De Gen. ad litt.* 8.20.39 (CSEL 28.1,
 259)

conditor spiritus.” Et ita videtur quod sive possit sive non possit movere Deus 175
corpus secundum locum, numquam tamen movit.

Item *Ps.*: “Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferi cum
acceperit me.” “Me” inquit, ergo totum, non tantum carnem, cum homo magis sit
anima quam caro. Item *Matt.* 26: “Verumtamen non sicut ego volo sed sicut tu.”
Igitur alia est voluntas eius qui loquitur et alia Patris ad quem. Sed constat Patris 180
et Filii et Spiritus Sancti secundum deitatem una est voluntas et eadem. Ergo
in Christo duplex fuit voluntas, una secundum humanitatem et alia secundum
deitatem. Sed voluntas est appetitus rationis. Ergo fuit in Christo anima rationalis
cum deitate.

Item si assumpsisset carnem sine anima, necessario esset immortalis et im- 185
passibilis. Probatio. Quippe deitas semel unita, postea numquam est separata.
Sed si Christus caruisset omni alia vita, alia scilicet a deitate, tunc cum haec vita
fuerit inseparabilis, mors autem est vitae separatio a vivente, patet quod num-
quam fuisset mortuus, similiter nec passibilis. Omnis enim passio est coniuncti,
id est sensus poenae ratione virtutis sentientis. Sed deitas impassibilis est. Igitur 190
et Christus totus sicut angelus corpore assumpto vel multo magis.

Item si deitas sua praesentia corpus vivificaret cum omni corpori sit praesens,
omnia corpora vivificaret.

Item posuerunt aliqui ideo Deum non posse esse motorem immediatum et
coniunctum caeli, quia non decet universalem agentem alicui uni corpori adici, 195
similiter nec eundem universalem vivificantem unum corpus immediate vivifica-
re.

Item cum unio deitatis cum creatura non sit nulla nobilitatio et completio
creaturae, si corpus assumpsisset non spiritum, ignobiliorem complexset et nobi-
litasset et nobiliorem dimisisset inanem. 200

Item cum homo sit magis anima quam corpus, ita, ut videtur Richardus de
Sancto Victore et Avicenna ponere quod homo non sit nisi anima, patet si ani-
mam non habuisset, Deus homo non fuisset. Et oportuit, ut supra ostensum per
Anselmum, hominem satisfacere, et patet quod tunc talis pro homine non magis
quam angelus poterat satisfacere. 205

Item primus adventus fuit pro reparatione animae, secundus corporis, *Phil.* 3:
“Unde exspectamus Dominum Iesum Christum qui reformabit corpus.” Si ergo
naturam corporis assumpsisset in primo adventu, non animae, fuisset ex primo
adventu potius corpus mundatum quam anima. Nunc autem est e converso, quia

187 alia²] *om.* AP 188 vivente] iuventute AB, *marg. corr. ex* veniente P 201 videtur]
videatur ABCORV 203 ostensum] est *add.* ABPR 206 reparatione] separatione RV

177–178 *Ps.* 48,16 179 *Matt.* 26,39 201–203 Cf. Rich. de S. Victore, *De Trin.* 3.9 (ed.
Ribaillier, 144). Cf. Avicenna, *Liber de anima* 1.1 (ed. van Riet, 37) 203–204 Supra, dist. 1,
ll. 732–33 206–207 *Phil.* 3,20s.

210 anima nunc mundata est et tota immunditia remansit in carne, scilicet fomes et concupiscentia.

Item aliqua dispositio corporis nobilis est faciens necessitatem respectu animae rationalis. Si hanc habuit corpus Christi, et haec facit necessitatem respectu animae Christi, habuit necessario Christus animam. Sed si hac caruit, tunc remansit
215 eius caro non humana sed bovina vel alicuius alterius speciei prius existentis aut novae speciei, quod non potest esse. Insuper tristabatur et gaudebat, *Matt.* 26: “Tristis est anima mea usque ad mortem”, *Luc.* 10: “Tunc exultavit in Spiritu Sancto et dixit: Confiteor tibi Domine Pater.” Sed haec non potest summus spiritus incommutabilis nec caro. Ergo fuit in eo alius spiritus, quod concedo.

220 ^{1.0} Ad praeobiecta dico quod cum dicitur: “Verbum caro factum est”, caro ibi dicitur homo. Homo enim qui constat ex corpore et anima, aliquando vocatur caro ut hic, aliquando anima, ut *Gen.* 46: “Cunctae animae quae ingressae sunt Aegyptum cum Iacob et egressae de femore eius sexaginta sex animae”, id est homines. Animae enim de femore non exierunt, *Levit.* 7: “Anima quae ederit
225 sanguinem peribit.”

In secunda auctoritate non negatur assumpta rationalis natura unibilis carni sed non unibilis ut angelus. Semen autem dicitur apprehendisse, quia voluit indicare de Adam carnem accepisse, non de novo creatam vel fictum corpus ut angelus vel daemon. Ideo etiam frequentius caro dicitur assumpta quam spiritus ut Dei
230 amor in nobis crescat, quia pro nobis non tantum usque ad nobilissimae creaturae assumptionem descendit, scilicet creaturae rationalis, sed etiam vilissimae, scilicet carnis ex luto, *Phil.* 2: “Exinanivit semet ipsum formam servi accipiens”, vel quia in hoc quod Scriptura dicit eum fecisse maius, intelligere dat fecisse et minus, vel voluit Scriptura ostendere primum ultimo et supremum infimo, scilicet
235 Deum terrae quae in carne abundat unitum ut universum iam circulariter completum ostenderet, et nullum alium exspectandum ostenderet sicut nunc Iudaei exspectant.

^{2.0} Ad secundum dico: Non intelligo quomodo una essentia omnino secundum eandem formam sit immediatum agens actionum essentialiter diversarum. Damascenus enim ait: Quorum natura eadem, horum et actio eadem, et quorum
240 actio, et substantia una secundum divina enarrantes patres, quia omnis actio est formae, et ideo variata actione essentialiter necesse est et formam agentem diversam esse secundum essentiam, et ita si debet esse verum quod videtur Augustinus dicere, oportet in illa una substantia animae ponere tres formas agentes opera vegetabilis, sensibilis et rationalis. Et similiter in Deo, et tunc Deus non esset
245

212 faciens] tantum *add.* A, illud *add. marg.* P, eum *add.* BCO, eum id *add.* R

216–217 *Matt.* 26,38 217–218 *Luc.* 10,21 220 *Ioan.* 1,14 222–223 *Gen.* 46,26
224–225 *Levit.* 7,27 232 *Phil.* 2,7 239–241 Cf. *Ioan. Dam., De fide orth.*, cap. 63.1
(ed. Buytaert, 256) 243–244 *Supra*, ll. xx–yy

simplex nec congruit maiestatem tantam haec facere immediate sicut nec currere vel comedere cum sit universalis agens et principalis in omni actione.

^{3.0} Ad tertium dico: Credo firmiter quod fuit comprehensor in via et tamen amarissime passus, et sicut fuit in eo natura duplex permanens ita quod nulla aliam absorbit, ita et proprietates utriusque, scilicet beatitudo et afflictio manserunt et nullum alterum absorbit. Sed hoc quomodo? Nescio quomodo fuerit et ideo non assero aliquid. Sed dici posset quod poena est sensus laesionis sive apprehensio laesionis ut universaliter dicam, quia in daemonibus est poena et non sensus nisi mentalis. Igitur duo exiguntur ad hoc quod fiat poena, scilicet et laesio et apprehensio, sed quod istorum est magis essenziale poenae apprehensio. Quippe laesio nondum ens sed futura, si apprehendatur, poenalis est. Sed apprehensiva Christi apprehendebat excellentius quam alicuius alterius. Unde Damascenus: “Supra hominem quae hominum erant agebat”, alioquin in apprehensione poenae futurae sanguinem non sudasset, *Luc. 22*: “Et factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram”, quod de omni alio est inauditum. Quid igitur mirum si tantae virtutis fuisset sua apprehensiva ut et deitatem praesentem limpide apprehenderet et frueretur et absentiam integritatis naturaliter amatae in corpore simul et sic pateretur, sicut impotens visiva tantum visibile apprehendit, sed potentior sensus communis visibile et gustabile dicens ‘album est dulce’. In martyribus autem impotentior apprehensiva quam in Christo, qui quanto magis senserunt Dei praesentiam, minus senserunt corporis laesiones, quia pluribus intentus minor est ad singula sensus. Posterius autem dicetur an illa passio et fruitio fuerunt omnino eiusdem in anima et tunc aliquid planius super hoc dici poterit.

[CONTRA APOLLINARISTAS]

Contra secundam haeresim, scilicet contra Apollinaristas, sunt aliquae de supra positis rationibus.

Item numquam univit Deus vegetabilem nisi in eo in quo praecederet mixtio elementorum nec sensibilem univit mixto umquam nisi mediante vegetabili nec rationalem animam nisi mediante vegetabili et sensibili. Ergo nec deitatem aliquando univit nisi mediante vegetabili, sensibili et rationali anima.

Item tunc Christus esset animal, quia haberet animam sensibilem et ita esset in genere. Sed in nulla specie, quia non in specie hominis, quia non est animal rationale mortale. Rationale enim quod est completa differentia hominis et rationale in Deo sunt aequivoce dicta.

265 qui] unde *interlin.* A, *om.* BOVR 266 laesiones] laesionem AP 267 fuerunt] fuerint CV 270 positus] dictis OR 272 umquam] numquam PR

257–258 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 59.22 (ed. Buytaert, 240); Ps.-Dionysius, *Epist.* 4 (PG 3, 1072B; Dionysiaca 2:615–16) 259–260 *Luc.* 22,44

Item tunc haec est vera ‘Christus vel Filius Mariae est animal’. Ergo aut
 280 rationale quod dici non potest accipiendo differentiam animalis divisivam, aut
 irrationale. Sed hoc videtur inconueniens cum tuus filius sit animal rationale.
 Omne enim animal irrationale omni rationali est indignius.

Item contra naturam est quod in irrationali natura sit persona. Sed si iam
 filius assumpsisset animal irrationale in unitatem personae, iam irrationalis natura
 285 haberet personalitatem.

Item sicut solum animal rationale ridet, sic et flet. Sed Christus ter ad minus
 fleuit. Ergo fuit animal rationale.

Item oravit, quod non potest anima brutalis nec deitas sed tantum creatura
 rationalis. Ergo habuit in se creaturam rationalem.

290 1.c Contra. Christus non potuit peccare. Sed omnis creatura rationalis potest
 peccare, quia valet in ea voluntas ad opposita. Ergo in Christo non fuit creatura
 rationalis.

2.c Item naturaliter caro concupiscit adversus spiritum, id est sensibilis contra
 rationalem. Ergo cum in Christo non fuerit talis pugna, aut sensibili caruit aut
 295 rationali.

1.c.0 Solutio. Creatura rationalis in bono confirmata ut angelus habet libertatem
 arbitrii, et valet ad opposita, ut dictum est *De libero arbitrio* in secundo libro.
 Nec tamen potest peccare. Non enim valet ad quaelibet opposita. Sic anima
 Christi rationalis summe in bono confirmata peccare non potuit et tamen liberum
 300 arbitrium habuit.

2.c.0 Ad secundum. Non est hoc ex natura nisi corrupta quod sensibilis et rationalis
 adversantur. Unde in paradiso ante peccatum hoc non fuit. An autem haec
 contrarietas fuerit in Christo ante resurrectionem, posterius dicetur. Constat enim
 quod nunc post eius resurrectionem in eo non est.

305 Item posset poni licet a nullo haeretico positum invenerim quod Christus ha-
 buit rationalem, sed nullam sensibilem animam. Sed contra. Sola sensibilis utitur
 organo in actionibus suis propriis. Ergo cum rationalis non utatur organo, non
 potest ipsa per oculum videre nec per aurem audire, ut est de angelo, cum corpus
 assumit quasi humanum, per oculum assumptum non videt. Ergo Christus nec
 310 vidisset nec audisset.

Item tunc Christus fuisset homo, quia haberet differentiam specificam, scilicet
 ‘rationale’. Sed non esset animal, quia non haberet animam sensibilem quae
 complet animal, et ita esset in specie et non in eius genere, quod est impossibile.
 Et tunc esset homo, et tamen non esset animal rationale mortale, quia non esset

297 ad] *interlin. B, om. ACOPRV* 298 ad] *interlin. B, om. ACOPRV* 305 invenerim]
 inveniatur A, invenitur BV, inventum COR

297 Cf. Aug., *De lib. arb.* 2.1.1–3 (CCL 29, 236–37)

animal. Ergo non esset homo univoce tecum. Igitur fides catholica habet quod ³¹⁵
habuit carnem, animam vegetabilem, sensibilem et rationalem.

[CHRISTUS HABUIT CORPUS HUMANUM]

Quod autem corpus habuit humanum, patet ex pluribus. Primo sic. Quia si carne humana caruit, homo non fuit et tunc nec filius hominis. E contra frequenter sic se nominat in Evangelio.

Item nec tunc filius David cui contradicitur *Matt.* 22: “Quid vobis videtur de ³²⁰
Christo? Cuius filius est? Dicunt ei David”, et *Rom.* 1: “Qui factus est ei ex semine David secundum carnem”, et *Hebr.* 2: “Semen Abrahae apprehendit.”

Item si carnem phantasticam assumpsisset, ut diabolus vel angelus, numquam esurisset sicut nec angeli nec daemones in corporibus assumptis.

Sed contra. *Matt.* 4: “Cum ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta noc- ³²⁵
tibus, postea esuriit.” Quod si non fuit vera fames sed simulata, tunc, sicut dicit Gregorius, “simplex veritas aliquid fecisset per duplicitatem.”

Item, ut supra dictum est per Anselmum, oportuit hominem pro homine satisfacere. Si ergo carnem humanam non habuisset et ita nec homo fuisset, non pro hominibus satisfecisset. ³³⁰

Item ad hoc faciunt rationes dictae de complemento universi.

Item tunc non fuisset mediator Dei et hominum, contra. *Tim.* 2: “Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Iesus.”

Item *Ioan.* 6: “Caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus.” Ergo non sunt phantasmata. ³³⁵

Item cognatio non est nisi ex parte carnis verae. Ergo si cognationem habuit, *Matt.* 12: “Mater eius et fratres stabant foris quaerentes loqui ei”, ergo habuit veram carnem humanam.

E contra posuerunt haeretici quod non habuit carnem nisi sicut angelus vestit se corpore inducentes illud *Phil.* 2: “In similitudinem hominum factus et habitu ³⁴⁰
inventus ut homo” quasi dicat caro eius non fuit ei unita nisi sicut angelo sed tamquam vestis, et ideo credunt ipsum matri dixisse, *Ioan.* 2: “Quid mihi et tibi mulier?”

Item *Cor.* 15: “Caro et sanguis regnum Dei possidere non possunt.”

315 tecum] tantum A, dictum O, *corr. ex* totum P 317 habuit] habuerit ACORV 321
est¹] sit ABCPV 329 non²] nec OP 332 item] *marg.* OP

320–321 *Matt.* 22,42 321–322 *Rom.* 1,3 322 *Hebr.* 2,16 325–326 *Matt.* 4,2 327
Greg. Magnus, *In Evang.* 2, hom. 23.1 (CCL 141, 194) 328–329 *Supra*, dist. 1, ll. 732–33.
Cf. Anselmus, *Cur Deus homo* 1.19 (ed. Schmitt, 2:84) 332–333 *I Tim.* 2,5 334 *Ioan.* 6,56
337 *Matt.* 12,46 340–341 *Phil.* 2,7 342–343 *Ioan.* 2,4 344 *I Cor.* 15,50

[SOLUTIO]

345 Solutio. Dixit: “In similitudinem hominum factus” non quia vere homo non fuerit, sed quia eis per omnia similis factus est nisi in deformitate culpae. Habitum autem carnem vocat secundum illud *Iob* 10: “Pelle et carnibus vestisti me.” Quod autem dixit matri, non fuit nisi ut innotesceret quod de matre non habuit nisi naturam humanam et ita nihil unde miracula faceret. Carnem autem et
350 sanguinem vocat Apostolus substantiam humani corporis ut subiacet corruptioni. Unde ibidem sequitur: “neque corruptio incorruptelam.”

Hi autem haeretici ad hoc ponendum cogeantur ex hoc quod ponebant omnia corpora esse a diabolo et secundum hoc dictum esse *Ioan.* 8: “Vos ex patre diabolo estis”, et ideo dedecere Deum tali uniri.

355 Sed contra. Caro est et esse est aliquod bonum. Quippe id omnia appetunt, ergo hoc ab aliquo bono est. Quippe *Matt.* 7: “Non potest arbor bona fructus malos facere nec arbor mala fructus bonos.” Sed esse est actus essentiae, ergo tota essentia carnis est bona et, ut dixi, bonum a malo esse non potest, ergo carnis essentia a diabolo non est.

[SECUNDA QUAESTIO:

UTRUM FILIUS AEQUE PRIMO SIT UNITUS UTRIQUE NATURAE]

360 Sequitur. Cum habuerit utramque naturam, quaeritur an aequo primo sit utriusque unitus. Et primo an aequo primo tempore, secundo an aequo primo natura.

[AN AEQUE PRIMO TEMPORE]

Quod aequo primo tempore et simul utrumque acceperit, videtur. Quia si prius tempore animam sumpsisset, tunc esset interim anima illa vel in caelo vel in paradiso et deinde corpus poenale intrasset, et ita haeresim platonicorum de
365 revolutione animarum confirmasset.

Item aut volens aut nolens intraret illa anima unita deitati corpus poenale. Si volens, esset stulta, quippe quia unita deitati necessario fuisset beata et ideo stulte in has veniret miseras. Si nolens, fuisset misera sine praecedente culpa. Igitur non intrasset corpus, igitur non prius assumpsit tempore animam quam corpus
370 nec prius corpus quam animam, quia talis assumptio magis fuit pro animae quam corporis reparatione.

Item anima prius fuit deformata, ergo tardius non debuit per assumptionem reformari.

360 habuerit] habuit AP, marg. corr. ex habuit O

345 *Phil.* 2,7 347–348 *Iob* 10,11 351 *I Cor.* 15.50 353–354 *Ioan.* 8,44 356–357 *Matt.* 7,18

Item quia nobiliori non debet praeponi ignobilior natura, igitur si neutrum prius altero tempore, simul necessario sunt assumpta, sed secundum prioritatem naturae. 375

Hic multiplex incidit quaestio.

^{0.1} Quaeritur enim an deitas sit unita prius natura toti ex anima et corpore et per totum partibus, an partibus primo et per partes toti.

^{0.2} Deinde sive hoc sive illud cum semper sit unita his partibus, quaeritur an eis aequae primo an corpori per animam. 380

^{0.3} Item an aequae primo toti corpori et eius partibus sive in corpore sive ab eo separatis an primo toti et similiter de partibus animae, scilicet vegetabili, sensibili et rationali.

[AN DEITAS SIT UNITA PRIUS NATURA TOTI]

¹ De primo videtur quod sic. 385

^{1.1} Forma quae inest toti per partes, de partibus praedicatur, ut patet. Quia albedo inest toti ligno bicubito per partes, haec vera est ‘haec pars est alba et illa’. Sed deitas non praedicatur de partibus huius totius, quia nec anima est Deus nec corpus. Ergo potius est forma totius primo, non partium primo.

^{1.2} Item proprium est formae quae primo est forma totius quod non praedicatur nisi de eo de quo totum praedicatur. Sed certe deitas non praedicatur nisi de quo homo praedicatur. Non loquor de Patre et Spiritu Sancto. Ergo primo est forma totius. 390

^{1.3} Item constat: alia est singularitas animae Christi vel carnis quam mediae personae in Trinitate. Sed illa unio non est nisi personam divinam fieri humanam. Ergo unio facta est cum toto primo, non cum partibus. Prima patet. Si enim una et eadem esset hypostasis vel singularitas huius animae et mediae personae et similiter huius carnis et mediae personae, tunc eadem singularitas numero esset huius animae et huius carnis. Et tunc in hoc homine assumpto non essent duae naturae singulares, sicut dicimus vere in hoc homine assumpto et in Filio Dei quod non sunt nisi una persona, et insuper tunc haec esset vera ‘corpus est Deus’ et ‘anima est Deus’. 400

Sed contra. Si per totum esset deitas unita his partibus, tunc deficiente illa totalitate, scilicet in triduo mortis Christi, nec animae nec corpori fuisset deitas unita. 405

Item deitas quandocumque fuit unita toti, fuit unita partibus et non e converso, quia in triduo fuit unita parti et non toti, quia totum non fuit tunc. Ergo cum prius natura sit a quo non convertitur consequentia, patet quod prius natura fuit deitas unita partibus quam toti.

399–400 non ... assumpto] *om. (hom.) A, marg. O*

[AN DEITAS SIT UNITA CORPORI PER ANIMAM]

410 ² De secundo videtur quod sic, scilicet quod deitas sit unita corpori per animam. Sic enim determinat Magister et confirmat hoc per Damascenum.

Item formae nobiliores uniuntur parti ignobiliori per partem nobiliorem, ut anima carni per corpus spirituale vel subtile quod dicitur a medicis spiritus. Ergo Deus qui est nobilissima forma, si unitur carni, hoc erit per animam.

415 Item anima eodem quo unitur corpori, movet corpus, non alio, ergo et deitas eodem unitur corpori quo movet ipsum. Sed ut videtur ex superioribus, non se ipsa movet deitas corpus Christi sed per animam. Ergo non est unita carni nisi per animam.

Item sensitiva non unitur corpori nisi mediante vegetabili nec rationalis nisi 420 mediante sensibili, ergo nec deitas nisi mediante rationali.

Item prius fuit deformata. Cum ergo reparatio deformati sit causa assumptionis, prius debuit assumi.

Item ut patuit ex superioribus non tantum reparatio sed etiam perfectio fuit causa assumptionis, sed decuit nobiliorem creaturam ut animam prius perfici, 425 ergo et prius assumi.

Item videtur congruere ut corpus mediante anima habeat gloriam qua mediante habuit culpam secundum illud: “Ubi abundavit delictum, superabundavit et gratia.”

Item congruit habentia omnino contrarias condiciones uniri per medium com- 430 municans cum utroque. Sed deitas est increata et incorporea et caro creata et corporea. Ergo decuit haec uniri mediante anima quae est creata et incorporea. Aliud enim medium, scilicet quod sit corporeum et increatum, esse non potest.

^{2.1c} Contra. Si mediante anima deitas est carni unita, tunc anima separata a carne ut in triduo non fuisset deitas unita carni sed animae tantum, quod falsum est.

435 ^{2.2c} Item aequae praesens est deitas carni et animae. Sed ubi est aequae praesens, potest aequae primo uniri. Ergo cum carni non sit praesens per animam, nec erit unita carni per animam.

^{2.3c} Item quaecumque sunt tantum in potentia receptiva respectu alicuius, aequae primo recipiunt et non unum per alterum. Sed corpus et anima tantum erant 440 in potentia receptiva respectu deitatis. Tota enim efficientia huius unionis erat in agente infinitae potentiae nec habuit haec unio rationem seminalem in creatura sed tantum causalem in mente divina. Ergo corpus et anima aequae primo receperunt et neutrum per alterum.

437 unita] unitus ACOPRV

411 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 2.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:29); Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.2 (ed. Buytaert, 188) 427–428 *Rom.* 5,20 438–442 Cf. Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 5 (ed. Principe, 179 n. 65)

[SOLUTIO]

Solutio ultimi primo. Dicunt multi quorum prosequor sententiam quod simul
natura et tempore unita sit deitas corpori et animae Christi et ita aequae primo. In
Adam enim, ut videtur velle Augustinus *Super Genesim ad litteram*, anima fuit
ante carnem, in nobis vero caro ante animam, in Christo vero simul fuerunt caro
segregata de corpore Virginis et anima ei effigiatae unita et deitas utrique.

Quod autem dicit Magister, sic intelligi potest. Deitati non congrueret uniri
limo nisi mediante spiritu rationali, id est nisi adesset limo qui est natura infima,
anima rationalis quae est natura media, ac si diceret non deceret extremas naturas,
scilicet corpus et Deum, uniri nisi adesset et anima quae est natura media. Et
quare non congrueret? Propter subtilitatem et nobilitatem naturae supremae et
grossitiem et proinde ignobilitatem naturae infimae. Vel potest dici quod dicitur
unitus mediante anima carni, quia pluribus modis unitur animae quam carni.
Carni enim unitur per praesentiam sicut omni creaturae et per unionem quandam
naturalem vel melius supra naturam. Non autem per gratiam et fruitionem, quia
non potest caro apprehendere deitatem. Anima vero omnibus his tribus modis
habet deitatem sibi unitam. Vel ideo mediante anima, quia animae natura fuit
magis causa propter quam Deus uniretur creaturae quam corpus, scilicet animae
reparatio quam corporis vel animae lapsus quam corporis, sicut cultellus ignitus
urit et secat. Sed dicitur secare mediante acuitate, quia acuitas est causa sectionis,
et urere mediante igne, cum aequae immediatum sit carni et ignis et acuitas.

Sed si bene intelligo Magistrum hic dist. 2 et Damascenum, absque huiusmodi
tropo loquendi deitas est unita corpori per animam. Dicit enim Damascenus:
“Unitum est igitur carni per medium intellectum Verbum mediantem Dei puritate
et carnis grossitie.” Negare autem non audeo quin potuisset Deus etiam prius
tempore se univisse carni quam animae si voluisset. Quare ergo non potuerit
primo natura unire se intellectui quam carni si voluisset, non video. Dico ergo
sine maiorum praeiudicio nihil contumaciter asserendo, sed potius imaginationem
faciendo quomodo fides nostra in toto stabit et verbum Damasceni et aliorum ei
nihil repugnabit sive sit imaginatio vera sive falsa.

Distinguo primo quod praepositio ‘per’ aliquando est ordinalis tantum, ali-
quando causalis. Causale ut cum dicitur de auro quod nudo parieti non adhaeret
aut tabulae nisi per liniaturam aliquam quae est medium et causa adhaerentiae,
ordinale vero sicut terra illuminatur per aerem, quia lux primo penetrat caelum
et aerem et tandem pervenit ad terram. Non quod terra non possit suscipere lu-

446 enim] etenim A, *interlin.* BP 474 causale] *marg.* A, causalis *corr.* BCR, *om.* OPV
475 liniaturam] *corr.* P, linituram ABCORV

445–448 Cf. Aug., *De Gen. ad litt.* 7.24.35 (CSEL 28.1, 222–23) 464–465 Petr. Lomb.,
3 *Sent.* 2.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:29); Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.2 (ed. Buytaert, 188)
465–467 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.3 (ed. Buytaert, 189); textus varians

cem nisi per aerem. Posset enim illuminari si supra aerem poneretur. Igitur est medium causale et ordinale. Posset igitur poni quod anima est medium deitatis et carnis ordinale, non causale. Cum enim posset anima et caro aequae primo recipere deitatem, tamen Dei congruentissima voluntate actum est ut per animam uniretur deitas carni. Sicut quamvis posset terra aequae primo recipere radium solis sicut aer, scilicet elevata terra, tamen Deo ordinante prius non tempore illustratur caelum tamquam nobilius, deinde aer, deinde aqua, deinde terra sub

485 aqua.

2.1c.0 Ad primum ergo contra hoc inductum iam patet. Non enim sequitur de medio ordinali sed causali. Quamvis enim lux iungatur terrae per aquam ordinaliter, nihilominus ablata aqua a terra illuminabitur terra, quia terra per se ut aqua erat susceptibilis luminis. Similiter licet deitas sit unita corpori per animam ordinaliter, tamen separata anima a carne nihilominus remanebit deitas cum utroque, quia utrumque est susceptibile deitatis immediate licet a principio deitas non fuerit unita carni nisi per animam.

2.2c.0 Ad secundum fateor: Aequae praesens est utrique et tamen uni per alterum sicut radius aequae praesens est aeri inferiori et superiori et tamen uni per alterum, et poterat deitas aequae primo eis uniri et non uni per alterum si voluisset, sed non congruebat. Sicut potuit fecisse ut aequae primo aer et terra illustrarentur, sed noluit nec decuit ut nobile et ignobile aequae primo perficiantur et aequiparentur.

2.3c.0 Ad tertium. Prima falsa est cum dicit 'aequae primo recipiunt', sed deberet dicere 'possunt aequae primo recipere', ut patet in dicto exemplo de illuminatione terrae et aeris. Licet enim aequae primo possint recipere, tamen aer primo recipit ut patet. Similiter anima primo deitatem.

Sed numquid in triduo unita fuit deitas carni per animam sicut ante? Non videtur. Sicut si aer et terra separatim posita aequaliter distarent a sole, iam unum per alterum non illustraretur sicut prius, cum aer erat unitus et superordinatus terrae.

Sed tamen adhuc aliquo modo hoc dici posset. Pone enim ut diximus quod deitas primo univisset se animae inseparabiliter et deinde secundo corpori inseparabiliter. Quia igitur deitas est puncto simplicior sicut eo ipso quod punctus unitur duabus lineis unit duas lineas, sic deitas uniens se animae et carni ordine quodam univit haec ad invicem. Unde in triduo mansit anima unita carni hac unione et mansit dictus ordo. Ergo adhuc deitas fuit unita carni per animam. Nec mireris si unitatem habent vel unum constituunt distantia localiter, scilicet anima in inferno et caro in sepulcro. Unus enim binarius vel numerus efficitur ex distantibus localiter unitatibus.

484 deinde²] tamquam ORV, tandem *marginis* *corruptio*: ex tamquam A, postea *corruptio*: ex tamquam B
 496 illustrarentur] illustraretur BPV 509 unitur] unitus BC || duas] illas BC

1.0 Ad primam ergo quaestionem nihil audeo asserere, quia eam nec pertractatam 515
nec determinatam a sanctis inveni. Dicit tamen posset quod sicut anima per corpus
spirituale, scilicet per spiritum unitur corpori corpulento et per consequens toti
composito ex corpore corpulento et corpore spirituali, sic deitas primo est unita
animae et per animam carni et per consequens toti homini composito ex anima
illa et carne. 520

1.1.0 Ad primum vero obiectum in contrarium sciendum quod suscipiens suscipit
secundum possibilitatem suam, non secundum possibilitatem recepti. Et ideo
recipitur diversimode secundum diversitatem recipientium nec hoc impedit ordo.
Quippe aer extra fenestram vitream recipit solem suo modo et vitrum ipsum suo
modo et aer infra vitrum eodem modo quo aer extra. Similiter dico quod deitas 525
primo est unita spiritui, deinde carni et per hoc composito et horum unicuique
secundum uniuscuiusque capacitatem. Sed quia anima naturaliter personalitatem
non habet nec caro sed tantum ex his compositum, ideo nec animae nec carni est
unitus Filius in unitatem personae sed tantum coniuncto. Sed quadam inseparabili
adhaerentia est eis unita et ideo praedicatur ‘Deus’ de coniuncto, non de partibus. 530
Non enim unio est causa sufficiens communionis praedicatorum sed potius unitas
personae in unito et cui unitur.

1.2.0 Ad secundum patet ex hoc eodem.

1.3.0 Ad tertium. Sicut aer sive prius sive posterius vitro recipiat solis radium,
recipit pro modo suae capacitatis, sic coniunctum quamvis non primo suscipiat 535
deitatem sed posterius, tamen pro modo suae capacitatis, scilicet in unitatem
personae, quod non anima nec caro. Cum ergo dicit quod unio deitatis non est
nisi in unitatem personae, verum dicit loquendo de tali quod est aptum naturaliter
habere personalitatem, scilicet de coniuncto. Falsum est autem de illis quae
non habent naturaliter personalitatem ut anima et corpus quibus Filius est unitus 540
adhaerentia inseparabili sed non in unitatem personae ut scilicet eadem sit persona
Filii et animae et item Filii et carnis. Nulla enim est persona carnis vel animae,
alioquin anima esset Deus et caro similiter.

[UTRUM DEITAS SIT UNITA PRIMO TOTI ET PER TOTUM PARTIBUS]

3.1 Consequenter quaeritur de tertia quaestione, scilicet an deitas unita carni sit
unita primo toti et per totum partibus. 545

3.2 Item an omnibus partibus, scilicet ossi, nervo, cartilagini, cerebro, sanguini et
ceteris humoribus.

3.3 Item an pilis et unguibus.

524–525 et ... modo¹] *om. (hom.)* BO 538 dicit] est OR 540 personalitatem] *corr.*
interlin. ex possibilitatem AP, *possibilitatem* BCOPV 541 sed] si BRV

521–522 Cf. *Liber de causis* 9.99 (ed. Pattin, 72); *Auctoritates Aristotelis*, n. 12 (ed. Hamesse, 232)

Et videtur quod sic. Quia haec etiam sunt de veritate humanae naturae. Sed
 550 frequenter dicunt sancti quod Filius assumpsit totam naturam humanam, ergo
 pilos et ungues.

Item ut dicit Damascenus: Quod est inassumptum, est incurabile et per conse-
 quens inglorificabile. Ergo cum ista fuerint glorificanda, sunt assumpta a deitate.
 3.4. Item quaeritur an deitas fuerit unita sanguini effuso, et si nunc sit unita sanctae
 555 lacrimae quae, ut dicunt, habetur in terris, et praeputium, immo an unita maneret
 brachio vel digito absciso.

Et videtur quod non. Quia illud cui unitur deitas veneramur non tantum du-
 lia vel superdulia, sed etiam latria. Sed lacrimam illam vel praeputium nemo
 veneratur latria ne esset idolatria. Ergo non manet ibi deitas unita.

560 Item de eo cui unitur deitas, credo in illud, ut bene dicitur ‘credo in hunc
 hominem’. Sed nemo audet dicere ‘credo in illam lacrimam vel praeputium’.
 Ergo non est deitas ibi unita.

Item neutrum eorum in veneratione coaequamus eucharistiae.

Item nec offerimus sacrificium eis. Ergo sunt purae creaturae.

565 Responsio. Nihil asserendo, videtur mihi tamen quod tantum illis partibus in
 Christo manentibus sit deitas unita quibus et anima rationalis.

3.1.0 Et tunc ad primam quaestionem responderi posset quod cum deitas homini
 toti assumpto sit unita per partes quae sunt anima et corpus, tamen partibus
 corporis non est unita nisi per totum. Sicut nec anima rationalis forsitan quae
 570 non est actus primo alicuius unius membri vel manus vel oculi sed totius et hoc
 per spiritum corporeum ubique diffusum.

3.2.0 Ad secundam dici posset quod illis partibus homogeneis est unita quibus
 anima rationalis, aliis non, cuius signum est quod determinat Augustinus de ap-
 paritionibus in libro *De Trinitate* quod numquam apparuit in corporali figura nisi
 575 mediante angelo. Sed quibus partibus anima rationalis sit unita et quibus non,
 dubitatur a naturalibus. Dicit enim Avicenna quod in pulmone et in splene et
 rene non est sensus. Unde apostema in eis non sentitur nisi gravedine sua qua
 trahit inferius, et si non est ibi sensibilis, nec rationalis.

3.3.0 Ad tertium licet pili sint de veritate humanae substantiae, non tamen sequitur
 580 quod sint animati, ut patet ex praedictis. Crescunt autem, ut dicunt aliqui, non
 virtute vegetativa sed sicut fumus qui crescit in altum per hoc quod pars eius
 inferior semper expellit superiorem, ut dicunt aliqui.

557 illud] id BC, *interlin.* AP 572 secundam] secundum AP

552 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.2 (ed. Buytaert, 188) 573–575 Aug., *De Trin.*
 3.11.22 (CCL 50, 151) 576–578 Cf. Avicenna, *Liber canonis* 1.2.3.1 (ed. Venetiis, sine
 foliatione); cf. Anon., *De calore vitali*, in: Guil. de Conchis, *De substantiis* (ed. Argentorati,
 320) 580–582 Guil. de Conchis, *De substantiis* 1.6 (ed. Argentorati, 271); cf. Vincentius
 Bellovacensis, *Speculum naturale* 21.47 (ed. Douai, 1591A); 48 (1591E)

Ad hoc autem quod obicitur quod Filius assumpsit totam naturam humanam, dici posset quod tota dicitur, id est caro et anima, non singulae partes corporis. Et ad verbum Damasceni similiter. Loquitur enim de partibus principalibus. 585 Quippe licet Christus non habuisset in una manu nisi quattuor digitos, tamen in glorificatione haberet quinque et in nobis quinque curasset.

^{3.4.0} Ad quartum dico. Non videtur mihi sicut nec anima rationalis et similiter videtur de brachio eius si fuisset abscisum sicut de praeputio, scilicet quod non mansisset ei unita deitas sicut nec anima rationalis. Quippe si per totum corpus 590 unitur talibus partibus corporis ut anima rationalis, resectis partibus non inerit. De partibus animae videtur quod sicut ordinaliter corpori per animam est deitas unita, sic per rationalem sensibili et per utramque vegetabili et per superiorem partem rationis inferiori parti eius. Non assero super his aliquid, quia a sanctis nec quaesita nec determinata repperi. 595

[CUM QUIBUS CONDICIONIBUS ASSUMPSIT CARNEM]

Supponentes ergo quod utramque hominis naturam acceperit, scilicet carnem et animam, quaeramus hic cum Magistro cum quibus condicionibus carnem acceperit et cum quibus non, et similiter de anima. De carne an acceperit eam cum fomite vel non, an cum poenaltate vel non. De anima an ignorantem in aspectu vel non sicut nos, an habentem in affectu quattuor affectiones sicut nos. 600

[QUOD NON ASSUMPSIT CARNEM CUM FOMITE]

Quod non cum fomite sed purgatam a fomite, patet. Quia si habuisset caro eius animae unita fomitem, habuisset anima eius originalem culpam, cum fomes in carne faciat talem necessitatem in mente. Et si hoc, non posset nos liberare et mundare, *Eccli.* 34: “Ab immundo quid mundabitur?” Item *Is.* 59: “Peccata nostra diviserunt inter nos et Deum.” Igitur peccatum praesens non sinit deita- 605 tem esse praesentem per gratiam, quanto magis nec per unionem. Item *Sap.* 1: “In malivolam animam non introibit sapientia nec habitabit in corpore subdito peccatis.” Sed Filius Dei est sapientia, *Cor.* 1: “Dei virtutem et Dei sapientiam.” Igitur non introibit in animam malivolam, id est malam voluntatem habentem. Qualis est omnis quae habet culpam, quia culpa per se est in voluntate. Corpus 610 similiter subditum peccatis est corpus subditum animae cui peccata dominantur. Igitur si Dei Filius corpus et animam intravit, patet quod fuit et anima munda a culpa et corpus mundum a fomite. Unde *Sap.* 8: “Sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.”

Item si habuisset fomitem, caro concupivisset in eo contra spiritum et esset 615 Christus divisus contra se.

597 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 3.1 (ed. Grottaferrata, 2:32) 604 *Eccli.* 34,4 604–605 *Is.* 59,2
606–608 *Sap.* 1,4 608 I *Cor.* 1,24 613–614 *Sap.* 8,19s.

Item tunc diabolus potuisset eum tentasse intrinsecus sicut nos, quod non est factum ut dicunt sancti.

Item tunc non plene frueretur Deo cum anima esset intenta pugnae contra
620 fomitem et non tota in Deum.

[QUOD NON ASSUMPSIT CARNEM CUM PECCATO]

Item quaeritur an posset Deus univisse se habenti peccatum et hoc vel originale vel actuale vel veniale.

Et videtur quod non. Quia est praesentia Dei naturalis ut est praesens omnibus et per gratiam ut est praesens bonis, et per unionem in persona ut est praesens
625 homini assumpto. Sed sicut secunda praexigit necessario primam, sic tertia et primam et secundam. Ergo necessario cui unitur in unitatem personae, ei unitur per gratiam. Sed gratia et gratiae plenitudo culpam non compatitur, ergo etc.

Item tunc multa acciderent inconvenientia, scilicet quod haec vera ‘Deus est peccator et in statu damnationis’.

630 Item tunc Deo non frueretur ei sic unitus, quia ut probat Anselmus non potest fieri ut manens peccator beatus fiat.

Item si debuit esse mediator, cum ergo in caelo non sit culpa nec poena et hic sit utrumque, debuit nobiscum habere poenam et cum caelestibus carere omni culpa, quia aliud medium, scilicet habens culpam et non poenam stare non potest
635 cum decore universi.

Item si peccaret, gravissime peccaret, quia ingratus fuisset, cum nulli umquam Deus tanta fecerit sicut homini assumpto, et ita pessimus esset Deus.

Item dicunt quod non potuit Adam primo peccare venialiter, quia caro omnino subiecta fuit rationi. Ergo cum hoc in Christo fuerit, non potuit peccare venialiter.

640 Item deitas totae animae omnino unita fuit, ergo totae voluntati. Ergo cum lux secum tenebram non compatiatur, numquam in eo potuit esse peccatum.

Et fateor quod his omnibus, scilicet fomite, originali, actuali, veniali et primis motibus caruit Christus, et hoc decuit. Et licet Deus de potentia se posset unire peccatori, non tamen ut nunc videtur sic manenti et totae voluntati.

[QUOD ILLA CARO NON FUIT SEMPER SERVATA MUNDA]

645 Supponentes ergo quod caro assumpta a Verbo fuerit munda, quaeritur an in Adam et posteris eius fuerit illa caro semper servata munda an in Adam fuerit immunda et deinde in aliquo posteriore mundata, et si hoc, an in parentibus Virginis an in Virgine an tantum cum assumebatur.

Quod non fuerit in Adam servata munda, probatio, *Num.* 19: “Quidquid tetigerit immundum, immundum faciet.” Sed anima Adae fuit immunda et cuilibet
650

632 ergo] *om.* CP || non] *nec* ABPV 644 nunc] *mihi* P 645 quaeritur] *forte* quaerimus; *cf. supra l. 597*

630–631 Anselmus, *Cur Deus homo* 1.24 (ed. Schmitt, 2:94) 649–650 *Num.* 19,22

parti corporis sui praesens tota. Ergo quamlibet partem corporis Adae maculavit, et qua ratione unam partem, et quamlibet.

Item opinio Aristotelis est quod veritas humanae naturae est ex alimento parentum. Inde enim semen, scilicet ex tali alimento sic decocto et depurato, ut iam debeat in carnem converti non unius partis corporis sed cuiuslibet sicut quaelibet pars corporis augetur, ‘debeat’ dico nisi descindatur. Unde descisio fit a toto corpore et a qualibet parte et descinditur secundum eum quod est potentia totum corpus, non aliqua una pars corporis.

Secundum catholicos ut videtur proles non est de alimento sed vera parentum substantia. Non descinditur autem de unica corporis parte, ut tantum de manu vel pede, sed de toto. Igitur semen ante descisionem secundum utramque opinionem est ubique in corpore. Ergo per auctoritatem dictam totum semen est immundum. Quia si unica pars seminis est immunda quia tangit immundum, eadem ratione et illa pars aliam eiusdem seminis partem sibi propinquam inficiet et sic semper donec totum sit infectum, *Cor. 5*: “Modicum fermenti totam massam corrumpit.”

Item de natura humana intelligi potest illud *Is. 1*: “A planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas.” Sed cum descisio, ut dictum est, fiat a toto corpore si semen unde Christus servatum fuisset sanum et mundum cum illud semen fuerit in Adam “a planta pedis usque ad verticem” et similiter in Seth et ceteris, posset tunc dici “a planta pedis usque ad verticem est in eo sanitas.”

Item in carne Adae nulla omnino distinctio fuit distinguens carnem unde Christus a carne unde ceteri. Quippe in unico semine Adae fuerunt indistincte caro Christi et tua nec fuit assignare aliquam carnem habentem maiorem aptitudinem ut esset caro Christi quam alia caro. Igitur aut tota fuit munda aut tota immunda.

Sed dices: Licet non sit assignare in grano rationem seminalem ad fructum et rationem ad folia, tamen in modico grano sunt haec distincta. Similiter caro Christi a ceteris carnibus in eodem semine. Sed non sufficit hoc. Quippe res diversarum naturarum ut folium et fructus diversas habent rationes seminales in grano, similiter in humano semine os, nervus, cartilago et caro et huiusmodi, sed in ea seminis substantia unde fructus esse deberet, quia illa est homogenea tota, non est dicere quod in una eius parte sit potentia maior ad hoc pomum quam ad illud. Similiter in proposito cum semen humanum unde caro sit totum homogenum. Patet ergo quod non fuit servata munda in Adam licet ibi fuerit immunda.

656 descindatur] decindatur ABORV ll descisio] decisio ABCORV 660 descinditur] decinditur ABR 661 descisionem] decisionem ABCOR 667 descisio] decisio ABCO
669 verticem] capitis add. AP 670 tunc] tamen O, om. A

653–654 Arist., *De gen. animal.* 1.18 (725a 11–13) 665 I *Cor.* 5,6 666–667 *Is.* 1,6

[QUOD CARO NON FUIT PURGATA PER TRANSFUSIONEM]

685 Quaeratur igitur an fuerit purgata per transfusionem de vase in vas et ita per collationem an aeque immunda manserit in tertio ab Adam sicut in Adam. Quod mundata fuerit per collationem, videtur. Videmus enim aquam maris per ceram virgineam vel testam vel ollam novam colatam purificari a salsedine, similiter collata per terram in visceribus terrae. Quare igitur non similiter semen unde Christus collatum per tot corpora, scilicet septuaginta septem generationes? 690 *Luc. 3, Ier. 48*: “Non est transfusus de vase in vas et in transmigrationem non abiit, idcirco permansit gustus eius in eo et odor eius non est immutatus.”

Sed contra. Si hoc esset verum, tunc filii quanto nascerentur posteriores, tanto nascerentur meliores, et caro minus concupisceret contra spiritum in modernis quam fecerit in antiquis, quod ipsa experientia discimus esse falsum. Unde 695 *Eccle. 7*: “Priora tempora meliora fuere quam nunc sunt.” In prioribus enim temporibus coitus non fuit nisi ratione prolis, ut patet in filiabus Loth, *Gen. 19*, nunc autem propter voluptatem.

Item originale est in omnibus aequale aut in posterioribus maius ut aliqui credebant. Sed non transit a natura in personam nisi per carnis corruptae transitum. 700 Anima enim non est ex traduce. Igitur corruptio carnis est aequalis vel maior in modernis sicut in antiquis. Igitur non minuitur per collationem.

Item novimus et ex alchimistarum doctoribus et coquorum et medicorum quod determinata decoctio exigit et calorem tantum vel tantum et talem ut solis vel talem ut ignis ita ut si maiore coqueretur cum debeat minore, corrumpatur et e 705 converso, et similiter si alio ut pomum immaturatum sole decoctum valet, igne vero decoctum non melioratur sed peioratur. Sed in paradiso fuisset semen decoctum in parentibus unde proles calore quodam naturali comproportionali ipsi semini. Nunc autem est in descendentibus ille calor naturalis et superadditur in 710 super calor innaturalis, scilicet fervor libidinis et ita decoquitur in descendente et cum maiori et cum alio calore quam congruit suae naturae, igitur necessario corrumpitur. Igitur licet mundaretur per collationem, tamen nihilominus in ipsa descensione macularetur.

Item quod nova testa capit, inveterata sapit. Sed Adam adhuc testa nova est 715 infectus totaliter. Igitur eadem natura in nobis inveterata eandem conservat infectionem. Sed dicis: Vas aeneum novum infectum posset per coctionem purgari. Sed certe hoc non est nisi quia aliquid de metallo in quo radicatur infectio per liquefactionem purgaretur. Et si in toto radicaretur, consumi posset, sed non purgari. Similiter in proposito. Unde *Ps.*: “Saturati sunt filiis” scilicet Adam 720 et Eva “et dimiserunt reliquias suas parvulis suis.” Restat ergo quod non fuerit

695 discimus] dicimus AOP 709 est ... descendentibus] in descendentibus est *transp.* ACP
713 descisione] decisione ACOR

690–691 *Luc. 3,23–38* 691–692 *Ier. 48,11* 696 *Eccle. 7,11* 697 *Gen. 19,31–38*
719–720 *Ps. 16,14*

mundata nisi ita quod cum tota matre mundata aut tantum illa portiuncula cum est assumpta.

[QUOD TOTA MATER FUIT MUNDATA]

Quod tota mater fuerit mundata videtur. Plus enim debetur matri quam servo, *Ex.* 20: “Honora patrem tuum et matrem.” Huic autem matri suae duplo plus debuit honoris quam alius filius, quia fuit ei secundum carnem et pater et mater. ⁷²⁵ Sed servo contulit puritatem antequam nativitatem ut Hieremiae, *Ier.* 1: “Antequam exires de vulva sanctificavi te”, et Ioanni, *Luc.* 1: “Spiritu Sancto replebitur adhuc ex utero matris suae.” Igitur multo magis et hoc contulit matri.

Item sapiens artifex si facit sibi thalamum, facit ipsum ita mundum et ita minus pronum ad casum quo scit et potest. Igitur cum venter Virginis fuerit Christi thalamus, *Ps.*: “Ipse tamquam sponsus procedens de thalamo suo”, et hunc fecit Deus Filius, *Eccli.* 24: “Qui creavit me requievit in tabernaculo meo”, fecit hunc thalamum minime pronum ad casum, cum nec potentia nec sapientia caruerit Dei virtus et Dei sapientia. Igitur fecit eam et sine originali et sine fomite, *Ps.*: “Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudine dierum”, non parum ⁷³⁰ ante tuum ingressum. ⁷³⁵

Item voluit archam fieri de lignis Setthim, scilicet imputribilibus, ubi reponeretur virga Aaron et manna et lex. Quanto magis decuit illam esse incorruptibilem et sic fomite carentem in qua reponeretur tamquam in archa non lex sed legis lator, non manna vel virga sed utriusque Creator “mundum pugillo continens ⁷⁴⁰ ventris sub archa clausus est”.

Item decuit quod sicut mulier munda sumpta est de viro toto mundo, sic et vir mundus de muliere tota munda.

Item in Adam quia anima non erat subdita Deo nec caro animae, sed “concupivit caro adversus spiritum”, *Gal.* 5, unde in carne fomes et concupiscentia, ⁷⁴⁵ igitur ablata causa omnino quod fuit in Maria alioquin non esset omnino sine culpa, decuit et illam poenalem concupiscentiam contra spiritum auferri et ita carere fomite.

Item non decet corruptum nasci ex incorrupta, ergo nec incorruptum ex corrupta, quia si incorruptus ex corrupta nasceretur ut corruptus, non esset incorruptus ⁷⁵⁰ nisi par corrupto in hoc.

Item necessitas et voluntas non merentur parem honorem. Ergo cum alii nati ex necessitate nascantur ex corrupta, Christus nascens voluntate nascetur ex incorrupta.

735 longitudine] longitudinem ABCV 751 par] prima B, a P

724 *Ex.* 20,12 726–727 *Ier.* 1,5 727–728 *Luc.* 1,15 731 *Ps.* 18,6 732 *Eccli.* 24,12 735 *Ps.* 92,5 737 *Ex.* 25,10 740–741 Venantius Fortunatus, *Miscellanea* 8.4 (PL 88, 265B) 744–745 *Gal.* 5,17

755 Item *Ioan.* 13: “Non est servus maior domino suo.” Sed futurum erat ut homines nascerentur de Ecclesia incorrupta et sine fomite. Ergo et Dominus, scilicet Christus de Maria sine fomite.

Item sicut Filius excellebat omnes mares, sic decuit Matrem excellere omnes feminas. Anselmus, *De originali peccato*: “Decens erat ut ea puritate qua maior
760 sub Deo nequit intelligi, Virgo illa niteret.”

Item Anselmus, *Cur Deus homo* lib. 2, cap. 8: “Si virgo fuit quae causa erat totius mali humani, multo magis decet ut virgo sit quae causa fuit totius boni.” Eadem ratione et consimili argumento decuit ut esset sine fomite. Ideo Anselmus: Ita expiata fuit caro Virginis sicut caro Adae ante peccatum. Sed tunc: Quomodo
765 non immortalis et impassibilis? Solutio: Post peccatum habuit caro duo quae non ante, scilicet passibilitatem, id est necessitatem patiendi, et concupiscentiam, id est necessitatem concupiscendi quae est pronitas ad malum et fomes et impuritas. Fuit ergo caro Virginis expiata, quia purgata ab illa concupiscentia, sed non liberata a poena.

[UTRUM CHRISTUS ASSUMPSIT CARNEM CUM PATIENDI NECESSITATE]

770 Sequitur quaerere an assumpserit carnem cum patiendi necessitate qualem nos habemus. Sed cum sit triplex locus carnis humanae, sic est et triplex eius status: unus in caelo ubi status carnis est non posse pati, alius status in paradiso, scilicet posse pati et non pati, tertius in hoc mundo, scilicet necesse pati.

1. Videtur quod secundum statum caeli ubi necesse non pati.

775 Probatio: Poena non est nisi aut ut puniatur culpa praeterita, *Gen.* 42: “Merito haec patimur quia peccavimus”, aut ut vitetur futura, *Cor.* 12: “Ne magnitudo revelationum extollat me datus est mihi stimulus carnis”, aut ut augeatur gloria. Sed in Christo non fuit possibilis nec culpa praeterita nec futura nec poterat ei augeri gloria cum esset una cum Filio Dei persona et ita in gloria Dei Patris.
780 Ergo non fuit in eo possibilis poena.

2. Item status Christi quoad pacem corporis et animae non fuit inferior statu Adae in paradiso ante peccatum. Sed ante peccatum non concupivit caro adversus spiritum. Sed sicut spiritus fuit omnino subditus Deo, sic caro spiritui in tantum ut nec modicum concupisceret caro nisi hoc imperaret spiritus et hoc concupisceret
785 quod et spiritus.

Igitur si dicis potuisse Christum pati utpote qui passus est cum in cruce est vulneratus, contra: Aut spiritus voluit illa vulnera aut noluit. Probatio quod

771 sed ... sit] sicut est C, sicut est *interlin. corr. ex* sed cum sit P 778 possibilis] passibilis A, possibilis *corr. ex* passibilis P

755 *Ioan.* 13,16 759–760 Anselmus, *De conceptu virg. et de orig. pecc.*, cap. 18 (ed. Schmitt, 2:159) 761–762 Anselmus, *Cur Deus homo* 2.8 (ed. Schmitt, 2:104) 763–764 *Ibid.* 16 (119) 775–776 *Gen.* 42,21 776–777 II *Cor.* 12,7

voluit. In Christo spiritus fuit omnino Deo subditus et caro spiritui. Sed Deus voluit illa vulnera, ergo et spiritus creatus Christi. Unde *Is.* 53: “Oblatus est quia ipse voluit”, et noluit caro spiritui contrarium. Solum autem quod est appetitui contrarium, est poena. Igitur nulla fuit Christo possibilis poena, quia quaecumque acciderent, voluntaria essent et ita poenae non essent ei poenae. 790

Sed dicis superiorem partem rationis conformem voluntati divinae et ideo velle laesiones corporis et ideo illam non puniri, inferiorem vero partem rationis nolle laesiones et ideo inferiorem puniri. Contra multipliciter. Sicut enim superior pars rationis Deo, sic inferior superiori et caro inferiori subiciebatur. Igitur quod appetiit superior et hoc solum, appetiit inferior et caro. Et etiam si caro laesa causa fuit poenalitatis in inferiori parte rationis sibi coniuncta propter unionem eorum, multo fortius poenalitas in inferiori parte rationis non sinet superiorem esse sine poenaltate propter maiorem unionem inter inferiorem partem rationis et superiorem quam sit inter carnem et inferiorem. 800

3. Item dicit Augustinus *De civitate Dei* lib. 2 cap. 6 quod perfecti non possunt nec a se nec ad invicem discordare nisi sicut caro a spiritu. Igitur ratio Christi perfecta superior et inferior et item superior et Deus perfectus discordare non possunt, *Gen.* 15: “Aves autem non divisit”, nec caro ab inferiori propter omnimodam subiectionem. Igitur non est possibilis in Christo poena ex quo nec appetituum discordia. 805

4. Item ignobilius non agit in nobilius, ut dicit Augustinus in 6 *Musicae*. Sed caro Christi inter omnia corpora est nobilissimum. Ergo ab omni corpore fuit impassibile. Et constat a nullo spiritu patiebatur immediate, igitur non patiebatur. 810

5. Item martyribus pro magna parte ablatus est sensus poenae per spem gloriae nondum habitae sed futurae. Quanto magis iam habita et excellentissime habita auferret omnem sensum poenae. Sed Christus excellentissime fruebatur adhuc in via. Ergo non poterat pati vel sentire poenam.

[SOLUTIO]

Solutio. Ad primum dicendum quod est poena inflicta et poena voluntarie assumpta. Poena inflicta satis bene dividitur supra dicta trimembri divisione. Poena autem assumpta esse potest assumpta vel propter propriam assumentis utilitatem et tunc iterum dividi potest eadem trimembri divisione, vel pro aliorum utilitate, et hoc iterum potest esse ut satisfiat pro aliorum peccato praeterito et ut alii vitent futurum et ut aliorum augeatur gloria. Sic Christus voluntarie pro aliis passus est. Eius enim passio fuit satisfactio pro omnibus peccatis, praeteritis immo et futuris, dico, salvandorum, et causa propter quam minus peccaretur in 820

793 sed] si BRV 806 nec] non OP

789–790 *Is.* 53,7 802–803 Aug., *De civ. Dei* 15.5 (CCL 48, 458) 805 *Gen.* 15,10
808 Aug., *De musica* 6.4.7 (PL 32, 1166–67)

futuro et Deum offenderemus qui pro nobis Filium dedit, et causa quare augeatur homini gloria supra id quod habuisset si non peccasset.

825 Ad secundum dicendum quod est appetitus rationis duplex. Unus naturalis et alius liberi arbitrii, et uterque quia est appetitus rationis, dicitur voluntas. Dico ergo quod statim apprehenso aliquo voluntas ad apprehensum movetur vel appetendo vel detestando, et haec est voluntas naturalis. Deinde ipsa sic mota convertit se super se iudicando utrum appetendum vel detestandum. Et cum in
830 unam partem decreverit ut quod illud appetatur, iam hoc vult voluntate liberi arbitrii. Et quia naturaliter unumquodque detestatur naturae suae laesiones, nec caro Christi nec naturalis voluntas in anima Christi appetiit, sed potius detestabatur laesiones carnis. Sed ipsa anima convertens se super se patientem et considerans quod haec poena transitoria multis aeternaliter fuit profutura et Patri et voluntati
835 divinae acceptum, voluit hanc poenam non quia per se poenam voluerit quod esse non potest – poena enim per se non est volita cum sit malum, omne autem volitum per se est bonum –, sed voluit poenam per accidens. Conformitatem vero cum voluntate divina et utilitatem aeternam multorum voluit per se. Non ergo fuit contrarietas inter carnem et voluntatem naturalem.

840 Item nec inter voluntatem naturalem et liberi arbitrii, quia neutra voluit poenam per se sed una noluit simpliciter et alia simpliciter noluit per se, voluit tamen per accidens. Sed dicit Augustinus: Quod propter aliud amatur tantum, iam non ipsum amatur. Sic naturaliter abhorreo uri quod tamen ex iudicio rationis appeto ut sanet, et quod simpliciter nolo, per accidens volo.

845 Sed dices: Ante peccatum tota natura Adae et voluntatis et carnis ita subiciebantur rationi quod nihil omnino appeteret natura nisi ratione prius iudicante et imperante. Numquid aliter in Christo fuit, scilicet ut natura appeteret ante rationis iudicium et imperium?

Fateor nescio an ita fuerit in Christo ut naturalis appetitus rationi esset omnino
850 subiectus sicut in Adam et an in hoc maluerit nobis conformari quam Adae. At potest esse, non assero, quod in nobis est rationis iudicium tardum et appetitus naturalis praeceps. Et ideo non expectat appetitus naturae rationis iudicium et imperium. In Christo autem fuit iudicium rationis velocissimum et velocius satis quam in Adam, et ei forte naturalis appetitus omnino subditus. Et prius natura
855 ens iudicium rationis imperavit naturae ut appeteret quod debuit appetere naturaliter, scilicet carnis integritatem et detestaretur omnem poenam, et sic et caro et natura rationi oboedientes concupierunt carere poena. Damascenus cap. 62: Non praecedebant in Domino voluntatem naturalia. Nihil enim coactum in Christo consideratur, sed omnia voluntaria. Volens enim esurivit, volens sitivit, volens

840 item ... naturalem] *marg.* BP 841 noluit¹] voluit ABP, *marg.* O 845–846 subiciebantur] subiciebatur BP

842–843 Aug., *Conf.* 10.29.40 (CCL 27, 176) 857–860 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 62.5 (ed. Buytaert, 253)

timuit, volens mortuus est. Ratio vero similiter concupivit per se, per accidens 860
autem poenam ut dixi. Nec propter hoc concupivit caro vel natura aliquo mo-
do contra spiritum nec etiam per accidens. Aliud enim est concupiscere contra
spiritum, aliud contrarium spiritui, sicut aliud concupiscere contra Deum quod
numquam licet, aliud contrarium Deo quod licet, immo saepe tenemur ad hoc,
sicut bonus filius appetit patris infirmi vitam cuius contrarium vult Deus. 865

Oportuit igitur forte in Christo sic per accidens naturam concupiscere contra-
rium spiritui, immo potius e contra: spiritus contrarium naturae nec tamen natura
contra spiritum nec e converso. Sic ergo patet quod poena fuit Christo nec tamen
caro vel natura in aliquo concupivit contra spiritum nec contrarium spiritui, sed
e converso spiritus per accidens concupivit contra naturam, immo non contra sed 870
contrarium naturae.

Ex iam dictis patet responsio ad tertium.

Ad quartum dixerunt quidam quod ibi non egit in humanitatem Christi igno-
bilius nisi virtute nobilioris, et ita potest ignobilius in nobilius virtute, scilicet
nobilioris ut ignis inferni vel purgatorii in animam, scilicet corpus in spiritum 875
virtute supra naturam, scilicet Deo cuius instrumentum quasi est ignis ibi. Simi-
liter hic virtus divina et mali homines tamquam instrumenta fuerunt causa pas-
sionis Christi. Sed si hoc esset verum, cum crucifigentes Christum peccaverint
peccatum maximum – unde Bernardus hoc vocat peccatum singulare, peccatum
autem non attribuitur instrumento sed principali agenti, nemo enim percussus gla- 880
dio de gladio conqueritur sed de utente eo –, igitur illud singulare peccatum Deo
attribuetur, non illis malis hominibus quod absit, “quoniam”, *Psalmus*, “rectus
Dominus Deus noster et non est iniquitas in eo.”

Propterea dicendum quod, ut dicit Augustinus, omnis spiritus nobilior est omni
corpore. Et ideo animae rationales crucifigentium Christum licet fuerint perversae, 885
tamen adhuc spiritus sunt et ideo nobiliores corpore Christi. Et ideo cum
animae eorum essent principales agentes, principaliter vero patiens corpus Christi
quod primo recepit eorum actiones ad quod concomitabantur non per efficientiam
passiones in anima Christi sicut ad motum aquae motus radii concomitatur, non
tamen hoc efficit aqua sed ipse radius potius, patet quod nobilius in ignobilis 890
egit nec animae eorum in animam Christi egerunt. Quippe, ut dicit Augustinus,
omnes actiones a corpore quae videntur in spiritum, non actiones corporum et
passiones spirituum, sed potius spirituum difficiles actiones, in 6 *Musicae*.

867–869 immo ... spiritui] *corr. marg. infra* O 875 animam] anima BCPV 878 pecca-
verint] peccaverunt AOPV 891 animam] anima BCORV 893 spirituum¹] sunt *add.* P

879 Bern., *Sermo in feria 4. hebdomadis sanctae* 7 (ed. Cist., 5:61) 882–883 *Ps.* 91,16
884–885 Aug., *De gratia Novi Testamenti* (*Epist.* 140), cap. 23.56 (CSEL 44, 202) 891–893
Aug., *De musica* 5.9–10 (PL 32, 1168–69)

Ad quintum videtur secundum Damascenum quod aliquando timuit mortem
 895 ut homo et noluit passiones praesentes et hoc quando voluntas divina voluit eum
 pati quae erant naturalia assumptae humanitati, et tunc ut videtur non fruebatur,
 aliquando cum voluit divina voluntas, volebat mortem et talia, et tunc non erant
 poenalia et tunc fruebatur. Sic enim dicit Damascenus “permittente eius divina
 voluntate patiebatur quae propria naturaliter. Nam quandoque quidem renuebat
 900 mortem naturaliter divina eius volente voluntate et permittente et in agonia fac-
 tus est et timuit, et quando voluit divina eius voluntas eligere eius humanam
 voluntatem mortem, voluntaria ipsi passio fiebat”. Quod non sic intelligo ac si
 vicissim succederent in Christi anima fruitio deitatis et poena, sed magis puto
 haec utraque simul infuisse. Apprehensivam quippe tam potentem et vivacem
 905 habuit quod apprehendens laesiones corporis non fuit minus ad apprehensionem
 praesentis deitatis. Sicut e contra est in debili apprehensiva nostra, quia ad plura
 distracta parum est ad singula, quia pluribus intentus minor est ad singula sensus,
 ita in martyribus propter apprehensivae impotentiam. In Christo vero tam potens
 fuit ut simul apprehenderet laesiones corporis praesentes vel absentes unde timor
 910 et dolor, et deitatem semper praesentem unde amor et fruitio et delectatio inaesti-
 mabilis. Et ideo in nobis et in martyribus absorbet gaudium poenam, in Christo
 non, quia eius tam efficax apprehensiva per superiorem partem rationis appren-
 dere potuit deitatem et nihilominus per inferiorem partem rationis apprehendere
 laesionem, et tam oboediens fuit inferior pars superiori ut ad imperium superioris
 915 inferior apprehenderet laesiones futuras et ita timeret. Ipsa nihilominus appren-
 hendente deitatem et gaudente et ad imperium superioris inferior non attenderet
 actualiter et tunc non timeret. Et hoc potest esse quod dicit Damascenus ani-
 mam Christi quandoque voluisse mortem, scilicet superiori parte rationis cum
 ipsa imperavit inferiori ut vellet mortem, et quandoque noluisse mortem, scilicet
 920 inferiori parte rationis cum de hoc cogitabat.

Sed tunc contraria fuerunt in eodem, scilicet gaudium et dolor. Propter unio-
 nem enim utriusque voluntatis necessario sibi mutuo communicabant suas pro-
 prietates. Solutio. Gaudium et tristitia cum sunt contraria, unum est praesentia
 amati apprehensi et alterum absentia non alterius sed eiusdem. Et haec necessario
 925 non sunt simul. Nunc autem apprehensio praesentis deitatis amatae et absentia
 integritatis corporis amatae non sunt contraria et ideo simul fuerunt in Christi ani-
 ma. Necesse enim est si apprehensio deitatis amatae praesentis et apprehensio
 integritatis corporis amatae absentis infuerunt simul animae Christi, quod simi-
 liter gaudium et dolor, *Prov.* 14: “Risus dolore miscebitur” et *Ps.*: “Secundum
 930 multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuae laetificaverunt

900 volente] nolente AR 923 sunt] sint AP 925 praesentis deitatis] deitatis praesentis
transp. ABCPV

894–896 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 62.5 (ed. Buytaert, 253) 898–902 Ibid. 917–920
 Ibid. 929 *Prov.* 14,13 929–931 *Ps.* 93,19

animam meam.” Et sic dicit Gregorius: “Dulciores sunt lacrimae poenitentium quam deliciae regum et tamen flent amare.” Sicut enim timor et spes sed respectu diversorum possunt esse simul, quare non similiter gaudium et dolor, scilicet istae affectiones sicut illae?

[OPPONITUR]

¹ Item opponitur sic. Sicut inordinatum est et deturpativum universi culpa sine poena quia hic est regentis vitiosa remissio, sic et poena sine culpa quia sic est vitiosa austeritas. Unde Augustinus *De libero arbitrio* lib. 2: “Si peccatis detractis miseria perseverat aut etiam peccata praecedunt, recte deformari dicitur ordo atque administratio universitatis. Rursus si peccata fiant et desit miseria, nihilominus dehonestat ordinem iniquitas.” Ergo si fuit poena in Christo sine culpa, ordinem deturpavit universi et speciosus forma prae filiis hominum non decoravit sed deturpavit universum. Ergo si non potuit peccare, non potuit pati, quia non potuit universum deturpare. ⁹³⁵

² Item tenebatur homo ad mortem aeternam. Si ergo debuit ex condigno fieri redditio, debuit dari vita quae naturaliter esset aeterna, ut scilicet Christus haberet vitam carnis necessariam et aeternam per naturam et tamen miraculose moreretur pro nobis alioquin non satisfaceret. ⁹⁴⁰

Responsio ad primum. De poena inflictata intelligitur auctoritas Augustini, non assumpta voluntarie. Sed quaeres: Quid ordinavit illam Christi poenam ne deturparet universum sicut faceret culpa sine poena? Dico quod non videtur quod poena unde privatio est ad decorem faciat, sed potius opus iustitiae quo culpabilis punitur. Illud enim opus plus affert decoris vel non minus quam culpa deformitatis. Similiter cum Christus passus est, videtur quod actio fortitudinis quam egit mente et caritatis volendo pati pro nobis, plus decoraret universum quam poena illa posset deturpare et ita poena Christi sine culpa non deturpavit universum. ⁹⁴⁵

Ad secundum dicitur posterius, scilicet quomodo mors Christi temporalis pro nostra aeterna sufficienter satisfacere potuit. ⁹⁵⁰

[UTRUM ACCEPERIT CARNEM SECUNDUM STATUM PARADISI]

Sequitur inquirere an acceperit carnem secundum statum paradisi qui fuit posse pati et non pati.

¹ Et videtur quod sic. Potuit Christus resistere impetentibus, unde *Ioan.* 18: “Ut ergo dixit ‘Ego sum’, abierunt retrorsum et ceciderunt in terram.” Igitur si verbo tam modico potuit persecutores suos prosternere, quanto magis tota virtute sua, *Iob* 26: “Cum vix stillam parvam sermonis eius audierimus, quis poterit ⁹⁶⁰

931–932 Locus non inventus. Sed cf. Aug., *Enarr. in Ps.* 127.10 (CCL 40, 1875) 937–940 Aug., *De lib. arb.* 3.9.26 (CCL 29, 290) 948 Ibid. 960–961 *Ioan.* 18,6 963–964 *Iob* 26,14

tonitruum magnitudinis eius intueri?” Ergo potuit non pati a quolibet et potuit
 965 pati ut rei probavit eventus, ergo potuit pati et non pati.

2. Item dum homo erat subiectus Deo, scilicet ante peccatum, omnia corporalia
 erant homini naturaliter subiecta, unde *Gen.* 1: “Faciamus hominem ad imaginem
 et similitudinem nostram et praesit piscibus maris et volatilibus caeli et bestiis
 970 terrae universaeque creaturae.” In tantum autem subiecta erant homini ut homini
 ad nutum oboedirent sicut nunc angelis. Dum enim media natura bene se ha-
 buit ad supremam, necesse ut et infima ad mediam, et ideo Adam nulla creatura
 corporalis impetere potuit, sed peccante Adam et facto inoboediente Creatori, et
 creatura ab eius dominio absoluta est, sicut quia imperator est papae inoboediens,
 absolvit papa omnes a fidelitate quam ei debuerunt. Et factae sunt creaturae Adae
 975 inoboedientes et impugnantes non tantum eum sed et omnes filios paternae malitiae
 imitatores quod nos sumus qui peccatum originale contraximus. Sed certe
 si quis esset filius Adae et tamen liber a culpa paternae malitiae, si cum tali filio
 iuste agitur, ei tantumdem oboedientiae debetur quantum patri cum sine culpa
 fuit. Non enim puniuntur filii pro patribus nisi fuerint paternae malitiae imitato-
 980 res. Igitur cum Christus fuerit talis Adae filius, sequitur ut omnia debeant eius
 humanitati secundum quam est Adae filius liber a culpa, tantam oboedientiam et
 subiectionem quantam Adae ante peccatum. Unde *Ps.*: “Omnia subiecisti sub
 pedibus eius”, et *Apoc.* 19: “Habet scriptum in vestimento et in femore eius ‘rex
 regum et Dominus dominantium’.” Femur autem humanitatis est. Igitur sicut
 985 Adam nihil impetere potuit ante peccatum, sic nec Christum. Ergo potuit non
 pati.

3. Item ut dicunt sancti nihil fortius anima habente caritatem. Sed prae omnibus
 animabus anima Christi habuit caritatem excellentius, *Ioan.* 15: “Maiorem cari-
 tatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis.” Igitur nihil ea
 990 fortius, sed fortius non patitur a minus forti nisi volens, ergo potuit non pati.
 Quae ratio ad hoc videtur extendere se ut boni a nullis patiantur nisi volentes et
 illam Adae ante peccatum habeant impassibilitatem, *Petri* 3: “Quis vobis noceat
 si boni aemulatores fueritis”, *Matt.* 17: “Si habueritis fidem sicut granum sinapis,
 dicetis monti huic ‘transi hinc’ et transibit et nihil impossibile erit vobis.” Sed
 995 hoc potest, scilicet montes transferre fides informis, *Cor.* 13: “Si habuero omnem
 fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum.” Quanto
 ergo amplius potest caritas quam montium translationem? Igitur multo fortius
 contra impetentes resistere si voluerit.

968 volatilibus] volatibus C, volatilis P 971 necesse] *marg. corr.* AP, fuit *add. interlin.* B,
 est *add.* P 988–989 caritatem] hac dilectionem A (*etiam Vulg.*)

967–969 *Gen.* 1,26 982–983 *Ps.* 8,8 983–984 *Apoc.* 19,16 988–989 *Ioan.* 15,13
 992–993 I *Petri* 3,13 993–994 *Matt.* 17,19 995–996 I *Cor.* 13,2

4. Item *Ioan.* 10: “Nemo tollit animam meam a me. Sed ego pono eam”, eodem: “Potestatem habeo ponendi animam meam” et ita possum pati et “iterum sumendi eam” et ideo multo fortius conservandi habitam. Magis enim est mortuum resuscitare quam vivum conservare, et ideo habeo potestatem non patiendi. 1000
5. Item invincibilis fuit, *Eccli.* 18: “Manet invictus rex in aeternum.” Sed invincibilis est secundum Augustinum cui nihil auferri potest ipso invito. Igitur nihil potuit ei auferri nisi ipso volente. Sed passio omnis aliquid abicit a substantia. 1005 Ergo nihil potuit pati nisi ipso volente et ita secundum voluntatem eius potuit pati et non pati.

[SOLUTIO]

Solutio. Concedo quod ratione deitatis in eo unito Verbo potuit impetentibus resistere et ita potuit ratione deitatis etiam in carne non pati, *Glossa* super illud *Ioan.* 18 “Ego sum”: “Hac una voce tot feroces et fortes moriturus stravit virtute 1010 latentis deitatis, quia volebat quidem comprehendere, sed non nisi quando voluit.” Mihi tamen videtur nec tamen assero quod Adam ex institutione sua habuit naturaliter quod non moreretur et quod non poenaliter pateretur nisi peccaret. Hoc enim, ut dicit Augustinus, est cuique natura quod Deus voluit. Unde in sua natura habuit ut non impeteretur ab aliqua creatura nec impeterent eum sicut lapis 1015 habet ex naturae suae institutione non ascendere sed descendere. Et dico non moreretur Adam nisi peccaret, et (non) peccaret nisi de lignis paradisi et ligno vitae vinceretur per quorum usum fieret ut non moreretur. Sed Christus, id est homo assumptus, sic a Deo institutus est ut pateretur et moreretur ut tu, et ideo sicut Adam nisi peccaret non poterat pati nisi miraculose hoc fieret, sic Christus non poterat non pati nisi miraculose hoc fieret. In hoc tamen mihi videtur 1020 quod Christus erat proximior impassibilitati paradisi quam ceteri sancti quod ei debebatur, scilicet animae eius, imperium in angelos quibus potuit imperare et illi ad nutum ei oboedirent ad tuendum eum cum vellet non pati. Sed in sanctorum imperio non sunt angeli, sed potius Deo imperante sanctos defendunt angeli 1025 cum non patiuntur ab impetentibus. Licet ergo ut Adam immo excellentius quam Adam omni creaturae homo assumptus dominaretur, non tamen non poterat impeti ab eis sicut Adam, quia aliter institutus est ut dixi et bene impeti potest et laedi dominus a servo, quia habet servus aliquid nobilius corpore domini.

Et sic patet responsio ad secundum. 1030

Ad tertium etiam. Caritas enim fortem facit non ad resistantiam poenae sed culpa. Non enim potest talis cogi ad culpam ut anima sine caritate.

1001 est] *interlin.* BCO 1004 ipso] *om.* B, *interlin.* V || invito] Christo *add.* BRV
 1008 unito] unico ABPR 1017 non] *corr., om. codd.*

999–1001 *Ioan.* 10,18 1003 *Eccli.* 18,1 1010 *Ioan.* 18,5 1010–1011 *Glossa ordin.*
 in h.l. (ed. princeps, 4:265a)

Ad quartum patet ex dictis. Nec debet dici Christus impassibilis, quia non pateretur a Iudaeis tunc nisi vellet nec sancti quia impassibilitas proprie dicit
 1035 aliquid in eo qui dicitur impassibilis, non in alio extra. Nunc autem quod non pateretur si impeteretur non fuit ex ipsa assumpta humanitate sed ex deitate vel angelo defendente.

Ad quintum dico. Invincibilis fuit. Unde Damascenus cap. 65 in fine: “Agebantur quae fiebant sine victione naturae.” Ideo enim invincibilis fuit, quia nihil
 1040 horum patiebatur involuntarie et quia non potuit non velle quod Deus voluit. Ideo necessario illae passiones fuerunt ei voluntariae, et ideo invincibilis non quia potens non pati sed potius quia potens non nolle passiones.

[DE NECESSITATE ET POSSIBILITATE PATIENDI IN CHRISTO]

1. Item potuit quidquid possunt boni angeli saltem per eos quasi sibi subiectos,
 1045 *Ad Hebr.* 1 “Quem constituit heredem”, *Glossa*: “Secundum humanitatem recte dicitur heres constitutus”. In eodem: “Adorent eum omnes angeli” *Glossa*: “Secundum humanitatem iubentur angeli adorare Christum”. *Hebr.* 2: “Minuisti eum”, *Glossa*: “Quia etsi passibilis, tamen imperabat angelis, quia sine peccato erat”. Ergo saltem per eos potuit omnia nocere, quaerentia destruere et ita potuit non pati.
- 1050 2. Item nihil eum impeteret nisi diabolus suggereret. Sed nonne a Deo efficaciter scivit et potuit Christus persuadere unum sicut diabolus oppositum et ita nihil eum impeteret?
3. Item Pythagoras peritus in musicis compescuit iram adolescentis qui voluit domum cuiusdam comburere, et hoc harmonia. Sed cum anima Christi omnia
 1055 sciret, illa harmonia qua ira sedatur non latuit eum. Ergo potuit omnes volentes impetere sedare et ita non pateretur.
4. Item constat habuit virtutes purgati animi in anima sicut exemplares in sua deitate. Sed secundum Plotinum et Macrobius fortitudo purgati animi est “passiones ignorare, non vincere ut ‘nesciat irasci cupiatque nihil’”. Ergo Christus
 1060 passiones ignoravit et ita potuit non pati.
5. Item deitas impeccabilis illi homini unita fecit illum impeccabilem. Quare non similiter deitas impassibilis unita eidem non fecit eum impassibilem?

1038–1042 ad ... passiones] *om.* B, *marg.* C et *transp. post* separaretur (*l.* 1093) BC 1042
 nolle] velle BO 1061 illum] eum BCPV

1038–1039 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 67 (ed. Buytaert, 267) 1044 *Hebr.* 1,2
 1044–1045 Petr. Lomb., *Collect. in epist. ad Hebr.* 1,1–7 (PL 192, 402 B) 1045 *Hebr.* 1,6
 1045–1046 Petr. Lomb., *Collect. in epist. ad Hebr.* 1,1–7 (PL 192, 409 C) 1046–1047
Hebr. 2,7 1047–1048 Petr. Lomb., *Collect. in epist. ad Hebr.* 2,6–8 (PL 192, 417 C)
 1053–1054 Cf. Vincentius Bellovacensis, *Speculum doctrinale* 16.13 (ed. Douai, 1511C–D)
 1058–1059 Macrobius, *Comm. in somnium Scipionis* 1.8.7 (ed. Willis, 38); Plotinus, *Enneades*
 1.2.4–5 (ed. Henry, 67–70) 1059 Iuvenal, *Satura* 10.360 (ed. Willis, 150)

⁶ Item quaeritur an corpus Christi habuerit in se naturaliter necessitatem ad incinerationem sicut corpus tuum aut non. Et videtur quod non. Quia corpus illud fuit unitum deitati inseparabiliter. Sed si haberet necessitatem ad incinerationem, haberet necessitatem ut a deitate separaretur, quia in incinerato deitas non mansisset unita ut videtur. 1065

Responsio. Ad primum concedo quod potuit per angelos quod angeli poterant. Nec tamen propter hoc diceretur in se minus habere necessitatem patiendi. Simul enim stant haec: 'habet in se necessitatem patiendi' et 'habet ex alio vel habere potest quod non patitur'. 1070

Ad secundum. Necessitas ad passiones si aliquis impeteret, bene potest stare cum posse non pati et cum posse efficere ut nihil impetat vel velit impetere. Et ideo non minus habuit Christus necessitatem patiendi in se naturaliter licet sciret vel harmonice vel persuasione sedare et compescere nocere quaerentes. Et ita etiam patet ad tertium. 1075

Ad quartum. "Passiones" dicit peccata vel originales concupiscentias quas Christus experientia non novit, vel si "passiones" dicat poenas, non intendit quod fortitudo stuporem faciat, sed quod nihil possint illae passiones ad flectendum vel immodico inclinandum mentem a recto quod fuit in Christo. 1080

Ad quintum. Magis repugnat deitati et elongatur ab ea culpa quam poena. Et ideo ubi unitur etiam per gratiam, removetur culpa, non poena. Potuit insuper deitas sibi unitam humanitatem facere impassibilem sicut impeccabilem si voluisset.

Ad sextum. Sine praeiudicio maiorum videtur mihi magis quod habuit necessitatem ad incinerationem sicut corpus tuum, sed miraculo impediabatur. Sicut in illis quadraginta diebus habuit necessitatem ad comedendum naturaliter, sed impediabatur per miraculum. Similiter mergere in aqua, cum ambulavit super mare. 1085

Ad obiectum vero contradici potest quod adhaerentia carnis et deitatis fuit tantum ex virtute deitatis nec habuit caro in se naturaliter quod deitati uniretur, sed potius quod non uniretur et ita fuerunt unita inseparabiliter, sed virtute deitatis. Tamen in natura carnis non erat nisi quod incineraretur et a deitate separaretur. 1090

[QUOD ACCEPIT CARNEM SECUNDUM STATUM MUNDI]

Sequitur ostendere quod accepit carnem secundum statum mundi, scilicet habentem necessitatem ad patiendum. Si quis vibrasset gladium in caput eius, aut caput gladio resisteret aut cederet aut simul loco fieret. Non ultimum. Hoc enim tantum est in corporibus habentibus subtilitatem corporis glorificati. Non resisteret, quippe capitis caro mollitiem habuit sicut in nobis, immo maiorem, quia 1095

1063 habuerit] habuit APR 1064 illud] Christi A, istud V 1066 in] om. AP 1090 contradici] in contrarium dici BP

tota eius caro sumpta fuit de muliere, et ideo naturaliter mollior quam nostra
 1100 quae sumpta est de viro et de muliere. Caro enim mulieris naturaliter est mollior
 quam viri. Sed molle naturaliter cedit. Igitur cederet necessario et ita secaretur
 et ita necessario pateretur. Unde *Hebr.* 2: “Semen Abrahae apprehendit.” Non
 dicit Adae ante peccatum, sed Abrahae quod fuit semen necessario passibile.
 Item *Matt.* 3: “Decet nos implere omnem iustitiam”, id est humilitatem. Quippe
 1105 summum cuiuslibet virtutis decuit eum, ut sicut nullus erat ei par in bonis natu-
 ralibus, ita nec in gratuitis. Sed primum est natura suprema, sub qua est natura
 media, sub qua infima, sub qua defectus naturae infimae, scilicet poena, sub qua
 defectus naturae mediae, scilicet culpa. Si igitur natura suprema se humiliasset
 usque ad naturam infimam et non ulterius usque ad poenalitatem, potuit maiorem
 1110 habuisse gradum humilitatis et ita non habuisset summum huius virtutis.

Sed dices: Adhuc potuit descendere ad maiorem gradum humilitatis, scilicet
 si descendisset usque ad ultimum, scilicet ad culpam. Sed credo si usque ad eam
 se humiliasset, iam omni humilitate caruisset, quia iam contrarium humilitatis
 habuisset, scilicet superbiam, quia *Eccli.* 10: “Initium omnis peccati superbia.”
 1115 Igitur ille quo altior esse non potuit descendit quo inferius descendere non decuit.
 Igitur habuit necessitatem patiendi.

Item oportet satisfactionem excedere iniuriam ut patet in furto. Qui enim fu-
 ratus fuerit ovem, non sufficit reddere tantum furatam, *Ex.* 22: “Si quis furatus
 fuerit bovem aut ovem et occiderit vel vendiderit, quinque boves pro uno bove
 1120 restituet et quattuor oves pro una ove”, *Prov.* 6: “Deprehensus quoque reddet
 septuplum”, scilicet fur. Et Anselmus in libro *Cur Deus homo* dicit quod oportet
 delinquentem reddere maius quam illud pro quo peccare non debuerat. Igitur
 oportet in satisfactione humilitatem esse maiorem quam fuit elatio in peccato.
 Sed tanta fuit in peccato Adae elatio quanta fuit distantia inter deitatem quam
 1125 concupivit et statum ante peccatum quando non fuit necessitas ad patiendum,
 sed potestas ad patiendum et non patiendum. Igitur in satisfactione quam fa-
 ciendam assumpsit Christus, oportuit deitatem humiliari ultra illum statum, sed
 post illum proximo est necessitas ad patiendum. Igitur oportuit Christum habere
 necessitatem patiendi.

1130 Item secundum diversum carnis humanae statum est locus diversus ut carni
 statum habenti optimum, scilicet necessitatem non patiendi, non congruit nisi
 caelum empyrium habenti possibilitatem ad patiendum et non: paradisus, haben-
 ti necessitatem ad patiendum: mundus. Cum ergo decuit Christum huc venire

1122 maius] magis PV || illud] id ABCV 1132 habenti¹] habens ABCORV ||
 ad patiendum] patienti OR 1132–1133 habenti] habens BCORV, om. A

1102 *Hebr.* 2,16 1104 *Matt.* 3,15 1114 *Eccli.* 10,15 1118–1120 *Ex.* 22,1 1120–1121
Prov. 6,31 1121–1122 Anselmus, *Cur Deus homo* 1.21 (ed. Schmitt, 2:89)

ad habitandum, non transeundum, *Bar.* 3: “In terris visus est et cum hominibus conversatus est”, decuit eum accipere carnem huic loco congruentem, non aliam. 1135

Item Deus beatus et immortalis est, homo miser et mortalis, scilicet necesse habens mori, et debuit homo a miseria et mortalitate perducere ad beatitudinem et immortalitatem per mediatorem Dei et hominum hominem Christum Iesum. Sed medium communicat condiciones extremorum. Igitur Christus cum non possit esse simul beatus et miser nec mortalis et immortalis nec miser et immortalis quod 1140 est proprium daemonum, quippe non potuit esse miser, quia *Prov.* 14: “Miseros facit populos peccatum.” Igitur fuit beatus et mortalis.

Item mediator aut habebit spiritum miserum aut beatum. Si miserum, aut ergo cum corpore mortali vel immortalis. Si mortali, tunc non mediator, sed in extremitate esset nobiscum. Si immortalis, tunc habuisset statum inferni et ita non 1145 medium statum inter nostrum et caeli sed inferiorem nostro. Si spiritum beatum, aut ergo cum corpore mortali aut immortalis. Si immortalis, iam non esset mediator inter nos et caelestes, sed esset in extremitate cum caelestibus. Fuit igitur beatus in mente et mortalis in corpore, id est habens necessitatem moriendi.

Et attende quam bene hoc congruebat: Supremum hominis tamquam caput in 1150 eius natura est mens, infimum naturae eius tamquam pes est corpus. Mali ergo infernales habituri statum erunt totaliter in inferno, scilicet et caput et pes, beati in caelo omnino. Et ideo mali habebunt statum inferni, scilicet immortalitatem in corpore et miseriam in mente, in caelo vero immortalitatem in corpore et beatitudinem in mente. Homo ergo cum peccavit, miser factus fuit in mente et 1155 ita caput habuit inferius cum infernalibus, sed pedes habuit remotos et ita sursum elevatos, quia habuit mortalitatem in corpore, non immortalitatem sicut infernales et ita quasi capite praecedente cadebat homo in infernum. Sed Deus hominis misertus misit manum suam, scilicet Filium qui manus Dei dicitur, quia per eum fecit omnia, sicut homo per manus operatur. Et arripuit hominem non per caput 1160 quod erat inferius, sed per pedes qui erant superius. Quod fecit cum Filium carni passibili univit, quod optavit *Ps.* dicens: “Emitte manum tuam, de alto eripe me et libera me de aquis multis”, id est infernalibus poenis, “et de manu filiorum alienorum”, id est daemonum, *Ps.*: “Extraxisti ab inferno animam meam, salvasti me a descendentibus in lacum.” “Verumtamen Deus redimet animam meam de 1165 manu inferi cum acceperit me.” Sic Deus apprehendens manu hominem per pedes retinuit eum ne caderet in infernum, immo traxit in caelum, et sic facta est nobis scala in caelum. Caput enim nostrum fuit in statu infernalium, pedes non. Deinde Filio Dei unito pedibus nostris et ita habens pedes nobiscum quia similes, habuit

1135 eum] ipsum OR 1141 est] et COV 1167 traxit] eum add. OPR

1134–1135 *Bar.* 3,38 1141–1142 *Prov.* 14,34 1162–1164 *Ps.* 134,7 1164–1165 *Ps.* 29,4 1165–1166 *Ps.* 48,16

1170 tamen mentem, et hoc est caput, cum caelestibus, *Sap.* 18: “Usque ad caelum attingebat stans in terra.”

[UTRUM CHRISTUS ACCEPERIT CARNEM
HABENTEM NECESSITATEM AD PATIENDUM]

Quod autem talem carnem acceperit, scilicet habentem necessitatem ad patien-
dum, patet etiam auctoritate Damasceni: “Passiones hominis assumpsit. Totum
enim hominem et omnia quae hominis assumpsit praeter peccatum.”

1175 ^{1.} Item aimus eundem et omnia habere quaecumque Pater praeter ingenerationem
et omnia habere quaecumque Adam primus excepto solo peccato. Idem omnino
omnia dabimus et quae Patris naturalia et quae Matris, *Marc.* 8: “Oportet Filium
hominis multa pati”, *Luc.* 24: “Nonne haec oportuit Christum pati?”, eodem:
“Oportebat Christum pati et resurgere a mortuis die tertia”, *Act.* 17: “Oportuit
1180 Christum pati et resurgere a mortuis.”

^{2.} Sed si carnem nobis similem habuit, quomodo ieiunare sine cibo potuit qua-
draginta diebus et quadraginta noctibus?, ut dicitur *Matt.* 4. Item quomodo super
mare ambulare?, *Matt.* 14. Sed dicis quod haec opera erant a natura divina in eo,
non ab humana.

1185 Sed contra. Ambulatio talis vel ieiunatio aut fuit deitatis opus tantum, quod
patet falsum, quia deitas nec ambulat nec ieiunat, aut humanitatis tantum et habeo
propositum, aut fuit communis utrique et actio coniuncti, quod esse non potest,
quia actio omnis creaturae accidens est et in praedicamento actionis. Actio autem
Dei est substantia, scilicet sua substantia. Igitur cum idem non possit esse Creator
1190 et creatura et simul accidens et substantia, patet quod nulla potest esse actio quae
sit actio Dei et creaturae communis.

^{3.} Item quomodo omnes passiones erant voluntariae si erant necessariae? Re-
pugnant enim necessarium et voluntarium. Quod autem erant voluntariae, dicit
Damascenus 62: “Nihil coactum in ipso consideratur sed omnia voluntaria. Vo-
lens enim esurivit, volens sitivit, volens timuit, volens mortuus est.”
1195

^{4.} Item si anima passa est propter unionem cum corpore laeso, quare non et
deitas cum forte non minus fuerit carni unita quam anima, quia videtur quod
anima unita fuit separata aliquando, deitas vero non?

1182 super] supra AC

1170–1171 *Sap.* 18,16 1173–1174 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 64.1 (ed. Buytaert, 259)
1175–1176 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 6 (ed. Buytaert, 24); cap. 8.7 (ed. Buytaert, 35)
1177–1178 *Marc.* 8,31 1178 *Luc.* 24,26 1178–1179 *Luc.* 24,46 1179–1180 *Act.* 17,3
1181–1182 *Matt.* 4,2 1182–1183 *Matt.* 14,25 1194–1195 Ioan. Dam., *De fide orth.*,
cap. 64.4 (ed. Buytaert, 260)

[SOLUTIO]

^{1-2.0} Solutio. Ad primum dicendum quod, sicut dicit Damascenus, non humane agebat humana, non enim homo erat solum, neque divine agebat divina. Non enim Deus solum, sed sicut ipse dicit, fuit talis actio eius actio theandrica, id est divina et virilis, scilicet coniuncti. 1200

Quod autem obiectum est et ostensum quod nulla una actio potest esse Dei actio et creaturae, dico quod in talibus quidem verbis signantibus actionem non est unicum sed duo, et unum erat deitatis et alterum humanitatis. Talis enim ieiunatio miraculosa fieri potuit multipliciter. Assumptio enim alimenti est propter restaurationem deperditi. Ergo potuit ieiunare tamdiu, id est cibum corporalem non accipere, et hoc fuit hominis propter nullam illo tempore vel modicam factam in eo deperditionem, et talis conservatio fuit opus deitatis. Et hoc potuit esse, quia naturalis calor non ageret ut in aliis temporibus. Sed virtute divina reprimeretur sua actio vel humiditas naturalis in quam aliis temporibus ageret calor naturalis. Si non adderetur alimentum, ita firmaretur ut posset actionem talem sustentare sine sui consumptione aut restauraretur virtute divina vel multis aliis modis. 1205

Similiter cum ambulavit super mare, motus pedis humanitatis fuit, sed consolidatio aquarum sub pedibus vel quod fieret corpus sine pondere ut ei conferetur subtilitas corporis glorificati vel aliis multis modis deitatis. Sic ergo aliud fuit actio deitatis, aliud humanitatis, sicut patet in gladio ignito qui vulnerat et urit, quod tamen quasi actionem unicam dicere possem, sic facit vulnus ustum. Sic solvit Damascenus. Posset tamen aliter dici quod tamen asserere non audeo, scilicet quod omnis creatura tantundem debuit oboedientiae humanitati Christi quantum Adae ante peccatum ut supra probatum videtur, et ideo sua caro debuit omnem animae suae oboedientiam. Et si hoc, potuit ratio imperare calori naturali ut per quadraginta dies non ageret vel modicum ageret vel imperare sensualitati quod per tantum tempus non appeteret cibum nisi in fine illius temporis, sicut dicitur *Matt.* 4: “Postea esuriit”, quasi diceret: ante non. Cibi autem appetitus esurire est. Similiter potuit imperare carni suae ut non descenderet in aqua, id est non ageret pondere suo. 1210

Ad tertium est necessitas coactionis et haec repugnat voluntati, et quod ita est necessarium, non potest esse voluntarium, et est necessitas inevitabilitatis ut angeli inevitabiliter sunt boni nec possunt non esse boni, et haec necessitas non repugnat voluntati. Voluntarie enim angeli sunt boni. Hanc necessitatem habuit Christus ad passionem, aliam non. Quippe alia necessitas, scilicet coactionis habet in se necessitatem inevitabilitatis et insuper voluntatem inevitabilis, quod in Christo non fuit, sicut dixit Damascenus supra. 1215

1234 inevitabilis] inevitabilitatis A, inevitabilem P, inevitabilem *add. interlin.* C

1199–1202 Ibid., cap. 63.1 (257) 1219–1220 Ibid., cap. 63.4 (259) 1226 *Matt.* 4,2
1235 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 64.4 (260)

Ad quartum. Anima materiam habet quae est radix passionis omnis sicut forma est radix actionis omnis, et ideo est passibilis et ad laesionem corporis cui unitur patitur. Sed deitas omnino impassibilis cum materia careat nec patitur vel secatur cum corpore Christi quamvis sit ubique in corpore et per unionem. Sicut
 1240 secando lignum non secas radium cadentem super lignum eo quod est insecabilis.

1.1 TOTA NATURA HUMANA, id est anima et caro, CURARET quoad vulnus, SANCTIFICARET quoad culpam, QUAE EX ANIMA, quae substantia humanitatis, UBI, id est ubicumque.

1.2 SED PROPRIETATEM QUANDAM, hoc dicit propter quosdam errantes qui
 1245 dicunt quod Christus secundum quod homo non est aliquid sed aliquo modo se habens, sicut Sortes in quantum cappatus. Et pro se induxerunt illud *Phil.* 2: “In similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo”, et *Ps.*: “In Idumeam extendam calceamentum meum”, “id est humanitatem” meam, dicit *Glossa*, et ita ipsa est habitus, et *Marc.* 1: “Veniet fortior me post me cuius non sum dignus
 1250 procumbens solvere corrigiam calceamenti eius.”

Ioannes Damascenus cap. 47 “Igitur quoniam”.

1.3 NATURA ENIM NON SIC etc. dixit duas naturas esse in Christo, scilicet divinam et humanam. Hic dicit quid intelligatur per naturam humanam.

Sed contra. Secundum Aristotelem natura primo dicitur forma, secundo materia, et propter hoc dicitur compositum natura. Sed forma, scilicet humanitas
 1255 quae est communis omnibus, est in Christo et similiter consimilis materia et etiam consimilis compositio. Igitur similiter accipitur natura humana in Christo et cum dicitur natura humana communis omnibus hominibus.

Solutio. Eadem natura est in Christo et in aliis hominibus, sed non similiter se
 1260 habens. In aliis enim est totum esse eorum, non sic in Christo. Et hoc est quod dicit CUM DICITUR UNA NATURA, licet in Christo sit eadem natura, tamen in aliis est una, quia ab aliis divisa. In Christo vero non est divisa a natura alia, scilicet divina, vel aliter dixit duas esse in Christo naturas. Hic determinat quod ita sunt in eo duae quod non faciunt unam naturam, cum tamen in homine sint
 1265 duae naturae facientes unam naturam et unam personam, in Christo autem unam personam et non unam naturam. Et secundum hoc consonat auctoritas sequens et *Glossa* textum secundum hoc NATURA NON SIC ACCIPITUR IN CHRISTO, id est non sic contingit dicere in Christo unam naturam sicut in aliis hominibus.

1236 materiam] naturam ABO 1241 natura humana] inv. ed. 1250 solvere ... eius] etc. BOP 1258 humana] marg. O, om. R 1267 Christo] etc. add. AV, accipitur etc. add. P

1246–1247 *Phil.* 2,7 1247–1248 *Ps.* 59,10 1248 Petr. Lomb., *Comm. in Ps.* 59,9 (PL 191, 556D) 1249–1250 *Marc.* 1,7 1251 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 48 (ed. Buytaert, 180); Petr. Lomb., 3 *Sent.* 2.1.3 (ed. Grottaferrata, 2:28) 1254–1255 Cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 55 (ed. Hamesse, 145)

1.3 CUM NATURA HUMANA. Ex hoc patet quod primam expositionem intendit Magister, scilicet quod natura humana est aliter se habens in Christo et in aliis hominibus. Et si hoc, constat quod non intellexit Ioannem Damascenum. Non enim hoc intendit Damascenus in sequenti auctoritate, sed potius quod iam tetigi in secunda expositione, scilicet quod licet homo habeat duas naturas, tamen una est natura ex illis duabus naturis. Sed Christus ita est ex duabus naturis quod non efficiunt unam naturam sed personam. Unde si diceret Magister hic “una” ubi dicit “humana”, totum posset legi secundum intellectum Damasceni. Et forte universaliter liber est hic falsus ex vitio scriptoris.

1.3 IMPOSSIBILE ENIM EST UNIUS NATURAE DICERE DOMINI CORPUS etc. Damascenus non habet “Domini”, sed est falsum secundum sensum Damasceni, UNAM ... NATURAM DICIMUS in se divisam et ab alia divisam quod non est in Christo, IN DUABUS PERFECTAE, Damascenus habet “perfectis”. IN IESU CHRISTO AUTEM huc usque non dixit Damascenus nisi haec duo. Primo quod anima et corpus sunt diversae naturae usque ibi “SED QUIA PLURIMAE PERSONAE” et ab illo loco usque huc non dixit nisi quod illae duae naturae faciunt unam naturam communem pluribus individuis participantibus illas naturas. Nunc hic intendit de Christo quod divina et humana eius natura non faciunt unam naturam sed unam personam et ita non commune pluribus.

1.3 NON EST COMMUNEM SPECIEM ACCIPERE.

1. Hic videtur dicere quod Christus nullius speciei sit individuum quod similiter videtur ratione, quia omne quod est in specie, ordinatur in specie illa in qua est illius individui forma ultima et nobilissima. Igitur cum Christus sit tale individuum cuius forma nobilissima et ultima est deitas quae in nullam cadit speciem, nec Christus in specie erit.

2. Item humanitas Christi et deitas sunt unita in unam personam ita quod humanitas illa non habet personalitatem nisi illam quae est deitatis, et ita cum deitas sit individuum nullius speciei, et Christus similiter.

3. Item Porphyrius: Species est totum esse individuorum. Sed nulla species est totum esse Christi. Ergo Christus nullius speciei est individuum.

Solutio. Cum in Christo sint duae naturae, nulla caret personalitate. Sed persona divina facta est persona humana, et ideo totus Christus est huius speciei homo quia completivum eius, scilicet persona divina est huius speciei facta persona.

1277 scriptoris] ait enim ideo Damascenus cap. 46 *add.* P 1282 in ... autem] in domino autem Iesu Christo ed.

1270 Supra: II. 1201–2 1272 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 47.5–6 (ed. Buytaert, 176) 1279 Ibid., cap. 47.5 (ed. Buytaert, 176) 1281 Ibid. 1288 Ibid. 47.6 (176) 1297 Porphyrius, *Eisagoge* 8.2–4 (Arist. Lat. 1.6–7, ed. Minio-Paluello, 14). Cf. Steph. Langton, *Comm. in 3 Sent.* 2.1.6 (ed. Landgraf, 105)

Ad primum igitur dic quod minor falsa: ‘quia divina persona non est alicuius speciei’. Licet enim non secundum formam deitatis, tamen secundum formam
 1305 humanitatis, et licet in aliis individuis sit forma ultima in specie ponens, non tamen hic, et est miraculum et supra naturam.

Ad secundum similiter responde.

Ad tertium dico quod illud est verum de individuis quae sunt unius naturae, non diversarum naturarum non convenientium in una. Et ideo Christus ab il-
 1310 lo verbo Porphyrii intelligatur exceptus. Hic autem intendit Damascenus non quod non sit una species communis Christo et mihi, sed quod ex duabus naturis in Christo non sit una species, una scilicet natura communis pluribus, sed una persona quae non est praedicabilis de pluribus. Homo autem assumptus est singulari hominis. Sed an sit individuum hominis, hesitatur, quia non consuevit dici
 1315 individuum quod est alteri unitum ut manus.

1.3 NEQUE ENIM FACTUS alius EST. Damascenus cap. 60 “Singularis quidem” “speciem christo(rum) non est invenire. Non enim genitus est alius Christus ex deitate et humanitate. Deus et homo idem.”

Sed quaeritur si Pater assumpsisset alium hominem et Spiritus, an tunc esset
 1320 species Christorum. Et si tunc, quare non nunc, cum species non exigit multitudinem individuorum actu entium, immo nec unum, quia species rosae semper est.

Item species solis unicum habet individuum.

Item si potuit persona Filii plures assumere humanitates, si assumeret, essentne
 1325 plura individua eiusdem speciei?

Solutio. Quia Deus forma est sed neque specialis neque generalis alioquin esset in genere et definibile et ideo non indivisibile, patet quod haec forma unita alteri speciem non facit sive pluribus sive uni uniatur. Sic ergo intellige Damas-
 1330 cenum in proxima auctoritate supra ibi “In Christo Iesu” etc. non quod sit haec ratio quare non est communis species, scilicet carentia individuorum, sed potius quod duae naturae in Christo non efficiunt unam naturam, sed potius unam personam cuius signum est quod subdit “Neque enim factus” quasi diceret, signum quod unica persona sit ex illis naturis et non una natura est quod non nisi de uno est praedicabile.

1.4 SIVE ACCIDENTIA per se naturalia, non ignorantiam, non culpam, UT HAE-
 1335 RETICI VOLUERUNT Ariani, Augustinus *De haeresibus* cap. 49 et Apollina-

1316 neque] non A, marg. P 1317 speciem] in add. interlin. BP 1324 plures assumere] assumere plures inv. ABCV 1333 sit] fit ACP

1316 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 60.1 (ed. Buytaert, 244) 1318 Ibid. cap. 60.3 (246)
 1336–1337 Aug., *De haeresibus*, cap. 49 (CCL 46, 320); cap. 55 (325)

ristae cap. 55. UNDE IOANNES DAMASCENUS cap. 48. “Communia et universalialia”. ET HORUM IDIOMATA, id est proprietates, UT TOTI MIHI, id est corpori meo et animae GRATIFICET SALUTEM, id est gratis det. QUOD ENIM INASSUMPTIBILE. Ioannes Damascenus habet “Quod enim inassumptum est”. 1340

2.1 ASSUMPSIT IGITUR DEI, capitulum.

Sententia est Ioannis Damasceni, non verba, cap. 48 “Communia et universalialia”.

2.2 ILLA AUTEM UNIO deitatis cum corpore vel anima SE NON ESSE DIGNUM FATEATUR SOLVERE CORRIGIAM, *Luc. 1, Marc. 1, Ioan. 1*, corrigia iungit calceamentum et calceatum et ideo significat unionem carnis et deitatis. 1345 Bernardus: “Venit ad nos calceata maiestas.” QUIA ILLIUS UNIONIS MODUM etc. Quippe compositionem elementorum explicare vix possumus, multo magis specie creati et limi, quanto magis specie increati et limi.

2.3 QUI NON VERUM HOMINEM FILIUM DEI etc. scilicet Cerdoniani, Augustinus *De haeresibus* cap. 21, et Apollinaristae cap. 23. QUIA TIMENT id evenire QUOD FIERI NON POTEST, *Ps.*: “Trepidaverunt timore ubi non erat timor”, *Rom. 10*: “Testimonium illis perhibeo quod aemulationem Dei habent sed non secundum scientiam.” 1350

2.3 SOLEM RADIOS SUOS PER OMNES FAECES SPARGERE. Sed quomodo tunc anima rationalis inficitur a corpore corrupto contrahens originale? Respon- 1355 sio. Sicut supra dictum est haec infectio non est nisi necessitas movendi se motu concupiscentiali cum caro moverit se, similiter movetur radius mota aqua cui est conterminalis, quam necessitatem aqua non facit radio, sed radius contrahit propter copulationem eius cum aqua et ita nihil ab aqua fit in luce, similiter nec 1360 a carne in spiritum rationalem. Prius enim efficeretur a carne in spiritum vegetabilem et sensibilem, PER SPIRITUM superior pars rationis, ANIMAM inferior, ET AB OMNIBUS LIBERAVIT INFIRMITATIBUS quod est maius sicut sol sordes solidat et ita quodammodo munda.

3.1 SI AUTEM QUAERITUR, capitulum.

1365

3.2 SUAE CARNIS ACCEPTIONE CONCEPTUM, id est simul fuit conceptio et acceptio. IN UTROQUE, id est in utraque natura. UNUS in persona, VERUS in utraque natura. QUAM SERVILEM FORMAM etc., id est formam et susceptio-

1339 gratificet salutem] *inv. ed.* 1341 capitulum] cap. 2 P 1350 non] est *add.* COR 1351 quia] qui OP || id] illud O, etc. P 1363 liberavit infirmitatibus] *inv. ed.*

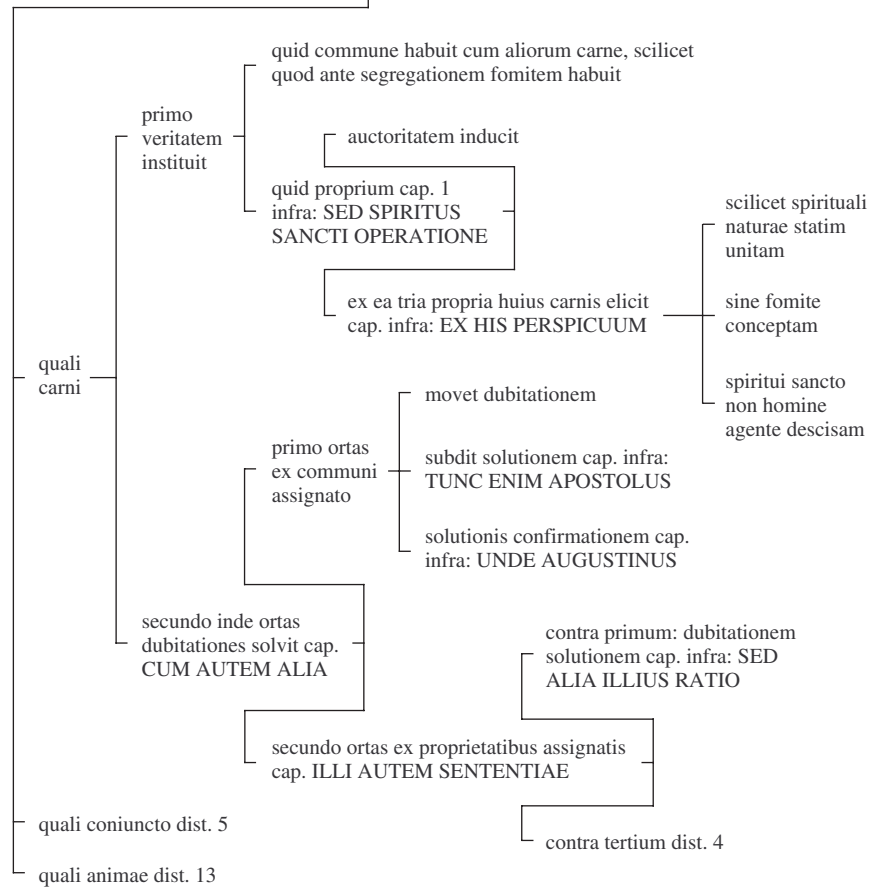
1337–1338 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 2.2 (ed. Grottaferrata, 2:29); Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.1 (ed. Buytaert, 186) 1340 Ibid. 50.2 (188) 1342–1343 Ibid. 50.1 (186) 1345 *Marc. 1, 17* 1347 Bern., *Sermones in resurrectione Domini 1* (ed. Cist., 5:87) 1350–1351 Aug., *De haeresibus*, cap. 21 (CCL 46, 299), cap. 55 (325) 1352–1353 *Ps.* 13.5 1353–1354 *Rom.* 10,2

nem. SUSCEPTA EST ab anima Christi. SED MOX etc. quia suum venire non
1370 est nisi carnem assumere. PROPRIAE NATURAE, Verbi scilicet, NATUM EST,
id est conceptum est Verbum.

DISTINCTIO 3

1.1 QUAERITUR ETIAM DE CARNE. Dist. 3 cuius divisio sic depingitur.

Dist. 3. In hac dist. 3 agit Magister
de assumpto, scilicet qualiter unitur

1.1 AN PRIUS CONCIPERETUR, id est separaretur a carne reliqua Virginis, OBLIGATA FUERIT PECCATO.

Contra. Peccatum non est in subiecto nisi in voluntate.

5 Solutio. Peccatum hic dicit fomitem. SANE DICI, solutio primae quaestionis. IUXTA SANCTORUM ATTESTATIONIS etc., id est iuxta sanctorum testimonia. CONVENIENTIA, non discordantia. PECCATO, fomiti. SICUT RELIQUA CARO VIRGINIS ante Virginis nativitatem vel inter eius nativitatem et conceptionem Filii Dei. Aestimant enim aliqui ipsam omnino liberatam a culpa cum fuit
10 sanctificata in utero, sed non omnino a fomite, sicut nec Ieremias et Ioannes, sed omnino cum concepit Filium Dei, et tunc confirmata, alii quod cum sanctificata fuit, fuit liberata et a fomite omnino SED SPIRITUS SANCTI OPERATIONE.

Solutio secundae quaestionis: POENA TANTUM, non culpa.

1.2 IN EAM PRAEVENIENS, id est veniens in eam ante incarnationem, ‘ante’
15 dico natura, non tempore, vel ‘praeveniens’ merita.

1.3 QUOD EXPONENS IOANNES Damascenus cap. 46 “Angelus enim”: POST CONCESSUM vel consensum, ‘post’ natura. ET POTENTIAM DEITATIS etc., id est contulit Virgini potentiam recipiendi deitatem Verbi. OBUMBRAVIT IPSAM etc., id est refrigeravit eam ab omni incentivo vitiorum, vel id est venit
20 in eam et non sicut lux sola de qua *Ioan.* 1: Deus lux est, sed lux obumbrata quodammodo a carne tamquam a corpore grosso tecta secundum illud *Ezech.* 32: “Solem nube tegam”, et fuit ibi umbra propter obiectum corpus, sed non tenebra, quia non latebat eam omnino. Vel cum Deus sit lux infinita et ideo non capabilis sed importabilis virtuti visivae finitae, tunc dicitur eam obumbrasce cum se com-
25 mensuravit suae visivae ut in se non diminuta, tamen quodammodo diminute se ei communicaret secundum possibilitatem recipientis. Vel licet tenebrae non sint in eo ullae, tamen intuentibus in eum non videntur sibi videre nisi tenebras. Sicut si non esset obiectum luci corporali, intuens non crederet se videre nisi tenebras, *Ps.*: “Posuit tenebras latibulum suum”, sed quia visiva huius fuit purior et potentior quam alicuius alterius eo quod caruit culpa et fomite ubi ceteris Deus apparet
30 tenebra propter visivae impotentiam et impuritatem, huic apparuit non pura lux nec tenebra pura sed uno minus et altero maius, scilicet umbra, *Ps.*: “Nubes et caligo in circuitu eius”, *Ex.* 20: “Moses accessit ad caliginem in qua erat Deus”, *Par.* 6: “Dominus pollicitus est ut habitaret in caligine.”

35 1.3 DIVINUM SEMEN, *Ioan.* 15: “Granum frumenti cadens in terra”, *Luc.* 8: “Semen est verbum Dei”. SEMEN DIVINUM non quod verbum transierit in

2 prius] priusquam P, ed. 6 attestacionis] attestaciones ABOPR 7 convenientia] convenientiam ed. 8 caro Virginis] *inv.* ed. 21 tecta] tectam ABCRV, tacta O 25 non] *interlin.* B, *om.* P

16 *Ioan.* Dam., *De fide orth.*, cap. 46 (ed. Buytaert, 170) 20 *Ioan.* 1,1,9 21–22 *Ezech.* 32,7 29 *Ps.* 17,12 32–33 *Ps.* 96,2 33 *Ex.* 20,21 34 *II Par.* 6,1 35 *Ioan.* 12,24 35–36 *Luc.* 8,11 36–37 *Aug.*, *De haeresibus*, cap. 55 (CCL 46, 325)

carnem sicut semen virile, ut dicunt Apollinaristae, sed in aliquo habuit rationem seminis, et ideo dicit SICUT quod est nota non identitatis sed similitudinis. Sicut enim semen proiectum in terram bonam attrahit ad se aliquid de ipsa terra et sibi unit et fit ex utroque coniuncto fructus, sic verbum in utero attraxit 40 DE PURISSIMIS SANGUINIBUS VIRGINIS et totum fuit fructus ventris unus Christus. Vel semen respectu Dei et ideo dicit ‘semen divinum’ et tunc li ‘sicut’ non notat similitudinem sed veritatem ut ibi in *Ps.*: “Sicut laetantium omnium” etc. Quippe si aliquis generans generaret non incompletum sed completissimum, idem esset iam proles et semen. Sed ita Deus Pater et ideo idem est Filius et 45 semen divinum. ANIMA RATIONALI inferior pars rationis, INTELLECTIVA superior, NOSTRAE ANTIQUAE CONSPERSIONIS quoad poenam, non quoad culpam. NON SEMINANS, id est faciens seminari virili semine.

1.3 PER SPIRITUM SANCTUM CREANS, ergo non de carne Virginis.

Solutio. Creatio dicitur improprie factio, sicut *Eccli.* 17: “Deus creavit de terra 50 hominem”, Isidorus lib. 11, cap. 1: “Caro a creando est appellata.” Crementum enim semen est masculi, unde et animalium et hominum corpora concipiuntur. Hinc et parentes creatores vocantur. Igitur creans, id est separans tales sanguines de Virgine de quibus tamquam de semine masculi corpus Christi concipiatur licet ipsa femina fuerit. Verumtamen ideo haec factio assimilabatur creationi, 55 quia subito fiebat et quia dignitas et bonitas quam habuit unita deitati, tanta erat respectu eius ante quod haec respectu illius nihil fuit.

1.3 QUARE SIMUL CARO separata Virginis.

1.4 CONCEPTAM, id est segregatam. EANDEMQUE carnem. NON CAELETIS, ut dixerunt Valentiniani, NON AERIAE, ut Apellitae qui dicunt de elementis 60 eum carnem assumpsisse, NON ALTERIUS CUIUSQUAM etc. ut verbum mutatum in carnem, ut dicunt Apollinaristae, SED EIUS naturae.

2 EXCEPTA SANCTA VIRGINE subintellige omnes habent culpam, *Matt.* 7: “Omnis arbor bona fructus bonos facit”, et infra: “Non potest arbor bona fructus malos facere”, ergo non peccatum. Sed ipsa Maria arbor optima, *Eccli.* 24: “Ego 65 quasi vitis fructificavi”, et optima, *Matt.* 7: “A fructibus eorum cognoscetis eos.” Igitur non potuit peccare.

Item *Sap.* 1: “In malivolam animam non introibit sapientia neque habitabit in corpore subdito peccatis.” Sed sapientia Dei intravit et habitavit in ea, *Eccli.* 24: “Qui creavit me requievit in tabernaculo meo.” Item nisi nata sine peccato non 70 esset nativitas sollemnis.

41 sanguinibus virginis] ipsius virginis sanguinibus ed. 63 sancta] beata CO, Maria P

43–44 *Ps.* 86,7 50–51 *Eccli.* 17,1 51 Isidorus, *Etymol.* 11.1 (ed. Lindsay, n. 15)
60 Aug., *De haeresibus*, cap. 11 (CCL 46, 295), cap. 23 (300) 62 Ibid., cap. 55 (CCL 46, 325) 63–64 *Matt.* 7,17 64–65 *Matt.* 7,18 65–66 *Eccli.* 24,23 66 *Matt.* 7,16
68–69 *Sap.* 1,4 69–70 *Eccli.* 24,12

3.1 CUM AUTEM ILLA CARO, capitulum.

De hoc capitulo duo quaerantur.

0.1 Primo quomodo in lumbis Abrahae possit dici decimatus Levi et ceteri.

75 0.2 Secundo quomodo potius ceteri quam Christus. Et quia tota haec disputatio sumpta est de epistola *Ad Hebraeos* septimo capitulo, ante haec videamus quid intenderit ibi Apostolus.

Secundum Chrysostomum ratio Apostoli sic est. Intendit ostendere ibi Apostolus sacerdotium Christi sacerdotio Levitico excellentius. Sic ostenderat in epistola *Ad Romanos* iustum Abraham sine legis operibus ut in praepotio ante circumcisionem et ita aliquem iustum antequam circumcisum.

Hic amplius quiddam ostendit, scilicet aliquem ipso Abraham meliorem et tamen numquam, scilicet nec ante nec post, circumcisum. Quippe Melchisedech ex quo decimas accepit ab Abraham et ita Abraham decimavit et etiam benedixit, sed *Hebr. 7*: “Sine ulla contradictione quod minus est a maiore benedicatur.”
85 Ergo Melchisedech melior Abraham et tamen numquam circumcisus. Et certe si melior fuit hic sacerdos quam Abraham quia decimavit eum cum adhuc Levi fuerit in lumbis Abrahae, in lumbis existentem decimavit et benedixit, et ita Melchisedech sacerdotium excelebat Leviticum. Sed Christi sacerdotium fuit secundum ordinem Melchisedech, *Ps.*: “Iuravit Dominus et non poenitebit eum ‘Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech’.” Igitur sacerdotium Christi sacerdotium Leviticum excelebat. Sic est ratio Apostoli.

Unde patet quod ratio Apostoli non tenet nisi dicatur Levi decimatus, id est quodammodo dedisse decimas cum fuit in lumbis Abrahae et Christum ibidem
95 existentem non decimatum. Textus Apostoli sic est *Hebr. 7*: “Et ut ita dictum est per Abraham et Levi qui decimas accepit decimatus est. Adhuc enim in lumbis patris erat.” *Glossa*: “Levi, id est Leviticus ordo qui a fratribus decimas accepit decimatus est, id est decimas dedit Melchisedech, et hoc per Abraham quasi per materiale causam ut ita dictum sit per quendam scilicet tropum, id est figuram loquendi. Non enim proprie Levi in sua persona decimas dedit circumcisus
100 sacerdos incircumciso”.

[QUOMODO IN LUMBIS ABRAHAЕ POSSIT DICI DECIMATUS LEVI ET CETERI]

¹ Sed non videtur aliquo modo verum esse decimas dedisse Levi in lumbis existens. Quod patet sic.

^{1.1} In hoc tritico seminando est ratio seminalis ad triticum omne quod inde erit.

105 Adeo ergo vere sicut fuit Levi in lumbis Abrahae, ita et triticum metendum in isto

91 es] om. BO || aeternum] om. CV

76 *Hebr.* 7,9–10 78–81 Ioan. Chrys., *In epist. ad Hebr.* 7, hom. 12.2 (PG 63, 98) 79–81 *Rom.* 4,3 85 *Hebr.* 7,7 90–91 *Ps.* 109,4 95–97 *Hebr.* 7,9 97–101 Petr. Lomb., *Collect. in epist. ad Hebr.* 7,4–10 (PL 192, 450C–D)

seminando. Igitur qua ratione decimato Abraham decimatus est Levi qui fuit in eo seminaliter, eadem ratione et decimato hoc tritico seminando in ipso decimatum est triticum metendum, et ita non oportet decimare. Quia hac ratione primo anno quando totum triticum est decimatum primo, non tenerentur ad iteratam decimationem homines, quod non concederent rectores Ecclesiarum, similiter de agnis et vitulis. 110

^{1.2} Item actualia peccata parentum non transeunt in filios. Alioquin quanto posteriores, tanto nascerentur peiores. Igitur eadem ratione nec actuales iustitiae, id est opera iustitiae parentum non transeunt in prolem. Alioquin quanto a meliore nasceretur quis, tanto nasceretur melior. Sed talis Abrahae decimatio fuit actuale opus iustitiae ipsius Abrahae. Igitur illa non transivit in prolem sicut nec actualis Abrahae oboedientia in oblatione Isaac vel alia eius opera bona. 115

^{1.3} Item quaeritur quare non diceris tu baptizatus in patre tuo sicut Levi decimatus in patre suo.

[QUOMODO POTIUS CETERI QUAM CHRISTUS DECIMATI SINT]

^{1.4} Item videtur quod Christus fuerit decimatus in lumbis Abrahae sicut et Levi. Probatio. 120

^{1.4.1} Omni eodem modo fuit Christus et Levi in corpore Abrahae. Quippe corpus Christi fuit in corpore Virginis aliquo modo, ergo aut seminaliter aut materialiter aut utroque modo. Non tantum materialiter. Quippe, ut ponit Augustinus *Super Genesim ad litteram*, corpus Adae fuit in quattuor elementis seminaliter, multo fortius corpus Christi fuit et materialiter et seminaliter in corpore Virginis et Virgo in lumbis Abrahae. Igitur et Christus utroque modo fuit in lumbis Abrahae nec aliter Levi. Ergo eodem modo inerat Christus et Levi. Sed inesse fuit causa decimationis in eo. Ergo aequaliter et Christus et Levi decimati sunt. 125

^{1.4.2} Item Christus usque ad Mariam descendit eodem modo quo Abraham a patre suo et quo Levi ab Abraham. Igitur caro Christi decimata est in Abraham cum caro Mariae ibi fuerit decimata. 130

Item conceditur carnem Christi ab Adam usque Mariam habuisse fomitem. Igitur ex quo concedimus Christi carnem in Adam fuisse culpae obnoxiam, quare non multo fortius concedimus eam fuisse in Abraham decimatam? 135

Quod si dicas quia aliter fuit in Abraham caro Christi, aliter Levi, quia hic concupiscentialiter, ille non, quid hoc ad propositum? Iam enim dicis modum essendi ab Abraham diversum, non in Abraham, et hic modus nondum fuit sed futurus fuit et ideo tunc entis causa esse non potuit. Insuper nulla aptitudo tunc fuit in carne unde Christus ut esset non concupiscentialiter magis quam in carne Levi. 140

126 corpus] *om.* BP 133 usque] *ad add.* ABP

124–125 Aug., *De Gen. ad litt.* 7.22.32 (CSEL 28.1, 220)

Si autem dicas miraculum esse causam, hac ratione cum non sine miraculo fieret Ieremiae nativitas et Ioannis, non debent hi dici decimati in lumbis Abrahae sicut Levi, quod falsum est.

145 1.4.3 Item Augustinus. Illud in Abrahae carne decimabatur quod curabatur. Sed caro Christi in singulis generationibus usque ad Mariam curabatur, quia habuit fomitem, ergo decimabatur.

1.4.4 Item tota caro Virginis fuit decimata, ergo quaelibet eius pars, ergo pars illa unde Christi caro.

150 1.4.5 Item Damascenus. “Si dividas intellectu creabile ab increabili, serva est caro Christi si non unita esset Dei Verbo. Semel autem unita secundum hypostasim qualiter erit ancilla.” Ergo cum in singulis generationibus usque ad Mariam fuerit caro illa separata a deitate, fuit serva et ita decimata.

[SOLUTIO]

1.1.0 Solutio. Ad primum dici potest quod in grano est duplex substantia: una quae
155 dici potest secundum speciem cui unitur proprie anima vegetabilis et cui insita est ratio seminalis, et haec substantia est de primo grano illius speciei creato et haec substantia decimata est satis in praecedentibus. Et si non haberet hoc granum aliam substantiam sibi additam, non oporteret forte iterum decimare. Est et alia substantia secundum materiam dicta quam attrahit ex terra et humore tamquam
160 alimentum quo augetur. Et haec substantia attracta forte est maior pars grani secundum quantitatem. Et haec non est decimata in praecedentibus, quia nec fuit in praecedentibus et quia haec ab alia non est distincta cum alia decimatur. In Levi similiter caro secundum speciem quae est tota veritas carnis, est decimata sicut concessi de grano vel cum unum granum producit decem ex se, hoc est per
165 quandam multiplicationem cuius auctor est solus Deus. Unde *Cor* 3: “Neque qui plantat neque qui rigat est aliquid sed qui incrementum dat Deus.” Et ideo damus ei decimas in hoc confitentes hanc multiplicationis copiam nos ab ipso habere.

1.2.0 Ad secundum in illa Abrahae datione decimarum duo considerari possunt,
170 unum scilicet opus iustificationis quod in prolem non transmittitur, et aliud scilicet professio subiectionis. Dando enim alicui decimas in hoc ipso subiectos nos ipsi et ipso minores nos profitemur. Servitus autem aut subiectio bene transit a parente in prolem. Potest autem pater omnes proles suas secum obligare, non autem iustificare. Quippe iustificatio animae et in anima tantum est, anima autem prolis ex anima parentis non est, subiectio autem talis corporis est, corpus
175 autem prolis est ex parentis corpore, et ideo cum corporali patris semine potest

156 creato] creatae PR 172 bene] dum B, inde Cg

145 Ibid. 10.19.34 (322) 150–152 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 65.2 (ed. Buytaert, 262)
165–166 I *Cor* 3,7

in prolem transire subiectio licet non iustificatio. Vel potest dici quod non dicit decimationem transisse ab Abraham in prolem simpliciter sed in quid ut ita dictum sit, id est per quendam tropum. Quodam enim modo Levi ens in Abraham minor Melchisedech ostenditur cum pater eius Abraham se minorem protestatur. 180 Sed si in omnes transivit servitus haec, ergo in summum sacerdotem. Ergo et ille habuisset maiorem cui daret decimas et ita in infinitum.

Responde. Magis videtur mihi quod non potest homo servituti prolem obligare ex se secundum legem naturae. Secundum hanc enim non est servitus. Sed potius Deus obligavit Abraham et eos qui erant in lumbis eius ad hanc servitutem 185 imperio suo qui solus hoc potest, quia in toto eius sumus. Et de summo sacerdote dico quod eo ipso quod est summus Dei locum tenens ab hoc debito absolvebatur. 1.3.0 Ex hoc patet responsio ad tertium. Baptismus enim ad iustificationem animae spectat.

1.4.0 Ad quartum. Ut dictum est cum illa subiectionis professio vel minoritatis 190 patris, scilicet eadem numero attribuitur filio qui nondum fuit filius, improprietate non caret, sed est figurativum ut quod est unius alteri attribuatur ratione propinquitatis naturalis. Sed constat propinquior est parenti et similior et magis idem qui est a patre sicut fuit pater a patre suo quam proles qui valde dissimiliter et opere supra naturam est a patre ut Christus quam Levi sit Abrahae similior et 195 naturaliter propinquior. Improprietates autem non sunt extendendae, et ideo licet Levi attribuatur quod fuit Abrahae, non tamen Christo. Vel sic: Si peccatum non fuisset, tunc nulla talis fuisset servitus forte nec essent tunc praelationes et subiectiones sicut nunc sunt sicut nec erunt quando peccatum cessabit post iudicium, scilicet *Cor. 15*: “Deinde finis cum tradiderit regnum Deo et Patri cum 200 evacuaverit omnem principatum et potestatem.” Igitur nunc quidem transit servitus talis corporalis a patre in prolem ut dixi cum semine corporali sed non quolibet, sed potius habente fomitem et ita peccati necessitatem. Igitur si hoc est, nullo modo transivit in Christum illa servitus Abrahae cum Christus fuerit ex semine sine fomite et ideo formam servi accipiens, tamen ipsam servitutem non 205 accepit ut dicit Damascenus cap. 63 et ita non fuit decimatus in lumbis Abrahae ut Levi.

1.4.1.0 Ad primum ergo dic quod haec est falsa ‘inesse in lumbis fuit causa decimationis’ sed potius, ut patet ex dictis, in lumbis et ex semine immundo.

1.4.2.0 Ad secundum similiter dic et ad quintum (1.4.5.0) quod tota caro Virginis 210 fuit decimata in Abraham sicut Levi, quia fuit ex semine habente fomitem et ideo in eam ratio servitutis descendit, et ita caro quae futura erat Christi, fuit decimata, sed non Christus nec caro Christi ratione dicta. Sicut caro quae futura

183 responde] responsio CPV 192 attribuitur] attribuitur ACg 194 qui²] quae R, quae
interlin corr. ex qui P 204 est] om. ACg

200–201 I *Cor.* 15,24 206 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 65.2 (ed. Buytaert, 262)

erat Christi, fuit obnoxia culpae in Abraham, non tamen Christus nec caro Christi.

215 Videtur autem mihi melius quod tantum illud decimabatur in lumbis quod cum in actu esset deberet hoc debitum et ita Christus solus non erat decimatus. Sed cum actu erat, servitutem hanc solus non debuit.

Prima autem sic patet. Corruptio carnis manet eadem numero in prole quae fuit in parente, id est in illa portione parentis unde proles, quia descenditur cum corruptione eadem numero quam habuit ante descensionem. Sed servitus non eadem numero vel peccatum idem numero transit a parente in prolem. Ergo ubi non est futurum aliud peccatum numero vel alia servitus numero, non dicitur hoc decimatum vel peccasset in parente, sed tantum corruptum in parente. Sed in Christo numquam fuit alia servitus vel culpa numero. Ergo nec peccavit nec decimatus dicitur in parente. Tamen dicitur caro eius in parente corrupta.

225 Item servitus et culpa non contingit primo et per se nisi personae, non naturae. Ergo cum nulla persona peccaverit vel decimetur in lumbis patris nisi possibilis ad haec, cum persona Christi quae est divina persona sit ad haec impossibilis, neutrum dicitur de Christo. Quod illi personae sit haec servitus impossibilis patet, quia qui dat decimam, transfert a se dominium. Sed persona Christi est ita dominus creaturae cuiuslibet quod non potest ea manente non esse dominus. Ergo non potuit dare decimas, quod concedo.

Item quaerebatur an si miraculose hoc granum multiplicaretur non opere naturae nec humana industria cooperante, an tenereris inde dare decimas.

235 Quod non videtur per oleum quod Heliseus multiplicavit viduae. Non enim dixit ei quod daret decimam sed quod tantum redderet et de residuo viveret.

Insuper cui Ecclesiae deberetur cum in nullius fundo creverit? Ergo quod miraculose venit non decimatur, ergo nec Christus qui miraculose fuit de Maria, et tunc non dare decimas. De hoc est professio quod Deus sine omni adminiculo hoc fecerit.

3.1 CUIUS EXCELLENTIA SINGULARIS, quia ei exhibetur superdulia aut latritia etiam propter unionem cum deitate. OBNOXIA FUERIT PECCATO IN MARIA opinionem dicit, vel IN MARIA inter eius conceptionem et sanctificationem in utero, PROPAGATIONE, scilicet naturali generatione, PECCATO SUBIACUISSE, id est fomiti vel animae peccatrici, vel quia quaedam actiones malae sunt coniuncti et “qui facit peccatum, servus est peccati”, *Ioan.* 8 et ita subiacet ei. Ideo caro coagens animae dicitur peccato subiacuisse. DECIMAS DEDIT MELCHISEDECH, *Gen.* 14.

216 sed] si BRV, sicut Cg 223 peccasset] peccasse CP, peccasse *corr. ex* peccasset B
 230 qui] *om.* A, *interlin.* CR || dominium] divinum ABCg 232 concedo] ex his
 patet responsio ad alias, ad tertium et ad quartum et ad sextum de Damasceno *add.* P

235 Cf. IV *Reg.* 4,1–7 246 *Ioan.* 8,34 248 *Gen.* 14,18–20

3.2 TUNC ENIM APOSTOLUS, *Hebr.* 7 PER CONCUPISCENTIAM CARNIS
DESCENDIT, supple MINOR MELCHISEDECH OSTENDITUR, ... QUIA LI- 250
CET IBI FUERIT, id est in Abraham quando dedit decimas. UNDE AUGUSTI-
NUS SUPER GENESIM ad litteram lib. 10 QUAMVIS SECUNDUM IPSAM
rationem qua Levi IBI in Abraham SICUT ILLE Abraham.

4.1 QUOCIRCA PRIMITIAM, capitulum.

QUA NON CARNEM PECCATI, sed sine fomite qualis erat primo ante pecca- 255
tum Adae. CETERA VERO HOMINUM OMNIS CARO PECCATI EST. Caro
peccati dicitur caro in qua aliquando fuit concupiscentia, id est fomes qui quan-
tum potest allicit ad peccandum et quasi radix prorumpit in peccatum. Licet igitur
non peccet, tamen peccati est, quia habet vel habuit radicem peccati insitam sibi.
Sunt qui huius radicis germina exstirpant, *Hebr.* 12: “Contemplantes ... ne qua 260
radix amaritudinis sursum germinans impediat.” Sed radix in terra carnis manet,
Dan. 4: “Succidite arborem et dissipate illam, attamen germen radicum eius in
terra dimittite.” *Rom.* 7: “Scio enim quod non habitat in me, hoc est in carne mea,
bonum.” Sicut ergo dicitur mons oliveti licet nulla olea ibi esset, quia ibi fuerunt
in actu et adhuc radices remanserunt, sic caro peccati dicitur in qua vel aliquando 265
fuit peccatum vel radix remansit, scilicet concupiscentia. SOLA ILLIUS Christi
CONCUPISCENTIA ablative, SED GRATIA, similiter ablative, QUIA ESURI-
IT, *Luc.* 4, SITIIT, *Ioan.* 19. EST ENIM SANCTIFICATA IN UTERO, id est
simul tempore sanctificata et in utero Mariae, id est non prius in utero quam
sanctificata, ET NATA SINE PECCATO originali, ET NEQUE IPSE Christus IN 270
ILLA carne UMQUAM PECCAVIT peccato actuali, QUIA POLLUTIONEM, id
est fomitem vel foeditatem NEQUE EX CARNALI etc. licet mentali NATA EST
caro Christi. AD CORPUS IMMACULATUM, *Sap.* 8: “Veni ad corpus incoin-
quinatum.” ILLUD ... VITIUM, id est fomitem, CAUSA PECCATI originalis,
NEQUE IN EO corpore PECCAVIT Christus actualiter. 275

4.2 ILLI AUTEM SENTENTIAE, capitulum.

QUA SUPRA DIXIMUS CARNEM etc. In principio huius distinctionis prima
auctoritas Chrysostomi SOLVITE TEMPLUM *Ioan.*

4.3 QUIDAM DICERE PRAESUMPSE-
RUNT DOMINICI CORPORIS FOR-
MAM etc. Ad idem Augustinus *De Trinitate* lib. 4 cap. 5, senarius pro anno 280
ponitur, et dicit rationem in praecedenti capitulo, 46 igitur annis, id est quadra-

253 qua] quam BR 254 primitiam] primitiva ABORV, primitiva *marg. corr. ex primitia* P
270 neque] nec ed. 272 neque] nec ed. 275 neque] nec ed.

249 *Hebr.* 7,9–10 251–252 *Aug., De Gen. ad litt.* 10.19.34 (CSEL 28.1, 322) 260–261
Hebr. 12,15 262–263 *Dan.* 4,20 263–264 *Rom.* 7,18 267–268 *Luc.* 4,2 268 *Ioan.*
19,28 273–274 *Sap.* 8,20 278 *Ioan.* 2,19 280–281 *Aug., De Trin.* 4.5.9 (CCL 50,
172)

- gesies sexies sex diebus corpus Domini perfectum est qui computantur ab octavo Kalendas Aprilis quando est conceptus usque ad octavum Kalendas Ianuarii quando natus. Qui sunt 276 dies, scilicet ab annuntiatione usque ad diem nativitatis.
- 285 Augustinus in *Epistola ad Hieronymum*: Semen “primis sex diebus quasi lactis habet similitudinem, sequentibus novem diebus convertitur in sanguinem. Deinde duodecim diebus solidatur” et sunt 45 dies. “Reliquis 18 diebus formatur usque ad perfecta lineamenta omnium membrorum. Et hinc iam reliquo tempore usque ad tempus partus magnitudine augetur”. Secundum hunc ergo modum 46
- 290 annis, id est diebus est corpus Christi formatum et effigiatum, id est ut effigatio esset visibilis quae primo instanti facta fuit. Vel secundum superiorem modum 46 annis, id est quadragesies sexies sex diebus factum est corpus Christi, id est completum magnitudine ut decet perfici in ventre usque ad partum.
- 4.4 ET A RELIQUA carne Virginis PERFECTA EST caro Christi,
- 295 4.5 UT AIT IOANNES Damascenus cap. 51, praeesse autem intemporaliter, INCORPORALITATE deitatis NON EXCESSIT, id est non recessit, TOTUM INCARNATUM Verbum Dei CORPORALITER, id est in corpore, ET DIVINE, id est secundum deitatem, NON COEXTENSA ut sit ubique ACTU INCARNATIONIS, id est actualiter incarnatus.

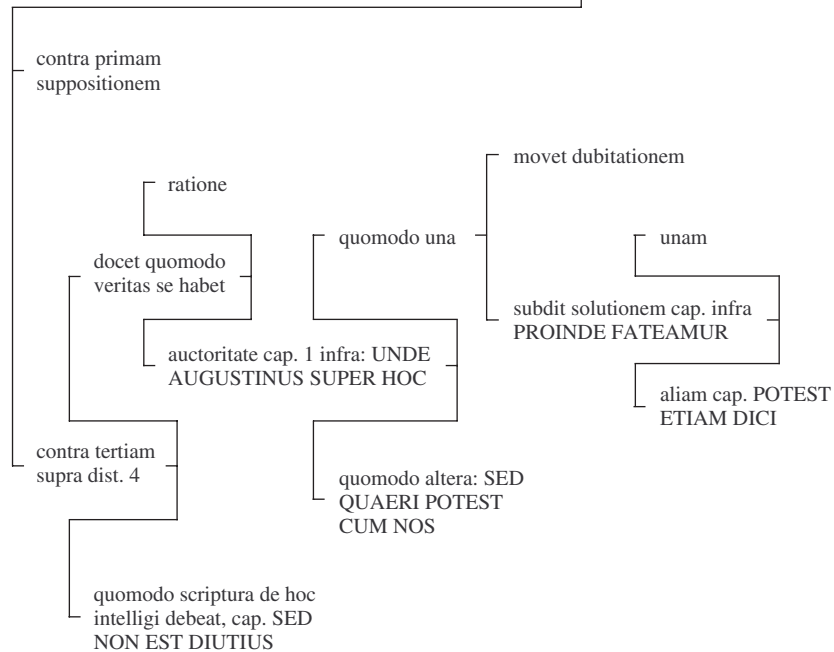
294 perfecta] perfectus ed.

282–283 Id est: 25. Martii 283 Id est: 25. Decembris 285–289 Aug., *De 83 quaestionibus*, q. 56 (CCL 44A, 95) 295 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 51.4 (ed. Buytaert, 194)

DISTINCTIO 4

1.1 CUM VERO INCARNATIO VERBI ... Dist. 4.

Dist. 4. Supra ibi: ILLI AUTEM SENTENTIAE solvit ortas
dubitationes ex proprietatibus carni Christi assignatis

1.1 CUM VERO INCARNATIO VERBI etc.

Augustinus *Enchiridion* cap. 16: “Cum de illo Spiritu regeneratur quisquis
in Christum credit, de quo Iesus generatus regeneratione non eguit.” Incarnatio
Filii attribuitur specialiter Spiritui Sancto, igitur aut quia est propria Spiritui aut 5
communis actio trium, tamen Spiritui appropriata.

Primum posuerunt haeretici et hoc dupliciter. Quidam posuerunt Spiritum
fuisse semen proiectum in Virginis uterum secundum illud *Matt.* 1: “Inventa est

in utero habens de Spiritu Sancto”, et *Luc.* 1: “Spiritus Sanctus superveniet in
 10 te” sicut semen in matricem. Quidam vero posuerunt Spiritum Sanctum fuisse
 patrem humanitatis Christi secundum illud *Matt.* 1: “Quod enim in ea natum est
 de Spiritu Sancto est” et sic arguunt: Quod de aliquo natum est eius est filius.
 Sed Christus secundum humanitatem de Spiritu Sancto est conceptus secundum
 quod dicitur in Symbolo cotidiano: “Conceptus est de Spiritu Sancto, natus ex
 15 Maria Virgine.” Ergo Spiritus Sancti filius est.

Sed prima falsa est, quia “natus ex aqua et Spiritu”, non dicitur filius aquae,
 similiter nec fructus vel folium filius arboris nec pili filii animalium.

Sed contra hos errores sic argue. Impossibile est deitatem creatricem in huma-
 nitatem creatam mutari aut secundum partem aut secundum totum. Sed Spiritus
 20 Sanctus est Deus. Igitur impossibile est eum in humanitatem mutari totaliter sicut
 semen mutatur in prolem, vel secundum partem ut pars patris mutatur in prolem.

Item in Deo operatio est sua essentia. Sed essentia nulli trium est propria et
 omnibus communis. Ergo et quaelibet operatio est tribus personis communis et
 nulli propria. Igitur incarnatio, scilicet haec operatio, est tribus communis, non
 25 propria Spiritui Sancto.

Item si Spiritus Sanctus esset pater humanitatis Christi ut dicit secunda hae-
 resis, tunc aliquid de Spiritu mutaretur in Christi humanitatem, et ita totum quia
 Spiritus non habet partem et partem, et ita secunda et prima dicunt totum Spiritu-
 tum mutatum in Christi humanitatem. Igitur post incarnationem non fuit Spiritus
 30 Sanctus, sed tantum Christi humanitas in quam mutatus est totus.

Igitur dicamus quod Christi incarnatio active est opus trium personarum com-
 munitur, *Is.* 48: “Nunc Dominus Deus misit me et Spiritus eius.” Haec missio
 non fuit nisi incarnatio. Appropriatur tamen haec operatio Spiritui Sancto mul-
 tiplici ratione. Prima quia ex nimia caritate et summa qua nos dilexit Deus,
 35 incarnari voluit Filium, *Eph.* 2: “Propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos,
 cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo.” Sed amor vel caritas
 appropriatur Spiritui Sancto et ita talis operatio illum nimium amorem indicans
 sicut effectus causam.

Item creatio materiae est vestigium summae potentiae in Deo, creatio formae
 40 summae sapientiae, compositio formae cum materia summae bonitatis, ut dic-
 tum est in primo libro. Sed incarnatio est omnis compositionis complementum
 et summum. In elementis enim singulis est compositio prima, scilicet formae et
 materiae. In mineralibus vero est compositio maior, scilicet quattuor elementor-
 um ex forma et materia constantium. In plantis vero compositio ex eisdem et
 45 anima vegetabili. In brutis vero haec omnia sunt composita cum anima sensibi-
 li. In homine vero haec omnia sunt cum spiritu rationali, scilicet omnis naturae

9–10 *Luc.* 1,35 11–12 *Matt.* 1,20 16 *Ioan.* 3,5 32 *Is.* 48,16 35–36 *Eph.* 2,4s.
 39–41 Cf. Fishacre, *In 1 Sent.* 3 (MS London, BL Royal 10.B.viii, f. 15ra l. 52 – rb l. 5)

inimae compositae cum omnibus naturis mediis. In Christo vero est quasi compositio omnium infimarum et omnium mediarum naturarum cum natura suprema, scilicet deitate, et ita est complementum et summum compositionis completum in Christi incarnatione. Igitur bene incarnatio est Spiritui Sancto appropriata sicut et bonitas. 50

Item bonitas est quod se alteri communicat quia bonum est quod est sui communicativum. Sed in hoc facto communicavit se Deus universaliter omni creaturae, id est generibus singulorum quae in Christo sunt, et non tantum per praesentiam ut communicat cuilibet creaturae se Deus nec tantum per gratiam ut bonis, sed per unionem scilicet in unitatem personae assumens omnium naturarum genera. Igitur merito attribuitur per appropriationem Spiritui Sancto sicut bonitas. 55

1.1 SICUT IN SUPERIORIBUS dist. 1, cap. SED FORTE. ET DE IPSO Spiritu Sancto CONCEPTUS, *Matt.* 1: “Inventa est in utero habens de Spiritu Sancto”, ET NATUS, *Matt.* 1: “Quod in ea natum est de Spiritu Sancto est”, QUIA EAM incarnationem IPSE Spiritus, SED QUIA SPIRITUS EST CARITAS, *Ioan.* 4: “Deus caritas est.” ET DONUM PATRIS, *Ioan.* 16: “Ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis”, ET INEFFABILI DEI etc., *Eph.* 2: “Deus qui dives est in misericordia propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo.” INEFFABILI DONO idem quod prius, quia donum est caritas, vel sic: Filium incarnando dedit nobis donum ineffabile. Quippe omnia sunt infinita et ideo ineffabilia, et haec omnia sunt in Christo specie licet non numero, *Col.* 3: “Omnia in omnibus Christus”, et ideo dando nobis Christum dedit omnia, *Rom.* 8: “Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit”, igitur dedit donum ineffabile, igitur *Cor.* 9: “Gratias Deo super inenarrabili dono eius.” SED POTIUS UNO Spiritu Sancto NOMINATO TRES INTELLIGUNTUR hoc effecisse licet ex dilectione quae Spiritui Sancto appropriatur SICUT FIT SAEPE etc. quod uno nominato alii intelliguntur, *Ioan.* 14: “Pater in me manens ipse facit opera” et inquit Filius, *Ioan.* 15: “Sine me nihil potestis facere.” 60 65 70 75

1.2 SUPER HOC iam dicto IN ENCHIRIDIO cap. 50: QUAM VIRGO CONCEPIT, *Is.* 7.

2.1 NON EST DIUTIUS IN HOC IMMORANDUM et ita excusat se de exemplis. NUMQUID DICTURI SUMUS etc., hoc est Augustinus eodem capitulo in

60 quia] quod ed. 61 Spiritus²] sanctus *add.* ed. 65 convivificavit] convivificabit OR
 || ineffabili dono] inaestimabili Dei dono ed. 74 facit] fecit OC 78 diutius ... hoc]
 in hoc diutius ed.

58 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 4.1.1 (ed. Grottaferrata, 2:38); *ibid.* 1.3.1 (26) 59 *Matt.* 1,18
 60 *Matt.* 1,20 61–62 I *Ioan.* 4,16 62–63 *Ioan.* 15,26 63–65 *Eph.* 2,4s. 68 *Col.*
 3,11 69–70 *Rom.* 8,32 70–71 II *Cor.* 9,15 73–74 *Ioan.* 14,10 74–75 *Ioan.* 15,5
 76 Aug., *Enchir.* 12.38 (CCL 46, 71) 77 *Is.* 7,14 78 Aug., *Enchir.* 12.38 (CCL 46, 71)
 79–80 *Ibid.*

- 80 principio et est praeposteratio. CUM HOC ITA SIT ABSURDUM etc., *Ioan.* 3: “Quod natum est ex carne caro est et quod natum est ex Spiritu Spiritus est”, igitur caro Christi non est de Spiritu ut de Patre, ID VALEANT SUSTINERE tamquam blasphemiam in Spiritum Sanctum et ideo irremissibile. PROINDE CUM FATEAMUR, hoc est Augustinus eodem capitulo in fine. DE SPIRITU
 85 etc. Augustinus habet SANCTO et MARIA VIRGINE, et tunc semel posito nomine utimur aequivoce, NON SIT etc. Augustinus habet “quippe”.
 22 NON EST AUTEM, hoc est in *Enchiridio* cap. 51 in principio, ALITER Augustinus habet “alia”, LUMBRICUM qui est vermis nascens in intestinis TANTAE REI materiae tam excellenti, QUI NASCUNTUR EX AQUA, *Ioan.* 3: “Nisi
 90 quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei”. FILII DEI PATRIS, *Matt.* 23: “Unus est enim Pater vester qui in caelis est”, MATRIS ECCLESIAE, *Gal.* 4: “Quae sursum est Ierusalem libera est quae est mater nostra.” SICUT ERGO DE SPIRITU SANCTO etc., id est in hoc est similitudo quod utrobique est nasci et tamen non esse Filium, sed non in modo nascendi
 95 est similitudo. NEQUE TAMEN EST FILIUS SPIRITUS SANCTI, aliter potest dici ut per Spiritum Sanctum intelligatur Filius. Unde Chrysostomus *Super Matthaeum homilia* 1: “Quod nascitur de ea de Spiritu Sancto est.” Spiritum Sanctum ipsum dicit unigenitum Deum sicut ipse de se testatur in Evangelio, quia ‘Spiritus est’ inquit ‘qui vivificat ...’ *Ioan.* 6”. UT ILLI QUI ADOPTANTUR
 100 filii supple, dicuntur adoptantis nec tamen de eo nascuntur.

- 22 DICUNTUR ETIAM FILII GEHENNAE, sed quae ratio huius dicti? Quia locus est principium generationis quemadmodum et pater, unde et patria dicitur, habitatores loci alicuius eius filii dicuntur. Unde *Matt.* 23: “Ierusalem Ierusalem quae occidis prophetas et lapidas eos qui ad te missi sunt. Quotiens volui congregare filios tuos”, sic habitatores inferni filii eius vel mali dicuntur filii gehennae,
 105 quia ut dicit Augustinus in libro *De Trinitate*: Filius dicitur quia fit ut ille, et mali fiunt ut infernus. In inferno enim est vermis et ignis, frigus et fletus, foetor, caligo, daemonum multitudo. De verme et igne, *Is.* 66: “Vermis eorum non morietur et ignis eorum non extinguetur.” De igne et frigore, *Iob* 24: “Ad nimium calorem transeant ab aquis nivium.” Frigus et fletus, *Matt.* 8: “Ibi erit fletus et stridor dentium.” Foetor, *Is.* 3: “Erit pro suavi odore foetor.” Caligo, *Sap.* 17: “Solis illis superposita erat gravis nox.” Daemonum multitudo, *Matt.* 25: “Dis-

80 etc.] *om.* BO 93 sicut] sic ed. 94 et] vel A, *interlin. corr.* PV 95 neque] nec ed. || est Filius] *inv.* ed. 112 solis] sol CR

80–81 *Ioan.* 3,6 84 Aug., *Enchir.* 12.38 (CCL 46, 71) 87 Ibid. 12.39 (CCL 46, 71–72)
 89–90 *Ioan.* 3,5 91 *Matt.* 23,9 92–93 *Gal.* 4,26 96–99 *Ioan.* Chrys., *Opus imperfectum in Matt.*, hom. 1 (PG 56, 634) 99 *Ioan.* 6,64 103–105 *Matt.* 23,37 106 Cf. Aug., *De Trin.* 6.2.3 (CCL 50, 231); 6.3.5 (233) 108–109 *Is.* 66,24 109–110 *Iob* 24,19
 110–111 *Matt.* 8,12 111 *Is.* 3,24 111–112 *Sap.* 17,20 112–114 *Matt.* 25,41

cedite a me maledicti in ignem aeternum qui praeparatus est diabolo et angelis eius.” In peccatore similiter est vermis conscientiae qui nascitur de turpi voluptate, *Iob* 24: “Dulcedo illius vermis”, *Is.* 51: “Sicut vestimentum sic comedet eos vermis et sicut lanam sic devorabit eos tinea.” Item ignis, *Osee* 7: “Omnes calefacti sunt quasi clibanus” qui intus fervet et exterius sordet. Peccatum enim ignis est, *Iob* 31: “Ignis est usque ad consummationem devorans et” obscurum est, *Sap.* 17: “Putant latere se in obscuris peccatis” et ideo est ignis obscurus qualis est infernalis, *Iob* 18: “Nec splendet flamma ignis eius.” Item in peccatore est frigus, *Ier.* 6: “Sicut frigus frigidam facit cisterna aquam suam, sic frigidam fecit malitiam suam.” Item fletus vel dolor, quippe *Ier.* 2: “Scito et vide quia malum et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum”, quia non potest esse sine dolore vermis conscientiae ubi etiam ignis inferni inhaeret cordi. Qui si inhaereret digito, esset dolor importabilis, *Eccli.* 3: “Cor nequam gravabitur doloribus.” Item foetor, *Ioel* 2: “Ascendet foetor eius et ascendet putredo eius quia superbe egit.” Item caligo, *Eph.* 5: “Eratis aliquando tenebrae”, scilicet propter tenebram ignorantiae et culpae. Item daemonum multitudo, *Matt.* 12: “Assumit aliquos septem spiritus nequiores se et ingressi habitant ibi.” Et quia tot sunt mala in peccatoribus, non est mirum si ad se nolunt redire cum hoc sit in quendam infernum intrare, *Eccli.* 28: “Sed utilis magis infernus quam illa.” Hoc dicitur de lingua mala, quanto magis verum est de mala conscientia. Haec enim vitari potest, illa non.

^{2.2} SED IN ILLAM PRAEPARATI, addit Augustinus, sicut filii regni qui praeparantur in regnum, *Matt.* 8: “Filii autem regni eicientur in tenebras exteriores.”

^{2.3} CUM ITAQUE DE ALIQUO hoc dicit Augustinus in *Enchiridio* cap. 5, NEC RURSUS OMNIS QUI DICITUR FILIUS DE ILLO SIT NATUS etc. Nota: Est enim filius naturali generatione, sic Christus Filius Dei. Creatione, sic mali filii Dei. Adoptione, sic boni filii Dei. Praeparatione, sic filii gehennae et regni. PROFACTO MODUS ISTE. Hoc est Augustinus in *Enchiridio* cap. 53. QUA HOMO, id est natura humana, NATURAE SUAE, id est humanitatis assumptae, ILLI HOMINI NATURALIS, quia eam cum natura inamissibiliter sicut naturam accepit. ADIUNCTUS quoad animam, CONCRETUS quoad corpus, GRATIA CORPORALITER REPLETUS, *Col.* 2: “In ipso habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter.” ‘Omnis’ et ideo repletus, *Eccli.* 24: “In me omnis gratia.”

114–115 voluptate] voluntate CgP 126 item] ergo A, iterum CO 137 rursus] cursus ACgOP

115 *Iob* 24,20 115–116 *Is.* 51,8 116–117 *Osee* 7,7 118–119 *Iob* 31,12 119 *Sap.* 17,3 120 *Iob* 18,5 121–122 *Ier.* 6,7 122–123 *Ier.* 2,19 125–126 *Eccli.* 3,29
126–127 *Ioel* 2,20 127 *Eph.* 5,8 128–129 *Matt.* 12,45 131 *Eccli.* 28,25 134 Aug., *Enchir.* 12.39 (CCL 46, 71–72) 135 *Matt.* 8,12 136 Aug., *Enchir.* 12.39 (CCL 46, 71–72)
140 *Ibid.* 12.38 (CCL 46, 71) 144–145 *Col.* 2,9 145 *Eccli.* 24,25

CORPORALITER secundum omnem dimensionem spiritualem, *Eph.* 2: In caritate radicatus et fundatus ut comprehendat non cum sed prae omnibus sanctis “quae sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum.”

2.4 POTEST ETIAM DICI CHRISTUS, capitulum.

150 Alia ratio. Prima ratio fuit completior, haec insufficientior. Prima enim duo dicit, scilicet quare incarnatio attribuitur Spiritui Sancto et quare potius ei quam Patri. Haec tantum dicit alterum, scilicet quomodo vere attribuatur Spiritui Sancto, sed eadem ratione tantum Patri. ET IPSE FACTUS EST, *Gal.* 4: “Factum ex muliere.” CONCEPTUS ERGO ET NATUS etc., igitur est filius creatione et
155 etiam natura, ergo est duo filii.

Contra. Augustinus *De ecclesiasticis dogmatibus*: “Verus Deus et verus homo, unus Filius, non igitur duos Christos neque duos filios” fatemur.

Solutio. Non sequitur ‘duo filii’ sed potius ‘dupliciter filius’. Immo nec hoc concedatur, quia nomine semel posito uteremur aequivoce, NON QUOD
160 SPIRITUS SANCTUS AFFUERIT VIRGINI PRO SEMINE.

Chrysostomus *Super Matthaëum homilia* prima: “Unigenito Deo Virginem ingressuro Spiritus Sanctus praecessit ut praecedente Spiritu Sancto in sanctificatione nascatur Christus secundum corpus divinitate ingrediente pro semine”. Sed in hoc est similitudo quod in aliis mulieribus ingreditur semen res foeda,
165 in hac vero res mundissima, scilicet Spiritus Sanctus id est mundus ad differentiam spirituum immundorum, tamen non fuit spiritus semen unde proles sed efficiens et multo aliter quam semen maris quod secundum Aristotelem est ad semen feminae ut artifex ad scamnum.

2.5 LEGITUR DE MARIA, *Matt.* 1, QUOD INVENTA EST IN UTERO HABENS. Chrysostomus *Super Matthaëum*: “Cum inventa est in utero habens”:
170 “Sine dubio a sponso suo Ioseph qui zeloso amore semper se admonente vitam circumspiciebat Mariae”, et infra: “Ex magno amore zelus nascitur. Hic et maritalem zelum et uteri clamantis accusationem sola praeteritae conversationis documenta vincebant.” “O inaestimabilis laus Mariae, magis credebat castitati
175 eius quam utero eius et plus gratiae quam naturae, conceptionem manifeste videbat et fornicationem suspicari non poterat. Possibilius credebat mulierem sine viro posse concipere quam Mariam posse peccare.”

149 capitulum] quartum add. CP 156 Augustinus] om. ABCCgPRV 162 ut] vel CgV

146–148 *Eph.* 3,17s. 153–154 *Gal.* 4,4 156–157 Id est Gennadius, *De eccl. dogm.*, cap. 2 (PL 42, 1213) 161–163 Ioan. Chrys., *Opus imperfectum in Matt.*, hom. 1 (PG 56, 634) 161 *Matt.* 1,18 167–168 Arist., *De gen. animal.* 1.21 (729b 16–17) 169 *Matt.* 1,18 170–177 Ioan. Chrys., *Opus imperfectum in Matt.*, hom. 1 (PG 56, 633)

2.5 AUT EX SUBSTANTIA ut proles de patre materialiter AUT EX EIUS POTESTATE, scilicet ex agente efficienter. Duplicem enim ‘ex’ notat circumstantiam FILIUS QUI A PATRE, *Ioan.* 8: “Ex Deo processi et veni”. ET SPIRITUS SANCTUS QUI A PATRE, *Ioan.* 16: “Ego mittam vobis a Patre Spiritum veritatis”. EX DEO OMNIA, *Rom.* 11: “Ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia.” IN UTERO HABUIT, *Matt.* 1: “Inventa est” etc.

2.5 SI VERO QUASI EX OPERATIONE ET POTESTATE EIUS VIRGO CONCEPIT etc.

Quaerunt aliqui an nova potentia generandi sit collata Virgini, an tantum naturalis potentia ei infuerit, collata tamen miraculose ut visio scilicet naturalis potentia caeco nato.

Item de actu huius potentiae quaeritur an fuit naturalis sicut videre fuit naturale caeco illuminato vel miraculosus. Et dicunt multi quod et potentia et actus et totum quod ibi factum est fuit supra naturam et miraculosum et nihil naturale.

Quod autem potentia non sit nova videtur. Illam enim dico novam cuius species est nunc vel tunc primo creata. Sed vult plane Augustinus *Super Genesim ad litteram* quod nullam novam speciem creavit Deus post opera sex dierum cui consonat quod supra dixit dist. 3 cap. 1 ibi: POTENTIAM QUOQUE GENERANDI etc. et infra eodem cap. CUI COLLATA EST etc.

Dico ergo quod fuit in Maria naturaliter potentia generandi qualis est in aliis mulieribus. Sed in hoc fuit differentia quod educens hanc potentiam in actum in aliis mulieribus est vir et natura mulieris, immo et cum viro tamquam vir et extrinsecus agens stellarum virtus. “Homo enim generat hominem et sol” et natura mulieris quasi intrinsecum agens. In Maria vero proportionaliter educens eius potentiam generativam in actum quasi correspondens eius agenti extrinseco Spiritus Sanctus qui in eam supervenit, et tamquam correspondens intrinseco agenti fides eius. Nihil enim stella, nihil homo in illius carnis segregatione operabantur, sed Spiritus Sanctus et fides. Et ideo in aliis mulieribus totum est naturale, quia et potentia generativa et educens de potentia in actum, hic autem potentia naturalis, sed educens est supra naturam, scilicet Spiritus et fides, et ideo actus posset dici partim naturalis, partim supra naturam. Debet tamen potius dici supra naturam et miraculosus, quia debet denominari ab educente potius quam ab educto.

178–179 eius potestate] *inv.* ed. 189 fuit¹] fuerit ABCg 205–207 et²... fides] *margin.* O

180 *Ioan.* 8,42 181–182 *Ioan.* 15,26 182 *Rom.* 11,36 183 *Matt.* 1,18 193–194 Aug., *De Gen. ad litt.* 5.20.41 (CSEL 28.1, 164) 195–196 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 3.1.3 (ed. Grottaferrata, 2:32) 196 *Ibid.* 3.1.4 (33) 200 *Auctoritates Aristotelis*, n. 65 (ed. Hamesse, 145); Arist., *Phys.* 2.2 (194b 13)

210 Igitur cum quaeritur an potentia nova infuerit Mariae, dico non quia non fuit nisi potentia generandi quae est aliarum, et potentia Spiritus Sancti et fides quorum quodlibet erat ante Mariam.

Sed an naturalis illa potentia generandi sit collata Virgini miraculose, quaeritur.

215 Quod videtur quia non est in aliqua potentia generandi cum virtute, scilicet sine viro. Sed dico non est simile de potentia collata caeco nato. Ibi enim potentia naturalis collata est miraculose. Sed si ita esset quod virtus visiva esset in aliquo naturaliter et cum ea impedimentum impediens eam ne ageret ut tela super pupillam, si virtute supra naturam educeretur illa potentia in actum videndi non remoto illo impedimento sed manente in oculo, diceremus potentiam naturalem
220 et nullam novam potentiam ei collatam. Sic in proposito generativa naturaliter infuit Mariae sed cum impedimento quo impediabatur naturaliter procedere ad actum scilicet cum virginitate, nec est simile de actu videndi in caeco illuminato et de actu generandi in Maria. Ibi enim potentia naturalis est collata videndi et remotum est omne impediens, id est quod debet naturaliter impedire, et ideo
225 illa potentia exivit in actum naturalem et naturaliter et fuit totaliter actus naturalis. Hic autem propter adiunctum impedimentum naturale non poterat potentia generativa exire in actum nisi adiutorio virtutis supra naturam.

3.1 SED QUAERI POTEST, capitulum.

CUR APOSTOLUS EUM FACTUM DICAT etc., *Rom.* 1: “Qui factus est ex semine David secundum carnem.” Hic quaeritur quare non dicitur genitus sed
230 factus. Et dicit Magister unam rationem, et patet quod si ad Deum referatur, non immerito dicitur factus, scilicet a Deo, quia quod exit in esse, aut de nihilo est et tunc creatum, aut de aliquo et tunc aut est de eo a quo est vel de alio. Si primum, tunc genitum, si secundum, tunc factum dicitur. Quia ergo Christus
235 secundum humanitatem a Deo est sed non ex Deo sed ex carne Virginis, merito sicut nos omnes dicitur factus a Deo, *Ps.*: “Ipse fecit nos et non ipsi nos”, sed et magis quam nos speciali, scilicet quodammodo dici potest factus a Deo. Quippe Deus prolem effigiat et format in ventre, *Ier.* 1: “Priusquam te formarem in utero novi te”, *Macch.* 7: “Nescio qualiter in utero meo apparuistis. Neque enim ego
240 spiritum et animam donavi vobis et vitam et singulorum membra non ego ipsa compegi, sed mundi creator qui formavit hominis nativitatem.” Sed certe cum ipse Deus effigiat prolem, non solus hoc facit sed cooperante natura, sed in effigiatione corporis Christi solus Deus operatus est sine naturae cooperatione. Quippe subito hoc factum est quod non facit natura et ideo specialiter dicitur factus a Deo,
245 *Ps.*: “Tu formasti me”, id est effigiasti, “et posuisti super me manum tuam”, id

210 dico] quod *add.* OC 243–244 subito hoc] hoc subito *inv.* CgR

229–230 *Rom.* 1,3 236 *Ps.* 99,3 238–239 *Ier.* 1,5 239–241 *II Macch.* 7,22s. 245 *Ps.* 138,5

est Filium tuum uniendo mihi. *Is.* 43: “In gloriam meam creavi eum”, quantum ad animam “formavi eum”, id est genui eum formam omnium ratione personae divinae in Christo, “et feci eum” in corpore.

Sed merito quaeritur cum ut patet respectu Dei dicitur factus, respectu Virginis quid dici debeat, scilicet an genitus vel nihil. 250

Et videtur quod non genitus. Gignens enim ad genitum habet necessario habitudinem duplicem, scilicet causae efficientis et materialis. Sed quae est actio efficientis cum gignit nisi descisio seminis, hoc est separatio carnis a carne? Nam gignere est univocum mari et feminae, sed ad prolem non facit mas nisi seminis descisionem. Ergo et talis descisio in femina est sua gignitio. Igitur si Virgo 255 nihil egit de hac actione sed tantum virtus divina et supra naturam, scilicet separationem carnis a carne Virginis, sequitur ut ipsa non habeat respectu Christi rationem efficientis et ita nec parentis.

Solutio. Credidit Maria promittenti, consensit operanti Spiritui Sancto. Consentire autem et credere non nihil agere est, maxime cum res non fuerit sine fide et consensu eius. Unde fides Mariae secundum Bernardum fuit fermentum quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, id est triplici natura in Christo, “donec fermentaretur totum”, ut dicitur *Matt.* 13, *Luc.* 1: “Beata quae credidisti quoniam perficientur ea quae dicta sunt tibi a Domino”. Quod si aliquid amplius actionis habuit Virgo in conceptione nescio. Cum autem iam fuerit quasi duplex educens potentiam eius generativam in actum, potest actus attribui utrique et proinde fidei Mariae et sic Mariae. Unde cum credentem sanasset miraculose Christus, dixit *Matt.* 9: “Fides tua te salvam fecit”, *Matt.* 13: “Non fecit ibi multas virtutes propter incredulitatem ipsorum.” Vel potest dici: Est principium generationis activum, scilicet mas, et passivum, scilicet femina, et sicut mas dicitur gignere agendo, sic femina patiando. Et si hoc, tunc Maria sustinens patienter Spiritus Sancti divinam operationem genuisse dicitur Christum. Primum tamen est melius. Gignere enim sonat aliquam actionem, non tantum passionem, et ideo dicitur theotocos, id est Dei genitrix, Damascenus cap. 56: “Theotocon autem, id est Dei genitricem principaliter et vere sanctam Mariam Virginem praedicamus.” 275

^{1c} Sed contra hoc obicitur. Quia ex dictis, scilicet si nihil egit nisi ex fide et consensu, videtur quod Christus non sit filius naturalis Mariae sed supra naturam.

^{2c} Item cum fides et consensus sint voluntatis et diversa sint principia voluntas et natura, et natura non voluntas est principium filii naturalis, non erit Christus eius filius naturalis. 280

Responsio. Natura dicitur dupliciter secundum Aristotelem, scilicet materia et forma, et dicitur genitum naturale propter acceptam naturalem formam ab

249 ut] *om.* AC, *marg.* B 258 parentis] parientis P

246–248 *Is.* 43,7 261–262 Bern., *De consid.* 5.10.22 (ed. Cist., 3:484) 263 *Matt.* 13,33
 263–264 *Luc.* 1,45 268 *Matt.* 9,22 268–269 *Matt.* 13,58 274–275 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 56.1 (ed. Buytaert, 207)

aliquo, ut cum ignis commutat aerem in ignem, similiter propter acceptam naturalem materiam, ut tu es filius patris tui qui ad hoc ut esses nihil aliud fecit nisi
 285 quod descendit de sua materia in matricem unde fieret corpus tuum. Si ergo ideo tu es filius naturalis patris tui quia voluntas communicandi tibi de sua naturali substantia cum actu fuit in eo, consimiliter et mater Christi est Maria et ipse est eius naturalis filius propter idem.

Ad primum ergo contra dic quod ibi fuit actio supra naturam et insuper naturalis, scilicet voluntas naturalis qua appetit naturaliter mulier esse mater et eius
 290 actus.

Ad secundum patet quod cum fide et assensu voluntatis superioris partis rationis fuit et inferioris qua naturaliter appetit omnis mulier gignere ut homo generare.

3.1 ET ALIO LOCO, scilicet *Gal.* 4. CONCRETA EST simul ex mare et femina,
 295 ET CORPUS organicum, VIRTUTE SPIRITUS SANCTI est, supple non creata, sed ex Virginis carne separata.

3.2 IN CONCEPTIONE VIRGINIS activae qua Virgo concepit, QUAE CONSTAT EX SEMINE singulariter, QUIA FACTUS EST. Tunc enim dicitur factum quid ab alio cum procedit per ipsum agentem in esse ex aliena materia. Sic
 300 respectu Spiritus Sancti dicitur homo Christus factus.

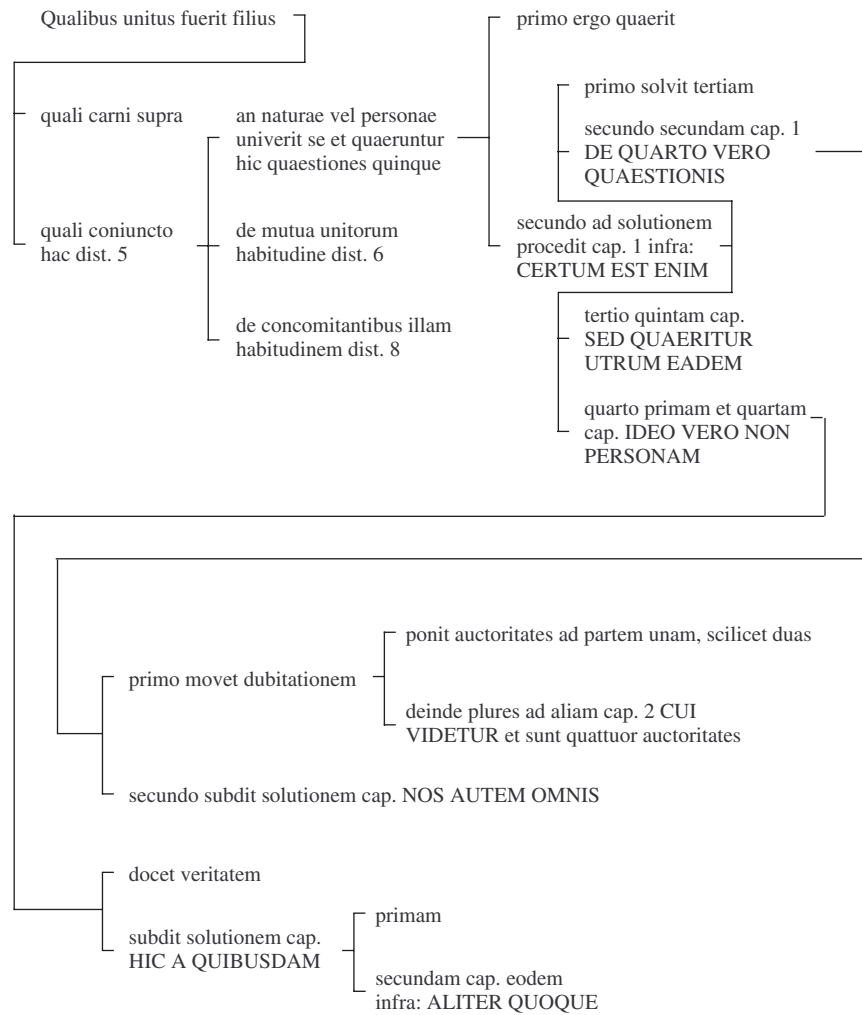
284 qui] quo C 295 supple] scilicet Cg, simul R

294 *Gal.* 4,4

DISTINCTIO 5

1.1 PRAETEREA INQUIRI OPORTET ... Dist. 5.

Huius distinctionis divisionem ad modum arboris ramificatae sic depingo.

[UTRUM DIVINA NATURA ASSUMPSERIT HUMANAM]

In hac distinctione primo quaeratur an divina natura assumpserit humanam.
Quod sic videtur et auctoritate et ratione.

5 Auctoritate. Damascenus: Natura Verbi incarnata est, scilicet carni unita est.
Et quid dicat naturam Verbi, ibidem subditur: Cyrillus dixit naturam Verbi non
hypostasim tantum nec naturam communem tantum, “sed communem naturam
in Verbi hypostasi totaliter consideratam”.

Item idem: In Domino nostro Iesu Christo non partes partium intuemur, sed
10 quae proximo componunt, id est deitatem et humanitatem.

Item permanserunt post unionem naturae incommassatae et proprietates illae-
sae.

Item leprosi egit purificationem propter eam quae ad divinam voluntatem unio-
nem.

15 Item “secundum beatos Athanasium et Cyrillum deitatem dicimus unitam esse
carni.”

Ratione sic. Filius et humanitas propter coniunctionem unionis communicant
sibi mutuo suas proprietates. Sed multo viciniora sunt sine comparatione natura
divina et Filius, quia ibi unio, hic omnimoda unitas. Igitur si Filius est incarnatus,
20 et essentia.

Item sunt nomina primae intentionis et nomina secundae intentionis, ut spe-
cies, genus, individuum et huiusmodi. Et quidquid praedicatur de individuo, et
de communi similiter exceptis intentionibus secundis. Igitur cum esse incarna-
tum sit primae intentionis et convenit Filio, convenit et essentiae communi tribus
25 personis. Igitur quia Filius incarnatus, et Deus. Et si Deus, et deitas, quia omnino
idem sunt in Deo concretum et abstractum.

Item praedicatorum quaedam sunt essentialia, quaedam accidentalia, et acci-
dentialia potius singularibus et essentialia universalibus conveniunt per se, ut quia
homo animal, ideo Sortes animal, et quia Sortes albus, ideo homo albus. Sed
30 esse unibile carni est praedicatum essentialia. Ergo magis per se convenit essen-
tiae communi quam personae. Minor sic patet. Nullum accidens cadit in Deum,
ergo incarnari cum sit in Deo, non est accidens vel accidentale ei.

Item Damascenus: “Omne quod in multis consideratur, non cuidam quidem
plus, cuidam autem minus existens substantia nominatur”. Sed posse incarnari,

5 scilicet] id est OR 8 hypostasi] apostasi ABOP 9 idem] om. AB 11 item] ite-
rum ACO

5 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.6 (ed. Buytaert, 190–91) 7–8 Ibid. cap. 55.2 (206);
Cyrillus, *Epist.* 44 ad Eulogium (PG 77, 226C–D); cf. *Epist.* 46 ad Succensum (PG 77, 242
B–C); *Apologeticus contra Theodoretum*, Anathema 2 (PG 76, 401A) 9–10 Ioan. Dam., *De*
fide orth., cap. 47.6 (ed. Buytaert, 176–78) 11–12 Cf. ibid. 47.6 (177) 13–14 *Matt.* 8,2;
Marc. 1,40 15–16 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.6 (ed. Buytaert, 190–91); cf. Cyrillus,
De recta fide ad reginas 9 (PG 76, 1211A) 33–34 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 60.3 (ed.
Buytaert, 245); ex: Eulogius Alexandrinus, *Fragmenta* (PG 86.2, 2953C)

scilicet talis potentia est communis tribus personis et aequaliter, ut dicit Magister 35
dist. 1 huius tertii, cap. SI VERO QUAERITUR. Ergo est praedicatum substan-
tiale. Et si potentia, tunc et actus. Igitur ‘incarnari’ est praedicatum essenziale.

Item Damascenus: “Quod omnibus communiter inspicitur, naturam caracte-
rizat”, id est designat “in his quae sub ipso atomis”.

Contra sunt auctoritates ut patet infra hac eadem distinctione cap. 1 LEGITUR 40
IN TOLETANO etc., et rationes plures.

^{1.c} Prima. Filius et humanitas assumpta ita sunt unita in Christo ut mutuo suas
sibi communicent proprietates ut dicatur Filius Dei mortuus et crucifixus et homo
Deus et huiusmodi. Et huius mutuae communicationis causa est unio assumptis
et assumpti. Igitur si essentia divina vel divina natura habet cum humanitate illa 45
eandem et tantam unionem quam vel quantam Filius, oportet dici quod divina
essentia vel deitas mortua est et crucifixa et homo et nata de Maria.

Contra. Damascenus: Naturam Verbi passam carne neque umquam audivi-
mus.

Item idem: Quoniam deitas generata est vel incarnata est vel humanata est 50
nequaquam audivimus.

Item idem: Non possumus dicere ‘natura Verbi passa est’. Non enim passa
est deitas in ipso.

^{2.c} Item natura divina est quiddam simplicissimum. Simplex autem cum unitur,
totaliter unitur, ut patet in puncto si lineae vel alteri unitur puncto. Igitur si 55
essentia esset carni unita, quaelibet persona quae est eadem essentia, esset unita.

^{3.c} Item si incarnatum esse convenit naturae divinae, aut per se aut per accidens.
Si per accidens, ergo per aliud vel aliquo modo alterum. Sed si per aliquem,
constat non nisi per Filium. Sed certe Filius non est aliud nec alterum. Ergo si
ei convenit, hoc non per accidens sed per se. Sed quod per se dicitur de aliquo, 60
de omni et semper dicitur de quo illud praedicatur. Igitur et Patri et Spiritui sicut
Filio convenit incarnari.

^{4.c} Item quaecumque uni et eidem maxime indivisibili sunt eadem, sibi invicem
sunt eadem, ut patet de lineis copulatis ad unum et idem, scilicet punctum in-
divisibile. Igitur si deitas et humanitas sunt unita, et Pater et deitas plus habent 65
quam unionem quia unitatem, patet quod caro et Pater erunt unita.

^{5.c} Item anima habens memoriam, intelligentiam et amorem, ut docet Augustinus,
est imago Trinitatis in Deo propter unitatem essentiae et potentiarum Trinitatem.

38 Damascenus] *om.* OP 40 1] 2 BPV, *om.* ACg || legitur] *enim add.* ed. 41 in]
concilio *add.* ed. 43 communicent] communicant BCgRV, *om.* A || mortuus] morta-
lis AR 52 item] *om.* BCCgR || idem] *om.* APV 60 non] *est add.* AV, *erit add.* P,
est add. interlin. R 64–65 indivisibile] indivisibilem BCRV

35–36 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 1.2 (ed. Grottaferrata, 2:26) 38–39 Ioan. Dam., *De fide orth.*,
cap. 58.10 (ed. Buytaert, 219) 40–41 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 5.1.4 (ed. Grottaferrata, 2:42–43)
63–64 Cf. Euclides, *Elementa* 1, axioma 1 (ed. Heiberg, 11) 67–68 Aug., *De Trin.* 15.7.10
(CCL 50A, 434–35)

Igitur cum quia essentia animae est unita carni, necesse est quamlibet eius potentiam esse carni unitam, cum non minus sit Deus unitus humanitati quam anima carni, sequitur si essentia divina est unita carni quod quaelibet persona.

^{6c} Item est unio Dei et creaturae triplex. Una praesentiae, sic omni creaturae est quodammodo unitus, quia omnes ei quodammodo adhaerent. Qua adhaerentia sustentantur in esse ne cadant in nihil. Alia est gratiae, de qua *Cor.* 6: “Qui adhaeret Deo unus spiritus est.” Tertia quodammodo naturae ut in Christo, et haec est maxima unio aliarum. Igitur cum in prima et secunda non possit uniri essentia sine singulis personis, multo fortius illa maxima unione non poterit uniri essentia divina creaturae nisi omnes personae unirentur. Sed hoc est falsum. Ergo falsum est essentiam esse carni unitam in Christo.

[SOLUTIO]

⁸⁰ Solutio. Concedo quod essentia est unita carni et ita primis auctoritatibus et rationibus consentio. Et ad alias respondeo quod ita unita est essentia carni quod tantum unica persona.

Ad primum igitur ut perfecte solvatur, duo oportet dicere. Unum quare incarnari quod convenit Filio, convenit et essentiae potius quam alia praedicata quae Filio conveniunt, scilicet ‘passum esse’, ‘mortuum esse’ et huiusmodi. Secundum est quare haec praedicata non conveniunt essentiae sicut personae.

Et dico ad primum quod cum dicitur ‘essentia vel Filius est incarnatus’, nihil affirmatur de essentia vel persona. Quia si hoc, tunc aliquid diceretur inesse essentiae vel personae, quod ante non infuit et ita creatura aliqua eis inesse diceretur quod esse non potest. “Est enim regula ... ‘nulla proprietas creata inest essentiae divinae’. Unde nullum adiectivum adiective retentum significans proprietatem creatam vere praedicatur de divina essentia” nisi dicat relationem, et tunc non est praedicatum de Deo per se. Sicut igitur cum hoc ferro manente immobili et circa ipsum accenso igne verum est ferrum igniri, id est igni uniri non per se sed potius ignis unitur ferro, mutatio enim facta est circa ignem, non circa ferrum, et ideo cum dico ferrum igniri, potius praedico unionem cum ferro de igne quam e converso et ita est in relativis identitatis de quorum numero est unitio, sic cum dicitur essentia incarnatur, id est carni unitur, potius unionem dico inesse carni ad essentiam quam e converso. Mutatio enim in carne facta est, non in essentia divina. Haec est ergo per accidens vel minus per se ‘essentia est incarnata’, et ideo non habet aliam veritatem quam sua per se, scilicet caro est unita essentiae. Sic ergo patet quomodo hoc praedicatum convenit essentiae et

96 unionem] unionem CgO

74–75 I *Cor.* 6,17 90–92 Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 5 (ed. Principe, 177 n. 52); cf. Steph. Langton, *Comm. in 3 Sent.* 1.3.5: “nulla proprietas creata est in Deo” (ed. Landgraf, 104); cf. Guil. Altis., *Summa aurea* 3.1.3.4 (ed. Grottaferrata, 3.1:23)

quare, scilicet quia dicit relationem identitatis. Alia vero praedicata non dicunt relationem sed accidentia absoluta, et ideo non convenit essentiae esse natam vel passam sicut incarnatam. Licet enim esse natam dicat relationem, non tamen 105 identitatis sicut unitio sed potius diversitatis.

Ad secundum dico quod unio numquam hoc facere potest ut proprietates unibilium mutuo sibi conveniant. Proprietas enim corporis nullo modo de anima praedicatur nec e converso, licet habeant unionem, sed plus exigitur quam unio ad hoc quod aliqua sibi mutuo suas communicent proprietates, scilicet vera identitas et unitas. Et ideo quia ille homo et essentia divina non habent nisi unionem, non autem identitatem aliquam vel unitatem, ideo non communicant mutuo sibi suas proprietates, nec est divina essentia nata vel alba licet ille homo, nec ille homo Pater vel Spiritus licet essentia sit Spiritus. Filius vero et ille homo habent non tantum unionem sed et identitatem et unitatem personae, et ideo ratione illius unitatis proprietas unius alteri convenit et e converso. 115

1.c0 Et ex hoc patet solutio ad primum per interemptionem huius ‘unio est causa quare Filius et humanitas mutuo sibi suas communicant proprietates’.

2.c0 Ad secundum. Haec est minus per se ‘essentia est unita’ quam haec ‘Filius est unitus’ et hoc innuere forte voluit Damascenus infra hac eadem distinctione cap. 120 NOS AUTEM, OMNIS etc. ibi: IN HUMANATIONE VERBI DEI AIMUS OMNEM ET PERFECTAM NATURAM DEITATIS IN UNAM HYPOSTASEON INCARNATAM ESSE, et ubi unum non est nisi propter alterum, ibi in una non est alia veritas quam in altera. Ideo haec ‘essentia est unita carni’ non habet aliam veritatem quam haec ‘Filius est unitus’, et ideo non sequitur magis ‘essentia est unita, ergo Pater’ quam si diceretur ‘Filius est unitus carni, ergo Pater’, 125 sed tamen angit adhuc unitas Patris et Filii. Quippe ex quo omnino id ipsum sunt et quiddam indivisibile, quomodo potest unus alicui uniri ita quod alter non sit unitus saltem per accidens? Sicut si idem est Sortes et musicus, sequitur ‘si Sortes est unitus alicui ut meretrici quod est musicus’ cum non magis videantur 130 idem hoc musicum et Sortes quam Pater et Filius.

Sed dico est unitas et est unio vel unitio. In incarnatione autem Filii hoc factum est quod personalitas quae ante erat tantum Filii, esset insuper hominis illius personalitas et ita identitas. Et indifferentia personalitatis est in hoc homine et Dei Filio, et certe sicut alia persona est Filius quam Pater, ita possibile esse 135 patet hanc personam, scilicet Filii fieri personam hominis ita quod non propter hoc nec per se nec per accidens persona Patris fieret persona hominis.

105 natam] incarnatam A, om. Cg 113 nata] nigra P 120 infra] in BP 121–122 omnem] et tantum A, tantum C 122 unam] una eius ed. || hypostaseon] hypostasium ed. 134 personalitas] personalitatis ACOPRV

120 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50. 2 (ed. Buytaert, 187–88) 120–123 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 5.1.10 et 12 (ed. Grottaferrata, 2:45)

Exempla autem ad hoc induci possunt duo. Essentialiter dictorum de Deo nullo modo est numerus vel distinctio. Proprietatum vero personalium vere est
 140 numerus, idearum vero medio modo. Unde Augustinus de eis dicit quod sunt numerus sine numero, ut numerus sicut convenit cum personis sine numero, sic cum essentialiter dictis. Igitur minor est distinctio idearum quam personarum. Igitur cum essentia divina secundum asini ideam sit causa asini, esse autem causam est simile praedicatum sicut incarnari, nec tamen eadem essentia secundum ideam
 145 hominis est causa asini. Multo fortius potest una persona et essentia secundum unam personam incarnari et non secundum alteram.

Item eadem essentia omnino est in memoria et intelligentia et amore. Idem enim est intellectum, memoratum et amatum, et tamen id secundum quod est in intelligentia, quodammodo incorporatur, cum voci unitur et voce exprimitur, quae
 150 corpus est secundum Augustinum, et tamen non id ipsum existens in memoria. “Voces enim sunt notae intellectuum”, non memoratorum.

Sed attende quod est similtas tripliciter, scilicet praesentium, cohaerentium et indifferentium. Uniri autem videtur dicere simultatem praesentium et amplius scilicet cohaerentium, non autem indifferentium. Igitur cum hoc sit necesse, quia
 155 idem sunt Pater et Filius in essentia quod ubi unus ibi sit et alius et ita habeant simultatem praesentium insuper et cohaerentium, quia a quocumque persona Filii est inseparabilis, et persona Patris similiter. Et uniri non videtur dicere nisi et praesentiam et cohaerentiam cum hae Patri conveniant per Filium, quomodo non convenit Patri uniri sicut et Filio. Pater enim est praesens carni sicut Filius et
 160 inseparabilis ab ea sicut Filius, incarnari autem non videtur dicere plus quam uniri carni, sicut dicit Damascenus, quia sicut igniri non est nisi igni uniri, sic incarnari non est nisi uniri carni. Et si hoc, quomodo non dicitur Pater incarnatus sicut Filius, licet non unitus in unitatem personae sicut anima dicitur incarnata?

Fateor nescio respondere si incarnari vel uniri carni nihil aliud dicit quam
 165 quod dictum est. Sed aestimo hoc profundum pertinere ad id ad quod se Ioannes indignum fatebatur cum dixit: “... cuius non sum dignus corrigiam calceamenti solve”. Quod si uniri carni in Deo importat non tantum hoc sed insuper unitatem personalem, tunc patet responsio ut supra dixi. Qua autem ratione uniri carni plus importat in Deo quam in aliis, nescio nisi si creaturae non potuit uniri
 170 Creator nisi sic ut una persona esset utriusque. Quod an sit verum ad id pertinere credo quod dicit *Isaias* 53: “Generationem eius quis enarrabit.” Verumtamen non videtur quod possit essentia divina uniri humanitati ita quod nulla persona per se.

141 sicut] sic COP 148 in] om. ABCgPV 154 quia] quod ACg 157 et³] om. BCg
 162 non est] om. ABCCgORV 167 hoc] haec ABRV 169 importat] importet BCCg
 RV

140–141 Aug., *De Gen. ad litt.* 4.3.8 (CSEL 28.1, 99) 149–150 Aug., *De Trin.* 15.11.20 (CCL 50A, 487); *De Gen. ad litt.* 1. 9.16 (CSEL 28.1, 13) 151 Arist., *De interpret.* 1 (16a 3–4); *Auctoritates Aristotelis*, n. 1 (ed. Hamesse, 304) 166–167 *Luc.* 3,16 et *Ioan.* 1,27 171 *Is.* 53,8

Tunc enim coniunctum ut Christus nullius esset personae quia personalitas est a digniore, tunc autem dignius nulla esset persona, id est habens personalitatem. Tamen non assero.

^{3.c0} Ad tertium iam patet. Licet enim non per se, nec tamen audeo dicere per accidens sed minus per se. Quod autem dicitur magis per se de aliquo, hoc omni convenit.

^{4.c0} Ad quartum iam patet similiter. Licet enim Pater et essentia sint idem, et essentia et caro unita, non tamen Pater et caro, quia essentiam esse unitam hoc non est nisi Filius esse unitum. Potest autem Filius uniri sine Patre sicut supra dictum est.

^{5.c0} Ad quintum non est simile de trinitate animae quantum ad hoc, quia potentiae animae personae non sunt. Tota autem solutio dicta fundatur super unitatem personalem.

^{6.c0} Ad sextum patet. Maior unio non facit pro vel contra. Sed haec est ratio quod in unione per gratiam et per praesentiam per se magis est unio essentiae quam personae, e converso in proposito ut dictum est. Et ideo non sequitur quod sit in hac sicut in illis, immo e contrario.

[UTRUM PERSONA ASSUMPSERIT NATURAM]

Habito ergo quod essentia assumpserit naturam, quaeritur et an persona assumpserit naturam, quod omnes concedunt.

^{1.c} Sed contra. Duplex est in homine natura, scilicet corpus et anima. Igitur si assumpsit naturam, aut assumpsit haec coniuncta et tunc prius fuerunt coniuncta quam assumpta, aut accepit haec divisa et tunc prius deitas unita his naturis quam ipsae ad invicem.

^{2.c} Item simul fuerunt anima et corpus et fuerunt accepta. Sed acceptum esse est terminus actionis qua accepit, et ita posterius natura. Igitur prius accepit has naturas quam essent et accepit tunc non entia.

Solutio. Ad primum dico quod anima et corpus numquam erant divisa nisi in morte Christi et ita non accepit haec cum erant divisa sed coniuncta et simul tempore coniuncta sunt et accepta.

Ad secundum dico quod simul erant accipere et acceptum esse, quia in agente infinitae potentiae ita est quod simul est actio et actum esse, sicut dicit *Glossa* super illud *Actibus* “Factus est repente” etc.: “Nescit tarda molimina Spiritus Sancti gratia”.

Si autem dicas ‘prius natura fuit accipere quam acceptum esse’, forte hoc potest concedi. Sed ex hoc non sequitur ‘prius accepit quam acceptum est’.

190 assumpserit¹] assumpsit ABR || et] om. AP 193 assumpsit¹] assumpserit CCgP

203–205 *Glossa interlin.* in Act. 2,2 (ed. princeps, 4:455a) 204 Act. 2,2

Quia enim ‘accepit’ consignificat tempus, prius ei additum dicit prius tempore, similiter si dicatur ‘prius natura fuit anima et corpus quam accepta’. Aut ergo
 210 in illa prioritate naturae erant coniuncta vel divisa. Dico neutrum. Sed prius est natura animalis quam homo vel asinus, et in illa prioritate nec erat homo vel asinus.

[UTRUM PERSONA ASSUMPSERIT PERSONAM]

Sequitur inquirere an persona assumpsit personam.

1. Et videtur quod sic. Sunt quaedam quae habent singularia tantum non individua ut ignobilia ut aer et ignis et talia. Sunt et alia quae habent individua utpote
 215 nobiliora, scilicet animata ut plantae et animalia. Sunt et nobiliora adhuc quae habent personas ut creaturae rationales. Igitur individuum est nobilius quam quod est tantum singulare et persona quam quod est tantum individuum. Sed cum tu homo sis persona et tua humanitas habeat personalitatem, cum humanitas Christi
 220 sit nobilissima, habet et ipsa personalitatem.

2. Item Filius Dei assumpsit “rationalis naturae individua substantiam”, ergo personam, et ita cum Christus sit duplex rationalis naturae individua substantia, est ipse duplex persona.

Item si dicas quod non est persona quia persona sonat quasi per se una, sed
 225 illa humanitas non est per se una, eadem ratione nec natura alia erit persona quia non est per se una quia non per se, sed cum humanitate.

Si dicas adhuc quod persona est nomen dignitatis et ideo non est nisi dignioris, quaero si aliquis habeat duos personatus ut quod sit decanus in una ecclesia et in alia thesaurarius, iste aut est duae personae aut una. Si una ut decanus, tunc
 230 in alia ecclesia vacat praebenda thesaurarii, et non habet ecclesia illa nisi tres personas, quod falsum est. Si duae, similiter, nec prohibet aliquid quin sit duae personae, scilicet superior et inferior.

3. Item humanitas Christi prius natura fuit quam assumpta, quia prius natura est, a quo non convertitur consequentia. Nunc autem non sequitur ‘est, ergo est
 235 assumpta’, sed e converso sequitur. In illo ergo priori natura cum nihil dignius habeat sibi unitum, nihil impedit illam humanitatem esse personam. Igitur assumpsit personam.

4. Item in una simplici divina essentia sunt tres personalitates nec una aliam consumit. Quanto magis in diversis naturis coniunctis potest esse duplex personalitas
 240 sine alterius ab altera consumptione.

5. Item persona non gignit ut prolem nisi personam ut patet in Creatore et in creaturis etiam. Ergo Maria genuit personam, igitur aut humanam aut angelicam

210 erant] erunt BCCgRV 211 vel²] nec CgP 231 nec] Christum *add.* P, Christum *add. marg.* C

221 Boethius, *Contra Eutychem et Nestorium*, cap. 3 (ed. Moerschini, 214)

aut divinam. Non angelicam neque divinam, quia neutra est simul humanae et ita nec Virgini. Sed si similitudo hic dici debet, potius diceretur ipsa similis divinae personae quam e converso, quia simile importat subauctoritatem, igitur 245 humanam. Ergo humanitatis illa est persona.

6. Item tres personae unitae nobis per gratiam non adimunt nobis personalitatem, quanto magis nec unica. Si dicas quod est maior unio in Christo, sed unitas non impedit personalitatem in Deo ubi est maxima unitas, scilicet essentiae, et sequitur haeresis Nestorii. 250

Solutio. Ad primum. Quamvis individuum in quantum tale sit dignius quam singulare in quantum tale, nihil tamen impedit aliquod singulare ut pedem hominis esse dignius quam aliquod individuum ut musca vel pars anguillae decisa. Similiter licet persona sit dignius quam individuum, nihil impedit aliquod individuum, non personam, ut Christi humanitatem si tamen dici debet ipsa individuum, 255 esse nobiliorem et meliorem aliqua persona.

Ad secundum. Individuum in definitione personae dicit idem quod indivisum unum. Est enim unum commune et hoc est unum divisum, et est unum non commune et hoc est indivisum unum, et hoc unum sic definitur: “Ens indivisum et ab alio divisum.” Indivisum autem negat duplicem divisionem actualem, scilicet 260 in partes subiectivas et ita universale non est individuum et ideo nec persona, et in partes integrales et ita populus vel turba non est individuum neque persona. Sed cum dico “ab alio divisum”, potest dici divisio quae opponitur simultati loco ut contactui, et constat sic non accipitur hic. Sortes enim et Plato licet contingant se, tamen quilibet eorum est vere unus et persona. Vel potest dicere divisionem 265 quae opponitur unioni, et unio est duplex, scilicet voluntatis et naturae, et constat quod divisio hic non privat unionem voluntatis. Licet enim Sorti sit trinitas unita illa unione voluntatis de qua *Cor* 6: “Qui adhaeret Deo unus spiritus est”, tamen et Sortes esset unus et persona, et similiter quaelibet persona divina ei unita. Igitur cum dico “ab alio divisum” in definitione unius, idem est quod dicere ‘non 270 unitus alteri naturae’, non dico ‘alteri voluntati’.

Ex iam dictis patet quod homo assumptus non est vere unus, quia alteri naturae unitus, et ideo nec est persona sicut nec anima. Sed tunc videtur quod nec Filius Dei tunc sit persona, quia nec unus, quia est alteri naturae unitus. Sed respondeo: haec non est per se ‘Filius est unitus alteri personae’, quia si per se de non unito 275 factus esset unitus, esset mutatus, quod est impossibile. Sed e converso per se humanitas est Filio unita et ideo per accidens est ista ‘Filius est unitus humanitati’, et ideo Filius est persona ut ab aeterno fuit. Hoc insuper addendum quod ‘unitus’ importat ex sua significatione subauctoritatem proprie, et causa est id quod iam dixi, scilicet quia id unitur quod per se ex non unito fit unitum, et hoc est quod 280

269 esset] est BP 275 personae] vel humanitati *add.* OP, *add. marg.* C 277 ideo] non A || est² ... humanitati] *om.* ABCgRV, *marg.* C

mutatur, non quod non mutatur. Et quod importet subauctoritatem patet. Dicimus enim quod alimentum unitur tibi, non tu alimento. Et ita licet tu per accidens sis unitus naturae alteri ut alimento, nihilominus persona es. Similiter et Filius Dei licet per accidens dicatur unitus humanitati, posset etiam dici quod Filius est ab
 285 alio, scilicet ab humanitate assumpta divisus et non e converso, quia ubicumque est illa humanitas, est ei Filius unitus, non ubicumque est Filius, ibi est humanitas ei unita, quia Filius est ubique, non autem illa humanitas.

Ad hoc quod quaeritur an habens duplicem personatum in ecclesia sit duplex persona, respondeo quod est dignitas duplex, una naturalis cuius principium est
 290 natura, et alia cuius principium est voluntas. Et ideo 'persona', quod est nomen dignitatis, dupliciter accipitur, uno modo ut importat dignitatem naturalem et sic ille est una persona, vel dignitatem cuius principium est voluntas, quales sunt ecclesiasticae dignitates, et ita ille est duplex persona, et sunt tales personae per-

295 Ad tertium dicendum quod in illo priori natura nec fuit illa humanitas persona humana nec divina. Sicut animal quod est prius natura quam equus et homo, in illo priori natura nec est equus nec homo.

Quod obicitur autem, scilicet quod in illo priori non est unitum nobiliori, respondeo. Tamen est unibile nobiliori et alteri sicut anima Petri non est persona,
 300 quia licet non sit actu unita, est tamen apta alteri uniri. Et forsitan ille homo assumptus habuit naturalia meliora quam aliquis alius homo et aptitudinem maiorem quam aliquis alius homo ut uniretur deitati et forte creata est illa humanitas cum inclinatione et appetitu ad hoc.

Ad quartum. Unitas non aufert personarum pluralitatem vel personalitatem,
 305 sed potius unio quae importat subauctoritatem. Et ideo nihil impedit in unitate divinae essentiae esse plures personas. Tamen non sunt plures personae in diversis naturis unitis.

Ad quintum dico quod Maria genuit personam. Quia haec est vera 'genuit Filium Dei vel Deum'. Eadem enim quae ab aeterno fuit et est persona divina,
 310 nunc insuper est persona humana. Cum autem quaeritur: Aut humanam aut divinam? Dico et divinam et humanam, quia Filium Dei genuit qui est et divina et humana persona. Sed genuit eum non ratione deitatis vel personalitatis, sed potius ratione humanitatis quae erat Mariae similis. Unde et haec est vera 'Christus est similis Mariae' licet li 'similis' importet subauctoritatem, scilicet ratione
 315 humanitatis in Christo. Similiter haec 'Filius Dei est filius Mariae' et haec etiam vera est 'Maria est similis Christo vel Filio Dei' ratione deitatis. Quippe ipsa habuit auctoritatem respectu humanitatis Christi et tamen deitas habuit auctoritatem

288 ecclesia] essentia P 289 duplex] dupliciter ABCV 292 vel] alio modo B, similiter Cg 294 deitatis] dei A, dignitatis Cg 314 similis Mariae] Mariae similis *inv.* AB
 ll importet] importat A, *om.* R 315 etiam] *om.* CgP

respectu humanitatis Mariae, *Eccli.* 24: “Qui creavit me requievit in tabernaculo meo.”

Ad sextum iam patet ex solutione secundi. Non enim quaelibet unio adimit 320
personalitatem, sed unio naturalis, non unio voluntatis. Insuper non est simile,
quia cum Trinitas unitur voluntati per gratiam, hic unitur omnino per se natura
divina voluntati hominis, non persona aliqua Trinitatis nisi minus per se. Sed
cum humanitas est unita deitati maxime, tamen per se personae Filii et per hoc
essentiae, et ideo illa Trinitatis unio cum mente non adimit personalitatem ei cui 325
unitur, sicut unio humanitatis cum Filio in Christo.

[UTRUM PERSONA POSSIT ASSUMERE PERSONAM]

Sed quaeritur an possit persona assumere personam, et si non, ubi est omni-
potentia?

Et si sic, tunc quilibet homo potest esse Deus, quod videtur haeresis eius qui
dixit: Non invideo Christo facto Deo, possum et ego si voluero fieri Deus. 330

Solutio. Potest assumere personam, non tamen persona assumpta potest ma-
nere persona ut patet ex praedictis. Nec sequitur quod quilibet homo possit fieri
Deus. Nunc enim dico potentiam creaturae, prius autem Creatoris. Sicut costa
non habuit potentiam ut ex ea fieret Eva, potuit tamen Deus facere Evam de costa.

1.1 EX PRAEMISSIS, dist. 2 in principio. HAEC INQUISITIO etc., id est haec 335
quaestio cum sua ratione PERPLEXA quantum ad secundam et quintam, APER-
TA quantum ad tertiam, quartam, primam.

1.2 ‘VERITATEM CARNIS’, id est veram carnem vel carnem quae est veritas
humanae naturae. INTEGRITATEM VIRGINIS, *Is.* 7: “Ecce Virgo concipiet”.
DEUS HUMANAM NATURAM etc., ergo tertia vera. INCORRUPTAE VIRGI- 340
NIS, quia nec corrupta erat virginitas in corpore nec in mente. *Cant.* 4: “Hortus
conclusus soror mea” scilicet “hortus conclusus”, mens clausa contra suggerentes
daemones, corpus clausum contra luxuriosos homines, quia *Sap.* 1: “In malivo-
lam animam non introibit sapientia”, id est in animam suscipientem suggestionem
daemonum, “nec habitabit in corpore subdito peccatis”, quod est corpus susci- 345
piens turpes approximationes hominum, dissimilis illi, *Eccli.* 24: “Contra omnem
sagittam aperiet pharetram.” NATURAM SERVI etc., ergo tertia vera.

1.3 DE QUARTO VERO etc. non secundum modum quem supra enumeravit. Est
enim membrum secundum quadrimembrae divisionis.

339 virginis] virginitatis ed. 342 scilicet ... mens] om. BCgO 345 subdito peccatis]
om. OP

318–319 *Eccli.* 24,12 338–339 Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum*, cap. 2.17 (CCL
91A, 722) 339 *Is.* 7,14 340–341 Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum*, cap. 2.28
(CCL 91A, 723) 341–342 *Cant.* 4,12 343–345 *Sap.* 1,4 346–347 *Eccli.* 26,15

350 1.4 LEGITUR ENIM, capitulum.

IN TOLETANO CONCILIO, illud concilium est reprobatum licet non quantum ad hoc quod hic dicitur. SOLUM VERBUM, non Pater vel Spiritus. FORMATIONEM SUSCEPTI HOMINIS, id est ut forma, id est natura hominis susceperetur a Verbo. SOLUS TAMEN FILIUS, ergo non divina natura. Ergo excluditur
355 tantum persona Patris et Spiritus. Pro hoc tamen videtur haec auctoritas inducta: ACCEPIT HOMINEM, id est humanam naturam, IN SINGULARITATEM PERSONAE, id est in unitatem personae quae prius fuit, NON IN UNITATEM DIVINAE NATURAE, id est humanitas non est unita naturae communi tribus personis ita quod in qualibet persona Filii. Et hoc est quod sequitur: ID EST
360 QUOD EST PROPRIUM FILII accepit hominem: VIRGO GENUIT. Si unitas vel essentia est incarnata, quare non est nata? Et videtur quod sic infra in proxima auctoritate, Augustinus ibi: ILLA ENIM NATURA etc. Sequitur ut nasceretur ex Virgine IN SINGULARITATEM PERSONAE, id est unitatem. HIS INSINUARI VIDETUR propter exclusionem importatam per hanc dictionem 'solus'.

365 1.5 SECUNDUM ID QUOD, id est propter id quod ILLA ENIM NATURA, id est Filius qui est natura. NATURAM NOSTRAM SINE PECCATO, ergo natura accepit naturam, ergo secunda vera. IN TRACTATU DE TRINITATE, dist. 5 in principio: QUOD AUGUSTINUS, lib. 1 cap. 1.

1.6 AUGUSTINUS IN PRIMO LIBRO DE TRINITATE cap. 7. QUIA FORMA
370 DEI etc. Hoc sequitur in Augustino quibusdam interpositis FORMA DEI etc. Ergo natura accepit naturam et secunda vera. FORMAE ENIM NOMINE etc., natura enim primo significat formam et secundario materiam. DE QUO patre NATUS ERAT filius.

1.7 Ergo CONSEQUENS EST etc., si, scilicet FORMA DEI ACCEPIT FORMAM
375 SERVI, et formae nomine dicitur natura. Ergo natura naturam. NON PUTATIVE etc. Contra Cerdonianos haereticos qui simulate passum dicunt SECUNDUM ILLUD, scilicet humanitatem, et SECUNDUM ILLAM SUBSTANTIAM ... QUAE ASSUMPTA EST. Ergo natura naturam assumpsit et vera est secunda.

380 1.8 SUPERIUS POSITIS dist. 2 huius libri cap. SED FORTE. CARNEM FACTUM, id est hominem. ET NATURAM SOLUM etc., id est tantum naturam humanam, non personam humanam. SOLUM VERBUM, id est Filium CARNEM,

351 Toletano Concilio] *inv.* ed. 355 pro] per PR 359 est] id *add.* ed. 360 genuit] genuerit ed. 361 et] etiam CPRV 365 illa] nulla CgOP 374–375 accepit ... servi] formam servi accepit ed.

351 Concilium Tolet. VI, cap. 1 (PL 84, 395B; PL 130, 487C; DS 491) 362 Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum*, cap. 2.14 (CCL 91A, 719–20) 368 Aug., *De Trin.* 1.1.1 (CCL 50, 28) 369–370 Ibid. 1.7.14 (CCL 50, 45) 374–375 Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum*, cap. 3.19 (CCL 91A, 723) 376 Aug., *De haeresibus*, cap. 21 (CCL 46, 239) 380 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 1.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:26)

id est hominem. VERA SEMPER ATQUE INCOMMUTABILIS etc. Ergo homo fuit in triduo vel incorruptibilis secundum illud *Psalmi*: “Non dabis sanctum tuum videre corruptionem.” IDEM QUOQUE, Augustinus, SUPERIUS, dist. 1 385 cap. SED FORTE.

1.10 NOS AUTEM OMNIS capitulum.

ORTHODOXIS ... CATHOLICIS. EAMQUE, naturam humanam, SIBI divinae naturae, INCARNATA divina natura.

1.11 PER HOC NON EXCLUDITUR DIVINA NATURA, sicut cum dicitur ‘solus 390 Sortes est hic intus’ nec excluditur vestis Sortis nec pars substantiae suae ut pes Sortis, multo magis cum verius sint unum essentia divina et verbum quam Sortes et vestis vel Sortes et pes eius, cum natura divina sit tota essentia verbi, non pars eius, cum dicitur solum verbum, essentia non excludetur.

1.12 ASSERTIT DICENS, cap. 48, communia et universalia in unam hypostaseon, 395 genitivus pluralis, id est hypostasium. Propter hoc inducit auctor ET NON PARTEM PARTI, quia deitas impartibilis. PARTEM Dei PARTI hominis. OMNI ENIM HUMANAЕ NATURAE, id est animae et corpori, Damascenus interponit aliquid, OMNEM DEITATIS etc., id est perfectam vel quae inest omni personae. ITEM EADEM EST. Damascenus habet ‘consideratur’. IN SINGULA, id est 400 qualibet. VERBUM AUTEM ET QUOD COMMUNE EST etc., id est habet essentiam sibi et aliis personis communem. Non tamen ut universale, ut dictum est primo libro dist. 19, habet et proprietatem personalem. Nec tamen est minus simplex quia proprietas personalis, cum sit relatio, non addit ad compositionem ut lignum quod est Romae sex pedum non habet maius aliquid, nec est compositivum huic ligno decem pedum secto ad eius aequalitatem. Nihil enim nec huic 405 nec illi est additum sed tantum hic ablatum.

Item illa relatio forte est idem quod ipsa essentia sicut docet Magister lib. 1 dist. 33.

2.1 SED QUAERITUR UTRUM EADEM etc., capitulum.

410 IDEM EST INCARNARI Damascenus dicit carni uniri sicut igniri igni uniri. EX EADEM INTELLIGENTIA, scilicet carni sociata in unam personam NIMIAM VIDERETUR FACERE EXPRESSIONEM. sed nonne consimilis expressio est hic ‘Filius Dei est homo vel factus homo’?

1. Item Deus factus est homo et idem in Deo concretum et abstractum. Ergo 415 deitas facta est homo.

406 huic²] hic BCg

384–385 *Ps.* 15,10 385–386 *Petr. Lomb.*, 3 *Sent.* 1.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:26) 395 *Petr. Lomb.*, 3 *Sent.* 5.1.12 (ed. Grottaferrata, 2:45); Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.2 (ed. Buytaert, 187–88) 403 *Petr. Lomb.*, 1 *Sent.* 19.7 (ed. Grottaferrata, 1:165); cf. Fishacre, *In 1 Sent.* 19 (MS London, BL Royal 10.B.viii, f. 49va l. 57 – 50ra l. 46)

Solutio. Ad ultimum ut dictum est et dicit Magister in fine huius capituli: Et in homine et in Filio Dei est non tantum unio sed unitas personae. Et ideo proprietates suas sibi mutuo communicant non ratione unionis. Tunc enim et anima et caro similiter suas proprietates sibi mutuo communicarent, quod falsum est.

Sed potius huius ratio est identitas et unitas personae et ideo proprietates hominis ut factum esse hominem et huiusmodi conveniunt Filio Dei et omni nomini Dei potenti pro Filio supponere, et tale est 'Deus'. Essentia vero vel deitas non potest supponere pro persona, et ideo ei non convenit. Essentia enim unionem habet cum humanitate, sed non unitatem.

Ad primum iam patet. Cum enim et deitas et Deus significant essentiam divinam, tamen ipsa expressius dicitur per nomen deitatis vel essentiae quam per nomen concretum quod est 'Deus'. Quippe dicit essentiam et significando et supponendo, 'Deus' tantum significando. Et ideo non dicitur tale de deitate sed de Deo.

2.1 NIMIAM ... EXPRESSIONEM, falsi scilicet. NE SI ILLUD DICATUR, scilicet divina natura est caro. CONVERTIBILITAS etc. ut cum dicitur 'ovum factum est pullus', sed non sequitur 'hoc est factum illud, ergo non est quod fuit', sicut 'Sortes factus est musicus, manet tamen Sortes', et 'aes fit statua, manet tamen aes'.

2.2 SERVATA ENIM PROPRIETATE etc., fuit igitur unitas personae, sed unio, non unitas naturarum. UTRUMQUE CONCEDUNT, quia utrumque est verum.

3.1 Sed differenter QUIA NON EX ILLIS CONSTABAT PERSONA etc. Semper fuit animae et carnis unio ad personam ex quo semel facta est sed non in persona ut inter duo SUNT UNITA caro et anima ALIA UNIONE quia uniens est aliud. Carnem et animam unit lux sive virtus caelestis, non anima se ipsa unitur carni, sed deitas se ipsa est unita utrique nec potest esse medium causale. Oportet enim illud medium esse creaturam, et sic distaret a Creatore per infinitam distantiam sicut anima et corpus distant a Deo. Insuper illud medium esset nobilius creatura rationali, quod non potest esse. Ibi ergo unum creatum et corpus, hic autem increatus spiritus. QUIA ALIA EST UNIO ANIMAE quae non fuit in triduo, et ALIA EST UNIO VERBI quae semel facta fuit semper.

3.2 HIC A QUIBUSDAM, capitulum.

EST UNITA PERSONALITER, id est in unitate personae SED QUANDO PER SE EST. Similiter Hugo de Sancto Victore: Anima in quantum est spiritus ratio-

417 ultimum] primum P 420 falsum] factum O, om. V 432-436 ne ... aes] marg. O, om. ABCCgRV 438 utrumque] enim add. CO 444 creaturam] creatura ACCgORV 450 personae] persona CO

451-454 Hugo de S. Victore, *De verbo incarnato*, coll. 2 (PL 177, 319)

nalis ex se et per se habet esse persona. Et infra: Corpus discedens eidem spiritui esse personam non tollit sicut prius quando corpori iungebatur ipsi ut esset persona, non dedit. Ergo falsum est quod dicit Magister, scilicet quod coniuncta non est persona.

Item naturale est animae esse coniunctam cum corpore cuius signum est quod quando fuit ei omnino secundum naturam in paradiso et quando erit ei similiter, tunc non separabitur. Igitur innaturale est ei esse separatam. Ergo persona non est, quia supra in principio capituli dicit “individuae naturae”, id est quod naturaliter sit individuum, id est in se indivisum et ab alio divisum. Et insuper Richardus de Sancto Victore dicit quod “persona est rationalis naturae incommunicabilis subsistentia” et ita ubi Boethius dicit “individuum” dicit “incommunicabilem” et ita negat non tantum actum, sed et potentiam coniunctionis cum altero. Sed talis potentia est semper in anima, licet aliquando non habeat actum. Ergo non est persona.

Item secundum Boethium ‘substantia’ in definitione personae dicit commune ad substantiam communem et ad singularem et ad partes integrales substantiae. Igitur cum anima sit pars substantiae, non est persona.

Item si anima separata est persona, ut dicit Magister, igitur et coniuncta viliori erit persona, sicut tu es persona, et cum coniungitur tibi alimentum, nihilominus es persona et eadem quae prius.

Solutio. Persona secundum suam veram rationem exigit quod nec sit unitum alteri ut pars integralis nec viliori nec nobiliori nec naturaliter unibilis. Non tu autem uniris alimento, sed ipsum tibi. Igitur ad hoc quod verissime habeat rationem personae, oportet quod sit rationalis naturae et tale singulare quod in se sit indivisum ut excludatur turba et populus, et alteri naturae cum qua faciat totum integrale nec naturaliter coniunctum nec naturaliter coniungibile. Filius autem Dei voluntarie coniungibilis est, non naturaliter. Sed Hugo videns duras primas condiciones actualiter in anima et tertiam in potentia dixit eam esse personam extendendo nomen personae multum. Magister vero videns in anima separata tres condiciones in actu et ita unicam deesse, minus extendens dixit eam esse personam.

3.4 SED QUIA HOC NEFAS EST DICERE quia tunc cum omne coniunctum nobiliori personae perdat rationem personae, sequeretur si non perderet ille homo rationem personae quod esset par vel maior Deo.

457 naturam] ut *add.* CP 467 singularem] singulare ACgOV, singulares R 469 ut] sic-
ut BCgP 474 ipsum] alimentum AP 476 faciat] faciet ACg 479 tertiam] tertia AO
485 maior] melior BCO

454–455 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 5.3.2 (ed. Grottaferrata, 2:48) 461–462 Rich. de S. Victore,
De Trin. 4.21 (ed. Ribailier, 186) 462 Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, cap. 3 (ed.
Moreschini, 214) 469 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 3.2 (ed. Grottaferrata, 2:48)

Item tunc esset Christus duae personae et tunc non esset vere unus, quia, ut dicit Boethius libro *De duabus naturis*, “omnino ex duabus personis nihil umquam fieri potest, nihil ergo unum secundum Nestorium Christus est”.

Contra. *Cor.* 1: “Divisus est Christus”.

490 Item tunc esset quaternitas personarum in Deo et non tantum trinitas.

Item tunc humanitas assumpta et deitas assumens non communicarent sibi mutuo suas proprietates, nec esset haec vera ‘Deus est homo’ vel e converso nec ‘Deus est passus’ vel ‘Filius Virginis’.

3.4 SINE PROPOSITA AUCTORITATE quasi dicat: Si proponitur auctoritas hoc
495 dicens recipiatur, sed DETERMINATO quomodo debet intelligi. Sed si sine auctoritate, non debet concedi, sed potius distingui ITA DETERMINATO vel imperativum sicut ‘dicito’ vel ablativus absolutus, id est facta determinatione.

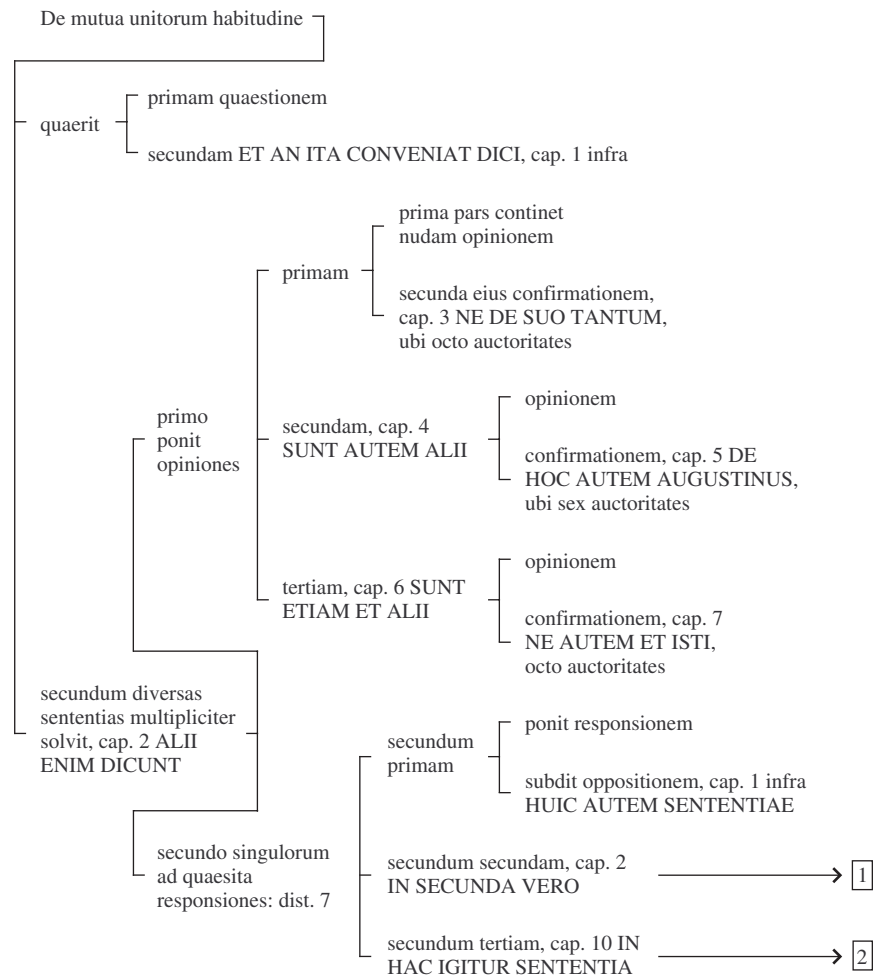
495 si] *om.* AB

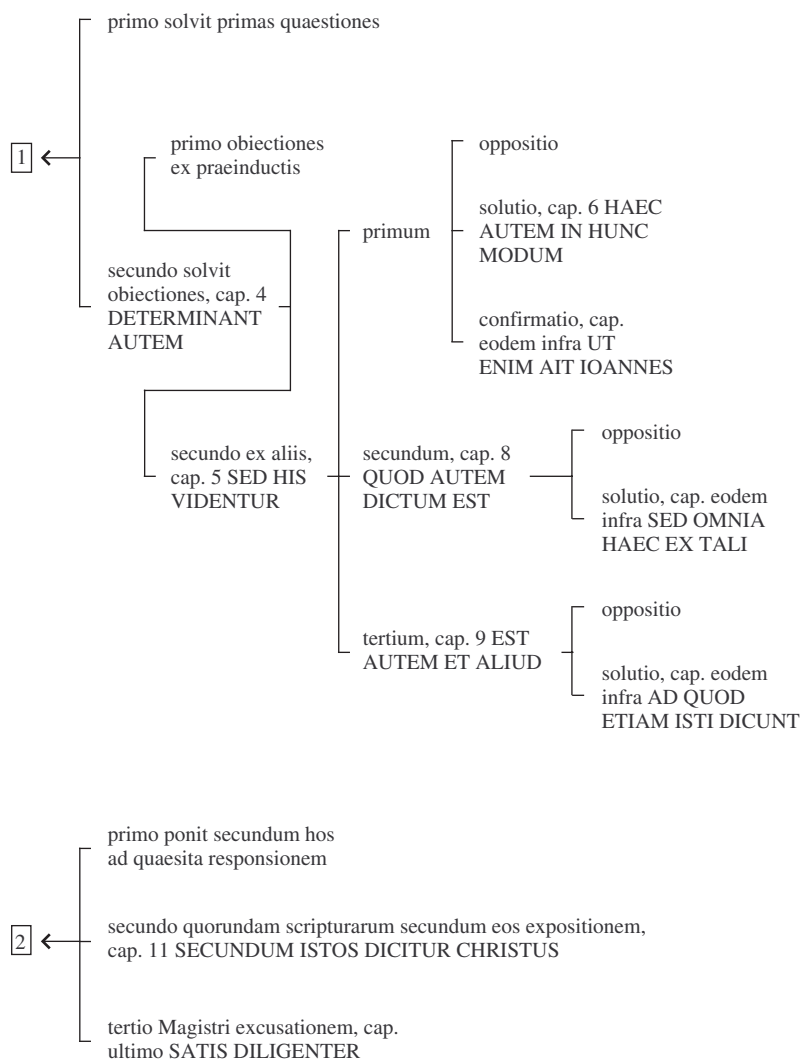
487–488 Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, cap. 4 (ed. Moerschini, 220) 489 I *Cor.* 1,13

DISTINCTIO 6

1.1 EX PRAEMISSIS AUTEM ... Dist. 6.

Hic agit Magister de mutua unitorum in Christo habitudine. Huius autem distinctionis divisio sic depingitur.

Duo quaerit hic Magister, primum an Deum fieri vel esse hominem sit Deum
 5 fieri vel esse aliquid, secundum an vere dicatur ‘homo factus est Deus’ sicut e
 converso.

4 hic] *postp. post* Magister O; *praep. ante* quaerit P; *om.* A

4–6 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.1.1 (ed. Grottaferrata, 2:49–50)

[PRIMA QUAESTIO:
UTRUM VERA SIT 'DEUS EST HOMO']

1. Videtur autem quod talis sit falsa 'Deus est homo', quia nihil univocum et affirmativum est praedicabile de Creatore et creatura. Sed 'esse hominem' praedicatur de creatura ut de te, igitur non praedicatur de Creatore, nisi sit 'homo' nomen aequivocum. 10
2. Item, aliquando Deus non fuit homo et modo factus est homo, ergo aliquid inest deitati vel Deo, quod prius non infuit. Ergo mutatus est, maxime cum illud, quod modo inest et prius non infuit, non sit relatio, sed substantiale aliquid; 'homo' enim significat substantiam.
3. Item, cum duae naturae uniuntur in unum aliquid, neutrum unibilium praedicatur de altero, ut patet de anima et corpore et universaliter in omnibus partibus integralibus. Igitur cum unus Christus sit ex deitate et humanitate sicut homo unus ex anima et corpore — unde in *Symbolo*: "Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus" etc. —, nec 'homo' de Deo nec 'Deus' de homine praedicabitur. 15
20
4. Item, non potest Deus facere quod haec sit vera 'homo non est homo', quod dicit Augustinus. Sed maior est distantia inter deitatem et humanitatem quam inter hominem et non hominem, vel saltem aequalis distantia, quia summa distantia est inter Creatorem et creaturam. Igitur non potest Deus facere hanc veram 'homo est Deus' vel 'Deus est homo'. 25
5. Item, Deus est homo, et omnis homo est creatus vel creatura. Ergo et Deus est creatura vel creatus, ergo est de nihilo factus. — Item, si est creatus, vel a se Deo vel ab alio deo; solus enim deus creat. Si ab alio deo, tunc non est tantum unus Deus; si a se Deo, contra: Pater et Filius respectu eiusdem non compatiuntur se in eadem persona, quia, ut dicit Augustinus: "Nihil se ipsum gignit ut sit". 30
Igitur cum creatio sit relatio extremorum multo magis distantium quam extrema gignitionis, patet quod non est creatus a se Deo, sicut ipse non est secundum humanitatem filius adoptivus sui ipsius, secundum deitatem immo multo fortius.
6. Item, 'Deus est homo': quanta est haec? Si indefinita, ergo contingit addere signum universale, ut dicatur 'omnis deus' — quod falsum est; tunc enim essent plures saltem potentia —, vel particulare signum, ut dicatur 'aliquis deus est homo'. Indefinita enim non verificatur nisi his duobus modis, scilicet vel pro universali vel pro particulari. Et si haec est vera 'aliquis deus est homo' pro Filio, tunc eadem ratione et haec est vera 'aliquis deus non est homo' pro Patre. Igitur non est unus Deus. — Si vero haec est singularis 'Deus est homo' et vera pro 35
40

32 non¹] *om.* ACgRV, *add. corr.* BCO 37 enim] *om.* AR

18–19 *Symbolum ps.-Athanasianum* 'Quicumque' n. 37 (DS 76) 21–22 In Augustino non inveni, sed cf. Alanus de Insulis, *Regulae de sacra theologia* 58 (PL 210, 648C–49B)
30 Aug., *De Trin.* 1.1.1 (CCL 50, 28)

Filio, igitur haec est falsa ‘Deus non est homo’. Contra. Haec habet duas causas veritatis, scilicet Patrem et Spiritum, et haec ‘Deus est homo’ tantum unicam.

7. Item, cum haec ‘Deus est homo’ sit vera quia ‘Deus’ supponit pro Filio, multo fortius haec vera ‘Deus non est homo’ quia li ‘Deus’ potest supponere vel pro
45 Patre vel pro Spiritu. Quare ergo post incarnationem non adeo bene conceditur haec ‘Deus non est homo’ sicut haec ‘Deus est homo’? Et tunc, quomodo contradictoriae sunt verae, dicatur, haec scilicet ‘Deus est homo’, ‘Deus non est homo’ Si enim haec est singularis ‘Deus est homo’, haec est sua contradictoria ‘Deus non est homo’.

50 8. Item, dicit Dionysius quod omnes affirmative dictae de Deo sunt incompactae, negativae autem verae. Ergo haec est falsa vel minus vera ‘Deus est homo’ quam haec ‘Deus non est homo’.

9. Item. Distinguit Aristoteles quattuor genera praedicatorum. Quod genus praedicati praedicatur hic, cum dicitur ‘Deus est homo’? Quia aut praedicatur hic
55 essentiale aut accidentale. Et si essentiale, tunc convertibile, et hoc est definitio, quod patet non esse hic; vel non convertibile, et tunc est genus, quod patet similiter quod non. Immo patet quod non est praedicatum essentiale, quia praedicatum essentiale praedicatur de omnibus de quibus subiectum, quod hic patet esse falsum. Si accidentale, tunc aut convertibile ut proprium, aut non, et tunc
60 est accidens. Sed patet quod non est praedicatum accidentale, tum quia accidens non cadit in Deum, tum quia ‘homo’ significat substantiam; et dicit Philosophus: “Quod semel est substantia, nulli potest esse accidens”. Igitur non est haec vera, quia in omni vera praedicatum est tale aut tale.

[SOLUTIO]

Ad haec sciendum quod cum in Christo sit natura duplex et hypostasis vel
65 persona una, hoc potest esse multipliciter: Vel quod una sit hypostasis, quae neutrius naturae sit, sed potius coniuncti, ut hominis huius, scilicet Sortis, est una hypostasis, qui constat ex corpore et anima; vel quod una sit hypostasis naturae unius, et altera natura omnino careat hypostasi; vel quod illa, quae fuit et est hypostasis unius naturae, fiat etiam hypostasis alterius naturae.

70 Et aestimo quod primum membrum divisionis non sit, quia tunc esset in Deo iam quaternitas personarum, scilicet tres, quae fuerunt ab aeterno, et quarta, quam dicis esse Christi coniuncti ex humanitate et deitate. Unde Ioannes Damascenus

44 haec] est *add.* P, *add. corr.* C || Deus²] homo *codd.*; *txt. corr.* 53 quattuor] decem AP || praedicatorum] *corr.* O ex praedicamentorum P 69 et] vel BV 72 Christi] *om.* A, *add. corr.* P

50–51 Ps.-Dionysius, *De cael. hier.*, cap. 2 (PG 3, 142A; Dionysiaca 3:758–59); cf. Alanus de Insulis, *Regulae de sacra theologia* 18 (PL 210, 630A) 53 Cf. Arist., *Top.* 1.8 (103b 1–19) 60–61 Cf. Boethius, *De Trin.*, cap. 4 (ed. Moreschini, 173–79) et Alanus de Insulis, *De art. cath. fidei* 1.13 (PL 210, 600D) 61–62 Arist., *Cat.* 5 (3a 7); cf. Boethius, *In Cat.* 1 (PL 64, 171A) 72–75 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 52.4 (ed. Buytaert, 197)

50 cap.: “Non quartam interpono personam in Trinitate, absit! Sed unam personam confiteor Dei Verbi et carnis eius. Trinitas enim mansit Trinitas et post Verbi incarnationem”. Similiter quia tunc, sicut anima et corpus non communicant sibi 75 suas proprietates, sic nec Deus et homo, quod falsum est.

Similiter secundum membrum non stat, quia tunc non communicarent illae naturae sibi suas proprietates mutuo, sicut nec caro ex alimento apposita personae meae communicat meae personae proprietates, nec de se praedicantur mutuo.

Consentio igitur membro tertio divisionis et ita opinioni mediae, quia “Me- 80 dium tenere beati; et: Medio tutissimus ibis”. Et quod hoc sit verum, patet Damasceno 51 cap., cum “eadem Verbi hypostasis utrarumque naturarum hypostasis exstitit”.

[AD ARGUMENTA]

His praemissis dico ad primum. Dico quod nihil univoce praedicatur de creatura et Creatore ratione Creatoris. Nihil tamen prohibet praedicari de creatura 85 et Creatore ratione creaturae Creatori unitae. Unde haec ‘Deus est homo’ vera est, quia haec est vera ‘Filius Dei est homo’, et haec quia haec ‘ille homo, qui assumptus est a Filio in unitatem personae, est homo’.

Ad secundum fateor: Aliquid inest non deitati, sed Deo, quod prius non inluit, et Deo, quia illi personae divinae, et illi personae, non quia Deus vel quia Dei 90 Filius, sed inest ei aliquid de novo ratione sibi uniti hominis. Et ideo non sequitur ipsum esse mutatum, quia nihil novum inest ei, unde est Deus vel Dei Filius, sed potius ratione hominis sibi uniti in unitatem personae.

Ad tertium iam patet ex praemissis. Ubi enim est unio tantum et non unitas, unibilia non praedicantur de se mutuo. Esset autem unio tantum et non unitas, 95 si verum esset primum membrum supradictae divisionis vel secundum. Nunc autem, quia tertium est verum, patet quod ibi est naturarum unio et personae unitas. Et ideo ‘homo’ et proprietates hominis praedicantur vere de quolibet termino qui potest supponere pro illa persona, quae est modo hominis persona. Essentia enim in concrezione et proprietates eius praedicantur de persona eiusdem, et ideo 100 ‘homo’ et eius proprietates praedicantur de illa persona, et ideo per consequens de omnibus terminis supponentibus pro illa persona.

Ad quartum dicendum quod magis distant affirmatio et negatio quam Creator et creatura, quia existentiae affirmationis et negationis non se compatiuntur, sed

82 utrarumque] utrarum ABCORV; utraque Cg; *txt.* P 83 exstitit] existit BV; existat A
84 dico²] *om.* ACgP, *add. corr.* O 90 illi¹] *corr.* P ex illae A

80 Id est secunda opinio de incarnatione, Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:52–53)

81 Cf. Ovidius, *Metamorphoses* 2.137 (ed. Anderson, 30); cf. (coll. ex) Alanus de Insulis, *De arte praed.*, cap. 1 (PL 210, 112C), cap. 3 (118D), cap. 25 (161C) 82–83 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 53 (ed. Buytaert, 198) 96 Cf. supra in solutione auctoris ad quaestionem (ll. 70–79)

105 si affirmatio est, negatio non est. Sed creaturae et Creatoris existentiae bene sunt simul. Quod autem dicitur, quod Creator et creatura summe distant, concedo quod distant et plus omnibus, quae aliquid sunt. Sed affirmatio et negatio non sunt aliqua, quia negatio non est aliquid.

Ad quantum dico quod haec est falsa 'Deus est creatus vel creatura', quia li
110 'Deus' non potest stare nisi pro essentia divina, quam significat, et illa non est creata; vel pro persona, ut Filii, et illa aeterna est, non creata. Et ita patet quod 'Deus' non potest stare aliquo modo pro illo homine.

1.c Sed contra: 'Deus est passus' – haec est vera. Sed non esset vera, nisi li
115 'Deus' staret pro alio quam pro persona illa vel significata natura, igitur stare pro natura humana potest.

2.c Item, magis discordat a natura divina defectus naturae quam natura, ergo passum esse quam creaturam esse. Igitur si haec est vera 'Deus est passus', multo fortius haec 'Deus est creatura'.

Solutio. Dicendum quod, quia persona divina facta est persona hominis, non
120 e converso, ideo quicquid dicitur de illa persona, praedicatur et de homine assumpto, sed non e converso. Sed aliqua tamen, quae praedicantur de illo homine, similiter et de persona illa, ut 'passum esse', aliqua non, ut 'creaturam esse'. Sed quare potius hoc quam illud, difficile est assignare. Potest tamen dici quod haec est immediata 'Creator non est creatura'. Haec enim opposita sunt relative, et
125 ideo eius opposita est falsissima (sicut haec verissima), scilicet 'Creator est creatura'. Et haec 'Creator est passus' est remotior nec habet falsitatem, nisi quia omne passum est creatura, et ideo minus habet falsitatis et recipitur potius quam alia.

[1.c] Dico ergo ad primum quod haec 'Deus est passus' vera est propter hanc 'Fi-
130 lius Dei est passus', et haec propter hoc, quod ille homo, cuius persona facta est Filius Dei, est passus, et quia est horum vicinitas, immo unitas, 'Creator', 'Deus', 'Filius Dei', 'haec persona'. Ideo 'passus' conveniens uni convenit omnibus. Esse autem creaturam, licet conveniat naturae assumptae, non tamen huic personae assumptae, quia opponitur ei relative, cui persona assumens est omnino idem, scilicet Creatori, sicut artificiale et naturale opponuntur. Et sub his sunt
135 balneum et aqua, quae de se mutuo praedicantur, non tamen ea, quae de his, ut dicatur 'aqua est artificiale', 'balneum est naturale', nec de se mutuo, ut dicatur 'artificiale est naturale'. Sed quando opposita inhaerent eidem hypostasi, ut artificiale et naturale huic aquae, et Creator et creatura huic personae, si fiat argumentum, erit fallacia accidentis, ut si dicatur 'Deus est homo et homo creatura,
140 ergo Deus creatura', et 'balneum est aqua et aqua est naturalis, ergo balneum est naturale'. In quantum enim huic aquae inest esse balneum, in tantum non inest

106 creatura] creaturae BP 125 eius] om. ACCg, om. corr. O, add. corr. P 125–126 scilicet ... creatura] praem. V ante sicut corr. P 125 scilicet] om. Cg, add. corr. A 140 fallacia] corr. Cg ex falsa P

ei esse naturalem, sed oppositum, scilicet artificialem. ‘Deus’ autem et ‘passus’ non opponuntur, nisi quia ‘Deus’ et ‘creatura’. Quod autem dicitur quod in hac ‘Deus est passus’ li ‘Deus’ stat pro natura assumpta, falsum est, sed pro persona 145 assumente, cui convenit esse passum ratione naturae assumptae.

[2.c]Ad secundum iam patet. Minus enim repugnat deitati passum esse quam esse creatum, quia hoc oppositum relative, illud non. Posset et aliud dici, quare haec magis conceditur ‘Deus est passus’ quam haec ‘Deus est creatus vel creatura’, quia praedicatum essentiale est omnibus Deo excepto ‘esse creatum’. Et ideo, 150 cum alicui attribuitur termino, statim attribuitur eius significato, quia talia sunt subiecta, qualia permittunt praedicata; id est, si praedicatum convenit significato, stabit subiectum pro ipso, si appellato similiter, si utrique, tunc principaliter significato; quippe significatum principaliter dicitur per terminum quam suppositum. Igitur in frequentissimo usu est, ut ‘creatum’, cum attribuitur alicui termino, 155 attribuitur eius significato. Et ideo ex communi usu et sua significatione, qua est omnibus essentiale, cum dicitur ‘Deus est creatura’, attribuitur praedicatum significato eius, quod est Deus, et ideo sunt non recipiendae. Igitur et relatio, a qua imponitur nomen creaturae, et res significata omnibus essentialis, cui imponitur nomen, sunt causa, quare non est ita de hoc nomine ‘creatura’, sicut de hoc 160 nomine ‘passus’ et similia.

Ad sextum. Hoc nomen ‘Deus’ est commune tribus personis dupliciter: Uno modo ut universale de multis praedicabile, alio modo ut idem numero communicatum a pluribus, ut hic punctus continuans duas lineas est utrique communis. Unde in quantum ‘Deus’ significat id ipsum numero, haec est singularis, in 165 quantum vero significat praedicabile de pluribus, est indefinita, et ita haec ‘Deus est homo’ partim habet naturam indefinitae, partim singularis. Singularis enim terminus significat idem numero, sed non communicatum a pluribus, terminus indefinitus significat communicatum a pluribus, sed non idem numero. ‘Deus’ vero significat idem numero (et in hoc convenit cum singulari), et est participatum a pluribus (et in hoc convenit cum communi universali). Et ita patet, quod 170 illa propositio nec omnino est indefinita nec omnino singularis, quia propositiones a terminis subiectis capiunt quantitatem. Et quia ‘Deus’ dicit idem numero, non recipit signum universale nec particulare, ut dicatur ‘aliquis deus’ vel ‘omnis

143 naturalem] naturale ACgR || artificialem] artificiale ACgR 144 opponuntur] corr. C ex opponitur A; opponitur R || quod²] add. corr. O, om. A 145 sed] corr. P ex si Cg || pro²] add. corr. O, om. A 146 assumente] corr. ex assumptae CgP 149 haec] om. AP 164 punctus] corr. V ex pectus BR 171 communi] singulari praem. et corr. AO

151–152 Cf. Guil. de Sherwood, *Introductiones in Logicam*, tr. 5 (ed. Brands-Kann, 144). Haec est conversio auctoritatis Boethii, quae legitur infra dist. 7 et 19. Cf. Boethius, *De Trin.*, cap. 4 (ed. Moreschini, 173). Ista conversio etiam invenitur in: *Ars Burana*, tr. 3 (ed. De Rijk II-2, 213) 154–155 Cf. Petr. Hisp., *Tractatus* 6.3 (ed. De Rijk, 80) 172–173 Cf. *Logica ‘Cum sit nostra’* 1 (ed. De Rijk II-2, 421; cf. ibid. 423) 173–174 Ibid. (422)

175 deus', nisi li 'aliquis' teneatur substantive, ut sit sensus 'aliquis, qui est Deus, non est homo' et 'aliquis, qui est Deus, est homo', et ex hoc non sequitur, quod sint plures dii, sed potius, quod sint plures, qui sunt Deus. Nec sunt istae contradictoriae 'Deus est homo', 'Deus non est homo', quia 'Deus' dicit commune pluribus et supponit pro diversis, et ita non est contradictio, quia licet eiusdem, 180 non tamen pro eodem.

Ad septimum patet quod utraque est vera et concedi potest, sed tamen securum est explicare supposita in utraque, ne auditores errent.

Ad octavum patet quod hoc, quod dicit Dionysius, verum est, cum quid praedicatur de Deo ratione deitatis. Hic autem fit praedicatio de Deo ratione humanitatis. 185

Ad nonum dico quod in hac 'Deus est homo' praedicatum non est essenziale subiecto, sed accidentale. Licet enim significet substantiam, tamen accidentale alteri esse potest, ut cum dicitur 'album est homo'. Non tamen potest esse accidens, nec dicitur hoc accidentale inesse significato subiecti, ut dictum est, 190 sed potius quoquo modo appellato, scilicet personae assumendi gratia naturae assumptae, sicut cum dicitur 'statua est aurum', li 'aurum' substantia est et tamen accidentale praedicatum statuae. Et potest accidens inesse Deo vel Filio et praedicatum, quod est substantia, accidentale – quale est 'homo' –, ratione humanitatis assumptae, licet non ratione simplicis assumentis.

195 Vel potest dici quod est praedicatio essentialis. Tunc enim est essentialis praedicatio, cum praedicatur communis natura de suo individuo, ut hoc commune 'homo' de sua persona. Igitur quia persona Filii Dei est facta persona huius communis naturae 'homo', cum dicitur 'Filius Dei est homo', praedicatur communis natura de sua persona, et ita est essentialis praedicatio. Et cum li 'Deus' 200 supponat pro persona Filii, de eodem praedicatur, cum dicitur 'Deus est homo'. Quod autem dicitur quod in essentiali praedicatione praedicatur praedicatum de omnibus, de quibus subiectum, intellige verum esse quod praedicatur de omnibus de quibus id praedicatur pro quo subiectum stat. Et forte talis praedicatio neque est omnino similis essentiali nec omnino accidentali, sed est media partim habens 205 de utraque.

[SECUNDA QUAESTIO:

AN HAEC SIT VERA 'DEUS FACTUS EST ALIQUID']

Item quaeritur, an haec sit vera 'Deus factus est aliquid'.

177 sint²] sunt ACgOP 187 significet] significaret AP

189 Cf. supra in resp. ad quintum, ad secundum arg. in oppositum

Probatio quod sic. Deus factus est homo, et homo est aliquid, ergo factus est aliquid. Et *Gal.* 4: “Misit Deus Filium suum factum ex muliere”, ergo factum aliquid.

Solutio. Ut patet ex dictis, ‘factum esse’, etsi conveniat Filio, tamen per accidens, scilicet propter assumptum. Et ideo haec est per se vera ‘homo factus est Deus’, alia vero per accidens vel minus per se, similiter haec ‘homo factus est aliquid’. Est ergo sensus, id est: Factum est, ut homo sit Deus vel aliquid. Et sic intellige, cum dicitur ‘Deus est factus aliquid’, quod li ‘factus’ teneatur substantive, et est sensus: Deus est ille, qui factus est aliquid.

^{1.1} DIFFICULTATIS in se, PERPLEXITATIS propter auctoritates contrarias. QUAERITUR AN HIS etc.: prima quaestio; ET AN ITA etc.: secunda quaestio.

Nota quod sunt tres opiniones circa incarnationem. Prima est, quod Filius Dei assumpsit hominem. Secundum hanc utraque quaestio determinatur per sic. Haec opinio non sustinetur in scholis nisi per petitionem. Haec ponit utramque naturam in Christo habere personalitatem, sed tamen prius natura animam unitam carni, et deinde natura deitatem utrique; sed dicunt illum hominem non constare ex tribus naturis, sed tantum ex anima et corpore. Et dicunt, quod supposito homine non supponitur Filius Dei, et quod Christus est duo et plura et non unum, et tamen Iesus non est duo, nec Filius Dei est duo. Et dicunt, quod ‘Iesus’ imponitur et a forma creata tantum et rei creatae tantum, et non potest supponere nisi pro creato.

Haec opinio habet regulas. Prima est: Adiectivum adiective retentum significans rem aeternam non dicitur proprie de illo homine. Unde hae sunt falsae ‘iste homo fuit ab aeterno’ vel ‘est omnipotens’ vel ‘creavit stellas’ vel ‘est aeternus’, nisi haec adiectiva teneantur substantive, ut sit sensus: Est omnipotens, id est: Est Filius Dei, qui est omnipotens.

Alia est: Substantivum supponens pro persona significans aeternum vere dicitur de illo. Unde haec vera ‘iste homo est Deus’.

Item. Nullum adiectivum adiective retentum significans formam creatam dicitur proprie de Filio Dei. Unde proprie loquendo hae falsae ‘Filius Dei est passus, crucifixus, bipes’ et huiusmodi. Tamen, quia Filius Dei est ille homo et e converso, quod est unius, alteri attribuitur improprie, sicut quod attribuitur personae, attribuitur essentiae, quia persona est essentia, sed improprie, ut haec impropria

208 factum²] est *add.* ACg 225 et²] *add. corr.* P, *om.* Cg 231 est¹] *om.* ABCg 233 haec] est *add.* ACgOP 235 hae] sunt *add.* BCgP 238 essentiae] *corr.* A *ex personae* BCCgRV, *lac. et corr.* O

208 *Gal.* 4,4 218–219 Fere verbatim coll. ex Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 6 (ed. Principe, 187 nn. 2–4, 188 n. 11–189 n. 14, 190 n. 18; 20–22); cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:50); cf. etiam Guil. Altis., *Summa aurea* 3.1.3.9 (ed. Grottaferrata, 3.1:43) 227–233 Ista regulas coll. ex Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 6 (ed. Principe, 189 n. 16–190 nn. 17; 19); cf. Guil. Altis., *Summa aurea* 3.1.3.9 (ed. Grottaferrata, 3.1:43–44)

‘essentia est genita’. Et ideo secundum hos non tenet argumentatio a substantivo
 240 ad adiectivum sic ‘homo est Filius Dei, ergo est genitus a Patre’, sicut ‘divina
 essentia est Filius, ergo est genita’.

Secunda opinio est, quod Filius Dei assumpsit naturam hominis. Secundum
 hanc prima quaestio determinatur per sic, secunda per non. Haec ab omnibus
 conceditur. Haec ponit utramque naturam in Christo habere personalitatem, sed
 245 prius aut simul natura et tempore deitatem unitam utrique, scilicet corpori et
 animae, et animam corpori. Haec dicit, quod supposito illo homine supponitur
 Filius Dei et e converso. Christus est unum solum, Filius Dei coepit esse persona
 humana, non tamen persona. In Christo vel in homine isto sunt tres naturae, non
 tamen componitur ex illis tribus, sed ex duabus tantum. Tamen dicitur constare
 250 ex tribus exigitive.

Tertia opinio est, quod assumpsit corpus et animam non tamquam partes sui,
 sed ut habitum et vestimentum. Secundum hanc utraque quaestio determinatur
 per non. Haec reprobatur ab omnibus tamquam haeretica. Haec ponit cum om-
 nibus duas naturas in Christo, sed unam habere personalitatem, scilicet divinam,
 255 et aliam, scilicet humanam, carere personalitate.

1.2 DIFFERRE, id est discordare.

2.1 ALII ENIM DICUNT, capitulum.

ET EA RATIONE TRADUNT ESSE DICTUM DEUM FACTUM etc.: ad pri-
 mam quaestionem. UT DEUS ESSET ILLA SUBSTANTIA: humana. UNDE
 260 VERE DICITUR DEUS etc.: ad secundam quaestionem. ET FILIUS DEI FI-
 LIUS HOMINIS ET E CONVERSO: Quippe id, quod fit alterum, secundum
 proprietatem sermonis prius est, quam sit illud. Et ideo, quia Deus praecessit
 natura et tempore illam unionem, dicitur ‘Deus factus homo’, et quia homo na-
 tura praecessit illam unionem, dicitur ‘factus Deus’. ESSE COMPOSITUM etc.:
 265 Quia homo ille erat secundum eos ante natura, quam componeretur cum Deo.
 PARTES ESSE DUAS: divinam scilicet et humanam.

2.2 ET NE DE SUO, cap. 3.

Confirmant auctoritatibus, quod dixerunt hominem ex anima et carne consti-
 tutum; <qui> coepit <esse> vel factus est Deus et e converso. CUM LEGITUR

240 ad] *om. B, add. corr. C* 258 ea] *eadem Cg, corr. P* 260 et] *om. AB* 265 cum] *om. R, add. corr. V*

242 Fere verbatim coll. ex Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 6 (ed. Principe, 187 nn. 2–4, 194 n. 50); cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:52–53). Istam exhibitionem huius opinionis fere verbatim etiam invenies in quadam *Glossa in 3 Sent.*, dist. 6: Bibl. Troyes Cod. lat. 1206, f. 112 (cf. A.M. Landgraf, *Dogmengeschichte der Frühscholastik* 2.1, 129 n. 59) 251–252 Partim coll. ex Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 6 (ed. Principe, 187 nn. 2–4); cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.4.1–3 (ed. Grottaferrata, 2:55)

VERBUM CARO etc. Igitur ex expositione Augustini Deus factus est hominis 270
filius et homo, et sic confirmatur quod dixit supra DEUS COEPIT ESSE HOMO
ILLE. UNAM PERSONAM: Augustinus habet “in unam”.

2.3 UTRAQUE SUBSTANTIA etc. Ergo humana substantia est Filius Dei, et sic
confirmatur quod dixit supra HOMINEM ILLUM ESSE A VERBO ET UNI-
TUM VERBO etc. UTRUMQUE: substantia, scilicet divina et humana. UNUS: 275
Christus.

2.4 QUID NATURA etc., id est quomodo. HOMO ISTE: Ergo homo ille est
persona divina. NUMQUID ANTEA: natura saltem. UT SINGULARITER, id
est in unitatem personae, quod nullus alius. ET HOC UNICUS, id est naturalis,
non adoptivus. 280

2.5 CHRISTUS DEUS EST ANIMA RATIONALIS etc. Ergo Deus est anima
rationalis et caro; et ex sequenti auctoritate: Assumpsit hominem, ergo assumpsit
hominem ex anima rationali et carne constantem.

2.6 ILLE HOMO UT A VERBO etc. Ergo assumpsit hominem. FILIUS DEI
UNIGENITUS: Ergo homo ille est unigenitus Dei. EX QUO ESSE COEPIT: 285
Ergo homo ille coepit esse Filius Dei. FACTUS EST CHRISTUS: Ergo homo
ille factus est Christus.

2.7 SED EX QUO COEPIT ESSE etc. Ergo homo ille coepit esse Deus.

2.8 EX ANIMA ET CORPORE CONSTITISSE: Et ita non constat ex tribus na-
turis, et propter hoc inducta est auctoritas. 290

2.9 SED GRATIA NON NATURA, ut in prima auctoritate istius capituli. SOLA
ENIM GRATIA: De hoc est auctoritas tertia.

3.1 SUNT AUTEM ET ALII, cap. 4.

NEC EST IDEO, quia facta est humana, UT NON sit DUAE PERSONAE. PER-
SONA ILLA: media. QUIDDAM SUBSISTENS: Propter hanc dictionem ‘quid- 295
dam’ dubitative loquitur; dubitatur enim, an homo assumptus debet dici quidam
homo vel aliquis homo. SED NON EST FACTA PERSONA, id est non est sub-
stantia facta vel natura facta, sed aeterna. Ergo prima quaestio solvitur per sic.
ET IN QUANTUM: divina persona.

270 etc.] *om.* OCg || expositione] exceptione R; exceptione *corr.* ex expositione B 274
esse] assumptum vel assumptum esse ed. 275 utrumque] utrum A; utraque CgP 277 ho-
mo iste] iste homo ed. 281 Deus est] est deus ed. 282–283 ergo ... hominem] *om.*
(*hom.*) Cg, *om.* (*hom.*) et *corr.* CP 288 coepit esse¹] homo esse coepit ed. 291 istius]
huius BR 292 gratia] etc. *add.* CV; et est *add.* R; et *add.* B 294 ut ... personae] non
ut duae essent personae ed. 296 quidam] *corr.* B ex quiddam ACORV

270–272 Aug., *De Trin.* 13.19.24 (CCL 50A, 415s.) 272 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.1 (ed.
Grottaferrata, 2:50) 274–275 Ibid. 291 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.2 (ed. Grottaferrata,
2:50–51); Aug., *De Trin.* 13.19.24 (CCL 50A, 415–16) 292 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.4
(ed. Grottaferrata, 2:51); Aug., *Enchir.* 36 (CCL 46, 69).

300 3.2 DE HOC AUGUSTINUS, cap. 5.

DUOBUS CONSTARE: non integraliter, sed exigitivae; haec enim duo exiguntur ad hoc, quod sit sacramentum. Dic ergo 'duobus' non 'ex', sed 'in'. Similiter Christus est in duabus naturis, non ex tamquam partibus, alioquin non esset vere Deus et homo, sed partim Deus, partim homo. ELEMENTORUM, id est elementorum. SPECIE: panis et vini. INVISIBILI: oculo non glorificato. CONFICITUR EX DEO ET HOMINE: exigitivae, non integraliter – propter hoc inducta est auctoritas. Christi enim persona non est nisi cum persona divina, et ita persona divina constat ex Deo et homine. EX QUIBUS: manentibus.

310 3.3 IOANNES DAMASCENUS: cap. 51 "Praeesse autem". UNAM AUTEM HYPOSTASIM, ergo hypostasis divina est ex duabus naturis – propter hoc inducitur. PRIMITIAM NATURAE NOSTRAE, id est carnem et animam sine vetustate culpa vel primum omnino mundatum a culpa et fomite. Contra. Forte Maria erat omnino mundata ante. Solutio. Esto ipsa, ergo fuit primitia, et de hac aliquid assumens primitiam sumpsit. IN CARNE, id est in humanitate. COMPOSITA VERO: propter hoc inducitur auctoritas. ET: "ut" supple. FERAT IPSA: hypostasis. FILIATIONIS, id est Filii. CHARACTERISTICUM etc., id est proprias et determinativas proprietates Filii. IDIOMA: proprietatem. SECUNDUM QUOD, id est quam proprietatem. DIVISA, id est distincta. CARNIS, id est hominis.

320 3.4 ITEM UNAM: hoc Damasceni cap. 47 "Incommutabiliter". IN DUABUS NATURIS etc.: Ergo hypostasis divina est composita; pro hoc inducitur. SEORSUM: Damascenus habet "segregatim". IN UNAM COMPOSITAM: pro hoc inducitur. SECUNDUM PHANTASIAM, id est simulatam. ALTERUM, id est tertium a duobus. HYPOSTASIM COMPOSITAM: pro hoc inducitur. ET MANERE: Damascenus "servari". ET HOC QUIDEM, id est incircumscribibile.

325 MIRACULIS: Damascenus addit "hoc autem conviciis subiectum est". 3.5 QUEMADMODUM SECUNDUM etc., id est, in his est unitas naturae, sic in illis, licet non idem modus unitatis. EX UTRAQUE AUTEM SUBSTANTIA DIVINITATIS etc.: pro hoc inducitur. IDEM IN LIBRO 13 DE TRINITATE cap. 17. UT EX DUABUS SUBSTANTIIS etc. Ergo una persona constat ex 330 tribus naturis.

300 de hoc] autem add. ACgRV, add. marg. C 301 sed] scilicet ABCCgRV 304 Deus²] et add. CgP 309 autem²] om. ACg 311 naturae nostrae] nostrae massae ed. (et Dam.) 312 et] vel PV 314 sumpsit] corr. O ex assumpsit A 316 characteristicum] caracteristicum V; caracteristum CCg 317 idioma] corr. C ex idiomam BRV; ydoneam A 322 id est¹] om. BCgRV

309 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 51.1 (ed. Buytaert, 191) 319 Ibid. cap. 47.1 (173)
321 Ibid. cap. 47.6 (177) 324 Ibid. (178) 325 Ibid.

4.1 SUNT AUTEM ET ALII, cap. 6.

EX NATURIS: his, deitate scilicet et humanitate. SIVE ETIAM ALIQUAM SUBSTANTIAM etc. Dicunt enim, quod caro Christi et anima non componebant unum hominem, quia non erant unita, licet anima carnem illam vivificaret, sicut angelus assumens carnem. ANIMAM: ut camisia. CARNEM: ut tunica. VEL EX ILLIS TRIBUS ALIQUA etc. Nescientes tenere, quod esset unum ex carne et anima, nisi esset una persona, et ita quaternitas personarum in Deo.

4.2 QUAE DUO: caro et anima. NON EST DIVISA: in duas personas.

5 NE AUTEM ET ISTI, cap. 7.

CUM CARO ACCEDIT ANIMAE: Potest intelligi secundum eos in Christo. CUM HOMO ACCEDIT VERBO: Quia ‘accedere’ non importat unionem, ideo inducitur, et dicunt, quod ‘homo’ hic accipitur improprie pro anima et carne non unitis, tamen carne vivificata ab anima.

6.1 IN LIBRO 83 QUAESTIONUM q. 73 et MULTIS – sic incipit cap. VEL HABITUM ANIMI etc. Et sic dictus est prima species qualitatis, scilicet habitus vel dispositio. USU FIRMATAM: alioquin est dispositio. VEL HABITUM CORPORIS: Et sic est secunda species qualitatis, naturalis potentia vel impotentia. VEL HABITUM EORUM: Et sic est praedicamentum habitus. QUAE ACCEDIT: “Augustinus habet accedit”. HOC AUTEM, id est habitus.

6.2 SICUT SAPIENTIA ACCEDENS etc. Augustinus, *De Trinitate* 13 cap. 19: “Scientia nostra Christus est, sapientia quoque nostra idem Christus est. Ipse nobis fidem de temporalibus inserit, ipse de sempiternis exhibet veritatem”. I *Cor.* 2: “Non iudicavi me scire aliquid inter vos, nisi Iesum Christum”. Sicut igitur caritas, qua diligimus Deum et proximum, est Spiritus Sanctus, a qua dicimur diligentes secundum Magistrum, sic et Filius Dei potest dici sapientia nostra, qua dicamur quoquo modo scientes. Et si sic intelligamus hoc dictum de sapientia increata, patet quod dicitur, sed non videtur consonare omnino intentio Augustini. Videtur enim, quod loquatur de creata sapientia, quia parum supra dicit QUAE ACCIDUNT, nisi accipiat ‘accidere’ non sicut ‘accidens’, sed pro ‘accedere’, quod videtur per hoc, quod dicitur hic ‘ACCEDENS’. Quod si de creata sapientia hoc intelligatur, dic sicut supra dictum est lib. 1 dist. 17. Verumtamen, sicut dicit Augustinus *De Trinitate* lib. 14 cap. 1: “Sapientia est cognitio rerum divinarum sicut scientia humanarum”. Res autem divinae non sunt nisi

331 autem] etiam ed. 336 illis] his ed. 344 83] 84 ed. 345 dictus] corr. P ex deus Cg 347 vel] et R, et corr. P 358 creata] corr. Cg ex creatura R 359–360 pro ‘accedere’] pro accidere ACgR; corr. ex procedere P

344 Aug., *De 83 quaestionibus*, q. 73.1 (CCL 40A, 209); Augustinus: “multis” 349 Ibid. 350–352 Aug., *De Trin.* 13.19.24 (CCL 50A, 416–17) 353 I *Cor.* 2,2 354–355 Cf. Petr. Lomb., I *Sent.* 17.1.2 (ed. Grottaferrata, 1:142) 361 Cf. ibid. 6.7 (151); cf. ibid. 6.2–4 (149–150) 362–363 Aug., *De Trin.* 14.1.3 (CCL 50A, 423)

tres personae, quae cognoscuntur quidem tum aenigmatice ut per scripturas et
 365 creaturas, quae cognitio non est proprie sapientia, tum certificata cognitione et
 hoc non est per aliud ab ipsis, et ita, si sapientia dicitur quod est in mente sa-
 pientis de cognito, patet, quod in omnibus eadem est sapientia et immutabilis,
 mutans tamen habentem de ignorante in sapientem. IN CORPUS VERTITUR:
 non in carnem, quae est veritas humanae naturae, sed in aliam. EXILITATE,
 370 id est debilitate. ET FORMAM, id est figuram. ACCIPIT FORMAM, scilicet
 membrorum vel corporis, ut si corpus est bene figuratum et pulchre, tunc similiter
 et vestis; sic humanitas decorata est Filio Dei eam assumente.

6.3 CONGRUIT: Quoad quid non omnino, quia habitus assumptus deseritur et
 assumitur, non sic humanitas Christi aliquando post assumptionem est relicta.
 375 Item, non est unum ex habitu et habente, est tamen unus ex humanitate et deitate.
 Item, habitus est res artificialis, sed humanitas Christi est res naturalis. Sed
 in hoc est aliquo modo simile, quod habitus principium est voluntas, materia
 tamen naturalis, sic humanitatis Christi artifex et formator Spiritus Sanctus, cui
 appropriatur voluntas, sed de naturali carne virginis. Item, laedi potest habitus
 non laeso habente. SED IN SIMILITUDINEM etc. *Phil. 2. ID EST HABENDO*
 380 etc., id est habuit hominem, et tamen erat homo. VERITATEM EXPRIMIT:
 sicut ibi “sicut laetantium etc.”. INEFFABILITER SUSCEPTUM: ergo unio
 ineffabilis.

6.4 IN 4 LIBRO DE TRINITATE cap. 21. APPARERET INDUTUM: propter hoc
 385 inducitur, induitio enim est habitus. MENS FIDE PURGETUR, *Act. 15*: “Fide
 purificans corda eorum”; *Rom. 3*: “Arbitramus iustificari hominem per fidem”.

6.5 QUIA VERAM HABET etc. Ergo est habitus, et pro hoc inducitur. QUIA ET
 CARNEM HUMANAM ACCEPIT: Non dicit unionem nec animae et carnis ad
 invicem nec eorum cum deitate, et ita facit pro his. SUSCEPTIO: Quod videtur
 390 ut cuiusdam habitus, et pro hoc inducitur.

6.6 IN IPSO: homine. INTER HOMINES, *Bar. 3*: “In terris visus est et cum
 hominibus conversatus est”.

6.7 SECUNDUM HOMINIS HABITUM: pro hoc inducitur. SED UT HOMINIS,
 quasi dicat: non fuit homo usquequaque ceteris similis, quia sine culpa. CARNIS
 395 PECCATI: *Rom. 8*.

364 tum aenigmatice] in aenigmatice C; in aenigmate P; tum aenigmate AB; non aenigmati-
 ce Cg; *txt.* ORV 369 exilite] exilitare AR 370 accipit] accepit A, *corr.* O 371 cor-
 poris] corpus CgPR 378 humanitatis] *corr.* AB ex humanitas Cg 384 appareret] *corr.* O
 ex apparet APR || indutum] *corr.* P ex inductum A 385 induitio] *corr.* P ex in-
 ductio ACg; in indicio R 386 arbitramus] arbitramur OP 388 accepit] suscepit ed.
 391 Bar.] *corr.* O? ex Abac. ABCCgRV 393 habitum] *corr.* Cg ex habitus R

380 *Phil. 2,7* 382 *Ps. 86,7* (iuxta LXX); cf. Petr. Lomb., *Comm. in Ps. 86,7* (PL 191, 808A)
 385–386 *Act. 15,9* 386 *Rom. 3,28* 391–392 *Bar. 3,38* 394–395 *Rom. 8,3*

DISTINCTIO 7

1.1 SECUNDUM PRIMAM VERO DICITUR ... Dist. 7.

[DE TRIBUS OPINIONIBUS]

Hic primo videamus harum trium opinionum radicalem differentiam et divisionem, secundo pro singulis vel contra singulas inducamus rationes aliquas. Cum igitur omnes hoc sentiant communiter, quod in Christo toto sit natura duplex, humana scilicet et divina, et tamen non nisi persona una, hoc potest esse primo tripliciter, scilicet vel quod illa persona sit persona coniuncti ex utraque natura, ita tamen quod neutrius coniunctorum. Vel quod illa persona sit persona tantum unius coniunctorum et alterum careat personalitate omnino, ut coniunctum ex homine et alimento est persona, quae personalitas est hominis et alimentum ei unitum caret personalitate. Vel quod illa personalitas unius coniunctorum fiat personalitas alterius coniunctorum, et sic in illis duabus naturis unitis erit tantum una personalitas, et tamen quaelibet natura illarum duarum habebit suam personalitatem, et nulla earum personalitate privatur. Cui non pono simile, quia forsitan unum solum est tale, scilicet Christus, nec aestimo similem huic unioni alibi – vel in scripturis philosophorum vel in universitate creaturarum – inveniri. De cuius tam mirabilis unionis profunditate explicanda se excusavit Ioannes dicens se indignum solvere corrigiam calciamenti eius, et *Is.* 53: “Generationem eius quis enarrabit”.

Primum autem huius divisionis trimembris membrum stare non potest, quia iam esset in Deo persona illa coniuncti quae non est aliqua illarum trium personarum aeternarum, et ita esset quaternitas personarum, non trinitas. Unde Damascenus 50 cap.: “Non quartam interpono personam in Trinitate, absit! Sed unam personam confiteor Dei Verbi et carnis eius. Trinitas enim mansit Trinitas et post Verbi incarnationem”.

Item. Tunc necesse esset aliquam esse coniuncti unam naturam, cuius naturae persona esset illa persona coniuncti. Omnis enim persona est alicuius naturae persona, sicut omne individuum. Igitur esset una natura constans ex duabus

6 quod] quia AB

16–17 Cf. *Marc.* 1,7; *Luc.* 3,16; *Ioan.* 1,27 17–18 *Is.* 53,8 22–24 *Ioan. Dam., De fide orth.*, cap. 52.4 (ed. Buytaert, 197)

naturis, deitate et humanitate, cuius contrarium dixit supra Damascenus dist. 2 cap. 1 infra ibi CUM NATURAM HOMINIS UNAM DICIMUS etc.

³⁰ Item. Tunc illius compositi pars integralis esset natura divina, et tunc non esset ipsa maximum, sed haberet maius, quia omne totum est maius sua parte.

Item. Tunc componentia non communicarent sibi mutuo suas proprietates.

Secundum autem membrum est quod ponitur ab opinione tertia. Ponit enim illa opinio, ut patet, quod caro et anima non sunt unita Verbo nec invicem, et ideo
³⁵ non faciunt personam. Caro enim et anima divisa non sunt persona. Et dicunt, quod haec se habent ad Verbum sicut indumentum. Ita autem est quod indutum persona est, et indumentum eius caret personalitate. Ita igitur ponunt in Christo duas naturas, sed unam habere personalitatem, scilicet divinam, alteram, scilicet humanam, carere personalitate.

⁴⁰ Duae autem primae opiniones in hoc conveniunt quod ponunt tertium membrum praepositae divisionis, scilicet quod neutra naturarum caret personalitate, sed personalitas deitatis facta est personalitas humanitatis. Et haec harum opinionum convenientia tangitur a Magistro supra dist. 6 cap. SUNT AUTEM statim in principio.

⁴⁵ Sed in hoc mihi videntur differre quod prima opinio ponit prius natura factam unionem animae et carnis et secundo unionem deitatis cum tali coniuncto ex anima et carne. Et ideo dicunt deitatem assumpsisse non tantum humanam naturam, id est animam et carnem, sed etiam hominem. Ex quo sequuntur omnia, quae dicunt, scilicet quod homo coepit esse Deus sicut e converso. Id enim,
⁵⁰ quod prius ens fit aliquid, dicitur incipere esse illud, non illud, quod prius non fuit ens. Non enim dicimus de hac luce, quae prius non fuit, quod fiat vel incipiat esse aliquid. Hinc etiam est quod dicunt quod ille homo constat tantum ex anima et carne et non ex deitate. Quippe dicunt quod supposito illo homine non supponitur Deus vel Dei Filius quia eventus rerum non mutat suppositionem
⁵⁵ terminorum significantium res illas. Sicut igitur in illa prioritare naturae dicto ‘iste homo’ non supponitur nisi coniunctum ex anima et carne, sic – licet post acciderit quod illi homini sit deitas unita – tamen idem quod prius supponitur per hunc terminum ‘iste homo’ et nihil amplius. Et ita, cum dicitur ‘iste homo’, supponitur nulla persona sed tantum natura creata, et ita haec est falsa ‘iste homo
⁶⁰ constat ex deitate et humanitate’, sicut haec ‘illa natura creata constat ex deitate et humanitate’.

Media vero opinio ponit vel quod prius natura unita sit deitas animae et carni quam anima et caro sint unita, vel potius simul natura factam utramque unio-

29 etc.] *om.* AO, *add. corr.* R 41 praepositae] *propositae add. corr.* P; *propaepositae?* BR
 48 id est] et CgP 55 dicto] *corr.* P *ex dico* Cg

28–29 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 2.1.3 (ed. Grottaferrata, 2:28); Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 47. 5–6 (ed. Buytaert, 176) 33 Cf. supra dist. 6 40 Cf. supra dist. 6 43 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:52)

nem. Et ideo haec ponit non hominem sed potius humanam naturam, scilicet animam et carnem, esse assumptam; et ideo ponit haec opinio hanc esse veram 65
 ‘Deus coepit esse homo’ – Deus enim fuit ante hanc unionem. Sed negant hanc
 ‘homo coepit esse Deus’ quia homo ille nec natura nec tempore fuit ante hanc
 unionem cum deitate. Ideo etiam ponunt quod supposito illo homine supponitur
 Deus, scilicet Verbum, quia hic terminus ‘iste homo’ significat et supponit illum
 hominem cuius partes, scilicet anima et caro, simul vel prius natura sunt unita 70
 Filio quam sibi, et ita, cum sit ille terminus nomen personae, non est autem ibi
 persona, quae sit, nisi verbum supponat pro Verbo, et e converso dicto Filio Dei
 supponitur ille homo. Quippe ‘Filius Dei’ supponit personam, quae est persona
 illius naturae quae significatur per ‘iste homo’, et ita hi termini ‘Filius Dei’, ‘iste
 homo’ supponunt idem. Et ex hoc sequitur quod Filius Dei constet ex tribus 75
 naturis et filius hominis ex eisdem tribus, quia supponunt pro eadem hypostasi
 quae prius erat simplex, nunc composita.

Scias igitur quod tertia opinio reprobata est et multa in ea dicuntur erronea.
 Prima etiam falsa est, ut aestimo, nec tenetur hodie in scholis nisi per petitionem.
 Media vero est quam hodie approbat ecclesia et universaliter schola – “medium 80
 tenere beati, et ideo medio tutissimus ibis”. Tamen pro prima et per consequens
 contra mediam aliqua dicamus, deinde contra eam aliqua inducamus.

[ARGUMENTA PRO PRIMA OPINIONE]

1. Pro ea videtur esse quod dictum est supra dist. 2 cap. 2 ASSUMPSIT IGITUR
 DEI FILIUS etc. Dicitur enim ibi quod Deus assumpsit carnem mediante anima.
 Igitur prius erant unita caro et anima quam deitas eis. 85
2. Item, “Prius natura est a quo non convertitur consequentia” secundum Aris-
 totelem in *Praedicamentis*. Sed sequitur haec ‘humanitas est assumpta a Verbo,
 ergo est’, et non convertitur. Ergo prius natura fuit, quam fuerit assumpta.
3. Item, in omnibus naturae operibus ita est quod ignobilior forma praeordinatur
 in materia et supponitur formae nobiliori. Quod decet, ut forma nobilior sit 90
 ultima et completio ignobiliorum, ut prius materiae advenit forma mixti, deinde
 vegetabilis, tertio sensibilis, ultimo rationalis. Igitur congruit, ut prius adveniat
 carni anima rationalis, deinde forma nobilissima, scilicet Deus.

66 unionem] opinionem *canc. corr.* C; oppinionem A || negant] *corr.* A ex negavit O
 69 terminus] scilicet *add.* O, *add. et corr.* P || iste] *add. et corr.* P, *om.* A 78 erronea]
corr. ex yronea O; *corr.* ex ironia P 90 decet] scilicet *add. corr.* C, *add.* P

78 Cf. Alexander III, Epist. “Cum in nostra” ad Guilelmum archiep. Senon. (28. Maii 1170:
 DS 749; CUP 1 n. 3 [ed. Denifle-Chatelain, 4]); id., Epist. “Cum Christus” ad Guilelmum
 archiep. Rem. (18. Febr. 1177; DS 750; CUP 1 n. 9 [8–9]) 80–81 Cf. Ovidius, *Metamor-
 phoses* 2.137 (ed. Anderson, 30); cf. Alanus de Insulis, *De arte praed.*, cap. 1 (PL 210, 112C),
 cap. 3 (118D), cap. 25 (161C) 83–84 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 2.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:29)
 86 Cf. Arist., *Cat.* 12 (14a 29–14a 36)

[SOLUTIO]

Solutio patet ad primum ex dictis supra dist. 2. Sic enim intelligo, sicut
 95 si Sortes loqueretur cum Platone inter quos tamen esset ordinatus Cicero, vere
 diceretur ‘Sortes loquitur cum Platone mediante Cicerone’, non quod Cicero sit
 medius in locutione quasi interpret, sed quod illis loquentibus medius est Cicero
 vel loco vel dignitate vel aliquo tali modo, sic natura suprema coniuncta est
 infimae naturae mediante anima, non quod ipsa anima sit media coniunctionis
 100 – licet et hoc dici possit quoquo modo ut supra tactum est –, sed potius media
 dignitate.

Vel ita: Deus assumpsit carnem. Sed causa non fuit caro, sed potius causa
 fuit anima quae primo peccaverat. Fuit igitur causa media anima, et sic assump-
 sit Deus carnem mediante anima, id est anima existente media dignitate inter
 105 assumptum et assumptum vel anima existente causa media, quare assumens as-
 sumpsit carnem.

Ad secundum dico cum opinione media, quod simul natura coniunxit Deus
 animam et carnem et utrique deitatem, et ideo sunt simul natura hominem illum
 esse vel esse hominem et esse assumptum. Et dico ad obiectum quod sicut sequi-
 110 tur ‘iste homo est assumptus, ergo est’, similiter sequitur hic gratia termini ‘est,
 ergo est assumptus’. Verumtamen prima consequentia est naturalis, secunda vero
 non, sed potius voluntaria. Huius enim necessitatem fecit divina voluntas, non
 natura, et quia immutabilior est divina voluntas quam natura, ideo immutabiliter
 sequitur ‘ille homo est, ergo est assumptus’. Non autem sequitur immutabiliter
 115 ‘ille homo est assumptus, ergo ille homo est’ – prima enim fuit vera in triduo et
 conclusio falsa.

Ad tertium fateor: Talem ordinem tenet natura in actis suis, et hoc est prop-
 ter hoc quod forma ultima nobilis non inhaeret materiae primae nisi mediantibus
 dispositionibus mediis. Et in tantum sunt illae formae imperfectiores, quod egent
 120 dispositionibus illis. Sed Deus est forma nullo indigens nec habet aptitudinem
 maiorem ut uniatur cum anima quam cum carne. Ab utroque enim quasi aequa-
 liter distat, scilicet per distantiam infinitam, et ideo haec non natura coniungit,
 sed voluntas supra naturam.

[ARGUMENTA CONTRA PRIMAM OPINIONEM]

1. Nunc restat contra eos aliqua inducere et per consequens pro media opinio-
 125 ne. Si coniunctio animae et carnis praecessit coniunctionem deitatis cum illis,
 illa ergo unio fuit fundamentum huius unionis et prius ordine quodam naturae.
 Sed destructo, quod prius est ordine naturae, et fundamento, destruitur, quod

95–96 vere ... Cicero] *om. (hom.)* Cg; *om. (hom.) et corr.* A 102 causa¹] caro AP ||
 caro] causa P, *corr.* A 110 sequitur hic] *inv.* BP 111 est¹] *om.* A, *add. corr.* R 125 si]
 sed RV || coniunctio] *corr.* CR ex coniunctionem CgV; coniunctio B

est consequens ordine naturae, et superordinatum, igitur destructa unione prima destruetur secunda. Igitur in triduo, cum fuit destructio primae unionis, fuit secundae, quod falsum est.

2. Item, unio deitatis aut fuit per se et primo cum partibus hominis aut cum coniuncto ex anima et carne. Si cum singulis partibus – et non est alia unio deitatis cum partibus hominis et alia cum toto homine –, igitur, si haec unio est primo partium, non est nisi ex consequenti et per accidens coniuncti. Ergo posterius vel saltem non prius natura est unio deitatis cum coniuncto quam partibus; et addo ‘vel saltem non prius’, quia utrumque simul fuit. Veritas enim propositionis per accidens non est nisi suae per se. Si vero haec unio deitatis est primo cum coniuncto et per se, sicut ignis unio in candela est quidem cum liminio et cum cera, sed ratione coniuncti, non alterius partis, igitur sicut deficit coniunctio ignis cum candela liminio et cera separatis, sic deficit unio deitatis et partium hominis partibus hominis separatis ab invicem, quod patet falsum in triduo.

3. Item, istos consequitur necessario, quod et ponunt, quod supposito homine illo non supponitur Deus et e converso. Igitur supposito illo homine supponitur tantum creatura, et de eo quod est tantum creatura, praedicare Creatorem falsissima est praedicatio. Igitur haec falsissima ‘iste homo est Deus’ et ‘iste homo creavit stellas’ et huiusmodi, similiter eadem ratione omnes hae falsae et consimiles ‘Deus est homo’, ‘Deus est natus’, ‘Deus est passus’ et huiusmodi.

4. Item, si prius natura fuit homo ille quam unitus, in illo priori natura, cum esset individuum rationalis naturae, fuit persona, quia non erat alteri unita, immo nec unibilis, ut dicatur potentia activa. Sed unibile alteri passive non adimit personalitatem. Tunc enim tu non esses persona, unibilis enim es passive Deo, id est Deus posset te sibi unire. Similiter potentia unionis activa omnino nulla fuit in illo homine, sed tantum in Deo, alioquin unio illius esset naturalis, non supra naturam. Igitur assumendo illum hominem, qui fuit persona, assumpsit persona personam, quod improbatum est a Magistro supra dist. 5 cap. IDEO VERO.

1.1 DEUS FACTUS EST HOMO et sic solvitur secunda quaestio per sic. COEPIT ESSE SUBSTANTIA RATIONALIS et ita respondetur ad primam per sic. HOMO PRAEDESTINATUS etc. *Rom.* 1: “Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute”.

1.2 ILLA SUBSTANTIA ex anima et corpore composita. QUAEDAM IGITUR SUBSTANTIA EST DEUS etc. Sed diversa ratione est Deus et non semper fuit

128 consequens] consequenter BCCgORV; communiter A 139 liminio] *corr.* ex lumine P; limino *corr.* ex lumine Cg; lininio? B 143 homine illo] *inv.* BCgO 150 esset] *corr.* C ex esse ABRV, *corr.* O ex omne Cg 157 est] *om.* ed. 158 esse] *quaedam add.* ed.

156 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 5.3.1 (ed. Grottaferrata, 2:47) 159–160 *Rom.* 1,4

Deus, quia in quantum Dei Filius est Deus, et in quantum homo non semper fuit Deus substantia illa. Posset tamen distingui quod li ‘quaedam substantia’ potest
 165 dicere personam, et ita convenit ei esse Deum et nunc et semper, vel naturam, et ita non. QUAEDAM SUBSTANTIA, scilicet homo, DIVINA SUBSTANTIA, id est essentia. ET EST: divina essentia scilicet vel substantia. ET: supple Deus. NON ERAT: ille homo. QUANDO NON ERAT: ille homo.

1.3 EXERCITATIONIS STUDIUM per inductionem auctoritatum contrariarum.

170 1.4 IN SECUNDA VERO SENTENTIA, cap. 2.

SUBSISTENS EX DUABUS NATURIS: Hic utitur nomine naturae ut dicat completum in specie, et nomine substantiae tamquam nomine generalissimi, et sic commune completo et incompleto. Et patet hic quod nomine semel posito, scilicet substantia vel natura, utitur aequivoce, scilicet ad creaturam et Creatorem.
 175 ET E CONVERSO HOMO EST FACTUS DEUS: Non quod haec opinio concedat hoc simpliciter, sed respondet ad huiusmodi locutiones, quas inducit prima opinio pro se, quod patet in tertia et in quarta auctoritate inducta pro prima opinione. AUGUSTINUS IN LIBRO DE TRINITATE, lib. 1 cap. 13. HOMINEM FACERET DEUM, ergo homo factus est Deus. Solutio. Sensus est, id est factum
 180 est, quod Deus esset homo et homo Deus, non quod homo prius ens fieret Deus. DICITUR ENIM per hanc ‘Deus est homo’ DEUS ESSE PERSONA SUBSISTENS: Sic ergo cum ‘homo’ praedicatur de Deo, intendit Magister quod praedicatur persona divina, non natura significata per hominem, et cum dicitur ‘homo est Deus’, praedicatur vel persona divina vel natura divina. Contra. Terminus
 185 in praedicato stat pro forma significata non pro appellato, et ita li ‘homo’ stat pro significato in prima, et ‘Deus’ in secunda. Fateor: Praedicatum dicit formam significatam, et ideo, cum dicitur ‘Deus’ in praedicato, li ‘Deus’ dicit essentiam. Potest tamen dicere et personam, quia omnino idem est persona et essentia, nec differunt sicut universale et suum particulare omnino, ut dictum est alias. Et cum
 190 dicitur ‘Deus est homo’, li ‘homo’ potest dicere de se naturam communem vel personam Filii, quae est totum forma et ideo forte dici potest nomine hominis in praedicato. Hic tamen dicit Magister quod dicit personam tantum, forte quia ponitur hic ‘homo’ pro ‘iste homo’, vel quia – ut dicit Boethius – “talía erunt praedicata, qualia permittunt subiecta”: Unde licet ‘homo’ posset dicere et per-

164 substantia illa] *inv.* CgP 175 est factus] *inv.* R, ed., *inv. et corr.* O 177 pro¹] per CCgRV || in²] *om.* BCgRV 178 Augustinus] dicit *add.* ed. 179 solutio] *om.* Cg; ergo PR 183 hominem] *corr.* P ex homo ACCg 194 permittunt] *corr.* P ex permiserunt Cg

177–178 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.4 (ed. Grottaferrata, 2:51); Aug., *Enchir.* 36 (CCL 46, 69); Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.5 (ed. Grottaferrata, 2:51); Aug., *Tract. in Ioan.* 124.78.3 (CCL 36, 524) 189 Cf. Petr. Lomb., 1 *Sent.* 23.1.2 et 25.1.5 (ed. Grottaferrata, 1:181; 191–92) 193–194 Cf. Boethius, *De Trin.*, cap. 4 (ed. Moerschini, 173)

sonam divinam et naturam communem, tamen ratione subiecti, quod est ‘Deus’,¹⁹⁵ stat pro persona. IN DUABUS ET EX DUABUS NATURIS: ‘in’ dicit utriusque naturae permanentiam et ‘ex’ dicit earundem unionem. ET PERSONA etc. per hanc ‘homo est Deus’. POTEST ENIM PRAEDICARI PERSONA SIMPLICITER, scilicet Deus vel Filius Dei sine addita compositione. DAMASCENUS, IDEM DICERE NATURAM etc. Damascenus 48: “Aliud est substantia, et aliud²⁰⁰ est hypostasis”, id est aliter significat et supponit nomen hypostasis, aliter nomen naturae. Sed si illis modis diversis significandi correspondeat in Deo aliqua diversitas vel tantum sit in nobis haec diversitas – sicut ‘Deus’ et ‘deitas’, diversitas scilicet concreti et abstracti est tantum in nobis –, quaestio est, an et sit haec diversitas in mente angelica sicut in nostra, et an etiam sit in mente divina,²⁰⁵ cum se apprehendit.

1.5 ISTI DICUNT CHRISTUM, cap. 3.
IN EA: deitate.

1.6 DETERMINANT ETIAM, cap. 4.
ET HUIC sententiae. UT CUM LEGITUR etc. Supra pro prima opinione auctoritas tertia, dist. 6 ET NE DE SUO. HOMO, id est humana natura, FACTUS UNA PERSONA: auctoritas tertia et septima pro prima opinione, dist. 6 cap. ET NE DE SUO. SINE INCREMENTO NUMERI quod non plures personae quam prius.²¹⁰

1.7 VEL naturam humanam esse DEI FILIUM. ET FILIUM HOMINIS etc.: Quia²¹⁵ ‘filius hominis’ vel ‘homo’ dicit triplicem illam naturam, et ‘Deus’ similiter, et ita idem dicunt, nec aliud et aliud, nec alium et alium.

1.8 SED HIS VIDENTUR, cap. 5.

Contra quattuor, quae ponit haec opinio, fit oppositio. Primum, quod non assumpsit hominem, et obiecta contra hoc solvit supra cap. 2 ibi DICITUR ENIM²²⁰ DEUS etc. Secundum, quod dicunt Christum nec duo nec aliud et aliud, de quo hic. Tertium, quod dicunt hominem illum vel Filium Dei constare ex tribus naturis, de quo infra cap. EST AUTEM ET ALIUD. Quartum est, quod dicunt naturam

197 earundem] eandem AR; eandem BCg || per] et *praem.* Cg, *praem.* et *corr.* O
198–199 simpliciter] simplex ed. 202 correspondeat] *corr.* ex quo respondeat OP 204
et²] *om.* A, *om.* et *corr.* O 207 cap. 3] *inv.* BCPRV 212 tertia ... septima] tertia
27. CgO; *corr.* ex dist. 27 P 218 videntur] etc. *add.* AO

200–201 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 48.1 (ed. Buytaert, 180) 210–211 Petr. Lomb.,
3 *Sent.* 6.2.2 (ed. Grottaferrata, 2:50); cf. *ibid.* 6.2.4 (2:51): Aug., *Enchir.* 36 (CCL 46, 69)
213 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.2.2 (ed. Grottaferrata, 2:50); cf. *ibid.* 6.2.4 et 7 (2:51; 52): Aug.,
Enchir. 36 (CCL 46, 69); *De Trin.* 13.17.22 (CCL 50A, 412) 220–221 Cf. Petr. Lomb.,
3 *Sent.* 7.1.4 (ed. Grottaferrata, 2:60) 223 Cf. *ibid.* 13 (63)

illam humanam non esse Deum vel personam, de quo infra cap. QUOD AUTEM
 225 DICTUM EST. ALIUD EST VERBUM, ALIUD HOMO: Hoc est contra hoc
 quod dicunt in fine capituli praecedentis. ALIUD DEI FILIUS: Hoc similiter est
 contra idem. AUGUSTINUS IN LIBRO DE TRINITATE: 1, cap. 10.

1.9 HAEC AUTEM IN HUNC, cap. 6.

QUIA CUM DICITUR ALIUD etc. in prima auctoritate, ALIA HOMO in quarta
 230 auctoritate. ET ALIUD NATURA QUA EST DEUS: Et ita est fallacia secundum
 quid et simpliciter: ‘Christus secundum quod Deus et homo est aliud et aliud,
 ergo est aliud et aliud, ergo duo’. IOANNES DAMASCENUS cap. 47 “Incom-
 mutabiliter”. INCONVERSE, id est non vertuntur in invicem, NEQUE DIVINA
 DISTANTE sicut compositius distat a simplici A PROPRIA SIMPLICITATE
 235 quod esset, si vel constaret ex partibus in se vel componeretur cum alio tamquam
 pars, et sic dicit hic. DIVISA: Damascenus habet “incidente”. HOMOUSIA:
 Damascenus habet “homousios”. EX ALTERIS, id est diversis compositum.
 Damascenus habet “ex aliis perfecta aliud” (supple: ‘est’). COMPOSITAE NA-
 TURAE, id est, quod sit una natura compositionis praeter componentes, ut in
 240 homine composito ex anima et corpore est natura una compositi diversa a natura
 singulorum componentium. SIMPLICIS propter humanitatem NEQUE MATRI
 propter deitatem. UNIMODE, id est unius naturae. NON QUOD IPSE FILIUS
 etc., id est, licet Christus secundum humanitatem et deitatem sit aliud et aliud,
 non tamen Filius Dei est duo diversa vel ille homo est duo diversa, sed esset
 245 fallacia secundum quid et simpliciter, si sic argueretur. Vel sic melius propter
 sequentia dictum est, quod Christus est aliud et aliud, secundum quod est homo
 et secundum quod Deus, non tamen homo et Deus sunt aliud et aliud, quia ‘ho-
 mo’ et ‘Deus’ in replicatione dicunt tantum naturas, in subiecto vero dicunt isti
 termini ‘homo’ et ‘Deus’ unam personam divinam constantem ex eisdem duabus
 250 naturis, et ita non sunt aliud et aliud.

1.10 APERTE ENIM HILARIUS, cap. 7.

VERBUM CARO: *Ioan.* 1.

225 Verbum] Dei *add.* ed. 227 libro] libro 1 ed. 228 haec] hoc ACg 229 quia]
 quod CgO 233 in] *om.* ACg 242 unimode] uno modo ed. 246 et] *om.* AR 247
 quod] est *add.* ACgO 252 Verbum] enim *add.* ed.

225 Cf. *ibid.* 11 (63) 227 Aug., *De Trin.* 1.10.20 (CCL 50, 57) 229 Cf. Petr. Lomb.,
 3 *Sent.* 7.1.8 (ed. Grottaferrata, 2:61); Aug., *Tract. in Ioan.* 69.3 (CCL 36, 501) 230 Cf. *id.*,
 3 *Sent.* 7.1.8 (2:61); Aug., *De Trin.* 1.10.20 (CCL 50, 57) 232–233 Ioan. Dam., *De fide*
orth., cap. 47.1 (ed. Buytaert, 173) 236 *Ibid.* 237 *Ibid.* 238 *Ibid.* 252 *Ioan.* 1,14

1.11 QUOD AUTEM, cap. 8.

DICTUM EST supra hac eadem distinctione cap. SED HIS VIDENTUR, auctoritas prima. ET UNA PERSONA: Ex hoc videtur quod natura assumpta sit Deus 255 et persona divina, sed sensus est — ut patet infra cap. isto ibi SED OMNIA HAEC etc. — quod persona utriusque naturae est una persona. IN PRIMO LIBRO DE TRINITATE: cap. 7. QUOD FORMA, id est quia forma. SED UTRUMQUE: Utrumque est Deus, ergo homo assumptus est Deus. Solutio, id est persona utriusque naturae est Deus, similiter utrumque est homo, id est persona utriusque 260 naturae est homo. IN EO: Christo. UT QUI SUSCEPIT etc., id est eorum est una persona, non duae.

1.13 EST AUTEM ET ALIUD, cap. 9.

NON CONSTARE EX DEO etc., ut dicunt hi supra cap. IN SECUNDA VERO.

1.14 QUOD NON ERAT, id est aliquid diversum ex ambobus ponentibus. INEX- 265 PLICABILIS, id est, ratio huius unionis est inexplicabilis, quae scilicet unio hic non est partium, quia nec deitas nec humanitas est hic pars. Vel ideo inexplicabilis, quod id est, quia haec unio NON EST PARTIUM ut prius. SICUT PARS: integralis, sed exigitiva. QUOD SI DE PERSONA INTELLIGITUR quod dicitur supra in principio capituli NEC TAMEN DEUS VEL HOMO etc. 270

1.15 INDUCTAE, dist. 6, cap. NE AUTEM ET ISTI.

1.16 IN HAC IGITUR SENTENTIA, cap. 10.

SIC DICITUR ‘DEUS FACTUS EST HOMO’: Contra hanc multipliciter opponitur.

Primo secundum eos. Nam ‘homo’ alia significatione praedicatur de Christo 275 quam de te quia de Christo secundum habitum sed verius de te, et sic minus est ipse homo quam tu et aequivoce.

Item, Christus est vere sentiens quolibet sensu, ergo est animal, sed non nisi rationale, ergo homo.

Item. Tunc Maria non peperit verum hominem, sed vel abortivum vel monstrum. 280 Item, si ideo tantum dicitur ‘homo’ quia indutus est humanitate, eadem ratione diceris cappa quia indutus es ea.

253 autem] etiam ed. 254 eadem] om. AO 256 omnia haec] inv. ed. 258 quod] quia ed. 259 solutio] corr. P ex ergo AB 261 est³] om. AC 263 cap. 9] cap. 8 BCg ORV; cap. 6 A; txt. CP (et divisio) 272 cap 10] cap. 9 ABCgORV; txt. CP (et divisio) 276 te²] Sorte BR 281 tantum dicitur] inv. R, inv. et corr. O 282 es] om. A; corr. P ex est Cg

254–255 Cf. Petr. Lomb., 3 Sent. 7.1.8 (ed. Grottaferrata, 2:61); Aug., Tract. in Ioan. 69.3 (CCL 36, 501) 256–257 Cf. Petr. Lomb., 3 Sent. 7.1.12 (ed. Grottaferrata, 2:63) 257–258 Aug., De Trin. 1.7.14 (CCL 50, 46) 264 Petr. Lomb., 3 Sent. 7.1.4 (ed. Grottaferrata, 2:60) 270 Ibid. 13 (63) 271 Petr. Lomb., 3 Sent. 6.5 (ed. Grottaferrata, 2:56); cf. 6.6 (56–59)

Item. Si quia indutus est humanitate dicitur ‘homo’, quare non magis dicitur ‘anima et caro’ quia his non unitus est, ut dicunt, sed indutus est?

285 Item. Eadem ratione debet anima dici ‘corpus’ quia eo induta est. Item, si non fuit unio animae et corporis in Christo, tunc nec umquam mors, quae est separatio animae et corporis prius unitorum, et tunc fuit adeo vere homo ille in triduo sicut ante. Sed dicent: Non oportet quia prius anima et corpus vivificabat, non tamen unita ei. Sed hoc nihil est. Non enim potest vivificare nisi prius natura
290 unita vel saltem simul, sicut nec potest non vivificare unita, et sic dicimus quod angelus non vivificat corpus assumptum, sicut nec manus baculum, quia non est ibi unio.

HOMINEM ACCEPIT sicut habitum, et ita Deum fieri hominem non est Deum fieri aliquid, sed habere aliquid, et sic respondent primae quaestioni per
295 non. ET HOMO FACTUS DEUS et sic concedunt et respondent per sic ad secundam quaestionem quoquo modo, licet dicerent quod non sit propria quia illa humana natura non est homo et quia illa humana natura non ante fuit, quam habita a Verbo, et ita non est facta habitus Verbi, nisi quia factum est quod esset illa habitus Verbi.

300 1.17 SED HUMANATA sicut cappata. MULTIPLEX SECUNDUM ISTOS etc. quia li ‘homo’ potest dicere naturam humanam tantum, et tunc Deum fieri hominem non est Deum fieri aliquid, sed accepisse vel habere aliquid. Vel potest li ‘homo’ dicere personam humanatam sicut personam cappatam, et sic dicere Deum hominem est dicere Deum esse non aliquid sed aliquem. ACCEPISSE ut
305 habitum.

2.1 SECUNDUM ISTOS DICITUR, cap. 11.

2.2 ‘PRAEDESTINATUS EST’ etc.

2.3 HOMINEM SIBI UNITUM sicut vestis unitur vestito vel sicut solea adhaeret et unitur pedi animalis, cum tamen forte sit habitus et calciamentum animalis
310 quoquo modo, licet proprie praedicamentum ‘habitus’ non sit a natura nec res tantum naturalis quia naturalis, sed quia voluntas. AUGUSTINUS IN LIBRO 1 DE TRINITATE: cap. 7.

2.4 DEUM HUMANATUM sicut cappatum, NON HOMINEM DEIFICATUM DICI TRADUNT.

283 quia] *corr.* P ex qua B 298 facta] *corr.* P ex factus B 304 aliquem] aliquid CgR
306 cap. 11] cap. 10 ABCgORV; *txt. et divisio* P, *corr. marg.* C 308 sibi] *om.* BR 311
libro 1] *inv. ed.*

311–312 Aug., *De Trin.* 1.7.14 (CCL 50, 46)

[OBJECTIONES]

Contra. Damascenus cap. 56: “Caro est deificata simul cum huius ad esse de-
ductione ut simul facta fuerint haec tria: assumptio, existentia, deificatio eius a
Verbo; et ita intelligi et dici theotocon (id est Dei genitricem) sanctam Virginem,
non solum propter naturam Verbi sed et propter deificationem humanae massae”.
Item 59: “Quo enim modo caro deificata est et transmutationem propriae non
passa est naturae, eodem modo et voluntas et actio deificatae sunt et a propriis
non recesserunt terminis”. Item 61: “Oportet scire quoniam non secundum varia-
tionem naturae vel versionem caro Domini deificata esse dicitur”. Et infra: “Ut
ait theologus Gregorius: ‘Hoc quidem deificavit, hoc autem deificatum est’”. In-
fra: “Quemadmodum humanationem sine transmutatione et versione confitemur,
ita et deificationem factam esse carnis glorificamus”. Infra: “Neque caro deifica-
ta ex propria versa est natura vel eius naturalibus idiomatibus”. Infra: “Similiter
voluntatis deificationem non transmutato naturali motu dicimus”.

Item. ‘Deificatum’, cum sit alicui apponibile, et non Deo ut patet, cui potius
attribuetur quam creaturae nobilissimae scilicet Christi humanitati?

Solutio. Omne denominativum nomen, quia est adiectivum, significat per
‘modum inhaerentis alteri’ rem suam, et ideo per ‘modum accidentis’. Et ita
res significata per adiectivum, licet sit substantia, tamen tali nomine significatur
ut supportatum ab altero et posterius eo vel natura vel tempore vel quocumque
modo. Quia igitur ille homo fuit posterior Deo, quia Deus ab aeterno et homo ille
ex tempore, ideo bene dicitur Deus humanatus vel incarnatus et non e converso,
sicut dicitur ‘aes cubicum’ male, et bene ‘cubus aeneus’, quia quantitas vicinius
primae materiae et ideo prius quam forma aeris. Forma enim substantialis, quae
est cubus, prius est natura quam forma aeris. Cum ergo humanitas illa omnibus
modis – scilicet tempore, natura et dignitate – sit Deo posterior, patet quod
proprie loquendo non dicitur ‘homo deificatus’, sed ‘Deus humanatus’.

Dico ergo ad obiecta, quod dici potest homo vel caro deificatus, ut homo ille
denominetur ab unione deitatis cum eo, et denominabitur posterius a priore non
proprie, sed improprie, sicut improprie dicitur ‘aes cubicum’.

Item aliter sonat ‘humanatum’ quam hoc adiectivum ‘deificatum’. Primum
enim sonat unionem – sic ‘incarnatus’ est ‘unitus carni’, ut dicit Damascenus –,
sed ‘deificatum’ sonat infactionem, et ideo non dicitur vere proprie ‘homo ille
est deificatus’, id est Deus factus, quia li ‘homo’ supponit pro persona quae non
est facta Deus.

330 quia] quod A; eo quod P 336 quantitas] est *add. P, add. corr. C* 340 Deus] tan-
tum ABCgORV; *txt. CP, add. corr. B* 345 est] id est CP

315–318 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 56.5 (ed. Buytaert, 211–12) 319–321 Ibid.,
cap. 59.5 (231) 321–322 Ibid., cap. 61.1 (248) 322–323 Ibid. Cf. Greg. Naz., *Orat.* 38.13
(PG 36, 325C) 324–325 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 61.1 (ed. Buytaert, 248–49)
325–326 Ibid. (249) 326–327 Ibid., cap. 61.2 (249) 345 Ibid., cap. 50.6 (190–91)

Sed quomodo dicitur vere ‘Deus est humanatus’? Si enim ‘homo’ praedicatur de Deo, videtur quod adiectivum ab eo dictum non praedicatur de eo. De quo enim praedicatur albedo, non praedicatur de eo album. Et insuper, si Filius Dei est humanatus et illo supposito supponitur ‘ille homo’, ‘homo’ ergo est humanitas, et tunc idem de se praedicatur denominative, quod negat Aristoteles quia nec genus nec species de suo individuo praedicatur denominative.

Solutio. Hoc est hic quod non est alibi. Quia enim Filius Dei est unitus homini, ideo est humanatus, et quia in unitatem personae, ideo homo, et quia talis unio alibi non reperitur, nec talis praedicatio.

Item si humanatus dicitur quia unitus humanitati, dicitur et animatus quia unitus animae.

Item quare non dicitur animatus sicut dicitur incarnatus?

Solutio ad primum. Non dicitur Filius Dei vel Deus animatus. ‘Animatum’ enim sonat non tantum unitum animae, sed potius vivificatum per animam, quod Deo non convenit nec naturae significatae per hoc nomen ‘Deus’ nec personae divinae.

Ad secundum. Potius denominatur ab unione cum carne quam ab unione cum anima, quia cum natura suprema uniret se et mediae et infimae, si denominetur ab unione cum infima, patet quod est unitus mediae, et non e converso. Ideo dicitur humanatus ut tangatur expresse unio cum utraque natura hominis, vel incarnatus ut tangatur expresse unio cum infima et subintelligatur unio cum media.

Item. Quia voluit hoc opere summae pietatis provocare nos ad amorem, et ideo summam humiliationem suam tetigit pro nobis factam.

2.4 IOANNES DAMASCENUS cap. 46 “Angelus”. SED DEUM HOMINEM FACTUM: Damascenus habet “sed Deum humanatum”.

3.1 ET LICET DICATUR ‘HOMO DEUS’, cap. 12.

AUGUSTINUS IN LIBRO RETRACTATIONUM, lib. 1 cap. 18, ubi retractat, quod dixit in lib. 2 *De sermone Domini in monte*, in quo dixerat: “Nulli licebit ignorare regnum Dei, cum eius Unigenitus non solum intelligibiliter, sed etiam visibiliter in homine dominico venerit de caelo”. Item ad idem Beda super primum capitulum primi libri *Regum* super illud “cognovit autem Helcana”: “Quis est hic nisi dominicus homo?” Integrum habet: “Quis alius intelligendus est nisi

368–369 cum ... unio¹] *om. (hom.) et corr. AO* 374 cap. 12] cap. 11 ABCgORV; *txt. P, corr. marg. C*

353–354 Cf. Arist., *Cat.* 1 (1a 12–15) 372 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 46 (ed. Buytaert, 170–72) 373 Ibid., cap. 46.2 (172) 375 Aug., *Retract.* 1.19.8 (CCL 57, 29) 376–378 Aug., *De serm. Domini in monte* 2.6.20 (CCL 35, 110) 378–380 *Glossa ordin.* in I Reg. 1,20 (ed. princeps, 2:4b) 379 I Reg. 1,19 380–381 Immo Angelomus Luxovens, *Enarr. in libros Regum* 1.1 (PL 115, 259D)

dominicus homo, Dominus scilicet et Redemptor noster”. NON VIDEO: Augustinus habet “Nondum etc.”

3.1 UTRUM RECTE DICATUR HOMO DOMINICUS: Nota quod ‘dominicus’ potest esse denominativum ut ‘grammaticus’, et derivari a ‘dominio’, non a ‘domino’, et est sensus: ‘dominicus’ id est ‘habens dominium’, ut ‘liber grammaticus’, scilicet ‘habens grammaticam’; vel possessivum sicut ‘Platonius’, et tunc non significat ‘habens Platonem’, sed potius ‘habitus ab eo’ tamquam discipulus, sic ‘dominicus’ ‘habitus a domino’.

Item. ‘Homo’ est nomen servitutis (*Deut.* 33: “Moses homo Dei”) et nomen naturae (*Ps.*: “Vos autem sicut homines moriemini”), et sic potest stare pro natura vel pro persona. ‘Homo’ primo modo non convenit Christo quia – ut dicit Damascenus – nihil in eo servile, et ideo nec ‘homo dominicus’. ‘Homo’ secundo modo et ‘dominicus’ primo modo significant humanam naturam habentem dominium, et sic convenit Christo, ‘homo’ item secundo modo et ‘dominicus’ secundo modo significant humanam naturam possessam vel habitam a Domino, et sic potest convenire Christo, sicut cum dicitur anima dominica vel corpus dominicum. Vel ‘homo’ tertio modo – et tunc dicit personam Filii – et ‘dominicus’ primo modo, et tunc convenit, quia homo, id est persona illa, habet dominium. Item ‘homo’ tertio modo et ‘dominicus’ secundo modo, et tunc non convenit, quia persona illa non est habitata vel possessa ab aliquo domino. Igitur dupliciter dictum ‘dominicus homo’ non convenit Christo, tripliciter autem convenit.

Quare ergo dicit Augustinus infra in hac eadem auctoritate DIXISSE ME NOLLEM? Solutio. Vel propter ambiguitatem vel potius quia in communi usu loquendi ‘dominicus’ est nomen possessivum, et possessivum additum ei quod dicitur homo secundum usum communem dicit personam servilem, ut cum dicitur ‘meus homo’, et sic Deo non convenit. Et propter alios sensus veros dicit ratione posse defendi.

3.1 QUIA DOMINUS: Augustinus addit “cum sit utique Dominus dominicus homo quis in eius sancta familia non potest dici?”

3.2 INHAERET humanitas, INEST deitas.

3.3 SATIS DILIGENTER, cap. 13.

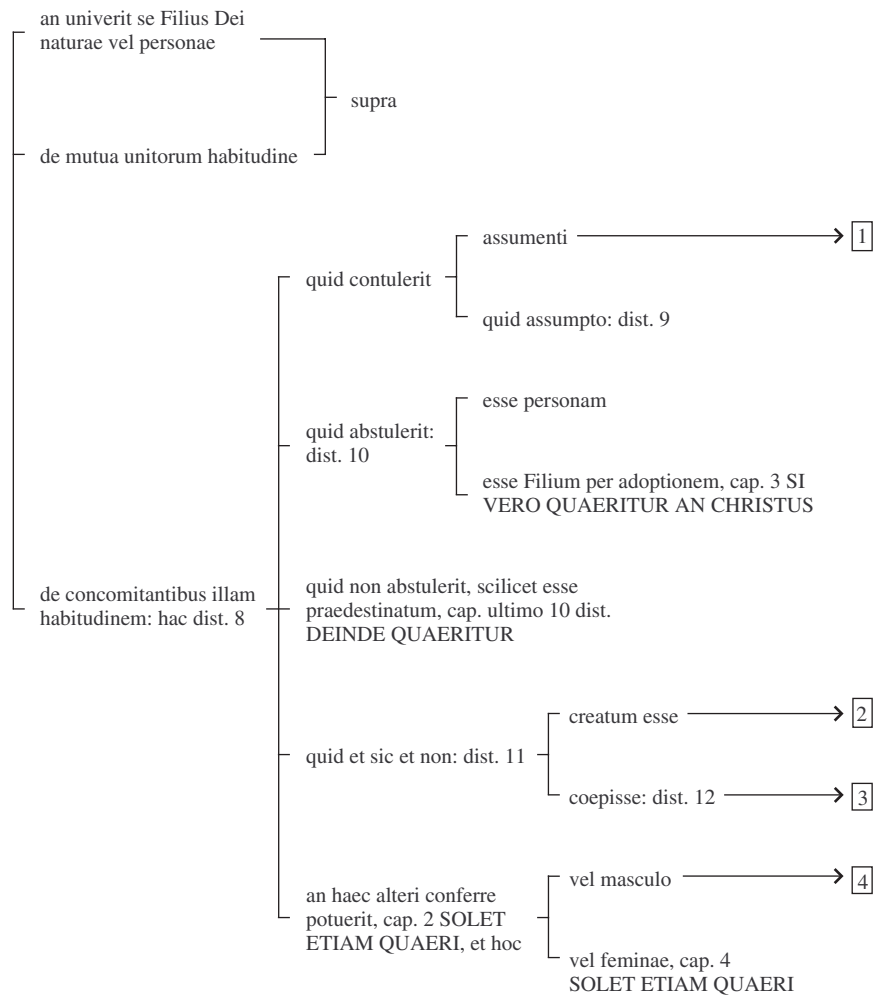
SUPRA POSITAM, dist. 6 in principio. GLORIFICATUS, scilicet in tantum, ut esset deitas.

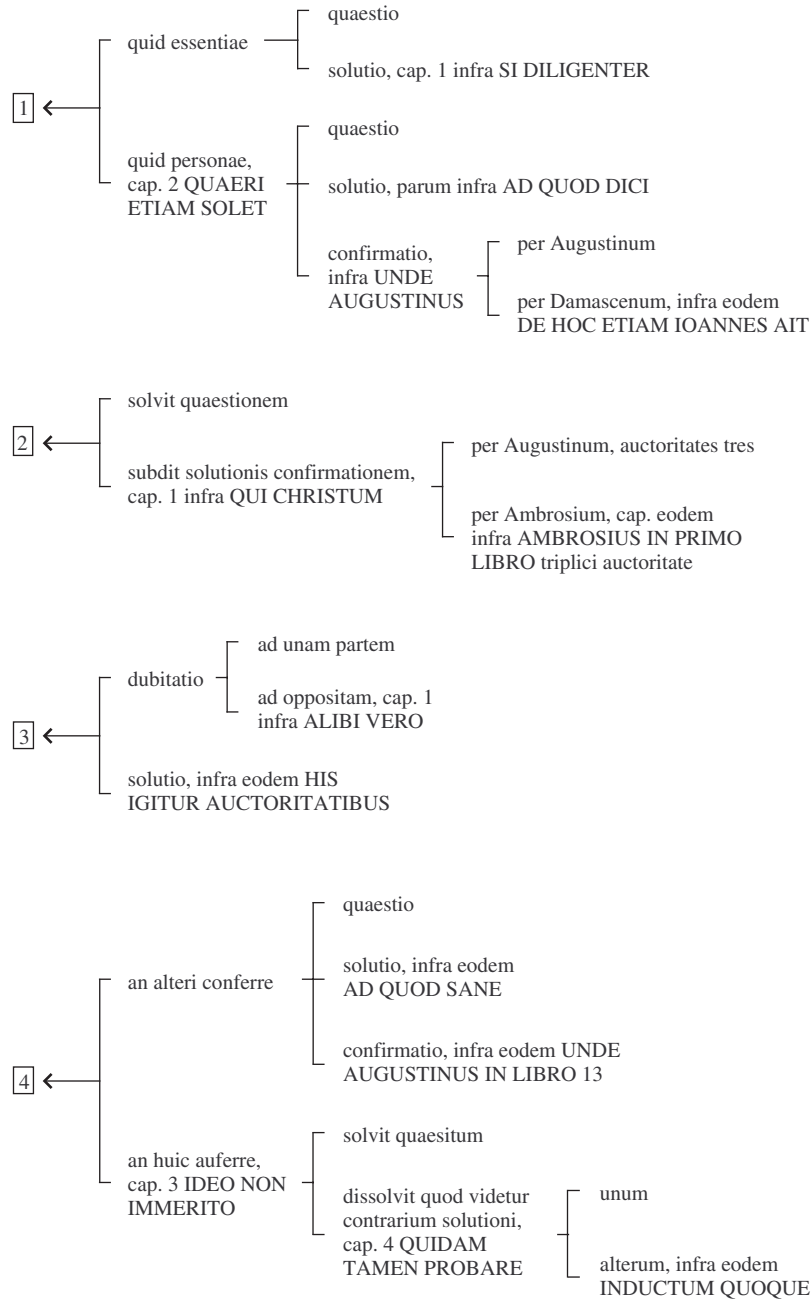
394 dominium] *corr.* ex dominum OP 408 quia Dominus] cum sit utique Dominus ed. 411 cap. 13] cap. 12 ABCgORV; *txt.* P, *corr. marg.* C 412 supra positam] superpositam AR; supra posita P

381–382 Cf. Aug., *Retract.* 1.19.8 (CCL 57, 59 app. crit.) 389 *Deut.* 33,1 390 *Ps.* 81,7 (iuxta LXX) 391–392 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 65.2 (ed. Buytaert, 262) 408–409 Aug., *ibid.* (CCL 57, 59) 412 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 6.1.1 (ed. Grottaferrata, 2:49–50)

DISTINCTIO 8

1.1 POST PRAEDICTA INQUIRI DEBET ... Dist. 8.
Cuius divisionem ad modum arboris ramificatae sic depingo.

1.1 POST PRAEDICTA INQUIRI DEBET UTRUM DE DIVINA NATURA
CONCEDENDUM SIT QUOD DE VIRGINE SIT NATA.

[PRIMA QUAESTIO:

UTRUM DIVINA NATURA SIT NATA DE VIRGINE]

1. Quod videtur auctoritate Augustini quam ponit Magister, et insuper ratione 5
quae est sic: Quod est incarnatum, est natum. Sed deitas est incarnata, ergo etc.
2. Item, est conceptio seminum et naturarum. Sed in Christo non fuit conceptio
seminum, qui non ex sanguinibus nec ex voluntate carnis neque ex voluntate viri.
Gal. 3: “Non dicit in seminibus quasi in multis, sed quasi in uno, et semini tuo
qui est Christus”. Igitur fuit in eo conceptio naturarum. Ergo cum in eo una 10
natura fuerit divina et altera humana, natura divina est concepta, et tunc eadem
ratione nata.

[SOLUTIO]

Solutio. Constat, ut supra probavit Magister, essentia divina est incarnata,
quod est carni unita, sed non est nata quia ‘natum’ significat duo, scilicet ens
ab altero et de eodem. Sed essentia neque est ab altero neque de altero et ideo 15
non est nata. Nec sequitur: Est incarnata, ergo nata. Ut enim respondeatur
supradictae rationi Magistri dico quod prima, si est indefinita, vera est, et non
sequitur conclusio ex indefinitis. Si vero intelligatur universaliter, falsa est. Non
enim omne incarnatum, id est unitum carni, est natum. Anima enim rationalis
est incarnata, id est carni unita, nec tamen nata, sed creata. Licet enim sit ab 20
aliquo, ut a Deo, non tamen est anima de aliquo vel aliqua, ut de muliere, et
ideo ipsa non est nata nec est ratio quare sequatur. ‘Incarnatum’ enim dicit
relationem identitatis quia unionem, ‘natum’ vero relationem diversitatis – quae
ergo ratio inferentiae? Tamen noveritis quod haec conceditur ‘essentia est natum
de Virgine’ quia li ‘natum’ est substantivum et stat pro persona, et est sensus: 25
Essentia est persona incarnata.

Ad auctoritatem dic quod ponitur essentia pro persona sicut frequenter in pri-
mo libro.

Ad secundum dic quod ibi fuit conceptio naturarum, ut animae et carnis, et
non fuit deitas conceptarum naturarum altera. 30

8 non] est *add.* CgO || nec] neque ACg 11 fuerit] fuit ACg 14 quod] quia Cg,
quia *corr.* P 15 de²] ab BPR 17 rationi] *corr.* O ex ratione C 21 aliqua] aliquo BC
RV, *canc. corr.* B; *om.* Cg, *om.* et *add. marg.* O 23 quae] est *add. corr.* CP 25 substan-
tivum] substantivum CgV

5 Cf. Fulgentius Ruspensis, *De fide ad Petrum*, cap. 2.14 (CCL 91A, 720); cf. Petr. Lomb.,
3 *Sent.* 8.1.2 (ed. Grottaferrata, 2:67) 9–10 *Gal.* 3,16 13 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 5.1.5–10
(ed. Grottaferrata, 2:43–45) 17 Cf. supra ll. 5–6

[SECUNDA QUAESTIO:
AN POSSIT ESSENTIA ESSE UNITA HUMANITATI]

Item quaeritur an possit essentia esse unita humanitati ita quod non secundum aliquam sui hypostaseon, et sic possit esse vera ‘essentia est nata de Virgine’, et hoc est quaerere, cum haec sit falsa ‘essentia est nata’, an sit falsa possibilis vel impossibilis.

35 ¹ Et videtur quod sit possibilis, quia possibile est – ut videtur – quod ipsa essentia sit unita seipsa carni non secundum aliquam hypostasum. Probatio. Ante incarnationem apparuit Deus patribus, sicut in carne apostolis. Ut autem dicit Augustinus in 2 *De Trinitate*: Aliquando apparuit distincte Deus in aliqua persona, aliquando autem indistincte ipsa essentia, et haec apparitio fuit in subiecta
40 creatura. Igitur similiter, si potuit essentia non per aliquam personam apparere in creatura, potuit et uniri similiter, ut videtur.

² Item, lapis universale vel lapideitas non potest uniri alicui materiae nisi in aliquo suo individuo. Et ratio est quia haec communis forma individuatur per materiam cui adicitur. Sed certe, si esset individuum per se, nec haberet indi-
45 viduationem ex coniuncto; posset uniri alteri, non tamen fieret haec universalis individua. Sed divina essentia, cum sit communis tribus personis, tamen per se est natura quaedam individua, nec accipit individuationem ex humanitate, si uniatur ei, sed potius e converso. Ergo videtur, quod possit uniri non per aliquam personam.

50 ³ Item, tantumdem distat humanitas et persona Filii sicut humanitas et divina essentia. Igitur qui potuit illa unire, et haec.

^{1.c} Contra. Tunc ille homo nulla esset persona. Quia enim unitur nobiliori, absorbetur sua personalitas. Quia vero id, cui unitur, non est persona, nulla personalitas ei confertur.

55 ^{2.c} Item, tunc ille homo esset Deus et non Deus Pater nec Filius nec Spiritus Sanctus, et ita esset quaternitas.

[SOLUTIO]

Solutio. Nihil hic asserere audeo, tamen modo hoc mihi videtur magis, quod dico, scilicet quod non posset uniri humanitati essentia nisi secundum aliquam hypostasim vel omnes. Si enim hoc praedicatum ‘uniri humanitati’ quod est
60 accidentale Deo, non essenziale, inesset essentiae non per aliquam suarum hypostasum, inesset ei naturaliter et per se, et hoc impossibile, quod aliquid sit ei naturale nisi quod ab initio, et hoc non est aliqua relatio ad creaturam. Omne

33 vel] an PV 36 hypostasum] hypostasim ACgPRV; hypostaseon *corr.* B 44 mate-
riam] *corr. marg.* P *ex naturam* BCCgV || adicitur] *corr. ex additur* CgP 52 enim]
om. R, *add. corr.* A 60 Deo ... essenziale] *om.* A, *add. corr.* P

38–40 Cf. Aug., *De Trin.* 2.7.13 (CCL 50, 97) et *ibid.* 2.18.35 (125–26)

enim quod per se inest alicui communi, inest naturaliter et insuper inest cuilibet eius personae. Quod si dicas quod hoc non oportet quia ‘creare’ inest Deo non per aliquam personam, nec tamen est ei essenziale vel naturale, similiter ‘unire 65 se humanitati’, respondeo: Fateor, utrumque, si inesset essentiae, ratione suae naturae esset, sicut dixi. Nunc autem insunt essentiae illi, in quantum ipsa est voluntas, et ideo potuit non creasse et non univisse carni. Et ideo, si natura vel illa voluntas esset unita non aliqua persona mediante, tamen hoc necesse esset, quod ex quo est unio illius, quod est commune tribus personis essentialiter, et 70 non per aliquam suarum hypostasum sed per se, quod unio illa sit omnium trium hypostasum, licet ex consequenti.

[AD ARGUMENTA]

Dico ergo ad primum quod non est simile de apparitionibus illis, quia non magis fuit in illis creaturis, in quibus apparuit, quam in aliis, nec aliqua unio eius ad illas. Insuper ubicumque facta est apparitio non distincte huius vel illius 75 personae, ibi apparuerunt omnes tres, id est illa creatura, in qua fiebat apparitio, praetendebat praesentiam omnium trium personarum et non nudae essentiae. Et ideo dividit Augustinus dicens in 2 *De Trinitate*: Aut apparuit aliqua persona aut Deus Trinitas.

Ad secundum dico quod unio humanitatis cum aliquo, id est formae commu- 80 nis, etiam si non acciperet individuationem ab eo, cui uniretur, non posset esse, quin illa unio esset omnium individuorum, quia quod inest per se naturae, et omnibus individuis.

Ad tertium concedo quod potuit uniri essentia illa, sed tamen consequeretur ex hoc unio omnium trium personarum. 85

[AD ARGUMENTA IN CONTRARIUM]

Ad id quod obiectum est contra, dico quod immo esset tres personae.

Similiter ad secundum. Sed an possibile sit unum hominem esse tres personas, quaestio est, et si non est possibile, tunc nec naturam uniri primo humanitati erit possibile. Unum enim sequitur ex altero.

1.1 NATURA DIVINA, id est Filius qui est natura. 90

1.2 NON POSSET TEMPORALITER CONCIPI etc. Damascenus: “Quoniam deitas generata est, nequaquam audivimus”. DIVINITAS, id est Filius, qui est divinitas. SIC EST DEUS etc. Sic patet quod ‘deitas’ ponitur pro ‘persona’ supra.

71–72 sed ... hypostasum] *om. (hom.) et corr. AP* 77 nudae] *corr. ex unum O; corr. A ex unde Cg* 82 quin] *corr. P ex quoniam Cg* 86 esset] *essent ACP*

78–79 Cf. *ibid.* 91–92 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 55.3 (ed. Buytaert, 206)

- 95 ² QUAERI ETIAM SOLET, cap. 2.
AD QUOD DICI POTEST CHRISTUM BIS NATUM ESSE etc.

[ARGUMENTA CONTRA PROPOSITIONEM MAGISTRI]

1. Contra. Nomine semel posito non contingit uti aequivoce. Non enim bene dicitur 'caeleste et marinum sunt duo canes'. Ergo haec est falsa 'Christus est bis genitus' cum generatio sit plene aequivoca ad temporalem et aeternam. Temporalis enim et aeterno nihil univocum.
- 100 2. Item, 'Bis' dicitur numerum in tempore. Igitur non addetur nisi temporalis, ergo haec est falsa 'Christus est bis genitus'.
3. Item, non dicitur bis cucurrisse aliquis, nisi fuerit inter cursum et cursum aliqua interpolatio. Sed inter unam nativitatem et aliam nulla fuit interpolatio, ut dicitur lib. 1 dist. 9, quia semper nascitur de Patre, et in instanti quo de matre nascebatur, in eodem et de Patre, ergo non dicitur 'bis natus'.
- 105 4. Item, si idem est nasci et esse filium, si bis natus, tunc bis filius vel duo filii. Contra. Augustinus, *De ecclesiasticis dogmatibus* cap. 2: "Non duos filios fatemur, sed Deum et hominem unum Filium".

[SOLUTIO]

- 110 Solutio. Ad primum. Fateor hic et alias frequenter in theologia: Nomine semel posito utimur aequivoce aut propter brevitatem aut potius, quia haec est causa, quare alibi in aliis, scilicet scientiis, non utimur nomine semel posito aequivoce: Non quia nomen non dicat ea duo, immo dicit. Sed tamen, cum dicat duo ipsum nomen et aeque primo, infirmitas nostri intellectus et impotentia non sufficit duo actualiter simul intelligere. Unde Aristoteles in *Topicis*: Multa contingit scire, sed unum solum intelligere. Et ideo nomine semel posito non utimur aequivoce. Sed certe haec ratio non impedit angelum nomine posito uti aequivoce, multo magis Spiritum Sanctum, qui est huius Scripturae auctor (*Matt.* 10: "Non vos estis qui loquimini"). Scriptores autem aliarum scientiarum fuerunt homines intellectu impotentes. Tales insuper debent esse huius scientiae auditores, ut possint – quasi super auditores aliarum scientiarum – plura simul intelligere, et ideo haec Scriptura plures habet intellectus, scilicet quattuor. I *Cor.* 2: "Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quae a Deo donata sunt nobis (pluraliter dicit), quae et loquimur non in

103 et cursum] *om.* A, *add. corr.* O 104 interpolatio¹] interpellatio APR || interpolatio²] interpellatio APR 105–106 et ... Patre] *om.* (*hom.*) et *corr.* P 105 in] *om.* et *corr.* BCgOP 112 est] *om.* P, *add. corr.* A 117 nomine] semel *add.* CgP, *add. corr.* BC 121 possint] possunt APV

105 Petr. Lomb., 1 *Sent.* 9.4–5 (ed. Grottaferrata, 1:106–10) 108–109 Gennadius, *De eccl. dogm.* 2 (PL 58, 981B) 115–116 Arist., *Top.* 2.10 (114b 34–35); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 34 (ed. Hamesse, 324) 118–119 *Matt.* 10,20 122–126 I *Cor.* 2,12–13

doctis humanae sapientiae verbis, sed in doctrina Spiritus spiritalibus spiritalia comparantes”.

Ad secundum sciendum quod prima est falsa. Si quis enim a duobus simul percutiatur duobus lapidibus, nihilominus dicitur bis percussus. Immo ‘bis’ dicitur actum multiplicatum, et dico actum, quicquid significatur per passivum vel activum. Multiplicari autem actum contingit tripliciter: Vel propter multiplicationem agentium (ut in praedicto exemplo), vel propter multiplicationem eorum, in quae fit actio, vel propter diversitatem temporis. Et constat, cum dicitur ‘bis genitus’, non est hic multiplicatio actorum vel eorum, in quae est actio — sed est unica persona (dico actum improprie) —, sed tantum agentium. Ad secundum patet per interemptionem. Non enim significat ‘bis’ numerum in tempore sed numerum actus.

Ad tertium iam patet. Currere enim est actio eiusdem personae in seipsam, et ideo non est ibi diversitas agentium nec eorum, in quae est actio. Restat ergo, quod — ut dicatur ‘bis currere’ — sit diversitas tertio modo, scilicet per interpolationem et diversitatem temporum. Sed gignere non est eius in se, et ideo non est simile nec exigitur interpolatio semper ad geminationem actus, sed sufficit geminatio agentis, et sic est hic.

Ad quartum patet quod non est idem nasci et esse filium, quippe plura nascuntur, quorum nulli convenit esse filium, ut pili, ungues etc. — ut supra dist. 4. Et insuper, cum dico ‘bis genitus’, dico actum geminatum, quod fieri potuit — ut dixi — triplici de causa. Sed si esset geminatio actus propter geminationem actorum, tunc primo sequitur, quod duo filii vel bis filius, et non aliis modis duobus. Unde quilibet unicus filius est bis genitus, quia semel de patre in matrem, et iterum de matre in mundum, et tamen filius est unicus.

² SECUNDO, id est bis. IOANNES Damascenus cap. 51 “Praeesse autem”. ¹⁵⁰

[QUAESTIO:
AN CHRISTUS DEBEAT DICI DUO]

² DUAS CHRISTI NATIVITATES etc.

Hic quaeritur cum Damasceno cap. 52, an Christus cadat sub discreta quantitate et debeat dici duo.

¹³³ actorum] *corr.* C ex auctorum BP ¹³⁴ ad secundum] et sic responsio *praem.* P, *praem.* *corr.* C; ad tertium ABV, *corr.* Cg, *add. et canc.* O; ad quartum R ¹³⁷ tertium] *corr.* C ex quartum ABCgRV ¹⁴³ quartum] *corr.* C ex quintum ABCgRV ¹⁵² cap. 52] cap. 51 AP

¹⁴⁴ Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 4.2.2 (ed. Grottaferrata, 2:39) ¹⁴⁵ Cf. supra resp. ad secundum ¹⁵⁰ Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 51.1 (ed. Buytaert, 191) ¹⁵² Cf. *ibid.*, cap. 52 (195–97)

1. Quod sic videtur quia secundum quod est homo est aliquid et secundum quod
 155 est Deus est aliquid, aut idem aut aliud; constat aliud, ergo duo.
2. Item, propter unitatem naturae tres personae sunt unum. Quare non similiter
 propter diversitatem naturae una persona sit duo?
3. Item, Christus secundum quod homo est minor se secundum quod Deus. Qua-
 re non aliud et ita duo?
- 160 4. Item, secundum quod homo est creatura, secundum quod Deus est Creator.
 Sed Creator et creatura duo sunt, ergo et Christus.
5. Item, unitas creata est in Christo et unitas increata, ergo duae unitates, ergo
 duo.
6. Item, Damascenus 52 cap.: Differentia est causa numeri. Igitur cum Christus
 165 habeat in se differentiam, habet numerum.
- 1.c Contra. 'Unum' dicitur aequivoce de Creatore et creatura. Igitur sicut haec
 non recipitur 'latrabile et marinum sunt canes', sic nec haec 'deitas et humanitas
 in Christo sunt duae unitates', ergo nec duo.
- 2.c Item, haec est falsa 'homo est duo', igitur et haec 'Christus est duo'.
- 170 3.c Item, si Christus est duo, habet in se duas unitates quarum quaelibet est pars
 binarii. Ergo deitas est pars binarii et omne totum maius sua parte, ergo aliquis
 binarius est maius Deo, et tunc nec Deus est maximum nec est quo maius cogitari
 non potest, cum talis binarius cogitari possit.

[SOLUTIO]

Solutio. Cum dico 'Christus est duo', licet 'Christus' sit nomen proprium,
 175 tamen in eo differt significatum et suppositum, licet hoc non sit in aliis propriis
 nominibus. Significat enim duas naturas unitas in unitatem personae, supponit
 autem pro illa persona, quae est persona Dei et hominis. Si ergo praedicas 'esse
 duo' de significato, aut 'duo' sumptum masculine, et tunc significat dualitatem
 personarum, et ita non est vera; vel neutraliter, et tunc aliquo modo posset conce-
 180 di, proprie tamen non, sicut iam dicitur. Si autem fiat sermo per nomen Christi
 de supposito, si ei attribuatur 'esse duo' masculine, falsa est, si neutraliter, aliquo
 modo concedi potest, licet non proprie, ut iam dicitur. Quia istae naturae sunt
 unitae in unitatem personae ita quod de illa persona praedicatur utraque natura
 et ita quodammodo duo. Hinc patet quid dixerim, scilicet quod omnibus modis
 185 est haec falsa proprie loquendo 'Christus est duo'. Quippe numerus est collectio
 unitatum, et si hoc, tunc ad numerum binarium exigitur quod sit una unitas et
 altera unitas et quod utraque dicatur unitas univoce. Sed patet quod humanitas

155 est¹] *om.* CRV 164 52 cap.] *corr.* P ex 51 cap. ARV 171 totum] *est add.* AO *post*
 maius, *add. corr.* P *post* maius 187 univoce] *corr.* A (*margin.*) P ex aequivoce BCgRV

164 Ibid., cap. 52.2 (ed. Buytaert, 195) 172–173 Cf. Anselmus, *Proslogion*, cap. 2 (ed.
 Schmitt, 1:101)

in Christo unitas non est proprie quia unum est ens indivisum et ab alio divisum. Sed ut dictum est, humanitas haec non est ab alio divisa, sed alteri coniuncta. Item unitas non est univocum ad creaturam et Creatorem, quorum utrumque in Christo est, et ideo nec proprie est Christus duo vel binarius vel numerus nec sunt in Christo proprie duo vel binarius vel numerus. 190

[AD ARGUMENTA]

Ad primum dicendum quod non quodlibet aliquid et aliud faciunt binarium vel duo proprie, sed tantum tale aliquid et tale aliud, quorum utrumque est unitas et univoce. 195

Ad secundum respondeo quod ibi deficit univocatio et unitas in altero, ut dixi.

Ad tertium non conceditur haec 'Christus est aliud a se', licet haec concedatur 'Christus est minor se'. 'Minor' enim adicit rem suam subiecto ratione naturae, sed 'aliud' ratione suppositi, ut dicunt magistri. Sed quare, hoc non video, et ideo potius negarem utramque, sicut hanc 'Sortes differt a se'. Nec sequitur: 'Sortes senex differt a se puero, ergo Sortes differt a se', sed est fallacia secundum quid et simpliciter. Similiter nec sequitur: 'Christus secundum quod homo est minor vel aliud a se secundum quod Deus, ergo Christus est minor vel aliud a se'. Et etiam si concederetur eum esse aliud a se, non tamen duo ratione praedicta: non enim quodlibet aliquid et aliud faciunt binarium. 200 205

Ad quartum respondeo per interemptionem huius 'Creator et creatura sunt duo', tum quia illa creatura assumpta proprie non est unum, tum quia 'unum' non univoce dicitur de ea et Creatore.

Ad quintum similiter patet. Cum enim dicit, quod unitas creata est in Christo proprie, haec est falsa, quia ille homo proprie non est unum nec univoce cum Creatore unum. 210

Ad sextum. Differentia vero non est nisi aliquorum in aliquo univoco convenientium, quia sequitur: Sunt et non sunt idem, ergo differunt. Sed 'ens' de creatura et Creatore non est univocum. Et dicit Philosophus, quod entis ad non ens non est differentia. Et constat tunc quod entis tantum ad ens (ente sumpto univoce) est differentia, scilicet entium. Igitur Creator et creatura proprie non differunt et ideo nec numerum faciunt. 215

1. Sed dices: Omne ens est unum vel multa, ergo Christus. Sed non est unum, licet sit unus, propter naturam differentem a natura in eo, ergo est multa.

2. Item, dicit Damascenus cap. 79 et nos dicimus frequenter, quod duae naturae sunt in Christo. 220

193 aliquid] *corr.* P ex aliud A 196 quod] quia BCRV 201 fallacia] ibi ABCCgR, *praem.* P; subiecti? V 202 secundum quod] est *add.* AR, *add. et corr.* O

198–199 Forte cf. Petrus Hisp., *Tractatus* 8.10 (ed. De Rijk, 189) 214–215 Cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 133 (ed. Hamesse, 150); Arist., *Phys.* 4.8 (215b 19–20) 220–221 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 49 (ed. Buytaert, 184); cf. *ibid.*, cap. 80.2 (ed. Buytaert, 288–89)

Solutio. Dico ad primum quod ‘unum’, cum sit neutrum, aliquando dicit unitatem essentiae et est sensus: unum, id est una essentia, aliquando autem unitatem communiter et essentiae et personae, et tunc unum est idem quod res
 225 una, et sic sumitur ‘unum’ cum ens dividitur in unum et multa, et sic Christus est unum quia est una persona.

Ad secundum dico quod in communi usu propter brevitatem sermonis utimur nomine multipliciter dicto sicut univoco, et dicimus in Christo esse duas naturas, ne prolixi essemus dicendo quod in Christo est natura et natura.

[AD ARGUMENTA AD OPPOSITUM]

230 Rationes vero ad oppositum ductas, scilicet primam earum – ut patet – concedimus.

Secunda non tenet quia istae naturae in Christo multo aliter sunt unitae quam corpus et anima in homine.

Similiter concedo tertium. Si autem dicatur contra: Quia in Deo est ternarius
 235 personarum, nec tamen ille ternarius est maior partibus, immo non est ibi pars et totum, dici potest quod est numerus numerans et numeratus. Numerus numerans est unitatis replicatio et ita ternarius non est tres unitates, sed unitas eiusdem ternarii, et sic forte est trinitas numerus in Deo. Dicit tamen Magister quod numeralia in Deo non ponunt aliquid, sed negant, et constat talem numerum non
 240 faciunt duae naturae in Christo. Et est numerus numeratus, et ibi proprie est pars et totum, et totum maius parte secundum quod dictum est quod numerus est multitudo unitatum, et si aliquis numerus caderet in Christum, iste esset, et ita tenet ratio tertia.

[ALIA SOLUTIO]

Potest tamen ad omnia aliter dici sic: ‘Christus’ sicut omne nomen uni et
 245 ab uno imponitur, et ideo, cum illae duae naturae unitatem non habeant nisi personae, patet quod eis nomen unum, quod est ‘Christus’, non imponitur per se, sed personae potius constanti ex illis duabus naturis, et quia humanitas una non est proprie ratione supradicta. Item ‘deitas’ ibi non dicitur unum vel unitas affirmative, lib. 1 dist. 24. Igitur non est haec vera ‘Christus est duo vel duae
 250 unitates’, nisi li ‘duo’ sumatur negative et nihil ponat. Igitur distingue quod ‘duo’ vel ‘unitas’ sumi possunt negative, et sic concedatur, quia utraque natura est una et quod Christus est duo. Si positive sumantur, non sunt verae.

228 univoco] univoce ACg 241 est¹] om. R, add. corr. P 250 duo²] duae CRV 251 quia] quod AP 252 sumantur] sumatur BR

238–239 Cf. Petr. Lomb., 1 *Sent.* 24.2 et passim (ed. Grottaferrata, 1:187–89) 248 Cf. supra resp. auctoris ad istam quaestionem 248–249 Cf. Petr. Lomb., 1 *Sent.* 24.3 (ed. Grottaferrata, 1:187–88)

² QUAE EST SUPER CAUSAM quia ubi dicitur causa communiter, diversa dicitur essentia a causato, quia causa est cuius esse sequitur aliud. Hic autem gignentis et geniti una est essentia. SUPER NATURAM quia in his naturalibus unum est ab altero priore et ita ab et post, hic autem ab et non post. Contra haec lib. 1 dist. 20 cap. ultimo super hoc ORDO NATURAE, et solutio ponitur similiter ibi. QUIA NON EX SEMINE etc. Contra. *Gal.* 3: “Non dicit in seminibus, sed quasi in uno semine, et semini tuo quod est Christus” et *Sap.* 7: “In ventre matris figuratus sum caro, decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine ex semine hominis”. Contra. Damascenus: “Primitias nostrae massae non seminaliter, sed conditive per Spiritum Sanctum habet”. Solutio. Cum dicitur ‘Christus fuit ex semine viri’, li ‘ex’ potest dicere materiam proximam vel remotam et primam, et si hoc, vera est. Est enim Christus ex semine Abrahae, et sic intelligi potest duplex praeposita auctoritas. Vel propinqua, et tunc constat: Non fuit ex semine viri.

[QUAESTIO:

AN PURISSIMI SANGUINES VIRGINIS DICI POSSINT SEMEN]

Sed an materia, scilicet purissimi sanguines Virginis, dici possint semen hominis feminae, unde Christus, quaestio est.

Et dicunt aliqui quod non, quia semen non dicitur nisi decisum concupiscentialiter.

Contra. In paradiso diceretur semen, si non peccassent, et sine concupiscentia.

Solutio. Non proprie dici potest illa materia fuisse semen, licet illa auctoritas de libro Sapientiae aliter sonet, sed potest intelligi de Salomone. Et huius est multiplex ratio, tum quia semen naturaliter prius tempore est quam illud, quod est ex ipso – non sic in Christo. Item semen est quiddam quod natura agens separat, unde fiat simile – sed hic Spiritus Sanctus separavit, non natura. Et aliae forsitan sunt rationes.

255 super] supra Cg, supra corr. ex similiter P 256 non] natura codd.; txt. corr. 263 materiam] naturam AP 265 duplex] dupliciter OP 267 possint] possunt ACO; possent V

257 Ibid. 20.3.7 (174) 257–258 Cf. Fishacre, *In 1 Sent.* 20 in h.l. (MS Oriel 43, f. 65th l. 39 – 65va l. 3) 258–259 *Gal.* 3,16 259–261 *Sap.* 7,1–2 261–262 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 46.2 (ed. Buytaert, 171) 272–273 *Sap.* 7,1–2

DISTINCTIO 9

^{1,1} PRAETEREA INVESTIGARI OPORTET ... Dist. 9.

^{1,1} UTRUM CARO CHRISTI ET ANIMA UNA EADEMQUE CUM VERBO DEBEANT ADORATIONE ADORARI ILLA SCILICET QUAE LATRIA DICTUR

Est veneratio duplex, una quae exhibetur creaturae nobiliori, et haec dicitur ⁵ dulia, et alia quae exhibetur Creatori, et haec dicitur latria vel theosebia vel eusebia, id est Dei cultus vel bonus cultus.

De latria ergo tria quaerantur: Primo a quibus debeat, secundo an sit virtus aliqua vel aliud, tertio quibus debeat vel cui, scilicet an soli Creatori an et Christi humanitati et imaginibus. ¹⁰

[DE PRIMA QUAESTIONE:
A QUIBUS DEBEATUR LATRIA
AN AB OMNI CREATURA DEBEATUR LATRIA]

- ¹ De primo videtur quod ab omni creatura. Quia latria aut est servitus Deo debita. Sed *Ps.* “Omnia serviunt tibi”. Quippe si servire est mandatis oboedire, cum omnia ei oboediant vel oboedientiam ei debeant, *Eccli.* 42 “In omni necessitate omnia oboediunt ei”, *Ps.*: “Ignis grando nix glacies spiritus” etc. Aut latria est cultus Deo debitus, sicut dicitur in littera in hoc capitulo, et tunc similiter ¹⁵ Ecclesia: “Quem terra, pontus et aethera colunt”, igitur omnia debent ei latrariam.
- ² Item, Deo unde Creator debetur latria et ei unde Dominus dulia. Igitur cum omnium sit Creator et Dominus, ab omnibus debetur ei latria et dulia. Prima patet. Dicit enim *Glossa* super *Psalmum* “Exsurgat Deus” super versum illum “in ecclesiis benedicite Deo Domino”: “Benedicite Deo cui debetur latria, Domino ²⁰ cui dulia exhibenda est”. Minor patet. *Sap.* 6: “Dominus qui dominator est omnium”.

6 vel¹] et ACg 12 sed] om. ACg 16 et] om. ACgO 20 Deo] om. Cg, add. corr. P

¹² *Ps.* 118,91 ^{13–14} *Eccli.* 42,24 ¹⁴ *Ps.* 148,8 (iuxta LXX) ¹⁵ Petr. Lomb., 3 *Sent.* 9.1 (ed. Grottaferrata, 2:68) ¹⁶ Commune festorum B. Mariae Virginis, Hymnus ad Matutinum (Breviarium Romanum, 1:158). Cf. Venantius Fortunatus, *Miscellanea* 8.4 (PL 88, 265A) 19–21 Petr. Lomb., *Comm. in Ps.* 67,27 (PL 191, 615); cf. *Glossa interlin.* in h.l. (ed. princeps, 2:536b) ¹⁹ *Ps.* 67,2 ^{19–20} *Ps.* 67,27 ^{21–22} *Sap.* 6,8

Contra. Latria sic describitur: Latria est voluntaria summae professio maiestatis. Sed voluntas non est creata nisi in hominibus et angelis. Ergo sola creatura rationalis debet latrariam, voluntas enim est appetitus rationis.

Item. Dicit Augustinus in *Enchiridio* cap. 2: “Habes in libro Sancti Iob (scilicet cap. 28, ubi nos habemus: ‘Ecce timor Domini ipse est sapientia’, inquit Sanctus Iob) ‘Ecce pietas est sapientia’. Si autem quaeras, quam dixerit eo loco pietatem, distinctius in Graeco reperiis ‘theosebion’, qui est Dei cultus”. Igitur si sapientia est in solis rationalibus, et pietas est sapientia, tunc cultus Dei, scilicet latraria, est in solis rationalibus.

Item. Seneca *Ad Lucilium*: “Quomodo dii sunt colendi solet praecipui. Accendere aliquam lucernam sabbatis prohibebamus, quoniam nec lumine dii egent et ne homines quidem delectantur fulgine. Vetamus salutationibus matutinis fungi et foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur”. Deinde: “Colit, qui novit. Vetamus lintea ferri et speculum tenere Iunoni: non quaerit ministros deus”. Infra: “Vis deos propitiari? Bonus esto! Satis illos coluit quisquis imitatus est”. Sed nosse vel imitari Deum tantum potest rationalis creatura, ergo etc.

Item. Augustinus *De Trinitate* lib. 14: “Hominis sapientia vera ac praecipuus cultus eius est quae theosebia appellatur”.

Item. Augustinus *Enchiridion* cap. 3: “Colendus est Deus fide, spe et caritate”, quae in brutis non sunt. Si autem haec veneratio irrationalium qua Deum venerantur, nec est latraria nec dulia, tunc haec famosa divisio venerationis – alia dulia, alia latraria – erit insufficiens.

[Solutio]

Solutio. Aestimo, cum omnis creatura Deo debeat servitutem et cultum, specialiter tamen creatura rationalis quae ad eius imaginem facta est. Non enim mirum, si superadditur in cultu quibus superadditum est in creatione, et servitus quidem talis cum superadditione latraria dicitur. Servitus enim proprie loquendo non est nisi servi, servus autem et dominus non dicuntur proprie nisi in rationalibus. Verumtamen sicut Deo soli debetur latraria et tamen humanitati eius unitae propter ipsum, sic et sola rationalis creatura debet ei latrariam et omnis creatura ei unita in homine propter ipsam; genera enim singulorum in homine sunt.

26 in libro] *om.* ABCCgRV, *add. corr.* P 26–27 scilicet] *om.* ACgP 29 distinctius] distinctus AV 32 praecipui] *corr.* ex principi BP 33 prohibebamus] *corr.* B ex prohibemus A 35 deinde] deum Seneca 36 Iunoni] unioni ACV; introni Cg 38–39 sed ... etc.] *postp. post sequens argumentum codd. exc.* P, *sed ponunt hic corr.* C, *corr. marg.* O 40 item] *om. codd. exc.* P, *sed ponunt hic corr.* CO || ac] *verus praem. corr.* C; *verus et add.* P 50–51 rationalibus] *corr.* Cg ex rationabilibus AR

26–29 Aug., *Enchir.* 1.2 (CCL 46, 49); cf. *Iob* 28,28 32–38 Seneca, *Ad Lucilium epist. moral.* 95.47 et 50 (ed. Reynolds, 2:394) 40–41 Aug., *De Trin.* 14.1 (CCL 50A, 421) 42–43 Aug., *Enchir.* 1.3 (CCL 46, 49)

[AD ARGUMENTA]

Dico ergo ad primum quod ‘cultus’ et ‘servitus’ possunt accipi communiter sicut et ‘laudare’, Deum scilicet, accipitur pro quacumque demonstratione et 55 indicio bonitatis, potentiae, sapientiae Creatoris; et sic omnia laudant Deum. *Ps.*: “Laudent illum caeli et terra, mare et omnia reptilia in eis”. Vel dicitur ‘laus’ ostensio bonitatis et sapientiae et potentiae Creatoris ab apprehendente eum aliquo modo et amante, et sic homines et angeli tantum laudant eum. *Ps.*: “Laudate Dominum omnes gentes”, *Ps.*: “Laus eius in ecclesia sanctorum”. Ad 60 apprehensionem enim – vel per fidem vel per spem et amorem completum vel incompletum – concomitatur laus eius quae est professio voluntaria summae suae maiestatis, et quanto maior notitia eius et amor, tanto maior laus et professio; et ideo in caelo magis sunt haec quam in terra. Et ideo, si latria scilicet servitus vel cultus Dei, non est nisi talis professio, patet quod proprie latria est tantum 65 rationalium, improprie tamen irrationalium.

Ad secundum similiter patet. Licet enim ei debeatur latria unde Creator, tamen non propriissime ab omni creatura, sed proprie tantum ab illa quae se ab eo creatam cognoscere potest, et haec tantum est rationalis creatura. Professio enim 70 maiestatis non est proprie non scientis illam nec non amantis eam. Et potest dici quod veneratio, quam exhibet et debet rationalis creatura, dividitur in latrariam et duliariam, et est divisio sic venerationis: alia est rationalium, alia ratione carentium; et rationalium alia est latria, alia est dulia, et ita illa famosa divisio sufficiens est.

Vel dic quod creaturas ratione carentes laudare et venerari Deum non est nisi 75 rationali naturae, tamquam Dei vestigium iudicare eum laudabilem et venerandum esse, et ita sunt gradus per quem agnoscat ratio Deum laudabilem et sic laudet eum. Et omnis creatura in homine laudante laudat, et tunc est latria, sed non alia quam illa quam exhibet homo vel rationalis natura.

[AN DAEMONES EXHIBEANT LATRIAM]

Item quaeritur an daemones exhibeant Deo latrariam, cum in multis obsequantur divinae voluntati et venerentur eum vel inviti. Si enim fide colitur, tunc et a 80 daemonibus quia credunt et contremescunt.

57 illum] deum CgP 58 et¹] om. Cg, add. et corr. A 60 Dominum] eum AP 61–62 vel incompletum] om. A, add. corr. C 72 venerationis] venerationum AR || alia¹] corr. BP ex aliud CCg 73 est²] om. P, add. corr. O || sufficiens est] inv. O, inv. corr. A; est om. R, add. corr. A 74 quod] om. CgV 77 laudet] laudat AP; laudare R 79–80 obsequantur] obsequatur RV 80 tunc] add. corr. AP

57 *Ps.* 68,35 59–60 *Ps.* 116,1 60 *Ps.* 149,1 (iuxta LXX) 81 Cf. *Iac.* 2,19

Solutio. Latria – ut patet ex supra posita definitione – est veneratio debita et voluntaria. Nunc autem daemones non venerantur nisi inviti, nec colitur Deus fide informi, qualis est in daemonibus, sed fide formata.

[AN BEATI IN CAELO EXHIBEANT LATRIAM]

85 Item quaeritur an latria sit in beatis in caelo.

Et videtur quod sic, scilicet potissime quia secundum Augustinum colitur amando, et ibi est summus amor, et secundum Senecam “colit, qui novit”, sed ibi perfecte cognoscetur.

Contra. Latria est veneratio debita. Sed si aliquis pro tributo deberet mihi
90 abluere pedes, si ablueret non quia debitum tributum sed ex amore, non proprie diceretur haec ablutio tributum, nec haec exhibitio lotionis esset opus iustitiae, sed caritatis. Sed in caelo est perfecta caritas et omne, quod fit ibi, fit ex amore, ergo nihil quia debitum, quia debitum causam habet aliam a se, non autem amor. Bernardus *Super Cantica homilia* 83: “Amor praeter se non requirit causam
95 (scilicet moventem), non fructum (scilicet finem): fructus eius usus est. Amo quia amo, amo ut amem”. Igitur cum ibi latria sit amor, et iste non exhibetur quia debitum – amo enim non quia debeo ibi, sed quia amo –, patet quod non est ibi latria.

Solutio. Sicut ille qui abluit pedes ex amore, cum hoc deberet ex tributo, ex-
100 hibet debitum, licet non quia debitum exhibeat, sic, qui exhibet amorem Deo in caelo, exhibet debitum (debet enim amare), licet non quia debitum, et ita exhibet latriam, id est venerationem debitam, licet non quia debitam. Et ideo exhibitio latriae hic est opus iustitiae, cum eam exhibemus quia debemus, sed ibi cadit in virtutem sublimiorem, scilicet ut latria ibi sit opus caritatis, sicut cognitio Dei hic
105 est latria (cognitio quidem quae est per fidem), sed in caelo excellentioris generis cognitio, scilicet visio, est latria, ut videtur.

Vel sic. Plotinus: “Iustitia est uniuscuiusque virtutis obsequium”. Item idem: “Iustitiae est cum superis et divina mente ita sociari, ut servet perpetuum foedus cum ea”. Potest ergo beatus attendere Dei bonitatem, cui per se debetur amor,
110 et amare eum quia bonum, et est actus caritatis. Potest et insimul attendere se

88 cognoscetur] cognoscitur BCg 91 haec²] om. BPR 96 amo²] om. Cg, add. corr. O 99 sicut] om. codd. exc. P, add. corr. CO 99–100 exhibet¹] exhibent CgR 100–101 exhibeat ... debitum²] om. (hom.) et corr. AO 106 latria] ex praem. A, praem. corr. P; vel sic praem. et canc. corr. B 107 vel sic] om. BR, add. corr. A || Plotinus] dicit praem. P, praem. corr. CO 110 et³] etiam ACg

82 Cf. supra arg. 1 princ. et arg. 1 in oppositum ad praecedentem quaestionem (ll. 11–15, 23–24) 86–87 Cf. Aug., *Enchir.* 1.3 (CCL 46, 49) 87 Seneca, *Ad Lucilium epist. moral.* 95.47 (ed. Reynolds, 2:394) 94–96 Bern., *Sermones in Cantica* 83.4 (ed. Cist., 2:300) 107 Macrobius, *Comm. in somnium Scipionis* 1.8.4 (ed. Willis, 37) 107–109 Ibid. 9 (ed. Willis, 38–39)

debitorem huius actus ‘amare’ et similiter actuum aliarum virtutum, et exhibere actum hunc insimul propter utrumque, et tunc amo quia amo et quia debeo.

[CUM DIVINAE PERSONAE SE MUTUO VENERENTUR AN HOC SIT LATRIA]

Item. Cum divinae personae se mutuo venerentur, an hoc sit latria.

Cum non, sit dulia et exhibetur a rationali natura. Et ideo videtur quod sit latria. Et ex supra dicta definitione etiam argue, quae videtur convenire huic 115 venerationi, et ex praeposita auctoritate Senecae. Et Augustinus *De Trinitate* lib. 14: “Ecce Dei cultus est sapientia”.

Solutio. ‘Latria’ non tantum dicit honorem exhibitum Deo, sed etiam debitum ex servitute. Augustinus *De civitate Dei* lib. 10: “Nostri latrariam, ubicumque Scripturarum positum est, interpretati sunt servitutem eam, quae pertinet ad 120 colendum Deum”. Et super illud “in ecclesiis benedicite Deo Domino” *Glossa*: “Deo, cui debetur latria, et Domino, cui dulia”. Ergo cum nulla trium personarum alteri debeat servitutem secundum quod sunt tres personae divinae, nec una est alteri Deus nec Dominus, non erit ibi latria. Dictae autem auctoritates dictae sunt in creaturis, et est divisio ita venerationum: Alia exhibetur a Deo, 125 alia a creatura; et veneratio a creatura alia a rationali, alia a carente ratione; et veneratio a creatura rationali alia est latria, alia est dulia.

[SECUNDA QUAESTIO:
AN LATRIA SIT VIRTUS]

Sequitur quaerere, an sit latria virtus et an virtus generalis vel specialis.

1. Et videtur quod sit virtus. Nihil enim est in praeceptis moralibus – non dico 130 ceremonialibus – nisi virtus vel opus virtutis. Sed in praecepto est cultus Dei. *Deut.* 6: “Dominum Deum tuum timebis et illi soli servies”. Ergo est opus virtutis, sed non nisi latriae, ergo ipsa est virtus.
2. Item, omne meritorium opus est opus virtutis. Sed cultus Dei est tale, ergo etc.
3. Item, quidam actus, scilicet fidei, debetur summae veritati, scilicet credere 135 propter se, et quidam summae bonitati, scilicet actus caritatis, qui est diligere

114 natura] naturali BOR?V 118 dicit] *corr. ex* dicitur Cg, dicit AR 121 Deo] *om.* Cg; *corr. ex* Dominum B, *add. corr.* O 122 et] *om.* A, *add. corr.* P 129 est] *add. corr.* OR 135 quidam] quidem CgR

115 Cf. supra arg. 1 princ. et arg. 1 in oppositum ad primam quaestionem (ll. 11–15, 23–24)

116 Cf. supra arg. 3 in oppositum ad primam quaestionem 116–117 Aug., *De Trin.* 14.12.15 (CCL 50A, 443); cf. *Iob* 28,28 119–121 Aug., *De civ. Dei* 10.1.2 (CCL 47, 272) 121 *Ps.* 67,27 121–122 Petr. Lomb., *Comm. in Ps.* 67,27 (PL 191, 615) 131 *Deut.* 6,13

propter se. Ergo aliquis actus debetur summae potestati, scilicet colere, et erit actus alicuius virtutis sicut illa.

Contra. Omnis virtus habet actum proprium. Sed latría nullum habet actum
 140 proprium, ergo non est virtus aliqua ad minus specialis. Minor patet. Quia amare
 Deum et credere in eum est colere eum et ei latríam exhibere. Quippe cognitio et
 amor forte tantum erunt in patria, ubi Deo verissime latría exhibetur, ergo non est
 virtus alia a fide vel caritate. Unde Augustinus *Enchiridion* cap. 3: “Desideras
 breviter aperiri atque in sermonem brevem colligi, quonam modo colendus sit
 145 Deus? Huic respondeo fide, spe et caritate colendum Deum”.

Item. Augustinus *De Trinitate* lib. 12: “Quis cultus eius nisi amor eius, quo
 nunc desideramus eum videre credimusque et speramus visuros”.

Item. Omni opere virtutis Deum colimus. Ergo latría est in omni opere virtu-
 tis, ergo non est specialis virtus.

150 Item. Si esset specialis virtus, aut esset theologica aut politica vel cardinalis,
 et tunc essent vel quattuor theologicae vel quinque cardinales.

Item. Reddere quod debetur, opus virtutis est, scilicet iustitiae. Sed ipsa res
 quae debetur nec virtus est nec opus virtutis. Ergo cum latría sit res quae debetur
 non erit nec virtus nec opus virtutis, sed sicut tributum, et reddere latríam sicut
 155 reddere tributum.

[SOLUTIO]

Solutio. Quia quicquid habemus, a Deo habemus, totum ei debemus, scilicet
 et possessionem et carnem et mentem et horum actiones, scilicet venerationes et
 consimilia. Est igitur latría in genere debiti. Debitum autem est commune ad
 omnia praedicta. Sed latría est veneratio Deo debita, et ideo – sicut dixit ultima
 160 ratio – nec ipsa est virtus nec opus virtutis, sed ipsam reddere est opus virtutis
 et proprie iustitiae.

Sed contra. Omnes virtutes et virtutum actiones debemus Deo quia haec sunt
 bona magna, et ideo debemus ea Deo sicut minima et media et eisdem veneramur
 Deum. II *Cor.* 4: “Sive manducatis sive bibitis vel aliud quid facitis, omnia in
 165 honorem Dei facite”. Ergo latría est virtus.

Item. Sicut politicae sunt in proximum, ita theologicae in Deum. Cum ergo
 reddere latríam sit in Deum, erit alicuius theologicae, non politicae, scilicet ius-
 titiae.

146 item] *om.* ACgR, *add. corr.* P 150 esset²] aut *add.* RV, *add. et corr.* BC || theolo-
 gica] theologiaRV || vel] *corr.* B ex aut A 160 ipsam] ipsum *codd. exc.* P 163 eis-
 dem] *corr.* P ex eundem A; eiusdem Cg 164 II Cor. 4] Cor. 4 ACg 165 est] *om.* BV

143–145 Aug., *Enchir.* 1.2–3 (CCL 46, 49) 146–147 Aug., *De Trin.* 12.14.22 (CCL 50,
 375) 164–165 I Cor. 10,31

Ad quod primo respondeo. Quia theologicae sunt tantum in Deum, politicae
autem et in Deum et in proximum, et sic differunt. Reddere enim debitum est in 170
Deum sicut in hominem.

Ad praecedens vero dico quod virtus et opus virtutis quibus et Deum ve-
neramur — ut patet ex supra posita auctoritate Augustini — dupliciter possunt
considerari, scilicet vel ut sunt virtus et opus, scilicet respectu mentis, vel ut sunt
debita, scilicet respectu Dei. Primo modo non pertinent ad latrariam. Secundo 175
modo non latraria est haec, sed potius haec sunt latraria. Sed ne cogamur dicere
quod ad latrariam pertinet comedere, bibere et huiusmodi, cum propter gloriam
Dei fiunt, et per consequens, quod dulia sit latraria, cum exhibetur dulia propter
gloriam Dei sicut quaelibet alia bona operatio, distingo quod quaedam actiones
vel opera virtutum sunt primo et principaliter in Deum, ita quod ipse obiectum 180
primum et solum earum — ut fidei, spei et caritatis; et exteriores ut sacrificium et
inclinatio et huiusmodi —, et haec, in quantum sunt debita, sunt latraria; aliae vero,
quae non — ut dulia, comedere et huiusmodi —, et haec non ita proprie pertinent
ad latrariam.

[AD ARGUMENTA]

Ad obiecta vero dico quod praecipitur in moralibus servire Deo, quod non est 185
latraria, sed potius latrariam exhibere vel reddere. Et ideo non est latraria virtus vel
opus virtutis, sed potius reddere latrariam, quod est opus iustitiae.

Similiter ad secundum. Non meremur latraria, sed potius exhibendo vel reddendo eam.

Similiter ad tertium. Colere enim Deum est actus iustitiae. Hoc autem non 190
est latraria, immo colere est latrariam reddere.

[DE TERTIA QUAESTIONE:
CUI VEL QUIBUS DEBEATUR LATRIA]

Sequitur de tertio, scilicet cui vel quibus debetur latraria.

[AN HUMANITATI CHRISTI DEBEATUR LATRIA]

Quaeritur ergo an humanitati Christi exhibenda sit latraria vel non.

170 et¹] *om. Cg, add. et corr. marg. P* 177 comedere] et *add. A*; vel *add. CgP* 179 di-
stinguo] distingo *OP* 180 ipse] *erit add. corr. R*; est *add. P, add. corr. B* 181 earum]
interiores *add. corr. marg. O (ut nota marginalis ad earum)*; earum interiores *P* 182 aliae]
corr. P ex alia V

173 Cf. supra arg. 1 in oppositum huius quaestionis (ll. 143–45)

1. Et videtur primo quod non. Quia honor qui soli Deo exhibetur, si exhibeatur
195 creaturae, idolatria est. Igitur si theosebia humanitati Christi exhibeatur, idolatria
est.
2. Item, dicit Augustinus in *Soliloquio*: Quod tantum propter aliud amatur, iam
non ipsum amatur. Igitur quod tantum propter aliud adoratur, iam non ipsum
adoratur. Sed constat: Humanitas Christi si adoratur, hoc non est nisi propter
200 deitatem, cui unitur, ut satis patet in littera cap. ALIIS AUTEM etc. Igitur non
ipsa adoratur.
3. Item, si Filio Dei exhibetur latría et etiam humanitati eius, igitur duplex latría
Filio et unica Patri et Spiritui Sancto exhibetur, et ita non omnes tres aequé
adorandi.
- 205 4. Item, cuius est orare, eius est et adorare adoratione, dico latría. Sed Chris-
tus oravit. *Luc.* 6: “Exivit in montem orare et erat pernoctans in oratione”.
Luc. 22: “Positis genibus orabat dicens: Pater, si vis, transfer calicem hunc a
me”. *Luc.* 23: “Pater, dimitte illis, quia nesciunt, quid faciunt”. Ergo et eius se-
cundum humanitatem fuit adorare sicut orare. Sed qui debet adorationem, scilicet
210 latríam, ei non debetur latría, ergo nec humanitati Christi debetur latría. *Ioan.* 4:
“Nos adoramus, quod scimus”, dixit Christus secundum hominem, ergo non fuit
adorandus.
5. Item, *Luc.* 4: “Dominum Deum tuum adorabis et illi soli servies”, scilicet
latría, ergo non humanitati Christi.
- 215 6. Item, illi soli debetur latría, cui sacrificandum. Sed humanitati Christi non
sacrificandum, ergo ei non debetur latría. Minor patet. Ipse enim potius fuit
ipsum sacrificium et sacrificans, quam cui sacrificabatur. Unde Augustinus *De*
civitate Dei lib. 10: “Cum in forma Dei sacrificium cum Patre sumat, cum quo
et unus est Deus, tamen in forma servi sacrificium maluit esse quam sumere,
220 ne hac occasione quisquam aestimaret sacrificandum esse creaturae”. Item in
eodem: “In forma servi sacerdos est, in hac et sacrificium est”. *Hebr.* 5: “Cum
clamore valido et lacrimis offerens exauditus est”. *Hebr.* 7: “Hoc semel fecit se
offerendo”. *Hebr.* 9: “Semet ipsum obtulit immaculatum Deo”.
7. Item, Augustinus *De civitate Dei* lib. 10: “Quis sacrificandum censuit, nisi
225 ei, quem Deum aut scivit aut putavit aut finxit?” Ergo humanitati illi non est
sacrificandum, ergo non debetur ei latría.

205 et] *om.* AR 216 sacrificandum] est *praem.* CgP, *praem. corr.* C 221 est²] *om.* A,
om. corr. marg. O

197–198 Cf. Aug., *Soliloq.* 1.13.22 (CSEL 89, 34) 200 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 9.3 (ed. Grotta-
ferrata, 2:69–70) 206 *Luc.* 6,12 207–208 *Luc.* 22, 41–42 208 *Luc.* 23,34 210–211
Ioan. 4,22 213 *Luc.* 4,8 217–220 Aug., *De civ. Dei* 10.20 (CCL 47, 294) 220–221 Ibid.
10.6 (CCL 47, 279) 221–222 *Hebr.* 5,7 222–223 *Hebr.* 7,27 223 *Hebr.* 9,14 224–225
Aug., *De civ. Dei* 10.4 (CCL 47, 276)

^{1.c} Contra. Si deitati eius debetur latria, et humanitati eius – constat – veneratio debetur, ergo ad minus dulia. Ergo Christo debetur adoratio vel veneratio duplex, et una tantum Patri et Spiritui Sancto. Ergo magis venerandus est Christus quam Pater et Spiritus.

230

^{2.c} Item, quicquid convenit personae alicui, et naturae illius personae exceptis nominibus secundae impositionis. Sed adoratio, scilicet latria, convenit personae Christi, ergo et naturae humanae, cuius est persona.

^{3.c} Item, *Matt. 25*: “Quod uni ex minimis meis” etc. Igitur ipsa deitas sibi factum reputat, quod fit unitis sibi per gratiam. Quanto magis sibi factum reputabit, quod fit unito sibi in unitatem personae. Ergo qui adorat deitatem, adoret et Christi humanitatem.

235

^{4.c} Item, omnis rationalis natura aut adorare debet aut adorari. Ergo anima Christi vel Christus secundum humanitatem aut debet adorari aut adorare. Si adorari, hoc volui, si adorare, ergo debet servitutem Deo, et tunc non tantum formam servi, sed et servitutem accepit.

240

Contra. Damascenus 63 cap.: “Sera est caro, si non esset unita Deo Verbo; semel autem unita secundum hypostasim, qualiter erit ancilla? Unus enim ens Christus non potest servus esse sui ipsius et dominus. Haec enim non horum, quae simpliciter dicuntur, sunt, sed eorum quae ad aliquid. Cuius igitur erit servus? Patris? Non, quia quaecumque habet Pater, et Filii sunt”. Et infra: “Qui dicunt ipsum servum, distare faciunt unum Christum in duo, quemadmodum Nestorius”.

245

[SOLUTIO]

Solutio. Humanitas Christi potest dupliciter considerari, scilicet vel in se vel ut unita. Si in se consideretur, non attribuetur ei hoc praedicatum ‘esse adorandum’, si vero ut unita, tunc attribuetur ei. Sicut si hic esset ferrum ignitum, cum dicitur ‘hoc ferrum laedit tangentem necessario’, potest praedicatum attribui subiecto in se considerato – et tunc ‘hoc ferrum’ non plus dicit quam naturam ferri tantum, et tunc falsa est, vel ipsi ut ignito – et tunc, cum dicitur ‘hoc ferrum’, li ‘hoc’ demonstrat naturam cum circumstantia tali, scilicet cum ignitione, et tunc est vera. Ipsa ergo humanitas Christi in quantum unita adoranda, non propter se, sed propter Deum, cui unitur.

250

255

234 meis] fecistis *add.* OP 254 et¹ ... est] *om.* V, *add. corr.* O || ignito] unito *codd. exc. corr. marg.* P 255 ignitione] *corr.* O ex unione, *corr.* P ex ignitione, *unitione codd. rell.* 256 adoranda] est *add.* P, *add. corr.* BC

234 *Matt. 25,40* 242–246 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 65.2 (ed. Buytaert, 262) 246–248 *Ibid.* (263)

[AD ARGUMENTA]

Ad primum ergo dicendum quod si honor soli Deo exhibendus exhibeatur creaturae propter ipsam, idolatria est, si propter Deum, non.

260 Ad secundum. Intelligo, quod dicit Augustinus, sic: Quod propter aliud amatur, ipsum non amatur, id est, non ita amatur, quod amor primi minuatur propter amorem secundi. Quia ubi unum propter aliud amatur, ibi eodem amore amatur utrumque, ubi autem unum non propter aliud amatur, ibi ad unum est amor minor, quanto est maior ad alterum.

265 Ad tertium patet iam. Non enim duplex latria exhibetur Christo, sed unica, et haec eius humanitati propter deitatem.

Ad quartum sciendum quod non sicut nos oravit. Ut enim dicit Damascenus 66 cap.: “Oratio est ascensus mentis ad Deum vel petitio decentium a Deo”. Sed sanctus eius intellectus Deo unitus non indiguit ascendere in Deum neque petere
270 a Deo quia omnia potuit quae voluit vel obtinuit, sed tantum ad hoc oravit, ut nobis formam daret et orare doceret et in omnibus adversis a Deo petere auxilium, ut dicit Damascenus. Hinc patet quod huius humanitatis, ut est unita Deo, non est proprie oratio et ideo nec adoratio actio. Quod autem dicitur ‘nos adoramus’, ipse loquitur non in propria persona, sed in persona Iudaeorum de quibus ibi
275 fiebat sermo.

De eo quod dicitur “illi soli servies”: Non excluditur humanitas unita in unitatem personae, sicut cum dicitur ‘tantum Sortes est hic intus’, non excluditur pes eius vel tunica vel alia appendentia. Et insuper, si amas omnia tantum propter Deum, haec erit vera ‘tantum Deum amas’, nec excluduntur alia amata propter
280 ipsum. Similiter nec hic dicitur quod sit serviendum soli Deo ita quod non alii propter ipsum.

Ad sextum dico quod prima intelligenda est sic: Illi soli propter se debetur latria cui sacrificandum. Et humanitati Christi non est sacrificandum, sed ipsa est sacrificium et sacrificans, et ideo non propter se adoranda.

285 Ad septimum patet ex eodem.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Ad oppositas dicendum primo ad primam quod licet in Christo sit Filius Dei et aliud, scilicet humanitas, tamen non est Christus maius aliquid quam Filius, sicut punctus et linea non est maius aliquid quam linea, et ideo nec melius nec venerabilius aliquid quam solus Filius. Sicut humanitas illa respectu deitatis, cuius
290 magnitudinis non est finis, nihil est nisi sicut punctus ad lineam, similiter vene-

259 si] sed ACgP; sed *praem.* B 261 minuatur] mutuatur BRV 271 et²] *om.* A, *om. corr.* B 280 quod¹] non *add. codd. exc.* P 289 sicut] quippe *praem.* P, *praem. corr. marg.* O

267–268 Ibid., cap. 68.1 (267) 270–272 Cf. *ibid.*, cap. 68.2 (268)

ratio exhibenda deitati tanta est, ut respectu eius, quae est humanitati exhibenda, sit sicut linea ad punctum. Potest etiam dici quod creaturae non debetur veneratio nisi propter Creatorem aliquo modo, scilicet quia est imago vel vestigium Creatoris aliquo modo. Et ita, sicut qui amat vinum tantum propter dulce, non magis amat vinum et dulce quam dulce solum, sic non magis veneratur creaturam et Creatorem quam solum Creatorem, qui creaturam tantum propter Creatorem veneratur. 295

Ad secundam concedo.

Ad tertiam. Haec ratio non tantum cogit humanitati Christi latriam exhiberi, sed cuilibet minimo Dei vel pauperi. Ideo respondendum quod prima intelligitur non de veneratione, sed de elemosinarum largitione, ut patet in textu. 300

Ad quartam concedo. Humanitas enim assumpta non est servus, et ideo forte dicit *Ps.* “Inter mortuos liber”. Quia licet per talem sublimationem non sit ablatum ei, quod sit creatura, tamen non est persona. ‘Servus’ autem et ‘dominus’ exigunt diversam hypostasim multo magis quam Pater et Filius. In summa ergo: Sicut cum aliquis episcopus, verbi gratia Sari, sit ecclesiae suae canonicus et insuper episcopus, et quia concanonicus, debetur ei veneratio quae debetur fratri, insuper quia episcopus, debetur ei veneratio quae debetur patri, sic humanitati assumptae debetur latria et dulia et superdulia – dulia quia frater et dominus, superdulia quia rex regum et dominus dominantium, latria quia unita deitati. 305 310

[AN OMNI QUOD EST DE VERITATE HUMANAЕ
NATURAE IN CHRISTO DEBEATUR LATRIA]

1. Sed quaeritur, cum omni ei, quod est de veritate humanae naturae in Christo, unita sit deitas, et de veritate humanae naturae est species communis tibi et ei quia univoce estis homines, an illi communi naturae debeatur latria. – Et videtur quod sic quia unita est ei deitas quae est causa quare huic carni debetur latria.
2. Item quaeritur an latria debeatur carni eius ex alimento sicut carni ex sanguine materno. 315
3. Item an sanguini effuso qui, ut dicunt, adhuc habetur in terris etiam extra eucharistiam.
- 4.-6. Item an praeputium, item an brachium si fuisset abscisum, item an pilis et ungibus, et hoc in corpore entibus aut abscisis. 320

304 quod] non *add. codd. exc.* P 306 cum] *om.* P, *add. corr.* O 307 et] *om. corr.* AP
ll concanonicus] canonicus ACP 317 effuso] *corr.* B ex effusio P 320 aut] ut AO

303 *Ps.* 87,6 306 Id est Ioannes de Salisbury. Cf. *Lexikon des Mittelalters*, 3:1967

[SOLUTIO]

Respondeo. Fateor ad primam: Illi communi naturae unita est deitas, sed in una hypostaseon, id est in uno individuo hominis, et ideo illi communi naturae in illo individuo debetur latria, non in alio.

Ad secundam aestimo – ut supra determinatum est quoquo modo – quod
 325 anima est unita carni ex alimento per carnem causaliter ex sanguine materno, et similiter mediante anima et hac carne unita est eidem deitas, et ideo separata carne ex alimento ab alia separatur deitas, et non debetur ei latria, sed eminens dulia.

Ad tertiam. Si sanguis effusus et non ens in eucharistia habetur in terris, est
 330 sanguis – ut aestimo – ex alimento, cum in tota veritate suae naturae resurrexerit, et ideo relicto non debetur latria, cum ei iam nec anima nec deitas sit unita.

Similiter dico de praeputium quod, quicquid in eo fuit de veritate humanae naturae, resurrexit cum Christo. Residuo vero, cum sit ex alimento nec iam unita deitas, non debetur latria.

335 De brachio vero dico sine praeiudicio non audens asserere quod sicut anima est unita toti et per totum huiusmodi partibus, sic deitas toti animae et per totum partibus et toti corpori et per totum partibus, et li ‘per’ est causale. Et ideo, si pars corporis esset separata a toto, ut praeputium aut brachium, iam non adesset unita deitas nec deberetur latria.

340 De pilis aut unguibus aestimo quod anima rationalis in eis non est, licet opera ibi videantur vegetativae, nec aliquando in eis fuit et proinde nec deitas, quae nusquam apparuit, ubi non fuerit aliquando spiritus rationalis. Licet enim non fuerit deitas separata a carne in triduo separata anima, sicut nec lux intrans per vitrum ad manum meam ablato vitro a manu quod fuit inter luminare et manum,
 345 tamen, quia pili et ungues et huiusmodi non sunt receptibiles animae rationalis, patet, ut videtur, quod deitas eis numquam unita fuit, et ita nec debeatur eis latria nec in corpore entibus nec abscisis.

[AN CREATURIS IRRATIONALIBUS DEBEATUR LATRIA]

Consequenter quaeritur de creaturis irrationalibus, an aliqua veneratio eis debeat et quae.

350 ^{1.} Et videtur quod sic. Augustinus *De Trinitate* lib. 11: “Quid enim non pro suo modulo habet similitudinem Dei?” Quippe habet quaelibet creatura ideam in

332 quod] quia ACg 333 resurrexit] corr. P ex resurrexerit A 339 deberetur] corr. B ex debetur ACgR 348 irrationalibus] irrationabilibus A, corr. P

324 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 3.1.3 (ed. Grottaferrata, 2:33) 350–351 Aug., *De Trin.* 11.5.8 (CCL 50, 344)

mente divina, et similitudo aliqua est, immo multa, inter ideam et ideatum. Sed similitudini debetur honor sicut ei, cuius est similitudo, ergo omni creaturae.

² Item, sunt signa naturalia et data. Sed sicut hoc lignum est signum datum crucifixi, sic et Christi sunt quaedam signa (non dico Dei) tantum naturalia, sed ³⁵⁵ potius signa data ad significandum Christum in Scriptura (ut leo, petra et huiusmodi), ergo eis debetur veneratio ut ligneo signo crucifixi. Et tunc non videtur Caldaeos errasse, qui ignem coluerunt tamquam signum Dei datum (*Deut.* 4: “Deus noster ignis consumens est”).

³ Item, Deus non tantum est efficiens et finis omnium, sed etiam forma. ³⁶⁰ Augustinus: Deus est forma et forma omnium. Si ergo huic ligno debetur veneratio quia habet formam vel figuram crucifixi, quanto magis omni creaturae cum habeat formam non tam Dei quam Deum ipsum?

⁴ Item, cum Deus sit in cane, in pulice per essentiam, quaeritur, si sit vel fieri possit vel debeat adorari in eis, ut ei in pulice flectamus genu et huiusmodi, ³⁶⁵ scilicet inclinemus, adoremus.

⁵ Item, cum Christus vere sit in pixide sub specie panis et ei exhibeatur latria, quaeritur, an liceat eidem exhibere latriam in sacerdote, qui nunc celebravit, cum sit in stomacho eius tamquam in viva pixide et ideo nobiliori quasi aurea.

⁶ Item, si roderet mus illas species, tunc – ut videtur – esset Christus sicut in ³⁷⁰ pixide in stomacho muris, utrum et in mure latria ei exhibenda.

⁷ Item, magna veneratio exhibebatur tempore synagogae illi loco, qui dicebatur Sancta sanctorum. Sed nunc – ut dicit Chrysostomus – quilibet locus mundi est dignior et sanctior Sancto sanctorum Christo in passione per se purgante omnia elementa. Unde: “Terra, pontus, astra, mundus, quo lavantur flumine?” ³⁷⁵ Ergo post passionem omni creaturae, scilicet elementis sanctificatis et elementatis ex eis compositis, debetur magna veneratio, sicut tunc Sancto sanctorum, vel maior. Chrysostomus in sermone *De cruce*: “Ecce totus mundus emundatus est, elementa purgata, et omnis terra sanctior illo loco est, qui illo tempore praedicabatur Sancta sanctorum”. ³⁸⁰

353 similitudini] *corr.* BR *ex* similitudo CgV 356–357 ut ... crucifixi] *om.* BCgRV; *add. marg. corr.* ACO 357 non] *om.* PV (sed *add.* V *post* Caldaeos) 361 debetur] *debeatur* ACg 362 omni creaturae] *omnis creatura codd. exc. corr.* B 364 in cane] *corr.* ACO *ex* in carne Cg; *corr.* *ex* mane P || pulice] *corr.* *ex* publice AO 365 pulice] *corr.* *ex* publice O, *ex* publico A 369 viva] una ACgPR 371 utrum ... exhibenda] *est add.* V (*post* mure), *corr.* B (*post* utrum), Cg (*post* exhibenda); sit *add.* P (*post* mure) 372 exhibebatur] *corr.* BCV *ex* exhibeatur Cg 376–377 elementatis] *corr.* *ex* elementis OP 378–379 emundatus] *mundatus* A, *corr.* B 379 est²] *om.* ACg

358–359 *Deut.* 4,24 360–361 Cf. Aug., *Sermo* 117.2.3 (PL 38, 662–63) 375 Venantius Fortunatus, *Miscellanea* 2.2 (PL 88, 88C); cf. Ps.-Greg. Magnus, *Liber Antiphonarius*, Antiph. ad crucem adorandam (PL 78, 677B) 378–380 Ioan. Chrys., *Homilia de cruce et latrone* 1.1 et 2.1 (PG 49, 401; 409)

8. Item, cum omne genus creaturae deitati sit unitum in Christo, et illi naturae communi in Christo unita est deitas – verbi gratia: huic communi ‘aer’, quod est in omni aere, unita est deitas in Christo, et sic de aliis –, videtur quod cuilibet creaturae exhibenda sit latria ratione illius communis eis et Christo.

[SOLUTIO]

385 Solutio. “Honor regis iudicium diligit”. Licet enim omnis creatura Deo as-
simuletur quoquo modo et per hoc posset quaelibet venerari, tamen noluit Deus
eas nos venerari, tum quia veneratio non debetur nisi aut naturae superiori aut
reputato tali. Quia ergo homo est super omnes alias ordine divino collocatus
tamquam expressior eius similitudo et imago – *Gen.* 1: “Faciamus hominem ad
390 imaginem et similitudinem nostram et praesit piscibus maris et volatilibus caeli
et bestiis terrae universaeque creaturae” –, si haec eius imago ceteris subiceretur,
iam non Deus honoraretur, sed potius inhonoraretur. Insuper quia homo homi-
ni et utique quilibet cuilibet debet venerationem – *Rom.* 12: “Honore invicem
praevenientes”, quia *Eph.* 2: “In humilitate superiores sibi invicem arbitantes”.
395 Quilibet enim habet aliquam gratiam, qua alium excellit et qua Deo similior est.
Si ergo abundant imagines Dei homines in quibus possumus Deum venerari, cur
vestigia venerabimur? Immo quicquid vestigiis exhiberemus, hominibus et per
consequens Deo subtraheremus. Insuper si veneraretur quaelibet creatura, esset
idolatriae propinqua occasio, ut patet, et non esset distinctio colentium Deum et
400 colentium creaturas, si utrique venerarentur creaturas.

[AD ARGUMENTA]

Ad primum dic quod non omne simile Deo debet venerari, cum ipse Deus hoc
nolit et cum cederet in eius inhonationem.

Ad secundum. Creaturae et maxime significantes Deum in Scripturis sunt
signa data, non quidem ut per eas vel in eis veneretur Deus, sed potius ut per eas
405 cognoscatur Deus.

Ad tertium. Licet Deus sit omnium forma, non tamen ita, ut sit alicuius pars
compositi vel ut inhaereat materiae, ut figura crucifixi inhaeret ligno et ita est
quasi pars formalis illius compositi, sed est Deus forma omnium quasi sigillum
cerae.

410 Ad quartum patet quod non debemus venerari pulicem, in quo est, sicut nec
diabolum, in quo est similiter, nec eum, ut ibi est, quia ipse hoc non vult et
hoc, quia esset idolatriae simillimum, ut dictum est. Sed “provideamus bona non

381 unitum] unita *codd. exc.* BV 382 aer] aeri ABCCgP 384 et] in ABCg 386–387
tamen ... venerari] *om. (hom.) Cg, om. (hom.) et corr.* A 393 honore] *corr.* C ex honorem B
400 si ... creaturas²] *om. (hom.) et corr.* CO

385 *Ps.* 98,4 (iuxta LXX) 389–391 *Gen.* 1,25 393–394 *Rom.* 12,10 394 Rectius
Phil. 2,3 412 Cf. supra resp. auctoris 412–413 II *Cor.* 8,21

tantum coram Deo, sed coram omnibus hominibus”, et “ab omni specie mala abstinete vos!” Ergo non vult venerari, ubi est per essentiam tantum, sed ubi est per gratiam et gloriam et unionem.

415

Ad quintum. Secundum quosdam eucharistia non est in homine, ex quo transivit guttur, nec potest esse in stomacho muris. Sed quia non video quare non, aliter dico. Quia licet ibi sit vere eucharistia, non iam est ibi ad venerationem sicut in pixide, sed potius ad mentis refectionem vel aliquam talem efficientiam.

Ad sextum. In muris stomacho si est, non est sine iniuria, et ideo ibi non venerandus, ne sit consensus iniuriae, nec sanctificat murem sicut pixidem, cum ibi non sit nisi iniuriam passus, et ne videretur idolatria. Dissimiliora enim symbola non ducunt in errorem ut similia, ut dicit Dionysius, et ideo nec mortuum crederetur tam facile habere in se numen ut vivum.

420

Ad septimum intelligi potest quod dicit Chrysostomus, quod adeo sanctus, id est usibus divinis mancipatus, debet esse nunc quilibet locus mundi et mundus ab opere peccati, sicut tunc Sancta sanctorum, ut scilicet ubique nunc liceat orare, etiam celebrare super altare dico portatile, sicut tunc in Sancto sanctorum. Et sicut ibi sanctificabatur locus dedicatione et alibi non licuit, sic nunc ubique licet, et cum erit dedicatus quicumque locus, debetur ei veneratio, aliter non, ne subtraheretur veneratio debita locis consecratis.

425

430

Ad octavum fateor: Illa communia Christo et creaturis sunt unita deitati in Christo et non alibi, et ideo in Christo veneranda sunt per latrariam et non alibi.

[DE ADORATIONE IMAGINUM]

Hic consequenter quaeritur de adoratione imaginum, utrum sit dulia vel latraria. Et quia imago Dei tripliciter est, una genita, scilicet Filius, alia creata, scilicet creatura rationalis, tertia facta, ut de ligno et lapide, de prima patet quod ei debetur latraria, de secunda patet quod ei debetur dulia.

435

[OCTO QUAESTIONES DE IMAGINE CREATA]

PRIMA QUAESTIO]

Sed quaeritur, cum in ea sit imago Dei ratione naturalium et similitudo ratione gratuitorum, an dulia debeatur ei quia imago an quia similitudo Dei.

¹. Videtur quod quia imago. Unde Damascenus: “Cuius gratia nos invicem adoramus, nisi quia secundum imaginem Dei facti sumus?”

440

414 abstinete] *corr. ex* abstine BV; abstinere PR 435 tripliciter] *corr. O?* *ex* triplex P

413–414 I *The.* 5,22 422–423 Cf. Ps.-Dionysius, *De cael. hier.*, cap. 2 (PG 3, 142A–C; Dionysiaca 2: 758–60) 440–441 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 89.1 (ed. Buytaert, 331)

2. Item, legimus malos adoratos a bonis, ut Abraham adoravit populum terrae (*Gen.* 23).
3. Item, imagini Christi lignae, licet deformata sit, debetur veneratio, ergo et malo homini et daemoni.
4. Item, primum praeceptum secundae tabulae est honorare parentes nec excipit malos.
5. Item, I *Petri* 2: “Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum”. Infra: “Omnes honorificate”. Infra: “Servi subditi estote dominis non tantum bonis et modestis, sed etiam discolis”.
6. Item, humilitatis est subicere se inferiori, ergo boni malos venerentur. *Levit.* 19: “Coram cano capite consurge et honora personam senis”. *Glossa*: “Aetate vel sapientia”.
- 1.c Sed contra. Tunc debetur diabolo dulia quod falsum est. Sed “ipse est rex super omnes filios superbiae” (*Iob* 41). Igitur nec membris eius debetur quod ei non debetur.
- 2.c Item, *Hebr.* 7: “Sine omni contradictione quod minus est a maiore benedicitur”. Sed maius est adorari quam benedicere, ergo quod maius est a minore adoratur, igitur qui minimus est, a nullo adorabitur. Sed talis est omnis peccator.
- I *Cor.* 13: “Si caritatem non habuero, nihil sum”. Ergo nulli tali debetur dulia.
- 3.c Item, dulia est veneratio debita superiori. Sed in infimo est, qui habet culpam, ergo ei non debetur dulia ab aliquo. Quia enim culpa est maius malum quam natura creata sit bonum, trahit eam in infimum.

[SECUNDA ET TERTIA QUAESTIO]

Item quaeritur an venerari malos scienter sit mortale, item an venerari excommunicatos.

Quod videtur quia venerari diabolus est mortale, ergo et membra eius.

Item. II *Ioan.*: “Si quis venit ad vos et hanc doctrinam non habet, nolite eum recipere in domum nec ave ei dixeritis; qui enim dicit ei ave, communicat operibus eius malis”. I *Cor.* 5: “Cum huiusmodi nec cibum sumere”, scilicet fornicatore, raptore et huiusmodi.

[QUARTA ET QUINTA QUAESTIO]

Item quaeritur an daemones sibi mutuo debeant duliā usque ad iudicium.

Item an nobis vel sanctis debeant daemones duliā.

451 humilitatis] *corr. ex* humilitas OP 457 maiore] *corr. B ex* minore AR 459 minimus] *corr. C ex* minus CgR 461 in] *om. CgP, add. corr. A*

442–443 Cf. *Gen.* 23,7 446 Cf. *Ex.* 20,12; *Deut.* 5,16 448 I *Petri* 2,13 449 I *Petri* 2,17
 449–450 I *Petri* 2,18 451–452 *Levit.* 19,32 452–453 *Glossa interlin.* in *Levit.* 19,32
 (ed. princeps, 1:255a) 454–455 *Iob* 41,25 457–458 *Hebr.* 7,7 460 I *Cor.* 13,2
 467–469 II *Ioan.* 10–11 469 I *Cor.* 5,11

[SEXTA QUAESTIO]

Item an periculum nobis venerari diabolum transformantem se in angelum lucis, similiter de damnatis qui reputantur sancti.

[DE DULIA]

1. Quod autem imagini debetur dulia cum adest similitudo patet: “Qui adhaeret 475
Deo unus spiritus est” (I *Cor.* 6). Sed hanc adhaerentiam facit caritas quae ima-
ginem reformat. Igitur qui habet similitudinem Dei, unus est cum eo spiritus,
ergo multa ei debetur veneratio.
2. Item, corpus Christi contra naturam aliorum ciborum non in comedentes mu-
tatur, sed potius digne comedentes mutat quodam modo in se. Unde Augustinus 480
in *Confessionibus*: “Non tu me mutabis in te sicut cibum carnis tuae, sed tu
mutaberis in me”. Unde I *Cor.* 10: “Panis quem frangimus, nonne participatio
corporis Domini est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui
de uno pane et de uno calice participamus”. Igitur si illi corpori honor debetur
et veneratio, et nobis ei quodammodo unitis. 485
3. Item, templo Dei debetur veneratio et magis constat vivo quam mortuo. Sed
I *Cor.* 6: “Corpora vestra templum sunt Spiritus Sancti”, scilicet bonorum, ergo
et eis debetur veneratio.

[SEPTIMA QUAESTIO]

Item quaeritur, sicut cum honor debitus Deo exhibetur creaturae, non est latria, sed idolatria et peccatum mortale, similiter cum dulia, quae debetur creaturae 490
propter hoc quod est imago Dei et similitudo, exhibetur creaturae propter ipsam
non propter Deum, an sit oppositum duliae et peccatum mortale.

[OCTAVA QUAESTIO]

Item, si omnis veneratio quae exhibenda est creaturae, est ei attribuenda prop-
ter Deum, tunc non est alia veneratio, quae exhibetur Deo et quae creaturae, sed
omnis est latria, sicut si amas vinum tantum propter dulce, non est alius amor, quo 495
amas vinum et quo dulce, sed idem. Unde Damascenus et Basilius: “Imaginis
honor ad prototypum pervenit, id est ad exemplar”.

[DE REBUS VENERANDIS]

1. Item, Abraham est signum Christi, et dicendum datum etiam ad eum signifi-
candum in Scriptura. Quare non veneretur ut crux?

473 nobis] sit *corr.* BP 475 patet] quia P, quia *corr.* C 487 vestra] nostra ACgP
491 est] *om.* AP 499 veneretur] *corr.*, venerentur *codd.*

475–476 I *Cor.* 6,17 480–482 Aug., *Conf.* 7.10.16 (CCL 27, 104) 482–484 I *Cor.* 10,
16–17 487 I *Cor.* 6,19 496–497 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 89.1 (ed. Buytaert, 331);
cf. Basilius, *De Spiritu Sancto* 18 (PG 32, 149C)

500 ² Item, si communicant boni nomen Dei (*Ps.*: “Ego dixi dii estis”), quare non et venerationem?

³ Item, Christus caput et ecclesia corpus sunt quasi unum, ergo una debetur eis veneratio.

⁴ Item, plus dilexit corpus mysticum quam verum, pro quo dedit verum ad mortem. Sed tu debes ei conformari, ergo et tu plus debes amare mysticum
505 et membra eius quam verum – sed amor cultus Dei est secundum Augustinum – latria et colere.

⁵ Item, in mentibus bonorum est imago Christi passi verior et expressior quam in ligno, cum illa in ligno inde causata sit, et veneratur tabula propter picturam
510 in ea. Quare non anima talis propter impressionem in ea?

⁶ Et istae rationes non tantum videntur cogere, quod homo bonus veneretur, sed etiam quod veneretur latria ut Deus. Quippe eadem visione numero video et corpus propter superficiem et superficiem propter colorem et colorem. Ergo eadem veneratione numero veneror Deum et hanc creaturam imaginem propter
515 Deum. Non enim cadit una veneratio numero in utraque specie venerationis, scilicet dulia et latria.

Respondeo. In quantum dictae rationes probant quod homo bonus sit venerandus, eas concedo, in quantum videntur ostendere quod veneratione latria, dico quod non.

⁵²⁰ Et ad primam dico quod sunt aliqui signa data, non quidem ad venerandum, sed potius ad significandum et intelligendum.

Ad secundam. Sicut minus est nomen quam veneratio cum nomine, sic non sequitur: Si sit communio in nomine, quod minus est, quod in re, quae maius est.

⁵²⁵ Ad tertiam dicendum quod de corpore eius vero, quod est deitati unitum in persona, est hoc verum, de corpore autem mystico nequaquam.

Ad quartam. Non est caritas ordinata plus diligere alterum vel alios quam se, et ita non aestimo Christum plus dilexisse nos quam se, sed tamen – ut videtur – plus nos quam corpus suum, sicut et tu proximum diligis, si bene diligis. Tamen
530 quia corpus est unitum deitati et in unitatem personae, quod non aliud corpus nec alia anima ab anima Christi, maiorem debemus huic corpori venerationem quam corpori eius mystico et amorem, non tamen ipse. Quia secundum Gregorium caritas, quae est amor fortissimus, non est hominis ad seipsum, sed ad personam alteram, et ego altera persona sum, non Christus.

507 latria] ergo CP; ergo? et *add. corr. marg.* A 513 et colorem] *om. (hom.)* CgP, *om. (hom.)* et *corr.* C 520 aliqui] aliqua ACgV; *corr. ex alicui* P 523 quae] *corr.* V ex quod ACgP? 525–526 ad ... nequaquam] *om. codd. exc. P, add. corr. marg.* CO 525 dicendum] *om. P, om. corr. marg.* C 527 quartam] tertiam ACgRV 534 ego] eius ACgR

500 *Ps.* 81,6 506 Cf. Aug., *De Trin.* 12.14.22 (CCL 50, 375); Aug., *Enchir.* 1.3 (CCL 46, 49) 532–534 Cf. Greg. Magnus, *In evang.* 1, hom. 17.1 (CCL 141, 117)

Ad quintam. Signum quod datum est ad venerationem, proprie signum est, 535
scilicet quod se offert sensui non intellectui primo. Et ideo: Licet in mente sancti
sit verior et expressior et nobilior imago Dei quam in lignea tabula, tamen quia
in tabula offert se sensui, non autem in mente, ideo in tabula veneramur eum,
non in anima.

Ad sextam dico: Sicut idem motus numero est accessus et recessus, et idem 540
motus numero est actio et passio, similiter eadem veneratio, id est idem actus
numero est veneratio Dei (et respectu eius latria) et imaginis eius creatae (et
respectu eius dulia), nisi forte latria dicat venerationem Dei tantum per seipsum,
et dulia venerationem eius in altero et ita illius alterius.

[RESPONSIONES AD OCTO QUAESTIONES
AD PRIMAM QUAESTIONEM]

Et ad supra primo quaesitum dicendum: Contingit dupliciter considerare crea- 545
turam rationalem, vel ut est quiddam in se, vel ut est imago Dei. Qui autem se-
cundo modo eam considerat, honorem ei debet, sive sit imago et similitudo, sive
sit imago sola. Maior tamen veneratio debetur ei, quae consideratur ut imago et
similitudo, quam quae ut imago sola. Qui autem considerat eam, vel ut est in se,
vel ut est deformata, non debet ei venerationem. Ipsa autem considerata, ut est 550
imago, est maius quam ipsa, ut est quid in se.

[AD ARGUMENTA]

Patet ergo ad primum quod est verum.

Ad secundum. Licet boni adoraverint malos, tamen aut non constabat eis
quod essent mali, aut si constabat, in adorando consideraverunt imaginem Dei,
non imaginis deformationem. 555

Ad tertium iam patet quod daemones, ut est imago, debetur veneratio, si quis
eum sic consideraret. Sed quia non sic consideratur propter vehementiam defor-
mitatis eius et impotentiam resipiscendi, patet quod merito non veneratur. Non
est autem ita de aliis malis, scilicet hominibus, quia neque sunt tam vehementer
mali neque habent impotentiam ad resipiscendum, nec scitur multoties status eo- 560
rum. Et insuper ipsi multoties super alios habent potestatem, propter quod merito
eis redditur veneratio imagini debita.

535 quintam] quartam ACgRV 540 sextam] quintam ACgRV 541 veneratio] venera-
tione CgO 542 creatae] creaturae PR 553 adoraverint] adoraverunt ACgOPR; txt. CV
556 iam] om. ACgRV || daemones] corr. marg. infra C ex ei ACgRV (daemones add.
corr. A); txt. OP₁P₂. De P₁ et P₂ vide p. 365 notam ad dist. 9, ll. 556–72 || si quis]
corr. C ex qui ACgP₂RV 558 quod] om. ACgR, add. corr. P₂ 558–559 non² ... ho-
minibus] corr. C ex de membris eius non est similiter ACgP₂RV 559 neque] corr. C ex
non ACgP₂RV; nec P₁, corr. marg. infra C; txt. O 560 mali] corr. C ex malitiosi ACgRV
|| neque] nec codd. exc. O 561–563 et ... item] om. ACgP₂RV, add. corr. C

Item. Diabolus est imago profanata, non autem ita homines mali, et ideo non illi et tamen ipsis bene exhibetur veneratio.

565 Ad simile de lignea imagine deformata dicendum quod nullum est, quia imago lignea est signum datum ad adorandum, reliqua vero, scilicet imago in creatura rationali est potius signum naturale non datum ad hoc.

Item. Lignea deformata est sine sui culpa, et ideo non est ei subtrahenda veneratio. Sed rationalis imago non deformatur nisi ex culpa propria.

570 Vel dicendum quod, qui consideraret utrobique nudam imaginem sine deformitate, utrobique debetur adoratio, sed diversimode; qui autem considerat ut deformatam, neutra adoratur.

Ad quartum patet iam quia mali parentes venerandi sunt ratione imaginis Dei et quia habent potestatem ordinatam a natura et Deo institutore naturae.

575 Ad quintum similiter patet quia homo ratione imaginis divinae venerandus est – et hoc est quod dicit “Subiecti estote etc. propter Deum”, item ratione potestatis et ordinis – et hoc est quod dicit “Subditi estote dominis” etc.

Ad sextum patet iam quia etiam malos venerari debemus dictis rationibus et non tantum bonos.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

580 Similiter ad contra obiecta respondendum. Ad primum patet ex dictis ad tertium, qualiter daemone debetur veneratio et etiam qualiter malis hominibus.

Ad secundum patet quod licet malus in quantum deformatus nihil sit, tamen quia imago est, aliquid est et venerabile.

Ad tertium. Humilitatis est semper alios se arbitrari superiores (*Phil.* 2: “In humilitate superiores sibi invicem arbitantes”) et se considerare quod est, alios 585 vero, ut sunt imago, et ita se considerare inferiorem et alium superiorem licet sit inferior.

[AD SECUNDAM ET TERTIAM QUAESTIONEM]

Ad quaestionem secundam et tertiam dicendum quod si deformatio fuerit notoria vel inseparabilis et sine ordinaria vel naturali ad te potestate, tunc imago non 590 est veneranda, sed habenda tamquam imago profanata. Sic in diabolo est inseparabilis, in excommunicato vel infideli notoria. Sed patri etiam excommunicato vel diviso debemus venerationem et obsequium, nec communicando fit particeps

563 diabolus] insuper *add.* AP₂RV, *add. et corr.* C; similiter *add.* Cg || profanata] non sic eius membra P₂, non sic membra eius *corr. marg.* C 563–579 non ... bonos] *om.* ACgP₂RV, *add. corr.* C 575 quia] quod P₁, *corr. marg. infra* C 582 patet] *om. codd. exc.* O 584 semper] super VCg 592 fit particeps] finis participes P, *corr.* C; fit V; sed particeps Cg

580–581 Cf. supra resp. ad arg. 3 princ. huius quaestionis 584–585 *Phil.* 2,3

excommunicationis – ut habetur 11 quaestione tertia “Quoniam multos” – nec in hoc veneramur diabolum, quia non est caput talium, ut sunt imago vel habentes divinitus datam potestatem, sed unde deformati. Illud ergo II *Ioan.* intellige de non habentibus in te potestatem, illud I *Cor.* de notoriis. 595

[AD QUARTAM ET QUINTAM QUAESTIONEM]

De quaesitis consequenter credo quod daemones usque ad iudicium sibi subditi sunt, sicut ante lapsum fuerunt, et debet inferior superiori duliam et sanctis etiam, licet non exhibeant nisi inviti.

[AD SEXTAM QUAESTIONEM]

De daemonibus transformantibus et damnatis putatis sanctis hoc tenetur quod dicit Augustinus *Enchiridio* cap. 73: “Sathanas (II *Cor.* 11), cum transfigurat se in angelum lucis, quando sensus corporis fallit, mentem vero non movet a recta veraque sententia, nullum est in religione periculum. Cum vero per haec aliena ad sua incipit ducere, tunc eum dignoscere, nec ire post eum, magna et necessaria vigilantia est”. De aestimatis sanctis non est periculum habita ecclesiae auctoritate. 600 605

[AD ARGUMENTA DE DULIA]

Trium rationum consequenter positarum ad ostendendum quod veneratio multa debetur imagini, quando inest ei similitudo, primam concedo quod ei debetur veneratio qui adhaeret Deo, et amplior quam ei qui est tantum Dei imago.

Et similiter concedo secundam. Tamen inferior veneratio tali debetur quam Christi humanitati quae unita est in personae unitatem, non tantum per gratiam. 610

Tertiam plene concedo.

[AD SEPTIMAM QUAESTIONEM]

Ad septimam credo quod talis creaturae veneratio vel hominis propter se vel propter divitias et propter aliquid Deo inferius est vel adulatio quaedam operis vel personae acceptio et ita peccatum. Et posset amor huius tantum excrescere, quod esset mortale, in tantum infra consistere, quod veniale, semper tamen peccatum. 615

596 I Cor.] 5 add. P, add. corr. C 597 de ... consequenter] ad quaesita quarto, quinto et sexto CP 601 cum] om. OR 607–608 trium ... primam] ad sextam ACgRV; txt. P, corr. marg. infra CO 610 secundam] corr. A ex septimam CgRV 612 tertiam] octavam ACgRV; corr. marg. ex quintam P 613 ad ... credo] om. A || septimam] nonam CgRV; quaestionem add. P, add. corr. marg. O 614 est] om. CgP || operis] corr. V ex corporis R

593 *Decretum Gratiani*, C. 11, q. 3, c. 103 (ed. Friedberg, 1:672–73) 601–605 Aug., *Enchir.* 16.60 (CCL 46, 81–82); cf. II *Cor.* 11,14

[AD OCTAVAM QUAESTIONEM]

Ad octavam. Dupliciter est aliquid propter Deum venerari, scilicet aut quia est exemplum illius exemplaris, et hoc est *dulia*. Honor enim Deo exemplari exhibendus dicitur '*latria*', exemplo vero '*dulia*'. Aut quia est exemplum et Deo
 620 unitur non tantum per gratiam, sed et in unitatem personae. Sic autem venerabili debetur *latria*, et ita patet quod humanitati Christi quodammodo debetur *latria*, aliis *dulia*.

Dico ergo ad rationem quod, cum unum propter aliud amatur, licet sit unus amor, tamen est duorum et maior unius, minor alterius, quia propter quod
 625 unumquodque, illud magis, et ita quaedam dualitas. Similiter minor est veneratio debita exemplo et maior debita exemplari, et idem tamen, et in quantum maior dicitur '*latria*', in quantum minor '*dulia*'. Exemplum: Cum uno baculo percutio simul propinquiorem mihi et remotiorem, quia enim remotior pars baculi velocius movetur quam proximior, gravius percutit, et ita unus motus est velocior et
 630 tardior et una percussio levior et gravior.

Vel dic quod Deo unde Creator debetur *latria*, unde Dominus *dulia*, sicut supra tangitur fere in principio quaestionis. Cum ergo veneramur homines in quantum sunt imago Dei, ideo eos veneramur, quia eis participat Deus dominium (*Gen.* 1: "Praesit piscibus maris" etc.), non autem creationem. Et ita eis debetur *dulia*, sed
 635 inferior quam illi supremo Domino, et differt a *latria* sicut Creator et Dominus differunt.

Sed quaeres, cum sit imago Creatoris sicut et Dominatoris, quare non debetur ei aliqua *latria* sicut et aliqua *dulia*?

Responsio. Non est imago Creatoris unde Creator forte. Non enim eum
 640 in hoc imitatur, sed potius imitatur eum vel potest imitari secundum naturae aptitudinem unde Dominator. Et ideo dicitur *Gen.* 1: "Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram et praesit piscibus maris" etc. Quasi annexum sit imagini et similitudini dominari, sed licet, cum perdit similitudinem, perdat ius dominii, non tamen aptitudinem dominandi. Hieronymus: "Credenti totus
 645 mundus divitiarum est, infidelis autem etiam obolo indiget".

[QUAESTIUNCULAE]

1. Item quaeritur an inferior pars rationis in Christo debeat *latrariam* parti superiori rationis propter unionem cum deitate. Videtur quod sic.

617 octavam] decimam ACgRV 618–619 illius ... exemplum] *om. (hom.) A, om. (hom.) et corr. O* 620 et] *om. PV*; etiam R 637 sit] homo *praem. C, praem. corr. marg. O*; homo *add. P* 645 autem] *om. CgO*; aut AP

624–625 Arist., *Anal. post.* 1.2 (72a 29) 632 Cf. supra arg. 2 princ. ad primam quaestionem huius distinctionis 633–634 *Gen.* 1,26 641–642 *Gen.* 1,26 644–645 Hier., *Epist.* 53.11 (CSEL 54, 464)

- ² Item an Christus alicui homini debeat duliā. Et videtur quod sic. Quia tenetur illi praecepto “honora patrem et matrem”, ergo Mariae debet duliā. Et *Matt.* 1: “Liber generationis Iesu Christi filii David filii Abraham”, ergo his ut patribus et Adae et Evae debet duliā. ⁶⁵⁰
- ³ Item an angeli in caelo nobis et nos eis duliā exhibebimus. Et non videtur quia tunc cessabit omnis praelatio.
- ⁴ Item an nunc angelis debemus duliā, et videtur quod non. Cum enim vellet Ioannes angelum venerari (et constat adoratione dulia, non latria), dixit angelus: *Vide, ne feceris, conservus enim tuus sum et fratrum tuorum*. *Glossa* ibi: Ante incarnationem Christi non prohibuit se angelus adorari, quia omnem hominem se inferiorem novit. Sed post ascensionem Christi, quia vidit hominem super angelos exaltatum, timuit ab homine adorari. ⁶⁵⁵
- ⁵ Item, quare nunc non prohibent nos angeli a sua veneratione, cum festum eorum agimus, sicut tunc Ioannem? ⁶⁶⁰
- ⁶ Item, cum dulia debeatur creaturis rationalibus et latria Creatori, cum virtutes sint melius quiddam quam rationalis creatura sed inferius Creatore, quae veneratio debetur eis?

[SOLUTIONES]

Respondeo ad primam. Si esset inferior pars rationis in Christo diversa substantia a superiori, deberet ei venerationem. Veneratio enim non est, nisi ubi essentiae diversitas vel personae. Et tunc etiam forte non deberet ei latriam, sed duliā, quia deitas est unita inferiori rationis sicut superiori, et ita quoad unionem cum Deo sunt pares, licet in se sint dispares et superior pars dignior. ⁶⁶⁵

Ad secundam. Aliter est de hoc filio quam de aliis, quia iste elegit sibi matrem et avos, et honor eorum est ab hoc filio eorum, non e converso, et ideo ipsi ei venerationem debent potius quam e converso. Tamen non audeo negare, quin matri et patribus duliā exhibeat, sed quantum decet tantam maiestatem. ⁶⁷⁰

Ad tertiam. Licet praelatio cessabit quantum ad mundi regimen, tamen erunt superiores angeli invicem et homines similiter quia adhuc erunt novem ordines, et invicem nos venerabimur quia sumus imago Dei, et tunc completissima. ⁶⁷⁵

Ad quartam. Voluit Ioannes exhibere angelo tantam duliā, quantam consueverunt ei exhibere patres ante incarnationem. Sed tantam recusavit propter unitam homini deitatem et hominis ad dexteram Patris sublimationem.

Ad quintam. Sicut Petrum et ceteros nunc veneramur dulia, sic et angelos. Nec debent hoc prohibere angeli sicut nec sancti, cum hoc nobis expediat, non ⁶⁸⁰

649 illi] *corr.* B ex ei P 652 exhibebimus] *corr.* BP ex exhibemus Cg 659 exaltatum] *corr.* ex exaltatam AO 661 tunc] *corr.* ex nunc AO; *om.* Cg 662 rationalibus] rationabilibus AV 666 ubi] *om.* ACg 670 matrem] matres BC

649 *Ex.* 20,12; *Deut.* 5,16 650 *Matt.* 1,1 656 *Apoc.* 19,10 et *Apoc.* 22,9 656–659 Cf. *Glossa ordin.* in *Apoc.* 19,10 (ed. princeps, 4:572b)

eis, et cum non excedamus in venerando eos. Quippe “inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista, et qui minimus est in regno caelorum, maior est illo”. Antiqui vero magis angelos quam homines venerabantur, quod nunc non
 685 permittunt angeli, sed aequaliter nunc ut homines sancti in caelo se concedunt venerari, et forte nec sic a Ioanne nunc paterentur se venerari vel ab aliquo, qui esset par discipulo, quem diligebat Iesus.

Ad sextam. Veneratio non exhibetur proprie nisi substantiis et rebus per se stantibus, non accidentibus vel formis, et ideo nec virtutibus nec nisi rationali
 690 creaturae et Deo.

[AN FILIO DEBEATUR DUPLEX DULIA]

Sed quaeritur, si Filius est imago Patris, quomodo ei debeat nisi tantum dulia, et an duplex dulia quia est imago Dei in quantum Filius et in quantum homo.

Solutio. Dulia debetur imagini tantum, quae est imago diversa essentialiter ab
 695 eo, cuius est imago. Sic non est Patris Filius imago, est enim unum cum Patre. Unde patet quod tantum unica dulia debetur ei, scilicet ut est homo.

[DE IMAGINE FACTA]

Consequenter quaeritur de imagine facta an ei debeat veneratio duliae vel latria.

1. Videtur quod neutrum. *Ex.* 20: “Non facies tibi sculptile neque omnem similitudinem, quae in caelo desuper et quae in terra deorsum”. *Deut.* 4: “Ne faciatis vobis sculptam similitudinem aut imaginem masculi aut feminae”.
 700

2. Item, si veneratio aliqua debetur imagini mortuae, multo magis debetur vivae quae verior est imago, ut diabolo et malo homini.

3. Item, omne vivum non vivo nobilius et ideo Deo, qui est vita, similis, et ita talpae et vesperiliones homini potius adorandae quam talis imago mortua. Quod
 705 vivum non vivo nobilius, Augustinus *De civitate Dei* lib. 11 cap. 17: “In his quae quoquo modo sunt et non sunt quod Deus, praeponuntur viventia non viventibus et in viventibus sentientia non sentientibus et in sentientibus intelligentia non intelligentibus”.

692 et¹ ... dulia²] *om. (hom.) Cg, om. (hom.) et corr. P* || quia] *corr. O ex quae A*
 695 sic ... imago²] *om. (hom.) A* || est²] *om. AOR; postp. post imago Cg; add. corr. B*
 700 *Deut.* 4] *et praem. P, praem. corr. O* 701 feminae] *feminam codd. exc. P* 702 de-
 betur²] *deberetur ABCP* 705 talpae] *talpere BR* 707 quoquo modo] *quomodo ACP;*
 quodammodo R 708 et¹ ... viventibus] *om. Cg, add. corr. CO*

682–684 *Matt.* 11,11 699–700 *Ex.* 20,4 700–701 *Deut.* 4,16 706–709 *Aug., De civ. Dei* 11.16 (CCL 48, 336)

4. Insuper, Deus interdixit nec potuit minor Deo dispensare, et non legitur ipsum dispensasse. Insuper papa non potest dispensare contra decalogum, sed hoc prohibetur in primo mandato. Insuper quomodo non sibi contrarius Deus, cum praeceperit Moysi facere serpentem aeneum et duos cherubin, et Salomon fecit similiter in templo.

Sed contra. Talis imago certius nobis loquitur tamquam signum et memoriae imprimit firmius quod cogitandum, scilicet mortem Christi et huiusmodi, quam sermo Scripturae. Firmius enim imprimitur quod intrat per visum quam quod per auditum. Chrysostomus *Super Ad Hebraeos* homilia 8: “Auditus noster indisciplinabilior est visu. Non enim omnia quaecumque audimus, animae deponimus, ut quaecumque videmus”. Quod patet ex situ instrumentorum: Auris enim auri opponitur directe, quasi per unam exeat, per aliam intrat, non sic in oculis.

Item, talis imago habet cum re significata aliquam similitudinem, vox vero nullam quia nomina sunt ad placitum.

Item, sacrae litterae non sunt radendae quae nobis tamquam signa talia loquuntur. Sed litterae sunt signa vocum et voces signa rerum. Haec autem sunt signa rei immediate. Igitur via brevior et expressius nobis loquuntur rem talem credendam et cogitandam quam sacrae litterae, ergo litterae potius radendae quam imagines auferendae.

Item, litterae tantum clericis et peritis clericis loquuntur et signa sunt, imago vero omnibus, et ideo signum universalius et utilius. Sed dicis quod imagines sunt causa erroris in multis idiotis et ideo auferendae, multo fortius Scripturae auferendae quae male intellectae causa, immo occasio fuerunt tot haeresum, quot habet mundus, haec autem adhuc paucorum respective. In Scriptura enim figurative dicta, si ad litteram intelligantur, plurium errorum erit causa quam imagines et exempla pro exemplaribus accepta.

Item, sacramenta signa sunt et satis dissimilia signatis adeo, sicut statua Christo vel magis. Igitur si ipsa veneranda, quare non similiter statua? Et dicunt quidam, quod non est statutum a Deo sicut illud. Unde Augustinus *De doctrina christiana* lib. 3: “Qui veneratur tale signum divinitus institutum utile, cuius vim significationemque intelligit, non hoc veneratur, quod videtur et transit, sed illud potius, quo talia cuncta referenda sunt”. Item eodem: “Fateor altius demersos

717–724 Scripturae... radendae] om. B 717 quod²] om. ACg, add. corr. O 721 exeat] quod P, quod corr. C 725 sunt¹] rep. AC; om. V; transp. post vocum P 726 rei] om. A, add. corr. O 730 dicis] corr. BP ex dices ACgO 734 intelligantur] intelligatur PR; intelliguntur A 736 statua] statuta CgO 738 quidam] quidem CgR || illud] istud ACgV 741 demersos] diversos ACg

713 Cf. Num. 21,8; Ex. 25,18–20 713–714 Cf. III Reg. 6,23–29;32–35 718–720 Revera Ioan. Chrys., *In epist. ad Hebr.*, hom. 14,2 (PG 63, 112; transl. Mutiani Scholastici ibid., 329–30); verbatim: Hugo de S. Caro, *Post. in bibl.*, in Hebr. 8,5 (ed. Basel 1504, 6:232ra) 738–741 Aug., *De doc. christ.* 3.9.13 (CCL 32, 85) 741–742 Ibid. 3.7.11 (CCL 32, 84–85)

esse, qui opera hominum deos putant quam qui opera Dei”, ut statuam quam stellam. Sed certe novimus multa divinitus ab apostolis tradita, quae scripta non sunt, ut dicit Damascenus.

745 Item, Christus ipse Angaro regi misit in panno imaginem suam, cum pictor ab eodem rege missus non posset intueri vultum Christi praeclaritate eius, ut proprie singula describeret, ut dicit Damascenus. Igitur imaginum talium ipse Christus auctor fuit.

750 Item, Lucas apostolus et evangelista pinxit Dominum. Sed dicis: Igitur pingendae sunt, non sculpendae. Contra. Ita faciendae ut possint rem gestam expressius repraesentare, sicut ideo expresse scribuntur gesta ut ab omnibus etiam expresse intelligantur.

Has concedo rationes cum Damasceno qui de his unum scribit capitulum.

[AD ARGUMENTA]

Ad primum autem dico quod ante incarnationem reprobandae erant imagines.
755 Nulla enim potuit in ligno vel lapide Dei incorporalis fieri imago, sed poterat Christi post incarnationem.

Ad secundum dico secundum praedictam Augustini et Damasceni auctoritatem quod honor ei exhibetur non propter se, sed propter Deum, et ideo non ei, sed Deo.

760 Et similiter ad tertium. Non enim sunt Christo similiores secundum apparentia omnibus vel daemones vel vespertilioes quam tales imagines.

Ad ultimam <rationem> patet. Ex dictis enim patet quod Christus per se et per apostolos dispensavit et non fuit sibi contrarius. Unde Beda in *Expositione templi Salomonis*: “Non interdicitur imagines facere rerum aut animalium, sed
765 haec idolatriae gratia facere. Illae similitudines prohibentur fieri ab hominibus, quas in veneratione deorum alienorum facere solent impii, quas gentilitas reperit”.

Sed quaeritur utrum his exhibeatur dulia vel latria. Et videtur quod dulia sicut imagini viventi. Et videtur quod non quia magis has quam vivas veneramus, et maior veneratio quam dulia non est nisi latria.

770 Respondeo quod huiusmodi tantum ad hoc sunt, ut sint signa, et signum est quod se offert sensui aliud relinquens intellectui. Et ita tota veneratio harum

745 Angaro] Augaro *Dam.* (ed. Buytaert); *txt. codd.* 747 singula] sigula BR 749 Lucas] Iudas ABCgR 750 faciendae] sunt *add. P, add. corr. marg.* BO || possint] possunt AP 751 omnibus] *corr.* O ex hominibus A 755 vel] in *add. PV* 762 ultimam] sequentia CP, *corr. marg.* O || dictis] praedictis CgV 770 quod] *om. P, om. corr.* O; quia ACR, quia *corr.* P || hoc] haec A, *add. corr.* Cg || sint] sunt RV

744 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 89.3 et 5 (ed. Buytaert, 334) 745–747 Cf. ibid. 4 749 Cf. ibid. 6 753 Cf. ibid. (330–35) 757 Cf. supra arg. 5 in oppositum et Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 89.1 (ed. Buytaert, 331) 763–766 Beda, *De templo Salomonis* 19 (CCL 119A, 213)

est veneratio relictī in mente et ita latria. Sed viva imago non tantum est, ut significet, vel non est ad significandum vel si est, valde secundario et principaliter ad laudandum. Imago vero lignea huius imaginis est signum et hanc significat, imago vero viva nulli nisi valde secundario forte. Vel forte ideo homini latriam non exhibemus ut ligno, quia – ut dicit Dionysius – similia symbola sunt periculosiora, et ideo in Scripturis significant res viliores, non nobiliores.

¹ CULTUS SOLI CREATORI DEBITUS id est non alii ab ipso, non sic exponendum: non alteri cum ipso, ut negetur associatio in participando, non in comparticipando.

² EST ENIM CUIUSDAM MODI DULIA: Secundum Magistrum est dulia inferior quae exhibetur praelatis et praefectis quae retinet nomen commune et dicitur communiter ‘dulia’, et est dulia superior quae humanitati Christi exhibetur et vocatur ‘superdulia’ vel ‘hyperdulia’. QUI CULTUS IN DILECTIONE etc. Nota ergo tres actus latriae qui sunt sacrificii exhibitio, reverentia, dilectio. Sacrificii exhibitio: exterioris et interioris (*Ps.*: “Sacrificium Deo spiritus contribulatus”); reverentia: mente, voce (praedicando scilicet et psallendo), opere (genuflexione, capitis humiliatione).

³ ALIIS AUTEM PLACET, capitulum.

Isti dicunt idem quod praecedentes, sed superaddunt quod ipsa humanitas in quantum unita deitati debetur ei latria, cui dixit praecedens opinio deberi superiorem partem duliae. REUS POTEST IUDICARI propter duo quia adoratur humanitatem cum deitate et propter deitatem, imagines tantum propter, non cum. CUM HUMANITATE ET IN HUMANITATE: ‘cum’ notat associationem, ‘in’ addit unionem.

⁴ DE HOC IOANNES Damascenus cap. 52 “Si autem quis”. RATIONE quoad differentiam essentiarum, MODO quoad differentiam proprietatum, quia haec visibilis, illa invisibilis, haec passibilis, illa impassibilis. NON CREATURAE VENERATIONEM quae Deo debetur. NUDAM, id est solam. ADORO CHRISTI etc., id est adoro utraque Dei mei simul, id est utramque naturam. UNITAM DEITATEM, et hoc supple: in unionem personae. NON ENIM etc.

772 relictī] relictā CgP 774 hanc] huic O, corr. P 786 et] om. BR 792 reus] nec praem. P, praem. corr. marg. O 793 non cum] corr. O ex non tantum; non tamen B; nomen eius Cg; om. P 794 humanitate²] corr. C ex humilitate Cg 798 passibilis¹] corr. C ex possibilis ABV, om. et corr. marg. possibilis OR; personalis Cg || impassibilis] corr. C ex impossibilis ABOV; om. et corr. marg. impossibilis R, impersonalis Cg 801 unionem] corr. A ex unitatem Cg

776–777 Cf. *Ps.-Dionysius, De cael. hier.*, cap. 2 (PG 3, 142A–C; *Dionysiaca* 2:758–60) 781–784 Cf. *Guil. Altis., Summa aurea* 3.26.4.2 (ed. Grottaferrata, 3.1:499) 786 *Ps.* 50,19 (iuxta LXX) 796 *Ioan. Dam., De fide orth.*, cap. 52.1 (ed. Buytaert, 195)

⁵ AUGUSTINUS IN SERMONE DOMINI incipiens “In cena”, ubi dicit *Ioan.* 14: “Non turbetur” etc. et sequitur “credit in Deum et in me credite”. DICENTE APOSTOLO: *Rom.* 1. ILLI NUMQUAM, id est ad illum, NEC SERVIO, latría
⁸⁰⁵ scilicet. ADORARE: dulia. ITA ET IN CHRISTO etc. multo fortius, quia hic unio, ibi non.

⁶ SUPER PSALMUM 98 scilicet “Dominus regnavit, irascantur”. TERRA EST, *Gen.* 3: “Donec revertaris in terram de qua sumptus es, quia pulvis es et in pulverem reverteris”. SINE IMPIETATE, id est idolatria, pietas enim est latría.
⁸¹⁰ MANDUCAT, id est debet manducare. INVESTIGATIONIS, id est quaestionis, ABSOLUTIO, id est absoluta solutio.

803 turbetur] cor vestrum *add.* CgOP 805 et] *om.* CgV

802 Ps.-Aug., *De verbis Domini* sermo 246.5 (PL 39, 2200), incipiens n. 1: “Accepimus, fratres, verba Domini dicentis ad discipulos suos ‘Non turbetur’...” (PL 39, 2198). Sermo (Ps.-?) Augustini, *De tempore*, app. sermo 149 (PL 39, 2034–36) sub titulo ‘In coena Domini’ non est de *Ioan.* 14 et non continet textum a Magistro citatum 802–803 *Ioan.* 14,1 803 *Ioan.* 14,1 804 *Rom.* 1,25 807 *Ps.* 98,1 (iuxta LXX) 808–809 *Gen.* 3,19

DISTINCTIO 10

1.1 SOLET ETIAM A QUIBUSDAM ... Dist. 10.

1.1 UTRUM CHRISTUS SECUNDUM QUOD HOMO: Videtur haec quaestio nulla quia 'homo' dicit universale, 'persona' singulare, ergo idem est, ac si diceret, an secundum quod est universale sit singulare. Solutio. Intellige quod quaerit, non secundum quod homo universaliter, sed secundum quod iste homo. 5

1.2 Huius QUAESTIONIS, an persona vel non. RATIONALIS SUBSTANTIA ERGO PERSONA: Omittit quasi supponens partem definitionis personae, scilicet individuum. Quod enim hoc sit verum videtur, quia si dicitur 'Iesus est homo', hic praedicatur non definitio nec proprium nec accidens, ergo genus vel species de individuo. Solutio. Licet respectu huius universalis 'homo' sit individuum homo assumptus, non tamen individuum sicut huius universalis 'pes' hic pes est individuum. Non tamen est individuum quia ad hoc, quod sit individuum, quod ponitur in definitione personae, plura exiguntur, scilicet quod sit rationalis naturae et singulare et alteri digniori non unitum nec unibile. Ad hoc autem quod sit individuum hominis, sufficiunt duo prima, et ideo est consequens secundum quid et simpliciter: individuum hominis, ergo individuum. SED E CONVERSO, id est e contrario est quia secundum quod homo non est persona. QUIA SECUNDUM QUOD etc. vere e contrario est. Haec enim falsa 'Christus secundum quod homo est persona' proprie loquendo quia terminus positus in replicatione dicit significatum, non appellatum. IGITUR IN TRINITATE TERTIA PERSONA: 20 Contra. Christus est media, Spiritus Sanctus tertia. Solutio. Quia ibi non est ordo prioritatis et posterioritatis, scilicet in personis divinis, sed tantum essendi, quaelibet potest dici tertia quia coaequaevae sunt. Vel ideo mediam personam dicit tertiam, quia ipsa secundum quod est humana est posterior et minor utraque aliarum – intellige sane! 25

1.3 PROPTER HAEC INCONVENIENTIA, scilicet unum 'secundum quod est homo est persona', aliud 'secundum quod est homo est Deus'. NON ESSE PERSONAM hoc est verum, NEC ALIQUID hoc falsum. EXPRESSIVUM etc. quod

4–5 quod¹ ... secundum²] *corr. ex om. (hom.)* A 5 quod¹ ... secundum²] *corr. ex om. (hom.)* AO 9 praedicatur] *corr. O ex ponitur* Cg 11 universalis] *corr. marg. O ex ut* BCg RV; *corr. marg. ex vel A* 12 non ... individuum³] *corr. ex om. (hom.)* AP 15 secundum] vel *codd. (secundum add. P); txt. corr.* 17 quia²] si ed. 20 igitur ... persona] ergo tertia in Trinitate persona ed. 22 posterioritatis] posteritatis ACg 28 falsum] est *praem.* ABP

13 Cf. Boethius, *Contra Eutychen et Nestorium*, cap. 3 (ed. Moreschini, 214)

secundum proprietatem esse non potest. SECUNDUM: materialiter. EXPRIMIT
 30 CONDITIONEM, ut ‘Christus secundum quod homo est visibilis vel coloratus’, PROPRIETATEM NATURAE DIVINAE, ut ‘Christus secundum quod Deus est impassibilis’, VEL HUMANAe, ut ‘secundum quod homo passibilis’, ALIQUANDO UNITATEM, ut ‘Christus secundum quod homo est Deus’, NOTAT HABITUM, ut ‘secundum quod habet virtutem est bonus’, ALIQUANDO CAUSAM FORMALEM, ut ‘Sortes secundum quod est albus disgregat visum’. Et
 35 nota hic quod haec dictio ‘secundum’ replicat aliquid proprie, gratia cuius praedicatum inest subiecto, et ita ‘secundum’ proprie habebit sibi adiunctum semper aliquid dicens causam praedicati in subiecto. Scito tamen, quod aliquando sumitur proprie, et tunc est ita ut dixi, aliquando autem praedicatum inest subiecto non
 40 propter rem significatam per nomen quod adiungitur huic dictioni ‘secundum’, sed vel propter aliquid eidem rei naturale vel propter aliquid eidem rei unibile vel propter aliquid eidem rei accidentale. Sed hoc est minus generale, et ideo dic secundum Magistrum habituale. Cum enim debet dici causa praedicati in subiecto, cuius causa est accidens aliquod facile mobile et non habituale, nimis improprie
 45 poneretur pro causa res illa, cuius est accidens. SENSUS, id est intellectus.

1.4 ILLUD TAMEN NON SEQUITUR, capitulum.

QUIA NON EST PER SE SONANS: Haec non est vera etymologia, si enim diceretur ‘per se sonans’, media esset correpta. ALII REI CONIUNCTA: Et quia posset opponi contra eum ‘hac ratione nec Filius Dei est persona quia est alteri
 50 coniunctus’, respondet tacite quaestionem dicens quod illa definitio non est data pro personis divinis. Credo tamen magis quod sic et aliter oportet solvere. Dico ergo quod ipsa est, scilicet persona Filii, quodammodo ab illa natura assumpta divisa, quia illa ubique, nec tamen ubique cum ea est humanitas. Vel dic: Non est proprie unitus alteri, sed alterum ei, sicut dicitur caro ex alimento unita tibi,
 55 non tu ei.

1.5 SED ADHUC ALITER, capitulum. Alia probatio quod Christus sit persona secundum quod homo.

SED ILLUD EST: supple Christus. AD QUOD DICI POTEST etc. solvit dupliciter distinguendo. Primo distinguit hanc ‘Christus secundum quod homo praedestinatus est esse Filius Dei’, quia haec determinatio ‘secundum quod homo’
 60 potest determinare hoc verbum ‘est’ – et tunc vera – vel hoc verbum ‘esse’ – et tunc falsa. Est enim sensus: Praedestinatus est Filius Dei in quantum homo, id est praedestinatio fecit, ut secundum quod homo sit Dei Filius. Tamen hoc adhuc

30 quod] est *add.* AV, *add. corr.* P 35 formalem] *om.* ed. 44 nimis] minus CgP
 46 capitulum] secundum *add.* P, *add. corr. marg.* C 50 quaestionem] quaestioni ABCgRP
 60 quod] est *add.* CgP 61 vera] est *praem.* BV 62 falsa] est *praem.* V, *add.* A

distinguit Magister quia li ‘secundum’ potest dicere causam – et tunc falsum – vel expressionem unitatis personae – et vera sub hoc sensu: Praedestinatus est esse Filius Dei secundum quod homo, id est illa praedestinatio fecit quod ille idem homo est Deus.

2.1 SI VERO QUAERITUR AN CHRISTUS SIT ADOPTIVUS FILIUS: Filius est tripliciter, scilicet creatione, adoptione, natura.

[AN CHRISTUS SIT FILIUS DEI ADOPTIONE SECUNDUM QUOD HOMO]

Primo ergo, cum constet quod Christus sit Filius Dei natura vel naturalis secundum quod Deus, quaeratur an sit filius adoptione secundum quod homo, secundo an sit filius creatione, et hoc est quaerere an dici debeat creatura, quod quaerit Magister infra dist. 11 in principio.

1. Quod non sit adoptivus videtur primo sic. Si enim opponuntur filius naturalis et adoptivus, cum constet quod Dei sit Filius natura, non erit adoptivus.
2. Item, omnis filius adoptivus prius fuit quam adoptatus, et prius fuit naturalis filius unius quam adoptivus alterius. Sed constat: Christus non prius fuit quam erat Filius Dei neque prius erat unius filius naturalis quam adoptivus alterius, licet prius fuerit filius Dei quam Virginis (utriusque enim est filius naturalis). Ergo non fuit filius adoptivus.
3. Item, fides facit filium Dei adoptivum. *Ioan.* 1: “Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius”. *Glossa Eph.* 1: “Filii sunt credentes in eum”. Sed Christus fidem non habuit, fuit enim comprehensor in via. Ergo nec adoptivus filius Dei fuit.
4. Item, si est Dei filius adoptione, cum nullus sit adoptione Dei filius nisi qui est filius adoptivus totius Trinitatis, erit Christus filius adoptivus et Patris et sui ipsius et Spiritus Sancti quod patet falsum. Sed dices, licet sit Dei filius naturalis secundum quod est Deus, tamen est adoptivus Dei secundum quod homo et naturalis filius Virginis. Sed si hoc esset verum, esset Christus duo filii secundum quod est Filius Dei et filius Virginis, quod negat Augustinus *De ecclesiasticis dogmatibus* ita dicens cap. 2: “Non duos filios fatemur, sed Deum et hominem unum filium”.
5. Item, omnis filius adoptivus est creatura aliqua. Sed Christus non est creatura, ut patet infra dist. 11 cap. ARII HAEC FUISSE etc., ergo nec adoptivus filius.

64 falsum] est *praem.* P, *add. corr.* B 65 vera] est *add.* V, *add. corr.* B 68 filius²] capitulum quartum *praem.* P, *praem. corr.* C 83 comprehensor] comprehensor AV 86 et²] *om. et add. corr.* OP 88 quod²] est *add.* ACg 90 est] *om.* R, *om. et add.* B 94 Arii] Artii BR; *om.* A || haec] hoc BCCgOV; *txt.* A?PR?

73 Cf. *ibid.* 11.1.1 (77) 81–82 *Ioan.* 1,12 82–83 *Glossa interlin.* in *Eph.* 1,5 (ed. princeps, 4:369b) 90–92 Immo Gennadius, *De eccl. dogm.* 2 (PL 58, 981B) 94 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 11.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:78)

95 ⁶ Item, secundum Augustinum causae amoris sunt spargendae ut plures amore foederentur, et ideo prohibuit Deus illos iungi matrimonio qui iunguntur consanguinitate. Ergo non debet idem esse filius adoptivus alicuius et naturalis, sed potius unius naturalis et alterius adoptivus. Ergo Christus non est adoptivus Dei Patris cum sit eius naturalis.

100 ⁷ Item, cum per hoc, quod est filius naturalis Dei Patris, sit inter eos amor summus ita ut maior esse non possit, frustra esset ibi adoptio cum iam adoptio nec amoris nec augmenti amoris causa esset.

^{1c} Contra. Si Christus fuerit bonus bonitate gratuita sibi collata, quomodo non fuerit adoptivus filius? Si dicas quod non prius fuit quam habuit gratiam, ad adoptionem vero exigitur quod fuerit prius filius diaboli, contra: Adam fuit filius Dei adoptivus ante peccatum qui tamen numquam ante fuit filius diaboli. Aut si non fuit filius adoptivus Dei, tunc, si non peccasset, nullus umquam fuisset adoptivus Dei filius, quod videtur falsum. Tunc insuper cum esset filius creatione sicut et diabolus, aut non fuisset Adam magis Dei filius quam diabolus, aut si ¹¹⁰ magis, tunc esset vel Dei filius naturalis, quod falsum est, vel adoptivus, quod volo.

^{2c} Item, cum dico ‘iste homo’ demonstrato Christo, constat: Li ‘homo’ significat tantum creaturam, appellat tamen Filium Dei. Sed terminus potest stare in subiecto vel pro significato, ut ‘homo est species’, vel pro appellato, ut ‘homo currit’. Igitur si iste terminus ‘iste homo’ stet pro appellato, haec est vera ‘iste ¹¹⁵ homo est Filius Dei natura’, si pro significato, quaero an ei conveniat esse filium Dei an non. Constat: Convenit ei esse filium Virginis. Igitur si tibi convenit esse filium hominis natura et Dei per adoptionem, et illi filio Virginis convenit esse filium hominis et nullo modo filium Dei, patet quod peior erit iste homo ¹²⁰ secundum quod filius Virginis quam tu, quod patet falsum.

^{3c} Item, Christus est praedestinatus homo. Sed quare non adoptivus sicut praedestinatus? *Eph.* 1: “Praedestinavit in adoptionem filiorum”.

^{4c} Item, super illud *Is.* 11: “Requiescet super eum spiritus sapientiae”, dicit *Glossa* sic: “Cum ascendisset de aqua baptismi, descendit fons omnis spiritus ¹²⁵ et requievit super eum et dixit ei: exspectabam te, fili, in omnibus prophetis ut venires et requiescerem in te”. Et infra: “Tu es filius meus primogenitus”. Igitur vocat eum Spiritus Sanctus filium, ergo fuit filius eius, sed non naturalis, ergo adoptivus.

97 et] *om. et add. corr.* OR 100 cum] *om. A, om. et add. corr.* O 102 nec¹] *om. codd. exc. P; om. et corr.* C 104 ad] *om. et corr.* ABCOP 108 tunc] *om. P, om. corr.* A 113 Filium] filius PR 117 an] vel ACCgPR 121 homo] *om. CO* || sed] vel OP, *corr. marg. C; vel praem. corr. marg. A* || sicut] sic CgR 123 eum] illum C?P 124 ascendisset] descendisset *codd. exc. R; decendisset R; txt. corr. sec. Glossam* 125 fili] *corr. O ex filii ABCg* 126 meus] dilectus *add. et corr.* AO

95 Cf. Aug., *De civ. Dei* 15.16 (CCL 48, 477) 122 *Eph.* 1, 5 123 *Is.* 11,2 124–126 *Glossa ordin.* in *Is.* 11,2 (ed. princeps, 3:22a)

5.c Item, imago in naturalibus facit filium creatione. Unde bruta non sunt filii Dei creatione. Qui enim est imago Dei, fit ut ille, et secundum Augustinum in libro *De Trinitate*: Filius dicitur quia fit ut ille. Sed similitudo in gratuitis facit filium adoptione. Igitur cum Christus secundum quod homo fuerit imago Dei creata in naturalibus et insuper similitudo Dei ratione gratuitorum quae habuit excellenter, fuit secundum quod homo filius adoptione et creatione et secundum quod Deus natura filius, et ita erat filius Dei omnibus tribus modis. 130

6.c Item, secundum Magistrum est filius Dei per gratiam, ut patet infra capitulo proximo SED ADHUC OPPONITUR ibi AD QUOD DICI POTEST CHRISTUM etc., ergo adoptivus vel spiritualis. 135

7.c Item, aliqua relatio fundatur super hoc quod sumus imago Dei, scilicet ‘filius creatione’, quia brutis, quae non sunt imago, non convenit esse filios creatione, et super identitatem substantiae haec relatio ‘filius naturalis’, ergo super collationem gratiae, qua sumus similes, ‘filius spiritualis vel adoptivus’. Cum ergo habuerit gratiam et Deo similis fuerit secundum humanitatem, patet quod filius adoptivus vel spiritualis fuit. 140

8.c Item, unio cum deitate non abstulit esse passibilem, quare abstulit adoptionem? 145

[SOLUTIO]

Solutio. ‘Filius’ — ut aestimo — est nomen entis ab alio, et hoc non naturae entis ab alio, sed personae proprie. In irrationabilibus enim, ubi est natura, sed non persona, ibi non dicitur proprie filius, sed in quibusdam catulus, in quibusdam pullus, ut in avibus et in quibusdam iumentis, scilicet mansuetis animalibus, et in quibusdam eorundem dicitur vitulus, in rapacibus vero potius consuevit dici catulus, ut in leonibus vel canibus; et forte in qualibet specie est unum tale proprium. Videtur tamen quod haec, scilicet catulus, leunculus, vitulus, pullus et huiusmodi, non dicant rationem proles, sed potius imperfecti in tali specie; sed forte sunt nomina utriusque. Sed habitudo talis, id est indicia habitudinis proles ad parentem, in his non manet nec affectiones, nisi dum sunt aetatis minoris et imperfecta. Simul enim desinit forte esse catulus et imperfectus et catulus huius, id est habere specialem proles affectionem ad hunc. Coeunt enim cum parentibus et pugnant sicut cum aliis eiusdem speciei. Quod et hinc patet quia in solis hominibus distinguuntur gradus consanguinitatis. 150 155 160

Dicimus igitur generaliter gignens et genitum etiam in inanimatis, ut elementis, luce et mineralibus, sed parentem et prolem in animatis maxime anima sensi-

129 filium] *corr.* ex illum AO 137 adhuc] ad hoc ed. || opponitur] oppositum RV
140 quae] qui BCP 148 irrationabilibus] irrationalibus CgV 153 tamen] *add. corr.* P;
om. Cg 161 inanimatis] *corr.* P ex animatis Cg

130–131 Cf. Aug., *De Trin.* 6.2.3 (CCL 50, 231); 6.3.5 (233) 136–138 Cf. Petr. Lomb.,
3 *Sent.* 10.2.3 (ed. Grottaferrata, 2:75)

bili, sed patrem et filium et cetera nomina consanguinitatis tantum in rationalibus scilicet quae solae dicuntur personae. Igitur ‘filius’ significat proprie personam entem ab alio sicut a principio et efficiente. Sed est efficiens duplex, scilicet natura et voluntas. Sed proprie ‘filius’ est nomen entis ab alio, ut est natura. Sic ergo patet cui proprie imponitur hoc nomen ‘filius’ scilicet personae enti ab alio, ut est principium quod est natura. Sed et attende a quo imponitur. Et ut dicit Augustinus in libro *De Trinitate*, filius dicitur quia fit ut ille, et secundum hoc persona ens ab alio, ut est voluntas, quia potest fieri ut ille per multam assimilationem, potest per extensionem nominis dici illius filius, a quo est ut a principio quod est voluntas, et ei similis. Et quia fieri ut ille potest dupliciter, vel in naturalibus et hoc est incompletius, vel insuper in superadditis naturae, scilicet in gratuitis, patet quod, cum persona est ab alio, ut est voluntas, et completius ei similis, filius dicitur per extensionem ut adoptivus, vel per maiorem extensionem, ut qui incompletius est similis, et hic est filius creatione. Aliquem enim fieri ut alium contingit aut quia similis participatione aut per imitationem, et hoc est minus fieri ut ille, et per imitationem completam (et tunc est similitudo) vel incompletam (et tunc est imago). Et primo modo est filius naturalis et hoc dicitur proprie et ratione eius cui imponitur et a quo imponitur nomen filii, et secundo adoptione per extensionem, et tertio creatione per maiorem extensionem. Hinc patet quod solus Deus proprie loquendo habet filios adoptionis (sicut alias dictum est quod propriissime solum habet filium naturalem); quippe nulla persona est ab alio, ut est voluntas, nisi a solo Deo. Unde *Ex. 2* dicitur de filia pharaonis quod ipsa adoptavit eum, scilicet Moysen, in locum filii, non dicit filium.

Hinc etiam patet quod omnis filius adoptivus prius ad minus naturaliter est creatione filius quam adoptione, quia ab eo non convertitur consequentia et quia prius est imago quam similitudo, scilicet imperfecte simile quam perfecte. Et hoc est quod dicit Magister infra isto eodem capitulo ADOPTIVUS AUTEM FILIUS etc. Hinc patet quod, licet Adam in paradiso et angeli in caelo magis sint ut ille, scilicet Deus, et ideo verius sint filii quam nos, in mundo tamen adoptio magis dicitur in nobis quam in ipsis, quia – ut iam dixi – adoptio exigit praee existentiam creationis, et quanto magis fuerit praecreatio, tanto verius dicitur adoptio. Sed magis ‘prae’ vel ‘prius’ est prius tempore quam natura, quia ubi est prius tempore,

168 et¹] *om.* ACgO; etiam P || et²] *om.* CgR; *om. corr.* P 173 insuper] *om.* ACg
176 hic] hoc ACg 177 participatione] per participationem CgO, *corr.* P 178 imitatio-
nem] mutationem ACg 182 adoptionis] adoptivos CgO 183 solum] *om.* Cg; *om. et*
corr. marg. solus O 185 eum scilicet] *om.* Cg, *om. et corr.* O || dicit] in *add.* CgO
191 sint] sunt ACgPV; sit B; *txt.* COR || tamen] *corr.* C ex tantum ABRV 192 ipsis]
illis CgP 194 prius²] et *add.* BRV, *add. et corr.* C, *add. corr.* O

169 Cf. Aug., *De Trin.* 6.2.3 (CCL 50, 231); 6.3.5 (233) 182–183 Cf. Petr. Lomb., 1 *Sent.*
5.3 (ed. Grottaferrata, 1:88) 184–185 Cf. *Ex. 2*, 10 189 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 10.2.2 (ed.
Grottaferrata, 2:75)

et natura — et non e converso. Igitur in nobis proprie dicitur adoptio propter
temporis et naturae distantiam inter creationem et adoptionem, scilicet inter esse
imaginem et similitudinem, in Adam et in angelis minus proprie propter nullam
temporis sed tantum naturae prioritatem creationis et similitudinis, nisi forte fuit
in eis status innocentiae qui, si fuit, fuit tamen multo minoris temporis quam
status irae in nobis.

Sed veniamus ad propositum, et dico quod Christus non fuit filius adoptivus
Dei, ut potest ex dictis patere. Quia ut dixi, ‘filius’ est nomen personae, non
naturae, et ideo ‘filius’ in Christo non dicit naturam, sed personam, quae utique
non est nisi persona divina. Et ideo ille non est persona alia nisi Filius Dei, et
sic non est adoptivus Dei filius, sed potius naturalis.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Ex hoc patet solutio ad primum. Non enim sufficit esse bonum bonitate gra-
tuita, id est esse similitudinem Dei, ad esse filium adoptivum Dei, sed insuper
— ut patuit — plura exiguntur. Unum quod sit persona quae sit a principio, ut est
voluntas, quod est falsum in Christo. Natura enim humana Christi est a Virgine,
ut est natura, et a Deo, ut est voluntas. Sed personalitas Christi est a Deo, ut est
natura, et a nullo ut voluntas. Insuper adoptio est extraneae personae in filium
vel nepotem, vel deinceps assumptio legitima. Sed Christus non est Patri, cui
est naturalis filius, persona extranea, et ideo non potest esse eius adoptivus. Si
vero non consentias mihi, ut dicas quod ‘filius’ sit nomen personae, sed dicas,
quod est nomen rationalis naturae, tunc Filius Dei non erit filius, quia non est
natura rationalis ens ab alio, quia illa natura, scilicet divina, non est ab alio. Si
dicas quod nec hoc tantum nec illud exigitur, ut sit filius, sed ‘filius’ est nomen
personae vel naturae rationalis entis ab altero, adhuc dico quod ille homo non
est adoptivus Dei, quia exigitur quod praecedat etiam tempore vel saltem natu-
ra in omni adoptivo esse imaginem esse similitudinem vel esse filium creatione
esse filium per adoptionem. Sed in Christo homine simul erant haec et natura et
tempore, et ideo dicitur esse filius per gratiam, quod dicit quicquid est in adop-
tione praeter illam prioritatem et posterioritatem, et non dicitur filius adoptivus.
Dicitur tamen praedestinatus — ut respondeam ad tertium secundum hanc viam
— quia idem quod facit filium per gratiam, cum est praesens, facit praedestinatum
esse antequam sit praesens, et ideo praedestinatio non dicit illam prioritatem et
posterioritatem quam dicit adoptio.

Ad secundum dicendum: Licet — cum dico ‘iste homo’ — li ‘homo’ significet
naturam, tamen ratione pronomini adiuncti dicit necessario personam. Unde

198 fuit] fuerit CgV; sint A 202 dictis] praedictis AP 204 ille] homo add. CgP 208
unum] unde CgO 211 ut] est add. CgP 224 respondeam] respondeamus BP 228 sig-
nificet] corr. P ex significat A

202 Cf. supra in principio solutionis 224 Vide infra ad tertium

230 cum demonstrato Christo dicitur ‘iste homo’, proprie stat iste terminus totus pro
 persona quae non est nisi divina. Verumtamen si vis per hoc quod dicis ‘iste
 homo’ tantum facere mentionem de assumpto sine assumente, dico quod illud
 assumptum, licet non sit filius adoptivus quia non est persona, est tamen melius
 te. Quippe bonus gratuite non est quia est filius adoptivus, sed potius e converso,
 235 et ideo potest esse bonus bonitate gratuita et non filius adoptivus.

Ad tertium. Ut patet ex praedictis, adoptio est ratione personae, non naturae.
 Unde dicitur adoptivus filius, non adoptiva natura. Sed praedestinatio indiffe-
 renter esse potest naturae rationalis ut animae vel personae, et ideo Christus
 praedestinatus est ratione naturae humanae, non adoptivus filius.

240 Ad quartum dico. Illa glossa intelligi potest sic: “Exspectabam te, fili”, id est
 persona Filii, ac si diceret: ‘Exspectabam te hominem, qui unitus es personae
 Filii, ut requiescerem in te homine’. Vel improprie utitur hoc nomine ‘filius’ ibi,
 vel non loquitur persona tertia, sed Pater qui spiritus est, et hic est fons omnis
 spiritus quia omnis, qui est spiritus, ab ipso est – sive creatus sive increatus – et
 245 ipse a nullo.

Ad quintum iam patet. Quamvis enim sit similitudo Dei vel imago in quantum
 homo, non tamen filius adoptione vel creatione, quia non est filius per creationem
 vel per gratiam adoptionis scilicet, sed per naturam et per gratiam unionis. Nec
 similitudo in gratuitis universaliter facit filium adoptivum, sed cum fuerit medium
 250 tempus inter imaginem et similitudinem, tantum tunc dicitur adoptio.

Haec omnia dicta sint secundum Magistri opinionem qui ponit quod Christus
 est Filius Dei utroque modo, scilicet per gratiam et naturam. Verumtamen non
 aestimo ita simpliciter concedendum quod sit Filius Dei per gratiam, et hoc movet
 me.

255 Video aliquam convenientiam inter personam primam et mediam, scilicet uni-
 tatem essentiae, super quam unitatem fundatur haec relatio ‘filius naturalis’. Item
 est aliqua convenientia Caesaris ad Deum secundum quod in naturalibus est ima-
 go Dei, et super hoc fundatur haec relatio ‘filius creatione’. Item cum hac con-
 venientia est maior, scilicet in gratuitis, tui ad Deum, et super hoc fundatur haec
 260 relatio quae est ‘filius per gratiam’, unde et angelus et Adam ante peccatum filii
 erant Dei per gratiam.

Quaero ergo, cum et in anima Christi fuerit imago Dei et similitudo, an super
 hoc sicut in nobis fundetur relatio quae est ‘filius creatione et per gratiam’.

232 sine] sive PR; non de Cg 240 fili] filii AO 241 exspectabam] *corr.* ex exspec-
 tabat BR || qui] quia AC 242–243 ibi vel] *inv.* Cg, *inv. et corr.* O 248 scili-
 cet] *om.* ACgV, *om. et corr.* P || per³] *om.* ACg 251 sint] *corr.* B *ex sunt* ACgP
 260 Adam] quidam RV; quodam Cg 262 et¹] *om.* CgPR, *om. et corr.* O 263 creatio-
 ne ... gratiam] *rep. et corr.* CR

251–252 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 10.2 (ed. Grottaferrata, 2:74–76)

Videtur Magister dicere quod sic. Sed quod hoc sit falsum, patet quia illa convenientia humanitatis Christi est non tantum cum persona Patris, sed cum
 265 tota Trinitate. Anima enim eius imago est et similitudo Dei trini et unius, igitur illa relatio, quae super hanc convenientiam fundatur – si aliqua est –, erit relatio Christi non ad Patrem, sed ad omnes tres personas. Ergo filiatio per gratiam in Christo faciet eum filium et Patris et Filii et Spiritus Sancti, et patet quod non est sic. Nullam enim habet rationem filii Christus ad Spiritum Sanctum nec
 270 ad seipsum. Unde Augustinus *Enchiridio* cap. 50: “Dictus est natus de Spiritu Sancto, cum nullo modo sit filius Spiritus Sancti”. Tunc etiam necessario Christus esset duo filii quia filius naturalis et per gratiam. Et haec filiatio ab illa est omnino diversa, ut patet, quia filiatio naturalis habet extrema Patrem et Filium, filiatio per gratiam habet extrema omnino diversa, scilicet creaturam et Trinitatem. Igitur ex
 275 quo extrema sunt diversa utraque, patet quod et relatio, et ita est duplex filius. Contra. Augustinus *Enchiridio* cap. 47: “Non duo filii Dei Deus et homo, sed unus Dei Filius”. Ex his patet quod non potest in Christo aliqua relatio fundari super illam convenientiam Christi ad Deum, secundum quam est imago Dei et similitudo in anima, sicut in nobis super talem convenientiam fundatur filiatio per
 280 gratiam. Nec, cum induxit Magister auctoritates, induxit aliquam in qua diceretur Christus filius Dei per gratiam, nec memini me legisse eum ab aliquo sanctorum sic vocatum, sed a Magistro tantum. Quid ergo? Mentitur et errat Magister? Respondeo quod non. Patet enim quod haec fuit intentio Magistri, quod sit filius per gratiam quia per gratiam factum est ut ille homo sit naturalis filius
 285 Dei. Unde dici posset esse filius per gratiam, ut gratia dicat causam efficientem non formalem, et non addatur haec determinatio ‘per gratiam’ ad hoc quod dico ‘filius’, sed ad hoc quod dico ‘esse’, cum dicitur Christus per gratiam esse filius Dei naturalis.

Si autem quaeras, cum illa assimilatio in naturalibus et gratuitis in nobis sit
 290 fundamentum huius relationis, scilicet filiationis per gratiam, et illa assimilatio est in Christi humanitate excellentior, quare in ipso non est fundamentum consimilis relationis, respondeo, quia non est persona. Talis enim assimilatio potest esse naturae creatae ad increatam, sed relatio non est nisi personae naturae creatae ad Deum. Unde, quamvis anima tua habeat illam assimilationem, non dicitur
 295 ipsa filius Dei per gratiam, quia est natura, non persona, sed tu potius. Humanitas autem Christi non habet personalitatem creatam. Quare ergo Christus non est filius per gratiam, causa est, quia non est in eo personalitas creata. Quare au-

264 Magister] *corr.* C ex magis? A?RV 266 imago est] *inv.* CCgP; est *om.* AR, *om.* et *corr.* B 269 faciet] facient BR 280 super] semper V; si per BR 293 quia] quod BCg PR 298 filius] dei *add.* CgO

271–272 Aug., *Enchir.* 12.38 (CCL 46, 71) 277–278 Aug., *Enchir.* 10.35 (CCL 46, 69)
 281 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 10.2.5 (ed. Grottaferrata, 2:76)

tem non est filius adoptivus sicut tu, causa est, et quia non habet personalitatem
 300 creatam et quia prius non fuit non filius.

Hoc dicto patet solutio praedictorum quinque secundum primum modum sol-
 vendi.

[6.] Ad sequens dico quod a Magistro dicitur Filius Dei filius per gratiam, non
 Dei quidem, sed Virginis, non quia non sit filius naturalis Virginis, sed quia per
 305 gratiam factum est quod Filius Dei esset filius Virginis. Et tunc li ‘per gratiam’
 non dicit modum vel speciem filiationis, sicut cum dividimus ‘filius alius per
 naturam, alius per gratiam’, sed potius dicit efficientem causam, ut dixi.

[7.] Ad sequens dico quod nulla relatio filiationis fundatur super gratiam collatam
 Christo, licet in nobis. In nobis enim idem est persona et suscipiens gratiam, sed
 310 in Christo suscipiens gratiam est natura humana quae persona non est (nisi Dei)
 ut in nobis. Sed filiatio est relatio personae, ut dictum est.

[8.] Ad sequens dico quod unio cum deitate abstulit assumpto esse personam et
 personam extraneam, et ideo esse adoptivum, sed non abstulit esse naturam et
 naturam passibilem, et ideo passus est et non est adoptivus.

[AN SIT FILIUS ADOPTIVUS ALICUIUS]

315 Habito igitur quod non est filius adoptivus Dei, quaeritur an alicuius alterius.

1. Et videtur quod sic. Ecclesia enim dicitur mater Christi. Augustinus super
Psalmum “Nonne Deo subiecta erit” super illud “quousque irrutis in hominem”
 – ut patet in *Glossa* – dicit quod ecclesia est mater Christi. Item glossa Augustini
 super *Psalmum* “Fundamenta” dicit quod synagoga fuit mater Christi. Textus
 320 enim Augustini est “mater Syon dicit homo”, et li ‘homo’ stat pro Christo quia
 sequitur “homo natus est in ea et ipse fundavit eam Altissimus”. Sed constat:
 Christus non est naturalis filius ecclesiae vel synagogae, ergo adoptivus, quia
 non spiritualis cum non susceperit ab alterutra sacramenta filiationem spiritualem
 efficientia.

325 2. Item, multotiens dicitur Christus in Scripturis sponsus ecclesiae. Unde *Osee* 2:
 “Sponsabo te mihi in fide”. Quomodo ergo est filius ecclesiae, cum inter matrem
 et prolem sit illicitus, immo nullus contractus matrimonialis?

299 personalitatem] naturaliter *add.* B, *add. et corr.* V 301–454 Hoc ... converso] *om.* Cg
 310 nisi Dei] *om.* P; *om. corr.* C 313 esse¹] *om.* A, *om. et corr.* P 314 est²] *om.* A,
om. et corr. P

307 Cf. supra resp. ad quintum 311 Cf. supra resp. ad quintum 317 Ps. 61,2 (iux-
 ta LXX) || Ps. 61,4 (iuxta LXX) 318 Cf. *Glossa ordin.* in Ps. 61,4 (ed. princeps
 2:528a) 318–320 Cf. *Glossa ordin.* in Ps. 86,5 (ed. princeps 2:566a); cf. Aug., *Enarr.*
in Ps. 86,7 (CCL 39, 1204–5) 319 Ps. 86,1 (iuxta LXX) 321 Ps. 86,5 (iuxta LXX)
 325–326 *Osee* 2,20

- ³ Insuper, prima species cognationis est inter adoptantem et adoptivum et omnino impedit matrimonium, ut dicunt. Igitur aut non est Christus sponsus ecclesiae, aut non est eius adoptivus filius. ³³⁰
- ⁴ Item, *Matt.* 12: “Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ipse meus frater et soror et mater est”; et supra: “Extendens manum suam in discipulos dixit: ecce mater mea”. Et dicit Chrysostomus: “Papae de honore, papae de virtute, quantum ducit ad virtutem eum qui vadit per eam. Quantae mulieres beatificaverunt sanctam Virginem et optaverunt tales effici matres et omnia dimittere. Quid igitur est quod prohibeat? Ecce latam constituit nobis viam, et licet non mulieribus solis, sed et viris in tali effici ordine, magis autem et adhuc multo maior. Hoc enim multo magis matrem facit quam partus ille. Quare si beatificabile est illud, multo magis hoc, quanto principalius est”. Ex his videtur quod boni cuiuslibet est filius, sed nec naturalis nec spiritualis, ergo adoptivus. ³³⁵
- ⁵ Item, *Matt.* 1: “Iesu Christi filii David filii Abraham”. Sed cuiusmodi horum filius? Item potius videtur esse filius adoptans quam adoptivus. Chrysostomus *Super Matthaeum*: “In hominibus patres filios sibi adoptant quos ipsi desiderant, hic autem filius sibi adoptavit patres quos ipse elegit”. ³⁴⁰

[SOLUTIO]

Solutio. Ad primum. Ecclesia dicitur mater Christi ut sumatur ‘ecclesia’ large comprehendens omnes electos ab origine mundi, et haec dicitur mater omnium fidelium et naturalis mater Mariae quia de membro eius nata est mater Mariae et proinde mater Christi, sicut avus meus dicitur pater meus. Similiter dicitur synagoga mater Christi quia fuit mater naturalis Mariae matris naturalis Christi. Et ideo – licet translativae – et ecclesia et synagoga est mater Christi naturaliter. Vel quia ecclesia et synagoga fuit locus generationis Christi et locus est principium naturale generationis, quemadmodum et pater. Sed hoc minus convenit Christo cui nec locus nec constellatio aliquid fecit in generatione ut in nobis. ³⁴⁵

Ad secundum. Dicitur sponsus Christus translativae, non proprie. Quia enim maximus amor est inter Christum et ecclesiam, non sunt nomina quibus tanta affectio exprimitur aptiora quam sponsus et sponsa, quae summum in nobis amorem sonant. *Gen.* 2: “Relinquet patrem et matrem et adhaerebit uxori et erunt duo in carne una”. ³⁵⁰

Ad tertium patet ex dictis.

342 item] contra P, corr. C || adoptivus] adoptivis AP? 353 nec¹] om. codd. exc. P
 354 Christus] Christi codd. exc. P

331–332 *Matt.* 12,50 332–333 *Matt.* 12,49 333–339 Ioan. Chrys., *Hom. in Matt.*, hom. 44 (al. 45).2 (PG 57, 466) 341 *Matt.* 1,1 342–344 Ioan. Chrys., *Opus imperfectum in Matt.*, hom. 1 (PG 56, 630) 357–358 *Gen.* 2,24

360 Ad quartum. Dicitur filius cuiuslibet boni ut matris translativè, non proprie. Sicut enim hoc fuit filium concipi in Maria – non quidem esse postquam non fuit, sed potius unire sibi in utero eius humanitatem quae prius non fuit –, sic in nobis quodammodo concipitur cum unit sibi mentem nostram per gratiam, quae quasi ante non fuit quia in peccato fuit quia peccator nihil est – ut dicit Augustinus –, 365 id est caret vero esse per gratiam. Sed in hoc differt quod hominem in Virgine univit sibi Christus in unitatem personae, sed nos non. Sed ut dicitur I *Cor.* 6: “Qui adhaeret Deo unus spiritus est”. Et certe – ut dicit Chrysostomus – hoc est melius et magis beatificabile, scilicet habere mentem tuam unitam Deo quam aliquid carnis tuae unitum Deo, ut Maria. Sed in hoc excedit Maria omnes 370 quod utroque modo fuit mater Christi, nos altero tantum, et dicimur sic mater Christi potius quam pater quia respectu huius unionis tantum sumus principium passivum, non activum, sed Deus.

Ad quintum patet quod fuit eorum filius naturalis, sicut Mariae quae erat eorum filia naturalis.

[AN ANGELI SE MUTUO VEL NOS POSSINT ADOPTARE]

- 375 Item quaeritur in hierarchia angelica an se mutuo vel nos possint adoptare.
1. Et videtur quod non quia secundum iura adoptare potest pater familias qui sui iuris est et generare potest, et spado vel castratus non. Sed angeli generare non possunt, ergo nec adoptare, et eadem ratione nec beati in caelo quia sicut angeli in caelo non nubent neque nubentur.
 - 380 2. Item, dicuntur filii Dei (*Iob* 1 et 38: “Cum me laudarent astra matutina et iubilarent omnes filii Dei”), sed constat non naturales nec spirituales quia non habent sacramentum, ergo adoptivi.
 3. Item quaeritur an possint esse nobis patres spirituales baptizando vel ad id tenendo.
- 385 Ad primum. Proprie dicta adoptione forte non possunt adoptare, nec memini me legisse quod eorum simus filii adoptivi. Non tamen legibus subiacent humanis quae statuerunt quod non adoptet castratus.
- Ad secundum. Sunt filii creatione, scilicet Dei, non adoptione quia numquam non fuerunt filii ex quo fuerunt, quod adoptio requirit.
- 390 Ad tertium. Non video quare non esset baptizatus, si in forma ecclesiae baptizasset angelus, licet ad statum illum beatitudinis non pertineat hoc ministerium.

366 dicitur] dicit AP 378 et] om. BP 386 simus] sumus AR 387 quod] quae AV

364 Cf. Aug., *Tract. in Ioan.* 1.13 (CCL 36, 7); cf. Aug., *Sermo* 22.9.9 (PL 38, 153) 366–367 I *Cor.* 6,17 367 Cf. Ioan. Chrys., *Opus imperfectum in Matt.*, hom. 30 (PG 56, 791)
 380 Cf. *Iob* 1,6 380–381 *Iob* 38,7

[AN SIMUS FILII ADOPTIVI DEI]

Item quaeritur in hierarchia humana an simus filii adoptivi Dei.

1. Et videtur quod non. Quia si Dei, tunc essentiae divinae, sed ipsa non potest generare, ergo nec adoptare.
2. Item, adoptivus Dei est adoptivus singularum personarum, ergo Filii et Spiritus Sancti. Contra. Non possunt generare. 395
3. Item, tu es mater Filii Dei, ut supra dixi. Quomodo ergo eiusdem filius es?
4. Item, adoptio est extraneae personae in filium vel nepotem, vel deinceps assumptio legitima. Quia dicit 'personae', videtur quod tantum unus unum possit adoptare, non unus plures. Ergo Deus non adoptat nos cum simus plures. 400
5. Item, non videtur quod unus possit esse adoptivus plurium patrum. Ergo cum tu sis adoptivus alicuius hominis forte, non eris adoptivus Dei.
6. Item, adoptivi filii principium est voluntas, sicut natura naturalis. Cum ergo Deus non possit mutare voluntatem, adoptatus in baptismo semper eris adoptivus Dei, etiam malus postea factus vel etiam damnatus. 405

Respondeo. Ad primum. Sicut divina essentia est incarnata, sed tantum in Filio, sic divina essentia non est sterilis, sed generat in Patre sicut generatur in Filio, licet sermones hi proprii non sint ratione dicta in lib. 1. Et ideo potest ipsa adoptare.

Ad secundum. Haec paternitas Dei ad nos adoptivos eius non est nisi amor 410 quo amat nos et praedestinat, ut simus heredes filii sui naturalis. Et iste amor est personarum. Potest etiam dici quod tali legi humanae non subiacet Deus.

Ad tertium patet ex supra dictis. Dicimur enim matres eius translativae, non proprie.

Ad quartum. Si non licet unum adoptare nisi unum in rebus humanis, huius 415 ratio est quia adoptivus succedit etiam ab intestato, et non potest hereditas illa esse communis multis sicut hereditas Dei, et ideo in Deo aliter est. Vel dicatur quod – nisi inveniatur in iuribus contrarium quod non memini me legisse – potest unus quot voluerit adoptare.

Ad quintum. Non video quare non possit unus esse adoptivus plurium et eis 420 succedere.

Ad sextum. Non amat nos Deus amore adoptionis nisi propter bona gratuita in nobis. Unde cum insunt nobis, sumus eius adoptivi, cum non, non. Nec mutatio est in voluntate Dei vel amore. Sicut enim manente amore et voluntate non mutata, qua primo amo dulce et vinum non nisi propter dulce, mutato vino a 425

392 simus] sumus OR 400 simus] corr. P ex sumus B 412 personarum] om. P, om. et corr. C 413 dicimur] dicuntur AV, dicuntur om. corr. P 418 quod¹] om. A, om. et corr. P 419 quot] quotquot OP; quod A

397 Cf. supra resp. ad quartum arg. mediate praecedentis quaestionis 408 Cf. Petr. Lomb., 1 Sent. 5.1.17 (ed. Grottaferrata, 1:86s.)

dulci in non dulce non amo, iterum mutato in dulce amo, sic Deus non mutatur nunc adoptante amore amans nos, nunc non, secundum quod mutamur in vitium et virtutem.

2.1 SIVE ALIO MODO scilicet secundum quod Deus. QUIA NATURA, id est
 430 per naturam vel naturaliter, ut dicat modum, non causam, et hoc est quod sequitur
 NON AUTEM SIC DICITUR etc. NON AUTEM SIC DICITUR NATURA, quia
 hic dicit modum, id est naturaliter. UT DICITUR DEUS NATURA, quia hic dicit
 causam formalem. QUIA PROPRIETATE etc., id est filiationis.

2.2 IRAE FILII, *Eph.* 2: “Eramus natura filii irae”. NUMQUAM FUIT NON
 435 FILIUS, ex quo fuit homo.

2.3 SED ADHUC OPPONITUR, capitulum.

ET SI ETIAM HUMANA NATURA etc. Gratiae enim est, non naturae, quod
 Dei filius naturalis est hominis filius naturalis. Sed hominis est non adoptivus.
 Est enim gratia adoptionis et unionis. Hic autem est filius per gratiam unionis,
 440 non adoptionis. Et tamen est naturalis filius et Dei et Virginis.

2.5 QUIA SEMPER CUM PATRE, *Eccli.* 1: “Omnis sapientia a Domino Deo est
 et cum illo fuit semper”. TUNC SPIRITUM ADOPTIONIS, *Rom.* 8: “Accepistis
 spiritum adoptionis filiorum”. DOMINUS DICENS: *Ioan.* 17. SOLO NOMINE
 filii, SED ET PROPRIETATE, dicens ‘tuum’. NON ADOPTIONE ut quilibet
 445 bonus. VERITATE: Contra Sabellium qui dicebat eundem esse Patrem et Filium
 et eum aliquando dici Patrem, aliquando Filium. NON NUNCUPATIONE sicut
 quilibet malus vel idola. NATIVITATE: Contra Arium qui dicebat eum esse
 solum creaturam. NON CREATIONE ut omnis homo.

3 DEINDE QUAERITUR, capitulum.

450 COMMEMORAT APOSTOLUS, *Rom.* 1: “Qui praedestinatus est Filius Dei in
 virtute”. DE PERSONA divina, AUT DE NATURA humana. PERSONAM FI-
 LII, QVAE SEMPER FUIT, PRAEDESTINATAM SECUNDUM HOMINEM
 ASSUMPTUM quia persona illa supponit hunc hominem assumptum et e con-
 verso.

429 alio] aliquo BRV || secundum] *om. A, om. et corr. P* 431 dicitur²] filius *add. ed.*
 436 adhuc] ad hoc *ed.* 441 *Eccli.*] eius AV 444 proprietate] proprietatem *codd.; txt.*
corr. sec. ed. 449 quaeritur] si *praem. ed.* 451 aut] an *ed.* 452 quae] *corr. O ex*
 qui A || praedestinata] praedestinatum O; praedestinata A, *corr. P*

434 *Eph.* 2,3 441–442 *Eccli.* 1,1 442–443 *Rom.* 8,15 443 Cf. *Ioan.* 17,1 450–451
Rom. 1,4

[AN CHRISTUS SIT PRAEDESTINATUS]

Quaeritur hic an Filius Dei Christus sit praedestinatus vel non. 455

Quod sic. *Rom.* 1: “Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute”.

^{1.c} Sed contra. Praedestinatio est praevisio gratiae in praesenti et gloriae in futuro. Ex hoc sequitur ratione huius praepositionis ‘prae’ quod praedestinans et praedestinatio praecedunt praedestinatum. Sed Filium Dei Christum nihil praecessit quia fuit aeternus, ergo non fuit praedestinatus. 460

^{2.c} Item, si est praevisio gratiae in praesenti, et gloriae in futuro. Sed habuit non tantum in futuro, sed etiam in praesenti gloriam cum gratia, ergo non fuit praedestinatus sicut nec angeli. Qui simul habuerunt gratiam et gloriam, praedestinati proprie dici non videntur.

^{3.c} Item, praedestinatus est cum contingentia quia salvandus est contingenter, non de necessitate, sed Christus necessario, ergo non fuit praedestinatus. — Item, omnis praedestinatus potest peccare, sed Christus non, ergo non fuit praedestinatus. 465

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Solutio ad primum. Praedestinatio non est personae quia persona, sed potius naturae personae quam personalitatis. Et ideo Christus praedestinatus est non ratione personalitatis vel personae assumptis, sed ratione naturae assumptae. Et certe praedestinans et praedestinatio praecesserunt hominem assumptum. 470

Ad secundum. Praedestinatio non abnegat gloriam in praesenti, sed affirmat gloriam in futuro, et hoc gloriam plenam. Et ideo verum est de Christo quod habuit gratiam in praesenti et gloriam in futuro, licet et in praesenti habuerit gloriam insuper, licet in praesenti infuerit gloria animae Christi, tamen non corpori, sed multa ignominia. 475

Ad tertium patet quod neque necessitas gratiae et gloriae neque contingentia utrumque dicitur per nomen praedestinationis, sed communiter praeparatio gratiae et gloriae sive necessario sive contingenter. Et ideo — sive fuit necesse, sive contingens Christum salvari vel non peccare — non repugnat hoc praedestinationi. — Utrum autem necessarium fuerit ipsum non peccare vel contingens, posterius inquirendum. 480

456 est] *om.* Cg, *om. et corr.* O 462 etiam] *om.* ACg 465 praedestinatus] praedestinatio ACg 474 praesenti²] futuro *codd. exc. corr.* P

456 *Rom.* 1,4 482 Cf. infra dist. 12

DISTINCTIO 11

1.1 SOLET ETIAM QUAERI UTRUM SIMPLICITER DEBEAT CONCEDI
CHRISTUM ESSE FACTUM VEL CREATUM ... Dist. 11.

[AN CHRISTUS SIT FILIUS CREATIONE]

Hic quaeritur an Christus sit filius creatione, id est an possit dici creatura.

1. Quod non videtur. *Rom.* 8: “Vanitati subiecta est creatura non volens”. Sed Christus, cum fuerit veritas, non fuit subiectus vanitati, aut si sic, non tamen non 5
volens, id est invitus. Nihil enim invitus sustinuit, ergo non fuit creatura.
2. Item, omnis creatura debet Creatori servitutem. *Matt.* 4: “Dominum Deum tu-
um adorabis et illi soli servies”. Et *Ps.*: “Omnia serviunt ei”. Ergo cum Christus
est Creator, si est insuper creatura, est sibi ipsi servus. – Contra. Damascenus 63:
“Unus ens Christus non potest servus esse sui ipsius et Dominus. Haec enim non 10
eorum, quae simpliciter dicuntur, sunt, sed eorum quae ad aliud. Cuius igitur
servus? Patris? Non igitur quaecumque habet Pater, et Filii sunt”. Et infra: “Qui
dicunt ipsum servum distare faciunt Christum”. Item Damascenus cap. 89: “Si
excogitatione separare volueris in veritate inseparabilia, scilicet carnem a Verbo,
dicitur et servus et ignorans; etenim et servae et ignorantis naturae erat; et nisi 15
unita esset Deo Verbo caro, serva esset et ignorans, sed propter unionem, quae
est ad Deum Verbum secundum hypostasim, neque serva erat neque ignorabat”.
3. Item, “Omnia per ipsum facta sunt” (*Ioan.* 1). Ipse ergo est Creator omnium
creaturarum et non sui ipsius, ergo non est creatura. Quod non sui ipsius patet.
Maior enim est distantia inter Creatorem et creaturam quam inter gignentem et 20
genitum, quia haec conveniunt in natura, illa non. Sed ut dicit Augustinus *De
Trinitate*: “Nihil se ipsum gignere potest ut sit”. Ergo nihil se ipsum creare potest
ut sit, multo magis.
4. Item, regula ponitur: Supposito illo homine supponitur Filius Dei et e converso
propter unionem in unitatem personae. Igitur quod non convenit Filio Dei, nec 25
illi homini. Sed esse creaturam non convenit Filio Dei, ergo nec illi homini.

8 ei] tibi ACg 11 aliud] aliquid ACg 15 et³] om. B, om. et corr. P 16 esset¹] erat ACg 18 est] et RV 22–23 ergo ... magis] om. Cg 11 ergo ... sit] om. (hom.) A 24 homine] nomine ABCORV; txt. CgP

4 *Rom.* 8,20 7–8 *Matt.* 4,10 8 *Ps.* 118,91 9–12 *Ioan.* Dam., *De fide orth.*, cap. 65.2 (ed. Buytaert, 262) 12–13 *Ibid.* (263) 13–17 *Ibid.*, cap. 91.13 (ed. Buytaert, 347) 18 *Ioan.* 1,3 21–22 Aug., *De Trin.* 1.1.1 (CCL 50, 28) 24 Cf. supra dist. 6 (in exhibitione secundae opinionis)

⁵ Item, si Christus est creatura, ergo Deus, sicut si Sortes currit, ergo homo. Ergo Deus est factus de nihilo.

^{1.c} E contra videtur quod sit creatura, quia homo et filius hominis et huiusmodi.

³⁰ ^{2.c} Item, Damascenus cap. 75: “Ipsa una hypostasis et increata est deitate et creata humanitate, visibilis et invisibilis”. Idem cap. 89: “Deus Verbum incarnatus esse dicitur et homo fieri et creatura dici et ‘ultimus’ vocari”.

^{3.c} Item, ‘esse passum’ praedicatur de Christo absolute, et magis distat passio, cum sit malum poenae et defectus naturae, a Deo quam creatura. Ergo verius
³⁵ dicitur Christus creatus quam passus.

^{4.c} Item, quicquid convenit Filio Dei, et illi homini, ergo et e converso. Sed illi humanitati convenit esse creaturam, ergo et Filio Dei et Christo.

Sed haec supra soluta sunt: Proprie enim vera non sunt.

[DE FILIO SPIRITUALI]

Item praeter dictos modos filiationis est filius spiritualis. Et notandum quod
⁴⁰ cognatio spiritualis est propinquitas proveniens ex sacramenti datione et ad intentionem, ut cum baptizat sacerdos puerum et tu suscipis vel tenes, uterque est pater eius spiritualis. Viso ergo quid sit, quaeritur, per quae sacramenta contrahitur, item quot species huius cognitionis, item an Christus cadat in aliqua specie.

⁴⁵ De primo dicendum est in lib. 4 dist. 42, et de secundo – si Deus voluerit – ibidem.

De tertio vero videtur quod inter eum et Ioannem sit paternitas spiritualis, ita quod Ioannes ei fuerit pater spiritualis quia eum baptizavit.

⁵⁰ Responsio. Non videtur mihi quia baptismus Ioannis non fuit baptismus Christi, sed adhuc indiguit baptizatus baptismo Ioannis baptizari. Nunc autem cognatio spiritualis baptismus Christi contrahitur, non Ioannis.

Item. Per hoc quod baptizans ministerio dat gratiam baptizato, per hoc est ei pater spiritualis. Nunc autem baptismus Ioannis Christo nulla conferebatur gratia, cum esset in ipsa conceptione plenus gratia.

⁵⁵ Item. Baptismus Christi est ianua sacramentorum, ergo baptismus Ioannis, quod praecessit, nullum sacramentum fuit, et ita non contrahitur per ipsum cognatio spiritualis.

27–28 sicut ... Deus] *om. (hom.) A* 27 Sortes] homo BR; ratio Cg 29 e] *om. ACg*
36 ergo] *om. CgP* 40 cognatio] *corr. BP ex cognitio RV* 41 vel] *corr. P ex et A*
43 cognitionis] cognitionis RV 45 dist. 42] dist. 24 O; dist. 41 A 49 quia] quod AP
55 est] *om. V; om. corr. marg. infra O (hic invenitur hom. differens in O et A, quod corrigitur in O); txt. BCPR*

30–31 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 78 (ed. Buytaert, 284) 31–32 Ibid., cap. 91 (343–44)
38 Cf. supra dist. 6 resp. ad quintum arg. princ. quaestionis utrum vera sit ‘Deus est homo’ (ll. 119–28)

[AN IN CIRCUMCISIONE CONTRAHEBATUR COGNATIO SPIRITUALIS]

Item quaeritur an in circumcisione contrahebatur cognatio spiritualis sicut in baptismo.

Et videtur quod sic quia vicem et effectum baptismi habuit. Sed Christus fuit 60
vere circumciscus, ergo fuit filius spiritualis circumcidentium.

Responsio. Dicitur quod circumcisio tollere potuit originale ut baptismus, sed non conferre gratiam ut baptismus Christi. Quia ergo gratia est forma, quam confert gignens spiritualiter, id est baptizans ministerio, dico, ipsi baptizato, et forma non naturalis, sed spiritualis, sicut ignis dat formam naturalem igni genito 65
et homo materiam naturalem homini genito, per gratiam collatam ei, qui suscipit sacramentum, sit ipse filius spiritualis conferentis. Et si hoc, tunc cognatio spiritualis per circumcisionem non contrahitur ut per baptismum, cum non conferatur gratia in circumcisione ut in baptismo. Igitur Christus nullius videtur filius spiritualis, sed potius omnium nostrum est pater spiritualis, potius quam sacerdos 70
quia — ut dicitur *Ioan.* 1 — “ipse est qui baptizat”. Et qui baptizat auctoritate potius est pater spiritualis quam qui ministerio.

1.1 QUOD: quia. UT AIT AUGUSTINUS IN PRIMO LIBRO DE TRINITATE cap. 13.

1.2 ASSERTIT IN PRIMO LIBRO DE TRINITATE cap. 6. IDEM IN EODEM 75
libro et capitulo.

1.3 VANITATI SUBIECTA *Rom.* 8.

2.1 ARII HAEC FUISSE, capitulum.

POLLUTUS, id est polluens.

2.2 MISIT DEUS *Gal.* 4. NON DIVIDUUS, in plures personas divisus, UNUS, 80
id est una persona. SACRAMENTUM: sacrum secretum. NON ENIM ALTER etc., id est alia persona, sed alia natura. ALTER, id est alius, ‘alter’ enim dicit diversitatem in accidente. SUBSTANTIAM VITAE, I *Ioan.* 5: “Hic est verus Deus et vita aeterna”. PRIMOGENITUM, *Apoc.* 1: “Primogenitus mortuorum et princeps regum terrae”; *Rom.* 8: “Ipse primogenitus in multis fratribus”. UNI- 85
GENITUM, id est unicus genitus. *Ioan.* 1: “Vidimus gloriam eius quasi unigeniti a Patre” et eodem: “Unigenitus qui est in sinu Patris”. NEMO POST IPSUM neque de Patre neque de matre ut filius.

67 sit] fit BR; sic corr. ex fit P 73 quod] quia ed. 75 asserit] ostendit post De Trinitate ed. || idem] item ed. 77 vanitati] vanita BCRV; txt. AOP 78 capitulum] secundum add. CP

71 *Ioan.* 1,33 73–74 Aug., *De Trin.* 1.13.28 (CCL 50, 69) 75 Ibid. 6.9 (CCL 50, 38) 75–76 Ibid. 6.12 (CCL 50, 42) 77 *Rom.* 8,20 80 *Gal.* 4,4 83–84 I *Ioan.* 5,20 84–85 *Apoc.* 1,5 85 *Rom.* 8,29 86–87 *Ioan.* 1,14 87 *Ioan.* 1,18

2.3 NUMQUID DICTO FACTUS EST CHRISTUS? Tangit quod dicitur in *Psal-*
 90 *mo* de aliis creaturis: “Ipse dixit et facta sunt, mandavit” etc. Et bene iungit
 ‘dicere’ et ‘factum’, ‘mandare’ et ‘creatum’, quia ‘facere’ est genus ad ‘creare’,
 et ideo ‘creare’ plus dicit et difficilius, similiter ‘mandare’ plus sonat quam ‘di-
 cere’, scilicet auctoritatem. QUO AUTEM MODO etc., id est quomodo potest
 Deus esse creatura? IN NATURA HABEAT quia simplex.

95 2.4 ERGO RATIONALIS VEL NON: Videtur velle Magister dicere quod non se-
 quitur, si secundum quod homo est creatura, ergo rationalis vel non. Hae enim
 sunt differentiae eius quod dicitur ‘creatura’ simpliciter, non cum determinatione.
 Non sic Christus dicitur creatura. Sed si li ‘non’ est pure negativum, tunc ‘non’
 dicit differentiam divisivam et oportet dare alterum. Melius tamen sic intellige,
 100 ut praemissa habeat replicationem et non conclusio, et tunc verum est. Non enim
 sequitur: ‘Christus secundum quod homo est creatura, ergo Christus absolute est
 rationalis vel non rationalis creatura’, vel ‘ergo Christus est creatura, quae est
 Deus vel quae non est Deus’, sed est ibi quid et simpliciter. QUIA – nitens
 supple – QUOD IPSE etc. EST UTIQUE ALIQUID NON DIVINUM: Hucus-
 105 que extenditur negatio illa supra NEC EX EO QUOD CHRISTUS SECUNDUM
 etc. Quasi dicat: Non contingit sic progredi arguendo quod Christus est aliquid
 non divinum. TROPICA EST, id est figurativa, scilicet impropria, quia Christus
 supponit personam divinam et ei non convenit esse creaturam. Sed praedicatum
 aliquando non convenit subiecto nisi addatur determinatio, gratia cuius conve-
 110 niat, ut de Sorte nigro falsum est ‘Sortes est albus’, tamen verum est ‘Sortes
 secundum pedem est albus’. Similiter haec est falsa ‘aqua est artificiale’, tamen
 haec vera ‘aqua secundum quod balneum est artificiale’. Similiter hic: ‘Chris-
 tus secundum quod homo est creatura’. Numquid haec vera? Non, quia nec
 subiecto convenit praedicatum – ut dixi – nec determinationi. ‘Homo’ enim,
 115 sicut quilibet terminus in reduplicatione, stat pro significato, ergo ‘homo’ hic stat
 pro communi specie quae scilicet communis est personae divinae in Christo et
 non divinae in te, scilicet personae quae est creatura, et personae quae non est
 creatura. Ergo haec est falsa ‘Christus secundum quod homo est creatura’, sicut
 haec ‘Sortes secundum quod animal est rationale’. Haec tamen vera ‘humanitas
 120 Christi est creatura’, et haec ‘Christus secundum quod homo est creatura tropice’
 (id est improprie idem quod illa significat). VEL CUM ADIUNCTIONE scilicet
 secundum quod homo.

93 quo ... modo] quomodo autem ed. 95 ergo] vel ed. 96 est] om. B, om. et corr. C
 103 vel ... Deus²] om. (hom.) A, om. (hom.) et corr. O 106 arguendo] argumentando BO;
 om. A

DISTINCTIO 12

1.1 POST PRAEDICTA QUAERITUR UTRUM HOMO ILLE ... Dist. 12.

1.2 MEDIATOR DEI etc. I *Tim.* 2. ALIBI VERO LEGITUR, super cap. 2 *Matthaei* super illud: “Vidimus enim stellam eius”, glossa Fulgentii: “Haec stella dominicae nativitatis nuntia numquam prius apparuit, sed eam tunc iste puer creavit”. DE SE PRINCIPIUM, *Ioan.* 8: “Principium qui et loquor vobis”. ANTE 5 ABRAHAM, *Ioan.* 8: “Antequam Abraham fieret, ego sum”.

1.3 RESULTANTES, id est contradicentes. ABSQUE DISTINCTIONE naturarum in Christo.

2.1 SOLET ETIAM QUAERI, capitulum.

2.2 UT ENIM AIT AUGUSTINUS *De Trinitate* lib. 13 cap. 19. AUGUSTINUS 10 IN LIBRO 13 cap. 18. CREARE UNUM: Augustinus habet “unum alium”. PRIORIS: Adae scilicet. IUDICAVIT, id est elegit. CONCUPISCENTIA, id est actus concupiscentiae. FACTA EST FECUNDATA: Augustinus habet “sancta est fecundata”.

3.1 IDEOQUE NON IMMERITO QUAERITUR UTRUM HOMO ILLE etc., ca- 15 pitulum.

[UTRUM CHRISTUS POTUIT PECCARE]

Hic quaeritur utrum Christus potuit peccare.

1. Et videtur quod sic. Quia ut dicit Bernardus: “Descendit, quo inferius descendere non decuit, cum esset, quo altior esse non potuit”. Igitur descendit usque ad culpam exclusive. Sed posse peccare est ante et superius quam culpa, 20 ergo hoc accepit. Alioquin quomodo implevit omnem iustitiam, id est summam humilitatem?

5 de se] se esse ed. 15 ideoque] ideo ed. et ACg 21 summam] sumam AP

2 I *Tim.* 2,5 2–3 *Matt.* 2,2 3–5 Cf. Fulgentius Ruspensis, *Sermo* 4.6; 4.8 (CCL 91A, 914; 915); cf. *Glossa ordin.* in *Matt.* 2,2 ubi dicitur esse Ie(ronymi) (ed. princeps, 4:8a) 5 *Ioan.* 8,25 6 *Ioan.* 8,58 10 Aug., *De Trin.* 13.19.24 (CCL 50A, 416) 10–11 Ibid. 18.23 (CCL 50A, 413) 18–19 Bern., *Sermones de diversis* 60.1 (ed. Cist., 6.1:291)

- 2 Item, dicit Aristoteles in *Topicis*: “Potestates malorum (ut posse fornicari et furari) eligendae sunt, potest enim et deus et studiosus prava agere”. Ex quo
 25 ergo potestas peccandi malum non est, sed bonum. Qui se ad malum poenae humiliavit pro nobis, quare non ad susceptionem huius nondum mali, sed boni, se humiliasset?
- 3 Item, Adam ante peccatum nihil habuit nisi aut gratuitum aut naturale. Sed habuit posse peccare, ergo hoc est naturale homini aut gratuitum. Si naturale:
 30 Sed Christus totam naturam hominis accepit, ut dicit Damascenus, ergo accepit posse peccare. Si gratuitum: Sed Christus habuit omne gratuitum. *Eccli.* 24: “In me omnis gratia”. Ergo habuit posse peccare.
- 4 Item, humanitatis triplex est status, unus scilicet in mundo, alius in paradiso, tertius in caelo. Sed in paradiso et in mundo est posse peccare et in caelo non.
 35 Cum ergo acceperit hominem non glorificatum, scilicet non secundum statum caeli, patet: Habuit posse peccare.
- 5 Item, potuit aliquid scienter facere quod Deus non voluit. Dicit enim *Matt.* 26: “An putas quia non possum rogare Patrem meum et exhibebit mihi plus quam 12 legiones angelorum”. Eum igitur hoc rogare aut voluit Pater aut noluit. Si
 40 voluit et non rogavit, ergo fecit quod Pater noluit, ergo potuit facere quod Pater noluit. Si Pater noluit, et hoc ipse potuit, ut dicit, potuit ergo quod Pater noluit, ergo potuit peccare.
- 6 Item, confirmatio gratiae est, non naturae. Et ideo cum dico ‘iste homo’ demonstrato homine assumpto, non dico nisi naturam, non superadditam gratiam.
 45 Et ideo per ‘iste homo’ nihil dicitur, cui non possit convenire peccare. Ergo haec est vera ‘iste homo potuit peccare’, sicut, licet ostium sera indissolubili firmatum esset, haec esset vera ‘ostium est vertibile in cardine’, nisi sera illa sit aliquid ostii.
- 7 Item, causa, quare daemones vel angeli non possunt amodo verti de malo in
 50 bonum et e converso, est quia non uniuntur mutabili, cuius signum est, quod anima, dum unitur carni mutabili, hoc habet, et quando non, non habet. Ergo quamdiu anima fuit unita carni corruptibili et mutabili, mutabilis fuit a bono in malum. Damascenus: “Quod hominibus est mors, hoc est angelis casus. Post casum enim non est eis poenitentia, quemadmodum nec post mortem hominibus”.
 55 Et dicit causam alibi: “Insusceptibilis est poenitentiae quoniam incorporeus. Homo enim propter corporis infirmitatem poenitentia fungitur”.

24 et¹] om. CgP 36 patet] quod add. CgOP 39 eum] cum ACg || Pater] om. ACg
 47 illa] om. A, om. et corr. C 49 possunt] possint BR 52 anima] Christi add. CgP,
 add. corr. marg. C

23–24 Arist., *Top.* 4.5 (126a 34–37); *Auctoritates Aristotelis*, n. 68 (ed. Hamesse, 326) 30
 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 50.2 (ed. Buytaert, 188); cap. 57 (212s.); cap. 64 (259)
 31–32 *Eccli.* 24,25 37–39 *Matt.* 26,53 53–54 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 18.5 (ed.
 Buytaert, 77) 55–56 Ibid., cap. 17.4 (70)

8. Item, deitas potuit illam humanitatem relinquere, qua relictā illa poterat peccare, ergo illa humanitas potuit peccare.
9. Item, poterat Filius assumpsisse hominem peccatorem, ergo per hoc quod homo assumitur non aufertur ei posse peccare. Prima patet quia prius natura adest gratia animae peccatrici quam recedat culpa, sicut prius natura adest lux quam recedat tenebra. Sed prius adest Deus quam gratia. *Rom. 5*: “Gratia Dei diffusa est” etc. Ergo prius natura adest Deus per gratiam menti peccatoris quam recedat culpa. Sed cuicumque adest Deus per gratiam, eidem adesse potest per unionem, ergo habenti culpam adesse potest Deus per unionem.
10. Item, illud solum non potest Deus quod est impotentiae. Sed posse assumere talem non est impotentiae, ergo hoc potest Deus. Probatio mediae: Tantum duplex posse est impotentiae, scilicet posse pati et posse peccare. Sed posse assumere talem nihil horum est, immo sicut potuit deitas assumere passibilem et tamen non pati, sic ipsa peccabilem et tamen non peccare.
11. Item, *Hebr. 4*: “Vivus est sermo Dei et efficax et penetrabilior omni gladio ancipiti pertingens usque ad divisionem animae et spiritus”. Cum ergo in anima distent natura et voluntas, potuit naturam assumere voluntate qualicumque existente, et ita ea existente peccatrice. Peccatum enim est in sola voluntate. Sicut enim potest uniri voluntati ita quod non naturae, similiter videtur quod etiam naturae ita quod non voluntati.
12. Item, privative opposita habent fieri circa idem. Igitur ex quo potuit mereri, potuit et demereri.
13. Item, ille homo potuit dicere falsum ut hoc ‘homo est asinus’, ex quo non habuit malum in ore, vel os tuum est potentius quam eius, quia quicquid potuit dicere os eius, et tuum, et non e converso. Insuper alioquin non posset omnem scripturam legere quia non falsam. Ergo potuit dicere falsum. Sed scivit omne falsum esse falsum, ergo potuit mentiri, ergo peccare.

[SOLUTIO]

Solutio. Demonstrato homine praedestinato haec posset distinguī ‘iste homo potest damnari’ ex hoc quod potest demonstrari ille homo, scilicet natura nuda – et tunc est vera –, vel natura superinduta suis circumstantiis quarum una est ‘praedestinatum esse’ – et tunc falsa est. Significat enim simul haec stare posse ‘ipsum esse praedestinatum’ et ‘damnari’. Similiter cum demonstrato homine assumpto dicitur ‘iste homo potest peccare’, aut fiet sermo de natura assumpta nuda, et tunc est duplex: Quippe ligatus et confirmatus erat illis vinculis (*Eccli. 6*:

73 voluntate] *corr. C ex voluntatem Cg* 74 enim] *om. R₂, om. et corr. neque V; autem O. De R₁ et R₂ vide p. 368 notam ad dist. 12, l. 71* 80 quia] si ita est *add. corr. marg. O*, si ita esset P 84 haec] hoc ACg 90 et¹] vel (aut P) de ipsa circumstantiata. Si de nuda P, *corr. marg. O* 90–96 quippe ... distinguī] *om. Cg (partim add. infra)*

62–63 *Rom. 5,5* (*Vulg.* [et Cg] habet: “Caritas Dei diffusa est ...”) 71–72 *Hebr. 4,12* 90–92 *Eccli. 6,30ss.*

“Erunt tibi compedes eius in protectione fortitudinis”, et infra: “Decor vitae est in illa, vincula illius ligatura salutaris, stolam gloriae indues eam”). Confirmatus ergo eo quod creatura est, habet potentiam peccandi, sed ligatam his vinculis, et ideo non habet potestatem.

95 Cum ergo tali demonstrato dicitur ‘iste potest peccare’, scilicet demonstrata substantia pura sine circumstantia, adhuc potest distingui quod li ‘potest’ aut praedicat possibilitatem aut potestatem. Si possibilitatem, vera est (haec enim a natura), si potestatem, falsa est (potestas enim est possibilitas non impedita). Sic ergo dici potest de homine assumpto, cuius potestas rationalis non valet ad haec
100 opposita ‘bonum’, ‘malum’: potestate non peccare ligatus sapientia assumente.

Vel demonstrata ipsa cum suis circumstantiis quarum una est quod est confirmata ex unione eius cum Deo, et tunc est falsa. Significat enim quod haec simul esse possunt ‘esse confirmatum ex unione cum Deo’ et ‘peccare’.

[AD ARGUMENTA]

Sic ergo patet ad primum quia descendit usque ad naturam de se nihil aliud
105 habentem nisi posse peccare.

Et similiter patet responsio ad secundum.

Ad tertium similiter patet responsio. Et sciendum quod potestas illa peccandi voluntas est, et ideo bonum. Sed non ideo est bona quia ab ea est posse peccare (hoc enim impotentiae est), sed potius quia eadem est qua potest bene agere.
110 Potestas enim rationalis valet ad opposita. Et hoc est quod dicit Aristoteles “potestates malorum eligendas”, non quia malorum sunt, sed quia bonorum, et ideo posse peccare non est naturale homini: erit enim natura humana in optimo suo statu sine hoc. Dici tamen potest naturale quia est cum natura in aliquo statu et quia est a potentia eius naturali, scilicet a potentia rationali. Quod autem dicitur
115 quod “deus potest prava agere”, similiter intellige quod aliqua posset Deus, quae nunc sunt mala, et tamen, si faceret ea, iam mala non essent. Quia enim vult aliquid, ideo est bonum, non e converso quia est bonum, vult illud.

Similiter dicatur ad quartum.

Ad quintum similiter. Ipse enim cum circumstantiis non potuit quod Deus
120 noluit. Tamen potuit hoc petere. Et hoc noluit eum Deus petere, sed potuit ipse cum circumstantiis hoc petere, quia poterat et Deus hoc velle. Unde haec duplex

95 iste] homo *add.* AB 96 pura] prima AB (*A postp. post sine*) 100 non peccare] licet possibilitate CgP 104 quia] quod ACgR₁; quoniam *corr.* ex quod *marg.* P 108 est²] *om.* OR₁; *add. post bona* Cg 109 hoc] haec ACCg 110 ad] *om.* BCPR₂, *om. corr.* V 115 intellige] sic *praem.* Cg (*loco similiter*); sic *add.* P (*loco similiter*) 117 illud] istud AB 119 similiter] *om.* ACg 120 noluit¹] voluit AR₂ || noluit²] voluit ABCCgR₁V, *corr.* O, *om.* (*hom.*) R₂, *om.* (*hom.*) et *corr.* O; *txt.* P 121 cum] omni R₁R₂ || duplex] est *praem.* CgP, *praem. corr.* C, *add.* B

110–111 Arist., *Top.* 4.5 (126a 34–37) 115 Ibid. (126a 34–37)

‘potuit quod Deus noluit’. Si enim fuerit coniuncta, falsa est, et est sensus: Simul haec esse possunt ‘Christum petere aliquid’ et ‘Deum nolle illud’. Si divisa, vera: Potuit enim hoc, et tamen Deus hoc noluit.

Ad sextum patet similiter. Verumtamen tanta est unio gratiae et naturae quod 125 nomine naturae potest dici non tantum ipsa, sed et ipsa cum gratia confirmationis.

Ad septimum. Anima Christi ex una parte fuit unita carni mutabili, ex parte altera deitati immutabili. Et ideo, licet ex parte unionis cum carne non haberet nisi mutabilitatem, tamen ex parte altera habuit immutabilitatem, tum propter hoc quod deitas plus potest in stabiliendo quam caro in mutando, tum quia maior fuit 130 unio cum deitate quam cum carne, quia illa cum carne soluta est, illa cum deitate non.

Ad octavum iam patet ex prima solutione.

Ad nonum non credo quod possit assumere hominem peccatorem manentem talem. Cuicumque enim unitur in personae unitatem, unitur per gratiam. Sed ille, 135 cui unitur per gratiam, non potest simul habere culpam. Unde II *Cor.* 6: “Quae participatio iustitiae cum iniquitate? Aut quae societas lucis ad tenebras, quae autem conventio Christi ad Belial?” Tunc enim simul esset bonus et malus, quod nec Deus facere posset quia tunc sibi contrarius esset. Igitur multo fortius non posset tali in unitatem personae uniri. Dico ergo ad obiectum quod, licet prius 140 natura adveniat gratia quam recedat culpa – hoc enim est illius causa –, tamen non sunt simul, sicut prius adest lux quam recedat tenebra naturaliter, et tamen in eodem aere numquam sunt simul lux et tenebra.

Ad decimum. Si posset assumere peccatorem manentem talem, posset facere – ut dixi – quod istae essent simul verae, quae sunt contrariae, ‘iste est bonus’, 145 ‘iste est malus’, et tunc posset facere quod veritas sibi esset contraria, et tunc ipse habens in se omnem veritatem esset sibi contrarius, quod non esset sine culpa et sine poena etiam, et ita incideret in utramque impotentiam.

Ad undecimum. Licet non sint omnino idem natura humana et voluntas, tamen voluntas est pars essentialis naturae humanae sicut animal leonis. Sicut ergo non 150 posset assumi homo vel leo nisi assumeretur animal, sic nec natura humana sine voluntate. Si autem posset assumere hominem et non animal, posset facere, ut aliquis esset homo et non animal, et per consequens, ut esset animal et non esset animal, et ita sibi posset esse contrarius.

Ad duodecimum dico quod privativa insunt eidem naturae communi, non ta- 155 men individuali, ut sicut iustum potest esse in natura rationali sic et iniustum, non tamen in quolibet individuo, quia potest esse confirmatum in partem unam, ut angelus in bono et diabolus in malo.

122 coniuncta] coniuncta BR₂ 123 nolle] velle AR₁ 130 in mutando] corr. R₂ ex im-
mitando O 136 II *Cor.* 6] *Cor.* 6 AB; et *Cor.* 6 Cg 140 unitatem] *textum sequentem*
personae ... bona (*dist.* 18, l. 301) om. Cg (*deficit unum fasciculum habens fere decem folia*)

136–138 II *Cor.* 6,14–15 145 Cf. supra resp. ad nonum

Ad decimum tertium dico quod potest proferre omnem sermonem, et verum et
 160 falsum. Sed proferre sermonem falsum scienter non est mentiri vel dicere falsum,
 sicut nec cogitare, sed asserere falsum est mentiri. Aliud enim est proferre, aliud
 prolatum asserere, sicut David protulit “non est Deus”, non tamen asseruit. Quod
 autem potuit proferre hanc ‘tu es asinus’ patet, quia potuit proferre hanc ‘non tu
 es asinus’, quod est maius.

3.1 VELLE INIQUITATEM, *Ps.*: “Quoniam non deus volens iniquitatem tu es”.
 3.2 DE PERSONA divina, AN DE NATURA humana.

3.3 QUIDAM TAMEN PROBARE, capitulum. IN UTRAMQUE PARTEM scili-
 cet bonum et malum. SINE MENSURA, *Ioan.* 3: “Non ad mensuram dat Deus
 Spiritum”.

3.4 IN LIBRO SAPIENTIAE, in *Eccli.* 31.

4 SOLET ETIAM INQUIRI etc.

[QUOD POTUIT ASSUMPSISSE FEMINAM QUANTUM DE POTENTIA]

Et patet quod potuit assumpsisse feminam quantum est de potentia, tamen non
 quantum est de congruentia. Immo secundum cursum naturae proles Virginis
 potius deberet esse femina quam mas, quippe semen feminae habet naturalem
 175 aptitudinem potius, ut sit ex eo simile, scilicet femina, quam dissimile, scilicet
 mas.

Item. Minor aetas et maior aptior est ad procreationem feminae quam maris
 naturaliter propter defectum caloris in pueris et senibus, et ideo frequentius in
 his aetatibus gignuntur feminae.

180 Item. Femina naturaliter est frigida ita ut calidissima femina – dico comple-
 xione naturali – sit frigidior frigidissimo homine. Igitur proles ex sola femina
 naturaliter erit frigida proles potius et femina quam calida et mas. Sic ergo ra-
 tione carnis assumptae potius deberet esse femina quam mas, immo et ratione
 assumentis: ipse enim sapientia dicitur quod et feminine sonat. Unde *Prov.* 7:
 185 “Dic sapientiae: soror mea es”, et *Sap.* 7: “Omnium bonorum mater est”, et
Eccli. 24: “Ego mater pulchrae dilectionis”.

161–162 aliud² ... asserere] *om.* R₁ 161 aliud²] *om.* A 163 autem] ante BR₁; ta-
 men PR₂ 167 capitulum] quartum *add.* P, *add. corr.* C 171 inquiri] quaeri *ed. et P*
 || etc.] capitulum quintum *add.* P, *add. corr.* C 172 tamen] cum AB 184 feminine]
corr. P ex feminae BCR₁R₂

162 Cf. *Ps.* 9,26 (iuxta LXX); *Ps.* 13,1; *Ps.* 52,1 165 *Ps.* 5,5 168–169 *Ioan.* 3,34
 170 Cf. *Eccli.* 31,10 184–185 *Prov.* 7,4 185 Cf. *Sap.* 7,12 186 *Eccli.* 24,24

Sed praedicta – ut patet – non cogunt. Quia sicut supra naturam fuit, cum virgo peperit, sic supra naturam esse potuit, ut masculum pareret. Quod vero dictum est de assumente, sciendum quod non semper modi significandi congruunt significato, maxime cum significatum est nobis incomprehensibile. Loquimur enim de ineffabilibus ut possumus, scilicet balbutiendo. 190

[QUOD CONGRUENTIUS FUERIT QUOD ESSET MAS]

Quare autem congruentius fuerit, quod esset ille homo assumptus mas quam femina, multiplex esse potest. Ratio prima: Sexus activus est masculus, passivus femina. Quod patet in impositione horum nominum ‘lapis’, ‘petra’: ‘Petra’ enim est femininum et dicitur quia pede teritur, quod sonat passionem. ‘Lapis’ vero est masculinum et dicitur quasi laedens pedem, quod sonat actionem. Igitur decet activum nominari nomine masculino et masculum esse. Sed inter omnes agentes maxime activus Christus qui fecit omnia, igitur debuit esse mas. 195

Item. Ratio aliqua est, quare femina in specie hominis plus amet marem quam in aliis speciebus, quia de mare solo sumpta est. Ut igitur e contrario vir amet feminam, decuit et virum de sola esse femina, ut haec species sic compleretur circulari quadam generatione, ut inciperet a viro tantum et perveniret ad virum. *Ier.* 31: “Mulier circumdabit virum”. 200

Item. Natura assumpta pretium erat solvendum pro viro et muliere. Iustum autem est pretium non minus valere quam illud cuius est pretium. Igitur decuit naturam assumptam esse meliorem omnino, et hoc non esset femina. Hinc patere potest illum hominem omnibus esse meliorem. 205

Item. Apostolus *I Cor.* 11: “Non vir propter mulierem, sed mulier propter virum”. Sed melior est finis eis quae sunt ad finem, ergo homo melior est femina. Igitur cum natura assumpta fuerit maxime completa, si feminam assumpsisset, peius magis complexset et melius imperfectum reliquisset. 210

Item. Aristoteles *De animalibus* lib. 16: “Femina est quasi mas occasionatus”, et infra: “Conceptum non est completum nisi quando fuerit ex eo mas”. Est ergo femina quasi monstruosum, et non generatur femina nisi ex impotentia agentis. Sed in factione humanitatis Christi non fuit impotentia agentis, quia ibi non natura, sed Deus egit. Ergo non femina esse debuit, sed mas. 215

187 ut] *om.* AB 191 scilicet] *om.* AB 194 in] *om.* AB, *om. et corr.* P 195 feminum] *corr.* R₂ ex feminiis R₁ || quia] quod AR₁ 206 hoc] haec A; *om. et corr.* haec P 208 I Cor.] Cor. ABPV 215–216 ibi non] non est ibi A; ibi non est B

203 *Ier.* 31,22 (*Vulg.*: “femina circumdabit virum”) 208–209 *I Cor.* 11,9 212–213 Arist., *De gen. animal.* 2.3 (737a 27–29); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 196 (ed. Hamesse, 225) 213 Ibid. 2.4 (737b 10–11)

Item. Oportuit hominem assumptum docere propter hominum ignorantiam. *Is.* 61: “Ad annuntiandum mansuetis misit me”. Sed hoc officium dedecet mulierem. Unde *I Tim.* 2: “Mulieri docere non permitto”, ergo etc.

220 Item. Contra omnem naturae cursum est eundem esse filium et filiam. Igitur non decuit eundem esse Filium Dei et Virginis filiam, alioquin esset hermaphroditus.

Item. Debuit illa humanitas omnibus praeesse quae assumenda erat a Verbo. Igitur decuit ut esset mas, non femina, cum naturaliter femina sit sub viro, non
225 praesit.

Item. Non potuit Christus esse duo filii, ne sit divisus. Unde Augustinus *De definitionibus rectae fidei*: “Neque duos filios fateamur, sed Deum et hominem unum Filium”. Multo fortius nec potuit Christus esse Filius et filia.

Item. Homo ante praefuit mulieri, et ideo non esset plene reparatus, si subditus
230 esset mulieri, quod utique contigisset, si homo assumptus esset femina.

Item. Anselmus *Cur Deus homo* lib. 2 cap. 8: Potuit Deus quattuor modis facere hominem, ut neque de viro neque de muliere sicut Adam, aut de utroque sicut cotidiano usu, aut de viro sine muliere sicut Evam de solo Adam, aut de muliere sine viro sicut Christum. Sicut ergo prius fecit mulierem de viro, sic et
235 virum decuit de muliere (pertinet hoc ad rationem secundam). Ut ergo pateat de sola muliere Deum posse facere virum, non tantum peius de meliori ut feminam de viro, sic factum est. — Si quaeris quare numquam fecit vestigium illius potentiae, qua potest facere virum de solo viro, respondeo quod, si potuit de sola muliere, in hoc ipso ostendit se posse quod minus est, scilicet virum de aequo
240 bono ut de solo viro.

4 HOMINIS LIBERATIONEM universaliter IN UTROQUE SEXU. *I Tim.* 2: “Qui vult omnes homines salvos fieri”.

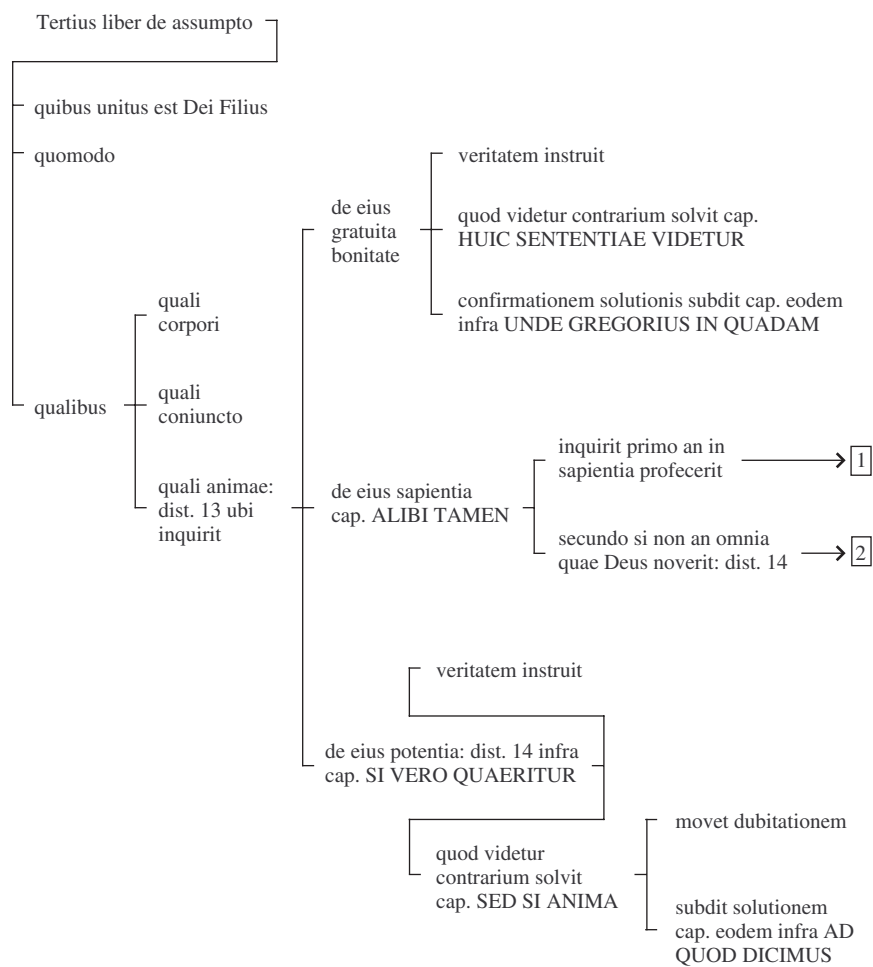
219 ergo] gratia AB 227 fateamur] R₁ *explicit hic* 236 tantum] *corr.* C ex tamen P
241 liberationem] liberatio ed.

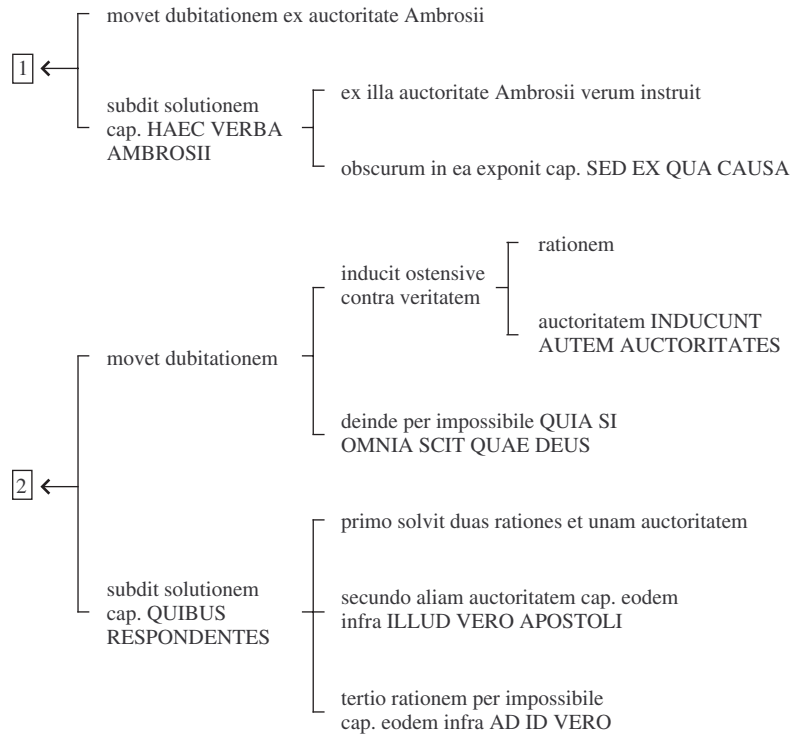
218 *Is.* 61,1 219 *I Tim.* 2,12 226–228 Immo Gennadius, *De eccl. dogm.* 2 (PL 58, 981B)
231–234 Anselmus, *Cur Deus homo* 2.8 (ed. Schmitt, 2:104) 235 Cf. supra in hac via
(ll. 199–203) 241–242 *I Tim.* 2,4

DISTINCTIO 13

1.1 PRAETEREA SCIENDUM EST CHRISTUM SECUNDUM HOMINEM etc.
Dist. 13.

Cuius divisio sic potest accipi.

Hic quaeritur de scientia hominis Christi et primo de eius cognitione in com-
 5 muni, secundo in speciali.

[PRIMA QUAESTIO:
 DE CHRISTI HOMINIS COGNITIONE IN COMMUNI]

Primo ergo quaeritur an noverit omnia.

Et videtur quod sic. *Ioan.* 1: “Plenum gratiae et veritatis”. Gratia proprie non inest deitati, sed humanitati, ergo et similiter plenitudo veritatis. Sed plenitudo non est, ubi aliqua deest, ergo nullius veritatis cognitio ei defuit.

10 Item. Ut dicit Augustinus, omnis veritas in sacra Scriptura reperitur. Sed perfectus in caritate novit quicquid est in Scriptura. Unde Augustinus in sermone *De*

7 *Ioan.* 1,14 10 Cf. Aug., *De actis cum Felice Manicheo* 1.2 (PL 42, 520); cf. Ambr., *Expos. in Ps.* 118, 18.37 (PL 15, 1465C) 11–14 Aug., *Sermo* 350.1 (PL 39, 1533)

laude caritatis: “Divinarum Scripturarum multiplicem abundantiam, latissimam doctrinam sine ullo errore comprehendit et sine ullo labore custodit, cuius cor plenum est caritate; dicente Apostolo: ‘plenitudo legis est dilectio’”. Et infra: “Ille tenet et quod latet et quod patet in divinis sermonibus, qui caritatem tenet in moribus”. Sed constat: Cor Christi plenum erat caritate, ergo et omni veritate. 15

Item. Beatitudo est plenum gaudium de veritate. Sed plenum esse non potest gaudium de veritate, si vel una defuerit. Quippe pleno non est possibilis additio, sed quam cito aliqua veritas deest, possibilis est additio. Sed Christus habuit in via beatitudinem, fuit enim comprehensor, ergo cognovit omnem veritatem. 20

Item. Perfecta unio per gratiam cum Deo facit cognitionem omnis veritatis, ut patet in angelis. Multo ergo fortius hoc faciet maior unio cum deitate, quae fuit in Christo.

Item. Damascenus cap. 53: “Neque in Domini anima iniquimus consilium vel electionem. Non enim habuit ignorantiam. Etsi enim naturae ignorantis futura erat, sed tamen secundum hypostasim unita Deo Verbo omnium cognitionem habebat”. 25

Item. “Omnis homo natura scire desiderat”. Sed desiderium suum iustus dabitur, ergo cum Christus iustissimus, habuit omnium scientiam.

Item. Augustinus: “Quaecumque hora nihil terrenorum te delectat, eodem momento videbis, quod cupis, scilicet Deum”. Sed *Glossa Luc.* 16: “Qui Dei claritatem videret, nihil in creatura agitur, quod videre non possit”. Ergo si fuit comprehensor in via, vidit mente omnia. 30

Item. Illi menti unitus fuit Dei Filius qui est omnis veritas. Sed mens, cui veritas est unita, novit omnia, ergo etc. 35

Item. Augustinus *Retractationes*: “Omnes artes secum attulisse anima mihi videtur”. Sed ad visionem non exiguntur nisi oculus sanus et visibile praesens et lux. Similiter in visione intellectuali: Et in anima Christi fuerunt omnes artes et Deus, lux mentium, et oculus mentis sanissimus, ergo etc.

Item. Habuit omnia dona Spiritus Sancti, de quibus *Is.* 11, ergo spiritum sapientiae et intellectus, et hoc sine mensura (*Ioan.* 3), ergo infinita novit. 40

21 veritatis] *corr.* B ex virtutis A 24 Domini] *corr.* A ex Deum B?R 29 Christus] sit
add. corr. marg. C; fuit *add.* P; fuerit *add. corr.* B 30 quaecumque] qua A, qua *corr.* ex
qua omnis B (*et* A habet omnis loco hora); quantumcumque R 32 claritatem] *corr.* P ex
caritatem A 35 veritas] omnis *praem.* P, *praem corr. marg.* C 37 visionem] corporalem
add. P, *add. corr. marg.* C

14 *Rom.* 13,10 15–16 *Ibid.* n. 2 (PL 39, 1534) 24–27 *Ioan. Dam., De fide orth.*,
cap. 36.14 (ed. Buytaert, 139) 28 *Arist., Metaph.* 1 (980a 21); *Auctoritates Aristotelis*, n. 1
(ed. Hamesse, 115) 30–31 *Aug., Soliloq.* 1.14.24 (CSEL 89, 37) 31–32 *Glossa ordin.* in
Luc. 16,26 (ed. princeps, 4:199b) 36–37 *Aug., Retract.* 1.8.2 (CCL 57, 22) 37–38 Cf.
Alhacen, De aspectibus 3.3.18 (ed. Risner, 88) 40 Cf. *Is.* 11,2–3 41 Cf. *Ioan.* 3,34

Item. Sicut affectus perficitur per virtutem, ita aspectus per veritatem. Sed non est perfectus affectus sine omni virtute, ergo nec aspectus sine omni veritate. Sed habuit animam omnino perfectam, ergo etc.

45 Item. Sicut Deus est omnis virtus, scilicet exemplaris, sic est omnis veritas. Quare ergo unitus homini perficeret affectum omni virtute et non aspectum omni veritate?

1.c Contra. Omnia sunt infinita quia veritates infinitae quia species et figurarum et numerorum. Quia quae sunt universalis, semper sunt, nulla enim nova species post opera sex dierum. De quibus singulis speciebus multae sunt veritates. De qualibet enim specie figurae probari potest quod habet angulos extrinsecos aequales quattuor rectis. Sed virtus finita non sufficit ad infinita. Ergo cum anima Christi eo quod sit creatura, sit virtutis finitae – quia *Sap.* 11: “Omnia in numero et pondere et mensura disposuisti” –, non potest ad infinitas has veritates.

55 2.c Item, creatura Creatori in nullo aequatur, ergo nec in numero scitorum.

3.c Item, omne bonum copiosius est in Creatore quam in creatura, ergo numerus veritatum et scitorum maior in Creatore quam in creatura. Ergo Christus secundum quod homo non scivit omnia.

4.c Item, summum quod potest creatura rationalis, est comprehendere Deum, quia hoc est summum etiam quod Creator potest. Ergo cum in Christo erat corpus corruptibile aggravans animam, non potuit simul Deo et aliis veritatibus intendere.

5.c Item, ex quo decuit eum summa humiliatio et in corpore ad poenas corporis, quare non similiter in mente ad poenam mentis, scilicet ignorantiam?

6.c Item, *Matt.* 24: “De die autem illa nemo scit neque angeli in caelo” neque Filius. Et *Luc.* 2: “Puer proficiebat aetate sapientia et gratia apud Deum et homines”.

7.c Item, tria sunt substantia, virtus, operatio. Ubi ergo substantia et virtus finita, ibidem et operatio. Ergo operatio animae Christi, scilicet intelligere, est finitum et impotens ad infinita.

8.c Item, Augustinus *De quantitate animae*: “Recte dicitur anima discendo quasi crescere et e contra minui dediscendo”. Ergo anima sciens infinita crevit in infinitum.

9.c Item, ibidem dicit Augustinus, quod “sicut corpus habet unum crementum naturale et aliud superfluum, cum habet duodecim digitos, et tertium nocivum, scilicet tumor, sic anima crevit naturaliter per disciplinas ad bene et beate vi-

43 virtute ... omni²] *om. (hom.)* AB 49 quia quae] *inv. corr.* CP 56 Creatore] *corr. ex creaturae* CR 57 maior] *est add.* BO 61 aggravans] *corr. B ex significans* A || veritatibus] *corr. ex virtutibus* AP 72 e contra] *e converso* ABP 76 tumor] *corr. ex timor* B; *tumorem corr. ex timorem* P

53–54 *Sap.* 11,21 65 *Matt.* 24,36 66–67 *Luc.* 2,52 71–72 *Aug., De quant. an.* 19,33 (CSEL 89, 172) 74–79 Cf. *ibid.*

vendum accommodatas, superflue per mirabiliora quam utiliora, ut sunt curiosa, noxie, ut miseranda peritia diiudicandi sapes et odores, ut quo lacu piscis cap-
tus vel quotenne vinum”. Sed constat: Nec superfluum habuit Christi anima nec
tumorem, utrumque enim vitiosum est. Ergo non omnia novit. 80

10.c Item, melior est scientia quam potentia. Sed nulli potest Deus conferre po-
tentiam omnium, ergo nec scientiam omnium, ergo nec Christo. *Hebr. 5*: “Cum
esset Filius Dei, didicit ex his, quae passus est”.

[SOLUTIO]

Solutio. Concedo quod scivit omnem veritatem.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Et dico ad primum quod virtus finita bene potest ad infinita numero, ut virtus 85
oculi finita bene potest ad visionem punctorum infinitorum et partium etiam infi-
nitarum in magnitudine visa. Potest etiam virtus finita ad infinitum magnitudine
forte, ut si oculus totus vel medietas esset, sicut antea pupillae, possent ra-
dii egredi ad videndum magnitudinem non tam magnam, quin maiorem. Quippe
magnitudo et numerus non sunt respondentia visui ut propria eius obiecta, et ideo 90
eorum maioritas vel minoritas non facit ad non posse videri vel posse videri. Im-
mo quanto est aliquid maius, melius et manifestius videtur, et quanto est minus,
minus. Sed in infinitum in lucis intensione non potest virtus oculi finita per se.
Similiter oculus mentis potest ad infinitum numero et magnitudine. Quicquid
enim apprehendere potest oculus corporis, multo magis et oculus mentis, cum 95
sit virtus superior. Sed ad infinitum intensione, id est ad actionem in infinitum
extensam, ut videre limpiditate infinita, non potest. Et si videre potest claritatem
infinitam, tamen limpiditas est finita. Et licet claritas infinita corporalis excellen-
tia sua corrumpat oculum, non tamen sic excellentia lucis intellectualis corrumpit
oculum mentis, sed potius confortat. Quippe – ut dicitur in *Perspectiva* – omnis 100
visio corporalis est de genere dolorosi, sed non sic visio spiritualis. Et insuper,
quod non potest oculus mentis finitae virtutis ex se, potest ex adiutorio virtutis
infinitalae. Dico ergo quod omnes veritates sunt numero infinitae, et tamen, licet
quaelibet sit lux et duae maior lux quam una, fit ex ipsis infinitis lux finitae in-
tensionis, sicut radii infiniti a sole ad hunc punctum aeris veniunt, et tamen in 105
hoc puncto est lux finitae intensionis.

79 vinum] vivunt AB 80 tumorem] vel: nocivum *corr. marg.* CP 86 punctorum] pec-
torum BRV 91 non² ... videri¹] non posse videre ABPRV; *txt.* CO 92 est²] *om.* AP
96 infinitum¹] *corr.* P ex finitum R 97 extensam] *corr.* ex (vel) ex intensam O; intensam CP
98 limpiditas] limpiditate OR || est] *om.* PR || finita] *corr.* B ex infinita A; infinita
corr. P 99 sic] *om.* AB 103 veritates] *corr.* P ex virtutes ABR

82–83 *Hebr. 5*,8 100–101 Cf. Alhacen, *De aspectibus* 1.5.24–26 (ed. Risner, 15–16)

Ad secundum dico quod haec est vera ‘Creator et creatura in nullo aequantur’. Quippe licet tot scire conveniat Creatori et creaturae similiter, tamen in hoc non aequantur, tum quia scire haec est eis aequivocum et ideo non est aequalitas, tum
 110 quia, si esset univocum, adhuc non esset aequalitas – licet in numero, tamen non in limpitudine –, sed esset infinita distantia.

Ad tertium similiter. Omne bonum et bonitas est copiosius in Creatore quam in creatura. Unde licet eadem veritas sit in utroque, tamen copiosius in Deo quia limpidi-
 115 videt.

Ad quartum. Non est idem in Christi anima neque omnino eadem virtus quae corpus corruptibile rexit et quae Deum vidit, sed primum superior pars animae, secundum inferior cum sensualitate. Non tamen audeo asserere quod inferior pars rationis non frueretur in Christo deitate, sed dici potest quod natura animae vacavit regimini corporis et voluntas Deo. Et si voluntas in aliquo vacavit corpori,
 120 hoc fuit intuendo Deum tamquam intuendo regulas per quas regeret, sicut nunc angeli ministerium contemplationem eius non impedit quia contemplando videt quando et quomodo et ubi ministret.

Ad quintum. Ignorantia non pertinet ad humilitatem, sed potius ad superbiam, obcaecatur enim superbus, non humilis. Immo *Prov.* 11: “Ubi humilitas, ibi sapientia”, et *Prov.* 21: “Superbus et arrogans vocatur indoctus”. *Eccli.* 15:
 125 “Homines stulti non vident eam (scilicet sapientiam), longe enim est a superbia et dolo”. Immo ignorantiae tenebra superbiae frequenter est causa. *Ier.* 46: “Aegyptus fluminis instar ascendit”, id est tenebrae. *Ezech.* 13: “Elevatum est cor tuum in decore tuo et perdidisti sapientiam tuam”. Igitur si humiliasset se ad superbiam, iam non esset humilitas, sed perisset, et per consequens si humiliasset
 130 se ad ignorantiam.

Ad sextum. Neque Filius scit de die illo, id est non facit nos scire. Hoc enim apud nos scit, quod facit nos scire, hoc quasi nescit apud nos, quod non facit nos scire.

Ad ultimum similiter. ‘Proficiebat’, id est videbatur proficere, sicut supra: Nescit, id est videbatur nescire. Sicut enim homo pictus ‘homo’ dicitur quia videtur quodammodo homo, similiter apparens perfectus ‘perfectus’ dicitur, et apparens ignorantia ‘ignorantia’ dicitur. Sed numquid videbatur proficere aetate, non autem vere profecit? Utique fateor hoc esse commune quod videbatur
 140 proficere in omnibus tribus, sed non profecit in sapientia et gratia, licet in aetate.

Sed quaeres: Quare magis ei contulit Deus, scilicet illi homini, scientiam omnium quam potentiam omnium? Et posset dici quod sapientia Filio, potentia Patri appropriatur. Quia ergo Filius, scilicet Dei sapientia, hominem illum assumpsit,

109 aequantur] aequatur AB 117 quod] corr: P ex quia A 128 fluminis] filius AR ||
 est²] om. BC 135 ultimum] septimum P, corr. C

124–125 *Prov.* 11,2 125 *Prov.* 21,24 125–127 *Eccli.* 15,7 127–128 *Ier.* 46,8
 128–129 *Ezech.* 28,17

non Pater, scilicet cui appropriatur potentia, ideo ei scientia omnium potius quam potentia est collata. Sed numquid, si Pater assumeret hominem, esset ille homo potens omnia? Constat quod non. Nulla enim creatura potest creare, nec potest Deus hoc creaturae conferre forte. Unde cognoscere potest creatura omnia – hoc nihil impedit –, sed facere omnia, ut creare, non potest. Quia enim omnis creatura habet materiam, non potest in materiam creando eam. Quippe materiale in quantum tale minus potest et forma per hoc, quod est in materia, fit quodammodo in potentia et impotentior. Et ideo illa sola, quae est sine materia, creare potest. Insuper non potest Deus facere creaturam infinitae virtutis, cum sit solius Creatoris, sed facere aliquid de nihilo est tantum virtutis infinitae.

Vel dic quod potentia apprehensiva est potius potentia passiva quam activa. Et sicut potentiam passivam infinitam non est impossibile esse in creatura, sic nec apprehendere infinita. Sed creatura non est capax infinitae potentiae activae, sed solus Deus.

Ad septimum patet ex ultimo dicto. Potentia passiva, cuius est intelligere creaturae potius quam activae, est infinita.

Ad octavum. Non crescit anima vere per additam veritatem, sicut nec tabula crevit omnibus coloribus depicta, si una pars, quae prius latuit, nunc pateat. Parva enim ante videbatur vel ei aliquem deesse colorem, sed nullus deficit. Et ideo dicit Augustinus “quasi crescere”, non dicit simpliciter crescere animam.

Ad nonum. Nulla veritas de se est inutilis aut nociva sed ex perversa intentione scientis. Unus enim quaerit scire aliqua, ut non plus Deum diligat, sed propter ipsum scire tantum, ut curiosi, quidam propter voluptatem, ut gulosi, vel ut admirentur, ut gloriosi. Omnem ergo scivit et scit Christus veritatem, sed recta intentione, nihil curiose nec superbe nec propter voluptatem.

Ad decimum patet ex dicto ultimo ante solutionem septimi.

[SECUNDA QUAESTIO:
DE CHRISTI HOMINIS COGNITIONE IN SPECIALI

DE EIUS COGNITIONE SENSITIVA

DE SENSIBUS PARTICULARIBUS MAXIME DE VISU]

Sequitur de cognitione Christi hominis in speciali, et cum sit in nobis cognitio duplex, scilicet sensitiva et intellectiva, primo quaeramus de sensitiva, et cum sit

147 potest] *om.* AB 149 materiam¹] naturam AR 150 fit] sit AC 158 septimum]
octavum CPR 160 octavum] nonum CPR 161 nunc] tunc ABO 164 nonum] de-
cimum CPR 167 Christus] *om.* AB 169 decimum] undecimum CPR || septimi]
corr. ex ultimi R; octavi P, corr. marg. R

169 Cf. supra resp. ad sextum in fine (ll. 154–57)

sensus particularis et communis, primo de sensibus particularibus et maxime de visu. Est autem visio per radium rectum et fractum et reflexum.

[DE RADIO RECTO]

1. De recto quaeritur an ita limpide hic videre poterat ut oculus aliquis saltem
175 glorificatus. Quod videtur quia perfectio visionis duo exigit, tum perfectionem
organi, tum virtutis. Sed licet organum in Christo fuerit imperfectius quam glo-
rificatum, tamen virtus virtutes alias visivas forsitan multo amplius excelebat.
Quod videtur consonare illi *Ioan.* 1: “Quando eras sub ficu vidi te”.
2. Item quaeritur an possit videre per parietem, vel ipse vel oculus glorificatus
180 eius modo. Quod videtur multo fortius, ex quo lynx non habens oculum glorifi-
catum hoc possit per novem parietes, ut dicitur.
3. Item, si radius oculo est subtilior et penetrabilior, ex quo paries non impedit
transitum integri corporis glorificati, nec multo fortius radii oculi glorificati.
4. Item an videre poterat vel nunc potest oculo corporali aequaliter in die et
185 in nocte. Quod videtur, ex quo murilegus hoc potest et leo et serpens. *Ps.*:
“Tenebrae non obscurabuntur a te”.
5. Item quaeritur an possit videre per quantamcumque distantiam. Quod vide-
tur quia semper a re visa usque ad centrum oculi sunt duae lineae continentes
in centro angulum, et quanto res est remotior et minor, tanto est ipse angulus
190 minor. Sed licet angulus sit modicus, tamen quomodo oculum glorificatum sal-
tem lateret? Sicut enim anima non est perfecta, quam cito deest ei minimum
intelligibilium, sic nec virtus visiva, si non potest ad omne corporeum.
- 6/7. Item. Visum a longe fallit videntem, tum in quantitate, tum in figura, tum in
qualitate. – In quantitate quia quanto a remotiori videtur, tanto res minor videtur.
195 Quaeritur ergo – cum res visa nimis prope appareat maior quam sit, et visa
nimis longe minor quam sit, ut sol duorum pedum, et ideo in mediocri distantia
aequalis ei quod est – an oculus Christi – vel non glorificatus vel glorificatus
– videat res in omni distantia quantae sunt, vel aliquando maiores quam sunt,
aliquando minores. Et tunc oculus eius fallebatur quod non videtur. – In figura
200 quia quadratum in aliqua distantia apparet rotundum. Quod si ita videtur oculo
Christi, tunc fallitur. – Qualitate quia visum a remotis videtur alterius coloris
quam sit, ut patet intuentibus maris partes propinquas et remotas. Similiter visus
homo a longe nescitur esse homo. Si hoc fuit visum oculo Christi, fallebatur.

180 lynx] *corr.* B ex lux A 187 quod] et AB

178 *Ioan.* 1,48 180–181 Cf. Alexander Neckam, *De naturis rerum* 2.138 (ed. Wright, 219);
cf. ibid. 2.153 (237) 185–186 *Ps.* 138,12 (iuxta LXX) 193 Ut videtur ex responsionibus
duae quaestiones hic sunt numerandae, una de possibilibus fallaciis oculi non glorificati, altera
de fallaciis oculi glorificati 193–194 Cf. Alhacen, *De aspectibus* 3.1.1 et 3.4.19 (ed. Risner,
75; 89)

[DE RADIO FRACTO ET REFLEXO]

8. Item, si videret baculum cuius pars in aqua, pars extra, an appareat ei fractus vel distortus sicut nobis, et res in fundo aquae maior, quam sit, sicut nobis. Haec 205 de visu fracto.

9. De reflexo, cum multae contingant fallaciae videndo per radium reflexum ut patet ex *Perspectiva*, quaeritur an oculo Christi consimiliter, scilicet an res visa in speculo appareat opposita videnti sicut nobis, licet sit a latere vel posterior. Item aliquando in convexo apparet res maior, aliquando minor, aliquando aequalis suae 210 quantitati, item una res aliquando plures (in speculo enim concavo una res habere potest imagines quattuor). Et si haec et similia videntur glorificato Christi oculo sicut nobis, tunc posset falli. Quod non videtur. Sicut enim intellectus eius eo quod perfectus falli non potuit, eadem ratione nec sensus.

10. Item, cum nunc non videat oculus noster similitudines in medio nec in oculo 215 alterius nec etiam lucem in medio, sed tantum in obiecto, ut patet ex *Perspectiva*, quaeritur an glorificatus videbis vel nunc videre potest oculus Christi haec. Et videtur quod sic quia sicut perfectum intellectum nihil latet spiritualium nec ipsa etiam alterius cogitatio, similiter nec perfectum sensum latebit aliquid corporali- 220 um nec etiam species in oculo (alterius).

[DE AUDITU]

11. Item quaeritur an audiret auris eius quantumcumque silenter dicta et per quantumcumque distantiam. Quod videtur propter auris talis perfectionem, ut nihil eam lateat audibilium sicut nec intellectum perfectum aliquid intelligibilium. Unde *Sap.* 1: "Auris zeli audit omnia". Similiter de olfactu.

[DE OMNI SENSU COMMUNITER]

12. De omni sensu communiter quaeritur an ab excellenter sensibili corrumpen- 225 tur, sicut nunc est in nobis.

[SOLUTIO]

Solutio. Aestimo quod imperfectiones nostras corporales accepit sicut mortalitatem. Unde imperfectionem oculi accepit, sicut nos habemus, et aliorum organorum. Quia ergo virtus sensitiva non agit nisi mediante organo, ideo con-

204 pars¹] esset *add.* O; est *add.* B, *add.* A *post* aqua 207 contingant] nobis *add.* OP
 208 consimiliter] *corr.* ex similiter PR 217 videbis] videbit AP, *corr.* B 221 silenter]
corr. ex scilenter R; scilenter *corr.* ex siliter B 222 perfectionem] tantam *praem.* P, *praem.*
corr. marg. O 225 excellenter] *corr.* P ex excellenti A

207–208 Cf. *ibid.* 6 (ed. Risner, 188–230) 215–216 Cf. *ibid.* 1.5.23 et 2.2.23 (ed. Risner, 14–15. 39) 224 *Sap.* 1,10 225–226 Cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 104 et n. 179 (ed. Hamesse, 182. 189). Cf. *Arist.*, *De an.* 2.12 (424a 28–30) et 3.13 (435b 7–9)

tingit quod secundum bonitatem et perfectionem organi sit perfectio visionis, non
 230 secundum perfectionem virtutis. Quod sic patet. Potest – fateor – homo tan-
 tae fortitudinis tali gladio tantum vulnus infligere, et duplae fortitudinis duplo
 maius eodem gladio. Sed hic, scilicet in organo sensus, non est simile, quippe
 aliter utitur virtus visiva oculo quam fortis gladio. Quippe fortis agit in gladium
 235 et per gladium in alium, sed oculus suscipit species venientes, et ita fiunt illae
 species praesentes virtuti visivae, quae nullo alio modo ei esse praesentes pot-
 erant, nisi quodammodo depurarentur pertranseundo pupillam – dico naturaliter
 ut excludatur actio voluntaria angelorum et daemonum –, sicut nec forte intra-
 rent pupillam, nisi depurarentur transeundo per aerem. Et ideo sensibile super
 240 sensum positum non videtur. Et ex his patet quod, si oculus non est purus, non
 est susceptivus talium specierum, et nihil apprehendet virtus visiva, et quanto est
 minus purus, minus et quanto magis. Quia ergo virtus visiva non facit
 ad susceptionem multum, non potest supplere organi imperfectionem, quantum-
 cumque sit perfecta. ‘Non multum’ dico quia aliquid facit, scilicet emittit species
 245 per opticos nervos ad superficiem oculi, ut introducant species venientes, quod
 tamen non possent, si oculus est impurus – et tanto minus, quanto impurior –,
 quia nec libere tunc emitti possunt ad exterius oculi impediendo impuritate media
 nec, si possent, posset speciem introducere.

Ad secundam aestimo quod nec aliquis oculus – vel non glorificatus vel glo-
 250 rificatus – potest videre aliquid non glorificatum per parietem medium. Et huius
 ratio non est oculi glorificati imperfectio, sed potius rei visae. Aestimo enim quod
 videmus non extramittendo, sed potius intus suscipiendo species provenientes a
 re visa, ut probatur in *Perspectiva*. Cum ergo aliquod visibile non glorificatum
 non sit potens gignere speciem suam per medium parietem usque ad oculum,
 255 patet quod non videbitur, licet glorificatum ipsum totum pertransire potest parie-
 tem, et ideo forte multo fortius species ab eo genita eo quod sit subtilior, posset
 videri a glorificato oculo mediantibus quot volueris parietibus. Quod vero de
 lynce dicitur, falsum esse aestimo nisi hyperbolice dicatur.

Ad tertiam iam patet ex dictis.

260 Ad quartam credo quod oculus Christi non potuit videre in tenebris posita
 ante glorificationem nisi miraculose. Sed etiam aestimo quod tenebrae esse non
 possunt, ubi est oculus glorificatus, cum sit sole fulgentior. Unde *Matt.* 13:
 “Fulgébunt iusti sicut sol in regno Patris eorum”. Ideo autem videt catus de nocte

233 maius] magis APR 234 agit] *corr. ex agitur* BC 236 visivae] *corr. ex usivae* AO
 || ei ... praesentes²] esse ei praesentes *transp.* P || esse praesentes] *inv.* AV, *inv. corr.* O
 246 possent] possunt AP 248 posset] possent BP 249–250 vel glorificatus] *om.* A,
om. et corr. BC 253 aliquod] aliquid APR 258 esse] *corr.* BP *ex est* R

252–253 Cf. Alhacen, *De aspectibus* 1.5.23 (ed. Risner, 14–15) 262–263 *Matt.* 13,43

in tenebris quia habet oculus eius lucem naturalem extendentem ad rem visam et eam et medium illuminantem, sic et oculus glorificatus multo excellentius. 265

Ad quintam patet quod nec oculus glorificatus potest non glorificatum videre per quantamcumque distantiam. Quippe est determinatum a natura per quantum spatium potest hoc non glorificatum suam speciem gignere, et tunc, si remotior sit, oculus glorificatus non videbit eam non propter oculi imperfectionem, sed potius propter rei visae impotentiam. 270

Ad sextam dico quod sensus proprie loquendo non fallitur, ut dicit Augustinus, sed falsus iudex. In nobis enim sensus continuatus est rationi, et sicut forte non completur visus corporalis in brutis nisi iudicio sensus communis completo, sic nec in nobis nisi iudicio rationis completo. Et ideo solus proprie sensus communis fallitur in brutis — et hoc est forte quod dicit Philosophus quod “sensus particularis non fallitur in suo sensibili” — et sola ratio in nobis. In Christo autem et in glorificato ratio est infallibilis. Dicamus ergo ad hoc quod apparentia rei in visu et quantitas vera non sunt comparabilia. Nec est verum quod bicubitum apparet magis vel minus quam sit, sed maius apparet, cum est propinquum, quam idem, cum est remotum, et e converso. Et hoc necessario accedit oculo glorificato sicut non glorificato eo quod hoc sit ex natura anguli in oculo, non ex imperfectione aliqua oculi. Quod autem dicitur sol apparere tantum duorum pedum, cum sit multo maior terra, sic intellige: Sol, ita remotus ut est, apparet tantae quantitatis, quanta linea duorum pedum in usuali distantia, quae forte est secundum longitudinem consuetam hominis vel, ut ponunt aliqui, secundum distantiam quam potest attingere manu. 285

Ad septimam. Hoc non contingeret oculo glorificato quia distantia nihil ei occurreret, nisi propter rei visae, scilicet anguli, impotentiam, quae non posset gignere speciem suam per quantamcumque distantiam.

Ad supradicta vero omnia addo quod lux glorificati corporis efficaciae multae sit et subtilitatis, ut forsitan possit parietes penetrare. Quippe et hoc ipsum corpus potest. Lux autem speciem, quam illuminat, educit de potentia in actum, et ideo lux fortissima, ut glorificati corporis, penetrans parietem posset educere colorem rei non glorificatae in tantum actum, ut penetraret forte parietem, et introducere speciem coloris in oculum per multos parietes, sicut species introducunt species colorum in pupillam quae per se forte non possent intrare. 295

Ad octavam. Hoc contingit propter radii fractionem. Nunc autem perpendicularis radius solus non frangitur propter eius virtutem maiorem, sed ceteri omnes.

264 extendentem] se *praem. corr.* B, *add.* P 267 est] *corr.* ex et BO 279 magis] maius P; *om. et corr.* maius *marg.* O || maius] magis ABR 281 sicut ... glorificato²] *om. (hom.)* AB || sit] fit AP 294 introducere] *corr. marg. infra* O ex introduceret AP

271–272 Cf. Aug., *De vera rel.* 33.62 (CCL 32, 227–28) 272–274 Cf. Alhacen, *De aspectibus* 2.2.23 (ed. Risner, 38–39) 275–276 Cf. Arist., *De an.* 2.6 (418a 14–15); *Auctoritates Aristotelis*, n. 66 (ed. Hamesse, 179); *ibid.* n. 134 (ed. Hamesse, 185)

Quod si hoc est ex natura radiorum non oculi, sed rei visae, non mirum si talis
 300 fractio visi appareat oculo glorificato. Quod si res visa in aqua esset glorifica-
 ta, nescio an radii non perpendiculares glorificati habeant potentiam procedendi
 directe sicut perpendicularis corporis non glorificati, quod minus credo.

Ad nonam. Si res visa per speculum fuerit non glorificata, patet quod sic
 apparebit oculo glorificato sicut non glorificato. Sed si fuerit glorificata, forsitan
 305 radii eius non frangentur ad speculum, sed penetrabunt speculum sicut parietem,
 et si hoc, tunc nullum glorificatum potest videri per speculum.

Ad decimam nescio. Sed hic dubito an species rei non glorificatae tantum
 gignat simile in via una, et ens in medio non undique gignit aut undique gignit,
 sed tamen fortiter in via una et debiliter in partes alias. Et si hoc, tunc corpus
 310 glorificatum gignit speciem potentiorum potentem, cum est in medio, gignere
 se undique fortiter. Et tunc patet secundum hoc quod species rei visibilis in
 medio videbitur ab oculo glorificato, alioquin non. Et tunc oculus glorificatus, in
 quacumque parte inspiceret, videret omnia quia ubicumque in medio sunt species
 omnium.

Ad undecimam patet quod non audiret dictum silenter a quacumque distan-
 315 tia, et hoc propter vocis defectum, quae in aere magis et magis deficit, donec
 omnino non sit, sicut proiecto lapide in aqua secundum fortiorum vel minus for-
 tem proiectionem generantur in aqua circuli, qui paulatim evanescent et tandem
 secundum totum secundum quod magis dilatantur. Nec lux corporis glorificati,
 320 quae est visibilis, lucem soni roborare potest sicut speciem rei visibilis.

Ad duodecimam. Nihil potest esse excellens respectu corporis glorificati prop-
 ter eius excellentissimam perfectionem. Nec etiam ignis inferni corrumpet tac-
 tum eius quia non ageret in illud propter hoc quod forma glorificati corporis
 est potentior ad tuendum suam materiam quam ignis ille ad occupandum eam.
 325 Propter hoc enim agit ignis ut corrumpat et materiam occupet. Tum quia ignis
 ille est instrumentum Dei, et ideo non agit nisi vi rationabili, et ideo non cruciat
 nisi subiectos culpa, sicut nihil percutit gladius in manu fortis nisi quod fortis
 voluerit. Unde forte etiam non glorificatum sine peccato non laederet, nisi Deus
 vellet, sicut ignis *Dan.* 3 quo Deus extra fornacem positos combussit et non in-
 330 tus positos. Sicut tu contra naturam gladii uteris gladio (nam naturaliter caderet
 deorsum directe), aliquando autem naturaliter cum moves ipsum deorsum, sic
 Deus igne utitur.

300 visi] *corr. marg.* OP ex nisi ABR 303 ad nonam] *om.* ABRV || si] autem *add.* AB
 RV, *add. corr.* P 308 aut ... gignit²] *om.* (*hom.*) B, *om.* (*hom.*) et *corr.* P 317 sit] fit BP
 319 secundum¹] *om.* et *corr.* P; vel A; *corr. ex* vel BC 321 duodecimam] patet *add.* P, *add.*
corr. C 322 corrumpet] corrumpet ORV 324 tuendum] *corr.* CV ex intuendum A ||
 materiam] naturam R, *corr.* P 325 materiam] *corr.* C ex naturam R 326 vi] in ABR
 331 sic] *corr. ex* sicut PV

[DE SENSU COMMUNI]

De sensu communi quaeritur cuius passio est somnus et somnium, an aliquando Christus somniaverit et illusiones somniorum sustinuerit.

Solutio. In somno species visorum relictorum in organo sensus communis 335
moventur et manifestant praesentiam suam. Quas species non discernit vis discretiva a veris rebus propter aliquam eius in somno ligationem. Sed in Christo – aestimo – vis discretiva maxime rationis numquam fuit ligata, et ideo, licet in eius oculo fierent repraesentationes specierum relictarum in corde, tamen semper discrevit eas a rebus ipsis. Et ideo non illudebatur somniis sicut nos secundum 340
illud *Cant.* 5: “Ego dormio et cor meum vigilat”. Si ergo somnium est tantum talis repraesentatio, potest dici quod potuit somniare, quod si de essentia somnii est talis indiscretio, non potuit.

[DE COGNITIONE CHRISTI INTELLECTIVA]

DE INTELLECTU AGENTE ET POSSIBILI]

Sequitur de cognitione intellectiva animae Christi, et cum sit in nobis intellectus duplex, scilicet agens et possibilis, quaeritur an et in Christo. Quod sit in 345
eo intellectus agens patet, sed an possibilis non sic.

^{1.1} Quod autem habuit intellectum possibilem videtur. *Luc.* 2: “Iesus proficiebat sapientia”, et ita profecit intellectus possibilis.

^{1.2} Item, discere non est nisi intellectus possibilis. Sed discere non est nisi recordari, ut dicit Augustinus in *Retractationibus*. Ergo cum Christus potuerit 350
recordari – iteravit enim, cum legit et praedicavit –, potuit discere, et si hoc, habuit intellectum possibilem.

^{1.3} Item, cum intellectui addo possibile, aut addo naturam aut naturae imperfectionem et poenam. Si naturam: Sed totam naturam accepit, ergo et possibilem. Si poenam vel imperfectionem: Quare, cum ceteras poenas acceperit, non hanc 355
accepit?

^{1.1c} Contra. Idem non est in potentia et in actu respectu eiusdem. Ergo cum anima eius actu noverit omnia, non est respectu notitiae aliquorum in potentia. Ergo non fuit in eo intellectus possibilis quia semper fuit in actu.

^{1.2c} Item, Deitas est et carni et animae unita et multo magis toti animae. Ergo sicut 360
sua praesentia et unione perficit aliquid animae, scilicet intellectum agentem, sic et possibilem, ut iam non sit possibilis.

335 solutio] *corr.* P ex ergo R 345 possibilis] *corr.* ex passibilis CP || et²] *om.* A, *om.* et *corr.* O 346 agens] *om.* B, *om.* et *corr.* V 347 intellectum] intellectui AR 353 possibile] *om.* A, *om.* et *corr.* BV

341 *Cant.* 5,2 347–348 *Luc.* 2,52 349–350 Cf. Aug., *Retract.* 1.8.2 (CCL 57, 22); cf. Aug., *De quant. an.* 20.34 (CSEL 89, 173)

[QUAESTIONES DE COGNITIONE MATUTINA ET VESPERTINA]

- 2.1 Item, cum omnia sint in materia et in mente creata et increata, quare non est in anima Christi triplex cognitio omnium, sed duplex, scilicet una omnium in sua
 365 materia, scilicet vespertina, et alia in mente increata, scilicet in Deo, quae dicitur matutina?
- 2.2 Item, quomodo differunt matutina et vespertina, an sicut intellectus possibilis et agens vel non. Et patet quod non quia utraque est in angelis ubi non est possibilis.
- 370 2.3 Tertio quaeritur an Christus noverit omnia utraque cognitione. Quod matutina, probatio lib. 1 dist. 17 infra cap. NE IN TANTA RE super hoc MAGIS ENIM NOVIT DILECTIONEM etc.; et contra ibidem. Quod vespertina patet quia anima actu habet omnia et in Christo non fuit impedita per carnem quae corrumpitur, quia non concupivit contra Spiritum.
- 375 2.4 Item quaeritur an mens Christi similitudines intelligibilium vidit in mentibus aliorum; sic enim cognosceret cogitationes quod soli Deo attribuitur.
- 2.5 Item an noverit non tantum species omnium vel genera, sed etiam individua, et hoc non tantum quae sunt, sed quae esse possent, ut quot grana ex isto grano non tantum erunt, sed esse possent.

[AD ARGUMENTA PRINCIPALIA DE INTELLECTU POSSIBILI]

- 380 Ad primum dico quod id in nobis dicitur agens quod commune habemus cum angelo, id est anima tota ratione illius communis, et possibilis dicitur eadem anima ratione eius, quo differt ab angelo, scilicet ratione formae eius qua afficitur ad corpus. Et ita patet quod Christus habuit utrumque intellectum. Habuit ergo intellectum possibilem, licet hoc male probent duae rationes positae quae ostendere videntur Christum didicisse ex tempore et per tempus, quod non aestimo.
 385 Sed omnia scivisse credo animam Christi, scilicet eius intellectum possibilem et agentem, a tempore creationis eius. Credo quippe, tunc intellectus agens educit possibilem de potentia ad actum, cum ipsa anima, ut est actus corporis et ita possibilis, intuetur seipsam, ut est spiritus rationalis, ut angelus, habens omnia in se
 390 descripta; naturaliter visum autem imprimit videntis oculo similitudinem eorum, quae habet. Quia ergo intellectus possibilis Christi tam potens fuit, quod potuit simul (et semper forte) et regimini corporis vacare et suae propriae substantiae contemplationi, per quam educitur de potentia in actum, patet quod a principio

367 item ... matutina] *om. (hom.) A, om. (hom.) et corr. O* 372 etc.] *om. AP* || vespertina] *corr. BCV ex vespertinam R* 373 quia] *quod PR* 379 possent] *possunt ABOR; txt. CPV* 381 possibilis] *corr. ex passibilis BV* 382 qua] *corr. B ex quia A* 387 tunc] *corr. B ex erit A* 388 ad] *in ABV*

364–366 Cf. Aug., *De Gen. ad litt.* 5.18.36 (CSEL 28.1,161) 371 Petr. Lomb., 1 *Sent.* 17.1.3 (ed. Grottaferrata, 1:142) 372 Ibid.; cf. Fishacre, *In 1 Sent.* in h.l.

intellectus eius possibilis novit omnia et fuit perfectus. Ad auctoritatem igitur Lucae dic: ‘proficiebat’, id est videbatur proficere, ut supra. 395

Ad secundum. Aliud est iterare vel repetere, aliud recordari. Quippe iterare vel repetere contingit sine aliqua interpolatione intellectus in actu; cum enim scio actu aliquid, possum illud iterare. Sed recordari proprie est, cum intellectus in actu habuerit interpolationem, ut si nunc scio aliquid actu, deinde non, tertio scio illud idem in actu. Et sciendum est quod non est omnino idem recordari et addiscere quia non omnino est eadem potentia animae agens et possibilis. 400

Ad tertium fateor: ‘Possibile’ proprie non dicit perfectum, sed potius perficiendum. Sed tamen intellectus possibilis dicitur communiter, et cum est perficiendus, et cum est iam perfectus; et sic fuit in Christo.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Ad primum contra dico quod non idem in anima est possibile respectu specierum intelligibilium et in actu, sed aliud et aliud. 405

Ad secundum concedo quod possibilis eius intellectus perfectus fuit. Sed forte ex unione eius cum Deo perfectus est cognitione matutina, sed ex contemplatione sui intellectus agentis perfectus est cognitione vespertina.

Si autem quaeras quomodo simul vacare potuit intuitioni sui ipsius et Dei, scilicet an simul erant hae intuitiones an succedentes sibi – nec contingit dicere quod non est eadem virtus; de eadem enim loquor, scilicet de intellectu possibili, et quomodo tunc non sequatur quod plus potest intellectus quam Deum intelligere –, respondeo: Ex sua natura potest in intuitionem sui intellectus agentis, ex virtute divina ei unita potest in maius simul cum hoc, scilicet in intuitionem Dei; nec maius aliquid sunt ipsa et Deus quam Deus, ut dictum est alias. Et insuper ultimum de potentia eius est posse intelligere Deum, non igitur intuitionem Dei impeditur ab intuitionem sui ipsius, sed potius roboratur. 410 415

[AD QUAESTIONES DE COGNITIONE MATUTINA ET VESPERTINA]

Deinde ad sequentem quaestionem dico quod formas in materia non cognoscit mens extramittendo, sed potius intus suscipiendo vel – ut verius dicam – intus habendo. 420

Ad secundam patet quod differunt sicut visio omnium in sua causa et sicut visio eorundem in anima depicta, sicut scilicet visio in duplici libro; omnia enim sunt scripta in libro illo vitae et etiam in mente, sed in mente obscurius, et ideo dicitur cognitio per hunc librum vespertina. 425

411 hae] *corr.* V ex haec B; *om.* A 413 sequatur] sequitur AP

395 Cf. supra q. 1 resp. ad arg. 6 in oppositum (l. 135) 416 Cf. supra dist. 1 q. 1 (“Utrum Deus possit incarnari”) resp. ad arg. 4 et dist. 9 q. 3.1 (“Quaestio an humanitati Christi debeatur latría”) resp. ad rationem 1 in oppositum; cf. etiam infra dist. 13 q. 2.6 (“Quaestio de extasi”) resp. ad rationem

Ad tertiam credo quod sic, sicut et angelus, immo multo limpidius.

Ad quartam. Si viderit ea, scilicet cogitationes hominum, ipse eius intellectus possibilis cognitione vespertina, nescio. Potest tamen esse quod sic, sed cognitione matutina. Credo quod viderit etiam tunc, quid cogitabo cras. Hac enim,
 430 aestimo, cognitione videntur omnia in Deo quae Deus videt. Quod autem cognitio cogitationum soli Deo attribuitur, non est per exclusionem fruentium Deo qui adhaerentes ei complete unus spiritus efficiuntur. *Matt. 9*: “Videns Iesus fidem illorum”; eodem: “Cum vidisset Iesus cogitationes eorum”.

Ad quintam. “Scire est causam nosse”. Quia ergo anima Christi in hoc grano
 435 novit omnes eius rationes seminales quae sunt quodammodo causae formales granorum quae esse possunt ex hoc grano, habuit cognitionem vespertinam horum omnium granorum quae esse possunt ex hoc grano. Insuper quia novit eorundem rationes causales in Deo, novit ea cognitione matutina.

[UTRUM CHRISTUS SCIAT CREARE MUNDUM]

Item quaeritur an haec sit vera ‘Christus scit creare mundum’.

- 440 1. Et videtur quod sic quia eam Magister concedit dist. 14 cap. 2 in fine.
 2. Item, Augustinus *De quantitate animae*: “Animae scientia non est, nisi cum res aliqua firma ratione percepta est et cognita”. Sed sic se habet ad creationem, immo et tu, ergo Christus scit creare.
 3. Item, Aristoteles: “Scire est causam nosse”. Sed causam creationis noverat,
 445 nam et tu, ergo etc.
 4. Item, scit quicquid Deus, ut praedictum est, ergo scit creare.
 5. Item, anima Christi scit per sapientiam genitam quia ipsa est unita menti eius. Sed ipsa est potens creare quia ipsa est causa rerum, licet nostra scientia sit causata a rebus. Ergo Christus et scit et per suam scientiam potest creare.

[SOLUTIO]

- 450 Solutio. Fateor, sicut mihi videtur, quod haec falsa est ‘anima Christi scit creare’. Quod – ut pateat – sciendum quod est notitia complexi et incomplexi significati nomine vel verbo, id est complexi ut actum vel incomplexi ut actio. Et notitia incomplexi ut actio est dupliciter, vel notitia eius ut noscat tantum, vel

427 quartam] quintam ABV || scilicet] *om.* AB, *om. et corr.* V || cogitationes] cognitiones V, *corr.* A 431 cogitationum] *corr.* V *ex* cognitionum AB; cogitationum OP
 434 quintam] sextam ABV 444 nosse] nossere B; noscere P

432–433 *Matt.* 9,2;4 434 *Auctoritates Aristotelis*, n. 8 (ed. Hamesse, 311); *Arist., Anal. post.* 1.2 (71b 10–12) 440 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 14.2.3 (ed. Grottaferrata, 2:92) 441–442 Aug., *De quant. an.* 26.49 (CSEL 89, 194) 444 *Auctoritates Aristotelis*, n. 8 (ed. Hamesse, 311); *Arist., Anal. post.* 1.2 (71b 10–12) 446 Cf. supra resp. ad quaestiones de cognitione matutina et vespertina et q. 1 huius dist. (ll. 434–38)

ut agat; et haec sola habet ordinationem ad agendum. Similiter potentia semper
habet ordinationem ad agendum, et notitia hoc ultimo modo ordinem habet ad 455
idem. Sed constat, si ad idem ordinem habent et praecedunt illud, non sunt co-
aequaeva, sed naturaliter prior est potentia ad agendum et sequitur scire agere, ut
patet in omnibus. Et ideo tale scire non est nisi complementum potentiae; poten-
tia enim agendi sine scire agere impotens est agere et est potentia impedita. Sed
habens scire iam est completa potentia et dicitur potestas. Igitur sicut rationale et 460
homo ponunt animal, sic tale scire et potestas ponunt potentiam, et ideo dicendo
'anima Christi scit creare' dico ipsam posse creare. Nunc autem secundum com-
munem usum loquendi hic sermo 'scit creare mundum', quia 'creare' significat
actus exercitium, non significat nisi scire ordinatum ad agendum. Verumtamen,
ut sermoni vim faciamus, possumus dicere quod est duplex quia potest dicere 465
notitiam actus tantum — et est sensus: scit creationem mundi, et hoc intendit
Magister —, vel notitiam ordinatam ad agendum, et sic falsa, ut dixi.

[AD ARGUMENTA]

Dico ergo ad primum quod Magister hanc concedit 'habet scientiam crean-
di mundum'. Quod intellige, id est habet scientiam ipsius actionis absolutae,
non tamen scit actionem ordinare ad actum, scilicet habet scientiam illius actus 470
speculativam, non practicam.

Ad secundum dico quod loquitur de scientia speculativa, non practica.

Ad tertium patet similiter.

Ad quartum. Prima est vera de speculativa cognitione, non practica, secunda
vero est vera de practica vel est commutatio eius, quod est quid, in agere. 475

Ad quintum. Anima Christi, ut videtur mihi, est sapiens sapientia creata, sicut
ipsa creata est, non sapientia genita quae Deus est. Dico ita formaliter. Licet enim
Deus sit unitus et ipsa sapientia genita animae Christi et intellectui eius creato,
non tamen est ibi ut sapientia in subiecto, sed ex illorum unione causatur scientia
qualitas animae Christi sicut ex praesentia lucis in aere fit subtiliatio substantiae 480
eius.

Sed dicis: Cum Deus intelligitur, scilicet Filius, qui est similitudo et imago
genita a Patre seipso, non alia ab eo genita similitudine intelligitur, alioquin non
esset simplex; quia similitudo et cui est simile conveniunt in aliquo, et tunc in
toto quia ipse simplex, et tunc et Filius haberet Filium. Et insuper in creaturis 485
similitudo est, per quam et ipsa et res cuius est cognoscitur. Ergo cum similitudo

455 hoc] haec A; *om. corr. ex haec P* || habet²] *corr. marg. V ex habent OR* 476 mihi]
om. AB, om. et corr. V 485 simplex] et tunc si intelligeretur per similitudinem de se genitam
add. P; glossa est: si intelligeretur per similitudinem de se genitam *add. corr. marg. C*

466–467 Cf. supra arg. 1 princ.; cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 14.1.6 (ed. Grottaferrata, 2:91)

qua mens intelligit, sit eius sapientia, erit anima Christi habens Filium unitum ipso Filio sapiens.

Responsio. Concedo Filium intelligi seipso ab anima Christi; nec tamen eo
 490 proprie dicetur sapiens, quia non est in eo ut accidens in subiecto, sed sibi inni-
 tur, et ideo ab eo non denominatur. Et sicut vides quod alia numero est rotunditas
 vasis et aquae replentis, et rotunditas in aqua est effectus rotunditatis vasis, non
 genita ab eo, sic scientia qualitas in anima Christi est facta a Filio menti eius
 unito.

[ARGUMENTA QUOD NON SIT HAEC VERA 'CHRISTUS SCIT CREARE']

495 Quod autem non sit haec vera 'Christus scit creare', potest ostendi sic: Bene
 instituta natura, quicquid scit facere, potest vel potuit facere; alioquin frustra
 esset talis scientia. Ergo si anima Christi sciret creare, posset vel potuit creare.

Item. Ut dicunt, "natura habilem, sed ars potentem facit"; ergo si habuisset
 artem creandi, potens fuisset creare.

500 Item. Ut dicit Augustinus, "principium omnis operis est verbum", scilicet
 mentis, tale quod pertinet ad praxim, non ad speculationem. Si ergo tale verbum
 respectu creationis habuisset, creare potuisset; quippe intellectus practicus est
 circa operationes quae sunt in potestate nostra, et scientia practica est a qua
 potest elici opus.

[UTRUM CHRISTUS SCIAT PECCARE]

505 Item quaeritur etiam de eius deitate an sciat peccare.

1. Et videtur quod sic quia scit facere omnia quae tu, ergo scit peccare et mentiri
 et huiusmodi.

2. Item, quia privatio cognoscitur per oppositum, si Deus scit bene facere, scit
 et peccare.

510 1.^c Contra. Si scit peccare, sed omnia quae scit facere potest, quia sua potentia
 et scientia aequantur, ergo potest peccare et mentiri.

2.^c Item, si scit mentiri, scit dicere contra mentem suam et per consequens scit
 esse contrarius sibi et per consequens scit esse partibilis et non simplex, et ita
 nec Deus.

490 sibi] *corr.* C ex ibi O 490–491 innititur] *corr.* ex unitur P; vel: unitur *corr. marg.* C
 492 rotunditas] *corr.* V ex rotunditatis B || rotunditatis] *corr.* C ex rotunditas *corr.* P
 497 scientia] *corr.* V ex substantia A 501 praxim] *corr.* ex proxim P, proximam A 510
 sed] et AP

498 Cf. Auctor incertus (inter opera Bedae), *Sententiae philosophicae*, sectio 1, S (PL 90, 1048C); coll. ex: Marius Victorinus, *Expos. in Rhet. Ciceronis* 1.1–4; 25 et 2.59 (ed. Argenterati, 102–3; 111; 161–71; 250) 500 Aug., *De Trin.* 15.11.20 (CCL 50A, 489); cf. *Eccli.* 37,20; cf. Aug., *De continentia* 2.3 (PL 40, 350)

^{3.c} Item, omne quod scitur est in mente scientis. Ergo si scit mentiri, mendacium
est in mente eius; ergo cum eius mens sit veritas, mendacium erit in veritate. 515

^{4.c} Item, si scit mentiri, scit dicere verbum contra verbum mentis suae. Sed quod
scit, habet in mente. Ergo Deus habet in mente verbum contra verbum mentis
suae, ergo habet verbum et verbum et verbum contrarium verbo, et non unicum
verbum. 520

[SOLUTIO]

Solutio. Dico quod scire peccare vel mentiri potest intelligi de speculativa sci-
entia, et sic convenit Deo qui novit omnia peccata per ideas oppositarum virtutum
et similiter omne mendacium per ideas oppositarum veritatum. Si vero practi-
cam, sic non convenit Deo. Non enim habet scientiam aliquam de qua possit
exserere actus tales ‘peccare’, ‘mentiri’; haec enim scientia est terrena, animalis, 525
diabolica.

[AD ARGUMENTA]

Ex hoc patet responsio ad primum quia scire peccare vel mentiri non est scire
facere aliquid, sed nihil quia peccatum nihil.

Secundum ostendit quod Deus intellectu speculativo novit peccatum et men-
dacium, et ideo potest concedi. 530

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Sequentes vero rationes concedi possunt quia ostendunt quod Deus non habet
scientiam practicam horum, quae vere scientia non est.

[UTRUM CHRISTUS FUERIT PROPHETA]

Consequenter quaeritur an Christus fuerit propheta.

^{1.} Et videtur quod sic. Prophetia enim est inspiratio vel revelatio divina rerum
eventus immobili veritate denuntians. Sed totum hoc convenit homini assumpto, 535
ergo fuit propheta.

^{2.} Item, *Matt.* 21: “Hic est Iesus propheta a Nazareth Galilaeae”. *Luc.* 7: “Pro-
pheta magnus surrexit in nobis”. *Ioan.* 4: “Domine, video quia homo propheta
es tu”. *Act.* 7: “Prophetam suscitabit vobis Deus de fratribus vestris”.

^{3.} Item, Rabi Mosse: “Veritas prophetiae est largitas a Creatore effusa mediante 540
intelligentia agente super potentiam animae rationalis primo, deinde super vir-

516 mens] *om. et corr.* OP 519 et verbum²] *om. A, om. et corr.* B 523 veritatum]
corr. OV *ex* virtutum B 527 quia] quod PR 534 est] *om. A, om. et corr.* P 537 est]
om. AB, om. et corr. V 538 quia] quod PR

537 *Matt.* 21,11 537–538 *Luc.* 7,16 538–539 *Ioan.* 4,19 539 *Act.* 7,37 540–543
Moses Maimonides, *Dux neutrorum* 2.37 (ed. Parisiis, f. 63^v)

tutem imaginativam; et iste est finis gradus hominis et finis perfectionis quae inveniri potest in hac specie”. Sed constat: Christus erat perfectissimus in hac specie, ergo fuit propheta.

545 4. Item, idem: “Contingit quandoque, quod splendor Dei effunditur super virtutem rationalem et nihil ex eo super imaginativam, et hoc propter parvitatem largitatis effusae vel propter defectum naturalem in virtute imaginativa: et hi sunt sapientes. Si vero fuerit splendor sufficiens utrique et imaginativa perfecta, tales dicuntur prophetae. Si vero super imaginativam tantum splendor effunditur
550 propter defectum rationalis in natura vel propter defectum exercitii in scientiis, tales sunt rectores civitatum, inventores legum”. Ergo cum imaginativa Christi fuerit perfectissima et irradiatio divini splendoris abundissima, fuit propheta.

5. Item, *Deut.* 18: “Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui”. *Glossa* ibi: “Licet historialiter de prophetis aliis accipi posset, qui post
555 Moysen repleti sunt Spiritu Dei, melius tamen de domino prophetarum accipitur, de quo turbae dixerunt: ‘Hic est propheta, qui venturus est in mundum’ (*Ioan.* 6)”.

1.c Contra. Averroes *De somno et vigilia*: “Virtutes interiores sunt perfectiores apud quietem virtutum exteriorum; et ideo multi faciunt quiescere sensus exteriores, ut melius cogitent. Et ideo prophetia in dispositione simili venit epilepsiae;
560 istae enim virtutes interiores, quando movebuntur forti motu, contrahent virtutes exteriores adeo quod forte accidet ex hoc syncopis”. Sed nec simile aliquid apoplexiae neque syncopis contigit umquam Christo, ergo non fuit propheta.

2.c Item, angeli vel beati in caelo non sunt prophetae, licet sciant et denuntient quandoque futura. Sed quoad cognitionem Christus habuit animam secundum
565 statum caeli, ut patet ex Magistro dist. 16 cap. ultimo, ergo non fuit propheta.

[SOLUTIO]

Responsio. ‘Propheta’ dicitur communiter et proprie. Proprie enim propheta secundum philosophos fuit qui habuit prae ceteris meliora naturalia intellectivae et imaginativae cum splendore divino illustrante, vel secundum nos cui Deus, sive bono sive malo, ostendit secreta sua ad annuntiandum ita tamen quod licet
570 inter homines sit status altus in mundo, tamen est inferior statu in caelo; est enim admixtus alicui ignorantiae. Communiter autem dicitur propheta omnis qui futura praedicat ex sibi collata a Deo sapientia. Primo modo non est Christus nec fuit propheta, secundo tamen modo extenso nomine potest dici propheta.

552 abundissima] abundantissima O, abundantissima corr. BP; abundatissima A 560 contrahent] conturbet A; conturbant corr. ex conturbent B 561 accidet] corr. C ex accidit A
562 contigit] corr. CP ex contingit AB

545–551 Moses Maimonides, *Dux neutrorum* 2.38 (ed. Paris 1520, f. 64v) 553–554 *Deut.* 18,18 554–556 *Glossa ordin.* in *Deut.* 18,18 (ed. princeps, 1:398a) 556 *Ioan.* 6,14
557–561 Averroes, *De divinatione per somnum* (ed. Iunt., 6.2:36A–B) 565 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 16.2 (ed. Grottaferrata, 2:105)

[AD ARGUMENTA]

Igitur primas rationes concedo dicto ‘propheta’ communiter. Tamen ad primam quae est per definitionem, dico quod ‘revelatio’ vel ‘inspiratio’ important 575
quandam praesentem vel praecedentem ignorantiam et non plenam limpидitatem
nec omnium simul cognitionem. Et ideo nec Deo nec Christo nec beatis in caelo
convenit.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Ad illud Averrois dico quod non omnibus prophetis haec contingunt. Cum
enim – ut dicit Rabanus lib. 2 cap. 5 – “septem sint genera prophetiae” (primum 580
est extasis quae habet aliquam assimulationem cum epilepsia), sunt et ceterae
sex.

Ad ultimum iam patet.

[QUAESTIO DE EXTASI]

Item quaeritur an extasis vel visiones extaticae contigerint Christo sicut Paulo
in raptu. 585

Et videtur quod sic quia summum quod potest intellectiva animae, est com-
prehendere deitatem. Ergo non potest simul apprehendere deitatem et intendere
regimini corporis. Ergo cum apprehendit deitatem, subtrahit se anima a regimine
corporis, quod est raptus et extasis.

Responsio. Tam potens fuit anima Christi quod simul potuit et deitatem limpi- 590
de contemplari et corpus administrare, sicut et beatis erit in resurrectione et nunc
Christo in caelo. Et haec potentia non fuit in Paulo nec in aliis in hoc mundo.

Et ad rationem dico quod summum, quod potest intelligere, est Deus. Potest
tamen, dum apprehensiva Deo intendit, motiva administrationi corporis intende-
re, sicut anima eius Deo fruebatur et in cruce anxiae torquebatur, nec absorbit 595
fruitio sensum doloris, ut faceret in Paulo et aliis. Ratio enim quare motiva in
nobis impedit apprehensivam et e converso, est quia motiva regitur per aliquam
apprehensionem, id est per aliquid quod est in apprehensiva; et quanto appre-
hensiva intendit illi apprehenso, minus potest ad aliud apprehendendum. Sed in
angelis est potentia ad apprehendendum omnia simul, et ideo non impeditur mo- 600
tiva eorum per contemplationem nec e converso. Similiter in Christo, et potest
angelus sicut et Christus apprehendere deitatem et in ea omnia cognitione matu-

580 sint] *corr.* V ex sunt APR 587 ergo ... deitatem²] *om.* (hom.) A, *om.* (hom.) et *corr.* O
588–589 ergo ... corporis] *om.* (hom.) A, *om.* (hom.) et *corr.* C 598–599 et ... appre-
hensiva] *om.* (hom.) A, *om.* (hom.) et *corr.* O 599 apprehenso] *corr.* ex apprehensio BO;
apprehendendo A || minus] unus OR 601–603 eorum ... matutina] *om.* (hom.?) AB,
om. (hom.?) et *corr.* V

580 Rabanus, *De universo* 3.2 (PL 111, 71B) 584–585 II Cor. 12,2

tina et simul cum hoc omnia cognitione vespertina; nec propter hoc potest plus
intelligere quam Deum, quia Deus et creatura non sunt aliquid maius Deo sicut
605 nec linea et punctus aliquid maius linea.

[UTRUM CHRISTUS POTUERIT SOMNIARE]

Sed tertium genus prophetiae secundum Rabanum est somnium, quomodo
Iacob vidit scalam et angelos ascendentes et descendentes. Quaeritur an Christus
potuit somniare.

Et videtur quod non quia secundum Augustinum *Super Genesim ad litteram*
610 tunc est somnium, cum inter species receptas per sensus particulares et reservatas
et veras res cuius sunt species, non discernitur. Et ita patet quod somnium est
cum deceptione et ideo cum aliqua ignorantia quae non potuit esse in Christo.
Ergo non potuit somniare semper inter speciem et rem discernens.

Responsio. Bene videtur mihi quod non potuit somniare ita ut ratio limpidis-
615 sime illustrata non discerneret. Potuit tamen forte vel ratio inferior vel sensus
communis non discernere, et tunc quoad hoc esset somnium, sicut videns ba-
culum secundum unam medietatem in aqua secundum aliam extra, oculo eius
repraesentaretur fractus, tamen rationi eius non. De hoc autem supra dictum est,
sed non in ratione prophetiae.

[UTRUM CHRISTUS PROFECERIT IN COGNITIONE]

Consequenter quaeritur an aliquo modo saltem secundum aliquem modum
620 cognoscendi profecerit.

¹ Et videtur quod sic ex *Evangelio Luc.* 2: "Iesus proficiebat sapientia aetate et
gratia apud Deum et homines". Sicut ergo absolute profecit aetate in corpore,
sic scientia in aspectu et gratia in affectu.

625 ² Item, Ambrosius in lib. 3 *De Spiritu Sancto* (et ponitur supra dist. 13 cap.
ALIBI) arguit contra eos qui posuerunt, quod in Christo non fuit nisi caro et deitas
loco animae, sic: Iesus proficiebat sapientia, constat non secundum corpus quia
non est capax sapientiae, nec secundum deitatem quae non est capax profectus,
ergo praeter haec habuit naturam tertiam secundum quam profecit sapientia.

630 ³ Item, Averroes *De sensu et sensato*: "Cum in posteriori cerebri dominatur
siccitas, bene retinet, cum humiditas, male. Et ideo bonitas memoriae attribuitur

605 et] *corr.* ex nec BV || punctus] pectus? CRV 622 et¹] *corr.* B ex ut P

606 Cf. *ibid.* 607 Cf. *Gen.* 28,12 609–611 Cf. *Aug.*, *De Gen. ad litt.* 12.2 (CSEL 28.1, 380) 618 Cf. *supra* resp. ad q. 8 de cognitione per sensus particulares 622–623 *Luc.* 2,52
625 *Ambr.*, *De incarn. dom. sacr.* 7.71–76 (CSEL 79, 260–63) 625–626 *Petr. Lomb.*,
3 *Sent.* 13.6 (ed. Grottaferrata, 2:86–87) 630–634 *Averroes*, *In De mem. et rem.*, cap. 4
(ed. Iunt., 6.2:23B–E)

iuuenibus et obliuio accidit pueris et senibus, pueris propter humiditatem naturalem, senibus propter accidentalem, cum acciderit; sed quia senes naturaliter sunt sicci, sunt bonae memoriae”. Ergo cum Christus a pueritia ad iuuentutem profecerit, sicut dicitur *Luc. 2* “proficiebat aetate”, profecit in eo vis memorativa, et per consequens defecit in eo velocitas apprehensionis, quae deficit illis quorum cerebrum est siccum, quia siccum – quia durum – difficile recipit, sed bene retinet impressiones. 635

4. Item, ut videtur, sicut concupiscentia in carne est causa peccati in affectu, sic passibilitas carnis minus limpidae cognitionis in aspectu, quia corpus, quod corrumpitur, aggravat animam. Ergo saltem glorificatus in carne nunc limpidius novit quam cum esset in carne mortali. 640

5. Item, in paradiso profecisset secundum unam opinionem homo natus sicut aetate sic scientia, ut patet lib. 2 dist. 20 cap. ET CUM DE HUMANO. Sed Christus accepit nostram naturam secundum statum inferiorem quam sit status paradisi, ergo multo magis profecit scientia sicut aetate. 645

6. Item, angeli in caelo secundum Hieronymum et Bernardum et multos auctores profecerunt in scientia, quia multi eorum ignoraverunt mysterium incarnationis antequam fieret. Ergo cum Christus assumpserit potius statum mundi quam caeli, assumpsit multo fortius profectum in scientia. 650

7. Item, Aristoteles: “Deficiente sensu necesse est scientiam deficere quae est secundum illum sensum”. Ergo proficiente sensu necesse fuit et scientiam proficere. Sed constat: In Christo sensus profecit quia sensuum organa, ergo et ipse profecit in scientia.

8. Item, Damascenus: “Passiones hominis assumpsit. Totum enim hominem et omnia quae hominis sunt assumpsit praeter peccatum”. Item idem: “Aimus eundem habere omnia quaecumque Pater praeter ingenerationem, et omnia quaecumque Adam excepto solo peccato”. Ergo cum talis profectus sit naturalis homini et non sit peccatum, ipsum assumpsit. 655

9. Item, secundum Augustinum *Super Genesim ad litteram* triplex est visio, corporalis, spiritualis vel imaginaria et intellectualis. Et summum corporalis est 660

632 iuuenibus] *corr.* V ex viventibus BR 636 illis] in *praem.* P, *praem. corr.* C 637 quia siccum] *om.* ABP, *om. et corr.* OV; quod siccum R; siccum *praem. corr. marg.* V ante durum 643 profecisset] proficisset AR, proficisset *corr. ex* proficiscet P; perfecisset B 644 ut] *om.* A, *om. et corr.* P || cap.] secundo *add.* AB, *add. et corr.* V 648 mysterium] ministerium AR 650 assumpsit] assupsit BO || profectum] perfectum AR; perfectionem B 652 proficiente] perficiente A; deficiente B, deficiente *corr. ex om.* P

635 *Luc. 2,52* 644 Cf. Petr. Lomb., 2 *Sent.* 20.5.1 (ed. Grottaferrata 1:431) 647–649 Cf. ibid. 11.2.3 (382) et *Glossa ordin.* in Is. 63,1 (ed. princeps, 3:91a); cf. Bern., *De baptismo* 5.18 (ed. Cist., 7:198) 651–652 Arist., *Anal. post.* 1.18 (81a 38–40); *Auctoritates Aristotelis*, n. 70 (ed. Hamesse, 317) 655–656 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 64.1 (ed. Buytaert, 259) 656–658 Ibid. cap. 57 (ed. Buytaert, 212–13) 660–661 Cf. Aug., *De Gen. ad litt.* 12.6–7 (CSEL 28.1, 386–89)

videre caelum, summum imaginariae est apprehendere revelationes angelicas et intellectivae summum comprehendere Deum. Sed constat: Christus omnes has visiones habuit. Ergo sicut profecit corporalis visio nunc videndo terram, nunc
 665 videndo caelum, sic imaginaria nunc videndo species relictas a sensibus particularibus, nunc revelationes angelicas, et intellectualis nunc videndo virtutes in mente, nunc Deum.

¹⁰. Item, in somno secundum naturam ligantur virtutes apprehensivae. Averroes *De somno et vigilia*: “Somnus est sensus in potentia”. Idem: “Somnus est ligamentum virtutum et confirmatio earum”. Ergo cognitio sensitiva profecit quia
 670 mutabatur de somno in vigiliam, et similiter aliae apprehensivae interiores quae ligantur in somno. Et insuper propter fatigationem sensuum indiguit somno, et per somnum reparabatur sensus et per consequens cognitio sensitiva et aliae apprehensivae a sensu dependentes.

¹¹. Item, vespertina cognitio, cum sit cognitio rei in seipsa, hac non cognoscitur res, nisi quae est vel fuit; talis enim cognitionis res sunt causae. Ergo cum
 675 sic cognoverit Christus creaturas, profecit et visus in videndo quae ante non vidit, et intellectus apprehendendo rem cognitione vespertina quam prius sic non apprehendit.

¹². Item, sensus et intellectus mutuo se impediunt. Gregorius in *Moralibus* (et est Glossa *Gen.* 2): “Culmen contemplationis non attingimus, si non ab exterioris curae oppressione cessemus, nec nos ipsos intuemur”. Infra: “Qui ad interiora intuenda rapitur, a rebus visibilibus oculos claudit”.

¹³. Item, vidit limpidius visione corporali sine speculo quam mediante speculo; hoc enim necessarium secundum naturam, ut patet ex *Perspectiva*. Et ideo – ut
 685 dicitur – homo videns rem per speculum citius obliviscitur quam videns directe. Et ideo *Iac.* 1: “Consideranti vultum nativitatis suae in speculo; abiit enim et statim oblitus est qualis fuit”. Quia ergo per radium reflexum fit debilior impressio quam per rectum, profecit Christus secundum cognitionem sensitivam et etiam
 690 memorativam, si aliquando vidit per speculum, vel potuit proficere.

¹⁴. Item, Averroes *De senso et sensato*: “Sunt ordines: Primus corporalis magni corticis, ut forma sensibilis extra animam, scilicet in medio vel organo; secundus esse in sensu communi et est primus spiritualium; tertius in imaginatione magis spiritualis; quartus in distinctiva; quintus in rememorativa et est magis spiritualis,
 695 recipit enim medullam eius, quod distinguunt tres virtutes a cortice”. Ergo cum

676 enim] *om.* AB, *om. et corr.* P 680 et¹] *corr.* V ex est B 693 esse] *lac.* O; est A, est *corr.* PV 694 rememorativa] memorativa AP; remorativa B

668–669 Averroes, *In De somno et vigilia* (ed. Iunt., 6.2:31M) 669–670 Ibid. (32G); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 72 (ed. Hamesse, 201) 682–683 Greg. Magnus, *Moralia* 30.16.54 (CCL 143B, 1528); cf. *Glossa ordin.* in *Gen.* 2,21 (ed. princeps, 1:25a) 684–685 Cf. Alhacen, *De aspectibus* 4.2.4–5 (ed. Risner, 103–4) 687–688 *Iac.* 1,23–24 691–695 Averroes, *In de mem. et rem.*, cap. 4 (ed. Iunt., 6.2:22A–B)

melius cognoscatur res, cum ablato cortice videtur nuda, quam sub cortice tecta, saltem hoc modo profecit cognitio Christi.

[SOLUTIO]

Responsio. Intellectiva animae Christi secundum quod cognovit omnia in Verbo id est secundum matutinam cognitionem, numquam profecit quia ab instanti suae conceptionis omnia novit et ita limpide sicut nunc in caelo. Nec audeo etiam dicere quod cognitio eius intellectiva, quae dicitur vespertina, profecerit. Sed de apprehensivis inferioribus quae pertinent ad brutalem animam et quas habuit communes cum brutis, quae potius in nobis cum carne quam cum anima computantur – sic enim dicitur quod caro concupiscit adversus spiritum –, non video quin dici possit profecisse. Sed nulla talis cognitio dicitur sapientia, sed nec proprie scientia, quia non est in rationali, sed in brutali.

[AD ARGUMENTA]

Dico ergo ad primum: Secundum expositores dicitur profecisse in sapientia secundum quod profecit aetate, non vere, sed secundum humanum iudicium quod, secundum quod crevit aetate, manifestavit magis et magis suam sapientiam, sicut dicitur quod “de die iudicii nemo scit”, neque Filius, quia non ostendit se scire hoc instruendo. Ergo profecit in sapientia, id est pro modo proficientis se habuit vel profecit nobis sapientia docendo, sicut in se profecit aetate.

Ad secundum. Si ‘sapientia’ accipiatur omnis cognitio etiam brutalis animae, ut etiam communiter dicitur de brutis quibusdam quod sunt aliis sapientiora – *Gen. 3* glossa Augustini: “Apes vel formicas dicimus sapientes” –, secundum hoc tenebit ratio Ambrosii contra haereticum. Licet enim per hoc non probaverit eum habere animam rationalem, tamen probavit eum habere animam aliquam. Vel Christus, quod a principio novit in Deo, postea novit per sensum, secundum quod crevit aetate; et ita suus intellectus, licet non limpidius, tamen numerosius novit rem illam. Et ita profecit quodammodo intellectiva sicut tu, cum audis a credibilibus quae oculo vidisti, iam multiplicius novisti, non limpidius.

Ad tertium. Nescio hanc rationem negare, secundum quod loquitur de memorativa animae brutalis in Christo, nisi forte miraculose et opere supra naturam consimilis dispositionis et optimae fuerit cerebrum Christi in pueritia et in iuventute.

Ad quartum. Passibilitas carnis Christi non impedivit intellectivam animae Christi propter multam huius animae excellentiam. Quantum enim debuit impe-

699 id est] scilicet CP 700 conceptionis] *corr. ex* profectionis V; *corr. ex* professionis R
724 fuerit] fuit AC 726 passibilitas] possibilitas ACPRV; *txt.* BO

710 *Matt. 24,36* 715 *Aug., De Gen. ad litt. 11.2.4* (CSEL 28.1, 336); *Glossa ordin.* in *Gen. 3,1* (ed. princeps, 1:25b)

diri per carnis passibilitatem eius intellectiva, tantum et multo amplius contulit ei divinitas cui uniebatur fortiori unione quam cum carne.

730 Ad quintum et sextum dico quod – sicut supra dixit Magister – de quolibet statu accepit aliquid, sed cognitionem intellectivam accepit secundum statum caeli.

Ad septimum. Si notitia alicuius rei haberetur non nisi per sensum, verum est quod dicit Aristoteles. Si vero et sic et aliter, ut in Christo qui novit omnia etiam
735 in Deo, tunc non est verum.

Ad octavum. Intellige per ‘peccatum’ non tantum culpam, sed etiam ignorantiam quae est sequela quasi propinquissima peccati et frequenter ipsa dicitur peccatum, ut cum dicitur peccatum, aliud est ignorantiae, aliud est infirmitatis, aliud malitiae.

740 Ad nonum. Talem profectum nondum vidi – quare negarem in Christo –, qui non est profectus in limpitudine cognoscendi, quia praeter hunc modum cognitionis novit omnia in Verbo limpissime.

Ad decimum patet similiter. Tamen credo quod in dormiendo sua intellectiva non fuit ligata vel in aliquo impedita quoad cognitionem omnium in Deo.

745 Ad undecimum. Secundum Augustinum – ut videtur – anima secum attulit artes et ipsam addiscere non est nisi attendere his quae in ea sunt scripta a principio suae creationis. Et per hoc proficit haec vespertina cognitio quod intendit non in rem extra, sed in seipsa. Et ideo non proficit cognitio vespertina angelorum, forte sic nec anima Christi secundum hanc, quia angeli praeter cognitionem
750 matutinam vident omnia scripta in suis mentibus, sic et anima Christi a principio suae conceptionis.

Ad duodecimum. Tam excellenter virtuosa fuit animae Christi intellectiva, quod nullo modo impediatur per sensus nec in somno nec in vigilia, sicut nec in caelo impediatur aliqua intellectiva per usum sensuum.

755 Ad decimum tertium. Non video sine miraculo quin verum fuerit in Christo quoad memoriam suae brutalis et sensitivam, nisi forte quis poneret quod in Christo a sua intellectiva fieret impressio in memorativa brutali sua sicut in nobis a sensu, scilicet a superiori sicut in nobis ab inferiori, ut ponunt aliqui, quod erit in nobis post iudicium in patria.

760 Ad decimum quartum. Fateor, melius et limpidius novimus rem nudam et spoliata quam corticibus tectam, et sic forte brutalis anima Christi, sed non

728 passibilitatem] possibilitatem *codd.*; *txt. corr.* 740 nonum] *corr. ex octavum* BC ||
profectum] perfectum BOR 741 profectus] perfectus AB 745 ut] *om.* AB, *om. et*
corr. V 746 addiscere] addisce R; adducere AB

730 Cf. Petr. Lomb., 2 *Sent.* 25.6 (ed. Grottaferrata, 1:464–65) et 3 *Sent.* 16.2 (ed. Grottaferrata, 2:105) 745–747 Cf. Aug., *De quant. an.* 20.34 (CSEL 89, 173–74) 758–759 Cf. e.g. Guil. Altis., *Summa aurea* 4.18.3.3.2.i (ed. Grottaferrata, 4:504)

intellectualis, quia nude et aperte novit omnia in seipsa cognitione vespertina et in Deo matutina.

Plura hic dixi sine praeiudicio maiorum nihil dubiorum asserere volens.

¹ GRATIAE PLENITUDINEM RECEPISSE, *Ioan.* 1: “Vidimus gloriam eius gloriam quasi unigeniti a Patre plenum gratiae”; *Col.* 2: “In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi”. NON AD MENSURAM, *Ioan.* 3: “Non enim ad mensuram dat Deus Spiritum”. PLENITUDO DIVINITATIS etc. *Col.* 2.

² QUIA ILLE EST CAPUT, *Col.* 1: “Ipse est caput corporis ecclesiae”; *Eph.* 4: “In caritate crescimus in illo per omnia qui est caput Christus”. CUM DE ILLIUS PLENITUDINE, *Ioan.* 1: “De cuius plenitudine omnes accepimus”.

³ PUER ERGO ILLE PLENUS etc. *Luc.* 1: “Puer crescebat et confortabatur plenus sapientia et gratia Dei erat in illo”; UNDE IEREMIAS cap. 31.

⁴ HUIC VIDETUR, capitulum.

IESUS PROFICIEBAT, *Luc.* 2.

⁵ SPIRITU SAPIENTIAE, *Is.* 11: “Requiescet super eum spiritus Domini spiritus sapientiae” etc.

⁶ ALIBI TAMEN, capitulum.

SED NON SENSU CARNIS FUT INFLATUS, *Col.* 2: “Ambulans frustra inflatus sensu carnis suae”. Sensus carnis dici potest vel sapientia mundi, quae inflat (*I Cor.* 8: “Scientia inflat”); quam habuit Christus, sed non inde inflatus fuit, id est superbus. Vel sensus carnis dici potest id quod dicitur prudentia carnis – *Rom.* 8: “Prudentia carnis mors est” et, ut dicit *Glossa*, “haec est cum studiosus implet, quae carnis sunt, appetendo bona temporalia et fugiendo mala et cum naturas rerum tantum sequitur”, quod est grave peccatum. Haec, ut aestimo, est illa quam praedicant reprobi *Sap.* 2: “Venite, fruamur bonis, quae sunt, et utamur creatura tamquam in iuventute celeriter vino pretioso et unguentis nos impleamus, non praetereat nos flos temporis”. Malus praedicator multos tamen habet auditores et imitatores ad unguem implentes quod praedicatur. Hac sapientia caruit Christus, ut patet. ANIMAM DIXIT TURBATAM, *Ioan.* 12: “Nunc anima

768 divinitatis] deitatis ABPV 773 etc. *Luc.* 1] *corr.* V ex et cum in primo B; et in primo A
775 huic] hinc OP 779 capitulum] tertium add. CP 782 I Cor.] Cor. ABR 788 crea-
tura] rep. BR, rep. et corr. V || nos] om. BRV 789 tamen] om. A, om. et corr. P

765–766 *Ioan.* 1,14 766–767 *Col.* 2,3 767–768 *Ioan.* 3,34 768–769 *Col.* 2,9
770 *Col.* 1,18 770–771 *Eph.* 4,15 772 *Ioan.* 1,16 773–774 *Luc.* 2,40; cf. *Luc.* 1,80
774 *Ier.* 31,22 776 *Luc.* 2,52 777–778 *Is.* 11,2 780–781 *Col.* 2,18 782 *I Cor.* 8,1
784 *Rom.* 8,6 784–786 *Glossa interlin.* in *Rom.* 8,5–6 (ed. princeps 4:290a) 787–789
Sap. 2,6–7 791–792 *Ioan.* 12,27

mea turbata est”; ESURIVIT, *Matt.* 4; ET ROGAVIT, quod ab eo calix transferretur – *Luc.* 22: “Pater si vis transfer calicem hunc a me”. NON MUTATUR, *Malach.* 3: “Ego Dominus et non mutor”; NEC ALTITUDO SAPIENTIAE, 795 *Rom.* 11: “O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei”; IMPLERI, id est perducere ad plenum et perfectum. QUI UT OMNIA IMPLERET, id est scripturam vel legem – *Matt.* 5: “Non veni solvere legem aut prophetas sed adimplere”; vel OMNIA, id est genera omnium in homine assumpto vel complere universitatem creaturarum – *Eph.* 4: “Qui descendit ipse est et qui ascendit super omnes caelos 800 ut adimpleret omnia”; vel OMNIA, id est omnes donis Spiritus Sancti, quod fecit post ascensionem – *Act.* 2: “Repleti sunt omnes Spiritu Sancto”. DIXIT ISAIAS cap. 7; FUTURA ET OCCULTA etc. *Hebr.* 4: “Omnia nuda et aperta sunt oculis eius”; EXPERS AUTEM etc. *Prov.* 22: “Stultitia colligata est in corde pueri”; PER HUMANAM etc. *Sap.* 9: “Homo infirmus et exigui temporis et minor ad 805 intellectum”. CRUCIFIXUS EST EX INFIRMITATE, II *Cor.* 13. NON EST DIVISUS CHRISTUS ... QUONIAM ANIMAM RATIONABILEM, id est cum discernimus susipientem et susceptum.

7 HAEC VERBA AMBROSII, capitulum.

800 QUAE EX PARTE HOMINIS IGNORANTIAM, in hoc quod docet duplicem in Christo sapientiam, creatam et incretam; ERRANDI FOMITEM etc. in hoc, quod dicere videtur, quod humanitas eius profecit in sapientia.

815 8 QUAE IN QUANTUM DEUS EST, VEL IN QUANTUM NATURA DIVINA EST, SAPIENS etc. Genitus est ens distinctus qui est ab alio per generationem, et ideo ingenitum potest dici per privationem primae conditionis et per consequens aliarum omnium, et sic convenit essentiae divinae et sapientiae illi communi 815 tribus, de qua hic loquitur; vel potest negare medium et per consequens tertium, et sic convenit Patri, vel tantum tertium, et sic convenit Spiritui Sancto.

9 SED EX QUA CAUSA, capitulum.

820 SENSUS PROFICIEBAT, supra cap. ALIBI AUTEM. Infra ET QUOD INFANTIA, capitulo eodem adhuc infra ET QUOD MATREM IGNORAVIT, eodem

792–793 transferretur] *corr.* O ex transferretur ABRV 798 complere] compleret AOP, *corr.* ex complere C 799 creaturarum] creaturam BR 800 quod] quae BR 801 omnes] om. AP 804 etc.] om. BV 805 II Cor.] Cor. ABR; I Cor. P 806 quoniam] quia ed. || rationabilem] rationalem ed. et O 808 capitulum] quartum add. CP 818 capitulum] quintum add. P, add. *corr.* C 819 autem] tamen ed.

792 *Matt.* 4,2 793 *Luc.* 22,42 794 *Malach.* 3,6 795 *Rom.* 11,33 797 *Matt.* 5,17 799–800 *Eph.* 4,10 801 *Act.* 2,4 801–802 Cf. *Is.* 8,4 802–803 *Hebr.* 4,13 803 *Prov.* 22,15 804–805 *Sap.* 9,5 805 II *Cor.* 13,4 819 *Petr. Lomb.*, 3 *Sent.* 13,6 (ed. Grottaferrata, 2:86–87)

capitulo adhuc infra PRAEMISSAE AUCTORITATES, in principio huius distinctionis et est auctoritas Augustini et cap. 2 auctoritas Gregorii.

822 et¹] *om.* CP; 13 A

821–822 Ibid. 13.2 (ed. Grottaferrata, 2:84) 822 Aug., *Epist.* 187.13.40 (CSEL 57, 117)
|| Petr. Lomb., 3 *Sent.* 13.5 (ed. Grottaferrata, 2:85) || Sub nomine Gregorii in *Glossa ordin.* in Luc. 2,52 (ed. princeps, 4:149a–b); revera est Beda, *Homiliae evang.* 1.19 (CCL 122, 139s.)

DISTINCTIO 14

1.1 HIC QUAERI OPUS EST ... Dist. 14.

1.2 QUOD NEC PAREM etc. in intensione vel limpitudine; QUOD NON OMNIA SCIAT, id est nec parem numerositate; CUM IGITUR ANIMA ILLA, ratio prima; ITEM SI ANIMA ILLA, ratio secunda. Hae duae rationes habent unam solutionem ibi QUIBUS RESPONDENTES et cum his simul solvitur auctoritas 5 Psalmi et Cassiodori quae ponuntur cito infra. NEMO NOVIT, I Cor. 2 (haec auctoritas Apostoli solvitur proximo capitulo infra ibi ILLUD VERO APOSTOLI). QUIA SI OMNIA: ratio per impossibile et solvitur proximo capitulo infra AD ID VERO QUOD DICUNT.

1.3 QUIBUS RESPONDENTES, capitulum. 10
OMNIA CAPIT intellectu; OMNI CREATURA, id est singulis et coniunctim omnibus.

1.4 NOS AUTEM SPIRITUM etc. I Cor. 2; CUI SPIRITUS NON EST etc. Ioan. 3.

1.5 IN QUO SUNT OMNES, Col. 2. 15

1.6 OMNIA SCIT, quae Deus scit.

2.1 SI VERO QUAERITUR QUARE DEUS NON DEDERIT EI POTENTIAM FACIENDI OMNIA: Quaestio incidens ex ultima solutione.

[UTRUM ANIMA CHRISTI POSSIT CREARE]

De potentia animae Christi primo quaeritur an possit creare.

1. Et videtur quod sic. Cum sint quattuor in factione alicuius, scilicet faciens 20 et factum et ex quo fit et actio, cum illud, ex quo fit, factum est similiter se habens et faciens et actio, necesse est factum et factum omnino esse similia.

2–3 quod² ... sciat] nec omnia sciat ed. 3 parem] in add. BP 6 I Cor.] Cor. AB
11 coniunctim] corr. BO ex coniunctum VR; om. (spat.) A 17 potentiam] poenitentiam VR
22 factum¹] om. ARV, om. et corr. marg. CO

5 Petr. Lomb., 3 Sent. 14.1.3 (ed. Grottaferrata, 2:90) 6 Cf. ibid. 1.2 (90), et sunt Ps. 138,6 et expositio Cassiodori in h.l. (CCL 98, 1244); ex Glossa Magistri in h.l. (PL 191, 1218B) 11 I Cor. 2,10–11 7–8 Petr. Lomb., 3 Sent. 14.1.4 (ed. Grottaferrata, 2:90) 9 Petr. Lomb., 3 Sent. 14.1.6 (ed. Grottaferrata, 2:91) 13 I Cor. 2,12 14 Ioan. 3,34 15 Col. 2,3 18 Cf. Petr. Lomb., 3 Sent. 14.1.6 (ed. Grottaferrata, 2:91)

Ergo cum creare sit Dei et de nihilo, et in nihilo non est differentia, et Deus est semper similiter se habens et sua actio similiter, quae est sua substantia, necesse est actum et actum esse simillima. Ergo si creat spiritum, non potest
 25 creare corpus, quia tunc actum et actum essent valde dissimilia, ergo corpora, si creantur, hoc erit a creaturis. Sed omnium creaturarum anima Christi est melior, ergo ei contulit vel conferre potuit potestatem creandi. Huic assentire videtur Avicenna in *Metaphysica* sua: “Et vigor medii est, quod idem non est natum
 30 facere nisi idem”.

2. Item, dedit Deus huic animae scientiam omnium, quare non similiter potentiam omnium, cum melior sit scientia quam potentia. *Eccle.* 9: “Dicebam ego meliorem esse sapientiam fortitudine”. Et proinde natura capax omnis scientiae, ut videtur, est capax omnis potentiae.

35 3. Item, cum sciat omnia, habet scientiam creandi; quippe totiens vidit Deum creare, quomodo ignoraret et nesciret creare? Sed scientia ordinata ad actum frustra est in eo, qui non habet potentiam ad actum, et otiosa. Sed nihil in Christo frustra vel otiosum, ergo potest creare.

4. Item, contulit Deus virtutem passivam infinitam creaturis, ut linea est divisibilis in infinitum, et hoc in corporibus, quare non similiter potuit creaturae conferre
 40 virtutem activam infinitam, et hoc in spiritibus?

5. Item, sicut actum excedit actum nobilitate, sic agens agentem. Sed spiritus excedit corpus nobilitate in infinitum quia nobilitas corporis quantum vis multiplicata non erit nisi nobilitas corporis, et ideo semper minor est quam nobilitas
 45 spiritus. Ergo cum Deus agat spiritus, aliquis alius eo in infinitum inferior creabit corpora.

[SOLUTIO]

Responsio. Credo quod solus Deus creat, id est de nihilo aliquid facit, et sicut nulli potest conferre quod sit Deus, ita nec creare.

[AD ARGUMENTA]

Et dico ad primum quod prima ratio tenet in agente naturali, quia talis non
 50 valet nisi unum oppositorum, sed in agente voluntario non tenet, quia talis valet

23 cum] *om.* BR; *om. et add. marg.* V, *praem.* B ante ergo 25 simillima] *corr.* O ex similia P; similia *corr.* C 28 ei] *om.* BR, *om. et corr.* V || vel] et BRV 31–32 potentiam] *om.* A; *corr.* V ex potestatem BR 34 ut] *corr.* ex et V; et *praem. et corr.* B 36 ignoraret] *corr.* B ex ignorare RV; ignoret P 38 frustra] *om.* R, *om. et corr.* B; frustrum V 40 creaturae] *corr.* ex creare BC; *om. et corr.* P 44 est] *om.* C, *om. et corr.* P 47 credo] *om. et corr.* BV 48 nulli] *om. et corr.* V, *om. et corr.* non BR 50 unum] *om. et corr.* BV; unde R

29–30 Locum non inveni in Avicenna; sed cf. Arist., *De gen. et corr.* 2.10 (336a 27–28); *Auctoritates Aristotelis*, n. 43 (ed. Hamesse, 170); cf. etiam *Auctoritates Aristotelis*, n. 134 (ed. Hamesse, 125); Arist., *De gen. et corr.* 4.15 (1021a 11) 32–33 *Eccle.* 9,16 50–51 Cf. Averroes, *In Phys.* 8, t. 8 (ed. Iunt., 4:343H–K)

opposita. Et ideo potest Deus de nihilo eadem actione sua facere et spiritum et corpus.

Ad secundum aestimo quod nulla creatura sit capax potentiae creandi, cum ipsa etiam sit de nihilo, sicut rationes sequentes probabunt. Tamen est capax scientiae omnium, sicut cera est receptiva omnium quae sunt in sigillo, id est re-
cipit omnium similitudines, sed non habet potentiam sigilli in agendo. Auctoritas
autem loquitur de fortitudine corporali, non de potentia quacumque.

Ad tertium patet ex supra determinatis. Non enim habet scientiam practicam creandi, id est talem scientiam de qua possit elici iste actus 'creare', licet habeat eius scientiam speculativam.

Ad quartum. Potentia passiva, cum sit radicata in vilissimo, scilicet in materia, et activa in nobilissimo, scilicet forma, patet quod hoc ignobile et illud nobile. Licet ergo creatura sit capax ignobilitatis, scilicet divisibilitatis in infinitum, quae ratio, ut sit capax tantae nobilitatis, scilicet potentiae creandi?

Ad quintum. Prima est falsa in agente voluntario, licet sit vera in agente naturali. Potest enim agens voluntarius non tantum in nobilius, sed eo ipso, quod potest in nobilius actum, potest et in ignobilius, cum et in corporibus sit vestigium infinitae virtutis agentis, scilicet infiniti numeri et figurae et huiusmodi.

[CONFIRMATIO SOLUTIONIS]

Restat nunc hanc veritatem confirmare, scilicet quod solus Deus potest creare.

Augustinus *De Trinitate* lib. 3: "Non est creator, nisi qui principaliter ista format. Nec quisquam hoc potest nisi ille, penes quem sunt primitus omnium quae sunt mensurae, numeri et pondera; et ipse est unus creator Deus".

Item, idem in eodem: "Non solum malos sed nec bonos angelos fas est putari creatores".

Item. "Virtus definitur per ultimum de potentia", ut dicit Aristoteles. Ergo quorum ultimum de potentia est idem, illa virtute sunt paria. Sed potentiae est ducere de potentia activa in actum, maioris de potentia passiva in actum. Sed ultimum de potentia in Deo est de nihilo in actum, quod est creare. Si ergo et creatura creare posset, aequaretur in virtute Creator creaturae.

51 eadem] ratione et *add.* V, ratione et *add. et corr.* B 55 cera] *om.* BR, *om. et corr.* V
62 forma] in *praem.* OP 67 in nobilius] *corr.* R ex ignobilius A || in²] *om.* CA, *om.*
et corr. P 76 potentiae] *corr.* P ex potentia A 78 et] *om.* P, *om. corr.* B 79 aequa-
retur] aequarentur OP || Creator] et *add.* P, *add. corr.* B || creaturae] *corr.* V ex
creatura ABCPR

58 Cf. supra dist. 13 resp. ad quaestionem an Christus sciat creare mundum 70–72 Aug.,
De Trin. 3.9.18 (CCL 50, 144–45) 73–74 Ibid. 3.8.13 (141); Augustinus habet "putare
creatores" 75 Arist., *De caelo* 1.11 (281a 14–15); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 37 (ed.
Hamesse, 162)

- 80 Item, aequalis potentiae est creare et peccata dimittere. Unde super illud *Ioan.* 14 “et maiora horum faciet”, Augustinus in *Glossa*: “Maius videtur impios iustificare quam iustos creare, quia etsi utrumque est aequalis potentiae, hoc est maioris misericordiae”. Ergo cum solus Deus possit peccata dimittere, ut infra lib. 4 dist. 18 cap. SED QUAERITUR, ergo solus Deus potest creare.
- 85 Item, tanta est virtus agentis, quanta est distantia inter illud quod fit et illud ex quo fit. Sed inter nihil et aliquid est infinita distantia, ergo creare non potest, nisi cuius virtus infinita est. Sed hoc esse non potest nisi in Creatore, cum secundum Aristotelem illi potentissimi motores caelorum sint virtutis finitae; alioquin revolverent caelum subito. Ergo solus Deus creat.
- 90 Item, omne compositum ex ‘quod est’ et ‘quo est’ agit tantum per suum ‘quo est’, et solus Deus, in quo est idem ‘quod est’ et ‘quo est’, agit se toto et ideo potest in totum actum, scilicet in ‘quod est’ et ‘quod est’ rei. Quia ergo creatura omnis tantum agit suo ‘quo est’, et actum per se agenti assimilatur, patet quod non potest in ‘quod est’ substantiae, scilicet in materiam. Ergo solus Deus creat.
- 95 Item, constat ‘Deus creat’ et, ut tu dicis, ‘creatura creat’ – aut ergo univoce, et tunc aliquid est univocum Creatori et creaturae, quod est impossibile; aut aequivoce, et tunc non creat creatura. Non enim inquiri an creatura possit creare quocumque modo ficta significatione, sed in illa significatione qua ‘creare’ dicitur de Deo.
- 100 Item, creatio est actio simplex et impartibilis. Quippe non est medium inter eius extrema, scilicet aliquid et nihil, cum inter haec sit contradictio, quae est oppositio cuius non est medium. Ergo tunc est unum mutatum esse in creatione, ergo est actio impartibilis et simplex. Sed omnis actio creaturae est partibilis, ergo creare nullius creaturae est actio. Minor patet quia omnis actio creaturae est in praedicamento actionis et omnis actio in motu. Quippe idem motus qui
- 105 respectu agentis est actio, respectu patientis est passio.
- Item, creare non habet prius et posterius nec natura nec tempore, ut patet, quia non est medium inter extrema quod altero extremorum sit prius natura et altero posterius natura. Sed omnis actio creaturae habet in se prius et posterius natura saltem, quia non est tota simul natura, cum illa actio sit in praedicamento actionis et ideo habeat genus ‘prius natura’ et differentiam specificam ‘posterius natura’.
- 110 Ergo creare nullius est creaturae.

81 maius] magis BRV 83 Deus] om. AB 86 infinita] corr. ex finita BR; indefinita A
87 virtus] om. et corr. BV || hoc] haec RV 95 Deus] solus praem. et corr. BRV
100–101 quippe ... et] om. R, om. et corr. BV 102 non] om. et corr. BRV 103 sim-
plex] simpliciter BV 104 quia] quod BR 105 in¹] om. R, om. et corr. BV 107 quia]
corr. B ex quod R 111 specificam] om. P

81 *Ioan.* 14,12 81–83 *Glossa ordin.* in *Ioan.* 14,12 (ed. princeps, 4:258b); cf. Aug., *Tract.*
in *Ioan.* 72.3 (CCL 36, 509) 84 Petr. Lomb., 4 *Sent.* 18.4.1 (ed. Grottaferrata, 2:357)
88–89 Cf. Averroes, *De substantia orbis*, cap. 3 (ed. Iunt., 9:9E–I); cf. etiam *Auctoritates*
Aristotelis, n. 25 (ed. Hamesse, 231)

Item, omnis actio creaturae respectu patientis est passio. Ergo praecedit aliquid, in quod agat, quod sit subiectum passionis, quia accidens ut passio non subsistit nisi in subiecto. Ergo cum creare sit ex nihilo et nihilum non sit subiectum passionis, non creat creatura. 115

Item, omnis causa primaria plus influit super causatum quam causa secundaria; ergo haec actio 'creare' et Dei est et creaturae. Ergo cum 'creare' dicat actionem simplicem, non poterit esse duorum eadem numero; non enim est assignare in 'creare', quid sit Dei, quid creaturae, sicut cum dicitur 'sagitta fecit vulnus ustum'. 120

Item, quod minime distat a nihilo est materia, unde ponitur quasi medium inter ens et non ens. *Confessionibus* lib. 12: "Cogitabam quiddam inter formam et nihil, nec formatum nec nihil, informe prope nihil". Infra: "Si dici posset 'nihil aliquid' et 'est et non est', hoc eam dicerem". Ergo si aliqua creatura posset creare, maxime hanc posset. Sed certe minor est distantia inter quamlibet creaturam et materiam quam inter nihil et materiam, ergo posset consequenter facere nobilissimam creaturam. 125

Item, omnis creatura agit per formam et talem quae innititur materiae primae, ergo prius natura est ipsam inniti et fulciri per materiam quam agere. Ergo non potest talis forma per suam actionem in materiam, ne prius natura causetur a posteriori natura. 130

Item, cum omnis actio faciat in aliquo consimile agenti, et forma et materia omnino sunt dissimilia, et compositum non agit nisi tantum per formam, non poterit creatura agere materiam, et ita non poterit creare quia nec illud propinquissimum nihilo efficere. 135

Item, omnis actio creaturae est accidens quia in praedicamento actionis. Sed Aristoteles in 7 *Metaphysicae*: "Substantia praecedit accidens definitione, cognitione, tempore". Ergo nullius substantiae causa est ita, ut de nihilo faciat aut ea mediante fiat substantia, sed tantum illa actio, quae est substantia, scilicet actio Dei. 140

Item, verius est quod est permanens quam successivum. Sed omnis actio creaturae est de successivis et substantia de permanentibus, ergo nullius creaturae actio potest esse in ratione causae respectu substantiae.

Item, potestas creandi est in Deo. Sed non potest hanc suam potentiam creandi dare creaturae, cum sit sua substantia, ergo non potest dare creaturae, ut creet. 145

117 quam] super add. R, add. et corr. B 118 creare] corr. CR ex creaturae ABPV 123 quiddam] corr. BV ex quidem R, forte quidam R 124 prope] corr. P ex proprie OV 125 hoc] haec A?BCO?P?RV; txt. corr. (sec. Augustinum) 126 quamlibet] om. BR; om. et add. corr. post creaturam V 129 innititur] mittitur RV; inittitur B 130 materiam] corr. V ex naturam AR 137 sed] corr. P ex secundum A

123–125 Aug., *Conf.* 12.6.6 (CCL 27, 219) 138–139 Arist., *Metaph.* 7.1 (1028a 32–33); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 159 (ed. Hamesse, 128)

Item, patri, qui de aliquo eduxit nos, debemus duliam (*Ex.* 20: “Honora patrem tuum”). Ergo educenti de nihilo creaturam debetur honor maior in infinitum, ergo latría. Ergo si creatura crearet, creata deberet ei latríam. Contra: Hoc esset
 150 idolatria. Quod si dicas non ei, sed Deo, qui est causa primaria huius creati, contra: Magis debes patri quam avo, similiter creaturae te creanti immediate magis quam Deo.

Item, Seneca in quadam epistola: “Idea est eorum quae natura fiunt exemplar aeternum”. Si ergo creatura creat aliquid, aut non habebit exemplar in mente
 155 divina, et tunc Deus ignorat illud, aut habebit, et tunc, cum idea sit qua res cognoscitur et est, per eam erit non per creaturam. Ad hoc Augustinus *De civitate Dei* lib. 12 in fine: “Si Deus omnium species aeterna intelligentia continebat, quomodo non ipse cuncta condebat? An aliquorum esse artifex nollet, quorum efficiendorum artem ineffabilis eius et ineffabiliter laudabilis mens haberet?”

160 Item, facilius est destruere quam construere. Sed nullam creaturam potest creatura in nihilum redigere, ergo nullam potest de nihilo construere.

Item, posterius natura non potest in prius natura. Augustinus *De civitate Dei* lib. 7: “Semper prior est res quae facit, quam illa quae fit”. Cum ergo omnis creatura posterior sit natura quam materia prima, quia aliquid eius habet in se
 165 et ipsa in omnibus aut eadem est aut simillima, si est penitus prima, ergo nulla creatura potest creare materiam, multo fortius nec alia remotiora a nihilo.

Item, si creatura creat creaturam, cum omnes creaturae aliquid habeant commune univocum saltem generalissimum substantiae, illud commune erit prius natura utroque. Si ergo creatura totam creaturam creat, creat hoc commune in
 170 ea, et ita posterius natura creat prius natura.

Item, in minima atomo sunt figurae infinitae et proinde est vestigium infinitae potentiae, sapientiae et bonitatis in efficiente. Cum nulla creatura sit infinitae bonitatis, potestatis, sapientiae, nulla potest creare vel atomum.

Item, rationes vel similitudines rerum faciendarum in mentibus creatis sunt earum ars et scientia, et ideo qualitas et accidens, et ideo sunt tantum principium
 175 artificialium, non naturalium. Ergo non sunt principium alicuius substantiae naturalis, quia tunc accidens esset principium et causa substantiae.

Item, universale aut nihil est aut posterius est respectu causationis substantiae particularis. Sed tales similitudines rerum in mentibus creatis sunt universales.
 180 Ergo non sunt principia substantiae particularis, sed tantum ideae in mente divina quae sunt substantia divina et singulares, non universales.

147 debemus] *corr.* CV *ex* deus R 148 educenti] *corr.* V *ex* educendi R 149 creata] creatura ABPV 150 creati] causati BV 154 habebit] *corr.* *ex* habuit P; habebat ABR 157 Dei] *om.* BR 164 quia] *corr.* B *ex* quod R 167 habeant] *corr.* B *ex* habent V 172 cum] *ergo add.* CP 178 causationis] creationis AO

147–148 *Ex.* 20,12 153–154 Seneca, *Ad Lucilium epist. moral.* 58.19 (ed. Reynolds, 1:157) 156–159 Aug., *De civ. Dei* 12.27 (CCL 48, 384) 162–163 *Ibid.* 7.9.1 (CCL 47, 193)

[UTRUM ANIMA CHRISTI POSSIT ALIQUAM
SUBSTANTIAM EDUCERE DE POTENTIA AD ACTUM]

Consequenter quaeritur an anima Christi possit aliquam substantiam educere de potentia ad actum.

Et videtur quod hoc non possit causaliter nisi solus Deus, licet creaturae hoc possint occasionaliter, ut agricola fructus producit. Et primo hoc probandum 185 auctoritate, deinde ratione.

Primo sic. *De civitate Dei* lib. 12 cap. 23: “Qua vi divina, quae fieri nescit, sed facere, accepit speciem, cum mundus fieret, rotunditas caeli et rotunditas solis; eadem vi accepit speciem rotunditas oculi et pomi et ceterae figurae naturales, quas videmus in rebus quibusque non extrinsecus adhiberi, sed intima Creatoris 190 potentia, qui dixit: ‘Caelum et terram ego impleo’”. Et infra: “Ipsas omnino naturas non facit nisi summus Deus, cuius occulta potentia cuncta penetrans incontaminabili praesentia facit esse quicquid aliquo modo est”. Quod insuper patet ex Augustino *Super Genesim ad litteram* lib. 9.

Ratione sic. In omni acto non nihil agit Deus. *Ioan.* 15: “Sine me nihil 195 potestis facere”. Ergo si Deus in omni acto est causa et aliqua creatura similiter est causa alicuius acti, constat: Non sunt causae coaequaevae eiusdem Creator et creatura. Ergo vel prima erit Creator et creatura immediata causa vel e converso. Sed constat: Deus est causa prima in omni acto, immo etiam immediatissima; est enim illi potentiae educendae in actum intimior quam ipsa sibi et ideo quam 200 aliqua creatura ei. Ergo creatura est nulla causa quia nec prima nec proxima, sed tantum occasio sicut agricola frugum. Et hanc rationem tangit Augustinus in dicta auctoritate ubi facit mentionem de intimitate.

Item, ratio seminalis vel potentia activa concreata ipsi materiae et ei indita non est nisi aliquid formae et forma incompleta, et cum educitur in actum fit forma 205 completa. Et ideo quoddam genus augmenti est ibi, scilicet per multiplicationem. Sed omnis augmentatio Dei solius est opus. I *Cor.* 3: “Neque qui plantat neque qui rigat est aliquid, sed qui incrementum dat, Deus”, igitur neceductio de potentia in actum.

Item, compositius simpliciori non potest omnino in toto praesens esse et ip- 210 sum subingredi, sed potius e converso. Igitur cum, quod tu ponis, educens sit

183 ad] in ABP 184 hoc¹] haec V; *om. et corr.* haec P 187 qua vi] *corr.* ex quia in P, qua in A 188–189 caeli ... rotunditas] *om. (hom.) R, om. (hom.) et corr.* BV 188 caeli ... rotunditas²] *om. (hom.) A, om. (hom.) et corr.* V 198 et] vel BRV 204 concreata] *corr.* V ex communicata BR 207 I Cor.] Cor. AB || plantat] planta BR 211 cum] *om. R, om. et corr.* BV

187–193 Aug., *De civ. Dei* 12.26 (CCL 48, 383) 191 *Ier.* 23,24 194 Aug., *De Gen. ad litt.* 9.15.26–27 (CSEL 28.1, 286–88); cf. *ibid.* 8.20.39 (258–59), 23.44 (262), 26.48 (265) 195–196 *Ioan.* 15,5 202–203 Cf. supra auct. sumpta ex Aug., *De civ. Dei* 12.25 (CCL 48, 383) 207–208 I *Cor.* 3,7

compositum ex materia et forma, eius materiam non deserit, ut subintret et fiat praesens illi toti potentiae educendae in actum. Patet ergo quod non potest toti potentiae esse praesens, et ideo nec educit totam, et quia simplex est nec aliquid.
 215 Insuper forma agentis est completa et ideo compositior illa educenda, ergo eam non ingreditur nisi Deus.

Item, ponitur a multis quod una est prima forma, quae tamquam unitas replicata facit omnes species formarum. Sed sive hoc sit verum sive falsum, istud videtur quod in eodem ratio est seminalis vel potentia activa. Per quam replicationem sicut unitatis fit forma tota, et actus sicut unitas fit binarius. Aut enim
 220 forma completa est illa unitas replicata aut illa unitas et alia addita, et tunc aliud est omnino potentia et actus, et non est idem, sed aliud, cum est potentia et cum actu, quod negat Aristoteles in *Metaphysica*. Et tunc etiam habeo propositum, quodcumque horum sit, quia si actus est illa ratio seminalis replicata, patet quod
 225 eiusdem virtutis est posse illam semel et eandem iterum, igitur solius Dei utrumque quia ratio seminalis a solo Deo est. Si secundum, tunc multo fortius, quia tunc complementum formae est omnino de nihilo et a datore.

Item, cum potentia sive incompleta forma sit tantum a Deo, id est ratio seminalis, quaero de actu, scilicet de complemento formae, an sit tantum a Deo – et
 230 hoc volui – vel tantum a creatura educente vel et ab ea et a Deo. Si tantum a creatura, ergo cum dicat Aristoteles in *Metaphysica* quod actus sit melior quam potentia, dabis causae agenti primae actum peius et creaturae quod est melius, cum e converso potius sit faciendum, cum et quod potest quod melius, frequenter possit quod peius, et non e converso. Si ab utroque, igitur, cum sint causae
 235 coaequae illius actus vel complementi formae, erit creatura vel prima causa, quod falsum est, vel immediatior causa quam Deus, quod falsum est.

Item, actio creaturae non agit quia idem non praedicatur de se denominative nec genus denominative praedicatur de aliquo suorum inferiorum; non enim dicitur ‘color est quale’ vel ‘albedo colorata’. Igitur quia agitur actio creaturae et non
 240 agit, est ultimum actum creaturae, ergo per suam actionem creatura non agit substantiam. Damascenus cap. 59: “Actio agitur magis quam agit, quemadmodum ait divinus Gregorius in sermone De Spiritu Sancto: ‘Si actio est, manifestum quod agetur et non aget, et simul cum acta fuerit quiescet’”.

212 eius] cuius P, corr. C; forma add. corr. P, add. corr. marg. C 218 sive²] vel O; et R; et add. et corr. sive B; et add. et corr. marg. sive V 220 fit¹] sit AOR; sit corr. ex est P 225 igitur] corr. V ex iterum R || Dei] est add. BP 226 seminalis] replicata patet add. et corr. AO 230 et¹] om. BPRV; etiam A 232 dabis] dabit AP 234 possit] posset BR || cum] non add. CP 237 quia] corr. B ex quod R || non²] om. et corr. RV 241 Damascenus] dicamus RV

223 Cf. Arist., *Metaph.* 8.6 (1045b 19–23) 231–232 Cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 230 (ed. Hamesse, 134); Arist., *Metaph.* 8.9 (1051a 13–15) 238–239 Cf. Arist., *Cat.* 1 (1a 12–15) 241–243 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 59.3 (ed. Buytaert, 229); cf. Gregorius, *De Spiritu Sancto* orat. 31.6 (PG 36, 140A)

Similiter per rationes dictas de creatione. Quia enim actio creaturae est acci-
dens et in praedicamento actionis, non potest esse prius vel causa substantiae. 245

Item, quia est successivum et substantia permanens.

Item, est commune aliquid ut generalissimum substantiae utrique. Si igitur
illud generalissimum educeret in actum, educeret illud quod est prius se natura,
quod non potest. Quia si illam ignobilem formam non potest educere in actum,
tunc nec nobiliorem, scilicet non aliquam aliam. 250

Item, tunc ignis ignem non educit in actum, quia non potest in communem
sibi et alteri formam, cum sit illa prior natura.

Item, Augustinus *Super Genesim ad litteram* lib. 9: “Creare naturam tam
nullus angelus potest quam nec seipsum”, eadem ratione nec educere de potentia
in actum. Et si angelus non potest, nec viliores creaturae. 255

Item, voluntas quae differt a natura, est principium tantum artificialium non
naturalium, ergo nullius substantiae. Sed omnis voluntas praeter voluntatem Dei
est talis, ergo nulla est principium alicuius naturae et ideo nec substantiae.

Item, similitudines rerum in quacumque mente creata sunt universales. Sed
universale aut nihil est aut posterius est ad causandum individuum substantiae; 260
ergo nullius individuae substantiae est causa.

Item, ratio seminalis est minimum formae et per quandam multiplicationem
eiusdem nullo addito fit completa forma. Sed prima multiplicatio est duplicatio,
et patet quod, quantum id modicum formae excedit nihil, tanto duplum eius
excedit ipsum, ut sit quasi arithmetica proportio inter nihil, modicum formae et 265
duplum eius. Ergo eiusdem vel aequalis virtutis erit de nihilo condere minimum
formae et de minimo formae nullo addito duplum eiusdem. Sed primum non
potest nisi Deus, qui est virtus infinita, ergo nec secundum.

Contra. Omnes philosophi ponunt causarum ordinem, et Deus ex bonitate sua
rationem causae communicare voluit et non solus habere. 270

Item, demonstratio est per causam, et medium in demonstratione est vera
causa passionis, non tantum occasio. Et constat: Non medium est Deus, ergo
vere creatura est causa.

Item, universaliter conceditur quod lux educit colorem de potentia in actum.

[SOLUTIO]

Responsio. Sine praeiudicio omnium nihil asserens in hac profunditate mihi 275
imperscrutabili dico quod dici posset, nescio si et quod est. Triplex est ratio,
scilicet seminalis quam condidit Deus a principio in materia, et ratio causalis,

247 est] *om. et corr.* CP 252 formam] *om. et corr.* OP 272 non²] *corr. ex quomodo* BV

244–245 Cf. supra ll. 137–41 246 Cf. supra ll. 142–44 247–250 Cf. supra ll. 162–66
253–254 Aug., *De Gen. ad litt.* 9.15.28 (CSEL 28.1, 288) 260–261 Cf. supra ll. 178–81

scilicet idea in mente divina, et ratio universalis, scilicet in mente creata quam secundum Augustinum – ut videtur – menti concreavit Deus. Id ergo modicum
 280 formae, scilicet potentia activa quae latet in materia, est ratio seminalis.

De qua duo ponuntur a diversis. Quidam enim dicunt hanc esse totam essentiam formae, sed tamen nondum informantem materiam, sed quod informet materiam, hoc est ab agente. Et secundum hos esse causam individui substantiae non est modicum formae facere completam formam, sed illud, quod latitavit et
 285 tota fuit essentia formae, fieri actum et informare materiam in actu.

Alii ponunt quod illa ratio seminalis est modicum formae et quasi impotens ex se. Est tamen de natura lucis, et sicut lux in colore ligata adveniente luce non ligata, scilicet solis qui sic dicitur secundum Dionysium quia soluta facit omnia, solvit et multiplicat se in medio, sic species ignis in actu ingrediens
 290 aerem et inveniens in materia eius rationem seminalem, ignis tamquam quiddam impotens et ligatum, solvit, et ipsum solutum multiplicat se et distendit materiam et se in materia et fit forma completa. Et secundum istos esse causam substantiae huius est id modicum formae educere in actum, id est multiplicare in completam formam.

Contra primam positionem sunt duo. Unum, quod secundum eos tota forma latitat in materia, quod negat Aristoteles. Item, si est ibi tota substantia formae et non informat materiam, tunc in se subsistit forma nec innititur materiae ut sit, quod est impossibile. Insuper, quo modo essendi inest ipsa in materia, si non ut
 295 forma?

Contra secundam videntur esse multa eorum manifeste quae supra arguendo
 300 induximus.

Videtur autem mihi – nec tamen assero – quod duplex est formae multiplicatio, cum ipsa sit lux. Una quidem quae est multiplicatio secundum locum vel dimensionem, et ad hoc potest sol, stella et candela, quia lucem suam extendunt
 305 secundum quantitatem et capacitatem loci, ut lux solis quae clausa domo occupavit spatium extra domum, aperta fenestra occupat et domum, et hoc ex natura sua. Alia est multiplicatio lucis per intensionem, ut cum lux parum intensa fit magis intensa, ut cum una candela illuminante domum totam et non amplius addatur et alia, quae faciet lucem non magis extensam, quia claudetur eadem domo,
 310 sed magis intensam. Et sic multiplicare lucem potest quilibet intensive, sed hoc per appositionem. Sed ratio seminalis ignis in aere est modica lux, quia modicum formae, quam adveniens species ignis, tamquam lux in actu, non potest eam

300 arguendo] argumentando ACP 307 fit] corr: V ex sit AR; om. B 308 illuminante] corr: V ex illuminant R; illuminate A; om. B 310 sed¹] corr: BV ex sit R 312 lux] om. R, om. et corr: BV

279 Cf. Aug., *De Gen. ad litt.* 9.17.32 (CSEL 28.1, 290) 288 Cf. Ps.-Dionysius, *De div. nom.*, cap. 4 (PG 3, 699; Dionysiaca 1:170–71) 296 Cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 8 (ed. Hamesse, 230) 297–298 Cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 212 (ed. Hamesse, 133)

intendere, licet possit extendere. Non enim illa species et ratio seminalis fiunt una forma materiae aeris, sed species ignis disponit materiam aeris ad susceptionem formae ignis. Et Deus illam rationem seminalem multiplicat intensive, non localiter, et intensam opere Dei extendit secundo multiplicando species ignis ingrediens, et sic est causa unionis eius cum materia, et ita est causa individui satis vera. Non enim tantum creans materiam vel formam dicitur causa compositi, sed potius componens materiam et formam, et haec est proxima causa, quia est proximior eius actio existentiae rei quam illa multiplicatio intensiva, quae est actio Dei. Ex hoc autem iam patet quod creaturae sunt causae — et secundum hoc conceduntur quae sunt inducta pro hoc ultimo —, et quod solus Deus multiplicationem formae intensivam operatur nullo addito — et secundum hoc conceduntur rationes inductae primo.

[IN QUO HUMANITAS CHRISTI ALIAS CREATURAS EXCEDIT]

Quaeres igitur, in quo, quod sit potentiae, illa humanitas Christi alias excedit creaturas.

Responsio. Certe in multis. Potest enim in easdem actiones in quas aliae creaturae rationales, et valde excellentius, ut intellexit valde excellentius quam aliqua alia creatura, similiter et excellentius omni creatura dilexit et Deum et proximum quoad actiones affectus. Potuit insuper esse plurium substantiarum occasio quam ceteri homines, ut patet, quia fuit occasio illius panis multiplicati subito in tantum, ut quinque milibus hominum sufficeret (*Ioan.* 6), et vini de aqua (*Ioan.* 2), et similiter qualitatum ut sanitatum.

[UTRUM CHRISTUS POSSIT ESSE OCCASIO ALICUIUS SUBSTANTIAE]

Sed quaeres, cum daemones sint occasiones substantiarum et subito, ut patet *Ex.* 7, et similiter angeli boni esse possint forte multo plurium (norunt enim melius complexiones substantiarum et mixtiones elementorum), an Christus possit esse occasio alicuius substantiae, cuius nullus alius esse possit occasio, et an possit esse occasio hominis, quod forte nullus potest angelorum, scilicet sic sicut magi erant occasio serpentium.

Responsio. Aestimo nullae duae species sunt coaequaevae in mundo, sed ordinatae omnes secundum nobilius et ignobilius, et in mineralibus sicut in elementis simplicibus et in plantis et in animalibus. Sicut autem sunt differentes species

329 creatura¹] quantum (et hoc *praem. corr.* P) ad actionem aspectus *add.* P, *add. corr. marg.* C 336–337 possit¹] potuit B, potuit *corr. marg.* P 340 aestimo] *om.* ABRV 341 mineralibus] *corr.* V ex numerabilibus A; minerabilibus PR, *corr.* B

331–332 Cf. *Ioan.* 6,9–13 332–333 Cf. *Ioan.* 2,7–9 335–339 Cf. *Ex.* 7,11–12

plantarum et animalium, sic et animarum vegetabilium et sensibilibus singulae a
 singulis specie differentes. Et ideo, cum uniuntur corpori, necesse est in corpo-
 345 ribus esse dispositiones corporales nobiles secundum magis et minus facientes
 ipsum corpus necessitatem ad magis nobilem vel minus nobilem animam. Et il-
 lae dispositiones nobiles sunt non a datore sicut anima, sed in quattuor elementis
 in potentia, sicut videtur velle Augustinus *De Trinitate* lib. 3 cap. 6: “Omnium
 rerum, quae corporaliter visibiliterque nascuntur, occulta quaedam semina in istis
 350 corporeis mundi huius elementis latent”. Item eodem: “Certe apes semina filio-
 rum non coeundo concipiunt, sed tamquam sparsa per terras ore colligunt”. Et
 ideo Augustinus *De 83 quaestionibus*, q. 79: “Omnia quae visibiliter fiunt etiam
 per inferiores potestates aeris huius non absurde fieri posse creduntur”. Item Au-
 gustinus *De quaestionibus Exodi*: “Insunt rebus corporeis per omnia elementa
 355 mundi quaedam occultae seminariae rationes, quibus, cum data fuerit opportuni-
 tas temporalis, prorumpunt in species debitas suis modis et finibus”. Dicit ‘modis’
 quoad quantitatem, ‘finibus’ quoad formarum distinctionem. Unde Augustinus
De Trinitate lib. 3 cap. 6: “Quaecumque nascendo ad oculos nostros exeunt, ex
 occultis seminibus accipiunt progrediendi primordia et incrementa debita magni-
 360 tudinis distinctionesque formarum ab originalibus tamquam regulis sumunt”. Et
 haec dispositio nobilis educitur in actum a Creatore adhibitis opportunitatibus
 quibusdam a creaturis. Nunc autem sunt quaedam opportunitates quas adhibere
 potest quilibet angelus vel diabolus, quaedam quas sibi soli Deus reservavit. Et in
 ignobilibus animalibus, ut in serpentibus et huiusmodi, et forte in omnibus plan-
 365 tis necessarias opportunitates adhibere posset angelus et forte diabolus vel saltem
 in multis, in nobilioribus vero non potest, nisi aut summus spiritus aut spiritus
 unitus, ut anima descendens in generante. Sed usque ad quem gradum nobilitatis
 specierum possint angeli vel daemones ministrare omnes necessarias occasiones,
 ipsi noverint, non nos. Quae insuper sint illae opportunitates, quas non possunt
 370 et quare non possunt, nescio. Aristoteles: “Ceterum specificas differentias non
 novimus”. Augustinus *De Trinitate* lib. 3 cap. 7: “Quid possint angeli per natu-
 ram, nec possint per prohibitionem, et quid per ipsius naturae suae conditionem
 facere non sinantur, homini explorare difficile est, immo vero impossibile nisi

346 vel] et ABRV 347 sunt] corr. ex sicut BRV 352 visibiliter] invisibiliter AP 354
 Exodi] corr. V ex ex eodem R 355 seminariae] corr. ex seminare BV; seminales P 360
 distinctionesque] corr. BV ex distinctiones quae R 367 descendens] descindens corr. C ex
 decindens ABRV; descindens O, descindens corr. ex descendens P 368 possint] possunt AP
 369 noverint] noverunt ABP 371 possint] possunt ABRV, corr. P 372 possint] pos-
 sunt AB 373 vero] vere O, vere corr. A

348–350 Aug., *De Trin.* 3.8.13 (CCL 50, 140) 350–351 Ibid. 352–353 Cf. Aug., *De*
83 quaestionibus, q. 79.2–4 (CCL 44A, 228–30) 353–356 Aug., *Quaest. in Hept.* 2.21
 (CCL 33, 77–78) 357–360 Aug., *De Trin.* 3.8.13 (CCL 50, 140–41) 370–371 Locus
 non inventus 371–375 Aug., *De Trin.* 3.9.18 (CCL 50, 145); I *Cor.* 12,10

per illud Dei donum, quod Apostolus commemorat dicens: ‘Alii divinatio spirituum’”. Sicut ergo agricola, ut fiat seges, adhibet opportunitates colendo terram et stercorando, seminando, in has enim potest, sed non calefaciendo, sed sol in hanc opportunitatem potest, non agricola, sic angeli in quasdam possunt et in quasdam non. 375

[UTRUM CHRISTUS POSSIT QUOD ANGELI VEL DIABOLUS NON POSSUNT]

Cum ergo Christus possit secundum hominem assumptum adhibere easdem occasiones quas angelus vel diabolus, quaeris an et alias quas ipsi non possunt. De hoc Augustinus *De Trinitate* lib. 3 cap. 7: “Hae opportunitates ab hominibus tanto difficilior adhibentur, quanto desunt sensuum subtilitates et corporum mobilitates in membris terrenis et pigris”. Sed Christus tale pigrum corpus sicut nos habuit, quomodo ergo haec potuit? 380

Solutio. Forsitan et angeli et daemones illi humanitati tenebantur oboedire et ipsa elementa sicut Aadae ante peccatum elementa et bestiae. *Apoc.* 19: “Habet in vestimento et in femore suo scriptum rex regum et Dominus dominantium”. *Matt.* 28: “Data est mihi omnis potestas in caelo et in terra”. *Glossa*: “Non hoc de coaeterna Patri deitate, sed de assumpta dicit humanitate, in qua minor angelis, in qua etiam gloria et honore coronatus est et omnibus superpositus”. *Ioan.* 17: “Dedisti ei potestatem omnis carnis”. *Glossa*: “Ei secundum hominem dedisti potestatem omnis carnis”. 385 390

Respondeo ergo quod, si illae opportunitates sunt tales quae possunt esse a creatura, bene potest esse quod possit, sin autem non, non. Et bene potest esse quod sint tales opportunitates aliquae, quas nulla potest creatura, nisi ipse. Quanto enim est causae verae omnium similior et magis unitus, tanto plura potest. Si ergo habuit potestatem omnium quae potest creatura, quid est, quod Magister dicit quod potuit ei Deus contulisse potestatem aliquorum quam non ei contulit? Fateor nescio, nisi forte hoc dixerit quia multis potestatibus non est usus ille homo sibi collatis et hoc quia vidit hoc velle Deus. Et ita, cum non potuit peccare et fuerit confirmatus, habuit potestatem plurium, sed ita ligatam utiliter et laudabiliter per gratiam confirmantem. Potestas autem ligata non est potestas, sed potentia solum. Et secundum hoc intelligatur quod dicitur infra isto eodem capitulo QUAE NON FACERE POTEST, id est non habet potestatem faciendi 395 400

376 et] om. BRV || has] hac *codd., txt. corr.* 377 sic] *corr.* B ex sicut R 381 hae] haec BCRV 390 angelis] *corr.* BV ex angelus R || superpositus] *corr.* B ex suppositis A 393 possunt] possint CP 398 ei²] om. BR, om. et *corr.* V 402 est] om. R, om. et *corr.* B

381–383 Aug., *De Trin.* 3.9.17 (CCL 50, 144) 386–387 *Apoc.* 19,16 388 *Matt.* 28,18 388–390 *Glossa ordin.* in *Matt.* 28,18 (ed. princeps, 4:88a) 391 *Ioan.* 17,2 391–392 *Glossa interlin.* in *Ioan.* 17,2 (ed. princeps, 4:263a) 397–399 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 14.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:91)

405 ea sicut nec peccandi, licet habeat potentiam, et accipit forte Magister potentiam pro potestate ibidem.

De dominativa autem eius potestate alias dicitur. Hoc enim nescio quod Deus non conferat potestatem creaturae, sed sibi eam retineat soli, si creatura est apta nata suscipere.

410 De miraculis autem, quae fiunt ad memorias martyrum, dubitat Augustinus *De civitate Dei* lib. 22 an fiant a Deo tantum, sed adorationes martyrum, an a spiritu angelico, an ab ipsa anima martyris, nullo modo comprehendi a mortalibus potest. Ex quo videtur relinquere quod plura eorum saltem possunt angeli et animae martyrum, et tunc multo magis anima Christi vel per se vel per angelum.

[QUAESTIONES DE POTENTIA SPIRITUUM
RESPECTU PONDERUM ET LOCORUM]

415 Item quaeritur de potestate animae Christi et per consequens aliorum spirituum respectu ponderum et locorum.

[QUAESTIO DE POTENTIA RESPECTU PONDERUM]

De primo quaeritur an sit creaturae rationali ut angelo vel animae exutae ut animae Christi in triduo, potentia respectu removendorum quorumlibet ponderosorum, ut respectu ferendi totam terram usque ad globum lunae, vel sit potentia 420 determinata cuilibet eorum respectu certi ponderis.

Et videtur quod ad quaelibet pondera removenda possunt, primo ex eo quod narrat Augustinus *De quantitate animae*: “Corporum lineamenta magis et figurae quam magnitudines valent et exercitationes tantum afferunt, ut celeberrime creditum sit hominem tollendo cotidie vitulum parvum egisse, ut eum vitulum etiam 425 taurum sine sensu maioris oneris, quod paulatim addebatur, tollere ac sustinere posset”. Ex hoc videtur quod addito oneri non est additum gravamini, et hoc propter exercitium, ergo cum maiori exercitio poterat anima ad maius, et cum maiori adhuc ad maius, et sic semper.

Item, Augustinus *De civitate Dei* lib. 13 loquens de statu resurgentium et volens ostendere quod mole corporis non impedietur, quin sit quilibet ubi voluerit, 430 sic: “Praestare potest animis perfecte beatis, ut quamvis terrena tamen incorrup-

407 autem] *om.* A, *om.* et *corr.* O 412 comprehendi ... mortalibus] a mortalibus comprehendi *transp.* P; *transp. corr.* ex a mortali comprehendi O 417 rationali] *corr.* B ex rationalis RV 418 removendorum] *corr.* V ex se movendorum ABR 422 narrat] variat AO 424 eum] *om.* B, *om.* et *corr.* V 431 sic] ait *praem. corr.* B, *add. corr. marg.* P || perfecte] profecte PR

405–406 Cf. *ibid.* 407 Forte cf. Petr. Lomb., 4 *Sent.* 5.2–3 (ed. Grottaferrata, 2:265–67) 410–413 Cf. Aug., *De civ. Dei* 22.9 (CCL 48, 827) 422–426 Aug., *De quant. an.* 21.36 (CSEL 89, 176) 429–436 Aug., *De civ. Dei* 13.18 (CCL 48, 400)

tibilia iam corpora ubi volunt ponant et quo volunt agant situ motuque facillimo. An vero, si hoc angeli faciunt, ut quaelibet animalia terrestria rapiant undelibet constituentque ubilibet, aut non posse onera sentire credendum? Cur ergo sanctorum perfectos et beatos divino munere spiritus sine ulla difficultate posse deferre, quo voluerint, et sistere, ubi voluerint, sua corpora non credamus?” Ergo, ut videtur, spiritus onera non sentiunt. 435

Item, in eodem: “Membra suae carnis levius portat anima, cum in sanitate robusta sunt, quam in languore cum macra sunt. Et cum aliis gestantibus onerosior sit sanus et validus quam exilis et morbidus, ipse tamen ad suum corpus movendum atque portandum agilius est, cum in bona validudine plus habet molis quam cum in peste vel fame minimum roboris. Tantum valet temperationis modus”. Igitur ex contemperatione est quod plus potest portare vel minus et quod tantum et non amplius. Igitur ex parte spiritus ut angeli qui nullam requirit contemperationem in corpore assumpto, vel ex parte animae in se non est determinatum pondus quod ferre possit et non amplius. 440 445

Item, imponatur Gabrieli mons unus eo modo quo ei imponitur corpus assumptum, constat: non deprimitur, non gravatur, non retinetur quia est impassibilis. Adde adhuc alium et sic usque ad totam terram, ergo, ut videtur, non est determinatum ei pondus. 450

Item, si pondere corporis spiritus gravaretur, tunc corpus ageret in spiritum et ignobilius in nobilius, quod est contra Augustinum in 6 *Musicae*.

Item, magis est activus in spiritum calor ignis quam gravitas corporis. Sed Gabriel ab igne non pateretur, etiam si esset in inferno, cum iam sit impassibilis, ergo multo magis nec a gravitate corporis. 455

Item, legitur *Dan.* 14 angelum tulisse Habacuc cum pulmento et panibus a Iudaea in Babyloniam et eum confestim restituisset in Iudaeam. Igitur aut in aliquo fuit gravatus tanto onere aut in nullo; si in aliquo, esset minus beatus per vices, si in nullo, tunc nec addito duplo et sic semper.

Item, *Iob* 41 de diabolo: “Non est potestas super terram quae ei comparetur”. Si ergo tu super terram potes portare unam libram, ille poterit incomparabiliter amplius et ita totam terram. 460

Item, excellens sensibile tantum nocet organo non virtuti animae, ut patet, quia oculus ex improporionali luce laeditur, non anima. Dato enim oculo meliori

433 rapiant] *om. et corr.* BV; recipiant A 435 difficultate] difficiliter V, difficiliter *corr.* B
 436 deferre] differre RV; *corr.* B ex differre A || voluerint¹] *corr.* OV ex voluerunt AP
 || voluerint²] *corr.* P ex voluerunt A 438 item] idem CR, *corr.* V, *add.* P 441 validudine]
corr. O ex voluntate A; validitate P 447 imponatur] *corr.* V ex imptura R; *om.* A ||
 ei] *om.* ABR, *om. et corr.* V 449 ad] *om.* R, *om. et corr.* BV 456 *Dan.* 14] *Dan.* 9 BR
 458 fuit ... aliquo²] *om. (hom.) et corr.* BV 459 nec] *corr.* ex non CP

438–442 Ibid. 452 Cf. Aug., *De musica* 6.5.8 (PL 32, 1167–68) 456–457 Cf. *Dan.* 14, 35–38 460 *Iob* 41,24

465 maiorem lucem delectabiliter sustinebit. Ergo si non est determinatum visivae virtuti – licet oculo – quantam lucem possit pati, sic nec virtuti tactivae quantum onus possit portare.

Item, ponunt Aristotelici quod una intelligentia creata movet caelum. Cum ergo terra respectu caeli non sit nisi punctus – et inclinatio naturalis caeli est ad
470 quietem sicut terrae, alioquin, cum secundum plures glossas caelum post iudicium aeternaliter stabit, pateretur aeternam violentiam, cum secundum philosophos nulla violentia sit aeterna nec naturalis potentia aeternaliter otiosa –, poterit eadem intelligentia et ei par removeere terram.

Item, vilis anima brutalis, ut cete, potest movere corpus quasi montem, quanto
475 magis nobilior spiritus, ut rationalis, incomparabiliter amplius.

Item, aliquando fuit vel erit ante iudicium generalis terrae motus. Sed non decet tantam maiestatem, scilicet Deum, vel non competit suae naturae quod sit motor corporis per se ipsum solum. Ergo hoc erit mediante spiritu creato quod tota terra movebitur.

480 Item, Augustinus *De mirabilibus divinae Scripturae* cap. 3 dicit quod angelico ministerio corruerunt muri Iericho.

Item, *De divinatione daemonum*: “Quantum valeat aeris elementum, quo eorum corpora praevalent ad multa visibilia invisibiliter molienda, movenda, mutanda atque versanda, longum est nunc demonstrare, et puto quod vel mediocriter
485 consideranti facile occurrat”.

1.c Contra. Dicit Aristoteles in libro *Caeli et mundi* quod caelum Saturni vel solis moveretur cum labore vel poena, si adderetur ei altera stella. Ergo, ut videtur, est illi intelligentiae virtus determinata et determinata quantitas corporis quam moveat.

490 2.c Item, *De Genesi ad litteram* lib. 8: “Spiritus creatus movet se ipsum per tempus, et per tempus et locum corpus”, ergo non subito, ergo est aliqua resistentia vel corporis vel medii vel utriusque ad spiritum moventem. Ergo posset

468 intelligentia] intellectiva BR 469 terra ... sit] terra non sit respectu caeli *transp.* O; respectu caeli (terra *add. marg.* V) non sit *transp.* RV || terra] *om. et corr.* B 482 valeat] *corr.* CO *ex* valet P 488 quam] quod BR, *corr.* P

468 Cf. Averroes, *Epitomes in libros Metaph.*, tr. 4 (ed. Iunt., 8:393E–F); cf. etiam Ps.-Rob. Gross., *Summa philosophiae* 10.23 et 15.12 (ed. Baur, 452–54; 560–62) 469–470 Cf. Ps.-Rob. Gross., *Summa philosophiae* 15.9 (ed. Baur, 556–58) 470–471 Cf. *Glossa ordin.* in Is. 60,19 (ed. princeps, 3:89a); Petr. Lomb., 4 *Sent.* 48.5.5–6 (ed. Grottaferrata, 2:547) 471–472 Cf. Auctor incertus (inter opera Bedae), *Sententiae philosophicae*, sectio 1, N (PL 90, 1019C–D) 480–481 Cf. Auctor incertus (inter opera Augustini), *De mirabilibus sacrae Scripturae* 2.3 (PL 35, 2174–75) 482–485 Aug., *De div. daem.* 4.8 (CSEL 41, 607) 486–487 Cf. Arist., *De caelo* 2.1 (284a 14–15); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 45 (ed. Hamesse, 163); cf. ulterius Averroes, *De substantia orbis*, cap. 3 (ed. Iunt., 9:9E–F) 487–488 Cf. supra arg. princ. 10 huius quaestionis 490–491 Aug., *De Gen. ad litt.* 8.20 (CSEL 28.1, 259)

illud totiens multiplicari quod aequaretur resistentia virtuti spiritus motoris, et tunc omnino non moveret.

[SOLUTIO]

Responsio. Nihil audeo de hoc asserere, asserant qui amplius norunt. Unum-
quodque creatum factum est in mensura, et sicut est mensura certa magnitudinis
in corporibus, sic et virtutis in spiritibus. Sed sicut magnitudo aeris determinata
est in parvitate, et similiter terrae. Est enim tam parva terra quae, si divideretur,
non maneret terra.

Similiter non est determinata in magnitudine. Quippe haec forma terrae, quae
salvatur in tota terra quantum est de se, posset salvari in alio et aequali individuo
sicut quodlibet universale. Sed quanta debuit esse terra, determinatum est in
mente divina et ex congrua proportionem ad cetera mundi elementa. Igitur terreitas
in se non determinat quantitatem nec aqueitas, et si non potest nunc esse maius
elementum aquae quam est, non est hoc ex natura eius, sed ex voluntate Dei et
congruentia proportionis.

Similiter aqua potest portare hoc lignum, item duplum in pondere, et sic semper.
Nec est determinatum in natura aquae quantum lignum possit portare, sed
potius in quantitate aquae vel in natura ligni.

Similiter aestimari posset quod non est determinatum in creatura spirituali
quantum onus possit portare, scilicet in ipsa eius natura, quia posset Deus condere
similem in specie potentem portare duplum. Et ad hoc faciunt rationes primae
fere omnes.

Sed si est mensura determinata spiritui respectu certi ponderis ita quod non
possit ad amplius, hoc est vel ex voluntate divina (*Rom. 13*: “Non est potestas
nisi a Deo”), et tunc non potest angelus movere terram, quia Deus non vult et
ipse non potest velle, quod Deus non vult, nec daemon, quia non potest, nisi quod
ei permittitur. Vel etiam est determinatio huius mensurae ex congruenti propor-
tione in universi compositione. Non enim congruit universo quod terra totiens
concuteretur, et ideo non datur spiritui indifferenter quod possit eam concutere.
Et quasi coercetur et coartatur naturalis potentia angeli, vel quae est vel quae esse
posset, Dei voluntate vel congruentia ad certa corpora vel pondera movenda.

496 certa] creata AB; creata *praem. et corr.* V 497 virtutis] *corr.* P ex virtus A ||
determinata] *corr.* ex delimitata V; delimitata R 501 et] *om.* A, *om. corr.* C 504 deter-
minat] *corr.* B ex determinant R || nunc] *om.* BR, *om. et corr.* V 508 determinatum]
determinata BRV 510 posset] *corr.* ex possit CR 511 quia] *corr.* BV ex quod AR
514 non] *om.* R, *om. et corr.* BV 515 vel] *om.* A, *om. corr.* P 518 est] *om.* R, *om. et*
corr. BPV 522 posset] *corr.* P ex possit BRV

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Ad obiectum primum dici potest, si intelligentia moveret caelum solis, quod addita stella adhuc posset movere sine labore et poena quantum est de sua natura,
 525 sed non quantum est de congruentia partium mundi quam amat et in qua delectatur, nec esset hic labor ex gravitate addita, cum nec caelum nec stella sit gravis, sed potius ex intemperatione, si ponitur unitus caelo angelus ut anima corpori, vel potius ex impropor-
 530 tionem sui immobilis ad ceteras partes mundi.

Ad secundum. Quod spiritus movet corpus in tempore, non est ex resistentia
 530 mobilis ad motorem, sed potius medii ad mobile. Mobile enim non potest in instanti dividere aerem, quia cum transeunte mobili aer dividatur ante, et posterius clauditur, si subito transiret. Cum fuga aeris ante et clausio post secundum naturam aeris non sit nisi in tempore, ne esset vacuum aut duo corpora in eodem loco, quae non potest spiritus creatus, non potest movere corpus subito in pleno.
 535 Posset tamen in vacuo forte, sicut et lapis in vacuo subito descenderet.

Si dicas contra quod intelligentia movet caelum in tempore, cum non sit motus per medium, respondeo: Si intelligentia moveret caelum, esset tamen motor voluntarius, et ideo posset, si vellet, movere caelum velocius vel tardius, sic et subito. Sed non vult nec potest velle, quia si est beatus, non potest velle nisi
 540 quod Deus vult. Ergo gravitas non est in causa, quare spiritus movet corpus per tempus; hoc enim similiter est, cum moveret leve. Sed si gravitas non est, tunc de hac resistentia nihil ad propositum.

[QUAESTIO DE POTENTIA SPIRITUUM RESPECTU LOCORUM]

De potentia locorum quaeritur an sit spiritui exuto determinata quantitas loci quam occupet ita quod amplius non possit.

545 Et videtur quod non. Ad quod primo ostendendum quod non tantum in suo naturali corpore ita sit quod in qualibet parte totus, sed etiam in alio assumpto, ut patet in angelo. Quippe Raphael simul loquebatur cum Tobia et ambulabat, ergo simul movit pedem et linguam. Ergo cum motor sit praesens moto, fuit praesens utrique parti et eadem ratione aliis partibus.

550 Item, Augustinus *De praesentia Dei*: “Non est anima in maioribus corporis membris maior et in minoribus minor, sed in minimis tota et in maximis tota; et haec est imago imitans omnipotentem Deum, quam anima in se habet”. Ergo cum

524–525 sua ... de] *om. (hom.) BR, om. (hom.) et corr. V* 526 nec¹] *corr. V ex non R*
 || gravis] *corr. C ex gravius P* 528 immobilis] *mobilis P, corr. C* 538 sic] *corr. V*
ex sit R 540 quare] *quia AR* 541 est²] *causa add. corr. marg. CP* || tunc] *om. B,*
om. et corr. P 548 movit] *corr. ex movebit V; movebat AB; movet PR*

547 Cf. *Tob. 6,6–19; 11,1–8* 550–552 Alcher, *De spiritu et anima* 35 (PL 40, 805)

angelus sit imago Dei sicut anima, est in corpore assumpto et spiritus quilibet exutus in qualibet parte et in toto.

Item, Augustinus *De praesentia Dei*: “Immortalitas corporis, cum magna sit res, non est mole magna; sed licet corporaliter habeatur, incorporea quaedam excellentia est. Nam immortalitas corporis tam plena est in parte quam in toto”. Infra: “Dispar est in membrorum molibus quantitas, sed par est in disparibus sanitas. (...) Absit ergo, ut quod potest in corpore qualitas creati corporis, non possit in se ipsa substantia Creatoris”. Eadem ratione absit, ut quod potest qualitas corporis, non possit substantia spiritualis, scilicet esse non maior in toto quam in parte, sed aequaliter.

Item, omnis motor corporis habet locum a quo et ad quem simul, alioquin daret corpori quod non habet, ut anima in anteriori pedis dat posteriori pedis eundem locum anteriorem. Ergo cum angelus sit motor corporis, est in duobus locis assumpti corporis simul.

Item, cum spiritus assumit corpus, aut est primum in quantitate corporis quod ipsum suscipiat ita quod in illo sit, non in qualibet parte totus; et tunc erit secundum partem in parte et secundum aliam partem in alia parte, quod non potest spiritus. Aut non est primum recipiens, et tunc est in assumpto corpore ubique. Ex his argue: Si non est determinatum quantum corpus possit spiritus assumere exutus, et in assumpto est ubique totus, non est determinatum quantum locum suo modo occupandi occupet.

Item, post iudicium impassibilitas erit in hac machina tota mundiali et non maior, ut dictum est iam, in toto quam in parte; multo fortius et spiritus rationalis sic esse posset in mundo.

Item, vilis vegetabilis anima est tota in arbore quantacumque per totum, et hoc est nobilitatis, constat, quia in hoc – ut supra habetur ex Augustino – imitatur Creatorem. Ergo cum, ut dicit Aristoteles in libro *De vegetabilibus*, non sint partes plantae determinatae (possunt enim esse plures rami quam sunt), licet partes animalis sint determinatae, non est determinatum quanto loco talis anima possit esse praesens, multo fortius nec de spiritu rationali.

Item, vilis brutalis anima, ut ceti, tam magnam molem similem monti occupat ita quod est in ea ubique tota. Cum ergo spiritus rationalis incomparabiliter sit nobilior, poterit occupare incomparabiliter maius corpus.

564 in anteriori] corr. BR ex interiori V 569 in¹] et BR 576 sic] corr. P ex si corr. C 578 est] om. et corr. BRV || nobilitatis] corr. ex nobilitas PR 579 cum ut] ut cum BRV (ut add. corr. B); cum C || sint] sunt AP 584 in ea] om. BRV || incomparabiliter] corr. P ex incorporaliter A

555–560 Aug., *De praesentia Dei seu Epist.* 187.4.12–13 (CSEL 57, 90–92) 578 Cf. supra arg. princ. 2 huius quaestionis 579–580 Ps.-Arist. (Nicolai Damascenus), *De plantis* 1.1 (816b 6–7); cf. Bartholomaeus Anglicus, *De rerum proprietatibus* 17.1 (ed. Frankfurt, 774)

Item, determinatum est in quam parvo primo salvetur forma elementi, ut aqua, ita quod in minori non esset. Sed non est determinatum in quam magno corpore possit salvari. Posset enim salvari in triplo quam nunc et in quaduplo et sic semper. Ergo cum spiritus sit nobilior, non est determinatum – nec in magnitudine
590 nec in parvitate – in quanto corpore esse possit.

Item, si potest spiritus esse ubique in minima atomo, et haec divisibilis est in infinitum, dividatur in duo media, adhuc erit in utraque extremitate. Et totum adhuc dividatur in duo media in longum et ita semper, donec una extremitas attingat orientem et altera occidentem, et adhuc in duo, et huius una pars attingat septemtrionem et altera meridiem; erit ergo spiritus simul in his quattuor
595 locis et intermediis, maxime cum angelus non quaerat in corpore, quod assumit, contemperationem vel figuram, ut anima in corpore naturali. Ergo si non est determinatum quam longum locum occupet hoc corpus, nec est determinatum tali spiritui quam longum locum occupet.

Item, primum et minimum recipiens spiritum in corpore non videtur esse nisi punctus quia de qualibet parva linea dicetur quod adhuc est in medietate totus. Ergo cum occupat minimam lineam, est simul in infinitis punctis. Et non sunt
600 plura puncta in linea longissima, ut patet etiam demonstratione geometrica, ergo potest similiter occupare maximam lineam ut minimam.

Item, materia eadem numero, ut videtur, est ubique tota. Quanto magis hoc potest spiritus qui est nobilior?

Item, panis transit tantum in corpus Christi, et anima et deitas ibi sunt per concomitantiam, non quod panis transeat in corpus et animam et deitatem, sed tantum in corpus. Si ergo consecrari posset panis, quanta est tota terra, esset
610 anima Christi in toto tota et sub singulis partibus, et ita de quantolibet corpore. Ergo in natura animae Christi non est determinatum quantum locum occupet. Non enim per se est ibi anima Christi miraculose, sed naturaliter per concomitantiam, licet corpus Christi sit ibi miraculose.

[SOLUTIO]

Ad haec scio ethnicos et alios etiam catholicos horum in hoc sequaces ponere
615 intelligentiam unam movere sphaeram stellarum fixarum et esse in ea ubique et insuper in omni infra contento, deinde aliam intelligentiam movere sphaeram Saturni et esse ubique in ea et insuper in omni infra contento, et sic de singulis

588 posset] *corr.* OR *ex* possit A 591 est] *om.* V; *corr.* B *ex* et R 596 et] in *add.* C, *add. corr.* BOV 598 nec] non AP 602 et] sed OP 603 demonstratione] de *praem.* et *corr.* O; in *praem.* BPRV 611 Christi] *om.* BR 612–613 sed ... miraculose] *om.* (*hom.*) BV 614 ethnicos] *corr.* P *ex* eunuchos A; ennicos B; ennichos COR; enuchos V

614–618 Cf. Averroes, *Epitomes in libros Metaph.*, tr. 4 (ed. Iunt., 8:393E–F); cf. Ps.-Rob. Gross., *Summa philosophiae* 10.23 et 15.12 (ed. Baur, 452–54; 560–62)

sphaeris. Nec videretur eis forte inconueniens sic aliquam intelligentiam posse esse ubique. Hinc Augustinus *De civitate Dei* lib. 13: “Posuit Plato a medio terrae usque ad supremum caeli animam mundi totum implere, ut tota esset in 620 singulis partibus, ut esset mundus animal maximum et beatissimum”.

Quod si dicas quod tunc creatura Creatori aequaretur secundum locum, non videtur inconueniens, cum aequetur ei in numero scitorum, quod est multo amplius.

Et etiam quia Deus est intimior illi intelligentiae quam ipsa sibi, et ita est, ubi 625 ipsa non est.

Et etiam quia si non esset nisi tantum tuum corpus et anima in ipso, iam non esset Deus in ampliori loco quam anima tua.

Insuper quia intelligentia sit vel esse possit in tanto loco, hoc habet a Deo.

Insuper quia haec intelligentia posset esse in medietate huius loci ita quod non 630 in alia medietate. Nunc autem Deus ita est in loco quod non potest esse locus, ubi non sit, nec potest esse ita in hoc loco, quod non alibi, si est alius locus.

Quidam e contrario ponunt quod est quantitas loci et corporis determinata unicuique spiritui naturaliter, nobis tamen incerta, minor tamen quam mundus. Ego tamen inter utrosque moveor aestimans magis nihil tamen asserens, quod sicut 635 tempus non est in loco proprie, sed tantum quia est mensura vel esse motus eorum quae sunt in loco (et secundum hoc dicitur idem tempus esse hic et Romae), et ideo non est determinatum in natura temporis in quanto loco esse possit, sic nec in natura spiritus est determinatum in quanto corpore esse possit. Non dico ‘esse’ ut actus naturaliter, sed ut motor voluntarie, et in hoc dissentio a secundis. Aestimo 640 autem quod spiritum esse in corpore vel loco non est nisi spiritum habere ad ea, quae per se sunt in loco, aliquam habitudinem vel praesidentis vel moventis vel vivificantis vel patientis, et hoc delectabiliter vel poenaliter. Haec ergo habitudo excepta habitudine vivificantis est radicata non in natura spiritus, sed potius quoquo modo unde est voluntas quam unde est natura, licet in aliquibus sit haec 645 habitudo, ut patientis, poenaliter contra voluntatem. Aestimo ergo quod nullus spiritus creatus sit ubique nec esse possit secundum causas, dico inferiores, et in hoc dissentio a primis. Et huius ratio, ut aestimo, est quod in mente divina est limitatum cui spiritui, quantum capiat corpus et quando, secundum quod congruit decori et utilitati universitatis. Et hos limites boni spiritus nec volunt nec possunt 650 velle excedere quia sunt confirmati in conformitate voluntatis cum Deo, et ideo est impossibile quod excedant. Nec est hoc in natura eorum, nisi sit, sicut dicit

629 quia] quod *add. corr.* CPR 630 medietate] *corr. ex mediate* ORV 641 loco] in *praem.* AP 643 delectabiliter] *corr.* V *ex unde est lectabiliter* R; *corr. ex unde est delectabiliter* B || vel³] *corr.* B *ex et* ARV 644 est] *corr.* BV *ex et* R 649 cui] cuilibet P, *corr.* B

619–621 Aug., *De civ. Dei* 13.17.2 (CCL 48, 399) 633–634 Cf. forte Ps.-Rob. Gross., *Summa philosophiae* 10.24 (ed. Baur, 454–56)

Ptolomaeus in *Centilogio*, quod, “cum eligit elector, quod melius est, non differt a natura”. Mali autem volunt, sicut dicit Aristoteles, quod volumus impossibilia,
 655 sed omnino non permittuntur prohibente virtute vincente super eos, et ideo est
 eis impossibile. Igitur rationes praedictae quae videntur probare quod in natura
 spirituum non est determinatum, ut videtur, possent concedi, licet aliquae ad hoc
 non satis sint efficaces, immo et aliquae falsae.

2.2 SED SI ANIMA ILLA, capitulum.

660 HIC ERIT MAGNUS, *Luc.* 1.

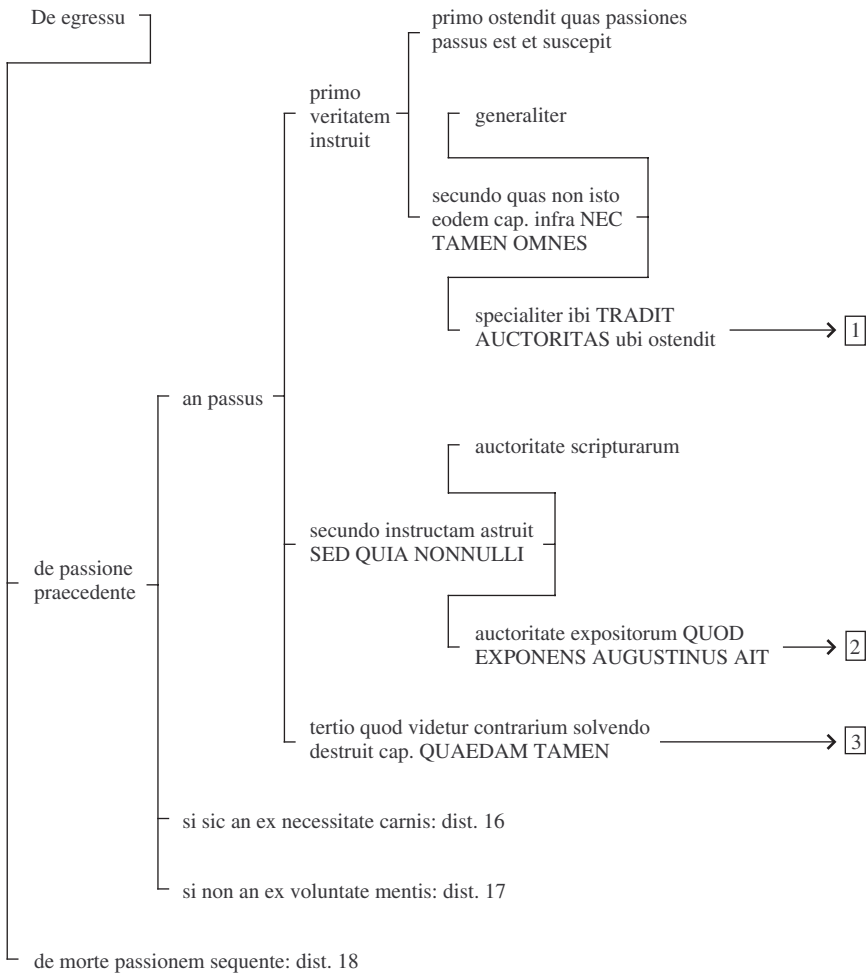
656 quae] quem BR 657 videtur] corr. B ex videntur R 658 sint] sunt AP

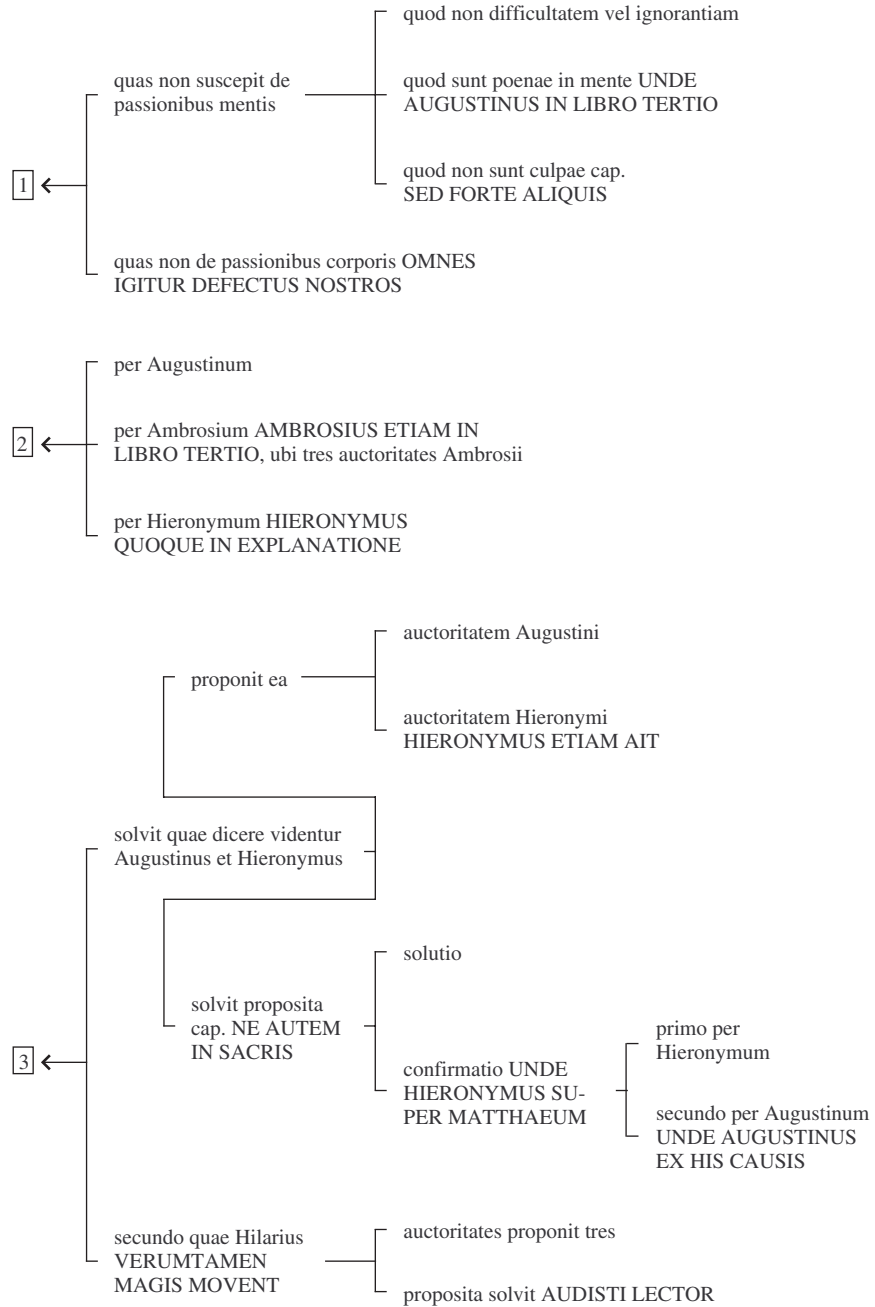
653–654 Ps.-Ptolemaeus, *Centiloquium*, sent. 2 (ed. Venetiis, 107rb) 654 Cf. Arist., *Top.* 4.5 (126b 9) 660 *Luc.* 1,32

DISTINCTIO 15

^{1.1} ILLUD QUOQUE PRAETERMITTENDUM NON EST ... Dist. 15.

Agit hic Magister de egressu Christi extra mundum. Huius distinctionis divisio sic depingitur.

1.1 NATURAM HOMINIS etc., non secundum statum caeli. UT ENIM PROBARETUR VERUM CORPUS etc. Verum corpus accipit angelus, sed non verum corpus humanum, nec umquam sitit nec esurit, quia non est ibi sensibilis, sed intellectiva potentia nuda. Sed cum anima rationalis separetur cum sensitiva, potestne separata sitire?

Videtur quod sic, ut in divite epulone.

Contra. Dicitur infra isto eodem capitulo ITA ETIAM PER CORPUS QUAE- DAM SENTIT MALA QUAE SINE CORPORE NON SENTIRET etc.

Item, sitis et fames sunt appetitus restaurationis deperditi, et ideo non contingunt, ubi nulla est deperditio, ergo non in animas separatas.

Solutio. Forte non sitivit nec petiit aquam ad sitim extinguendam, sed ad ignem refrigerandum. Vel cum sitis sit appetitus frigidi et humidi causatus in anima ex calido et sicco in corpore ei unito, cum iste appetitus sit a mente nostra distinguibilis ut a sua causa, potest Deus haec separare secundum quod dicit Basilius in *Hexaemeron*: “Quae nobis intellectu sunt separabilia, haec possunt et ipso actu a factore naturae a seipsis distare”, ut dicit de calore et luce in igne. Et sic potest talis appetitus esse sine sua causa naturali et immediate a Deo vel a Deo mediante solo igne, sicut posset talis appetitus fieri in te a me mediante igne et corpore tuo.

Ad hoc quod dicitur infra isto eodem capitulo quod etiam supra positum est, dic quod intelligatur secundum naturam.

1.1 SUSCEPIT DEFECTUS ANIMAE SCILICET TRISTITIAM etc. Sed quare magis defectus et poenas eius quam defectus et poenas aspectus, ut ignorantiam, dicitur infra proximo capitulo TRADIT AUCTORITAS.

1.2 AD CONFIRMANDUM etc., id est ad acquirendum scientias rerum quas per sensibilia extrinseca comprehendit. TIMOR ET HUIUSMODI, scilicet dolor et tristitia.

1.3 UT DE SUO, scilicet gratiam et gloriam. UT NOSTRUM, scilicet culpam et poenam. NOSTRAM VETUSTATEM, id est nostrum veterem hominem, id est per tempus veterascentem, quod non esset in paradiso.

5 etc.] *om.* BV 8 sitire] *corr. ex* sentire BV; *corr. ex* scire P; sitirre R 9 ut] *corr.* B ex nunc R 13 nulla] *corr.* V ex mala R 14 sitivit] sitiunt RV 15 refrigerandum] refrigiandum *corr. ex* refrigiandam O; refrigandum R || causatus] *corr. ex* causantus AO; *corr. ex* causandus B 16–17 nostra] mea AO 19 in] etiam R; et B 23 etiam] *corr.* V ex est BR || est] *om.* A, *om. corr.* B 25 tristitiam] tristiam BRV 28 ad²] *om.* AO || scientias] *corr.* B ex scians R 29 huiusmodi] huius BRV

9 Cf. *Luc.* 16,19–24 10–11 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 15.1.2 (ed. Grottaferrata, 93) 14–15 Cf. *Luc.* 16,24 18–19 Basilius, *Hex.* 6.3 (ed. Rudberg, 72) 27 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 15.1.4 (ed. Grottaferrata, 93)

1.4 TRADIT AUCTORITAS, capitulum.

35 QUOD DOMINUS NOSTER IN SE SUSCEPIT OMNIA etc. Damascenus cap. 64: "Passiones hominis assumpsit. Totum enim hominem et omnia quae hominis sunt, assumpsit praeter peccatum". Item cap. 57: "Aimus eundem habere omnia quaecumque Pater praeter ingenerationem et omnia habere quaecumque Adam primus excepto solo peccato". PECCATUM EST, id est habet peccatum
40 annexum et est contemptus vel negligentia.

1.5 NOSTRAM MISERIAM, id est poenam. AUGUSTINUS IN LIBRO 3 DE LIBERO ARBITRIO: Contra. Non sunt nisi duo libri. Solutio. Liber *Unde malum* est primus secundum Augustinum et duo *De libero arbitrio* sunt secundus et tertius, ut patet in libro *Retractationum* 1 cap. 8. A LIBIDINOSIS OPERIBUS,
45 id est carnis pruritu et motu. IUSTISSIME quia noluit oboedire suo superiori nec suum inferius ei. LIBERAT DEI GRATIA, *Rom.* 7: "Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia Dei per Iesum Christum". CADERE POTUIT etc. *Amos* 5: "Domus Israel cecidit, non adiciet, ut resurgat", sed potest profundius cadere. *Eccli.* 3: "Peccator adiciet ad peccandum". II *Tim.* 3: "Mali homines et seductores proficient in peius". IGNORANTIA ET DIFFICULTAS
50 etc. *Sap.* 9: "Homo infirmus et exigui temporis et minor ad intellectum". AD MISERIAM NOSTRAM quae peccato facta est. *Prov.* 14: "Miseros facit populos peccatum".

1.6 SED FORTE ALIQUIS, capitulum.

55 DICET falso. IN LIBRO RETRACTATIONUM, 1 cap. 8. SED LAUDANDUS ESSET quia posset esse ad exercitium et maius meritum. DEFECTUS VEL POENA etc., sicut nec catulo non videre ante nonum diem.

1.7 IMMUNIS OMNINO EXSTITIT, id est non consentit corporaliter patiendo, sed mentaliter compatiendo; omnium sensit miseras et corporales et spirituales.

60 *Is.* 53: "Virum dolorum et scientem infirmitatem", et infra: "Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit". VEL AD OSTENSIONEM, 'suscepit' supple. VEL AD IMPLETIONEM OPERIS, *Matt.* 20: "Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare et dare animam suam redemptionem pro multis". UT MORTEM SUSCEPIT, I *Thes.* 4: "Iesus mortuus est et resurrexit,
65 ita et Deus eos, qui dormierunt, per Iesum adducet cum eo".

44 libidinosus] corr. ex libidinis P; libidinis BR 45 pruritu] prutitu BRV; primitu A 47 cadere] eadem AP 49 adiciet] corr. B ex adicie R || peccandum] corr. B ex precandum RV 52 miseros] miseros BP 56 meritum] om. et corr. BV 57 non] om. BR, om. et corr. PV 61 vel] sed BV; et R 62 operis] om. BRV 64 ut] corr. B ex vir R

35–37 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 64.1 (ed. Buytaert, 259) 37–39 Ibid., cap. 57 (212–13) 42–44 Cf. Aug., *Retract.* 1.9.1 (CCL 57, 23) 46–47 *Rom.* 7,24–25 48 *Amos* 5,1 49 *Eccli.* 3,29 49–50 II *Tim.* 3,13 51 *Sap.* 9,5 52–53 *Prov.* 14,34 55 Aug., *Retract.* 1.9.6 (CCL 57, 29) 60–61 *Is.* 53,3–4 62–64 *Matt.* 20,28 64–65 I *Thes.* 4,14

^{1.8} APOSTOLUS INSINUAT DICENS, *Rom.* 8. QUIA SINE PECCATO etc. *Matt.* 1: “Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto est”; *Sap.* 8: “Sortitus sum animam bonam”; *Sap.* 1: “In malivolam animam non introibit sapientia”. IN TERRIS CONVERSATUS, *Bar.* 3: “Post haec in terris visus est et cum hominibus conversatus est”.

70

^{1.9} SED QUIA NONNULLI DE SENSU etc., capitulum.

[UTRUM ANIMA CHRISTI HABUERIT OMNES AFFECTIONES]

Hic consequenter quaeratur de his quae pertinent ad affectum, et cum haec sint affectiones et virtutes, primo quaeritur an habuerit anima Christi affectiones omnes quae sunt quattuor: timor, dolor, spes, gaudium. Et ut dicit Augustinus *De civitate Dei* lib. 14 cap. 9: “Timor est amor fugiens quod ei adversatur, et si id acciderit, sentiens tristitia vel dolor est; spes vero est amor inhians habere quod amatur, gaudium vero id habens eoque fruens”. Harum autem affectionum sic patet divisio: Affectus noster dividitur in vim irascibilem et concupiscibilem, et irascibilis est odire et detestari malum, concupiscibilis amare bonum. Igitur aut in concupiscibili est amor boni praesentis, et tunc gaudium, aut absentis, et tunc spes vel desiderium; similiter in irascibili erit odium mali praesentis, et tunc dolor, vel absentis, et tunc timor.

75

80

[UTRUM ANIMAE CHRISTI INFUERIT TIMOR]

Quaeritur ergo an infuerit animae Christi primo timor. Timor autem dividitur cum enim sit timor de malo absente. “Malum autem non est nisi duplex”, ut dicit Augustinus, “scilicet malum, quod agimus et quod patimur, id est malum culpa et poenae”. Malum autem poenae – communi nomine timor de eo dici potest timor naturalis, et timor tunc de malo culpa dicetur timor filialis.

85

[UTRUM FUERIT IN CHRISTO TIMOR FILIALIS]

Quaeritur an fuerit in Christo timor filialis.

Quod videtur. *Is.* 11: “Replebit eum spiritus timoris Domini”.

66 Apostolus ... *Rom.* 8] *om.* BR, *om. et corr.* V 71 capitulum] quartum *add.* P, *add. corr. marg.* C 77 autem] *om.* BV 79 et¹] *om.* BRV 83 quaeritur ... timor¹] *om.* R, *om. et corr.* BV 89 Domini] *om.* BR, *om. et corr.* V

66 *Rom.* 8,10 67 *Matt.* 1,20 67–68 *Sap.* 8,19 68 *Sap.* 1,4 69–70 *Bar.* 3,38 74–77 Cf. Aug., *De civ. Dei* 14.7.2 (CCL 48, 422) 84–86 Cf. Aug., *De lib. arb.* 1.1.1 (CCL 29, 211); cf. Aug., *Contra Adimantum* 26 (CSEL 25, 184) 89 *Is.* 11,3

90 Sed contra. Qui novit aliquod malum esse, quod non potest sibi contingere, non timet. Sed anima Christi novit quod peccatum, scilicet malum culpae, non potest sibi contingere, ergo non timuit hoc malum. Ergo si timor huius mali est timor filialis, non habuit timorem filialem. Probatio quod non potuit ei contingere culpa: Quippe iam confirmatis non potest contingere divisio a Deo et multo
95 fortius animae Christi magis unitae Deo quam aliquis confirmatus. Sed *Is.* 59: “Iniquitates nostrae diviserunt inter nos et Deum nostrum”. Ergo nec beatis potest contingere culpa et multo fortius nec Christo.

[UTRUM FUERIT IN CHRISTO TIMOR NATURALIS]

De timore naturali videtur quod eum non habuerit.

1. Prima ratio. “Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem (I *Ioan.* 4)”; et causam subiungit: “Timor enim poenam habet”. Igitur cum
100 in Christo fuerit perfecta caritas, non fuit in eo timor, scilicet naturalis; de tali enim hic fit sermo.
2. Item, plenus fuit timore Domini, ut dictum est *Is.* 11. Sed hic timor non compatitur secum timorem alium. *Eccli.* 23: “Expellit a se timorem Dei huiusmodi
105 hominis timor”. Igitur si plenus illo, nihil habuit de alio.
3. Item, ut praedixi, dicit Augustinus *De civitate Dei* lib. 14 cap. 9: “Timor est affectio vel amor fugiens quod ei adversatur”. Sed Iesus non fugit sibi adversantes, sed potius occurrit eis. *Ioan.* 18: “Iesus sciens omnia quae ventura erant super ipsum, processit et dixit eis: Quem quaeritis? Responderunt ei: Iesum
110 Nazarenum. Respondit eis: Ego sum”. Ergo non timuit.
4. Item, *Matt.* 10: “Nolite timere eos qui occidunt corpus”. Si igitur “Iesus coepit facere et docere” (*Act.* 1), et praeceptum posuit et non praeterivit, ipse hoc implevit quod alios monuit, ergo non timuit. Absit enim quod fuerit de illis doctoribus quos arguit *Matt.* 23: “Quae dicunt, facite, quae autem faciunt, nolite
115 facere”.
5. Item, potestas timorem adimit, ut qui potest, si vult, non puniri gladio, gladium non timet. Sed Christus, si voluit, potuit non puniri, tum quia potuit facere ut non impeteretur, tum quia potuit facere ut, si impeteretur, non sentiret laesionem. Ergo non timuit.

92 est] sit BRV 96 diviserunt] dimiserunt BRV 98 habuerit] habuit AP 100 causam] tamen BC 108 *ioan* 18] *Ioan.* 8 *codd. exc. P; om. et corr. marg. V* 109 responderunt] respondent AP 118 facere] *om. R, om. et corr. BV*

95–96 Cf. *Is.* 59,2 99–100 I *Ioan.* 4,18 100 I *Ioan.* 4,18 103 Cf. *Is.* 11,3 104–105 *Eccli.* 23,27 106 Cf. supra ll. 74–75 106–107 Aug., *De civ. Dei* 14.7.2 (CCL 48, 422) 108–110 *Ioan.* 18,4–5 111 *Matt.* 10,28 111–112 *Act.* 1,1 114–115 Cf. *Matt.* 23,3

6. Item, cum non acceperit aliquam imperfectionem in mentis aspectu, ut videtur, 120
eadem ratione nec in affectu. Sed timor naturalis est imperfectionis, quod patet,
quia hunc non habuit Adam, cum erat in statu perfectionis. Et I *Ioan.* 4: “Perfecta
caritas foras mittit timorem”. Ergo nec hoc habuit in affectu Christus.

7. Item, timorem dividit Damascenus in sex quorum nullus videtur infuisse Chris- 125
to, ergo non timuit. Timor enim aut est “segnities quae est timor futurae ope-
rationis” – constat, hic non est in Christo. Aut “erubescencia quae est timor in
expectatione convivii: optima autem est haec passio” – nec hic, ut videtur, fuit
in Christo quia secure et volens haec expectavit. *Ps.*: “Improperium expectavit
cor meum et miseriam”. Aut “verecundia quae est timor in turpi acto; neque hoc
inseparabile ad salutem” – constat nec hic quia nihil turpe egit. Aut “admiratio 130
quae est timor ex magna imaginatione vel phantasmate” – nec hic quia nihil
magnum ei videbatur qui Deum vidit. Aut “stupor qui est timor ex inconsueta
imaginatione” – nec hic etiam quia omnia continue vidit, etiam futura. Aut “ago-
nia quae est timor per casum, id est per infortunium: timentes enim infortunari
agonizamus” – nec hic rationibus praedictis. 135

[SOLUTIO]

Solutio ad primam. Timor filialis duplicem habet actum, unum in via, sci-
licet dum possibilis est separatio a Deo, et huius timoris actus in via est timor
separationis a pio patre. In patria vero actus eius est adhaerere bono quod amitti
non potest, ut dicit Augustinus *De civitate Dei* lib. 14 cap. 9: “Timor Domini
sanctus permanens in saeculum saeculi erit in patria non terrens a malo quod 140
accidere potest, sed tenens in bono quod amitti non potest. Timoris quippe casti
nomine ea voluntas significata est qua necesse erit nolle peccare, non sollicitudi-
ne infirmitatis, sed tranquillitate caritatis”. Habuit autem Christus hunc timorem
secundum actum patriae, non viae.

Ad quaesita de timore naturali dicendum quod timor mali poenae dividitur 145
a Ioanne Damasceno cap. 65 in timorem naturalem et innaturalem. “Naturalis
autem”, ut dicit, “est virtus secundum systolem (id est contractionem) essentiae
desiderativa”. Hoc enim desiderium, ut dicit, scilicet essendi, indidit Deus omni

123 affectu] *corr.* V ex aspectu R 130 inseparabile] *corr.* P ex insperabile O 131 imagi-
natione] id est *add.* OP 132 inconsueta] *corr.* PV ex consueta BR 133 etiam²] *corr.* V
ex in R 136 unum] *corr.* B?O ex unam ACR 138 adhaerere] *corr.* ex adorare O; adho-
rare B || bono] beato ACRV; *txt.* BOP 140 sanctus] sanctum BR 141 accidere]
non *add. codd.*; *txt. corr. sec. Augustinum* 143 Christus] Iesus BRV 146 Damasceno]
om. RV, *om. et corr.* B 147 autem] *om.* RV 148 desiderativa] desideratam ABCOP

122–123 I *Ioan.* 4,18 124 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 29 (ed. Buytaert, 121–22);
de hoc loco sumptae sunt sequentes definitiones 128–129 *Ps.* 68,21 139–143 Aug., *De*
civ. Dei 14.9.5 (CCL 48, 429) 146–149 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 67.1 (ed. Buytaert,
265)

creaturae. “Innaturalis vero est irrationabilis systole (id est contractio)”, ut quando aliquem sonum audimus de nocte ignorantes quid sit. Sciendum igitur quod anima, quia est natura rationalis, duplicem habet appetitum, unum naturalem, id est ipsius naturae, qui, si dicatur voluntas, dicatur voluntas naturalis vel potius appetitus, et alium rationis, et hic est appetitus rationis qui proprie voluntas dicitur. Christus ergo voluntate rationis voluit mortem et ideo timorem qui est ei oppositus, scilicet innaturalem supradictum, non habuit, sed natura ipsa vel naturae appetitus noluit, et ideo timorem naturalem habuit Christus.

Dico ergo ad primam quod perfecta caritas foras mittit timorem innaturalem, non naturalem. Quippe foras mittit timorem ab eo in quo est. Nunc autem caritas non est nisi in voluntate, non in natura, et ideo adimit timorem voluntatis, scilicet innaturalem, non naturalem.

Similiter patet solutio secundae. Timor enim filialis expellit timorem poenae in eo in quo est. Est autem in voluntate, non in natura.

Similiter ad tertiam. Licet enim voluntas non refugeret adversantes, tamen refugisset natura, nisi voluntas eius naturam vicisset et compulisset occurrere illis.

Similiter ad quartam. Prohibuit enim timorem voluntarium, scilicet innaturalem, non naturalem. Naturali enim timore non timere mortem non possumus, nec monuit impossibile.

Ad quintam. Potestas adimit timorem, sed ei in quo est, ut potestas in voluntate timorem voluntatis, sed non naturae.

Ad sextam quod Adam non habuit timorem naturalem. Hoc non fuit ex perfectione eius, sed potius ex inconsideratione; non enim consideravit sibi mortem posse contingere. Vel fuit in eo iste timor, sed secundum actum alium quam in hac vita sicut timor filialis. Actus enim eius tunc fuit tenere sine aliqua sollicitudine vitam, nunc autem contractio cordis ex desiderio vitae. Et licet hic actus sit imperfectior quam ille quem habuit Adam, hunc tamen Christus accepit nihil tamen imperfectionis accipiens in aspectu, scilicet nihil ignorantiae, tamen aliquid poenale in affectu. Quippe venit solvere debitum nostrum et ideo, quia debuimus poenam, non ignorantiam, accepit hanc, non illam.

Ad septimam patet. Timoris illae sex species sunt species timoris innaturalis.

Item, Augustinus in 6 *Musicae*: “Affectio qua nullas adversitates mortemve formidat, quid aliud quam fortitudo dicenda est?” Igitur cum in Christo fuerit excellenter haec virtus, quia “requievit super eum spiritus consilii et fortitudinis”,

149 irrationabilis] corr. BO ex irrationalis PV 152 dicatur voluntas²] om. (hom.) et corr. BV 153 et¹] etiam CP 155 sed] corr. V ex si R 163 enim] corr. ex non RV 169 potestas²] corr. B ex potesta (ptta) R 176 quem] quam ACORV; txt. BP 177 aspectu] aspectum BRV 180 timoris innaturalis] illius praem. BRV

149–150 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 67.2 (ed. Buytaert, 266) 181–182 Aug., *De musica* 6.15.50 (PL 32, 1189) 183 Is. 11,2

timore poenae caruit. Solutio: Verum est in voluntate, ubi fuit haec virtus, sed tamen remansit naturalis timor in natura.

185

[DE DOLORE]

De secunda affectione sciendum quod duplex est. Est enim dolor corporis et animae, et hic, ut dicit Augustinus, proprie dicitur tristitia. Et ut dicit *De civitate Dei* lib. 14 cap. 15: “Dolor carnis tantummodo offensio est animae ex carne et quaedam ab eius passione dissensio; dolor vero animae, qui tristitia dicitur, dissensio est ab his rebus quae nobis nolentibus acciderunt”.

190

[DE DOLORE CORPORIS ET TRISTITIA]

^{1.1} Ex his definitionibus videtur quod in Christo nec fuit dolor nec tristitia. Non enim dissensit, immo consensit anima eius passioni carnis. *Eph.* 5: “Tradidit semet ipsum pro nobis oblationem et hostiam”. Ioannes Damascenus 62 cap.: “Nihil coactum in ipso consideratur, sed omnia voluntaria. Volens enim esurivit, volens sitivit, volens timuit, volens mortuus est”. Ergo in eo non fuit dolor carnis. Solum enim poena est quod est involuntarium, igitur voluntarium poena non est; et cum nihil accidit nisi volitum, dolor esse non potest.

195

^{1.2} I *Ioan.* 4: “Perfecta caritas foras mittit timorem; timor enim poenam habet”. Ergo poena, scilicet sensus passionis vel laesionis, non est ubi est perfecta caritas. Quod et patet: Quippe si est in voluntate perfecta caritas, inest eidem omnimoda conformitas cum sui amati voluntate, scilicet Dei, et ita ubi est perfecta caritas, est idem velle et idem nolle cum Deo. Igitur sicut nihil fit contra voluntatem Dei, sic nihil fit contra voluntatem habentem perfectam caritatem. Sed solum poenale est voluntati quod contra voluntatem fit. Igitur tali voluntati, scilicet perfectae in caritate, nihil poenale, et timor poenam habet, et ita nec timor.

200

^{1.3} Item, perfectae caritatis voluntas de necessitate amplexatur suum amatum, scilicet Deum. Sed amplexus talis amati aufert omnem sensum laesionis, quippe hoc fecit spes huius amplexationis in martyribus pro magna parte. Igitur cum perfecta caritate non est poena, quae – ut dicit Damascenus – est sensus passionis. Si aliter fuit in Christo, dictum est supra.

205

^{1.4} Item, quaeritur an habuerit dolorem carnis secundum alios sensus sicut secundum tactum.

196 igitur voluntarium] *om. (hom.) R, om. (hom.) et corr. BV* 198 I *Ioan.* 4] item *praem. CP, praem. corr. marg. O* || foras] *corr. B ex volens R* 200 inest] *corr. BV ex quae est R* 211 alios] aliquos *BRV*

186–187 Cf. Aug., *Enarr. in Ps.* 87.3 (CCL 39, 1209) 187–190 Aug., *De civ. Dei* 14.15.2 (CCL 48, 438) 192–193 *Eph.* 5,2 193–195 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 64.4 (ed. Buytaert, 260) 198 I *Ioan.* 4,18 209 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 36.1 (ed. Buytaert, 132) 210 Cf. supra solutiones quaestionum de timore

- ^{1.5} Item, non videtur ei infuisse tristitia. Nihil enim accidit ei ipso nolente quia voluntas sua fuit omnino conformis voluntati divinae; non sic nostra, tum quia
²¹⁵ multoties ignoramus voluntatem divinam, tum quia scientes aliquando dissenti-
 mus. Sed nihil accidit Deo nolente, ergo nihil accidit voluntate Christi humana nolente, igitur per definitionem tristitiae non fuit tristis.
- ^{1.6} Item, *Is.* 42: “Non erit tristis neque turbulentus”.
- ^{1.7} Item, *Prov.* 12: “Non contristabit iustum, quicquid ei acciderit”.
- ²²⁰ ^{1.8} Item, in Christo fuit fortitudo non politica neque purgatoria, sed purgati ani-
 mi, cuius actus est, ut dicunt Plotinus et Macrobius, “passiones ignorare, non
 vincere”. Ergo Christus ignoravit passiones ignorantia, dico, experientiae, non
 scientiae. Item Augustinus in 6 *Musicae* dicit quod “actus fortitudinis est nihil
 moleste pati”.
- ²²⁵ ^{1.9} Item, est aliqua voluntas conformis Deo quia, licet nolit id ipsum quod Deus,
 tamen vult quod Deus vult eam velle. Sic nunc bonus filius vult patrem vivere,
 quem Deus vult mori. Item est aliqua voluntas conformis Deo quia vult quod
 Deus vult eam velle et insuper id ipsum quod Deus, et haec magis conformis
 Deo, ut voluntas angelorum in caelo. Si ergo Christus fuit magis conformis Deo
²³⁰ secundum voluntatem creatam quam aliquis angelorum in caelo, quia perfectior
 voluit, quod Deus voluit eum velle, et insuper id ipsum quod Deus, ergo voluit
 pati. Ergo cum dolor non sit nisi passio involuntaria, non doluit.
- ^{1.10} Quod si dicas quod dolor de corporis laesione non est contrarium fruitioni,
 sed gaudium de corporis sanitate, et ideo sunt simul, contra: Ad gaudium esse in
²³⁵ anima concomitatur cordis dilatatio et ad dolorem cordis constrictio. Sed haec
 sunt in corde impossibilia, ergo dolor et gaudium in anima.

[ALIAE RATIONES]

- ^{2.1} Item, si dicas quod superior pars animae fruebatur et gaudebat et voluit passio-
 nem in inferiori, et inferior doluit, contra: Si ad laesionem carnis concomitatur
 in anima, scilicet in eius inferiori, dolor propter unionem – cum multo maior
²⁴⁰ sit unio superioris et inferioris animae quam inferioris cum carne, quia unibilior
 est spiritualis natura cum spirituali quam spiritualis cum carnali – compatietur
 et condolebit inferiori superior.
- ^{2.2} Item, in corpore est ut dicitur I *Cor.* 12: “Si quid compatitur unum mem-
 brum, compatiuntur omnia membra”. Nec minor est unio partium animae, ergo
²⁴⁵ si compatitur una pars animae, et omnes partes et ita tota.

217 fuit] dicitur BRV 220 politica] corr. O ex pollicita P 222 ignorantia] corr. C ex
 ignorantiam RV 226 eam] corr., eum codd. 229 Christus] om. R, om. et corr. BV; ponit
 post deo² A 243 dicitur] dicit ARV || si quid] quod praem. P, praem. corr. C

217 Cf. supra definitionem Augustini (ll. 189–90) 218 *Is.* 42,4 219 *Prov.* 12,21
 221–222 Macrobius, *Comm. in somnium Scipionis* 1.8.9 (ed. Willis, 38) 223–224 Cf.
 Aug., *De musica* 6.16.54–55 (PL 32, 1190–91) 243–244 I *Cor.* 12,26

^{2.3} Item, quilibet, quod debet alteri, multo magis sibi. Ergo si anima Christi compatiebatur aliis, multo magis suis partibus.

Quod si dicas quod deitas impassibilis unita superiori parti rationis fecit eam impassibilem, eadem ratione et corpus et omnes partes animae quia omnibus unita fuit, et insuper, cum dos animae glorificatae sit impassibilitas, ante glorifi-
cationem anima Christi habuisset secundum aliquid sui impassibilitatem. ²⁵⁰

[DE DOLORE COMPASSIONIS]

Item dicit Ioannes Damascenus: “Quattuor sunt species tristitiae: Achos est tristitia vocem auferens, invidia est tristitia in alienis bonis, accidia est tristitia aggravans, misericordia est tristitia in alienis malis”. Nullum trium videtur fuisse in Christo. Sed quaeritur de quarto, scilicet de dolore compassionis. Quod autem
compassio non fuerit in Christo, videtur ex multis. ²⁵⁵

^{3.1} Primo, quia nullum malum permittit Deus fieri in universo, ex quo non eliciat bonum aequale vel maius quam illud malum sit malum. Sed hoc bonum vidit anima Christi. Ergo de nullius malo doluit, quem maius bonum consolabatur.

^{3.2} Item, in superiori parte rationis est virtus. Ergo si misericordia vel compassio
virtus est vel virtutis aliquid, fuit in superiori animae Christi. Sed ibi esse non potuit quia ibi fuit fruitio quae non compatitur secum dolorem, ergo omnino non fuit in Christo. ²⁶⁰

^{3.3} Item, ut dicit Augustinus, “omnis poena est iusta” et omne iustum placet animae iustae, ergo omnis poena cuiuslibet placuit animae Christi. Sed ubi est
compassio, ibi est desiderium absentiae poenae in eo cui quis compatitur. Ergo in Christo non fuit compassio. ²⁶⁵

^{3.4} Item, angeli et animae beatae ita incorporati sunt iustitiae quod omnis poena, quia iusta est, placet eis. *Ps.*: “Laetabitur iustus, cum viderit vindictam”. Sed anima Christi prae omnibus in caelo fuit beata et iustitiae incorporata, ergo omnis
poena ei placuit et nulla displicuit, ergo non compatiebatur. ²⁷⁰

^{3.5} Item, scivit omnium poenas et praesentium et praeteritorum et futurorum. Si ergo compatiebatur, tunc continue tot calamitatibus affligebatur, quot mala fuerunt umquam, sunt et erunt. Ergo continue fuit in summa miseria, quod fuit

251 anima] *om.* AB 252 item] ut *add.* P, *add. corr.* O 259 ergo] *om.* R, *om. et corr.* BV
|| quem] quam BPR; quod *corr.* ex quam V 261 superiori] superiore BRV; parte *add.* P
266 poenae] *om.* BR, *om. et corr.* V 268 angeli et] non *add.* V, *add. et corr.* B; n *add. et corr.* R 270 incorporata] *corr.* V ex incomparata BR 271 placuit] *corr.* V ex complacuit BR

252–254 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 28 (ed. Buytaert, 121) 264 Cf. Aug., *De lib. arb.* 3.18.51 (CCL 29, 305) et Aug., *Retract.* 1.9.5 (CCL 57, 28); cf. Aug., *Contra Iulianum (opus imperfectum)* 5.26 (CSEL 85.2, 222); cf. Petr. Lomb., 2 *Sent.* 36.2.2 (ed. Grottaferrata, 1:537–38) 269 *Ps.* 57,11 (iuxta LXX)

275 supra modum gravius quam millesies mori quia melior est mors quam vita amara. O quantum amandus, si tanta pertulit pro nobis!

3.6 Item, Gregorius: “Consideratio praemii minuit vim flagelli”. Cum ergo videret poenas sanctorum, similiter quia vidit praemia, non compatiebatur eis, quorum tantam pro tantilla poena vidit futuram gloriam.

280 3.7 Item, Seneca *De clementia ad Neronem*: “Non potest magnus animus esse, si maeror mentem contrahit. Hoc sapienti ne in suis quidem accidet calamitatibus; eandem faciem servabit placidam, inconcussam, quod facere non posset, si tristitiam reciperet”. Sed Christo erat magnus animus et sapientia, ergo nullus dolor compassionis.

285 3.8 Item, idem ibidem: “Misericordia est aegritudo animi ob alienarum miserationum speciem aut tristitia ex alienis malis. Aegritudo autem animi in sapientem virum non cadit. Serena eius mens est, nec quicquam incidere potest quod illam abducatur. [...] Imbecilles oculos esse scias, qui ad aliorum lippitudinem suffunduntur”. Et causa secundum eum est, quia “misericordia tantum attendit
290 quod accidet, non autem causam quare accidet”; sed sapiens causam attendit. Sed Christus sapiens et mens eius serena carens imbecillitate oculorum mentalium, ergo non compatiebatur.

3.9 Item, argumentum Senecae ibidem: “Virtus virtuti non est contraria”. Sed iustitia virtus est reddens unicuique secundum merita, misericordia vero est contraria iustitiae quia reddit citra merita, ergo vitium est, et ideo non in anima Christi, in qua nihil omnino vitiosum.

3.10 Item, Augustinus *De civitate Dei* lib. 9: “Quid est misericordia nisi alienae miseriae quaedam in nostro corde compassio, qua utique, si possimus, subvenire compellimur?” Sed Christus multis infirmis non subvenit, cum posset omnes
300 curare, si voluisset, sicut quosdam curavit. Non ergo habuit compassionem.

Contra. *Matt.* 26: “Tristis est anima mea usque ad mortem”.

Item, constat: Misericors fuit, ergo in malis nostris, quae peroptime novit et melius quam nos quia nos vehementer dilexit, eum contristari necesse fuit. Haec enim necessario dolorem compassionis efficiunt, scilicet alicuius dilectio et
305 dilecti passio et passionis cognitio.

278 similiter quia] *inv.* P, *inv. corr.* C 279 tantam] tanta AR 281 ne in] nec *codd.*; *txt. corr. sec. textum Senecae* || accidet] actibus ABCPRV; *txt.* O 285 idem] *om.* CP 288 lippitudinem] limpitudinem B; limpitudinem V 290 accidet²] accidat BRV || attendit] *corr.* BV ex attendat R 298 qua] quia AB || possimus] possumus BP 303 quia nos] *om. (hom.)* BR || eum] cum AB

277 Cf. Greg. Magnus, *Moralia in Iob* 2.8.8.14 (CCL 143, 391–92) 280–283 Seneca, *De clementia* 2.5.5 (ed. Hosius, 248) 285–289 Ibid. 5.4 et 6.4 (248. 249–50) 289–290 Cf. ibid. 5.1 (247) 293 Ibid. 4.1 (246) 294–295 Cf. ibid. 3.2 (246); cf. ibid. 5.1 (247) 297–299 Aug., *De civ. Dei* 9.5 (CCL 47, 254) 301 *Matt.* 26,38

[SOLUTIO: AD ARGUMENTA DE DOLORE CORPORIS ET TRISTITIA]

Solutio. Ad primum. Ut dictum est, in anima Christi sicut et in nostra fuit et natura et ratio, et ideo naturae appetitus et rationis. Laesioni igitur carnis nec omnino consensit anima nec omnino dissensit, sed appetitus naturae dissensit, appetitus vero rationis consensit. Et quia appetitus rationis voluntas est proprie, patet quod omnes hae carnis laesiones voluntariae fuerunt, non coactae, sicut ³¹⁰ dicit Damascenus, licet coactio facta fuerit naturae, quam coegit voluntas animae Christi eo quod voluntas sit potentior quam natura. II *Macch.* 6: “Cum”, dicit Eleazarus, “a morte possem liberari, dueros corporis sustineo dolores, secundum animam vero propter timorem tuum libenter haec patior”.

Ad secundum iam patet. Non enim timuit anima eius poenas vel corporales ³¹⁵ laesiones ex parte voluntatis, sed ex parte naturae; nec in hoc dissona fuit a voluntate divina. Quippe Deus sic instituit naturam rationalem, ut, unde voluntas rationalis in ea est, nihil debeat timere vel appetere, nisi secundum quod Deus vult, et ut, unde natura est, debeat naturaliter timere tristantia. Et ita natura timens poenas id timuit quod Deus voluit eam timere, et ita non fuit dissona voluntati ³²⁰ divinae.

Ad tertium superius dictum est quod aliter fuit de illa beata anima Christi et aliter de animabus martyrum. Illa enim fuit ita potens quod simul fruebatur summa fruitione et patiebatur per corpus quasi summa poenaltate nec diminuebatur ³²⁵ eius fruitio in aliquo per hoc. Non est autem sic de aliis.

Ad quartum patet quod sic. Cum enim sitiuit, doluit gustus, et cum esurivit et cum gustavit vinum myrratum; oculi vero in multis vigiliis, cum pernoctavit in oratione; aures, cum audivit contumelias et opprobria et falsa testimonia; et olfactus ex putridis languidorum membris et leprosororum; tactus in flagellatione et perforatione. ³³⁰

Ad quintum iam patet. Quippe appetitus voluntatis fuit ita conformis voluntati divinae quod omnino voluit quod Deus, et nihil aliud. Sed appetitus naturae ita conformabatur voluntati divinae quod hoc appetiit, quod voluntas divina voluit eum appetere, quod et statuit in creatione eius quod appeteret. Sed non appetiit id idem quod Deus voluit, et ita patet quod tristitia infuit appetitui naturali animae ³³⁵ Christi, non voluntati, id est appetitui rationis.

310 laesiones] laesionis RV 312–313 dicit Eleazarus] *om. B, om. et corr. CRV* 315–325 Ad ... aliis] *om. ABRV, om. et corr. CO (i.e. solutionem ad secundum et tertium non habent); txt. P, txt. corr. marg. infra CO* 317 sic] *sicut corr. marg. infra O* || naturam] *naturalem corr. marg. infra O* 319 tristantia] *circumstantia corr. marg. infra O* 320 poenas] *poenam corr. marg. infra O* 322 quod aliter] *aliter enim corr. marg. infra O* 326 quartum] *secundum ABRV* 331 quintum] *tertium ABRV* 335 appetitui] *appetui BP*

306–307 Cf. supra ll. 150–56 311 Cf. Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 64.4 (ed. Buytaert, 260) 312–314 II *Macch.* 6,30 322–323 Cf. supra resp. ad arg. 1

Ad sextum iam patet quod non erat tristis secundum appetitum rationis, sed tantum naturae.

Ad septimum dico quod non contristabatur appetitus rationis pro aliquo malo poenae quod acciderit ei, sed potius pro malis culpa, quae acciderunt nobis, contristabatur compatiendo ex misericordia. Et hoc est *Is. 53*: “Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portavit” – ‘vere’ inquit, non apparenter fingens dolorem et non dolens.

Ad octavum. Plotinus et Macrobius et Augustinus loquuntur de actu fortitudinis in patria. Vel passiones ignorare per experientiam fuit in Christo in ratione, licet non in natura.

Ad nonum. Potest esse quod in aliquo excessit angelos et aliquo minoratus est ab angelis et etiam a seipso in via respectu eius quod nunc est. Et fuit eius ratio magis intense volens, quod Deus, quam aliquis angelorum, et ideo ratio Deo conformis. Sed natura adhuc passibilis naturaliter nolens pati minus fuit conformis Deo quam natura angelica vel quam eadem natura nunc, et voluit quod Deus voluit eam velle, non tamen, quod Deus voluit, illa natura voluit.

Ad decimum. Fuit in ratione gaudium, ut dictum est, et in natura dolor, nec ad gaudium in ratione consequitur dilatatio cordis donec pertingat a ratione in naturam. Animae enim natura est cordi unita non unde est ratio. Sed quia natura doluit, fuit in eo constrictio cordis.

[AD ALIAS RATIONES]

Ad primum inductum ad probandum, quod si aliquid animae patitur, tota patitur, dico quod, licet sit maior unio naturae animae cum ratione quam cum carne, tamen laesa carne patitur poenaliter natura animae, non autem ratio quia ratio recta fortius est unita Deo et conformis in affectibus quam naturae, ut de sapiente quolibet dicunt philosophi etiam. Et ideo magis contrahit non puniri a Deo quam puniri a natura, quia nihil fit contra appetitum rectae rationis sicut nec contra appetitum Dei. Et ideo nihil poenaliter patitur, cum omnis poena aut poena non sit aut sit contra appetitum.

Ad secundum. Una est natura animae in omnibus membris propter quam membra sibi compatiuntur. Nunc autem haec natura in Christo, licet sit unita deitati, non tamen fuit ita conformis Deo in appetitu, ut id semper voluerit quod Deus, licet voluerit quod Deus voluit eam velle; sed ratio hoc habet. Et ideo non

337 sextum] quartum ABRV 339 septimum] quintum ABRV 342 inquit] in quid AO
 344 octavum] sextum ABRV || loquuntur] corr. O ex loquitur A 347 nonum] septimum ABRV || aliquo²] in *praem.* AP, *praem. corr.* C 350 fuit] vel *add.* AR, *add. et corr.* BC 352 tamen] tantum BR 353 decimum] octavum ABRV 354 dilatatio] dilatio ABR 368 licet ... Deus] *om. (hom.)* R, *om. (hom.) et corr.* B

est simile in membris corporis et partibus animae, cum omnia membra eundem habeant appetitum, non autem omnes partes animae, scilicet natura et ratio. 370

Ad tertium patebit ex dicendis de compassione.

[SOLUTIO: AD QUAESITA DE COMPASSIONE]

Ad quaesita de compassione dico quod compassio vel misericordia proprie sumpto nomine est cum poena et appetitu vel voluntate relevandi miseriam. Et mihi videtur quod in anima Christi fuit compassio, sed non omnino sicut in nobis. Sed in natura animae eius fuit poena compassionis, in ratione vero quae conformis fuit Deo omnino in appetitibus, fuit voluntas relevandi miseriam in eis, in quibus dictabat Dei voluntas esse faciendum. 375

Et dico ad primum: Videre maius bonum concomitans malum fuit rationis potius quam naturae. Et ideo, licet laetificaret rationem, non tamen naturam quae attendebat alterius miseriam. 380

Ad secundum. Quia virtutis est agere, non pati — virtutibus enim meremur et passionibus, ut dicunt omnes, non meremur —, patet quod id misericordiae vel compassionis, quod est poena, non pertinet ad virtutem, et ideo nec est in ratione recta, sed tantum id quod est velle relevare miseriam; et cum hac voluntate bene est fruitio. 385

Ad tertium iam patet quod cuiuslibet poena et universaliter, quicquid Deo volente contingit, placet rationi rectae et ideo ipsa non compatitur. Sed natura animae non habet placentiam in aliena poena, cui in natura est coniuncta secundum genus suum.

Ad quartum similiter patet quia ratio conformis est divinae iustitiae, non autem natura ita, ut velit quod Deus, licet appetat quod Deus vult eam appetere. 390

Ad quintum. De ratione eius patet quod libera fuit a miseria, de natura autem, si omnium miseras apprehendit et praesentium et praeteritorum et futurorum, nescio negare; sed peritiori relinquo.

Ad sextum. Consideratio remunerationis potius rationis fuit quam naturae. 395

Ad septimum. Magnum animum et sapientem dicit rationem rectam Deo omnino conformem, non naturam.

Ad octavum patet ex eodem.

Ad nonum dicimus quod Deus semper, quia misericors est, punit citra condignum, non quia minus puniat quam deceat et exigit eius iustitia, sed quia punit 400

371 dicendis] *corr.* P ex dictis B; *om.* (*spat.*) R 372 dico] dic BR 376 relevandi] revelandi AB 378 dico] quod *add.* R, *add. et corr.* B 380 quae] *corr.* B ex quod R 384 relevare] revelare BC 385 fruitio] finitio? BR 390 quia] *corr.* P ex quod ABR 393 et¹] *om.* BR || et²] *om.* BR 394 peritiori] petitori A; petitori BRV 399 citra] *corr.* A ex contra P 400 minus] nimis BR || deceat] doceat BR || quia²] *om.* BR

371 Cf. infra responsiones sequentes ad quaesita de compassione

minus quam sit poena illa quam, si inferret, iuste inferret. Quippe quod tanta poena infertur pro tanta culpa, ideo iustum est quia ipse vult, non ideo vult quia iustum. Et ita misericordia sua omnino non discordat a sua iustitia, sic nec ratio recta in anima Christi vel in angelis vel ubicumque est non vult aliquem puniri
 405 minus quam Deus vult, licet in mortali et passibili hoc appetierit forte natura. Et sicut misericordia in Deo non est vitium nec discordat a sua iustitia, similiter nec in ratione recta.

Ad decimum dico quod omnium doloribus quos natura apprehendit, condoluit; illorum autem doloribus recta ratio subvenit, quantum ad eum pertinuit, secundum
 410 illud quod vidit Deum velle. Quomodo autem huiusmodi affectiones cadant in sapientem hominem non Deum aliter quam in Christum, potest patere ex Augustino *De civitate Dei* lib. 9 cito post principium.

Ne autem lateat in anima distinctio inter naturam et rationem, attende quod super materiam adduntur formae ordine suo, et primo forma generalissimi, scilicet
 415 qua est substantia, deinde alia qua est substantia spiritualis, deinde tertia qua est substantia spiritualis et apprehendens ad differentiam animae vegetabilis. Et universaliter omnis forma in anima dicitur natura quae valet tantum unum oppositorum, sed super omnia superadditur forma nobilissima communis animae et angelo, qua valet opposita, et anima tantum ratione huius dicitur ratio quae, cum
 420 recta sit, conformis est Deo et omnino ei quasi immediata, et ideo ab alio quasi non patitur hac via.

[DE GAUDIO]

Sequitur de gaudio animae Christi, et quia gaudium creaturae rationalis potest esse vel in Deo, scilicet superiori, vel in proximo, scilicet pari, vel in carne et sensibus, scilicet inferiori, primo quaeritur de gaudio eius in Deo.

[DE GAUDIO ANIMAE CHRISTI IN DEO]

425 Et quaeritur an anima eius plus gavisita sit de Filio ei unito quam de Patre et Spiritu Sancto.

1. Et videtur quod sic. Quia ad gaudium exigitur quod sit bonum et praesens, et ideo crescit gaudium secundum quod est melius et secundum quod est praesentius. Sed licet Filius non sit melior Patre nec Spiritu, videtur tamen illi animae
 430 utroque praesentior. Quia est praesentia per essentiam qualiter est tota trinitas

402 quia²] *corr.* B *ex* quod R 405 passibili] in *praem.* A, *praem. et corr.* O 410 huiusmodi] huius BR 414 materiam] naturam ABRV 423 proximo] perpetuo BR 424 primo] ponitur AR 429 Patre] *om.* R, *om. et corr.* B

411–412 Cf. Aug., *De civ. Dei* 9.4–6 (CCL 47, 251–56)

praesens omni creaturae, et est maior praesentia qua est trinitas praesens tantum bonis, scilicet per gratiam, et adhuc maior qua tantum persona Filii est praesens homini assumpto, scilicet per unionem in unitatem personae. Ergo magis gaudebat de Filio quam de Patre et Spiritu.

² Item, “anima Petri”, ut dicit Bernardus, “sine macula est ante thronum Dei, 435 sed non sine ruga; minus enim pergit in Deum, dum appetit corpus quo caret”. Si ergo anima Christi in triduo non minus appetiit corpus suum quam nunc anima Petri, patet quod in triduo habuit rugam et minus fruebatur Deo quam ante vel post. Sed estne hoc verum? Tunc enim non semper aequaliter fruebatur illa anima Deo et potuit illa secundum rationem, qua fruebatur Deo, odire mortem, 440 qua manente minuebatur fruitio.

³ Item, cum publicum in nobis impediat Dei contemplationem et somnus auferat, quaeritur an aequaliter contemplabatur et fruebatur anima Christi Deo, cum docuit in publico et cum oravit solus in monte et cum dormivit sicut cum vigilavit, alioquin odisset somnum et publicum in quibus diminuebatur dulcedo fruitionis. 445

⁴ Item, quaeritur an poena passionis vel compassionis vel quantalibet poena ut inferni possit minuere Christi fruitionem. Et videtur quod non. Poena enim intensione infinita nulla est, et bonum quod aufert poena, finitum est. Igitur cum bonum quod aufert poena, sit finitum, et malum non est maius malum, quam bonum sit bonum quod eo aufertur. Bonum autem quod Deus est, bonum est 450 infinitum. Patet quod, cum gaudium sit ex bono praesente, in infinitum maius erit gaudium ex Dei praesentia quam dolor de cuiuslibet poenae praesentia. Sed infiniti ad finitum est proportio sicut lineae ad punctum. Ergo sicut linea non est minor ablato puncto, sic nec gaudium in Christo est minus addita qualibet poena.

[SOLUTIO]

Responsio ad primum. Bonum in Deo naturam dicit non personam, et ideo 455 omnes tres personae sunt id ipsum bonum. Hoc bono communiter et univoce fruebatur anima Christi et angeli. Igitur patet quod anima Christi fruitur Deo non unde unitur in unitatem personae, sed unde unitur per gratiam, ut angeli. Sed sic unita est omnibus tribus quia illi naturae, licet multo excellentius quam angeli, et ideo non magis gaudet in Filio quam in Patre. 460

Ad secundum nihil assero. Tamen videtur quod aeque fruebatur in triduo ut ante vel post, nec fuit in eius anima ruga. Non enim sicut anima Petri divisa est, ut parte affectionis suae afficiatur ad corpus quo caret, et parte alia ad Deum quem habet, sic et anima Christi, sed potius tota affectio indivisa. Sed quantum decuit, fuit ad corpus quo caruit, et tota ad Deum sibi unitum. Quam forte excellentiam 465 singularem contulit unio deitatis huic animae!

442 in] *om.* R, *om. et corr.* B 443 quaeritur] quare BR 454 Christo] Deo ABCRV;
txt. OP 466 huic] haec BR

435–436 Cf. Bern., *Sermones in festivitate omnium Sanctorum* 3.2 (ed. Cist., 5:350)

Ad tertium nescio. Non videtur tamen mihi quod eius fruitio in aliquo diminueretur in publico vel in somno propter singulare privilegium eius et indivisionem ad plura.

470 Ad quantum videtur mihi salva maiorum auctoritate quod verum est quod concluditur, maxime quia poena est naturae et fruitio rectae rationis et ita diversorum.

[DE GAUDIO ANIMAE CHRISTI IN PROXIMO]

1. Quaeritur de secundo sic. Quanto quis diligit magis aliquem, tanto magis gaudet de bono eius. Sed constat quanto quis est melior, tanto maiore caritate proximum diligit. Ergo cum angelis melior fuerit anima Christi, maiore caritate eos dilexit quam ipsi se, ergo plus gaudet de singulorum beatitudine quam
475 singuli. Igitur incomparabiliter est gaudium animae Christi maius quam totius multitudinis caelestium, si omnium gaudium in uno esset. Quod si verum est, quam beata fuit et est illa anima? Et tunc quaeritur an hoc minuere potuit poenam passionis vel compassionis in eo.

480 2. Item quaeritur an hoc gaudium crevit in hac anima post resurrectionem propter animas liberatas de inferno. Et videtur quod sic quia de singulis plus gaudebat quam ipsi de se.

3. Item quaeritur an de qualibet anima nunc salvata gaudeat tantumdem vel amplius quam de gloria sui corporis. Et videtur quod amplius quia plus amandum
485 est ordine caritatis, quod melius est in alio quam quod minus bonum est in nobis, ut anima proximi quam caro nostra.

[SOLUTIO]

Respondeo. Prima conclusio videtur vera; nec tamen minuit hoc gaudium aggratulationis poenam passionis vel compassionis quia hoc gaudium fuit magis rationis, poena vero naturae.

490 Ad secundam non video, quare non creverit, nisi forte praescientia salutis eorum quae fuit in eo etiam in utero matris tam certa, ac si iam esset res, effecerit a principio suae conceptionis hoc gaudium in eo sicut in angelis in hora suae confirmationis.

Ad tertiam non bene video, quare non, sicut nec video, quod anima Petri
495 mallet aeternaliter carere corpore suo quam societate et salute animae Pauli, licet posset dici quod corpus Christi sit magis amandum quam angelus vel anima Petri quia unitum deitati et adoratur una adoratione, scilicet latria, cum Deo, quod non anima Petri vel angelus.

468 singulare] *corr.* BO *ex* singularem CR 472 quanto] quantum ABCRV; *txt.* OP 474
maiore] maiori ACPRV, *corr.* *ex* maiore O 479 vel compassionis] et comparationis BR
483 gaudeat] *om.* R, *om.* et *corr.* B 492 angelis in] *om.* (*hom.*) BR 494 quod] quin
corr. marg. O; quare non *corr.* marg. P 497 unitum] unita *codd.*; *txt.* *corr.*

[DE GAUDIO ANIMAE CHRISTI IN CARNE ET SENSIBUS]

^{1.} De tertio quaeritur primo an delectatio secundum sensus steterit in Christi sensitiva non pertingens altius usque ad inferiorem partem rationis, an non. ⁵⁰⁰

Quod pertinebat ad inferiorem partem rationis videtur primo quia dolores ex rebus sensibilibus – ut in gustu fellis et aceti, in tactu ferri – ascenderunt ad rationem, scilicet ad naturam, ergo et delectatio.

Item, et in statu mundi et paradisi et caeli ascendit a sensu in rationem delectatio, quia si in caelo super linguam poneretur dulce, condelectaretur sensui ratio inferior. Ergo cum Christus fuerit secundum aliquem istorum statuum, similiter fuit in eo. ⁵⁰⁵

^{2.} Item, dividit Damascenus laetitia in animalem et corporalem: “Et animalis est, quaecumque solius animae est ut secundum doctrinam et contemplationem, corporalis vero, quae communione corporis et animae fit; et huius alia naturalis ⁵¹⁰ et necessaria, sine quibus vivere impossibile, ut in alimentis et operimentis; alia est naturalis, non necessaria, ut commixtiones secundum naturam et leges, quae naturales sunt, quia ad gentis permanentiam sunt, non necessariae, quia possibile est sine his in virginitate permanere; alia neque naturalis neque necessaria, ut ebrietates, luxuriae et crapulae”. Et, ut dicit Damascenus, “qui secundum Deum ⁵¹⁵ vivit, primas et secundas habere potest, non autem tertias”. Et constat renuntiare mediis est perfectiorum. Sed laetitiae quae sunt in salsamentis et nidoribus et odoribus non necessariis, scilicet homini sano, et aliis deliciis, sunt de tertio vel de medio. Ergo cum Christus viveret secundum Deum et esset perfectus et utique in carne sanissimus et ideo huiusmodi non egens, videtur numquam in his ⁵²⁰ laetatus nec talibus fuisse usus. Quaeritur ergo an umquam usus sit salsamentis et huiusmodi.

^{3.} Item, delectatio corpori glorificato in caelo, si super linguam poneretur mel, esset tanta – non minor nec maior – et in paradiso mensura alia et in mundo est alia, et – ut videtur – medium in mundo in delectationibus sensuum excedit ⁵²⁵ medium in paradiso, quia peccante homine defecit a statu paradisi in delectationibus spiritualibus et excrevit in carnalibus. Quaero ergo secundum quod medium delectabatur in dulci Christi lingua.

Et videtur quod secundum medium mundi quia delectatio est in sensu secundum dispositionem organi, et ideo dulce videtur amarum febricitanti. Ergo cum ⁵³⁰ habuit linguam secundum statum mundi, delectationem.

502 ascenderunt] ascendunt B; ascendunt *corr. ex* adscendunt A 505 si] *om. et corr.* OP || condelectaretur] condelectaret *codd. exc.* P 510 communione] *corr.* B *ex* commune V || et¹] ut BR 511 impossibile] est *praem.* A, *add.* P 512 commixtiones] mixtiones BR 513 gentis] generis APV, *corr. ex* gentis O 516 primas] personas BR 523 item] esset *add.* CP || mel] et *add.* P, *add. corr.* C 526 defecit ... statu] *rep. et corr.* BR 527 excrevit] excercuit A; exercuit R

508–516 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 27.1–2 (ed. Buytaert, 119–21)

E contra videtur, quia quicquid est, quo delectatio media in mundo excedit illam in paradiso, radicem habet vitiosam concupiscentiam; quae radix numquam fuit in carne Christi, ergo nec delectatio talis.

535 4. Item, quod medium paradisi non tenuerit, videtur quia delectatio est maior vel propter obiectum sensibile vel ex deceptione, ut cum aliquid dulce ut hydromellum putatur esse aliud dulcius ut pigmentum, vel ex necessitate id est indigentia, ut plus delectat cibus in fame quam ante famem. Sed constat: Christus pertulit famem (*Matt.* 4) et non Adam in paradiso, ergo excessit medium paradisi.

540 5. Item, est imaginabilis mixtio elementorum secundum omnimodam aequalitatem quattuor qualitatum, quae non reperitur – ut dicit Avicenna libro primo – in rerum natura. Sed huic complexioni propinquissima est complexio humani corporis, et inter complexiones humanorum corporum illa optima est quae est aequalitati verae propinquissima. Sed constat: Christus habuit optimam complexionem, ergo propinquissimam illi aequalitati. Quaeritur ergo, cum homo diiudicet tactu et vigeat tactus per totum corpus, magis tamen in manu et in vola manus magis quam in silvestri, et magis in pulpito digitorum et maxime super indicem, an ubique caro Christi aequae bene diiudicabat vel melius, sicut nos in pulpito indicis.

550 Et videtur quod sic propter aequalitatem complexionis ubique in carne eius quae exigitur necessario ad bene iudicandum.

6. Item quaeritur in quo sensu vel sensibili magis delectaretur.

Et videtur quod secundum visum et in luce, et similiter Adam in paradiso. Quippe secundum Augustinum *Super Genesim ad litteram* lib. 1 omne sensibile lux est, lux incorporata terreo tangibile, incorporata humido gustabile, incorporata aeri fumoso odorabile, incorporata aeri puro audibile, in se pura visibile. Ergo omnis delectatio secundum sensum est in luce. Sed naturam bene institutam magis delectat delectabile purum quam delectabile mixtum, ergo cum in paradiso et Christo esset natura optime instituta, maxime in visu delectabantur.

560 7. Item quaeritur an delectatio secundum sensus diminuat in Christo delectationem in Deum.

Et videtur quod sic quod illud Bernardi: “Delicata est consolatio divina quae non conceditur admittentibus alienam”. Et Augustinus: “Quaecumque hora nihil terrenorum te delectat, crede mihi, eodem momento videbis quod cupis”.

535 delectatio] delectio R; dilectio B 539 excessit] *corr.* B ex excessi R 555 lux²] sed *praem.* P, *praem. corr. marg.* O 557 sed] *corr.* P ex secundum AB 560 diminuat] diminuebat *corr.* O, *corr. marg.* P 562 quod²] quia A; secundum OP, *corr.* ex quod B
564 crede] certe ARV

538–539 Cf. *Matt.* 4.2–4 541 Cf. Avicenna, *Liber canonis* 1.1.3.1 (ed. Venetiis, ff. 4vb–5ra)
554–556 Non invenitur in Aug., *De Gen. ad litt.* 1, sed cf. *ibid.* 12.16.32 (CSEL 28.1, 400)
562–563 Gaufridus Abbas, *Declamationes de colloquio Simonis cum Jesu* 55.66 (PL 184, 472A) 563–564 Aug., *Soliloq.* 1.14.24 (CSEL 89, 37)

[SOLUTIO]

Respondeo ad primam. Nescio, si condelectaretur ratio saltem secundum natura-
turam, licet non in quantum ratio, sensui in Christo; nec video, quare non esset
ita. 565

Ad secundam. Non videtur mihi quod umquam delicias quaesierit, sed tantum
necessaria nisi forte ob vitandam singularitatem, cum comedit cum aliis qui
talibus indigebant, et ut ostenderet quod omnis creatura Dei bona est et nihil
respuendum quod cum gratiarum actione sumitur. 570

Ad tertiam. Si id, quo excedit medium nunc medium in paradiso, radicatur in
vitiosa concupiscentia qua omnino caruit Christus ut Adam ante peccatum, credo
magis quod delectabatur secundum quod Adam ante peccatum, et quantum ad hoc
habuit organum simile illi in paradiso, scilicet linguam sine vitiosa concupiscentia
ut Adam ante peccatum. 575

Ad quartam. Sic delectabatur Christus esuriens in cibo, non sicut tu, sed
potius sicut Adam, si habuisset famem ante peccatum. Et ita fames non compellit
excedere medium in paradiso.

Ad quintam fateor nescio. Si enim sic esset ut concluditur, sequitur quod aequae
gravabatur in laesione cuiuscumque partis, sicut tu, si in optime mixta parte. Dicit
tamen posset quod in homine habente complexionem propinquissimam illi verae
aequalitati membra et partes differunt ita, quod maior digitus est remotior ab illa
aequalitate quam index et una pars quam alia. Et in hoc Christus excedit te, quod
suus pes est proximior aequalitati quam tuus pes, non autem oportet quam quod
tua manus. 585

Ad sextam bene videtur mihi quod posset concedi conclusio. Et ideo in caelo
forte secundum visum maxime erit delectatio aliis omnibus sensibilibus quasi
subtractis, nisi forte sit ibi laus vocalis.

Ad septimam non credo quod minueretur tali sensus delectatione Christi frui-
tio, sicut nec in nobis in caelo minuetur fruitio Dei, cum utemur et delectabimur
visu in corpore Christi et aliis glorificatis, quia haec anima – ut dictum est – forte
in hoc privilegiata est, ut tota pergat in Deum, licet secundum partem vel tota
intendat alteri ut sensui. 590

Item, Plotinus et Macrobius: Temperantiae politicae est “nihil appetere poe-
nitendum, in nullo legem moderationis excedere, sub iugo rationis cupiditatem
domare”; purgatoriae vero “omnia relinquere quae corporis usus requirit, in quan-
595

581 si] sed A; *om. R, om. et corr. B* 585 proximior] proximor BC 587 posset] posse BR 590–591 fruitio¹] finitio BR 591 fruitio] fructio BR 594 sensui] et sensibili
add. BCR, add. et corr. P 595 politicae] *corr. O ex pollicitae A*

592 Cf. supra resp. ad arg. 2 in quaestione de gaudio animae Christi in Deo 595–597 Macrobius, *Comm. in somnium Scipionis* 1.8.7 (ed. Willis, 38) 597–598 Ibid. 4 (ed. Willis, 37)

tum natura patitur”; purgati autem animi “terrenas cupiditates non reprimere, sed penitus oblivisci”. Sed Christus habuit temperantiam purgati animi, ergo obliviscebatur omnes sapes et odores et huiusmodi.

Responsio. Dicit eum oblivisci non haec sensibilia delectabilia, sed inordinatam concupiscentiam horum.

Item, comedit post resurrectionem cum discipulis et non indiguit, ergo nec purgatoriam temperantiam habuit.

Respondeo. Illud comedere fuit opus non iustitiae ut in te, qui reddis corpori quod ei debes, sed potius caritatis, scilicet propter discipulorum instructionem. Et ideo non fuit contra temperantiam, quia non fuit ex aliqua carnis cupiditate, sed pro discipulorum et nostra fide, ut credamus quod fuit verus homo etiam post mortem suam. Vel loquitur Plotinus de nobis in quibus comestio utilis est comedenti tantum, non sic in Christo.

^{1.9} ASSERENTES SIMILITUDINEM etc., scilicet Marcus, Cerdoniani et Manichaei, ut patet in libro *De haeresibus* Augustini cap. 14, 21, 46. QUOD SUPRA DIXIMUS in praecedenti capitulo, scilicet quod accepit veram infirmitatem et veram carnem.

^{1.10} VERITAS IPSA et ideo mentiri non potuit. TRISTIS EST ANIMA MEA, *Matt.* 26 et *Marc.* 14. UBI ET LEGITUR, scilicet *Marc.* 14.

^{1.11} TRANSEAT A ME, *Matt.* 26. ANIMA MEA TURBATUR, *Ioan.* 12. UT HOMO FLET, *Luc.* 19: “Videns civitatem fleuit super eam”, *Ioan.* 11: “Et lacrimatus est Iesus”, *Hebr.* 5: “Cum clamore valido et lacrimis offerens”. ET HOMO CRUCIFIGITUR, *II Cor.* 13: “Crucifixus est ex infirmitate”. ET RESURREXIT Christus: *Contra. II Cor.* 13: “Vivit ex virtute Dei”. Solutio. Homo suscitatus est, et Deus suscitavit, id ergo surrexit quod cecidit, scilicet humanitas. Sed ‘surgere’ dicit non vitae restitutionem, sed actum consequentem vitae restitutionem: iacuit enim mortuus, vivificatus est a Deo, et iacens surrexit. Si vero dicat actum suscitationis, tunc dici posset ‘surgere’, sed non ut homo. QUAM IN EO homine. IN ME, id est in mea natura. MEA VULNERA causaliter.

^{1.12} PASSA EST persona Filii, UT TOTA TRINITAS nihil pertulit; ATQUE IN EO homine.

608 fuit] *om. A, om. et add post homo corr. marg. B* 611 Marcus] *corr. B ex Maritus? R*
 619 et²] *ut ed.* 621 solutio] *ergo BCR, corr. ex solutio P; sic V* 623 restitutionem¹] *restitutionem BR* 626 in eo] *meo ed.*

598–599 *Ibid.* 9 (ed. Willis, 38) 611–612 Cf. Aug., *De haeresibus*, cap. 14 (circa Marcum), cap. 21 (circa Cerdonianos) et cap. 46 (circa Manichaeos) (CCL 46, 296; 299; 312) 613–614 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 15.1.8 (ed. Grottaferrata, 96) 616 *Matt.* 26,38 et *Marc.* 14,34 || *Marc.* 14,33 617 *Matt.* 26,39 || *Ioan.* 12,27 618 *Luc.* 19,41 618–619 *Ioan.* 11,35 619 *Hebr.* 5,7 620 *II Cor.* 13,4 621 *II Cor.* 13,4

1.13 QUAEDAM TAMEN REPERIUNTUR, capitulum.

CLAMAVI ET NON EXAUDIES, *Ps.* 21: “Deus Deus meus respice” etc., nostra 630
littera: “Deus meus clamabo per diem et non exaudies” (secundus versus). QUI
PECCATUM NON FECIT, I *Petri* 2. TRANSEAT A ME etc. *Matt.* 26. PAU-
LUS DISSOLVI etc. *Phil.* 2. NON ENIM FORTIOR EST MILES etc. *Matt.* 10:
“Non est discipulus super magistrum neque servus super dominum suum; sufficit
discipulo, ut sit sicut magister eius, et servo sicut dominus eius”. ERUBESCANT 635
QUI PUTANT SALVATOREM etc. Triplici de causa dicunt Christum non sensis-
se poenam vel timuisse sicut nos, vel quia causam aliorum, id est peccatum, non
habuit, vel quia illas affectiones non ex necessitate sicut nos, sed sola voluntate
habuit, vel quia propassionem tantum, non passionem habuit.

2.1 NE AUTEM IN SACRIS, capitulum.

DIVERSITAS, id est repugnantia. VEL PROPASSIONEM: Differt passio et 640
propassio, quia propassio est affectio quae oculum mentis non turbat afficiendo,
passio vero est consimilis affectio, cum ita fortis est quod oculum mentis turbat
et facit a rectitudine vel Dei contemplatione declinare, et tunc laeditur ratio et
patitur. Sicut differt ergo dispositio et habitus, sic propassio et passio. 645

2.4 EX HIS CAUSIS – duas tetigit, scilicet non necessitatem patiendi neque pas-
sionem, sed propassionem – DICIT CHRISTUM NON VERE TIMUISSE, pro-
ximo capitulo praecedenti ibi TRANSEAT A ME CALIX ISTE, PRO NOBIS
LOQUITUR. INFIRMOS IN SE PRAESIGNANS, supra proximo capitulo ibi
SED INFIRMITATEM NOSTRAM etc. UT EVANGELIUM DICIT, *Matt.* 26. 650

3.1 VERUMTAMEN MAGIS, capitulum.

3.2 AUT NODI flagellorum aut vinculorum. NATURAE SUAE, scilicet aquae,
aeris, ignis. UT CALCET UNDAS, *Matt.* 14: “Venit ad eos ambulans super
mare”, NEC CLAUSAE DOMUS etc. *Ioan.* 20: “Venit Iesus ianuis clausis et
stetit in medio” etc. ET STRUCTA ut ostia clausa. HUMANI CORPORIS, 655
scilicet omnino habentis statum nostrum. CARO ILLA DE CAELIS EST, id est
opere caelesti concepta. *Matt.* 1: “Quod enim in ea natum est, de Spiritu Sancto
est”. AD DOLENDUM et ita, ut turbetur ratio.

3.3 DELATIS, id est remotis; METUM, id est timorem; HAERESIS ADSCRI-
BIT: Haereticos vocat qui dicunt Deum timuisse timore passione, non propas- 660

629 capitulum] quintum *add. P. add. corr. C* 638 habuit] habent BR 653 eos] vos AV;
illos P; *om. et corr. marg. vos C* || super] supra ABRV 656 caelis] caelo BP ||
est¹] *om. AP* 658 et] *om. BPR* 659 delatis] dilatis ed.

630 *Ps.* 21,2 631 *Ps.* 21,3 632 I *Petri* 2,22 || *Matt.* 26,39 633 *Phil.* 1,23
633–635 *Matt.* 10,24–25 648–649 *Petr. Lomb.*, 3 *Sent.* 15.1.13 (ed. Grottaferrata, 98)
649–650 *Ibid.* 650 *Matt.* 26,38 653–654 *Matt.* 14,25 654–655 *Ioan.* 20,26 657–658
Matt. 1,20

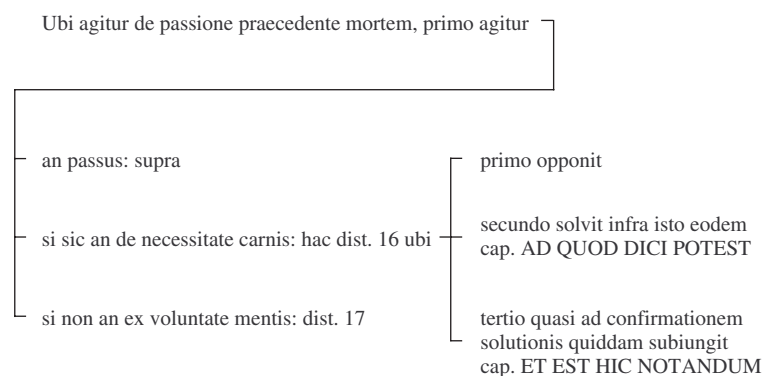
- sione. ET SATANAS ET SCANDALUM EST, id est vocavit Petrum satanam et scandalum: *Marc.* 8: “Vade retro me, Satana”, *Matt.* 16: “Vade post me, Satana, scandalum es mihi”. OBVIUS PRODII, *Ioan.* 18: “Sciens omnia, quae ventura erant super eum, processit”. CONSTERNATA PERSEQUENTIUM etc.
- 665 *Ioan.* 18: “Ut ergo dixit eis: ‘ego sum’, abierunt retrorsum et ceciderunt in terram”. QUI EXCISAM AUREM etc. *Luc.* 22: “Cum tetigisset auriculam eius, sanavit eam”, *Ps.*: “Qui plantavit aurem non audiet?”
- 3.4 VIRTUTIBUS, id est miraculis. QUIA LICET FORMA, natura.
- 3.5 SENSUS, intellectus quoad aspectum, ET IMPIETATIS, quoad affectum. INTELLIGENTIAM, id est intellectum dictorum verborum, ARGUERE, id est redarguere. IN QUA ESSET CAUSA TIMORIS etc. *Sap.* 17: “Cum sit timida nequitia”, *Judith* 11: “Quoniam sciunt se offendisse Deum suum filii Israel, tremor eius super ipsos est”.
- 4 HIS VERBIS, *Matt.* 26: “Tristis est anima mea usque ad mortem”. SED
- 675 FINIS trinitatis; SED ILLIS QUI IN SCANDALO etc. ILLIS, id est apostolis, sicut cauterio laeditur sanum membrum, ut per hoc sanentur membra infirma, et ita illud membrum non sibi dolet, sed membris infirmis. *Is.* 53: “Vere languores nostros ipse portavit”. QUOS MONET ORARE etc. *Matt.* 26: “Vigilate et orate, ne intretis in temptationem”, QUI ANTE POLLICITI etc. *Matt.* 26: “Similiter et
- 680 omnes dixerunt, scilicet sicut Petrus, qui dixit: Et si oportuerit me mori tecum, non te negabo”.

664 persequentium] prosequentium BOP 666 auriculam] anticulam BR 672 Judith 11]
Judith 41 BR 675 apostolis] capillis BR 679 ante] autem BOPR; om. A; txt. CV

662 *Marc.* 8,33 662–663 *Matt.* 16,23 663–664 *Ioan.* 18,4 665–666 *Ioan.* 18,6
666–667 *Luc.* 22,51 667 *Ps.* 93,9 671–672 *Sap.* 17,10 672–673 *Judith* 11,9 674
Matt. 26,38 677–678 *Is.* 53,4 678–679 *Matt.* 26,41 679–681 *Matt.* 26,35

DISTINCTIO 16

1.1 HIC ORITUR QUAESTIO EX PRAEDICTIS etc. Dist. 16.
Huius divisionem sic accipere potes.

1.1 DICTUM EST ENIM SUPRA, dist. 15 cap. 2 TRADIT. SICUT ETIAM MORTUUM DICITUR, *Rom.* 8: “Corpus mortuum est propter peccatum”. AP-
TITUDINEM MORIENDI ut in paradiso, DE APTITUDINE, id est possibilitate, 5
QUAE, aptitudo, MORTALITAS ILLA, scilicet potens mori, TUNC, ante pec-
catum, IN EO, homine. TALEM MORTALITATEM, qualis in paradiso, SED
NECESSITATEM etc. defectum tradunt. QUAE ETIAM MORTALITAS etc.
id est non tantum possibilitas moriendi dicitur mortalitas, sed etiam necessitas,
NON MODO, id est tantummodo. HIC DEFECTUS, scilicet necessitas. SED 10
NUMQUID etc. quaestio prima de carnis morte. ANIMA QUOQUE, quaestio
alia de animae passibilitate. SI ENIM, responsio quod non.

1.2 SICUT ALIOS ACCEPISSE: Sed qui sunt alii nisi mortalitas et passibilitas,
nisi ignorantia et culpa quae non suscepit? Solutio. Duplex est passibilitas, una
quidem ex illatione, ut passio quae est in vulneribus, et de hac loquitur Magister; 15
alia quae est ex subtractione scilicet necessariorum corpori, ut fames, sitis, et

3 sicut] sed ed. 5 possibilitate] de *praem.* AB 6 potens] petens BCR || ante]
corr. B ex autem P 9 non] *om.* R, *om. et corr.* B 12 passibilitate] corr. BO ex possibi-
litate AR 13 alios] aliquos BP

3 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 15.1.4 (ed. Grottaferrata, 93–94) 4 *Rom.* 8,10

hos vocat hic alios defectus. SUB TEMPORALI MUTABILITATE, *Eccle.* 1: “Vidi cuncta quae fiunt sub sole, et ecce: universa vanitas et afflictio spiritus”; vanitas, hoc est mutabilitatis, afflictio, hoc est laboris. SUPER EPISTOLAM AD
 20 HEBRAEOS, *Hebr.* 9 in fine super illud: “Statutum est hominibus semel mori”.
 EX NATURA SUAE CONDITIONIS, conditus est enim sine libidine.

2 ET EST HIC NOTANDUM, capitulum.

TERTIUS SUB GRATIA, iste status non est idem cum primo quia secundum Magistrum primus est status innocentiae. SED POENAM ASSUMPSIT DE SE-
 25 CUNDO STATU: Sed cum poena sit communis statui secundo et tertio, quare dicitur hoc accepisse potius de secundo quam de tertio? Responsio. Poena est essentialior secundo statui quam tertio quia prius in illo quam in isto. Omne autem, in quo quid prius invenitur, ei est essentialius. Insuper poena non est in tertio statu nisi propter statum secundum praecedentem. Unde secundus status
 30 est causa poenae. DE TERTIO VERO: Contra. Primus gradus fuit status gratiae et amplioris quam tertius, ergo in hoc potius communicat statum primum quam tertium. Solutio. Secundum Magistrum primus status fuit sine gratia et fuit status innocentiae. Vel aliter secundum eos qui non ponunt statum innocentiae sine gratia, et si in hoc conveniant duo status, ideo potest dici Christus in hoc habere
 35 utrumque statum et ita tertium. Non enim minus verum est ipsum in gratia communicare cum tertio gradu, quia in eodem communicat cum primo. Contra. Adhuc potius status ille accepit ab eo gratiam quam e converso. *Ioan.* 1: “De plenitudine eius omnes accepimus”. Solutio. Non intendit Magister nisi quod aliquid commune habuerit cum statu tertio, non quod a nobis gratiam acceperit,
 40 sed quod nobiscum habuerit.

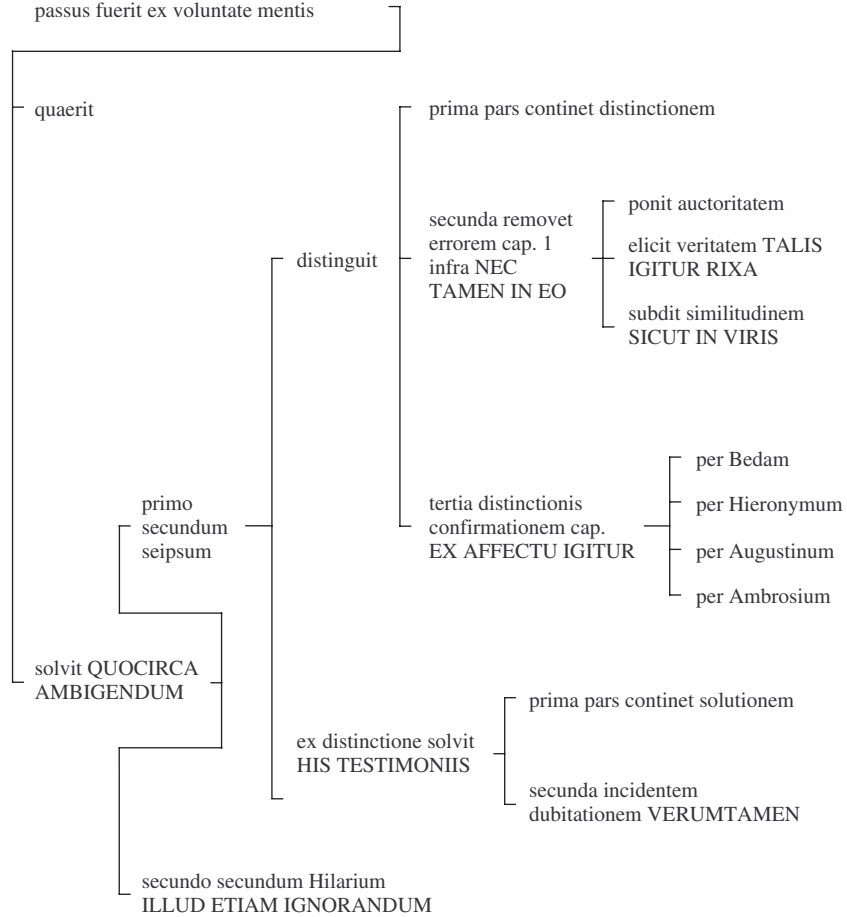
19 hoc¹] haec BORV 21 suae] sua BCR 26 de²] om. CPR 35 minus ... est] est minus verum est A; minus est verum BR; minus est verum est O 37 de] om. R, om. et corr. B

17–18 *Eccle.* 1,14 19–20 *Hebr.* 9,27; cf. *Glossa interlin. et ordin.* in h.l. (ed. princeps, 4:439b) 37–38 *Ioan.* 1,16

DISTINCTIO 17

1.1 POST PRAEDICTA CONSIDERARE OPORTET ... Dist. 17.
Huius distinctionis divisio sic depingitur.

Dist. 17. Determinat hic utrum Christus
passus fuerit ex voluntate mentis

1 considerare] considerari ed.

2.1 AFFECTUS RATIONIS VEL, primo, ET AFFECTUS etc. quasi dicat voluntas humanitatis est affectus duplex. UTERQUE TAMEN affectus scilicet.

5 2.2 QUIA UT AIT AUGUSTINUS super eundem locum *Glossa* super *Ioan.* 3 ibi: “Qui desursum venit, super omnes est”. NON VOLEBAT mori. QUIA HOC, scilicet concupiscere, CARNALI CONCUPISCENTIA, id est per carnalem concupiscentiam. HABENS CARNALEM DELECTATIONEM, *Glossa* sic: “Carnem igitur concupiscentem dicit carnalem delectationem quam de carne et
10 a carne spiritus habet adversus delectationem quam solus habet”.

2.2 NEC TAMEN IN EO CARO CONTRA SPIRITUM etc.

Hic quaerendum quid dicatur caro.

Et patet quod caro non est corpus solum quia concupiscere non est actus corporis, sed spiritus, igitur caro hic dicitur vel spiritus aliquis tantum vel spiritus
15 aliquis cum carne. Et patet, ut subdit Magister, quod est hoc concupiscere actio coniuncti ex carne et spiritu. Sed hoc non videtur posse stare quia omnis actio est formae per se et unius formae unica est actio essentialis. Et ideo nullum mixtum haberet actionem unam, nisi mixtorum esset una forma illis superducta. Igitur cum nulla una forma sit corporis et spiritus nec uniuntur in aliqua una forma
20 utrique superinducta – tunc enim forma ultima hominis non esset rationalis –, patet quod nulla erit actio utriusque una, sed diversae erunt actiones sicut formae diversae et incommunicantes. Igitur cum concupiscere non sit corporis per se nec potest esse coniuncti, cum sit una, erit ergo animae tantum.

Quod videtur quia concupiscibilis est potentia animae sicut irascibilis et rationalis.
25

Item, actio non est coniuncti ex materia et forma, nisi quia est formae, igitur nec hominis nisi quia animae.

Si dicas quod est una forma, scilicet humanitas, constat: Huius per se actio non est ‘concupiscere contra spiritum’, et si hoc, tunc anima contra se concupiscit.
30 Et si hominis anima est una, ipsa contrariis motibus movebitur simul vel aget contrarias actiones simul quia concupiscit contra se, et concupiscit voluptates

3 quasi dicat] *om.* R, *om. et corr.* B 8 delectationem] *corr.* O ex dilectionem A; dilectationem R 9 delectationem] *corr.* O ex dilectionem A; dilectationem R 10 delectationem] *corr.* O ex dilectionem AR 11 nec] non ed. *et* P 18 superducta] *corr.* O ex superinducta B, superinducta *corr.* P; supraducta R 23 nec] non AO 28 si] *corr.* BR ex sed AV 30 vel] et B, *corr.* P

5–6 *Ioan.* 3,31; cf. *Glossa ordin.* in h.1. (ed. princeps, 4:231b); sed istud commentum videtur referri ad textum Augustini supra, Petr. Lomb., 3 *Sent.* 16.2 (ed. Grottaferrata, 105) 6 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 17.2.1 (ed. Grottaferrata, 106) 8–10 Petr. Lomb., *Collect. in epist. ad Gal.* 5,17 (PL 192, 158B–C) 15 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 17.2.2 (ed. Grottaferrata, 106)

corporis et concupiscit contrarium. Motus autem oppositi sunt quorum oppositi termini. Sed hoc est impossibile, quia si unius formae est una per se actio, cum anima sit una forma secundum Augustinum, erit igitur unica actio, non duae, quanto magis nec contrariae.

Si dicas quod sunt in anima formae diversae a quibus sunt illae diversae actiones, contra: Oppositarum formarum tantum sunt actiones oppositae. Igitur cum impossibile sit sibi uniri formas oppositas, erit impossibile idem secundum diversas formas agere actiones oppositas.

Solutio. Hic caro dici potest spiritus hominis ratione affectionis ad carnem, scilicet illius formae in ea, in qua radicatur haec affectio. Spiritus autem dicitur superior pars eiusdem, scilicet idem in quo communicat cum angelis, et ita inferior pars rationis vocatur caro. Quippe id efficit vis amoris, ut assimulet amantem amato in tantum, ut in nomine communicet. *Osee* 9: “Facti sunt abominabiles sicut ea quae dilexerunt”. Huius carnis actio est concupiscere, quod dicit Magister esse coniuncti, fateor. Non enim est concupiscere omnino simplex, sed habet in se duo, scilicet indigere absente et inclinari ad illud; indigere est corporis, inclinari ad id est animae.

Sed de hac inclinatione, quomodo simul cum contraria possit esse in anima, quaestio est.

Et respondeo quod — sive fuerit inclinatio ordinata vel inordinata — non est inclinatio vel appetitus nisi boni quia obiectum omnis appetitus bonum est. Sed appetit superior pars rationis bonum increatum et inferior bonum creatum, quae bona non sunt contraria quia unum alterius est causa. Et cum appetibile sit terminus appetitus vel finis — non sunt autem motus contrarii, nisi quorum termini sunt contrarii —, patet quod per se contrarii non sunt illi appetitus. Tamen eadem virtutes appetitivae contrariantur sibi per accidens, quia enim quanto inferior est magis ad delectationes sensuum, tanto superior minus est ad delectationem in Deo. Hoc enim illud impedit, non frustratur, et quod etiam impedit, est a vitio et ita violenter, non naturale; in paradiso enim forte sic non fuit. Ideo superior per se volens Deum ex consequenti et per accidens vult inferiorem non concupiscere et ita per accidens contrariatur ei, et hoc est *Gal.* 5: “Haec autem sibi invicem adversantur” — per accidens, non per se scilicet. Et nota: Potestas rationalis valet opposita, in Deo quidem et spiritibus confirmatis unum vel alterum, ut velle sic vel non velle, in nobis autem nunc utrumque simul, quia mens divisa est contra se,

34 unica] una AP 42 idem] om. BR; id V, corr: O 45 quae] qui BR 46 est] om. A, om. et corr: P || simplex] simpliciter BO? 51 et] om. BR 56 sunt¹] sint BPR 57 appetitivae] corr: C ex appetivae ABO 59 frustratur] frustrat P, corr: C 63 scilicet] om. ABCPR

34 Cf. Aug., *Tract. in Ioan.* 14.10 (CCL 36, 148); cf. Alcher, *De spiritu et anima*, cap. 4; 13; 35; 48 (PL 40, 782; 788–89; 806; 814) 44–45 *Osee* 9,10 62–63 *Gal.* 5,17

sicut experimur, quia vult et non vult pigre. Quia enim adhaeret Deo – I *Cor.* 6: “Qui adhaeret Deo unus spiritus est” – et insuper corpori, nunc simul et carni compatitur et appetit carnis voluptatem et Deo conformatur detestando eandem, et ita motibus contrariis movetur simul voluntas, quod non potest natura quia
 70 natura non appetit nec inclinatur nisi ad unum, voluntas vero ad duo, ut dixi, scilicet carnem et Deum.

2.3 VERITAS DICIT, *Ioan.* 21. QUIA ADEO EST NATURALIS affectus non moriendi; NEC SENECTUS ABSTULIT, *Eph.* 5: “Nemo umquam carnem suam odio habuit”; si autem numquam, ergo nec in senio. SED VICIT EUM, *Glossa*
 75 habet ita: “Sed quantacumque sit molestia mortis, vincat eum vis amoris”; et sequitur: “Si nulla esset vel parva molestia mortis, non esset tam magna gloria martyrii. Sed si pastor immolatus est ut ovis, qui de ovibus fiunt pastores non metuant immolari”. VICIT EUM, scilicet hunc affectum in Petro et Christo.

2.4 EX AFFECTU IGITUR.

80 RECTUM COR, *Glossa Ps.* 31: “Recti corde sunt qui dirigunt cor suum secundum voluntatem Dei”. UNDE NON VENI FACERE etc. *Ioan.* 5: “Non quaero voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me”; *Ioan.* 6: “Descendi de caelo non ut faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me”; VOLUNTATEM MEAM QUAM SCILICET, conditionem scilicet velle aliquid quod
 85 Deus non vult, TEMPORALITER SUMPSI etc. Ergo cum voluntas non sit nisi ab eo unde anima, erit anima ex traduce. Solutio. De Virgine accepit necessitatem ad animam, scilicet dispositam materiam, non indispositam sicut tu, et ideo dicitur accepisse voluntatem de Virgine quia accepit de Virgine id ad quod statim necessario sequebatur voluntas, sicut dicitur dare tibi lucem, qui aperit fenestram,
 90 quia facit id ad quod sequitur lux vel lucis praesentia. Vel voluntas dicitur hic illud concupiscere quod dicit duo, scilicet indigere et inclinari ad illud; et dicitur hoc accepisse de matre quia alteram eius partem, scilicet indigere, sicut dicitur accepisse humanitatem de Virgine cuius tantum alteram partem de ea accepit.

2.5 CONTRA EUTYCHIANOS qui dicebant Christum verum hominem et purum
 95 et ideo non habere nisi unam voluntatem. PERFICERE DISPENSATIONEM, id est subire mortem a Deo pro nobis dispensatam.

66 adhaeret] adhaerent ACV; adhaeretur O 73 abstulit] abstulerit BCR et ed. 75 quantacumque] quantumcumque OP (*sicut et Glossa*) 80 dirigunt] corr. R ex diligunt A 83 faciam] facerem AP 84 quam] corr. B ex quid R || scilicet¹] om. O, om. et corr. P; es R 87 materiam] naturam BR

66–67 I *Cor.* 6,17 72 Cf. *Ioan.* 21,18 73–74 *Eph.* 5,29 74–78 *Glossa ordin.* in *Ioan.* 21,18 (ed. princeps, 4:270b) 80–81 *Glossa ordin.* in *Ps.* 31,11 (ed. princeps, 2:491b) 81–82 *Ioan.* 5,30 82–83 *Ioan.* 6,38

2.6 PRIVATAM QUANDAM quae non est communis quia non est voluntas Dei; QUI CAPUT NOSTRUM EST, *Eph.* 4: “Qui est caput Christus”; ET NOSTRAM FIGURAVIT: Contra. Figura non est nisi ignobilius nobilioris, non idem sui nec vilioris, ut leo Christi vel sol. Solutio. Figurare dicitur, id est gerere personam, non translativè; vel figuravit, id est similem esse ostendit. VIDE TE IN ME, id est vide tuam infirmitatem ex mea; UT DEUS, id est quamvis Deus.

2.7 OMNIA QUAE HABET PATER etc. *Ioan.* 17: “Et mea omnia tua sunt et tua mea sunt”; *Ioan.* 16: “Omnia quaecumque habet Pater mea sunt”.

2.9 NON ERGO AD INSIPIENTIAM, *Ps.* 21: “Deus meus clamabo per diem et non exaudies et nocte et non ad insipientiam”.

3.1 VERUMTAMEN NON PARUM, capitulum:

DE POTENTIA PATRIS, quia in petitione sua posuit “Pater, si possibile est”. QUI NIHIL IMPOSSIBILE DEO etc. *Is.* 59: “Non est abbreviata manus Domini, ut salvare nequeat, neque aggravata est auris eius, ut non exaudiat”. FILIUM DUBITARE TU CREDIS? Christus bene scivit quod erat Patri possibile transferre calicem. Unde *Marc.* 14: “Abba, Pater, omnia possible sunt tibi, transfer calicem hunc a me”. Ut quid ergo dissimulavit se scire dicens “si possibile est”? *Eccli.* 41: “Sapientia abscondita et thesaurus invisus, quae utilitas in utrisque?” Solutio. In sic abscondendo sapientiam docuit et revelavit sapientiam magis quam si non occultasset. Licet enim non expediat celare sapientiam, tamen aliquando expedit celare me esse sapientem; in hoc enim docuit sapientiam habitam non ostendendam nec non habitam simulandam multo fortius. SED QUIA MODUM GESSIT DUBITANTIS: Ergo simulavit se dubitare, eadem ratione simulavit se tristari et huiusmodi. Solutio. Non fuit simulatio, sed nostra instructio. Modum enim servavit orando, quem nos habere voluit qui consilium Dei ignoramus. Vel dic quod licet multa dissimulare, sed non licet aliquid simulare quia est mendacium operis et cum intentione fallendi. Non ergo simulavit aliquid dicendo “si possibile est”, sed dissimulavit se scire quod scivit. Non enim simulavit se habere bonum quod non habuit, sicut hypocritae, sed dissimulavit se habere scientiam quam habuit, quod est humilitatis. Et ideo *Eccli.* 19: “Est iustus qui inclinat faciem suam et fingit se non videre quod ignoratum est”. Sed duo sunt hominum genera qui hanc doctrinam Christi non suscipiunt, scilicet ostentantes quod habent bonitatis vel scientiae, et simulantes se habere quod non habent.

99 nobilioris] *corr.* B ex ignobilioris R 100 leo] *lex* A; *corr.* ex les? P 109 qui] quia AO 110 auris] manus *codd.*, *txt.* *corr.* (*sec. Vulg.*) 112 Marc.] Matt. BR 116 non¹] *om.* R, *om.* et *corr.* BO || occultasset] *corr.* B ex occultasse R 119 simulavit²] dubitavit BR 124 enim] ergo BR 126 est²] *om.* A, *om.* et *corr.* O

98 *Eph.* 4,15 103–104 *Ioan.* 17,10 104 *Ioan.* 16,15 105–106 *Ps.* 21,3 (iuxta LXX) 108 *Matt.* 26,39 109–110 *Is.* 59,1 112–113 *Marc.* 14,35 114 *Eccli.* 41,17 126–127 *Eccli.* 19,24

- ¹³⁰ Contra primos *Prov.* 32: “Noli vendere sapientiam”; 30: “Stultissimus sum virorum et sapientia hominum non est mecum”; *Ier.* 9: “Ne gloriatur sapiens in sapientia sua”. Contra secundos *Zach.* 9: “Assumpserunt sibi sapientiam valde”; *Ps.*: “Neque ambulavi in magnis”.

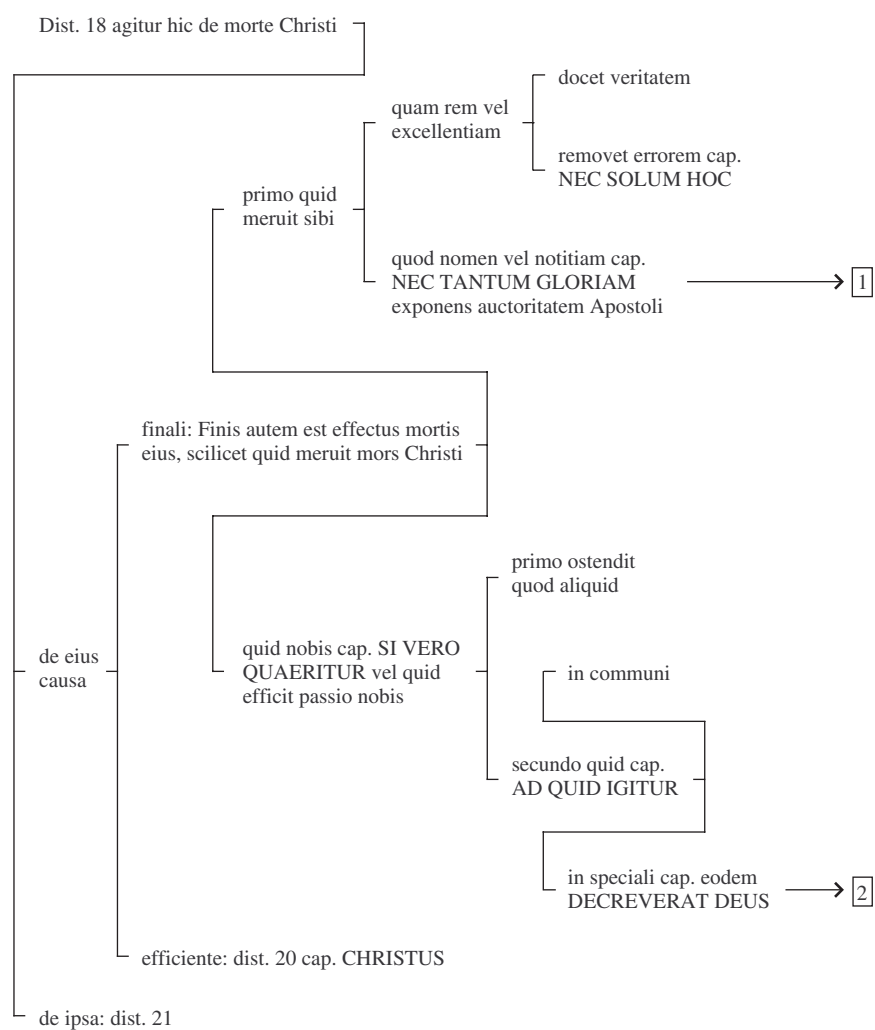
- ¹³⁵ ^{3.2} SED FORTE dicis. SIGNIFICANS CONSORTIUM, id est significavit sibi coniunctam et sociatam nostram fragilitatem, sed non discevit, id est separavit a se voluntatem quam habuit cum Patre communem. HAEC OMNIA scandala discipulorum DESITURA, id est finem habitura. TRANSITURUM a discipulis, TERRORIS discipulorum, PER VIRTUTUM, id est miraculorum. VASA MORTIS: Sacrae litterae aliis sunt vasa aquae sapientiae salutaris, scilicet pie
¹⁴⁰ intelligentibus, aliis vasa vasa mortis qui inde hauriunt venenum pravae intelligentiae. *Ps.*: “In eo (id est in arcu sacrae Scripturae) paravit vasa mortis”.

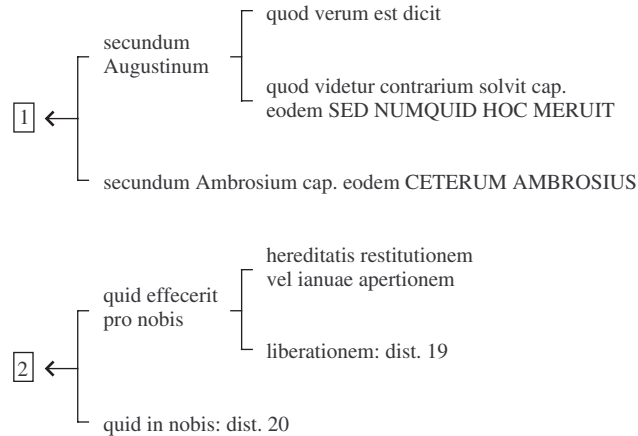
¹³⁰ *Prov.* 32] *Prov.* 31 AO? (*recte Prov.* 23) ¹³² secundos] *corr.* P ex secundum (*sic*) AO; secundum? BCRV ¹⁴⁰ vasa²] *om.* AOP, *om. corr.* B

¹³⁰ *Prov.* 23,23 ^{130–131} *Prov.* 30,2 ^{131–132} *Ier.* 9,23 ¹³² *Zach.* 9,2 ¹³³ *Ps.* 130,1
¹⁴¹ *Ps.* 7,14

DISTINCTIO 18

1.1 DE MERITO CHRISTI NON EST PRAETEREUNDUM ... Dist. 18.

De merito Christi primo quaeratur quid sit meritum, secundo an Christus meruerit, tertio quid meruit, quarto de quantitate meritorum eius.

[QUID SIT MERITUM]

De primo. In nobis sunt tria sicut in quolibet, scilicet substantia, virtus et operatio. Substantiam voco in anima potentiam naturalem, scilicet voluntatem, virtutem gratiam vel virtutem gratuitam, operationem quod egreditur a potentia et virtute. Quaeritur ergo quod istorum sit meritum.

[AN MERITUM SIT SUBSTANTIA VEL VIRTUS VEL OPERATIO]

Et patet quod primum non. Haec enim potentia est, ubi nullum meritum est, sed potius demeritum, scilicet in malis hominibus et daemonibus.

Item, huius potentiae aliquando est meritum, aliquando demeritum, ergo ipsa non est meritum, scilicet alterum horum.

Et similiter patet quod secundum, scilicet virtus gratuita, non est meritum quia in caelo sunt virtutes, non autem merita, id est beati ibi non merentur.

Item, qui habet unam virtutem, habet omnes, ut probat Augustinus, quia qui habet caritatem, habet omnes, et qui habet unamquamlibet, habet caritatem, ergo qui habet unam, habet omnes. Sed non 'qui habet unum meritum, habet omnia merita'. Ergo merita non sunt virtutes.

3 meruit] meruerit ABP 11 scilicet] corr. P ex sed A 12 et similiter] item qui habet unam virtutem *praem. et corr. BR* 15 unamquamlibet] corr. R ex unamquamque P

14 Cf. Aug., *Epist.* 167.3.11 (CSEL 44, 599); cf. ulterius Petr. Lomb., 3 *Sent.* 36.1 (ed. Grottaferrata, 2:202) et Fishacre in h.l. (ed. Rodler, 163; 165)

Item, mereri praecedit meritum, quia meritum est terminus mereri, sicut factum esse est terminus eius quod est fieri, et motum esse eius quod est moveri. Sed virtus praecedit mereri, ergo praecedit meritum, ergo non est meritum. 20

Item, virtutes sunt in parvulis baptizatis et merita nulla, ergo non sunt merita virtutes.

Item, virtutes et gratia sunt in nobis sine nobis, sed merita sunt in nobis non sine nobis. “Dei enim adiutores sumus” (I Cor. 3). Rom. 11: “Si autem gratia iam non ex operibus, alioquin gratia iam non est gratia”. Ergo merita non sunt virtutes. 25

Restat ergo ut meritum non sit nisi tertium, scilicet operatio.

1. Sed contra. Meritum est terminus mereri – sicut dictum est – sicut factum fieri. Sed mereri est operatio potentiae naturalis et virtutis, ergo meritum non est operatio, sed eius terminus. 30

2. Item, merita non pereunt, sed sequuntur morientes et permanent in patria. Unde canit ecclesia “quorum merita sunt in caelis”, et Apoc. 14: “Requiescant a laboribus suis, opera enim illorum sequuntur illos”. Sed operationes sunt de genere successivorum et cum facta sunt, non sunt. Unde Damascenus 57 cap.: “Si actio est, manifestum est, quod agetur et non aget, et simul cum acta fuerit, quiescit”. Ergo operationes non sunt merita. 35

[SOLUTIO]

Solutio. Aestimo quod meritum proprie nec est naturalis potentia, ut ostensum est, nec virtus gratuita, sed actio egrediens a potentia virtute informata.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Dico ergo ad primum quod ‘factum esse’ est terminus fieri, non ‘factum’; ‘factum’ enim aliquando dicitur res ipsa quae facta est, aliquando vero actio per quam fit. Similiter ‘meritum esse’ est terminus mereri. Sed ‘meritum’ aliquando est nomen rei quam meruimus operatione nostra, et tunc significat praemium, aliquando est nomen ipsius operationis qua meruimus praemium, et sic hic loquimur de merito, scilicet de ipsa operatione meritoria. 40

Ad secundum dico quod opera quae sunt ipsa merita, scilicet actiones illae, non manent, sed cum facta sunt, non sunt. Sed opera, id est operata et merita, id est quae meruimus, manent, scilicet adepta post operationem meritoriam. 45

18–20 quia ... meritum¹] *om. (hom.) et corr.* O || est ... meritum²] *om. (hom.) R, om. (hom.) et corr.* B 20 ergo² ... meritum²] *om. (hom.) A* 23 sine] vel non in BR 24 Rom. 11] Rom 41 BR 30 sed] est *add.* BP 37 nec] non AP 43 qua] *corr.* AP ex quam BR 43–44 loquimur] loquitur BR

24 I Cor. 3,9 24–25 Rom. 11,6 28 Cf. supra ll. 18–20 32–33 Apoc. 14,13 34–36 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 59.3 (ed. Buytaert, 229); ex Gregorio *De Sancto Spiritu* Orat. 31.6 (PG 36, 140A) 37–38 Cf. supra ll. 8–26

[UTRUM MERITUM SIT ACTIO INTERIOR VEL EXTERIOR VEL UTRAQUE]

Item actionum voluntatis alia interior ut velle, alia exterior ut currere et huiusmodi. Quaeritur ergo an meritum sit actio interior vel exterior vel utraque.

50 Quod actio exterior non sit meritum videtur quia actiones exteriores omnes habere possunt mali qui non merentur, ut dare eleemosynas et huiusmodi. Ergo ipsae non sunt merita.

Item, omnis actio exterior est actio coniuncti propter formam, scilicet animam. Sed omnis actio animae est intelligere vel velle, ergo omnis actio exterior est
55 essentialiter actio interior. Minor patet quia dicit Damascenus cap. 36: “Quorum substantia eadem, horum et operatio eadem; quorum autem naturae differentes, horum et operationes differentes”. Ergo actio animae in se et ut est actus corporis, quia haec eiusdem naturae sunt, eadem est actio.

Item, eadem est actio numero principalis agentis et organi, ergo animae et
60 manus. Sed contradictum est primae quia velle est actio appetibilis in appetitum, et tunc est a voluntate alia actio in corpus. Sed patet quod primum est falsum quia appetibile vel finis non movet nisi metaphorice, sed tantum dirigit motum; alioquin verum esset dicere ‘appetibile vult’ sicut ‘cursor currit’.

Item constat quod interior actio meritum est; alioquin non mereretur qui est
65 impotens ad opera exteriora, quod falsum est. Magis enim meremur compatiendo pauperi quam dando. Igitur si exterior actio esset similiter meritum, essent duo merita in una eleemosynae largitione, et similiter duplex demeritum in omni actione mala exteriori.

Item, meritum et demeritum non sunt nisi in anima, et ibi non est actio exterior,
70 sed interior, ergo tantum interior est meritum.

[ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

1. Quod concedimus, sed si tantum actio voluntatis informatae virtute interior sit meritum, tunc videtur quod Christus passione non merebatur nec nos passionibus meremur ut operibus poenitentiae.

2. Item, tunc in caelo continue merentur beati et in inferno demerentur damnati.
75 ti. Quia omnis virtus essentialiter est caritas, igitur anima informata virtute est anima informata caritate. Sed omnis actio voluntatis informatae caritate interior est amare, ergo omnis actio voluntatis informatae virtute interior, quae meritum dicitur, est amare. Sed hanc actionem continue exserunt voluntates beatorum,

48–49 huiusmodi] huius BR 50 meritum] *corr.* B *ex* meritem R 55 patet] per hoc
add. P, add. *corr.* C || quia] *corr.* B *ex* quod ACPR 56 eadem¹] est add. BR 58 haec]
om. *corr.* O, om. et *corr.* A || eiusdem] *corr.* R *ex* eius B 61 sed] item BR; et A
64 mereretur] meretur ABV 77 quae] *corr.* B *ex* quod R

55–57 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 37.1 (ed. Buytaert, 142)

ergo continue merentur. Similiter et voluntates damnatorum continue exserunt ex se velle deformatum, et ideo continue demerentur.

Sed dicet aliquis quod non potest stare quod angeli continue mereantur, quia tunc inferior gradus aliquando proficeret usque ad superiorem et fierent angeli archangeli. Sed hoc impeditum fuit multipliciter, quia licet angeli proficerent, tamen et archangeli in eadem proportionem, et ita numquam angeli archangelos attingerent, sicut si inter te et alium esset distantia decem cubitorum et aequis motibus procederetis, semper esset inter vos tanta distantia.

Vel posset aliud dici quod distantia quae est inter angelos et archangelos, licet sit finita, tamen posset in ea profici in infinitum, nec tamen pertransiretur, ut angulus contingentiae de rectilineo ablatus infinities non aufert totum.

Vel sic. Omne diligere Deum in hac vita est diminutum et ideo praemiatur supra condignum unico videre Deum momentaneo, et deinde erit ibi diligere perfecte et praemiabitur alio videre Deum, et sic semper est meritum et praemium et meritum, et ita nec in modico proficiunt angeli et tamen semper merentur.

[SOLUTIO]

Solutio. Dico ad primum quod passiones corporis exteriores non sunt poenales nisi ipsi animae, quia poena vel dolor est sensus laesionis, nec corpus laesum agit in anima dolorem, sed ad laesionem corporis anima agit in seipsa. Et hoc est quod dicit Augustinus in 6 *Musicae*, quod “quae videntur actiones corporis in animam, non sunt nisi difficiles animae operationes”. Sed cum idem motus sit actio respectu agentis et passio respectu patientis, ubi agens et patiens sunt diversa, haec diversitas erit tota causa quare actio et passio sunt diversa. Si vero idem omnino agat in se, eo quod agens et patiens sunt idem, erit idem omnino actio et passio. Quia ergo anima est numerus seipsum movens, contingit quod sua actio sit idem quod sua passio. Licet enim ratione formae sit agens et ratione materiae patiens, tamen primum cui convenit actio talis et passio, est coniunctum. Igitur in omni actione poenali animae, eo quod ipsam agit ipsa anima, est actio, immo – ut probatum est – ipsa passio actio est. Unde Damascenus 35: “Non passio est dolor, sed passionis sensus”. Sed sentire est agere. Item idem cap. 57: “Nequaquam quis peccabit et passionem actum vocans. In patiendi enim omnia fecit magnum et admirabile illud opus mortem dissolvens”. Et ideo licet talibus passionibus non contingat mereri, unde sunt passiones, tamen inde meremur, unde sunt actiones.

81 dicet] dicit BR 83 angeli] multipliciter add. BR 104 materiae] sit add. RV 108 et] in codd.; et om. corr. B; txt. corr. sec. Damascenum

97–98 Cf. Aug., *De musica* 6.5.10 (PL 32, 1169) 106–107 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 36.1 (ed. Buytaert, 132) 107–109 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 59.18 (ed. Buytaert, 237–38); ex Ioannis Chrysostomi interpretatione Actuum, sermo 2 (PG 60, 18)

Si autem quaeritur quomodo potest esse actio et passio idem, cum sit res diversorum praedicamentorum, dico quod non sunt omnino idem. Licet enim idem sit agens et patiens, tamen ratione diversorum, et ita radix actionis et passionis differunt et ita ipsa. Sed hoc necessarium ut in actione sit passio et e converso, cum idem agit in se; quod tantum volui.

Ad secundum dico: Plus exigitur ad hoc quod sit mereri quam exserere amare Deum. Tunc enim tantum amare Deum est meritum, cum potest fieri et non fieri, secundum illud *Eccli.* 31: “Qui potuit transgredi et non est transgressus, quis est hic et laudabimus eum? Fecit enim mirabilia in vita sua”. Sed constat: Meritum laudabilem facit. Quia ergo iam beati sunt, non possunt non amare, et ideo hoc non est eis meritum, sed potius praemium quoddam. Unde subditur: “Facere mala et non fecit; ideo stabilita sunt bona illius”, scilicet ut stabiliter amet tamquam praemium. Unde subdit “in vita sua” – quasi dicat: Hoc non est post hanc vitam. De malis vero, utrum continue demereantur an non, quia obstinati sunt in malo (sicut illi confirmati in bono) nec possunt bene velle, quaestio est alias pertractanda.

[AN CHRISTUS MERUERIT]

Consequenter quaeritur an Christus meruerit.

1. Et videtur quod non. Tunc enim meretur quis, cum bene facit et potest facere non bene, ut dictum est proximo. Sed Christus non potuit nisi bene facere, sicut nec angeli, multo magis confirmatus in bono quam ipsi, ergo non potuit mereri; sic nec angeli eadem ratione.
2. Item, non meremur nisi Deo serviendo. Ergo si Christus meruit, Deo servivit et fuit aliquid in eo serviens. Contra. Damascenus cap. 63: “Caro semel unita Deo Verbo secundum hypostasim, qualiter erit ancilla? Unus enim ens Christus non potest servus esse sui ipsius et Dominus”; et infra: “Qui autem dicunt ipsum servum, distare faciunt (id est dividunt) unum Christum in duo quemadmodum Nestorius”.
3. Item, nullus cui debetur latria, meretur. Sed Christo etiam homini debetur latria, ut supra ostensum est, ergo non meruit.
4. Item, Pater non potest mereri aut quia Pater aut quia Deus; constat quia Deus. Sed homo ille est Deus, ergo non meruit.

115 sed] si AO 117 ad² ... mereri] *om.* R, *om. et corr.* B 118 potest] *om. et corr.* BR
 123 fecit] *corr.* B *ex facit* AR 132 sic] sed BR; sicut AP 133 ergo] *om.* BR 139 debetur¹] *corr. ex dentur* BR || sed] *corr.* R *ex si* B || debetur²] *corr. ex dentur* BR

119–120 *Eccli.* 31,9–10 123 *Eccli.* 31,10–11 124 *Eccli.* 31,9 130 Cf. supra resp. ad arg. 2 in oppositum (ll. 117–20) 134–138 Ioan. Dam., *De fide orth.*, cap. 65.2 (ed. Buytaert, 262; 263) 140 Cf. supra dist. 9

5. Item, diversas causas efficientes habent meritum et praemium. Ergo cum Christus homo sit praemians, non meruit; alioquin idem esset, qui mereretur et se praemiaret. ¹⁴⁵
6. Item, Christus secundum humanitatem est praemium nostrum saltem visus corporalis sicut deitas eius visus mentalis. Unde *Ioan.* 17: “Haec est autem vita aeterna, ut cognoscant te solum verum Deum (quantum ad praemium visus mentalis) et quem misisti Iesum Christum” (quantum ad praemium visus corporalis). Ergo cum praemium ipsum non mereatur, nec Christus meruit. ¹⁵⁰
7. Item, quicquid dicat Aristoteles, virtus non fit ex frequenti bene agere, sed praecedit bene agere, et habita prius augetur per bene agere sequens. Igitur opera Christi meritoria augent caritatem. Sed Christi caritas augeri non potuit; non enim profecit sapientia et gratia, ut dicit Magister et sancti, sed videbatur proficere. Ergo non potuit mereri. — Sed dices: Merita augent caritatem, ubi augeri potest, sed hoc non fuit in Christo. Sed contra: Inter caritatem animae Christi et Dei fuit infinita distantia. Quare ergo non potuit merendo occupare aliquid de illo infinito? ¹⁵⁵
8. Item, in me virtus inferior ut sensibilis non agit nisi superiore ut ratione coagente propter eorum unionem. Cum ergo in Christo fuerit maior unio deitatis et animae quam in nobis sensibilis et rationis quia indissolubiliior, non potuit eius anima aliquid agere nisi Deo coagente. Sed Deus non potest agere meritorie, ergo nec anima Christi. Damascenus 61: “Actio carnis erat omnino salutaris; quod non humanae actionis est, sed divinae”; et infra: “Humana eius actio divina erat”. ¹⁶⁰
- Contra. Omne opus creaturae rationalis est meritorium vel demeritorium vel indifferens. Sed opera Christi non fuerunt indifferencia, quia non otiosa et optima erant, nec demeritoria, ergo meritoria. ¹⁶⁵

[SOLUTIO]

Quod concedimus respondentes ad primum quod amando Deum non meruit sicut nec angeli confirmati, quia non potuit non amare. Sed volendo praedicare, esurire et sitire et huiusmodi meruit quia potuit haec non voluisse. Unde in volendo ea quae sunt ad finem, meruit quia haec poterat non velle, sed in volendo finem non meruit quia non poterat non velle finem. Etsi idem numero est velle finis et eorum quae sunt ad finem, tunc illud velle, secundum quod fuit finis, non fuit meritum, secundum vero quod eius quod est ad finem, fuit meritum. In nobis autem quia potest esse velle finis et eius quod est ad finem, et nolle utriusque, ¹⁷⁰ ¹⁷⁵

144 mereretur] meretur BR 155 caritatem] animae Christi *add. et corr.* BC 156 inter] intre B; intra O; intro V 165 opus] *corr.* B ex corpus V 170 et¹] *om.* AO 175 quia] *corr.* B ex quod R

147–149 *Ioan.* 17,3 151 Cf. *Arist., Eth. Nic.* 2.1 (1103b 21–22); cf. *Auctoritates Aristotelis*, n. 26 (ed. Hamesse, 234) 154 Cf. *Petr. Lomb., 3 Sent.* 13 (ed. Grottaferrata, 2:84–89) 163–164 *Ioan.* Dam., *De fide orth.*, cap. 63.2 et 4 (ed. Buytaert, 257–58)

utrumque est meritum in nobis et unum meritum quia unum velle forte. Merebatur ergo quia non de necessitate talia egit, sed poterat non egisse, et si non egisset, non propter hoc peccasset.

Ad secundum. Licet nos non mereamur nisi serviendo Deo, tamen non sic est de Christo. Eadem enim opera quae in nobis sunt servire Deo, in Christo non erant hoc quia nihil in eo, ut dictum est, erat serviens, sed sunt potius venerari Deum vel aliquid tale. ‘Servire’ enim importat diversitatem personalem secundum Damascenum quae diversitas non fuit in Christo. Igitur quicquid est in eo quod est servire, excepta illa diversitate personali est commune illi et nobis et non amplius.

Ad tertium patet quod aliunde est quod meretur quia ratione humanitatis in eo, aliunde quod debetur ei latría quia ratione deitatis in eo, et licet eius humanitati debeatur, tamen ratione unionis cum deitate.

Ad quartum similiter. Meruit enim unde homo, sed dicitur Deus unde homo unitus cum deitate in unitatem personae.

Ad quintum. In Christo erant diversa, humanitas causa meriti et deitas causa praemii.

Ad sextum. Licet Christus sit praemium, et meruit tamen praemium oculi mentalis ratione deitatis et oculi corporalis ratione carnis, sed ratione tertiae naturae in eo, scilicet animae rationalis, meruit, et ita non idem meruit et fuit praemium.

Ad septimum. Non erat augibilis caritas Christi quia bona eius naturalia non erant capaciora, sed tota eorum capacitas erat impleta. Si dicas quod potuit Deus creasse animam Christi capaciorum, et ita non quiesces donec pervenias ad capacitatem Dei, respondeo: forsitan poterat. Quare autem non fecit? Dico ut competere alii mundi partibus et non esset improporionalis haec pars ceteris partibus. Si quaeras, quare ceteras partes mundi non fecit in excellentiori gradu, respondeo: quia noluit; nec fuit suae voluntatis ratio, sed ita fieri fuit bonum et ideo fuit bonum quia voluit, non e converso.

Ad octavum fateor: Non egit anima Christi quia nec aliqua creatura nisi Deo coagente. Tamen actio creaturae et Dei sunt diversae actiones quia actio creaturae accidens est et actio Dei est substantia quia ipsa divina essentia. Quod autem dicit Damascenus, sic intelligatur: “Actio eius humana erat divina”, id est non Dei actio nec talis qualis nostra, sed supra humanam actionem. Ut enim dicit, humana agebat non humane, sed divine, ut miraculosa eius actio dicitur humana et eius actio divina.

176–177 merebatur] *corr.* B ex merabatur R 180 servire] servite BR 181 est] *om.* R, *om. et corr.* B 187 debetur] *corr.* BO ex detur R?V 191 humanitas] *corr.* ex humanitatis CP 200 poterat] poterit R; potuit *corr.* ex poterit B || ut] *corr.* B ex quod non R 202 excellentiori] *corr.* B ex excellentior R 203 quia] quod BPRV || fieri] *om.* AR, *om. et corr.* B 208 erat] fuit A; *corr.* B ex erit R

Sed quaeritur si theandricis actionibus meruit. Si enim Dei erant qui non meretur, quomodo merita? Si hominis et bona, quomodo non merita? Solutio. Supra dictum est, quod nulla una actio potest esse Dei et creaturae actio quia Dei actio est substantia et creaturae accidens. Sed in huiusmodi actionibus divide²¹⁵ quod Dei ab eo quod hominis, et unum dic meritorium, reliquum non.

[QUID CHRISTUS MERUERIT]

Tertio quaeritur quid meruerit – dico sibi, non nobis (de hoc enim dicitur posterius) – scilicet an sibi meruit quod habuit, scilicet visionem Dei, an quod habiturus fuit, scilicet gloriam corporis, hoc est an meruit stolam animae quam habuit, an stolam corporis quam habiturus fuit.²²⁰

1. Quod non quod habuit videtur. Quia si numquam opus meritorium fecisset, sed post conceptionem mortuus fuisset, hoc habuisset propter unionem deitatis cum humanitate. Ergo operibus hoc non meruit.

2. Item, praemium dicitur quasi praeemptum, et ideo visio Dei Deo non est praemium quia non fuit praeemptum. Igitur visio Dei non fuit assumpto homini praemium eo quod praecessit omne meritum vel simul fuit. Si dicis quod sic sicut in angelis, contra: Angeli gravissime temptati sunt et restiterunt, et non utique fuit hoc sine merito, et hoc ante, natura ad minus, quam haberent Dei visionem.²²⁵

3. Item, hereditate debebatur ei vita aeterna quia ille homo erat Dei Filius, non adoptivus, sed naturalis, ergo non merito. Differt enim praemium et hereditas.²³⁰

4. Si vero meruit stolam corporis, contra: Multo minus est stola corporis quam animae, igitur stultum erat tanta merita, quae sufficerent ad obtinendum maius, dare pro minori.

5. Item, tunc iniuste cum Christo egisset Deus, cum eius merita fuissent maxima et nostris maiora quia a maiori caritate, quod ea minus remuneravit quam nostra quae remunerat utraque stola.²³⁵

6. Item, tunc remunerasset Deus aliquem citra condignum, non supra, et tunc aliquid boni irremuneratum.

7. Item, minimum opus ex caritate factum meretur vitam aeternam. Probatio. Si nihil amat nisi propter Deum, nihil agit nisi propter ipsum habendum. Igitur minima actione, quam agit, aut sperat se posse consequi Deum vel non sperat. Si non sperat, ex quo nihil quaerit nisi ipsum, non aget. Si sperat et spes non²⁴⁰

215 creaturae] *corr.* B ex creatur R || huiusmodi] *corr.* O ex huius R 217 meruerit] meruit ABP 220 habuit] habuerit A; habuerit *corr.* ex habent P 221 quod¹ ... videtur] quod non habuit videtur *codd. exc.* O; non quod habuit. Quod videtur *corr.* O 225 igitur] *corr.* B ex ideo R 226 si] sed AB 227 restiterunt] *corr.* P ex restituerunt A?O 228 ante] *corr.* ex autem BO || quam] *rep.* BR 229 ei] *corr.* B ex Dei R 238 irremuneratum] *corr.* O ex remuneratum V 241 aut] *corr.* ex ut AO

214 Cf. supra resp. ad octavum (ll. 206–7)

confundit, necessario minima actione consequetur quod sperat. Si dicas: Non sperat illa minima actione se posse consequi Deum, sed illa et aliis, igitur illa
 245 non meretur Deum, sed aliquid minus, ergo in infinitum minus; nihil enim Deo vel quolibet infinito est minus quod non sit in infinitum minus. Sed omnes aliae actiones ad hanc modicam habent finitam proportionem, ergo nec omnia potuerunt Deum mereri, sed aliquid in infinitum minus. Ergo aut nec omnia opera caritatis merentur vitam aeternam, aut minimum opus meretur. Sed constat:
 250 Omnia merentur, ergo et minimum, ergo Christus nullo opere suo meruit stolam corporis, sed quolibet opere suo meruit maius.

8. Item, infinita est distantia inter opus bonum deformatum, ut dare eleemosynam in peccato mortali, et idem opus reformatum; id est bonitas huius est in infinitum maior, sicut inter reformatum et deformatum est infinita distantia. Sed opus
 255 bonum deformatum remuneratur per prolongationem vitae temporalis vel aliquo temporali sufficienter, ergo praemium respondens operi reformato non est nisi vita aeterna, scilicet aliquid in infinitum maius.

9. Item, bonum gratiae ut virtutis gratuita excedit bonum naturae in infinitum quia hoc infinities multiplicatum non pertinet ad bonitatem boni gratuiti. Alioquin aliqua creatura esse posset talis quae sine gratia posset bonum opus quod
 260 potest gratia, quod est haeresis Pelagii. Igitur cum virtus sit propter actionem, et finis non est minus bonum quam quod est ad finem, actio virtutis minima est in infinitum melior quam naturale bonum. Ergo si condigne debet praemiari, non praemiabitur nisi aliquo in infinitum melius quam natura, quod non est nisi Deus.

[SOLUTIO]

265 Solutio ad primum. Non sequitur. Ecce enim, quidam gratis tibi ministrat, scilicet filius tuus naturalis in tantum, ut alii deberentur decem pro tanto ministerio. Numquid minus ei debes? Non. Meruit ergo tantum. Et tamen nihil minus a te habiturus erat quia filius, licet non servisset. Similiter si mihi decem gratis promitteres, deinde ex hoc te amans servirem tibi ad aequalitatem et postea
 270 acciperem bene, hoc meruisse dicerer? Et ideo non sequitur: Habuisses sine hoc, ergo non merui. Sciendum autem quod 'meritum' in usu loquendi aliquando importat merentis intentionem, aliquando remunerandi tentionem. Contingit enim aliquem agere aliquid ut obtineat mercedem, et hoc non est in Christo quia caritas eius non erat mercennaria, nec sic dicendo 'meritum' meruit; ex amore

245 in] *om.* BCOR, *om. et corr.* P 246 vel] *om. et corr.* OR 248 Deum] deo BR
 252 infinita] multa B, *corr. marg.* O 254 infinita] in *praem.* BR 255 vel] sic *add.* R;
 si *add. et corr.* B 256 sufficienter] *corr.* P ex sufficiente O 257 in] *om. codd. exc.* PV
 || infinitum] infinitam BR 259 pertinet] pertingeret BR 260 aliqua] alia BR ||
 posset¹] *corr.* BP ex possit R 264 aliquo] quod est *add. corr. marg.* P 269 promitteres]
corr. ex promittens OP 272 tentionem] *corr.* P ex intentionem B

enim Dei egit, non amore sui, quod est amore praemii. Sed si dicat tentationem, 275
sic meruit; quippe fecit opera quibus debebantur praemia aeterna.

Ad secundum. Si nomen tantum discordat, non est magnum, dummodo res
ipsa salva sit. Verumtamen dici potest quod sicut in angelis forte simul tempore
fuit meritum et praemium, sed tamen prius natura meritum, ut temptatio et re-
sistere, sic in Christo, licet simul tempore haec essent, scilicet in primo instanti 280
suae conceptionis, scilicet Deum uniri animae et carni et animam amare Deum et
Deum videre et confirmari in amore Dei et visione, tamen fuit in his forte ordo
naturae, et ita amare ante confirmationem et visionem per naturam fuit meritum
praecedens haec tamquam praemium.

Ad tertium iam patet. Non enim sequitur, si hoc hereditarie debebatur ei, quod 285
non merito. Potest enim ei deberi utroque modo, ut dicit Bernardus, et alterum
sibi suffecit, alterum nobis concessit ius in caelo. Vel: Cum hereditarie deberetur
Christo regnum in quantum Deus et Dei Filius, non tamen in quantum homo nisi
ex merito; et ideo, quia ex duplici natura erat, duplici iure caelum possidet.

Ad sequentia dico quod non tantum meruit stolam corporis, sed potius hanc 290
cum stola animae. Si enim quaeras: Quo meruit stolam corporis? Minima enim
actio eius meruit in infinitum maius, scilicet stolam animae, ut probatum est; re-
spondeo sicut nunc – de hoc enim posterius aliquid amplius forte dicetur – quod
stola corporis non potest esse sufficiens praemium minimae actioni factae ex
caritate. Unde nec est praemium nec pars praemii ut aliquota, sed potius conco- 295
mitans praemium. Sicut si deberem alicui centum et afferrem ei in bursa, bursa
illa non fuit debitum nec pars debiti, tamen non solvitur debitum sine hoc, sic
anima, quae meretur plenam beatitudinem, eam accipere non posset sine corpore
vel sine corpore glorificato propter affectionem naturalem animae ad ipsum. Et
tamen forte damnationis reproborum pars est poena corporum. 300

Vel dici potest quod, cum anima agat bona opera frequenter per corpus tam-
quam per organum, illa meretur per illud opus sibi vitam aeternam et quia per
corpus corporis stolam. Sicut enim per quae peccat quis, per haec punietur, sic
per quae bene agit, remunerabitur. *Sap.* 11: “Per quae peccat quis, per haec et
torquetur”. 305

Forte cogitas quod dare eleemosynas meritorie est actio coniuncti, et ita non
nihil huius actionis et per consequens meriti corporis est. Et quia minus illius ac-
tionis est corporis quam animae, ideo illo minori minus meretur, scilicet gloriam
corporis.

275 enim] *om.* R, *om. et corr.* B 284 haec] hoc AP 287 alterum] et *praem.* BPV
288 in quantum²] *corr.* B ex quantum R 295 potius] est *add.* BR 295–296 concomi-
tans] *corr.* BO ex communicans AR 306 forte] enim *add. et corr.* O; et *add. et corr.* C
307 est] *om.* BCgR

286 Cf. Bern., *De laude novae militiae* 11.20 (ed. Cist., 3:231) 304–305 *Sap.* 11,17

310 Sed hoc non potest stare quia corporis et animae nulla est forma eis superin-
ducta, et ideo nulla actio una quia actio tantum a forma. Insuper tunc meritum
non esset tantum actio voluntatis vel saltem aliquid eius nec actio interior; cui
contradicimus.

Item, cum stola corporis sit in infinitum minus et eius fruitio quam animae;
315 huius enim beatitudo Deus, illius creatura. In infinitum minus illius actionis
coniuncti pertineret ad corpus et in infinitum maius ad animam. Sed quomodo
sic posset actio simplex dividi?

Item, actione naturali et necessaria non meremur. Ergo cum vult anima ele-
mosynam dari, necessarium fit et naturale corpori ei obtemperare. Ergo patet
320 quod obtemperando non merebitur.

Item, si numquam egisset per corpus, haberet tamen gloriam corporis, ut patet
in parvulis baptizatis. Propterea dic, ut dixi, quod contingit me mereri tibi, sicut
et Christus meruit nobis, sic anima meruit corpori non aliquam actionem agendo
pro corpore, sed tamen agendo per corpus vel – ut verius fatear – in corpus vel
325 in corpore.

[DE QUANTITATE MERITORUM CHRISTI]

Deinde quaeritur quid mors eius meruit nobis. Et circa hoc duo quaeramus,
primo quare debuit ipse mori pro nostra liberatione, secundo quid vel quae meruit
nobis.

[PRIMA QUAESTIO:

QUARE DEBUIT IPSE MORI PRO NOSTRA LIBERATIONE]

1. De primo videtur quod non debuit mori, quia ut dicit Augustinus “alius modus
330 fuit possibilis”. Sed inter possibles iste modus videtur pessimus ut ostendam,
ergo iste modus fieri non debuit. Minor patet quia pessimus modus est per pecca-
tum gravissimum. Sed mors Christi est peccatum gravissimum, ergo per mortem
Christi fieri fuit pessimus modus. Probatio minoris: Tanto peccatum actuale
est gravius, quanto ille, in quem peccatur, est melior, maior, amicitior. Sed post
335 Deum nullus Christo melior, ut patet, nullus maior, immo nec tam magnus – quia
cum omne peccatum sit in Deum, aliquod tamen est et in proximum, et hoc fuit
et in Deum et in maximum hominem –, nullus amicitior, ut patet per parabolam

316 in] *om. codd. exc. Cg, add. corr. P* 318 ergo] *om. A; om. corr. et sed add. P* 319 fit]
est C, *corr. P*; sit BCg 322 me] *om. B, om. et corr. P* 323 et] *om. BR* 326 hoc]
haec ACgP 329 quod] *corr. B ex et R* 330 iste] ille CgO 331 quia] quod ABR
332 est] per *add. BR* 333 fuit] *corr. P ex potuit A* 334 quanto] quantum BR ||
amicitior] et *praem. Cg, praem. corr. P* 336 et¹] *om. ABR, om. corr. P*

313 Cf. supra ll. 64–70 329–330 Cf. Aug., *Contra Julianum* 6.24.81 (PL 44, 872)
337–338 Cf. *Luc.* 10,30–37

de incidente in latrones *Luc.* 10. Igitur cum actuale sit gravius quam originale – ut patet ex poena: uni enim debetur tantum carentia visionis Dei, alteri insuper ignis aeternus –, et inter actualia hoc gravissimum, ut patet in obscuratone luminarium (*Luc.* 23), igitur hoc peccatum gravius omni peccato. 340

² Item, I *Ioan.* 3: “Apparuit Filius Dei ut dissolvat opera diaboli”. Sed nunc sic veniendo et moriendo auxit vehementer quia duplicata sunt peccata, igitur aliter venisse et redimisse debuit.

³ Item, Augustinus ad Bonifatium epistolam scribens quod, “si decem homines essent in domo ruinosam quam scires certissime ruituram nec vellent pro te exire, crudelis esses, si saltem vel unum eorum non vi extraheres, quamvis alii iurarent seipsos occisuros si vel unum conareris extrahere”. Sed si sine hoc, quod ipsi sibi manus inicerent, illum alio modo extrahere posses, crudelitatis esset, si non faceres. Igitur cum sine morte spirituali crucifigentium nos extrahere Christus potuit ad vitam, illa via potius erat temptanda quam haec. 345

⁴ Item, videns aliquos volentes iniuste aliquem occidere, si posset, deberet eum liberare, tum propter eius vitam salvandam, tum propter occidentium culpam vitandam. *Prov.* 24: “Erue eos qui ducuntur ad mortem et qui trahuntur ad interitum liberare ne cesses”; et exponit *Glossa* non tantum de morte spirituali, sed et corporali. Et non minus debeo mihi vel meae vitae quam alterius vitae, sed potius magis; alioquin non esset mihi maius peccatum occidere me quam alterum. Igitur cum Christus unico verbo et ita facillime se potuisset a capientibus eripuisse – *Ioan.* 18: “Ut dixit ‘ego sum’, abierunt retrorsum et ceciderunt in terram” –, ergo debuit se liberasse. 350

⁵ Item, tam sapiens quam natura facit via faciliore quod faciendum est. Sed haec via liberandi hominem fuit difficillima, ergo non decuit sapientissimum.

⁶ Item, *Rom.* 3: “Aiunt nos quidam dicere: faciamus mala ut veniant bona; quorum damnatio iusta est”. Ergo non facienda sunt mala, ut veniant bona, ergo nec patienda, cum potest impedire. Qui enim tolerat malum quod potest impedire, consentit. Igitur cum alia via redimendi fuerit possibilis, non fuit haec toleranda in qua maximum malum culpae et poenae factum est et toleratum, ut veniret bonum. 355

⁷ Item, docuit ipse in personali persecutione fugere. *Matt.* 10: “Cum persequantur vos in civitate ista fugite in aliam”. Cum ergo haec persecutio esset personalis, quare non fugit? 360

342 apparuit] aperuit? BPR || dissolvat] corr. B ex persolvit R 347 extraheres] corr. O ex extrahens Cg 351 erat] corr. B ex erit R; esset Cg 354 ducuntur] dicuntur BR 361 quod] corr. ex quam O; quam potest quod Cg 365 tolerat] celerat BR 366 haec] om. BR 370 ergo] om. R, om. et corr. B

340–341 *Luc.* 23,44 342 I *Ioan.* 3,8 345–348 Cf. Aug., *Epist.* 185.8.33 (CSEL 57, 30–31) 354–355 *Prov.* 24,11 355–356 Locum non inveni in *Glossa ordin.* 359 *Ioan.* 18,6 363–364 *Rom.* 3,8 369–370 *Matt.* 10,23

[SOLUTIO]

Solutio. Si deliquisses nec adhuc cessares delinquere in dominum tuum, si haberes aliquem amicum, conaretur ad duo breviori et faciliiori qua posset via, si esset sapiens, scilicet unum ut cessares delinquere, et alterum ut satisfaceret
 375 domino pro delictis prioribus; numquam enim ultimum sine primo posset esse acceptum domino. Sed delinquere non cessat in Deum, qui non cessat detinere Deo quod debet ei, scilicet diligere eum prae omnibus. Ergo non cessat in Deum delinquere, dum caret caritate. Non tamen tot habet peccata quot sunt in tempore momenta, sed unum peccatum continuum. Igitur ut Deo reconciliaremur, oportuit
 380 et aliquem satisfacere pro praefactis delictis et omni modo quo posset excitare in eum caritatem. Haec enim duo sunt ad Dominum: reconciliatio per pacis reformationem et satisfactionem. Pacis enim reformatio non exigit aliquid fieri in Deo quia numquam fuit nobis iratus, sed potius in nobis. Sed licet alius modus esset liberationis humanae, id est satisfaciendi pro homine, nullus tamen
 385 fuit modus possibilis etiam excitandi tantam caritatem in homine sicut mori pro homine, sicut dicitur dist. 20 in principio.

[AD ARGUMENTA]

Dico ergo ad primum quod iste modus non fuit malus nec pessimus, sed optimus, ut patet quia alio modo non posset melius caritas accendi. Quod opponit, quod fuit pessimus quia factum est per gravissimum peccatum, respondeo: in
 390 isto modo reparationis fuerunt tria, unum satisfactio pro homine et accensio caritatis vehemens et maximum peccatum. In alio quolibet modo reparationis esset forte primum, sed sine secundo quod est bonum et tertio quod est malum. Igitur uterque modus communicat in primo, sed differt in secundo et tertio, et excedunt se mutuo quia iste modus habet bonum quod non habet alius modus, scilicet accensionem caritatis, et alius bonum habet quod non hic modus, scilicet carentiam
 395 maximi peccati. Si ergo accensio illa caritatis est maius bonum quam carentia illius maximi peccati, tunc iste modus quolibet alio est melior. Quod sic patet quia si peccatum est privatio tantum boni gratuiti scilicet caritatis, tunc maximum peccatum non est nisi maxima privatio caritatis, ergo aequaliter est caritas bonum
 400 et peccatum malum. Igitur caritas in pluribus erit maius bonum quam peccatum in paucioribus sit malum. Igitur cum illud peccatum maximum non fuerit nisi in paucis, accensio autem caritatis vehemens in multo pluribus, patet quod licet hic modus sit cum maximo peccato, est tamen optimus.

374 satisfaceret] satisfaceres CgP 375 esse] esset ACg 380 et¹] om. ACg || prae-
 factis] praeteritis corr. marg. BP 381 Dominum] deum A, corr. P 395 non] habet
 add. A, add. corr. marg. P 397 iste] ille CgO

386 Cf. Petr. Lomb., 3 Sent. 20.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:125)

Ad secundum patet. Licet enim in aliquibus sit peccatum auctum, in pluribus tamen est ablatum. 405

Ad tertium patet quod non fuit alia via temptanda quam haec, quia licet haec fuerit cum peccato Iudaeorum, fuit tamen cum multa utilitate multo plurium.

Ad quartum fateor non. Deberes liberare nisi scires quod ex morte sequeretur maius bonum quam hoc esset malum. Hinc est quod possunt homines se offerre ad martyrium. Per hoc enim quod non multum curant de hac vita, quod ad mortem currendo patefaciunt, confirmatur fides in habentibus vel confertur non habentibus super hoc quod vita melior paratur amantibus Deum. 410

Ad quintum patet quod licet fuerit via difficillima, fuit tamen optima.

Ad sextum etiam patet quod numquam mala sunt facienda ut veniant bona. Sed tunc tamen sunt toleranda tantum a non potentibus impedire, cum maius concomitatur bonum quam illud sit malum. Sic Deus permittit peccata fieri quae posset impedire; propter quae autem meliora noverunt si qui secreta consilii eius noverunt. 415

Ad septimum. In personali persecutione licet fugere tunc cum nescitur maius bonum consequi ex sua morte quam mors sua et peccatum occidentium sit malum. 420

[QUOD CHRISTUS DEBUIT MORI]

Quod autem, ut homo repararetur, debuit mori, id est congruebat, ut moreretur aliquis non debens mortem alias, probatio. Secundum legem talionis anima pro anima debetur. Sed Adam id fecit servo Dei, scilicet sibi ipsi; occidit enim etiam corporaliter servum Dei, ergo debuit mortem pro illa morte. Qui enim infligit vulnus mortale, unde est alicui necessitas moriendi, potest et dominus vulnerati ab eo mortem exigere. Igitur Adam se occidendo, id est in se necessitatem moriendi faciendo, mortem aliam meruit pro illa quam sibi intulit, et ita habuit necessitatem ad duplicem mortem nec potuit per unam mortem satisfacere, sicut si tu occidisses Sortem, mors Sortis non staret nec satisfaceret pro te, sed tua mors exigeretur a domino Sortis. Ergo quia ipse et omnes in eo habuerunt necessitatem moriendi, nullius mors, quia erat alias necessaria, potuit satisfacere pro morte debita. Ergo si debuit satisfieri, hoc esset per hominem de Adam, in quo non esset alias causa moriendi, vel per angelum. Sed si per hominem aliquem qui Deus non esset, iam non esset homo plene reparatus, qui prius tantum tenebatur Deo subesse et nunc Deo et creaturae reparatrici. Item oporteret tunc vel illi 425

404 in¹] *om.* BR 408 non] *om.* Cg, *om. corr.* P || liberare] *eum praem.* Cg, *praem. corr. marg.* P 413 fuerit] fuit ACg 414 etiam patet] *inv.* ABOR, *inv. corr.* P || etiam] *om.* Cg, *om. et corr.* P 417 si] *set* R; *hi* B; *hi quidem corr. marg.* P 420 occidentium] *accidentium* AB; *odientium* Cg 423 Adam] *om.* R, *om. et corr.* BO || etiam] *om.* A; *om. ex et* P 429 nec] *neque* BOR 430 Sortis] non staret neque satisfaceret pro te *add et corr.* AO, *sign.* vacat O; *exp. corr.* A || quia] *om.* BR, *om. corr.* P, *om. et corr.* O 431 nullius] *autem add.* P, *add. corr.* B

creaturae vel Deo ingratus esse hominem, quia si nihil illi faceret, esset ingratus reparanti, si aliquid ei faceret, id Deo subtraheret, cui omnino tenetur, et esset Deo ingratus. *Is.* 48: “Gloriam meam alteri non dabo”. Ergo non potuit satisfieri nisi per mortem non debentem alias mori et Deum, et ita oportuit Deum mori.

440 Item, oportet satisfactionem esse peccato aequalem ad minus, immo et maiorem. Sed homo sine peccato et ita alias non debens mortem, potens mori et non mori, appetiit necessitatem non moriendi consentiens dicenti *Gen.* 3: “Nequaquam moriemini”. Igitur cum quantum ‘necesse non mori’ sit super ‘posse mori’ et ‘posse non mori’, tantumdem sit ‘necesse mori’ sub eodem, oportuit aliquem
445 alias mortem non debentem habere necessitatem moriendi et non nisi Deus, ut dictum est, ergo etc.

Item, oportet satisfactionem excedere iniuriam. Igitur cum existens in statu paradisi iniuriose appeteret statum Dei, oportuit Deum descendere ad statum inferiorem quam sit status paradisi, ergo ad statum mundi ubi est necessitas pa-
450 tiendi.

Verumtamen hae duae rationes non probant nisi quod satisfaciens sit mortalis, non quod mors satisfaciat. Sed prima probat satis quod intendo.

Item, contra inoboedientiam non satisfacit nisi oboedientia alias non debita. Sed omnis creatura tenetur oboedire in actionibus, et insuper quae peccavit, necessitatem habet ad passiones, ergo nulla creatura contrahens peccatum potuit
455 vel per actiones vel passiones satisfacere, nec carens peccato per actiones, quia alias eo quod creatura debuit. Ergo ut satisfaceret, oportuit hominem sine peccato passione satisfacere.

[UTRUM POTUIT CONGRUENTER PEPERCISSE EX MISERICORDIA]

Sed dices: Verum est, hoc exigitur de rigore iustitiae, sed potuit congruenter
460 pepercisse ex misericordia.

Sed contra. Secundum Anselmum tunc melioris conditionis essent apud Deum iustum iudicem mali homines habentes voluptates et gloriam etiam sine satisfactione quam boni qui pugnant contra appetitus sensualitatis et talibus se privant.

Item, similior esset Deo iniustus, qui nec est sub lege solvante vel puniente,
465 quam iustus qui est sub lege.

436 illi] ei CgO 437 reparanti] reparatrici Cg, corr. P || ei] corr. O ex et B
439 mortem] alicuius add. Cg, add. corr. C, add. corr. marg. P 440 et] om. A, om. et
corr. B 442 moriendi] sed add. et corr. BO 455 ad] om. et corr. BOR 456 vel²] per add. ACgP 458 passione] corr. ex passio BO 462 voluptates] om. et corr. BO; voluptatem corr. marg. O

438 *Is.* 48,11 442–443 *Gen.* 3,4 446 Cf. supra arg. immediate praecedens 461–463 Cf. e.g. Anselmus, *Cur Deus homo* 1.12, 19 et 24 (ed. Schmitt, 2:69–71; 84–86; 92–94)

Item, iusto iudici tanto est intolerabilius delictum dimittere impunitum quanto est contra maiorem. Igitur cum peccatum Adae fuerit contra Deum, intolerabile est Deo omnino dimittere impunitum.

Item, qui peccavit aut vult satisfacere aut non. Si non, omnino est iniustus adhuc, et ideo miser quia male vult. Si vult, aut potest et tunc facit (quod volo), aut non potest et tunc semper erit miser non potens quod vult. Secundum Augustinum enim “beatus est qui habet quicquid vult, et nihil male vult”.

Item, ut supra ostensum est, reconciliatio nostra ad Deum non fuit nisi per amorem in nobis ad Deum. Sed nulla via fuit possibilis, qua tantum accenderetur noster amor – ut supra dictum est – sicut ostensio maximi amoris Dei per opus summi amoris quod est mori pro nobis. *Ioan.* 15: “Maiorem hac dilectionem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis”. Ergo haec via prae omnibus congruebat.

Item, intendebat misericordia Dei miserum relevare, iustitia condignam satisfactionem expetere. Qua ergo via congruentius utrique satisfaceret nisi hac qua iustitiae satisfactum est, quia amplius quam mortem Christi pro quocumque peccatis exigere non potuit quia hoc suffecit, ut post dicemus.

Item, misericordiae satisfactum est quia nihil maius expetere potuit quam quod Filius pro servorum relevanda miseria traderetur. *Ps.*: “Misericordia et veritas obviaverunt sibi”, scilicet in hoc beneficio tamquam in congruentissimo. Cum enim altera per viam exigentiae condignae satisfactionis incederet et altera per viam omnimodae remissionis, numquam altera alteri obviasset, nisi altitudo divini consilii ambos in illo uno beneficio tamquam in pacis osculo sociasset.

[QUID VEL QUAE MERUIT NOBIS

QUOMODO MORS CHRISTI SUFFICERE POTUIT AD SATISFACTIONEM CONDIGNAM]

Sequitur videre quomodo mors Christi sufficere potuit ad satisfactionem condignam.

¹. Ad hoc probandum sic arguunt aliqui: Constat sicut praeostendimus, gravius peccatum fuit Christi occisio quam peccatum Adae. Sed quantum malum est Christi occisio, tam bona est eius vita cuius occisio est privatio. Igitur vita

476 hac] *corr.* O ex ac A; *corr.* R ex hanc B 481 quocumque] quocumque BCg 484 relevanda] revelanda CCgP 491 hoc] haec BP 492 Adae] malum igitur pro peccato Adae sufficiebat vitam *inser. ex infra* BOR, *sign.* vacat O, *canc.* BR

472 Aug., *De Trin.* 13.5.8 (CCL 50A, 393); cf. *ibid.* 6.9; cf. Aug., *Epist.* 130.5.11 (CSEL 44, 52) 473 Cf. supra ll. 372–86 475 Cf. supra ll. 387–403 476–477 *Ioan.* 15,13 482 Cf. quaestionem immediate sequentem 484–485 *Ps.* 84,11 (iuxta LXX) 491 Cf. supra ll. 329–41

- Christi fuit maius bonum quam peccatum Adae malum, igitur pro peccato Adae
 495 sufficebat vitam Christi offerre; sed alii de Adam sunt, ergo pro omnibus. Sed
 non tenet haec ratio quia occisio Christi passio est et tantum malum poenae quan-
 tum vita eius est bonum. Sed occisio actio, cum sit maximum malum culpae (ut
 supra dixi) et culpa, est supra modum maius malum quam poena; alioquin Deus
 reddens malum poenae pro malo culpae puniret supra condignum vel condigne.
 500 Igitur cum culpa mortalis sit multo maius malum quam poena mortis, patet quod
 in prima accipitur occisio actio, in secunda occisio passio. Immo argue sic ad
 contrarium: Occisio Christi passio et vita Christi sunt paria, hoc bonum, illud
 malum. Sed occisio actio est supra modum maius quam occisio passio, ergo
 occisio actio est supra modum maius quam vita temporalis Christi. Igitur obla-
 505 tio vitae temporalis non fuit sufficiens oblatio pro actione, igitur multo fortius
 non suffecit pro illo et tot aliis peccatis utpote omnibus originalibus et omnibus
 actualibus quibus plenus iam est mundus. *Gen. 6*: “Repleta est terra iniquitate”.
 2. Item, cum Adam peccavit, fuit damnosus Deo non solum se sed totum ge-
 nus humanum auferendo, insuper et iniuriosus contemnens tam facile mandatum
 510 tantae maiestatis, igitur ad satisfaciendum oportet unum hominem reddere totum
 genus humanum quia non dimittitur peccatum nisi restituatur ablatum, et insuper
 contra huntagium solvere aequalem honorem alias non debitum. Quomodo ergo
 ad haec utraque poterat unius hominis mors sufficere?
 3. Item, mors Christi temporalis pro morte aeterna quam homo meruit, quomodo
 515 satisfacere potuit, cum temporale ad aeternum habeat infinitam proportionem et
 ita quasi nihil sit respectu aeterni?

[SOLUTIO]

Solutio. Ad hoc praeambulum est ostendere quod Christus est melior omnibus,
 ut ipse vel in ipso sit satisfactio pro omnibus. Dico ergo ad hoc rationes.

- Prima est *Sap. 11*: “Omnia in mensura et numero et pondere disposuisti”.
 520 *Glossa*: “Numerus fuit principale in animo conditoris exemplar”. Ergo sicut
 nulli duo numeri sunt pares, sic nullae duae creaturae in omnibus sunt pares,
 ergo nulli duo homines sunt pares, sed est quilibet alio melior usque ad optimum
 hominem, et constat: Christus est optimus homo. Ergo cum numerus superior
 habeat in se omnes inferiores et insuper amplius, habebit Christus in se gradus
 525 omnium bonitatum et insuper amplius.

Item, inductione videmus quod quaelibet terra superior est alia inferiore et
 forte nobilior quia superior, et similiter in aqua et similiter in aere et similiter

509 auferendo] et *add.* AP 511 nisi] donec BR 512 contra] *corr.* O ex propter R
 518 dico] duco *corr.* R?, *corr. marg.* B 520 animo] anima ABO 524 habeat] *corr.* BO
 ex habet R

507 *Gen. 6,11* 519 *Sap. 11,21* 520 *Glossa ordin.* in *Sap. 11,21* (ed. princeps, 2:734b)

in angelis et caelis, ut dicit Magister lib. 2. Dicit enim quod nulli duo angeli sunt pares. Igitur cum homines salvandi erunt secundum singulum angelorum ad minus, non sunt salvandi ad invicem pares, igitur superior omnibus est melior omnibus. 530

Sed forte dices quod sequitur quod superior sit melior singulis inferioribus, non tamen omnibus simul, sicut quaternarius est maior et melior tribus tantum et duobus tantum et uno tantum, sed non tamen melior tribus et duobus et uno.

Respondeo. Hoc quod dicis verum est in quantitate, sed non in qualitatis intensione, quia non augetur intensio per duplicationem aequalis qualitatis; tanto enim melli addito aequali in qualitate dulcedinis coniunctum non erit dulcius altero. Similiter adde album aequaliter albo et fiet album maius, sed non album magis. Sic est in bonitate maxime spirituali quae consistit in amando vel videndo Deum: duo enim aequae amantes Deum, non est maior amor in utroque quam in altero; et duorum quorum *a* magis amat et *b* minus, duorum horum amor non est maior amore *a*. 540

Item, Christus est magis sciens quam omnes creaturae rationales, scilicet homines et angeli, quare non similiter plus amans Deum? Quantum enim quis videt, tantum amat. Sed, ut dicit Augustinus, quantum amat, tam bonus est; et Augustinus *De Trinitate* lib. 6 cap. 8: “In his quae non mole magna sunt, hoc est maius esse quod melius esse”, quod est magis Deo adhaerere. Igitur cum nec universitas creaturarum nec una aliqua Deo tantum adhaereat ut homo Christus, quia haec adhaesio est in unitatem personae et alia, scilicet per gratiam, in infinitum multiplicata, non coaequaretur illi. Igitur in infinitum est ille homo omni alio angelo et homine – immo omnibus simul – melior. 550

Item, sunt creaturae simplices et eadem collectae, ut quattuor elementa simul in minerali et insuper quattuor elementa cum anima vegetabili et haec omnia cum sensibili et haec omnia cum rationali in homine. Et quia rationale simplex est multipliciter sicut et anima, scilicet in triplici hierarchia, sicut cum elementis est congregatio gradus vegetabilis et sensibilis, similiter cum eis congregetur rationale habens naturalia paria angelis, deinde cum eisdem paria archangelis et tandem cum eisdem paria seraphin, et numquam erit completum universum, ut videtur (non assero), donec sic omnes gradus simplicium bonitatum sint sic collectae ordine quodam, ita quod ultimum habebit tot gradus bonitatis quot omnia. 560

528 in] *om.* BR, *om. et corr.* O 530 superior] *corr. ex super* BO 534 tamen] *corr.* B
 ex tantum Cg 536 duplicationem] duplicationem BCg 540 duo enim] cum *praem.* et sint
 add. *corr. marg.* CP 546 sunt] sicut ABR 548 universitas] *corr. ex universitatis* BOR
 553 minerali] *corr.* BP ex numerali A; minali Cg 556 similiter] *corr.* O ex simul BR
 559 omnes] *corr.* P ex omnis B

528 Cf. Petr. Lomb., 2 *Sent.* 9.5 (ed. Grottaferrata, 1:374–75) et comm. Richardi in h.l.
 545 Cf. Aug., *Epist.* 153.12 (CSEL 44, 409); cf. etiam *Glossa ordin.* in Ps. 101,4 (ed. princeps, 2:582a) 546–547 Aug., *De Trin.* 6.8.9 (CCL 50, 238)

Alioquin universitas non erit completa, quia semper possibilis additio, et insuper accideret aliud inconueniens scilicet quod universitas non esset pulcherrima. Augustinus enim ait in 6 *Musicae* quod “pulchritudo est numerosa aequalitas”, et tunc est aliquod bonum pulchrius, cum est numerosius. Igitur si gradus simplicis bonitatis seraphin supremi non esset in aliquo cum aliis collecta gradibus, sed
565 esset in se solo, non esset pulchrum quia non numero.

Item, loquor de universitate ante incarnationem. Universitas habet bonitatem maiorem quam singula per se sicut patet in membris corporis. *Gen.* 1: “Vidit Deus cuncta quae fecerat et erant valde bona”. *Eccli.* 39: “Universa opera Domini bona valde”. Si igitur haec bonitas universi non est in aliquo alio, non est
570 numero et ideo non pulcherrime. Quod si ipsa est pars universi oportet adhuc universum totum scilicet cum ipsa esse melior ipsa, et esset hic gradus bonitatis in aliquo alio uno et sic in infinitum, aut erit bonitas totius universitatis congregata in uno aliquo, qui non sit pars universitatis creaturarum et tamen sit creatura,
575 sed sit etiam Deus, sicut dicit Aristoteles quod “dux non est pars exercitus”. Ergo patet quod ad minus homo Christus erit aequus bonus sicut universitas tota creaturarum, constat mihi quod melior; tamen hoc quod probat haec ratio, sufficit ad propositum.

[AD ARGUMENTA]

Respondeo igitur ad primum et fateor: Maius malum fuit peccatum Adae
580 quam poena Christi; nec ex hoc sequitur quod non satisfecit haec poena pro illa culpa. Quaelibet enim poena – etiam aeterna inferni – est minus malum quam culpa mortalis, et tamen non amplius adiudicatur ab ipsa districtissima iustitia; poena enim sensibilis non respondet culpae omnino, sed delectationi quae est in culpa, non offensae. *Apoc.* 18: “Quantum glorificavit se et in deliciis fuit,
585 tantum date ei tormentum et luctum”. Sed quis nesciat multo maiorem Christum sensisse poenam in morte quam Adam vel ceteri omnes cum Adam senserunt delectationem in peccato? *Thren.* 1: “O vos omnes qui transitis” etc. Quis enim umquam tantum amavit quodlibet voluptuosum sicut Christus vitam suam vel

561 possibilis] est *add.* Cg, *add. corr.* P 565 esset] *corr.* O ex esse BR; *om. et corr.* V
569 opera] *om. et corr.* BO 569–570 Domini] dei BOR 571 ideo] ita BOR || est]
om. et corr. BOR || pars universi] in aliquo alio aut ipsa est *praem. corr. marg.* C; et tunc
add. C; in alio aliquo aut ipsa est pars universi et tunc *corr. marg.* P; *txt.* P 572 esse] *corr.* B
ex est R; sit? *canc.* P || melior] melius *corr.* CP 573 in] *om.* AO 574 uno aliquo]
inv. BCgOR 581 etiam] *corr.* ex est BOR 583 delectationi] *corr.* ex dilectioni OP;
delectioni R 584 glorificavit] *corr.* BR ex glorificat BOR 585 nesciat] *corr.* ex nescia OR
586 omnes] homines BOR 587 delectationem] *corr.* O ex dilectionem BR || transitis]
per viam *add.* AO 588 umquam] *corr.* B ex numquam Cg || tantum] *om.* ACg

562–563 Cf. Aug., *De musica* 6.13.38 (PL 32, 1184) 568–569 *Gen.* 1,31 569–570 *Eccli.*
39,21 575 Cf. Arist., *Metaph.* 12.10 (1075a 15) 584–585 *Apoc.* 18,7 587 *Thren.* 1,12

anima Christi carnem suam? Cui autem fuit umquam delectabile praesentius
quam caro Christi animae Christi? Igitur plus delectabatur in praesentia et con- 590
iunctione talis corporis omnino oboedientis in nullo contra eum concupiscentis
quam omnes in quibuslibet aliis. Igitur si ablatio delectabilis est adeo poenalis
sicut praesentia amabilis fuit, patet quod mors Christi plus habuit amaritudinis
quam omnes animae ab Adam habuerunt delectationis. Igitur supersufficienter
satisfacit pro delectatione quae est in culpa Adae et ceterorum. 595

Ad secundum de inhonoratione inoboedientiae dico quod sufficienter satisfac-
tum est in morte Christi. Pro inoboedientia enim satisfacit oboedientia alias non
debita, et pro inoboedientia in levissimo satisfacit oboedientia alias non debita
ad gravissimum ad honorem Domini, et pro inoboedientia ad tantam maiestatem
satisfacit oboedientia alias non debita alicuius ei aequalis. Ergo cum Christus 600
non debuerit oboedientiam ad passiones quia caruit culpa, et mors Christi, ad
quam oboedivit Deo Patri, sit gravissima et Christus Patri aequalis, patet quod
mors Christi satisfecit illi inhonorationi.

De damni solutione dico quod damnum fuit factum per Adae peccatum Deo,
quia servi eius ei subtracti, et creaturae Dei, quia occisi sunt; gravius autem 605
est subtractio et subtracti occisio quam alterum. Unde *Ex. 22*: “Furatus ovem
si occiderit nec invenitur, reddet pro una quattuor oves, si autem inventa fuerit
viva apud eum, reddet duplum”. Similiter in proposito: Deo satisfit pro homine
subtracto per hoc quod redditus est unus homo melior omnibus simul sumptis, ut
dictum est. 610

Dices forte: Non oportet satisfacere creaturae quia ipsa sibi dimittit hanc
iniuriam quam sibi fecit. Certe sic. Et Deus posset sine satisfactione et suam
iniuriam et emendam condonasse. Sed in neutro tunc esset satisfactum iustitiae.
Dico ergo quod quantam occasionem mali intulit Adam creaturae Dei, tanto et
multo ampliorem intulit Deus occasionem boni, et amandi Deum moriendo ipse 615
ens Deus pro homine, sicut Adam odiendi.

Ad tertium. Homo in paradiso temporalis erat et Filius Dei aeternus. Intulit
Adam creaturae Dei temporali mortem aeternam. Satisfaciat igitur mors tempo-
ralis aeterni, ut sicut in delicto fuit aeternum et temporale, sic in satisfactione,

590 animae Christi] *om. (hom.) et corr. OP* 590–591 coniunctione] in *praem. CV* 591
oboedientis] et *add. Cg, add. corr. P* 593 fuit] *om. ACg* 594 habuerunt] habuerint *C*
CgR; habuerant? *B* || supersufficienter] *corr. BO ex superficenter R*; sufficienter *corr.*
ex supersuperficenter P; super effluenter *Cg*; *txt. ACV, txt. corr. marg. O* 597 satisfacit]
satisfecit *CgO* 600 alias] *om. BR, om. et corr. O* 605–606 et ... subtracti] *om. (hom.)*
et corr. BO 611 dices forte] de occisione quod *add. P, add. corr. marg. CO* (occisione *corr.*
marg. ex occasione P) 614 quantam] quantum *A*; quanta *BR* 616 odiendi] oboedien-
di *A*; occidendi *corr. marg. C*; odiendis *Cg* 619 aeterni] aeternae *A*; *om. R, om. et corr. BO*
|| delicto] *corr. B ex delectatio? RV*; delicto *corr. ex dilectio C*; delectatio *corr. ex dilectio P*

606–608 *Ex. 22, 1; 4* 610 *Cf. supra solutionem huius quaestionis (ll. 517–78)*

620 licet non ex eadem parte. Si enim mors aeterna Christi satisfecisset, tunc tantum excederet satisfactio delictum quantum aeternum temporale, quod non exigit iustitia. Nec mors temporalis alicuius temporalis satisfacit, ut dictum est opponendo; restat ergo tertium. Vel potes dicere quod non tenebatur creatura Dei ad mortem aeternam absolute, si non satisfaceret.

[ALIAE QUAESTIONES]

- 625 1. Sed nunc merito quaeres: Si in omnibus est pro homine satisfactum, quid est quod remanet originalis culpa et fomes in non baptizatis?
2. Item, fomes in baptizatis poena gravis et magna occasio ruinae?
3. Item, si pecco, teneor conteri vel damnabor aeternaliter?
4. Item, si conteror, teneor nihilominus ad poenam vel hic vel in purgatorio?
- 630 5. Item, quare non sunt sancti in caelo cum corpore, quippe ex quo plene satisfactum est pro eis et omne debitum solutum, ut quid vel modica pars praemii differtur? Si enim stetissent in paradiso Adam et ceteri, diu est quod impletus fuisset electorum numerus. Quod patet quia tot mali, quot sunt et fuerunt, sufficerent forte ad implendum, quod deest de numero electorum, et tunc citius fuissent
- 635 beati in corpore quam nunc sint, quod videtur iniustum, cum plene pro eis sit satisfactum.

[AD ISTAS QUAESTIONES]

Respondeo ad primam sicut supra dixi: Sicut peccatum Adae non nocuit nisi pertinentibus ad ipsum, sic nec satisfactio Christi satisfecit nisi pro spectantibus ad ipsum, scilicet sacramenta eius non contemnentibus. Quippe si deliquissem in

640 dominum meum, et amicus meus redderet ablatum pro me, nisi factum amici pro me acceptarem, non esset pro me satisfactum, vel si debet dici satisfactum pro me, tamen indignus sum et demerui quod non prosit mihi satisfactio. Sed susceptio sacramentorum Christi – quid aliud est quam profiteri parvulum vel alios pro eo quod acceptat satisfactionem pro se factam? *Rom. 6*: “Quicumque baptizati

645 sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus”; quasi dicat: satisfactio pro nostro peccato facta est. Quid restat ergo ad hoc ut mundemur? Hoc tantum acceptare pro me factam satisfactionem et acceptionem meam profiteri modo statuto ab ipso qui pro me satisfecit.

620 ex] *corr.* O ex in BR 623 potes dicere] potest dicere C; potest dici CgP 624 si] sed *praem. et corr.* O, *praem. corr. marg.* P 626 originalis] *corr.* O ex corporalis B 628 pecco] *corr.* P ex peccato A 632 est] *corr.* O ex esset BR 634 electorum] *corr.* ex elementorum CP 635 sint] sunt A, *corr.* ex sicut P 638 pertinentibus] *corr.* ex partibus BO; ibi: parentibus *corr. marg.* B 641 esset] esse BR 647 acceptionem] acceptionem AB

Ad secundam dico per simile: Si aliquis volens et sponte domum suam accenderet, de qua annuatim tenebatur domino suo in decimam, et domus accensa vicinorum domos accenderet, quorum quilibet de domo illa consimiliter tenebatur eidem domino in decimam, utique iustum esset ut dominus illum incarceraret et sua omnia donec pro toto damno satisfaceret, quia nec ille nec alii possunt reddere domino quod debent; combustam enim domum non potest conducere. Quod pro toto damno teneatur, patet *Ex. 22*: “Si egressus ignis invenerit spicas et comprehenderit acervos frugum sive stantes segetes in agro, reddet damnum qui ignem succenderit”. Et si ille incendiarius, de quo prius, non potest solvere, nihilominus quilibet vicinorum tenetur domino in redditu solito, licet non possit reddere. Quod si ipse vel alius pro eo solvat pro omnibus semel, tamen non tenetur dominus ad reficiendum domos singulorum. Sic Adam domum, scilicet corpus suum – *Iob 4*: “Qui habitant domos luteas”, et *II Petri 1*: “Velox est depositio tabernaculi mei” –, incendit igne concupiscentiali, unde et omnes domus nostrae illi domui vicinae propter naturae communionem succensae sunt eodem igne. Redditus, quem debuit Adam et omnes nos, fuit debitum non concupiscendi, scilicet originalis iustitia. Non potuimus sic succensi satisfacere quia habuimus necessitatem concupiscendi ex igne contracto ex Adam domo, reddidit Christus pro omnibus, ut dixi. Numquid igitur vel ipse satisfaciens vel dominus tenetur ad reparationem domorum et ad extinctionem ignis in domibus nostris? Patet quod non. Licet ergo per Christi satisfactionem in acceptantibus eam ardor vel motus concupiscentiae, ad cuius contrarium tenebatur, non sit peccatum, quia illa tentio remissa est, tamen manet, et non tenemur non concupiscere, sed non consentire concupiscentiae.

Ad tertiam. Sicut quaedam acceptatio satisfactionis est in baptismo, similiter perdita baptismali innocentia sequitur, ut de novo satisfacias pro hoc peccato et in gratitudine tanta; et nulla satisfactio sufficit sine morte Christi nec pro tuo nec pro Adae peccato. Ideo oportet te iterum profiteri acceptionem illius satisfactionis quae est in contritione. Vel aliter: Cum permanes in peccato, ad Christum non pertines. Igitur nec tibi proderit satisfactio Christi, quousque cesses persequi eum et amando eum fias eius. Sed si amas, doles de commissis in amatum.

Ad quartam. Aliquae poenae hic sunt ad cavendum peccatum futurum, aliquae ad augmentum gloriae, aliquae autem, ut poenitentiae et universaliter poenae purgatoriae, sunt quia debitae. Quippe Christus satisfecit pro necessitate concupiscendi in nobis et pro consensu mentis illi concupiscentiae in quantum

653 quia] *corr.* BO *ex* quod R; *corr.* *ex* qui P 655 invenerit] *corr.* R *ex* evenerit Cg
658 possit] *corr.* BP *ex* posset A 671 et] *ideo add.* *corr.* BP 675 sufficit] *corr.* *ex*
suffecit R; suffecit *corr.* P 676 acceptionem] acceptionem Cg, *corr.* P 678 persequi]
prosequi AP? 679 doles] *corr.* BO? *ex* debes AV

655–657 *Ex. 22,6* 661 *Iob 4,19* 661–662 *II Petri 1,14* 667 Cf. supra solutionem
antecedentis quaestionis

ille consensus fuit illectus a pronitate illa concupiscentiali. Ad superfluum vero
 685 ipsius consensus, id est ad satisfactionem pro illo residuo, tenemur singuli, qui
 actuale superaddimus, et hoc vel hic per poenitentiam vel in purgatorio. *Col.* 1:
 “Adimpleo quae desunt passionum Christi in corpore meo”. Tamen non assero
 quod pro illo residuo non satisfecit mors Christi.

Ad quintam. Ordinavit Deus et decrevit forte omnes beatificandos, si stetissent
 690 in paradiso. Nunc autem illud decretum servatur quoad id quod potest servari, et
 ideo corpora expectant impletionem numeri electorum. Sed animae, quia solu-
 tum est debitum omnino, non est iustum ut incarcerentur, sicut dominus merito
 teneret supradictum incendiarium in carcere donec solveretur debitum sibi ab eo
 vel ab alio pro eo. Et solvit Christus plus quam debuit homo, quia non debuit
 695 homo nisi non concupiscere, et Christus solvit necesse non concupiscere. Et haec
 solutio plena fuit liberatio a carcere et ianuae apertio, quia iam licuit intrare in
 patriam.

1.2 IGNEA ROMPHAEA, *Gen.* 3: “flammeum gladium”, et significat originale
 cum quo nullus caelestem paradisum intrat. HUMILITAS ERGO, id est humi-
 700 liatio.

1.5 QUANDO CARO REFLORUIT: Caro Christi reflowerit in nativitate per peccati
 immunitatem, in resurrectione per glorificationem.

2.1 NEC SOLUM HAEC, capitulum.

HAEC, id est glorificationem corporis et impassibilitatem mentis. IN QUARUM
 705 PLENITUDINE, *Eccli.* 24: “In me omnis gratia”, *Ioan.* 1: “Plenum gratiae et
 veritatis”; TANTUM id est tantumdem; QUOD IN EIS PROFICERE, *Ioan.* 3:
 “Non ad mensuram dat Deus Spiritum”. NON IGITUR PROFECIT etc. id est
 non habuit maius meritum sed plura merita, sicut angeli non habent maiorem
 cognitionem quam matutinam, habent tamen multipliciorem, et tu eadem sciens
 710 per visum et auditum. Vel melius secundum Magistrum: Non accrevit virtuti
 per opera meritoria, sed tantum numero meritorum. NON EXSTITERUNT IN
 MERENDO, id est virtus non est aucta per opera sicut in nobis fit; PLURA
 merita; PAUCIORA merita.

2.2 NON MODO, id est tantummodo; QUAM voluntatem perfectam; NEC MA-
 715 IOREM perfectionem voluntatis habuit; ET MORI ‘quam ante’ supple; SECUN-

685 ipsius] illius CgO, corr. P 688 satisfecit] satisfecerit BCg 689 omnes] simul
 add. Cg, add. corr. marg. P 690 id] illud BO; hoc Cg 696 apertio] aperitio BO ||
 in] om. Cg, om. et corr. P 699 nullus] corr. O ex malus R 703 haec] hoc BPR

686–687 *Col.* 1,24 698 *Gen.* 3,24 698–699 Cf. Hugo de S. Caro, *Comm. in 3 Sent.* 18
 in h.l. (MS Vat. lat. 1098, f. 98ra) 701–702 Ibid. 705 *Eccli.* 24,25 705–706 *Ioan.*
 1,14 706–707 *Ioan.* 3,34

DUM HOMINEM: secundum deitatem enim non fuit oboediens, sed cui omnia oboediunt.

2.3 QUOD NON HABUIT ANTE, scilicet impassibilitatem.

ABSIT QUOD MELIOR FUERIT etc. Hic tria dicit dubitabilia, scilicet quod non fuit melior post resurrectionem quam ante, item quod non beatior, item quod non sequitur: beatior est secundum quod impassibilis, ergo beatior. 720

1. Primum videtur falsum quia plura bona paucioribus bonis sunt meliora et magis eligenda. Haec regula est vera quando pauciora sunt de numero illorum plurium, ergo duo bona sunt meliora quam unum eorum. Ergo beatitudo, quae est in fruendo Deo, et impassibilitas sunt meliora quam sola fruitio. 725

2. Item, secundum videtur falsum quia dicit Augustinus *De Trinitate* lib. 13 cap. 5: “Beatus est qui habet omnia quae vult, et nihil male vult”. Sed constat: est ‘beatus’ et ‘beatior’ et ‘beatissimus’; seraphin enim habet maiorem beatitudinem quam cherubin. Hoc autem erit, scilicet intensio, maior et minor in definitione secundum quod voluntas, scilicet velle nihil male, intenditur et remittitur, et habitio omnium quae vult, plurium esse potest vel paucorum. Ergo cum Christus aequaliter nihil male voluerit tunc et ante, quoad hoc aequè beatus fuit, sed quoad hoc, quod tunc voluit et habuit plura volita quam ante, quia ante tantum fruitionem, nunc fruitionem et impassibilitatem, beatior fuit; plura enim volita et habita faciunt beatiorem. 730 735

Item, secundum hoc videtur quod anima Petri non erit beatior quam nunc. – Solutio. Immo, quia magis erit in Deum, cum habebit stolam corporis; non sic anima Christi.

Item, habere quicquid vult est carere poena, et nihil male velle carere culpa. Ergo cum post resurrectionem fuit carentior poena Christus, fuit beatior. 740 – Solutio. Fateor beatitudo plus exigit quam carentiam mali culpa et poenae, habitationem omnis boni, quod habetur excellenter habendo Deum illo modo gloriae; ipse enim est bonum omnis boni. Unde ipse est substantialis beatitudo. Alia vero non ponunt in numerum cum eo, et ideo beatitudo secundum veritatem non augetur nisi in habendo eum secundum magis vel minus, et ita prima falsa. 745

3. Item, tertium videtur falsum. Haec determinatio ‘secundum quod impassibilis’ non minuit nec adimit beatitudinem, ergo videtur sequi, sicut: Sortes secundum quod homo est animal, ergo Sortes est animal.

717 oboediunt] oboediant BR 719 hic] corr. CP ex haec RV; Numquid ergo melior etc.? Absit – Magister *praem.* Cg || dubitabilia] dubitalia OR 722 bonis] om. ACg 723 regula] om. B, om. et corr. O 726 quia] quod AP 728 habet] habent ACg 730 velle] et add. BR, add. et corr. O 734 nunc] corr. ex nec BR || impassibilitatem] passibilitatem *codd. exc.* Cg et corr. CPR 736–738 item ... Christi] om. Cg 736 hoc] om. et corr. BOR 739–740 et ... poena] om. (hom.) et corr. B 740 cum] om. et corr. OR, om. corr. B 743 beatitudo] habitudo AB 744 beatitudo] om. BR

726–727 Aug., *De Trin.* 13.5.8 (CCL 50A, 393)

Solutio. Velle frui Deo est velle habere Deum, et hoc est velle Deum, et Deus
 750 est ibi volitum et bonum habitum quod est bonum infinitum. Sed necessitas
 non patiendi est bonum creatum. Bonum autem creatum et increatum non sunt
 univoce bona et proinde nec comparabilia, et ideo nec sunt plura bona nec maiora
 bona quam unum eorum, scilicet bonum increatum. Regula autem illa intelligatur
 de bonis univoce in numerum ponentibus et comparabilibus.

755 Ad secundum patet quod velle Deum et impassibilitatem non est velle plurium
 quam velle Deum, quia non ponunt in numerum Deus et impassibilitas quia in
 nullo univocantur.

Ad tertium patet quod beatitudo non augetur, ut dicatur beatior simpliciter,
 nisi in habendo Deum copiosius, et hoc est amando ardentius, quod non fuit in
 760 Christo post magis quam ante. Licet enim duo faciant beatum, scilicet carere
 omni malo et habere Deum, omne bonum, tamen non suscipit beatitudo magis
 et minus secundum carere malo, sed secundum habere bonum. Hoc enim prius
 est natura illo, et ideo hoc posterius, scilicet habere bonum, est complementum
 beatitudinis, reliquum autem prius natura. Res autem suscipit magis et minus
 765 secundum ultimum complementum sui, non quia primum suscipit magis et minus.
 Igitur non sequitur, sicut non sequitur: 'Est albior secundum manum, ergo est
 albior'.

2.3 QUIA NON SANCTIOR, caritas enim non incendebatur in eo.

3.1 NEC TAMEN GLORIAM, capitulum.

770 MERUIT per oboedientiam et passionem NOMEN QUOD EST SUPER OM-
 NE NOMEN, *Phil.* 2.

Sed quomodo est super omne nomen, quod est omnium nomen?

1. *Ps.*: "Ego dixi 'dii estis'". Quippe quanto nomen communius, tanto vilius, ut
 'animal' quam 'homo'. Sed si est super omne nomen, quomodo est nomen?
- 775 2. Sed dicis forte quod intelligitur 'super omne nomen' aliud ab hoc. Sed contra.
 Est nomen quod imponitur Deo ab ipsa sua essentia; hoc autem imponitur ab
 operibus. Damascenus autem cap. 9 dicit quod 'qui est' nomen primum est Dei

749 et¹ ... Deum²] *om. (hom.) Cg, om. (hom.) et corr. P* 758 tertium] quintum COP;
 quintum vel tertium principale *marg. C* || simpliciter] *corr. P ex simplicior A* 760 bea-
 tum] bonum *codd. exc. Cg* 761 magis] maius BP 763 est¹] *om. AP* 766 igitur] *corr.*
ex et ideo O; ideo BR; ergo P || sequitur¹] *pro sequente parte textum differentem habet*
Cg et om. expositionem litterae usque ad passionis (ll. 805–6) 768 enim] *om. R, om. et*
corr. BO 769 tamen] tantum *ed.* || capitulum] tertium *add. CP* 776 hoc] *scil.*
nomen 'deus'

770–771 Cf. *Phil.* 2,9 773 *Ps.* 81,6 777–778 Cf. *Ioan. Dam., De fide orth.*, cap. 9.2–4
 (ed. Buytaert, 48–50)

et secundum ‘deus’; illud enim designat esse, istud operationem. Ergo est nomen super hoc nomen ‘deus’.

Solutio ad primum. Licet sit omnis hominis nomen per participationem, tamen unius tantum est per naturam. Boethius: “Natura quidem unus, participatione autem nihil prohibet esse quam plurimos”. Ideo autem ‘homo’ est nomen super ‘animal’ quia est designativum nobilioris formae; forma enim specialior est nobilior. Nunc autem hoc nomen ‘deus’, quod est commune non per proprietatem, sed per accommodationem, est designativum formae singularis, quod in nullo nomine creaturae est verum, et ideo sua nobilitas non repugnat suae communitati.

Ad secundum dico quod esse in Deo et essentia est idem, quod Deus simplex, et operatio est idem cum eis, et ideo ratione significati eiusdem sunt nobilitatis et neutrum super reliquum. Secundum enim nobilitatem significati est nomen nobilius. Quod autem illud dicitur primum, hoc secundum, hoc est secundum modum loquendi: in creatura esse enim est nobilius operatione.

3.1 HABUIT ENIM HOC NOMEN etc. id est habuisse aeternaliter hoc nomen hoc fuit Dei, sed habere postquam non habuit fuit hominis.

3.2 VERUMTAMEN DICIT AUGUSTINUS, *Glossa super Phil. 2*; NON DEO, *Ioan. 5*: “Sicut Pater habet vitam in semet ipso, sic dedit et Filio vitam habere”, ergo et nomen. Verum est: Omne quod habet, a Patre habet, sed aeternaliter; hic autem loquitur Augustinus de collatione temporali huius nominis.

3.3 HOC TANTUM BONUM, scilicet ‘super omne nomen’, id est unionem cum Deo; SUPRA ENIM DICTUM EST, scilicet dist. 10 cap. SI VERO in fine. UT SCIRENT HOMINES ET DAEMONES: Contra. Nonne ante passionem innotuerat ipse daemonibus? *Matt. 8*: “Quid nobis et tibi Iesu Fili Dei? Venisti ante tempus torquere nos?” Solutio. Noverant tunc per coniecturam, sed post resurrectionem per certitudinem.

3.2 SED ILLAM manifestationem MERUIT PER OBOEDIENTIAM PASSIONIS:

Constat, nullus meretur Deo quia bonorum meorum non eget, sed aut sibi ipsi aut alteri. Hic autem loquitur Magister de merito Christi quo meruit sibi,

778 istud] illud ABP 778–780 ergo ... participationem] om. (hom.) ABRV, om. (hom.) et corr. marg. C, om. (hom.) et corr. marg. infra O 780 omnis] corr. ex communis P, corr. O?; corr. C, om. rell. codd. propter hom. 786 nomine] homine praem. et corr. C; homine P 790 enim] om. B, om. et corr. OR 795 super] om. AO 799 scilicet] om. et corr. BO 802 Fili] corr. OR ex Filii AC 808 ipsi] om. AB

781–782 Boethius, *De consol. philos.* 3.9 (CCL 94, 54) 795 Cf. *Glossa ordin.* in *Phil.* 2,9 (ed. princeps, 4:383a); coll. ex Aug., *Contra Maximinum* 1.5 (PL 42, 747) 796 *Ioan.* 5,26 800 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 10.2 (ed. Grottaferrata, 2:74–76) 802–803 *Matt.* 8,29

non nobis, ergo istam manifestationem meruit. Sed praemium alicuius non est
 810 nisi in quo delectationem aliquam habet, ergo in tali manifestatione, quod erat
 Deus, delectabatur et sic delectabatur in laude et gloria propria, cum gloriatur
 suam excellentiam innotescere. Sed hoc prohibetur *Ier.* 9: “In hoc gloriatur, qui
 gloriatur, scire et nosse me”, non sciri et cognosci ab aliis; et *Ioan.* 8: “Non
 815 quaero gloriam meam”; et eodem: “Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil
 est”.

Similiter quaeritur an aliquid emolumenti et augmenti beatitudinis habeant
 sancti ex eo quod laudantur a nobis et quod sanctitas eorum innotescit nobis.
 Quod si hoc, vane gloriantur nec est haec gloria ordinata ad honorem Dei vel
 utilitatem proximi. Si dico per se in ea delectentur, et tunc etiam accidet quod
 820 pro voluntate humana erunt magis beati vel minus – pro voluntate enim humana
 ponuntur in catalogo sanctorum et canonizantur, et ita innotescit eorum sanctitas
 –, et tunc essent festa eorum augmentum gaudii et cessatio festi diminutio. Sed
 absit tales in eis mutationes esse, similiter in Christo.

Solutio. Dupliciter potest aliquis quaerere gloriam suam, id est duplici inten-
 825 tione, scilicet quaerere aut propter se et finaliter, et hoc nulli licet nisi tantum
 homini Christo, vel quaerere gloriam suam quia ad eam concomitatur gloria et
 honor Christi vel utilitas proximi (Paulus II *Cor.* 11), et hoc licet, et hoc est quod
 dicitur *Is.* 48: “Gloriam meam alteri non dabo”, id est non concedo ut aliquis
 quaerat gloriam suam finaliter, sed meam; ‘aliquis’ dico ‘personaliter alter a me’,
 830 quod homo Christus non est. Haec enim est sua gloria quam sibi soli retinuit,
 scilicet gloria finalis. Quia ergo ego alius et Deus alius, alia numero est gloria
 mea et sua, et conceditur mihi quaerere meam per accidens et suam per se. Sed
 gloria hominis assumpti est illa eadem numero quae Dei, quia una persona est
 et eadem numero veneratio et adoratio debetur utrique. Et ideo iste, cum quaerit
 835 gloriam Dei, eo ipso quaerit suam, quia eadem est. – Quod ergo dicit Ieremias
 intellige dictum illis qui sunt alii personaliter a Deo, et ita non pertinet illud ad
 Christum. – Quod dicitur in *Ioan.*: “Non quaero gloriam meam”, intellige, id
 est, quaero gloriam quae non est mea totaliter et principaliter, est tamen mea quia

810 aliquam] *om.* ACg 811 et¹ ... delectabatur²] *om.* (*hom.*) BR, *om.* (*hom.*) et *corr.* O ||
 et²] *corr.* O ex in BR 813 nosse] *corr.* O ex noscere B; nosce CgR || et³] *om.* BCgR,
om. et *corr.* O 818 hoc] haec BCgR 819 delectentur] *corr.* O ex delectetur BCR; glo-
 rientur Cg 821 catalogo] catalago ABOR 822 eorum] *om.* BR, *om.* et *corr.* OP; sanc-
 torum A || gaudii] *om.* A, *om.* et *corr.* O 823 absit] absit BR 827 Paulus] ut
praem. BCgOR, *praem.* et *corr.* ex et P 828 *Is.* 48] *Is.* 8 *codd. exc.* Cg; *txt.* Cg 829 alter]
corr. B ex aliter O 833–834 quae ... numero] *om.* (*hom.*) et *corr.* BO 834 debetur]
corr. ex dentur BO 835 ipso] ipse ACORV 837 Christum] *corr.* O ex deum BR ||
 intellige] *om.* R, *om.* et *corr.* BO

812–813 *Ier.* 9,24 813–814 *Ioan.* 8,50 814–815 *Ioan.* 8,54 827 Cf. II *Cor.* 11,16–33
 828 *Is.* 48,11 837 *Ioan.* 8,50

hanc habeo unde sum unitus Deo, sicut filius habet a patre, sicut dicitur *Ioan.* 7: “Mea doctrina non est mea”, id est illam, quae est mea, habeo a Patre.

840

De sanctis vero dicendum quod non augetur eis vel innovatur beatitudo vel delectatio, ut aestimo, nec cognitio dico in angelis nec in sanctis animabus etiam, nisi tantum tunc cum recipiunt corpus glorificatum. Quod autem dicitur *Luc.* 15: “Gaudium est angelis super uno peccatore poenitentiam agente”, intelligo hoc verum, sed hoc gaudium habuerunt ab instanti suae confirmationis – ex tunc enim noverunt huius peccatoris conversionem modo debere fieri –, similiter sancti, si esset eis aliquod gaudium auctum per canonizationem, aestimo quod hoc gaudium habuerunt, ex quo caelum intraverunt quia ex tunc noverunt hoc futurum. Et forsitan non intendebant in via hanc gloriae manifestationem, sed Deus tamen pro meritis suis eos magis amans huius maioris indicium amoris exserit, cum laudari et honorari aliquem talem vult, et ex hac efficitur in illo sancto maior Dei amor, qui ex manifestatione tali indicat magis amare, et ita sanctus in vita meruit huius suae caritatis augmentum, et hoc sibi accrevit et in hoc laetatur non tunc primo, cum laudatur, sed a principio – ut dixi – quo caelum intrat; tunc enim novit hoc futurum. Nec possunt homines hanc laudem subtrahere quam Deus praeordinaverat, licet dicant “quiescere faciamus omnes dies festos a terra”, quia *Ps.*: “Omnia quaecumque voluit fecit”; nec etiam, si laus subtraheretur, aliquid deperiret sancto quia novit affectionem Dei ad se. Sed hoc in Christo non fuit cuius caritas augeri non potuit, nisi forte et hoc augmentum caritatis habuerit a principio, quia et a principio suae conceptionis hoc ei innotuit, et tunc praecessit praemium meritum.

845

850

855

860

3.4 SECUS VERBORUM, id est iuxta. NON OBVIAT, id est dicit contrarium. PRAEMISSO LOCUTIONIS MODO ACCIPIENDUM EST secundum quod dicitur datum, cum est manifestatum.

4.1 SI VERO QUAERITUR, capitulum.

865

SANE DICI POTEST QUIA HUMANAM etc. Respondet per divisionem. Hoc enim distinguitur: Iste sine meritis potuit habere impassibilitatis gloriam et no-

840 est mea¹] anima etiam *add. et corr.* BO; nec in sanctis animabus etiam *add. et corr.* R (*inser. ex infra*) 841 vel¹] neque A; nec B || innovatur] *om. et corr.* O; *corr. ex* suonatur? B; minoratur *corr.* P 842 dico] nec *add.* BR, *add. et corr.* O || etiam] *corr.* B ex et A, et *canc. corr.* B 845–848 ab ... habuerunt] *om. (hom.) et corr.* CO 849 tamen] *corr.* V ex tantum B 850 maioris] amoris AP || indicium] iudicium? PR 856 festos] dei *add.* BCCgP || quia] *om.* BR, *om. et corr.* OP 858 affectionem] *corr.* B ex ad factionem R 859 cuius] *corr. ex* eius BO || habuerit] *corr.* BO ex habuerint PRV; habuerunt A 860 quia ... principio²] *om. (hom.)* AP || et¹] *om.* Cg, *om. et corr.* V 861 praemium] primum BCg 862–943 secus ... Num. 35] *om.* Cg 863 accipiendum] *corr.* O ex accidentium B 866 dici] *corr.* R ex dicit B 867 impassibilitatis] *corr. ex* impostatis R; *corr. ex* impotestatis B

839–840 *Ioan.* 7,16 843–844 *Luc.* 15,10 856 *Ps.* 73,8 857 *Ps.* 113,11; cf. *Ps.* 134,6

men Dei; si enim li 'iste' demonstret substantiam tantum, verum est, si vero substantiam cum condicionibus suis quae sunt esse passibilem et esse in statu merendi, non potuit. Sed attendendum quod hoc 'non potuit' potest habere duplicem causam veritatis, scilicet vel quia habens plenitudinem gratiae et in statu merendi non potuit non mereri – caritas enim non est otiosa –, vel quia si non meruisset, non habuisset illud praemium. – Primum est verum. Quippe si naturalia Christi erant apta nata educi de potentia in actum sicut in adulto, dico
 870 naturalia interiora, et gratiae plenitudo est sufficiens educens, sequitur necessario, ut exeat in actum, nec potest non exire, sicut ignis applicatus calefactibili disposito sufficienter non potest non calefacere. *Prov.* 6: "Numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta illius non ardeant?" – Secundum videtur, quod sit verum, secundum illud *Luc.* 24: "Nonne oportuit Christum pati
 875 et sic intrare in gloriam suam?" Sed contra. Esto quod mortuus fuisset in utero, putas, obtinuisset, quod non habet, scilicet impassibilitatem et nomen, utique impassibilitatis gloriam quia sanctus, tunc nomen propter unitatem personae. Solutio. Habuisset quidem omnia, sed forsitan non ita cito manifestationem. Quod autem dicitur 'oportuit', intellige, id est 'congruebat' vel 'oportuit ad impletionem
 885 Scripturarum'.

4.1 HOMO PASSIBILIS et ita in statu moriendi.

4.2 CONSUMPTA MORTALITATE, id est non assumpta vel consumpta senio. CILICIO, *Ps.*: "Concidisti saccum meum", quasi dicat, si non esset mortalis, non mereretur, ergo angeli non merentur nunc qui sunt impassibiles. Solutio.
 890 Secundum Magistrum merentur quia adhuc sunt in statu merendi, qui status apud homines hic nominatur per 'cilicium'.

5.1 AD QUID IGITUR VOLUIT, capitulum.

PRO TE NON PRO SE, *II Cor.* 5: "Pro omnibus mortuus est Christus". TIBI ESSET FORMA, *I Petri* 2: "Christus passus est pro nobis, vobis relinquens
 895 exemplum, ut sequamini vestigia eius"; ET HUMILITATIS, *Matt.* 11: "Discite a me quia mitis sum et humilis corde"; LIBERTATIS, *Ioan.* 8: "Si Filius vos liberavit, vere liberi eritis"; *Gal.* 4: "Qua libertate Christus nos liberavit"; USQUE AD MORTEM, *Phil.* 2: "Factus est oboediens usque ad mortem"; TUAE LI-

868 li] si BR 870–872 sed ... potuit] *om. (hom.) B, om. (hom.) et corr. OR* 871 in statu] *existens praem. corr. C, add. corr. P* 879 nonne] *corr. B ex non R* 880 mortuus] *motuus BR* 888 *Ps.*] *om. BR, om. et corr. O* 889 mereretur] *corr. ex meretur O; corr. PR ex moreretur C* 893 *II Cor.*] *Cor. AB* 894 *I Petri*] *Petri AB* || vobis] *nobis B?V* 895 et] *om. AP* 896–897 liberavit¹] *liberaverit PR* 898 *Phil.* 2] *corr. O ex Phil. BR*

877–878 *Prov.* 6,27 879–880 *Luc.* 24,26 888 *Ps.* 29,12 (iuxta LXX) 890 Cf. *Petr. Lomb.*, 2 *Sent.* 11.2 (ed. Grottaferrata, 1:381–83) 893 *II Cor.* 5,15 894–895 *I Petri* 2,21 895–896 *Matt.* 11,29 896–897 *Ioan.* 8,36 897 *Gal.* 4,31 898 *Phil.* 2,8

BERATIONIS etc. *Hebr.* 5: “Consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis aeternae”. NON MERUERAT opera bona et poenas; ADITUM, 900 *Apoc.* 3: “Qui habet clavem David, qui aperit et nemo claudit, claudit et nemo aperit”; A PECCATO, *Rom.* 8: “Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati de peccato damnavit peccatum”; *Apoc.* 1: “Lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo”; I *Petri* 1: “Redempti estis de vana vestra conversatione paternae traditionis pretioso sanguine agni immaculati et incontaminati Iesu Christi”; A POENA, II *Tim.* 4: “Liberavit me Deus ab omni opere malo”; ET DIABOLO, II *Tim.* 4: “Liberatus sum de ore leonis”; *Col.* 1: “Qui eripuit nos de potestate tenebrarum”. ET FILIORUM GLORIAE ADOPTIONEM, *Rom.* 5: “Gloriamur in spe gloriae filiorum Dei”; *Rom.* 8: “Accepistis spiritum adoptionis filiorum”. FACTUS EST HOSTIA, *Hebr.* 9: “Christus oblatus est semel ad 910 multorum exhaustiunda peccata”.

5.2 IN MYSTERIO, id est in occulta sua dispositione; QUAE OMNIBUS SUIS NOCUIT, *Rom.* 5: “Per unius inobedientiam hominis peccatores sunt multi”. QUI APERUIT LIBRUM (*Apoc.* 5) scripturae exponendo et docendo; *Luc.* 24: “Incipiens a Moyse et omnibus prophetis interpretabatur illis in omnibus scripturis, quae de ipso erant”, et infra: “Nonne cor nostrum ardens erat in nobis de Iesu dum loqueretur nobis in via et aperiret nobis scripturas?” ET SOLVIT SIGNACULA: secreta septem signacula sunt universitas obscuritatum quae solvit omnia implendo; *Matt.* 5: “Non veni legem solvere, sed adimplere”. Vel: librum aperuit facto implendo, solvit signacula docendo. DEBITORES ERANT: Dicunt 920 enim omnes ‘dimitte nobis debita nostra’; SUA VIRTUS SUFFICIEBAT etc., immo nec sufficiebat sine eius virtute. *Is.* 64: “Facti sumus ut inmundus omnes nos, omnes iustitiae nostrae quasi pannus menstruatae”; *Matt.* 25: “Ne forte non sufficiat nobis et vobis”; II *Cor.* 12: “Sufficit tibi gratia mea”, non iustitia tua; II *Cor.* 3: “Non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, 925 sed sufficientia nostra ex Deo est”. SUFFICIENS etc., *Ps.*: “Copiosa apud eum redemptio”; QUI MULTO AMPLIUS, *Rom.* 5: “Non sicut delictum ita et donum; si enim in unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei et donum in

900 aditum] additum AP 901 claudit²] om. AP || nemo²] non BP 904 vestra] gloria A; nostra OR? 905 immaculati] maculati BR 906 II Tim.] Tim. AB || et] a ed. 907 II Tim.] Tim. AB 912 mysterio] ministerio ABP 914 Apoc. 5] om. ACV || exponendo] corr. O ex opponendo B 917–918 signacula¹] corr. O ex singula BR 918 sunt] om. P, om. et corr. O 924–926 et ... nostra] om. (hom.?) R, om. (hom.) et corr. BO (nobis et canc. B) 925 simus] sumus AP 926 etc.] om. AO

899–900 *Hebr.* 5,9 901–902 *Apoc.* 3,7 902–903 *Rom.* 8,3 903–904 *Apoc.* 1,5 904–906 I *Petri* 1,18–19 906 II *Tim.* 4,18 907 II *Tim.* 4,17 907–908 *Col.* 1,13 908–909 *Rom.* 5,2 909–910 *Rom.* 8,15 910–911 *Hebr.* 9,28 913 *Rom.* 5,19 914 Cf. *Apoc.* 5,5 914–916 *Luc.* 24,27 916–917 *Luc.* 24,32 919 *Matt.* 5,17 921 *Matt.* 6,12 922–923 *Is.* 64,6 923–924 *Matt.* 25,9 924 II *Cor.* 12,9 925–926 II *Cor.* 3,5 926–927 *Ps.* 129,7 (iuxta LXX) 927–929 *Rom.* 5,15

- gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundavit”; QUI MULTO AMPLIUS
 930 EST HUMILIATUS etc. quia inter Adae statum et deitatem tunc magna quidem
 distantia, sed maior inter statum hominis post peccatum et deitatem, quantum est
 inter statum ante peccatum et post. DELERE CHIROGRAPHUM, *Col.* 2: “De-
 lens quod adversum nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis,
 et ipsum tulit de medio affigens illud cruci”.
- 935 5.3 DIGNOS FECIT NOS, *Col.* 1: “Dignos nos fecit in partem sortis illorum in
 lumine”. QUASI NON ALIO MODO NOS SALVARE POTUERIT, Augustinus
De Trinitate lib. 13 cap. 10: “Ostendamus non alium modum possibilem Deo
 defuisse, cuius potestati cuncta aequaliter subiacent, sed sanandae nostrae mise-
 riae convenientiorem alium modum non fuisse nec esse oportuisse”; QUOD PER
 940 ALIAM HOSTIAM NON POTUIT, id est, licet aliter nos posset salvare quam
 per Christum hostiam, non tamen per aliam hostiam, quia quocumque alio ablato
 non salvemur, tamen aliquo alio facto poteramus salvari. SICUT OLIM IN
 MORTE etc., *Ios.* 20 et *Num.* 35.

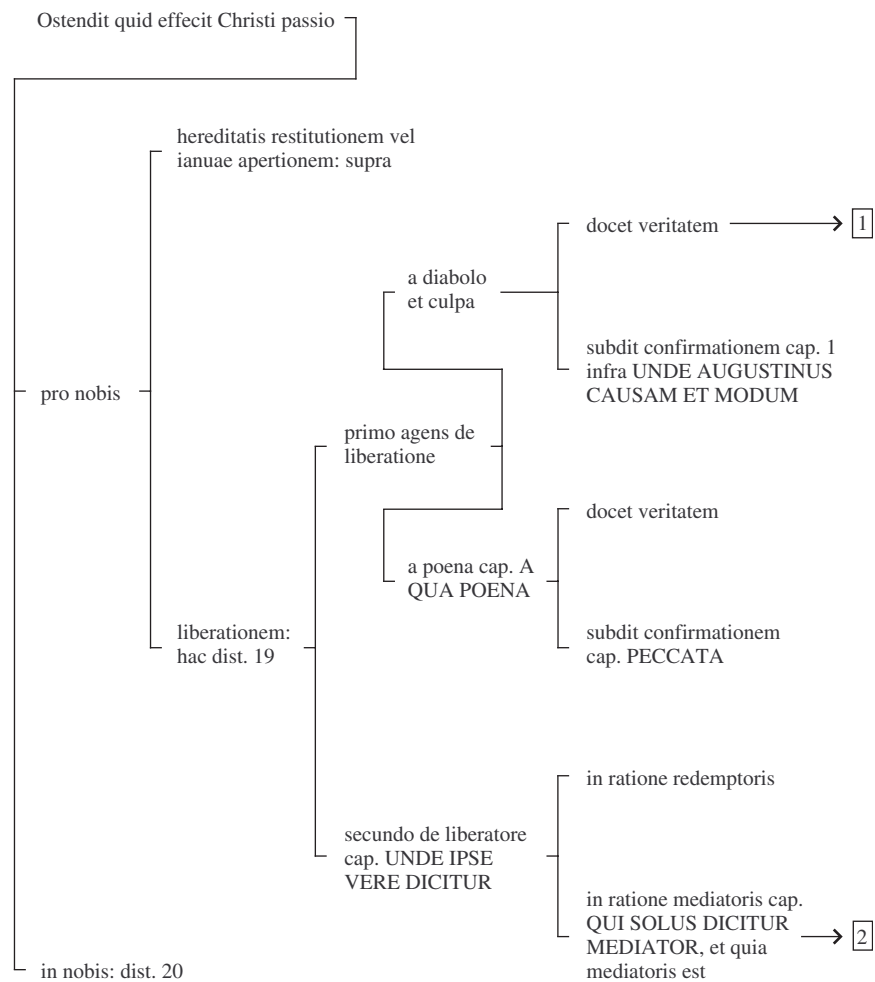
929 in] *om.* R, *om. et corr.* BO 937–939 De ... conventiorem] *om.* A 937 lib. 13]
 lib. 33 BOR; lib. 3 P 937–939 possibilem ... modum] *om.* (*hom.*) O, *om.* (*hom.*) et *corr.* B
 939 conventiorem] convenientiorem P; conventiorem *corr. marg. supra* B 941 ablato]
 oblato AP 943 morte] Christi *add.* BOR

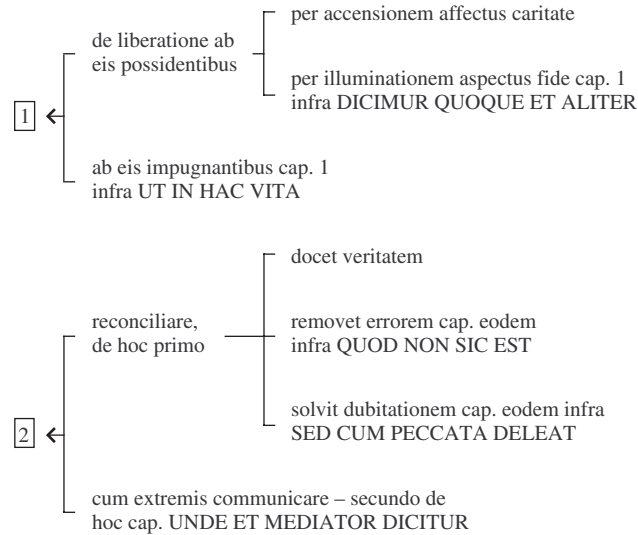
932–934 *Col.* 2,14 935–936 *Col.* 1,12 936–939 Aug., *De Trin.* 13.10.13 (CCL 50A,
 399–400) 943 Cf. *Ios.* 20,6; *Num.* 35,25;28

DISTINCTIO 19

1.1 NUNC IGITUR QUAERAMUS ... Dist. 19.

In qua ostenditur quod passio Christi effecerit pro nobis liberationem; cuius divisio sic depingitur.

1.1 APOSTOLUS IN SANGUINE IPSIUS etc. *Rom.* 5: “Iustificati nunc in sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum”. QUI NOS VINCULIS PECCATORUM etc. *Prov.* 15: “Iniquitates suae capiunt impium et funibus peccatorum suorum quisque constringitur”.

1.2 COMMENDATUR NOBIS CARITAS DEI, *Rom.* 5: “Commendat suam caritatem Deus in nobis quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est”; *Eph.* 2: “Qui dives est in misericordia propter nimiam caritatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo”. EXHIBITA AUTEM TANTAE etc. Quasi dicat ut liberaremur oportuit ignem caritatis accendi in nobis. Unde et propter hoc se venisse dicit *Luc.* 12: “Ignem veni mittere in terram”. Sed certe nullo modo accenditur amor nisi amore, sicut ignis igne, unde hunc ignem volens in nobis accendere adiunxit Christi amorem ad nos tamquam ignem fortem. *Eph.* 5: “Ambulate in dilectione sicut Christus dilexit nos”, et statim sequitur: “Et tradidit semet ipsum pro nobis”. Dilectio enim tanta Christi ad nos nobis non poterat innotescere nisi per actum excellentissimum de quo *Ioan.* 15: “Maiorem hac dilectionem” etc.; non enim novimus potentias nisi per actus. Gregorius: “Probatio dilectionis est exhibitio operis”. DILECTIONIS ARRHA, immo satis dedit vel nimis pro nostra dilectione cum

9–11 quoniam ... nos¹] *om.* BO, *om. et corr.* R 9 cum] *om.* P, *om. et corr.* V 13 *Luc.* 12]
Luc. 22 AB 16 ignem] *om. et corr.* OP 18 innotescere] *corr.* V ex innotescere B

4–5 *Rom.* 5,9 6–7 *Prov.* 5,22 8–10 *Rom.* 5,8–9 10–11 *Eph.* 2,4–5 13–14 *Luc.* 12,49
 16–17 *Eph.* 5,2 19 *Ioan.* 15,13 20 *Greg. Magnus, In Evang.* 2, hom. 30.1
 (CCL 141, 256)

dedit suam, sed tamen arrha dicitur sua dilectio quia fuit primum donum et sequitur gloria aeterna; AD DILIGENDUM DEUM QUI TANTUM etc. *Matt.* 5: “Si diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt?” *Ier.* 31: “In caritate perpetua dilexi te, ideo attraxi te”; *Osee* 11: 25 “Traham eos in vinculis caritatis”. DUM PER EAM CARITAS quae delet culpam; *Prov.* 11: “Universa delicta operit caritas”; *Eph.* 1: “Ut essemus sancti et immaculati in conspectu Dei in caritate”. Sed et facit bona, *I Cor.* 13: “Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet”, in quibus duobus scilicet declinare a malo et facere bonum, consistit perfecta iustitia. 30

1.3 IUSTITIA DEI EST PER FIDEM IESU CHRISTI et sequitur statim “in omnes et super omnes qui credunt in eum”. Dicunt Iudaei et Saraceni et quidam haeretici: Si, ut vos dicitis, Christus satisfecit pro nobis sufficienter per mortem, igitur iam nec debet esse poena nec culpa originalis, et ita non oportet baptizari. — Respondeo sicut hic tangitur, sicut peccatum Adae non nocuit nisi suis scilicet 35 de eo carnaliter genitis, sic satisfactio Christi prodesse non potest nisi spiritualiter per eum regeneratis filiis, *Ioan.* 3: “Nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei”. Nec transmittitur satisfactio nisi per generationem spiritualem in qua fides datur per quam finis filii (*Ioan.* 1: “Dedit eis potestatem filios Dei fieri”), sicut nec culpa originalis nisi per generationem carnalem. Et sicut 40 non potuit nocere peccatum Adae nisi natis de eo, sic nec prodesse satisfactio Christi nisi renatis per fidem eius. Et sicut ante carnalem generationem non nocet peccatum, sic nec ante spiritualem regenerationem prodest satisfactio. — De poena respondeo quod non manet ut poena, sed potius ut custodia et ut incutiat timorem peccandi, sicut pater offensus filio post reconciliationem partem poe- 45 nae reservat ad custodiam et metum. *II Cor.* 12: “Ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus”; *Hebr.* 12: “Flagellat omnem filium quem recipit”. Quippe si tantis amaritudinibus respersus mundus (*Rom.* 8: “Omnis creatura ingemiscit et parturit”) adhuc nos allicit, quid esset, si nihil esset nisi dulce? Et si restitueremur in gradum Adae per Christi mortem, quae spes esset 50 status nostri, ex quo nec ipse stetit? Et ita oporteret mortem Christi forte infinities iterari et beatitudinem differri. ET ITEM, scilicet *Rom.* 3; PER FIDEM PASSIONIS, *Glossa* ibi addit “per fidem passionis” sine qua nihil placet Deo, et

23 etc.] *om.* BO 26 eos] *om.* B, *om. et corr.* O || delet] *corr.* ex debet BOP
28 I Cor.] Cor. AB 32 Saraceni] Sarasceni AO 35 nisi] non BOV 39 finis] si-
mus ABP 48 respersus] repersus BP || mundus] ut dicatur *add.* P, *add. marg.* C
49 adhuc] et *praem. corr.* CP || nos] *corr.* ex non BO || esset²] *om.* BR, *om. et*
corr. O 52 et²] *om.* BR

23–25 *Matt.* 5,46 25 *Ier.* 31,3 25–26 *Osee* 11,4 27 *Prov.* 10,12 27–28 *Eph.* 1,4
28–29 *I Cor.* 13,7 31–32 *Rom.* 3,22 37–38 *Ioan.* 3,3 39–40 *Ioan.* 1,12 46–47
II Cor. 12,7 47–48 *Hebr.* 12,6 48–49 *Rom.* 8,22 52 *Rom.* 3,25 53 *Glossa ordin.*
in *Rom.* 3,25 (ed. princeps, 4:281a)

ita nullus umquam salvatus est nisi credens Christi passionem. Verum est explicite vel implicite: credens scripturis credit implicite Christi passionem ibi occulte dictam. IN ILLUM RESPICIMUS, *Hebr.* 12: “Aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Iesum qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem”.

1.3 UT IN HAC VITA TEMPTANDO NOBIS NON PRAEVALEAT: Huius causa potest esse triplex. Una quia virtus eius naturalis est debilitata per mortem Christi, vel quia virtus eius naturalis est tantum ligata, vel quia virtus nostra ad resistendum est vigorata. Et potest esse quod omnes hae causae concurrunt.

Prima quia omne peccatum est vitium, et non dicitur vitium nisi quia vitiat et nocet naturae. Et ideo natura spiritualis quia per culpam vulneratur in naturalibus, quanto plura accumulatur peccata, tanto est gravius vulnerata et naturaliter impotentior.

Insuper quanto longius receditur a summa potentia, tanto est minor potentia. *Rom.* 13: “Non est potestas nisi a Deo”. Et ideo inter naturas terra ab eo remotior quam aqua est impotentior ad agendum, et sic secundum magis et minus in creaturis invenitur activum secundum quod invenitur accessio ad Deum maiorem et minorem. Ergo quotiens diabolus peccata accumulatur peccatis, totiens naturales vires suas in aliquo minuit. – Si dicas quod a principio quo cecidit, quia habet voluntatem faciendi omnia mala, ideo tunc perdidit quicquid de viribus perdere potuit, contra: secundum hoc nunc non peccaret. Contra. I *Ioan.* 3: “Ab initio diabolus peccat”, non dicit ‘peccavit’.

Insuper peccatum operis, licet non faciat aliud peccatum quam peccatum cogitationis praecedentis, tamen facit idem maius, sicut opus virtutis auget eam. Chrysostomus *Super Matthaeum* hom. 3: “Sicut omne artificium corporali usitatione servatur et additur, sic et gratia omnis per exercitationem additur et per desidiam minoratur”. Et ita gravius vulnerat et magis a Deo elongat igitur, cum inter omnia peccata operis nullum umquam fuit tam magnum, immo forte nec omnia, sicut peccatum de Christi homicidio. Peccatum enim Adae ad hoc praevaluit ut luminaria in lumine minuerentur, non ut omnino privarentur, sicut illud peccatum singulare quo sol obscuratus est. *Luc.* 23: “Tenebrae factae sunt in universa terra et obscuratus est sol”. Igitur cum ipse diabolus huius peccati auctor fuerit et principalis per membra sua illud implens, igitur per hoc factum virtus eius naturalis maxime diminuta est.

54 nullus umquam] *inv.* BR; *corr.* ex numquam nullus O 54–55 verum ... passionem] *om.* (*hom.*) BR, *om.* (*hom.*) et *corr.* OP 58 praevaleat] praevalet AB 64 accumulatur] accumulatur ABOR; accumulatur P; *txt.* CV 69 secundum] *corr.* B ex sed R 73 I Ioan. 3] Ioan. 3 ABCPR 74 non] nec BR 79 desidiam] desidiam BR; desiderium A

56–57 *Hebr.* 12,2 67 *Rom.* 13,1 73–74 I *Ioan.* 3,8 77–79 Ioan. Chrys., *Opus imperfectum in Matt.*, hom. 3 (PG 56, 648) 83–84 *Luc.* 23,44–45

Similiter secunda causa est. Quod patet quia, quod ei remansit virium, ligatum est, ut minus possit. *Apoc.* 20: “Vidi angelum descendentem de caelo habentem clavem abyssi”, id est potestatem claudendi secundum suum arbitrium, “et catenam magnam in manu sua”, quia eius solius potentia diabolus coercet, “et apprehendit draconem serpentem antiquum qui est diabolus et sathanas et ligavit eum per annos mille”, et coercuit eum ut multum a potestate ei concessa; nec in porcos enim potest nisi permissus. *Marc.* 5: “Mitte nos in porcos ut in eos introeamus” – iuste quidem quia dignus est potestate privari qui eam supra concessum extendit. Iuste enim privatur potestate a domino suo sibi permissa, qui per eam dominum suum interficit.

Tertia causa est quia vehementer roborat caritas. *Cant.* 8: “Fortis ut mors dilectio”. Ignis quippe est cuius proprium est fictilia consolidare (*Iob* 10: “Memento quod sicut lutum feceris me”), et utique tam fortis ignis ut non possit extinguī – *Cant.* 8: “Multae aquae (scilicet tribulationum) non poterunt extinguere caritatem”. Quippe ignis magnus modica aqua respersus vigoratur, sic, cum caritas sit virtus maxima, omnis tribulatio est ei aqua modica et ideo fortius accendens – *Sap.* 16: “Quod mirabile erat in aqua, quae omnia extinguit, plus ignis valebat”. Fortem ergo facit ad sustinendum difficilia (*I Cor.* 13: “Omnia suffert, omnia sustinet”), immo ad parvipendendum quia fortior est caritas quam amor naturalis vel carnalis. Sed carnaliter amans pro Rachele, scilicet Iacob, gravia passus. Dicit enim *Gen.* 31: “Die noctuque aestu urebar et gelu, fugiebat somnus ab oculis meis”. Sed *Gen.* 29: “Servivit Iacob pro Rachel septem annis et videbantur ei dies pauci prae amoris magnitudine”. Ergo talia difficilia facit caritas multo fortius parvipendere. Macrobius de Plotino: “Fortitudinis est nihil nisi turpia timere, tolerare fortiter adversa, passiones ignorare, ut nesciat irasci cupiatque nihil”. *I Cor.* 13: “Non quaerit quae sua sunt”. Caritas autem facit fortiter tolerare adversa quam adversa accendunt amplius, ut dicit prima ratio, et ignorare passiones, ut dicit secunda.

Item, Augustinus in 6 *Musicae*: “Illa affectio qua nullas adversitates mortemve formidat, quid aliud quam fortitudo dicenda est?” Sed patet quod haec est caritas. *Rom.* 8: “Quis nos separabit a caritate Christi? Tribulatio an angustia an persecutio an fames an nuditas an periculum an gladius?” Et infra: “Neque

88 angelum] Christum *suprascr. corr.* COV; Christum *add.* ABPR (id est *praem. corr.* B, scilicet *praem. corr.* P ante Christum) 92 ei] ante *praem.* P, *praem. corr.* C; *om.* AP (sed *praem.* P ante a potestate) 93 Marc.] Matt. A?O?R?V 94 qui] quia ABOR || eam] ea ARV 96 eam] *corr.* O ex eum BR 98 cuius] *corr.* ex eius BO 103 plus] *corr.* BO ex quae R 104 I Cor.] Cor. AB 107 passus] est *add. corr.* OP

88–92 *Apoc.* 20,1–2 93–94 *Marc.* 5,12 97–98 *Cant.* 8,6 98–99 *Iob* 10,9 100–101 *Cant.* 8,7 103–104 *Sap.* 16,17 104–105 *I Cor.* 13,7 107–108 *Gen.* 31,40 108–109 *Gen.* 29,20 110–112 Macrobius, *Comm. in somnium Scipionis* 1.8.7 et 9 (ed. Willis, 38) 112 *I Cor.* 13,5 115–116 Aug., *De musica* 6.15.50 (PL 32, 1189) 117–118 *Rom.* 8,35 118–119 *Rom.* 8,38–39

mors neque vita neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei". Igitur patet quod radix est caritas fortitudinis. Igitur cum moriendo, ut dixit Magister, excitaverit in nobis caritatem, patet quod roboraverit nos.

Similiter fides contra diabolum roborat. I *Petri* 5: "Adversarius vester diabolus tamquam leo rugiens circuit quaerens quem devoret; cui resistite fortes in fide", quae post mortem eius reffloruit.

Insuper si credimus ipsum passum et illum dulcissimum sibi passiones incorporasse, quis nesciat a sua dulcedine amaritudinem poenae indulcoratam? *Eccli.* 38: "Nonne a ligno indulcata est aqua amara?" I *Petri* 2: "Christus passus est pro nobis". Sed dicit Boethius: "Talía erunt praedicata qualia permittunt subiecta".

Item, si credimus quod Christus, tam sapiens, tam tener, proposito sibi gaudio sustinuit crucem confusione contempta et quod nunc nobis ianua aperta est, non limbus ut ante passionem, quis timeat adversa vel mortem? *Rom.* 8: "Non sunt condignae passiones". Prius ergo omnes praevaluit seducere, nunc proiectus de potestate paucos. "Proiectus est draco ille magnus serpens antiquus qui vocatur diabolus et sathanas qui seducit universum orbem". *Is.* 10: "Detraxi quasi potens in sublime residentes, et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum, et sicut colliguntur ova quae derelicta sunt, sic universam terram ego congregavi, et non fuit qui moveret pennam et aperiret os et ganniret. Numquid gloriabitur securis?"

^{1.3} ANCILLAE VOCE etc. *Matt.* 26; ANTE REGES ET PRAESIDES, *Luc.* 21: "Trahentes vos ante reges et praesides propter nomen meum". IN DOMUM FORTIS, *Iob* 41: "Non est super terram potestas quae ei comparetur"; QUAE ADHUC EI dimittitur ad exercitium nostrum et gloriae augmentum. *Eph.* 6: "Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiae in caelestibus".

^{1.4} QUAE NON RAPUIT, *Ps.*: "Quae non rapui tunc exsolvebam". PRO MULTIS EFFUNDETUR, *Matt.* 26.

^{1.5} IN QUO PRINCEPS MUNDI, *Ioan.* 14: "Venit princeps mundi huius et in me non habet quicquam". SED DE OBOEDIENTIA, *Phil.* 2: "Factus oboediens usque ad mortem"; ET DE IUSTITIA, id est de supremo humilitatis. *Matt.* 3: "Sic

122 vester] forte noster BP 122–123 diabolus] om. P, om. et corr. O 125 ipsum] eum BOR 151 de¹] om. ed.

120–121 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 19.1.2 (ed. Grottaferrata, 2:118) 122–124 I *Petri* 5,8–9
 127 *Eccli.* 38,5 127–128 I *Petri* 2,21 128–129 Cf. Boethius, *De Trin.*, cap. 4 (ed. Moreschini, 173) 132–133 *Rom.* 8,18 134–135 *Apoc.* 12,9 135–139 *Is.* 10,13–15
 140 Cf. *Matt.* 26,69–70 140–141 *Luc.* 21,12 142 *Iob* 41,24 143–146 *Eph.* 6,12
 147 *Ps.* 68,5 (iuxta LXX) 147–148 *Matt.* 26,28 149–150 *Ioan.* 14,30 150–151 *Phil.* 2,8 151–152 *Matt.* 3,15

deceat nos implere omnem iustitiam”, id est humilitatem. TETENDIT EI MUSCIPULAM, *Iob* 40: “In oculis eius quasi hamo capiet eum”; et infra: “Numquid illudes ei quasi avi aut ligabis eum ancillis tuis?” RECESSIT diabolus A DEBITORIBUS hominibus. VINCULIS PECCATORUM, *Is.* 52: “Solve vincula colli tui captiva filia Sion”. FUDIT AMARITUDINEM, *Ier.* 4: “Ista malitia tua quia amara”; ET IMPLEVIT DULCEDINE, *I Petri* 1: “Si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus”; ET ADOPTIONEM FILIORUM GLORIAE, *Eph.* 1: “Praedestinavit nos in adoptionem filiorum”; *Rom.* 9: “Quorum est adoptio filiorum et gloria”.

² FACTUS EST HOMO, capitulum.

TOLLI a diabolo, QUI homo ILLI diabolo SPONTE SUBIECIT. *Is.* 52: “Gratis venundati estis et sine argento redimemini”. IN EO SIT per unionem. HOMO PER SE, id est purus; UTRAMQUE NATURAM angelicam scilicet et humanam; quia si utriusque naturae pronitas ad lapsum in una persona esset, facilius caderet quam aliqua illarum singularis. ET MORTEM GUSTAVIT, *Iob* 6: “An potest aliquis gustare quod gustatum affert mortem?” *Hebr.* 2: “Ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem”; *I Petri* 3: “Deglutivit mortem ut vitae aeternae heredes efficeremur”; CAELUM NOBIS APERUIT, *Hebr.* 10: “Habentes fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam”; SERVITUS ENIM etc. *Ioan.* 8: “Qui facit peccatum servus est peccati”.

³ A QUA POENA, capitulum.

EXSPECTAMUS, *Rom.* 8: “Exspectantes redemptionem corporis nostri”, scilicet in effectu, id est effectum redemptionis in corpore; *Phil.* 3: “Exspectamus Dominum Iesum Christum qui reformabit corpus humilitatis nostrae”. IAM REDEMPTI SUMUS in effectu; NON ENIM SIC AB EA REDEMPTI SUMUS, *Prov.* 20: “Quis potest dicere mundum est cor meum, purus sum a peccato”; *I Ioan.* 1: “Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est”; SED UT NON DOMINETUR NISI VOLUERIMUS, *Rom.* 6: “Peccatum vobis non dominabitur”; eodem: “Non regnet peccatum in vestro mortali corpore”; *Glossa* ibi: “Si consenseritis, regnat peccatum”. Iam

153 capiet] capies B, corr. O 162 illi diabolo] om. A, om. corr. P 168 I Petri] Petri AB
170 sanguine] sanguinem ACV; txt. rell. (cum Vulg.) 179 nisi voluerimus] om. ed. ||
nisi] corr. P ex nihil R 180 vobis] nobis AOP

153 *Iob* 40,19 153–154 *Iob* 40,24 155–156 *Is.* 52,2 156–157 *Ier.* 4,18 157–158
I Petri 2,3 158–159 *Eph.* 1,5 159–160 *Rom.* 9,4 162–163 *Is.* 52,3 166–167 *Iob* 6,6
167–168 *Hebr.* 2,9 168–169 *I Petri* 3,22 169–170 *Hebr.* 10,19–20 171 *Ioan.* 8,34
173 *Rom.* 8,23 174–175 *Phil.* 3,20–21 177 *Prov.* 20,9 178–179 *I Ioan.* 1,8 180
Rom. 6,14 180–181 *Rom.* 6,12 181 Petr. Lomb., *Collect. in epist. ad Rom.* 6,12–14
(PL 191, 1407C)

ergo non est sicut ante passionem quia diaboli potestas in parte est diminuta, in parte ablata, et nostra roborata.

4 PECCATA NOSTRA, capitulum.

185 IN BAPTISMO PENITUS etc. Hanc efficaciam dedit baptismo passio Christi ut baptizatus, si discedat, statim avolet; ET IN POENITENTIA etc., id est hanc efficaciam contulit passio Christi poenitentiae ut minor poena sufficiat ad delendum peccata, et ita videtur sacramentum poenitentiae maioris efficaciae nunc quam ante mortem Christi. UNDE PECCATA IUSTORUM, id est poenam peccatorum;
190 IN SUSTENTATIONE, id est poena antiquis patribus debita non est eis reddita, sed exspectavit Deus et sustinuit, quia punire distulit quousque poena Filii satisfecit; et ita videtur quod, qui in limbo erant, poena materiali digni erant, sed haec poena reservata est Christo; DICIT APOSTOLUS, *Rom.* 3; AD OSTENSIONEM IUSTITIAE, id est ut ostenderet se veracem in promissis; promiserat
195 enim quod nos liberaret a peccatis.

5 UNDE IPSE, capitulum.

MEDIATOR, I *Tim.* 2: “Unus mediator Dei et hominum homo Iesus Christus”; REDEMPTOR etc. ‘Redemptor’ duo sonat, scilicet quod liberat et pretium solvit, quae tota Trinitas facit auctoritate, sed solus Filius ministerio. SACRAMENTA,
200 id est sacra opera QUAE SUNT CAUSA meritoria.

6.1 QUI SOLUS DICITUR, capitulum.

QUEM IOB DESIDERAT, *Iob* 31: “Quis mihi tribuat auditorem ut desiderium meum Omnipotens audiat?”

6.2 RECONCILIATI SUMUS DEO, non ipse nobis; numquam enim odivit nos
205 – *Sap.* 11: “Nihil odisti eorum quae fecisti”; UT AIT APOSTOLUS, *Rom.* 5: “Cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii eius”; UT INCIPERET Deus AMARE, id est praedestinare; SED IAM ante reconciliationem DILIGENTI DEO RECONCILIATI SUMUS – Contra. *Ps.*: “Iniquos odio habui”. Solutio. Non est hoc verbum Dei quod patet ex sequentibus: “Et legem
210 tuam dilexi”. Vel si hoc, non odit naturam, sed vitium, unde: ‘iniquitatem odio habui’. *Sap.* 14: “Similiter odio sunt Deo impius et impietas eius”, sed hoc propter illud. DILIGENTI DEO – Quaeritur an Deus aliquam creaturam odio habeat.

184 peccata] quoque *add. ed.* 186 discedat] decedat A, decedat *corr. ex* decedat P 193 haec] *corr. ex* cum BO || est] *om. et corr.* P; erat in A; in R 195 quod] *om. P, om. et corr.* R 197 Iesus Christus] *inv.* AP; Christus Iesus *corr. ex* Christus est O 201 dicitur] deus R, *corr.* P?; etc. Cg 204 reconciliati] enim *add. ed.*

193 *Rom.* 3,26 197 I *Tim.* 2,5 202–203 *Iob* 31,35 205 *Sap.* 11,25 205–206 *Rom.* 5,10 208–209 *Ps.* 118,113 209–210 *Ps.* 118,113 211 *Sap.* 14,9

[AN DEUS ALIQUAM CREATURAM ODIO HABEAT]

Quod non videtur ex hic dictis. Item, praecipit nobis amare inimicos – *Matt. 5*:
 “Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, orate pro persequen- 215
 tibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in caelis est, qui solem
 suum facit oriri super bonos et malos et pluit super iustos et iniustos. Si diligitis
 eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et ethnici hoc faciunt?”
 Infra: “Estote ergo perfecti sicut et Pater vester caelestis perfectus est”. Igitur
 perfectionis est et Patris est facere quod nobis praecipit. Sed nobis praecipit nos- 220
 tros inimicos diligere, ergo et ipse suos diligit, scilicet malos, et bonos constat,
 ergo omnes.

Item, ecce aliquis nunc bonus qui postea fit malus, dum est bonus diligitur,
 constat quia omnes bonos diligit tamquam amicos. Si ergo, cum iam malus
 est, odit eundem, iam Deus mutatus est. – Contra. *Iac. 1*: “Apud quem non 225
 est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio”; *Malach. 2*: “Ego Deus et non
 mutor”.

Item, amat res antequam sint. *Eph. 1*: “Elegit nos ante mundi constitutionem”;
Rom. 9: “Cum nondum nati fuissent aut aliquid egissent boni aut mali, dictum
 est ‘maior serviet minori’, sicut scriptum est ‘Iacob dilexi, Esau odio habui’”. 230
 Sed quantacumque sit malitia in aliquo, tamen plus habet bonitatis simul cum
 tota malitia quam cum non erat; ergo adhuc amat, cum est malus.

Item, idem in Deo est amare et intelligere quia Deus simplex. Sed intelligit
 omnia, ergo amat omnia. *Sap. 11*: “Nihil odisti eorum quae fecisti”.

^{1c} Contra. Ad compassionem tria sufficiunt, scilicet dilectio, dilecti passio et 235
 passionis cognitio. Cum ergo aliquis aeternaliter damnatur, patet quod duo ultima
 habet Deus, ergo si insuper habet primum, compateretur et doleret Deus.

^{2c} Item, Gregorius: “Probatio dilectionis est exhibitio operis”, id est actionis,
 igitur probatio odii est exhibitio aeternae damnationis, scilicet tantae passionis
 illatio. 240

^{3c} Item, si diligit malos sicut bonos, non est sapiens, quia “non sapiunt ei singula
 prout sunt, quod est sapientis”, ut dicit Bernardus.

214 hic] his BO; hoc Cg 216–218 Patris ... faciunt] etc. Cg 218 ethnici] hennici A;
 hennici B; ennici CRV; n. P; txt. O 219 infra] et *praem.* ABCg 220–221 nostros]
om. BCg, *om. et corr.* A 221 et ipse] *om.* Cg; ipse A 228 amat] *corr.* B ex amas AR
 235 compassionem] *corr.* P ex passionem Cg

214–219 *Matt.* 5,44–47; 48 225–226 *Iac.* 1,17 226–227 *Malach.* 3,6 228 *Eph.* 1,4
 229–230 *Rom.* 9,11. 12–13; cf. *Malach.* 1,2–3 234 *Sap.* 11,25 238 Greg. Magnus, *In*
Evang. 2, hom. 30.1 (CCL 141, 256) 241–242 Bern., *Sermones in Cantica* 50.6 et 8 (ed.
 Cist., 2:81.83); cf. Bern., *Sermones de diversis* 15.4 (ed. Cist., 6.1:142)

[AN DEUS POSSIT AMARE NON ENTIA]

Item quaeritur, si odium non cadit in Deum ad aliquam creaturam, an possit amare non entia.

245 Quod non videtur quia non omnia aequaliter sunt intelligibilia, ergo nec amat; et hoc potest esse in eadem creatura vel in diversis. Prima patet ex Augustino *De 83 quaestionibus* 32: “Quisquis ullam rem aliter quam ea res est intelligit, fallitur”; et arguit sic: “Sed qui in aliquo fallitur, non intelligit id in quo fallitur. Ergo qui aliter intelligit rem quam est, non intelligit eam”. Ergo secundum quod
250 res habent magis et minus de esse, sunt magis et minus intelligibiles, ergo Deus non aequaliter intelligit omnia, ergo nec amat quia idem amare et intelligere in Deo. Ergo non amat non entia nec intelligit ea ut videtur.

Item, si bonum tantum amabile et quod non est, non est bonum, ergo nec amabile.

255 4.c Contra hoc dicitur hic in littera.

[SOLUTIO]

Solutio. Sicut Deus intelligit se et intelligendo se omnia alia intelligit, sic et primo amat se et secundario amando se amat alia. Cum ergo praedico de Deo ‘amare creaturam’, praedico de Deo ‘amare se’ et connoto quiddam in creatura propter quod in eam extendatur amor eius, scilicet cum amato Dei, quod non est
260 nisi ipse, assimulationem. Amat ergo primo summum bonum et propter ipsum secundo alia, et magis et minus secundum quod magis et minus illi summo assimulantur. Dico ergo quod nullam creaturam odit, amat tamen magis et minus secundum quod magis ei assimulantur vel minus. Igitur amare Dei non suscipit magis et minus, cum sit sua substantia, sed connotatum suscipit magis et minus,
265 sicut lucere solis non suscipit magis et minus, sed illuminare suscipit secundum quod illuminabile est magis susceptivum et minus; unde actio dicta per ‘illuminare’ non suscipit magis et minus, sed connotatum in illuminabili. Similiter calor eiusdem ignis non mutati non suscipit magis et minus, tamen calefacere suscipit. Quia ergo omnis res unde est, inde assimulationem habet cum summo bono quia
270 esse est bonum, patet quod amatur a Deo.

Concedo ergo primas rationes praeter ultimam quae videtur dicere quod et culpa amatur ab eo, quia et novit culpam et culpa est, et ita videtur in essendo assimilari Deo. Sed dico quod, cum dicitur ‘culpa est’, hic nihil affirmatur, sed potius aliquid negatur; est enim sensus quod iustitia quae inesse deberet, non

248 fallitur¹ ... intelligit] *om. (hom.) et corr.* O || non ... fallitur²] *om. (hom.)* Cg || non] *om. et corr.* BR 250 magis¹] *corr.* Cg ex maius P 251 quia] *corr.* P ex quod Cg 260 primo] primum ACgP 266 susceptivum] *corr.* P ex susceptum A 269 bono] deo *codd. exc.* Cg || quia²] quod ACg

246–249 Aug., *De 83 quaestionibus*, q. 32 (CCL 44A, 46) 255 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 19.6.2 (ed. Grottaferrata, 2:123)

inest, sicut cum dicitur negatio. Et ideo nec est intelligibile nisi per accidens, 275
nec sequitur, si novit, quod amat, quia ‘cognoscere’ non connotat aliquid sicut
‘amare’.

[AD ARGUMENTA IN OPPOSITUM]

Ad primum autem respondeo quod illa tria non sufficiunt nisi addito quarto,
scilicet quod sit passibile, et ideo nec est compassio in Deo, qui caret omni 280
materia, nec in confirmatis.

Ad secundum. Potest amare malos et tamen eos condemnare. Illa enim con-
demnatio non egreditur ab odio Dei, sed potius ab amore iustitiae in eo.

Ad tertium. Licet amet et bonos et malos, non tamen aequaliter quia inaequa-
liter summo bono, quod est ipse, assimilantur.

Ad quartum. Aliquo modo sunt, scilicet in causa efficiente, scilicet in ratione 285
ideali antequam sint in actu in materia, et sic possunt amari et cognosci a tali
cuius cognitio non dependet a rebus, quia in eo nulla est cognitio vespertina, sed
potius sua cognitio est causa rerum.

6.2 ANTE MUNDUM, *Eph.* 1: “Elegit nos ante mundi constitutionem”; *Rom.* 9:
“Cum nondum nati fuissent” etc. SICUT IUSTITIAE etc. II *Cor.* 6: “Quae 290
participatio iustitiae cum iniquitate aut quae societas lucis ad tenebras?” IPSE
DEUS IUSTIFICAT, *Rom.* 8: “Deus qui iustificat”.

6.4 ILLA SACRAMENTA, id est opera sacra.

7.1 UNDE ET MEDIATOR, capitulum.

SECUNDUM HUMANITATEM, immo potius secundum quod homo et Deus; 295
non enim secundum humanitatem communicat cum utroque extremorum. Solu-
tio. ‘Mediator’ dicit duo, scilicet exhibitionem operum quibus fit reconciliatio
et pax, et sic secundum hominem fuit mediator; vel naturae extremorum partici-
pationem, et sic est verum, quod non est mediator nisi secundum quod Deus et
homo. Vel cum ab aeterno fuerit Deus, adiecta humanitate factus est mediator, 300
et ita complementum, quo est mediator, fuit humanitas. SED INTER DEUM
ET HOMINEM, *Gal.* 3: “Mediator unius non est, Deus autem unus est”. SUS-
CEPIT ILLAM, scilicet passibilitatem et mortem. ET SECUNDUM EANDEM

275 negatio] est *add.* Cg, *add. corr.* CP 278 autem] contra *add. et corr.* P, *add. corr.*
marg. CO 279 qui] quia ACg 281–284 Ad ... assimilantur] *Responsiones ad secun-*
dum et tertium argumentum in oppositum inv. codd. exc. Cg, *sed recte numerant (solum AO*
habent ad secundum pro ad tertium et vice versa) 283 et¹] *om.* ACg 283–284 quia
inaequaliter] *om. (hom.) A, om. (hom.) et corr.* P 284 assimilantur] *assimulatur AP*
290 II *Cor.*] *Cor.* AB 295 et] *om. A, om. et corr.* P 303 illam] *illa ed. || scilicet]*
id est AV

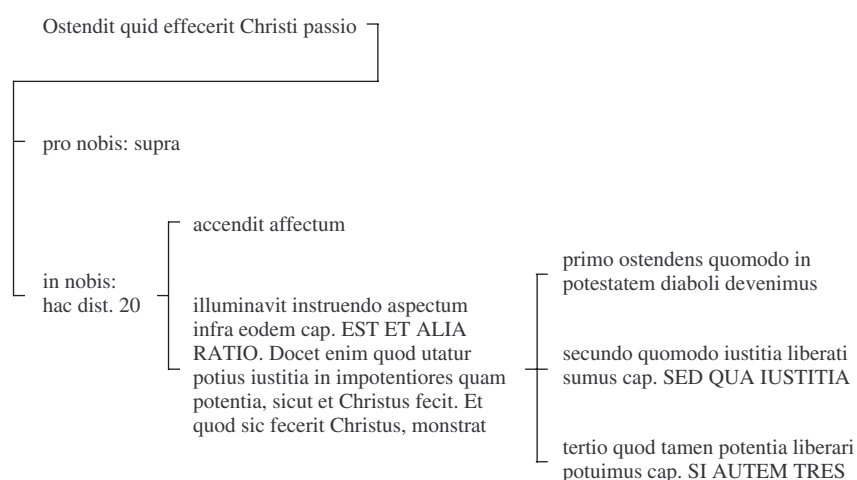
289 *Eph.* 1,4 289–290 *Rom.* 9,11 290–291 II *Cor.* 6,14 292 *Rom.* 8,33 302 *Gal.*
3,20

humanitatem; RECTE IGITUR: Praecedens enim ratio non est usquequaque rec-
305 ta. Licet enim aliquo modo communem cum hominibus habuerit mortalitatem
univoce dictam, non tamen habuit iustitiam univoce dictam cum Deo – Christus
dico secundum quod homo; unde in iustitia convenientia est tantum convenientia
in nomine. Insuper secundum praecedentem rationem nunc non esset mediator
quia nunc non habet mortalitatem nobiscum.

304 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 19.7.1 (ed. Grottaferrata, 2:124). Aug., *Conf.* 10.43.68 (CCL 27, 192)

DISTINCTIO 20

1 SI VERO QUAERITUR etc. Dist. 20

2.1 TANTUM EXIGIT in excellentiorem viam caritatis de qua I *Cor.* 12: “Adhuc excellentiorem viam demonstro vobis”; QUAM id est quantum; QUOD TANTI, *Ps.*: “Quid est homo quod memor es eius”; NOSTRUM CONSORTIUM, *Bar.* 3: “In terris visus est et cum hominibus conversatus est”; MALA NOSTRA, mala 5 poenae (*Is.* 53: “Vere languores nostros ipse tulit et dolores nostros ipse portavit”) et culpa, cum pro eis satisfecit (*Is.* 53: “Ipse peccatum multorum tulit”).

2.2 ET ILLIUS DEBITO, scilicet primi parentis vel originalis. PECCATI AUCTOR, I *Ioan.* 3: “Qui facit peccatum, ex diabolo est quoniam ab initio diabolus peccat”. SICUT NEC A BONITATE naturae; NEC SUBSISTERET, *Hebr.* 1: 10 “Portansque omnia verbo virtutis suae”; *Sap.* 11: “Quomodo posset aliquid per-

1 si ... dist. 20] *om.* CRV, *om. et corr. marg.* O || etc.] *om.* B 2 tantum] *corr.* B *ex* item P || exigit] erigit OV *et ed. (sed glossa Richardi in excellentiorem viam caritatis potius videtur convenire verbo exigit quam erigit)* || I *Cor.*] *Cor.* AB 5 mala nostra] id est *add.* P, *add. et corr.* B 7 et culpa] et culpa AP 9 I *Ioan.*] *Ioan.* BR; Iero(nymus) A 10 naturae] *corr.* P *ex naturae* A || subsisteret] *corr.* ex subsistere OP

2–3 I *Cor.* 12,31 4 *Ps.* 8,5 (iuxta LXX) 4–5 *Bar.* 3,38 6 *Is.* 53,4 7 *Is.* 53,12 9–10 I *Ioan.* 3,8 10–11 *Hebr.* 1,3 11–12 *Sap.* 11,26

manere nisi tu voluisses, aut quod a te vocatum non est conservaretur?” ET MALIS etc. *Matt.* 5: “Qui solem suum facit oriri” etc. UT SIC IUSTITIA id est per iustitiam.

15 3.1 SED QUA IUSTITIA, capitulum.

IN EUM CREDENTES: Si enim potestatem habet in omnes quia pertinent ad primum quem seduxit, cum perdit potestatem in Christum, perdit potestatem in suos, qui verius sunt sui quam illi Adae. AMATOR EST POTENTIAE, *Is.* 14: “Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo”; IMITANTUR EUM
20 diabolum; MAGIS quam Deum; EIUSQUE potentiae. IN QUO EUM IMITARI etc. *Eccli.* 3: “Fili, in mansuetudine opera tua perface”; *Matt.* 11: “Discite a me”. SECUTA EST, id est manifestata, POTENTIA quae prius latuit in passione – *Abac.* 3: “Cornua in manibus eius ibi abscondita est fortitudo eius”; NUM-
25 QUAM POSTEA MORITURUS; *Rom.* 6: “Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur”.

3.2 QUOD OPORTUIT secundum congruentiam; *Luc.* 24: “Nonne oportuit Christum pati?” IUSTITIA ERGO HUMILITATIS, *Matt.* 3: “Sic decet nos implere omnem iustitiam”; LIBERAVIT, *Prov.* 11: “Iustitia liberabit a morte”.

4.1 SI ENIM TRES ILLI, capitulum.

30 DE INIURIA etc. Contra. Potestas diaboli super hominem a Deo est; *Rom.* 13: “Non est potestas nisi a Deo”. Solutio. Potestas naturalis est a Deo, sed usurpatio potestatis non est a Deo nisi permittente, non conferente. INIURIUS, id est iniuriosus. TENEBAT HOMINEM in peccato vel limbo.

4.2 IUSTITIA, id est per iustitiam.

35 5.1 CHRISTUS ERGO EST – Supra actum est de causa finali mortis Christi. Hic agitur de eius causa efficiente, ubi docet veritatem, subdit confirmationem cap. PASSIO CHRISTI, solvit dubitationem cap. eodem infra CUM AUTEM PASSIO CHRISTI. CHRISTUS ERGO EST SACERDOS, *Hebr.* 9: “Christus assistens pontifex futurorum bonorum”; *Ps.*: “Tu es sacerdos in aeternum”; IDEMQUE
40 HOSTIA, *Eph.* 5: “Tradidit semet ipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis”; *Hebr.* 9: “Semet ipsum obtulit immaculatum Deo”.

15 qua] *corr. ex contra* P; quia ABR, *corr.* CP 19 eum] enim A; enim B; cum R; illum P
21 Fili] *corr.* O ex filii AB 22 secuta] *secura* OP || manifestata] *corr. ex* manifestata BP 26 nonne] *corr.* P ex non R 27 pati] *om.* P, *om. et corr.* O 32–33 iniuriosus] iniuriosus ABCPR; *txt.* OV 35 est¹] cap. 4 *add.* P, *add. corr. marg.* C 37 passio¹] igitur *add.* AC, *add. corr.* B 38–40 Christus¹ ... Eph. 5] *om.* AB

13 *Matt.* 5,45 18–19 *Is.* 14,14 21 *Eccli.* 3,19 21–22 *Matt.* 11,29 23 *Abac.* 3,4
24–25 *Rom.* 6,9 26–27 *Luc.* 24,26 27–28 *Matt.* 3,15 28 *Prov.* 11,4 30–31 *Rom.* 13,1
38–39 *Hebr.* 9,11 39 *Ps.* 109,4 40–41 *Eph.* 5,2 41 *Hebr.* 9,14

5.2 DE QUO ETIAM LEGITUR QUOD SIT TRADITUS A PATRE etc.

Nota quod tradidit Filium:

- Pater ut mundum sibi reconciliaret, *Rom.* 8: “Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum”. 45
- Filius ut Patri oboediret, *Eph.* 5: “Tradidit semet ipsum pro nobis”.
- Iudas ut cupiditati satisfaceret, *Matt.* 26: “Qui tradidit illum dedit eis signum dicens quemcumque osculatus fuero” etc. *Marc.* 3: “Iudam Scarioth qui tradidit illum”. 50
- sacerdotes ut, cui invidebant, non viveret. *Luc.* 24: “Tradiderunt eum summi sacerdotes et principes nostri in damnationem mortis”. 55
- Pilatus ut populo satisfaceret. *Luc.* 23: “Iesum tradidit voluntati eorum”.

5.2 QUIA SPONTE, *Is.* 53: “Oblatus est quia ipse voluit”.

5.3 OPUS ILLORUM operantium; ET ACTUS, id est operationes. QUO, id est in quo facto. 55

6.1 PASSIO IGITUR CHRISTI, capitulum.

UNDE AUGUSTINUS in expositione fidei catholicae contra Felicianum; NEMO AUFERT, *Ioan.* 10.

6.2 IBI ESSE BONUM: Si ‘bonum’ dicat bonitatem operati, verum est, si vero bonitatem operantis, quae proprie dicitur per ‘bonum’, falsum est, quia hoc non est verum nisi ubi intentio bona: est enim opus operatum bonum, opus operans malum. 60

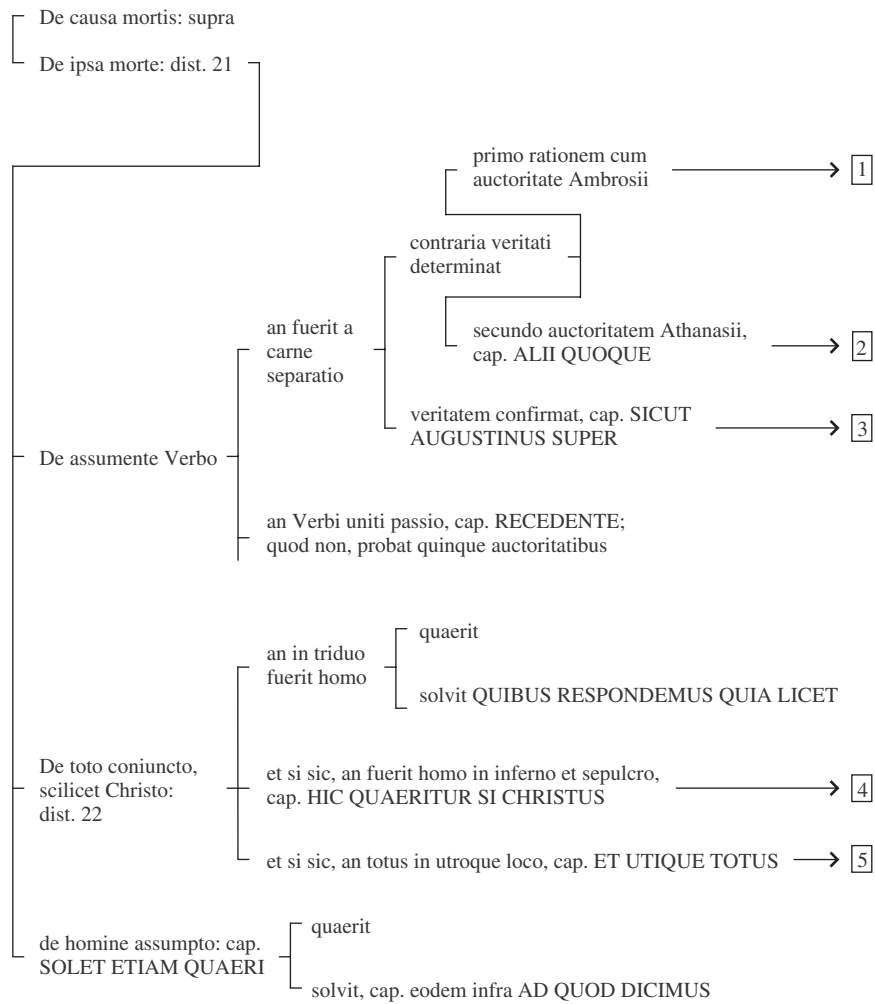
43 nota ... Filium] ABCV in marg., PR in col. 43–52 nota ... eorum] om. O 47 satisfaceret] corr. ex satisfacere B; satisfecerit A; satisfecerit R || eis] om. BC 48 Scarioth] Scarioth CR 49 illum] eum AP

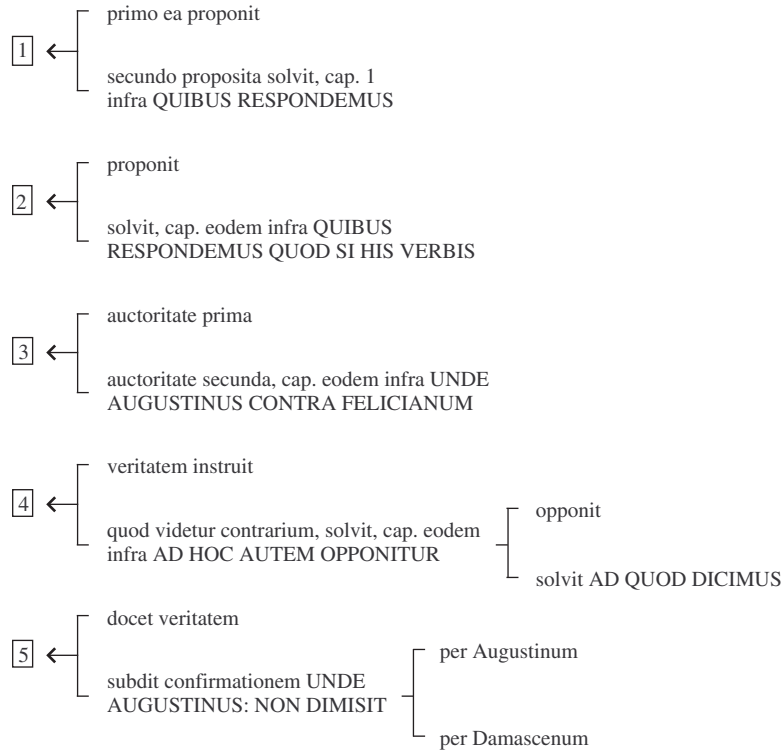
44–45 *Rom.* 8,32 46 *Eph.* 5,2 47–48 *Matt.* 26,48 48–49 *Marc.* 3,19 50–51 *Luc.* 24,20 52 *Luc.* 23,25 53 *Is.* 53,7 57 “in ... Felicianum” est rubrica marg. in textu libri Sententiarum Petri Lomb. (cf. ed. Grottaferrata, 2:129 n. 1); textus Lombardi “Nemo aufert” etc. revera est ex Vigilio Thapsensi, *Contra Felicianum Arianum de unitate Trinitatis*, cap. 14 (PL 42, 1169–70; vel cap. 20, PL 62, 348D) 58 Cf. *Ioan.* 10,17–18

DISTINCTIO 21

1.1 POST PRAEDICTA CONSIDERANDUM EST ... Dist. 21.

In hac parte agitur de ipsa morte Christi; cuius divisio sic depingitur.

1.2 ANIMA MEDIA, id est per animam mediam; SICUT SUPERIUS PRAETA-
XATUM EST, dist. 2, cap. ASSUMPSIT IGITUR DEI FILIUS etc. NON PO-
5 TUIT caro. SEPARATIO EST etc. *Sap.* 16: “Homo occidit quidem per malitiam
animam suam”; UTRAQUE mors etc. *Gen.* 2: “In quocumque die comederis ex
eo morte morieris” – utraque mors tangitur.

1.3 NISI VITA DISCEDERET, id est nisi deitas desineret a protectione carnis
Christi, anima non deseruisset carnem. *Ps.*: “Ut quid Domine recessisti longe,
10 despicias in oportunitatibus in tribulatione”, cum tamen dicat *Ier.* 23: “Caelum et
terram ego impleo”.

1.4 HIRCUS APOMPEIUS vel apompeius: ab ‘apos’ quod est retro vel longe.
Magister in *Historiis super Leviticum* 16 cap. 21: “Quia non rediturus emitteba-

12 apompeius] apompeius ed. 13 cap.] om. B, om. et corr. O || rediturus] corr. AO
ex redditurus PR

4 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 2.2.1 (ed. Grottaferrata, 2:29) 5–6 *Sap.* 16,14 6–7 *Gen.* 2,17
9–10 *Ps.* 9,22 (iuxta LXX) 10–11 *Ier.* 23,24 13–14 Petr. Com., *Hist. scholast.*, hist.
libri Lev., cap. 22 (PL 198, 1210B)

tur, apoponpeius Graece dicebatur, Latine emissarius". HUMANITATE IGITUR etc. *Rom.* 8: "Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati de peccato damnavit peccatum". IN SOLITUDINEM etc. Cum 'solitudo' dicatur ab eo quod est 'solus' et ideo dicat aut omnino privationem habitatorum aut paucitatem, caelum statim ut factum est angelis est repletum. *Dan.* 7: "Milia milium ministrabant ei et decies milies centena milia assistebant ei", et *Iob* 25: "Numquid est numerus militum eius?" Quare dicitur solitudo? Respondeo propter multa:

– propter multitudinem cadentium; *Apoc.* 12: "Sathanas qui seducit universum orbem proiectus est in terram et angeli eius cum eo". Sed quot? *Apoc.* 9: "Numerus equestris exercitus vicies milies dena milia".

– propter unitatem stantium; *I Cor.* 6: "Qui adhaeret Deo unus spiritus est". Si enim "multitudinis credentium est cor unum et anima una" (*Act.* 4), quanto magis videntium? *Thren.* 1: "Quomodo sedet sola civitas plena populo".

– propter paucitatem illic mentaliter conversantium; *Phil.* 3: "Nostra conversatio in caelis est"; *Is.* 64: "Civitas sancti tui facta est deserta Sion, deserta facta est Ierusalem", quod stultissimum est, *Eccli.* 50: "Stultus populus qui habitat in Sichimis", id est laboriosa; *Is.* 32: "Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, in tabernaculis fiduciae, in requie opulenta".

– propter multitudinem nobiscum morantium ad custodiam; *Ps.*: "Angelis suis mandavit" etc.

1.4 ET PORTAVIT etc. *Is.* 53: "Ipse peccatum multorum tulit"; DEUS ENIM IGNIS, *Deut.* 4. UT PRAEDIXIMUS supra isto eodem capitulo ibi MORTUUS ERGO CHRISTUS EST.

1.5 ALII QUOQUE, capitulum.

TOTUM HOMINEM: 'totum hominem' dicit 'assumptum', non quia deitas fuerit separata ab anima vel corpore, sed quia non fuit in morte coniuncta toti licet partibus, quia non fuit totum in morte.

1.7 SED NEUTRUM nec anima nec caro.

1.8 SICUT AUGUSTINUS, capitulum.

NON POSUIT, id est non deposuit. CARO IGITUR PONIT, scilicet deponit.

14 apoponpeius] apompeus A; apompeius O; apopopeius corr. P; apopompeius V 16 in solitudinem] corr. ex in silitudinem C; similitudinem P 18 statim] corr. ex statum et add. statum P; statum A 20 multa] caelum dicitur solitudo add. codd. in marg. 24 I Cor.] Cor. AB 36 ergo ... est] est Christus ed. || est] om. P, om. et corr. O 39 vel] corr. O ex et A || licet] corr. ex totibus OP 43 scilicet] id est BO

15–16 *Rom.* 8,3 18–19 *Dan.* 7,10 19–20 *Iob* 25,3 21–22 *Apoc.* 12,9 22–23 *Apoc.* 9,16 24 *I Cor.* 6,17 25 *Act.* 4,32 26 *Thren.* 1,1 27–28 *Phil.* 3,20 28–29 *Is.* 64,10 29–30 *Eccli.* 50,28 30–31 *Is.* 32,18 32–33 *Ps.* 90,11 34 *Is.* 53,12 35 Cf. *Deut.* 4,24

1.10 QUASI ARBITER, id est potestatem habens eruendi a crucifixoribus, si vellet.

45 2.1 RECEDENTE VERO, capitulum.

2.2 UT PER CARNEM PANIS CAELESTIS et ita Filius secundum deitatem panis videtur dici qui venit ad nos involutus carne. *Ps.*: “Satiabor cum apparuerit”, quasi dicat: Verbum Dei fuit tantum solidus cibus, scilicet panis angelorum perfectorum; panis autem et solidus cibus in matre lactescit, et ita competit parvulis
50 nobis. ET SECUNDUM HOC, scilicet carnem; MUTATUM IN HOMINEM, ut panis in carnem; Augustinus *Confessionibus*: “Cresce et manducabis me”. EXCITATUS a mortuis. SED VESTIS etc. *Iob* 10: “Pelle et carnibus vestisti me”. MULTO MAGIS IGITUR etc. propter unionem et tantam scilicet inseparabilem et in unitatem personae. Sed et tunc videtur et Pater dici passus propter unionem eius, immo unitatem cum Filio. Sed haec extensio est improprietas nimia.
55 Vel melius: Quod est carnis, attribuitur Deo propter unitatem personae; NEC MUTARI POTEST, *Iac.* 1: “Apud quem non est transmutatio”.

2.3 SCRIPTUM EST, I *Petri* 4.

2.4 DICIT AUGUSTINUS in quodam sermone de fide.

60 2.5 MORTUUS EST DEUS ET NON MORTUUS: Nec est contradictio. Licet enim sit de eodem affirmatio et negatio, non tamen secundum idem. TERTIA PERSONA id est media; CRUCIFIXUM EST VERBUM etc.: Ergo a simili fuit Verbum homo et non fuit homo. Solutio. Non est simile quia adiectivum in praedicato potest substantivari per personam significatam in subiecto ratione
65 unius naturae in ea vel ratione alterius, et unum est verum et reliquum falsum. Sed cum dico esse hominem de Verbo, subiectum tantum dicit personam secundum naturam divinam, vel vera est quicquid dicat subiectum, scilicet utroque modo. Nihil enim dicitur per ‘Verbum’, cui non conveniat ‘esse homo’; aliquid dicitur per ‘Verbum’, cui non convenit ‘pati’. GENERALIS EST, id est universalis
70 ecclesiae vel propter utramque partem contradictionis. QUASI GIGANTEM, *Ps.*: “Exultavit ut gigas”. IDEM ERGO, masculine. QUOD APUD DEUM, *Ioan.* 1: “Verbum erat apud Deum”.

44 eruendi] *corr. ex erudiendi* OP || crucifixoribus] *corr. ex crucifixionibus* B; crucifixoribus AC 47 apparuerit] gloria tua *add.* AOP 49 parvulis] parvulus AP 51 Confessionibus] in *praem. corr.* OP 52 sed] si ed. || vestis] tua *add.* BRV 62 a simili] assimili AB; asisimili P

47 *Ps.* 16,15 51 *Aug., Conf.* 7.10.16 (CCL 27, 104) 52 *Iob* 10,11 57 *Iac.* 1,17 58 Cf. I *Petri* 4,1 59 *Aug., Sermo* 233.2 (inter opera Augustini, PL 39, 2176; cf. PL 56, 587A); ex *Symbolo fidei* Concilii Toletani I (DS 196) 71 *Ps.* 18,6 72 *Ioan.* 1,1

DISTINCTIO 22

^{1,1} HIC QUAERITUR UTRUM IN ILLO etc. Dist. 22.

[UTRUM CHRISTUS FUERIT HOMO IN TRIDUO]

Triduum hic dicitur totum tempus inter mortem Christi et resurrectionem eius. Hic quaeritur an in illo tempore fuit haec vera: ‘Deus est homo’. Et patet quod Magister sentit quod sic, multi autem modernorum sentiunt quod non fuerit homo in tempore illo.

¹ Contra ergo eos et pro Magistro multa inducuntur. Prima ratio: “Tu es sacerdos in aeternum” (*Ps.*), ergo semper. Ex quo fuit sacerdos, fuit ergo in triduo. Sed non fuit sacerdos nisi secundum quod homo, ut dicit Augustinus *De civitate Dei*, igitur in illo triduo fuit homo.

² Item, dicit Augustinus, infra isto eodem capitulo, quod “illa susceptio fecit Deum hominem et hominem Deum”. Ergo cum posita causa ponatur effectus, manente illa susceptione manet Deus homo. Sed in triduo mansit illa susceptio, ergo etc.

³ Item, non est aliqua albedo qua aliquid non sit album, ergo nec aliqua unio qua aliquid non sit unum vel unus. Sed in illo triduo fuit unio Dei et animae, ergo aliquid vel aliquis tunc fuit unus vel unum illa unitate. Constat non unus Deus vel Filius vel angelus vel anima, ergo unus homo.

⁴ Item, quicquid dicitur de Filio Dei, et de illo homine et e converso. Sed Filius Dei fuit in triduo, ergo et ille homo fuit in triduo, et in triduo fuit haec vera ‘aliquis homo est’ pro Christo, ergo propter conversionem ‘aliquis ens est homo’, sed non nisi Christus, hoc pono, ergo etc.

⁵ Item, ponatur quod in cena esset reservatum Christi corpus sacramentaliter sub specie panis. Quaeritur an ibi essent coniuncta corpus et anima, licet alibi

4 fuerit] fuit ABCg 7 Ps. ... triduo] om. B || ergo¹] corr. ex ego OR 11 ponatur] corr. O ex ponitur Cg 15–16 sed ... unum] om. (hom.) A, om. (hom.) et corr. C || in ... unum] om. (hom.) BRV || fuit ... unum] om. (hom.) et corr. O 16 unus¹ ... unum] unum vel unus transp. Cg, transp. corr. marg. P || illa unitate] om. O, om. et corr. P 19 ergo ... triduo²] om. (hom.) R, om. (hom.) et corr. O 20 propter] per AO

4–5 Vide ad hoc A.M. Landgraf, *Dogmengeschichte der Frühscholastik* 2.1, 273–319, spec. 299–315 6–7 *Ps.* 109,4 8–9 Cf. Aug., *De civ. Dei* 10.31; 17.5.5; 20.10 (CCL 47, 309; 565; 720) 10 Petr. Lomb., 3 *Sent.* 22.1.3 (ed. Grottaferrata, 2:136) 10–11 Aug., *De Trin.* 1.13.28 (CCL 50, 69)

divisa, ut possit vere dici ‘Christus vel Deus est coniunctum ex corpore et anima
et ita homo’.

^{1.c} Contra Magistrum autem sunt duo argumenta quae ipse ponit hic, et videtur minus solvere – respondet enim quod “fidei sacramentum est ab argumentis liberum” –, nec videtur resistere.

^{2.c} Item, dicit infra cap. 2, quod in sepulcro fuit homo et in inferno. Quaeritur ergo, si corpus eius in minuta frusta fuisset divisum et in diversis mundi partibus transportatum, an in singulis locis esset homo sicut nunc in illo triduo in sepulcro et in inferno? Si sic, tunc ubi est abscisum praeputium, ibi fuit Deus homo.

^{3.c} Item, hostia consecrata nunc divisa habet totum Christum in singulis partibus sicut in speculo fracto, et in singulis locis est Deus homo. Quare non similiter in sepulcro et in praeputii loco, et similiter de loco sanguinis in morte Christi dispersi?

^{4.c} Item, coniunctio corporis et animae hominem facit; alioquin demonstrato mortuo vere diceretur quia est homo. Sed haec non fuerunt coniuncta in triduo, ergo ex eis nullus homo constabat.

[SOLUTIO]

⁴⁰ Solutio. ‘Homo’, fateor, significat animam et carnem coniuncta vel animam carni coniunctam quod forte est verius. Est autem coniunctio animae et carnis una naturalis quae est in quolibet homine dum vivit, et fuit in Christo ante triduum et post, sed non in triduo; et alia supra naturam qua utraque unita sunt cum simplici deitate, et talis unio animae et carnis fuit in solo Christo. Et prima
⁴⁵ unio vel coniunctio est cum luce quadam naturali continente animam cum carne et exigit coniunctorum simultatem localem, secunda vero est cum luce super naturam et non exigit coniunctorum in ipsa vel sibi simultatem localem. Si ergo ‘homo’ significat animam et carnem coniuncta communiter, quod oportet dicere secundum Magistrum, verum est quod Deus est homo in triduo. Si vero ‘homo’
⁵⁰ dicit coniunctionem primam tantum, non fuit homo in triduo quia illa coniunctio non fuit tunc. Et ita stat quod dicit hic Magister, quod aliter fuit homo quam ceteri homines et quod ante triduum fuit homo sicut ceteri et modo, sed in triduo aliter quam ceteri. Quod si quaeras quid significat ‘homo’, an communiter coniunctionem, an specialiter primam tantum, fateor: utimur eo specialiter, non
⁵⁵ communiter, frequentius. Cui autem unioni imponatur, nescio, vel communiter vel specialiter, nec est multa vis ex quo de nomine tantum est lis.

34 fracto] *om. R, om. et corr. O* 38 quia] quod ACg 39 eis] *corr. O ex illis P* 48 homo] *om. et corr. BP* 50–51 coniunctio] convictio AB 51 stat] *corr. P ex constat ACg* 54 specialiter¹] spiritualiter AR

26 Cf. Petr. Lomb., 3 *Sent.* 22.1.2 (ed. Grottaferrata, 2:136) 27–28 Ibid. 3 29 Ibid. 2.1 (2:137) 49 Cf. ibid. 1.3 (2:136) 51–53 Cf. ibid.

[AD ARGUMENTA CONTRA MAGISTRUM]

Ad primam ergo duarum rationum, quas induxit Magister, respondeo: Cum dico ‘fuit homo mortuus, ergo non fuit homo’, in aliis sequitur hominibus, ubi non est unio animae et carnis cum aliquo tertio, non in Christo, et li ‘mortuus’ non privat nisi unam coniunctionem et non aliam.

60

Ad secundam, ‘si fuit homo, aut mortalis aut immortalis’, respondeo: Mors, cum dicat separationem animae et carnis, non privat nisi unionem naturalem. Ex hoc patet quod haec dividencia ‘mortale’ et ‘immortale’ sunt dividencia hominis non universaliter, sed hominis dicentis coniunctionem naturalem, ut prima divisio hominis sit: ‘homo est vel coniunctum ex corpore et anima naturaliter vel supra naturam, et naturaliter aut mortalis aut immortalis’. Ergo patet, sicut dicit Magister, quod non sequitur ‘est homo, ergo mortalis vel immortalis’, sicut animal dividitur in rationale et in irrationale, et irrationale subdividitur in asinum, leonem et capram, et ideo non sequitur ‘est animal, ergo asinus, leo vel capra’, sed est fallacia consequentis.

70

Ad secundum de unione illa ineffabili nescio et ideo sine assertionem respondeo: Caro, cum sit quantum, potest dividi in infinitum, sed tamen posset in tantum dividi quod non amplius remaneret in eo species carnis. Quaelibet enim species corporalis habet quantitatem determinatam in natura, in magnitudine et in parvitate, in qua minore non salvatur, et ideo dicimus formam carnis unitam quidem toti illi substantiae quantae et cuilibet parti, sed tamen ut loquamur de minima carne; carneitas est unita toti primo et per totum partibus quanti infinitis. Similiter forte – non assero – Deus Filius est unitus principaliter toti corpori et toti animae et per totum corpus partibus. Et ideo, si hoc est verum, si corpus Christi divideretur, vel totum maneret in singulis partibus, ut nunc est, et tunc non cum partibus, sed cum toto corpore in singulis locis esset Deus homo, vel cum nulla parte maneret unitus, nec in loco alicuius partis maneret Deus homo.

75

Sic patet responsio ad tertium, scilicet de praeputio. Non enim propter praeputii abscisionem non est corpus humanum, et dum dici potest corpus humanum, quotcumque partes excideris, manet deitas unita. De sanguine similiter patet. Non enim fuit unita deitas cum illis partibus nisi quia cum toto corpore huma-

85

62 cum] non A; non *add. et corr.* B 64 coniunctionem] convictionem A, *corr. ex* conventionem B 65 sit] sic AP || coniunctum] convictum AB; coniunctus Cg 65–66 vel² ... naturaliter] *om. (hom.)* A, *om. (hom.) et corr.* C 66 et] *corr. ex* aut O; vel R 67 ergo] est *add.* CgR 68 et¹ ... irrationale¹] *om. (hom.)* A, *om. (hom.) et corr.* OP || asinum] et *add.* ACgO 71 secundum] quaestionem *add.* P, *add. corr. marg.* O; scilicet ad primam illarum duarum quaestionum *add.* Cg 75 salvatur] nec in qua maiore *add. et corr.* Cg, *add. corr. marg.* CP 80 divideretur] divideret AORV 80–81 ut ... partibus] *om. (hom.)* Cg, *om. (hom.) et corr.* O 85 excideris] excedent A; abscederis Cg, abscederis *corr. ex* exciderit P

61 Ibid. 1.2 (ed. Grottaferrata, 2:136) 67 Cf. ibid. 1.3

no, et dico totum corpus humanum, in quo minore non salvatur species humani corporis illius hominis.

Ad quartum patet ex prius dictis.

[AD ARGUMENTA PRO MAGISTRO]

90 Si vero dicas quod ‘homo’ non significat nisi coniunctionem naturalem, tunc potes respondere rationibus primis. Primae sic: Fuit sacerdos in aeternum, id est eius sacerdotium non habebit finem, licet modicam interruptionem, vel quia suo sacerdotio non succedet aliud sicut sacerdotio Levi, vel quia in triduo fuit sacerdos, licet non in se, tamen in suis.

95 Ad secundam. ‘Susceptio’ dicit in sermone Augustini utramque unionem scilicet carnis et animae, et deitatis cum utroque, et ideo minor falsa qua dicitur quod illa susceptio mansit in triduo.

Ad tertiam. In triduo fuerunt tantum duae uniones et tria unita, scilicet unio deitatis cum anima – sunt enim unius uniti scilicet coniuncti ex his –, et deitatis cum corpore, et fit aliud unitum, sicut nervi cum osse et eiusdem cum carne vel
100 alio osse, ex quibus coniunctum nec est una natura nec una persona nec unum os nec unus nervus nec una caro.

Ad quartam. ‘Homo’ supponit pro persona, sed unita humanitati coniunctae naturaliter. Sed quia haec coniunctio non est in triduo, ideo haec non est vera
105 tunc: ‘ille homo est’.

Ad quintam. In illo servato in triduo esset sicut de eodem non sacramentaliter, et esset in pixide corpus sine anima sicut in sepulcro idem corpus sine anima.

1.3 IN IPSIS GYMNASIIS, id est cohibeat se infra sua gymnasia et non se extendat ad fidem, vel etiam in suis gymnasiis contempnatur quia creditur piscatori
110 NON DIALECTICIS, id est potius quam dialecticis. VEL IOANNES dicatur homo. HOC ETIAM MODO, scilicet sicut quilibet alius.

2.1 HIC QUAERITUR SI CHRISTUS, capitulum.

SED UBICUMQUE etc. Sed quaere an corpus Christi, licet non sit ubique, possit esse ubique, sicut est in diversis locis.

115 2.4 NON CLAUDEBATUR, id est non erat circumscriptus ita quod non esset alibi. DE QUA SCRIPTUM EST, *Iob* 28: NESCIT etc. NEC INVENTA omnino sicut est; ABYSSUS DICIT etc. – Contra. *Eccli.* 24: “Profundum abyssi penetravi”; *Ps.*: “Si descendero ad infernum, ades”; MARE etc. – Contra. *Eccli.* eodem: “In

91 potes] *corr.* B ex potest R || rationibus] *corr.* ex omnibus OP 99 sunt enim] quae est C, *corr.* P; et Cg 101 nec¹] non BR 102 nervus] *corr.* B? ex numerus A 108 gymnasiis] etc. *add.* BRV

89 Cf. responsionem auctoris supra 116 *Iob* 28,13–14 117 *Eccli.* 24,8 118 *Ps.* 138,8 (iuxta LXX) 118–119 *Eccli.* 24,8

fluctibus maris ambulavi”; *Ier.* 23: “Numquid non caelum et terram ego impleo, dicit Dominus”. Solutio. Id est nec eius esse mensuratur tempore nec essentia 120
circumscribitur loco, sed potius cum loco et cum tempore. IN LIGNO ENIM
etc. Persona pendit ratione carnis, non essentia divina.

3.1 ET UTIQUE TOTUS, capitulum.

IN INFERNO TOTUS etc. *Eccli.* 24: “Gyrum caeli circuivi sola et profundum
abyssi penetravi”; *Sap.* 8: “Attingit a fine usque ad finem fortiter”. NON MAIOR 125
ERAT etc. De hoc dictum est supra quia deitas non est pars Christi. TOTUS
ERGO CHRISTUS ET PERFECTUS, id est persona divina. TOTUS ERAT, non
totum. RESURRECTIO MORTUORUM, id est qui est resurrectio mortuorum,
Ioan. 11: “Ego sum resurrectio et vita”, id est auctor resurrectionis; VITA etc.
Ioan. 14: “Ego sum via, veritas et vita”. VERE MORTUUS secundum huma- 130
nitatem, VERE VIVUS secundum deitatem; SUSCEPTIO MORTALITATIS, id
est homo suscipiens mortalitatem. ET IN ANIMA quia immortalis naturaliter et
moraliter quia impeccabilis; REX GLORIAE, *Ps.*: “Quis est iste rex gloriae?” Id
est tantum per hoc convenit ei hoc praedicatum ‘esse crucifixum’, quod participat
infirmate, id est carnem infirmam de qua *Matt.* 26: “Caro autem infirma”, non 135
per hoc quod animam vel deitatem.

3.2 TOTUS UBIQUE, non totum; masculinum enim dicit personam, neutrum na-
turam. TOTUS HOMO, SED NON TOTUM, ergo pars eius est homo et pars
non est homo, et tunc deitas est pars et non maximum. Solutio. Christus proprie
non est totum quia non est unio in naturam unam, sed tantum in personam de 140
qua dicitur potius ‘totus’ quam ‘totum’; ‘totum’ enim dicit relationem ad partem.
Nunc autem duae naturae non sunt totum vel maius una earum. Cum ergo hic
ponatur negativa ex qua non sequitur affirmativa, male infert. Haec enim ‘non
totum est homo’ est vera, tum quia non est totum, tum quia aliquid est in eo,
scilicet essentia, quae non est homo. UNDE IOANNES Damascenus cap. 53 145
“Praeesse quidem intemporaliter”.

4.1 SOLET ETIAM QUAERI, capitulum.

VEL UBIQUE ESSE etc. Sed quaeritur, si potest esse ubique. Videtur quod
sit ubique dicto divisim, immo et coniunctim. Nunc enim occupat mille loca in
mundo et possibile esset adhuc occupare alia mille loca cum illis et sic quotli- 150
bet mille talia loca; sed non sunt talia loca infinita in toto universo, ergo posset

129–130 id ... vita] *om. (hom.) A, om. (hom.) et add. corr. marg.* vita etc. ... et vita O
132–133 et moraliter] et mortaliter ABR; *om. et corr. marg.* C 149 coniunctim] *corr.* P
ex coniunctum O

119–120 *Ier.* 23,24 124–125 *Eccli.* 24,8 125 *Sap.* 8,1 126 Cf. dist. 6, ll. 301–4 et
dist. 7 129 *Ioan.* 11,25 130 *Ioan.* 14,6 133 *Ps.* 23,8 135 *Matt.* 26,41 145–146
Ioan. Dam., De fide orth., cap. 51 (ed. Buytaert, 191–93)

occupare totum universum. Solutio. Constat, illud corpus non habet potentiam
essendi in diversis locis toto eodem tempore de natura corporis; quippe nec spiri-
tus creatus aliquis hoc habet. Sed tamen in Deo est potentia ad faciendum etiam
155 tuum corpus esse ubique, quanto magis suum. Et est miraculum super omnia Dei
miracula quod quomodo fiat nec modus dici potest forte, quo fieri possit, sicut
in aliis miraculis.

4.2 SED ETIAM DIXIT etc. *Ioan.* 3: “Filius hominis qui est in caelo”. PROPTER
HANC EANDEM personae unitatem; DEUS GLORIAE CRUCIFIXUS ESSE,
160 I *Cor.* 2: “Si cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent”; EX IN-
FIRMITATE CARNIS, II *Cor.* 13: “Et si crucifixus est ex infirmitate, sed vivit
ex virtute Dei”. PROPTER QUID, id est qua de causa, SECUNDUM QUID, id
est secundum quam naturam, PRUDENS scientia, DILIGENS studio, PIUS fide.
4.3 DE CORRIGIA, id est de mysterio incarnationis – *Ioan.* 1: “Non sum dignus
165 solvere corrigiam calciamentorum”; NE OSSA, id est difficiles quaestiones; RE-
GIS, *Ps.*: “Quoniam rex omnis terrae Deus”; CONSUMANTUR USQUE IN
CINERES, id est ne sacramentum incarnationis nimis curiose et subtiliter inqui-
ratur, et sumptum est de *Amos* 2: “Super tribus sceleribus Moab et super quattuor
non convertam eum eo quod succenderit ossa regis Idumeae usque ad cinerem”.

158 etc.] *om.* BOP 160 I *Cor.*] *Cor.* AB || Dominum] *deum* AR || crucifixis-
sent] *corr.* P *ex* crucifixent R 164 mysterio] ministerio AP

158 *Ioan.* 3,13 160 I *Cor.* 2,8 161–162 II *Cor.* 13,4 164–165 *Ioan.* 1,27 166 *Ps.* 46,8
(iuxta LXX) 168–169 *Amos* 2,1

APPENDIX:

ADDITIONES ET ADNOTATIONES LONGIORES

Dist. 8, l. 149:

unicus] Nunc autem significatum per adiectivum numerale attribuitur supposito substantivi et non significato. Item tu es filius unius (tu es unius filius *corr. P ex* cum et unicus filius) naturalis et (*add. P*) alterius adoptivus, non tamen duo filii, sed unicus *add. P, add. corr. marg. infra O*

Dist. 9, l. 459:

adoratur] quia si benedicere, quod est minus (minus est *inv. P*), non convenit nisi maiori, ergo adorari (adorare *corr. marg. AO*), quod est maius, non convenit nisi maiori *add. P, add. corr. marg. AO*

Dist. 9, ll. 483–645:

Quoniam ... indiget] *om. B et notat marg.:* Hic multum deest. Quaere in folio cancellato. (*Deficit textus fere unius folii in B usque ad verba 'obolo indiget' in fine responsionis ad octavam quaestionem*)

Dist. 9, ll. 556–572:

Ad ... adoratur] *Istam responsionem ad tertium argumentum primae quaestionis ponunt hic OP, corr. marg. infra C. Primam partem huius responsionis (usque ad imago profanata) etiam habent alii codd. (ACgRV, add. corr. C), sed eam ponunt post responsionem ad sextam quaestionem (i.e. hic transeunt ad responsionem ad tertiam quaestionem quod si deformatio fuerit notoria etc.). Reliquam partem (non autem ita homines mali ... adoratur) et responsiones ad quartum, quintum et sextum argumentum om. ACgRV (add corr. C). Illam primam partem responsionis ad tertium argumentum bis habent CP, primo hic P (corr. marg. infra C) cum O (id est habent totum textum responsionis ad tertium), secundo P, add. corr. C (cum aliis codd. post responsionem ad sextam quaestionem (illic introducunt P, add. corr. C "Ad primum (contra)"). Istae duae versiones in P referuntur ut P₁ et P₂*

Dist. 9, ll. 580–587:

Similiter ... inferior] *Istas tres responsiones ad argumenta in oppositum primae quaestionis solum habet O in isto loco. Corr. marg. infra C et corr. marg. P₁ hic non habent nisi introductionem ad istas responsiones: Similiter ad contra obiecta respondendum. Ad primum etc. Alii codd., scil. ACCgP₂RV, om. primam responsionem et ponunt responsionem ad secundum et tertium argumentum in oppositum post illam ad tertium argumentum principale primae quaestionis, quae posuerunt post responsionem ad sextam quaestionem. ACgRV numerant istas duas responsiones Ad quartum et Ad quintum, CP₂ habent Ad secundum et Ad tertium*

Dist. 9, l. 587:

inferior] Hic (autem *add. P₂*) debent ordinari responsiones ad secundam, tertiam, quartam, quintam et sextam quaestionem (quaestioni *corr. marg. infra C*) quae praecesserunt (etc. *add. corr. P₂*) *add. P₂, add. corr. marg. infra C*

Dist. 9, l. 588:

Ad ... dicendum] *om. codd. exc. O, add. corr. marg. P*; ad primam et secundam et tertiam quaestionem dicendum *corr. marg. P*; *txt. O*

Dist. 9, ll. 697–699:

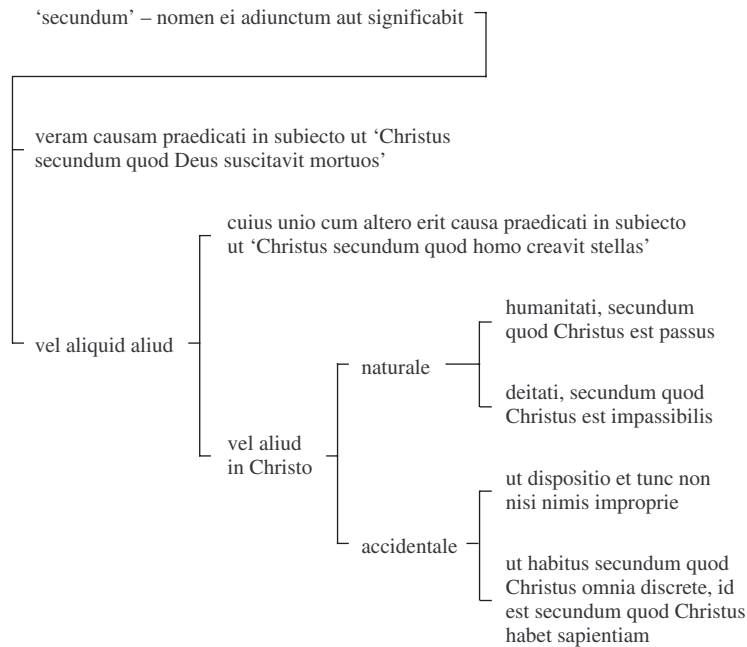
an ... neutrum] scilicet artificiali utrum sit adoranda vel non (vel non] *om. P*), et secundo si sic utrum dulia vel latria. De primo videtur quod non sit adoranda, quia *P, corr. marg. infra C* (scilicet artificiali *add. corr. marg. O post facta*)

Dist. 9, l. 777:

nobiliores] Hoc igitur, quod dixi latriam exhiberi imaginibus, intelligi debet de imaginibus Christi, quia imaginibus sanctorum per rationem similem debetur dulia *add. P, add. corr. marg. infra O, add. corr. marg. C*

Dist. 10, l. 45:

accidens] *add. marg. R, add. marg. supra C, add. marg. infra PV*:

Dist. 10, l. 147:

solutio] *add. marg. infra* OP:

Filius est persona rationalis naturae ens ab alio ut ab efficiente

ens ab alio ut a natura, et iste proprie dicitur filius, quia est ut ille
a quo est participatione unius naturae; et iste dicitur filius naturalis

ens ab alio ut est voluntas, et iste minus proprie dicitur filius, quia iste
non est ut ille a quo est per naturae participationem, sed per imitationem

quae vel est completa imitatio, scilicet in naturalibus et gratuitis,
et tunc est imago et similitudo, et facit filium adoptivum

vel est incompleta imitatio, scilicet tantum in naturalibus, et tunc est imago tantum
quae facit filium creatione, et iste tertius modus minus proprie dicitur quam secundus

Dist. 10, l. 121:

homo] Rom. 1: Qui praedestinatus est Filius Dei in virtute [Rom. 1,4], sed non secundum quod
est filius Dei naturalis, ergo secundum quod est filius hominis naturalis. Igitur et adoptivus erit
Dei filius secundum quod homo *add. P, add. corr. marg. ACO*

Dist. 10, ll. 213:

adoptivus] Item (oportet *add. Cg*) ad hoc quod sit filius adoptivus alicuius oportet (*om. Cg*)
quod prius (vel *add. Cg*) natura vel tempore vel utroque modo fuerit filius naturalis alterius
add. Cg, add. et corr. O (sed hoc solum convenit personae creatae, qualis non est Christus *add.*
et corr. O). *Reliquum textum responsionis ad primum argumentum in oppositum om. Cg*

Dist. 10, ll. 411:

est] amor essentialis communis tribus personis et est divina essentia; propter quam in tribus
personis dicimur (dicuntur P) filii adoptivi singularum personarum *add. P, add. corr. marg. C*

Dist. 11, ll. 37:

Christo] *Cg add. hic arg. secundum in oppositum* (Item Damascenus *etc.*) *quod omisit supra,*
et om. totum textum reliquum usque ad finem. Sed add. Cg: Solutio. Dicendum cum Magistro
quod non est haec concedendum simpliciter 'Christus est creatura' sine additione. Quare autem
magis conceditur hic (*sic*) 'Deus est passus' sive 'Christus est passus' quam hoc (*sic*) 'Deus
est creatura' quae(re) supra dist. 6

Dist. 12, l. 71:

Hebr. 4] *Textus sequens dupliciter habetur in R quod refertur per sigla R₁ et R₂; textus in R₁ invenitur f. 211ra (col. 831) l. 25 – f. 211vb (col. non numerata) l. ultima: Augustinus De definitionibus rectae fidei: Neque duos filios fateamur (finis R₁); textus in R₂ invenitur f. 214vb (col. 844) l. 14 – f. 215va (col. 847) l. 1 (R₂ habet textum usque ad finem distinctionis)*

Dist. 13, l. 258:

dicatur] *Hic add. corr. marg. infra O textum, quem habent omnes codd. (etiam O prima manu) infra post responsionem ad septimam (Ad supradicta vero omnia addo etc.), dicentem: Vel potest dici quod lux glorificati corporis ... forte non possent intrare (cf. infra ll. 290–96); O signat istum textum in suo loco vacat. P notat hic deficit et habet textum infra sicut alii, sed introducit Vel potest dici, P habet in correctura Ad supradicta vero omnia addo. C in margine habet: Vel potest dici quod lux glorificati corporis etc. Quaere infra post responsionem ad septimam ibi 'Ad supradicta vero omnia etc.'*

Dist. 14, l. 573:

occupet] *Et quod non sit determinatum quantum corpus possit assumere, videtur ex hoc quod non unitur ei naturali unione et contemperatione sicut anima suo naturali corpori add. corr. marg. CP (sed sign. vacat in P); istum textum additum iterum habet (cum isto Ex his argue ... occupet, quem om. hic) post sequens argumentum P*

Dist. 18, ll. 737–738:

Solutio ... Christi] *sign. vacat corr. CP et inser. infra post resp. ad arg. contra secundum dubitabile ut resp. ad tertium; B habet supra lineam: Haec solutio tantum est ad ultimum argumentum*

Dist. 18, ll. 741–745:

Solutio ... falsa] *sign. vacat CP et om. Cg (hic), sed inser. infra post resp. ad arg. contra secundum dubitabile (post solutionem arg. hic praecedentis ut resp. ad quartum)*

Dist. 18, l. 757:

univocantur] *tertium et quartum sunt soluta in opposito add. et exp. P. Hic inser. duas solutiones supra signatas vacat corr. marg. CP: Ad tertium (dicendum add. corr. marg. P supra lineam) quod magis erit anima Petri in (corr. marg. ex ad C) Deum quando habebit stolam corporis quam nunc est; sed non fuit sic de anima Christi. Ad quartum dicendum quod beatitudo plus requirit (exigit P) quam carentiam (carentia P) mali culpae et (vel corr. ex et P) poenae, scilicet (add. P) habitationem omnis boni, quod (corr. ex cum P) habetur excellenter habendo Deum illo modo gloriae; ipse (enim add. P) est bonum omnis boni. Unde ipse est substantialis (summa P) beatitudo. Alia vero bona (om. P) non ponunt in numerum cum eo, et ideo beatitudo secundum veritatem non augetur nisi in habendo eum secundum magis et (vel P) minus, et ita prima falsa; Cg habet secundam istarum solutionum incipiens: Ad aliquid quod ad idem opponitur dic quod plus exigit beatitudo quam carentiam mali culpae et poenae, scilicet habitationem omnis boni, quod habetur excellenter habendo Deum illo modo gloriae; ipse enim est bonum omnis boni. Unde ipse est substantialis beatitudo. Alia vero non ponunt in numerum cum eo, et ideo beatitudo secundum veritatem non augetur nisi in habendo eum secundum magis et minus.*

INDEX RERUM QUAE IN PROL. ET DIST. 1–22 TRACTANTUR

PROLOGUS	1
Quis est vir in auctoritate praedicta?	1
Quae est haec adolescentula?	2
Quae est via huius viri in adolescentula?	4
Quare haec via incognita est?	4
De haeresibus	7
 DISTINCTIO 1	 13
De adventu Christi	16
De ratione adventus Christi	18
Utrum Deus possit incarnari	20
Utrum decuit vel oportuit Creatorem creaturae uniri	28
Quam personam decuit incarnari	37
Quare decuit Filium potius quam Patrem vel Spiritum incarnari	40
De incarnatione	47
 DISTINCTIO 2	 49
Utrum Filius assumpsit totam naturam humanam	50
Contra Arianos	50
Contra Apollinaristas	57
Christus habuit corpus humanum	59
Utrum Filius aequè primo sit unitus utrique naturae	60
An aequè primo tempore	60
An deitas sit unita prius natura toti	61
An deitas sit unita corpori per animam	62
Utrum deitas sit unita primo toti et per totum partibus	65
Utrum Christus assumpsit carnem cum patiendi necessitate	72
Utrum acceperit carnem secundum statum paradisi	77
De necessitate et possibilitate patiendi in Christo	80
Quod accepit carnem secundum statum mundi	81
Utrum Christus acceperit carnem habentem necessitatem ad patiendum	84
 DISTINCTIO 3	 91
Quomodo in lumbis Abrahae possit dici decimatus Levi et ceteri	94
Quomodo potius ceteri quam Christus decimati sint	95

DISTINCTIO 4	101
DISTINCTIO 5	111
Utrum divina natura assumpserit humanam	112
Utrum persona assumpserit naturam	117
Utrum persona assumpserit personam	118
Utrum persona possit assumere personam	121
DISTINCTIO 6	127
Utrum vera sit ‘Deus est homo’	129
An haec sit vera ‘Deus factus est aliquid’	134
DISTINCTIO 7	141
De tribus opinionibus	141
DISTINCTIO 8	155
Utrum divina natura sit nata de Virgine	157
An possit essentia esse unita humanitati	158
An Christus debeat dici duo	161
An purissimi sanguines Virginis dici possint semen	165
DISTINCTIO 9	167
A quibus debeat latria, an ab omni creatura debeat latria	167
An daemones exhibeant latriam	169
An beati in caelo exhibeant latriam	170
Cum divinae personae se mutuo venerentur, an hoc sit latria	171
An latria sit virtus	171
Cui vel quibus debeat latria	173
An humanitati Christi debeat latria	173
An omni quod est de veritate humanae naturae in Christo debeat latria	177
An creaturis irrationalibus debeat latria	178
De adoratione imaginum	181
Octo quaestiones de imagine creata	181
De rebus venerandis	183
An Filio debeat duplex dulia	190
De imagine facta	190
DISTINCTIO 10	195
An Christus sit filius Dei adoptione secundum quod homo	197
An sit filius adoptivus alicuius	204

Index rerum quae in prol. et dist. 1–22 tractantur	371
An angeli se mutuo vel nos possint adoptare	206
An simus filii adoptivi Dei	207
An Christus sit praedestinatus	209
DISTINCTIO 11	211
An Christus sit filius creatione	211
De filio spirituali	212
An in circumcissione contrahebatur cognatio spiritualis	213
DISTINCTIO 12	215
Utrum Christus potuit peccare	215
Quod potuit assumpsisse feminam quantum de potentia	220
Quod congruentius fuerit quod esset mas	221
DISTINCTIO 13	223
De Christi hominis cognitione in communi	224
De Christi hominis cognitione in speciali	229
De eius cognitione sensitiva	229
De cognitione Christi intellectiva	235
Utrum Christus sciat creare mundum	238
Utrum Christus sciat peccare	240
Utrum Christus fuerit propheta	241
Quaestio de extasi	243
Utrum Christus potuerit somniare	244
Utrum Christus profecerit in cognitione	244
DISTINCTIO 14	253
Utrum anima Christi possit creare	253
Utrum anima Christi possit aliquam substantiam educere	
de potentia ad actum	259
In quo humanitas Christi alias creaturas excedit	263
Utrum Christus possit esse occasio alicuius substantiae	263
Utrum Christus possit quod angeli vel diabolus non possunt	265
Quaestiones de potentia spirituum respectu ponderum et locorum	266
Quaestio de potentia respectu ponderum	266
Quaestio de potentia spirituum respectu locorum	270
DISTINCTIO 15	275
Utrum anima Christi habuerit omnes affectiones	279
Utrum animae Christi infuerit timor	279
Utrum fuerit in Christo timor filialis	279

Utrum fuerit in Christo timor naturalis	280
De dolore	283
De dolore corporis et tristitia	283
De dolore compassionis	285
De gaudio	290
De gaudio animae Christi in Deo	290
De gaudio animae Christi in proximo	292
De gaudio animae Christi in carne et sensibus	293
 DISTINCTIO 16	 299
 DISTINCTIO 17	 301
 DISTINCTIO 18	 307
Quid sit meritum	308
An meritum sit substantia vel virtus vel operatio	308
Utrum meritum sit actio interior vel exterior vel utraque	310
An Christus meruerit	312
Quid Christus meruerit	315
De quantitate meritorum Christi	318
Quare debuit ipse mori pro nostra liberatione	318
Quod Christus debuit mori	321
Utrum potuit congruenter pepercisse ex misericordia	322
Quid vel quae meruit nobis	323
Quomodo mors Christi sufficere potuit ad satisfactionem condignam	323
 DISTINCTIO 19	 339
An Deus aliquam creaturam odio habeat	347
An Deus possit amare non entia	348
 DISTINCTIO 20	 351
 DISTINCTIO 21	 355
 DISTINCTIO 22	 359
Utrum Christus fuerit homo in triduo	359

AUCTORES ET SCRIPTA

- Alanus de Insulis
Regulae de sacra theologia, 129, 130
De articulis catholicae fidei, 130
De arte praedicatoria, 131, 143
- Alcher Clarevallensis
De spiritu et anima, 270, 303
- Alexander III
Ep. "Cum in nostra" ad Guilelmum
archiep. Senon. (28. Maii 1170),
143
Ep. "Cum Christus" ad Guilelmum
archiep. Rem. (18. Febr. 1177), 143
- Alexander Neckam
De naturis rerum, 230
- Alhacen
Alhaceni Arabis Opticae Thesaurus
libri septem, 225, 227, 230, 232,
233, 246
- Ambrosius
Expositio in Psalmos, 224
De incarnatione domini, 244
- Angelomus Luxovensius
Enarrationes in libros Regum, 152
- Anonymus
De calore vitali, 66
- Anselmus Cantuariensis
Cur Deus homo, 23, 33, 34, 37, 38, 59,
68, 72, 82, 222, 322
De conceptu virginali et de originali
peccato, 72
Meditationes, 36
Orationes, 36
Proslogion, 21, 22, 38, 162
- Aristoteles
Analytica posteriora, 238, 245
Categoriae, 130, 143, 152, 260
De anima, 231, 233
De caelo, 51, 255, 268
De generatione animalium, 69, 106,
221
De generatione et corruptione, 254
De interpretatione, 116
Ethica ad Nicomachum, 313
Metaphysica, 21, 53
Physica, 22, 50–52, 107, 163
Topica, 160, 216
- Ps.-Aristoteles (Nicolaus Damascenus)
De plantis, 271
- Ars Burana, 133
- Auctor incertus
Sententiae sive axiomata philosophica
ex Aristotele et aliis praestantibus
collecta, 240, 268
De mirabilibus sacrae scripturae, 268
- Auctoritates Aristotelis, 21, 29, 32, 50, 51,
65, 86, 107, 163, 216, 221, 225, 231,
233, 238, 245, 254–257, 262, 268
- Augustinus
Confessiones, 74, 183, 257, 350, 358
Contra Adimantum, 279
Contra Iulianum, 285
Contra Maximinum, 29, 333
De actis cum Felice Manichaeo, 224
De civitate Dei, 5, 53, 73, 171, 174,
190, 198, 258, 259, 266, 272, 279,
280, 281, 283, 286, 290, 359
De continentia, 240
De diversis quaestionibus LXXXIII,
19, 100, 139, 264, 348
De divinatione daemonum, 268
De doctrina Christiana, 191
De Genesi ad litteram, 28, 54, 63, 95,
99, 107, 116, 236, 244, 245, 247,
259, 261, 262, 268, 294
De Genesi contra Manichaeos, 11
De gratia novi testamenti, 75
De haeresibus, 8, 11, 43, 50, 88, 89,
92, 93, 122, 296
De libero arbitrio, 23, 58, 77, 279, 285
De musica, 73, 75, 267, 282, 284, 311,
326, 343
De praesentia Dei seu epistola 187,
270, 271
De quantitate animae, 226, 235, 238,
248, 266
De sermone Domini in monte, 22, 152
De trinitate, 15, 25, 26, 34, 35, 43, 47,
53, 66, 99, 104, 113, 116, 122, 129,
137, 139, 147–150, 158, 168, 171,

- 172, 178, 184, 213, 215, 240, 255,
264, 265, 323, 325, 331, 338, 359
De vera religione, 11, 233
Enarrationes in Psalmos, 53, 77, 204,
283
Enchiridion de fide, spe et caritate,
101, 103–105, 137, 146, 147, 168,
170, 172, 184, 187, 203
Epistolae, 75, 251, 271, 308, 319, 323,
325
In Iohannis evangelium tractatus, 146,
148, 149, 206, 256, 303
Opus imperfectum contra Iulianum,
285
Quaestiones in Heptateuchum, 264
Retractationes, 152, 153, 225, 278, 285
Sermones de diversis, 224, 358
Sermones de scripturis, 2, 179, 206
Soliloquia, 174, 225, 294
Ps.-Augustinus
De tempore, 194
Averroes
De divinatione per somnum, 242
De substantia orbis, 256, 268
Epitomes in libros Metaphysicae, 268,
272
In de memoria et reminiscencia, 244,
246
In de somno et vigilia, 246
In Metaphysicam Aristotelis, 53
In Physicam Aristotelis, 22, 50–52, 254
Avicenna
Liber de anima seu sextus naturalium,
55
Liber canonis, 66, 294
Bartholomaeus Anglicus
De rerum proprietatibus, 271
Basilius
De Spiritu Sancto, 183
Hexaemeron, 277
Beda Venerabilis
De templo Salomonis, 192
Homiliae in Evangelia, 251
Bernardus Clarevallensis
De baptismo, 245
De consideratione ad Eugenium
Papam, 109
De laude novae militiae, 317
Sermo in feria 4. hebdomadis sanctae,
75
Sermones in Cantica, 170, 348
Sermones de diversis, 215, 348
Sermones in festivitate omnium
Sanctorum, 291
Sermones in resurrectione Domini, 37,
89
Biblia Sacra
Genesis, 15–17, 40, 43, 56, 70, 72, 73,
78, 98, 180, 182, 188, 194, 205,
244, 246, 247, 322, 324, 326, 330,
343, 356
Exodus, 71, 82, 92, 182, 189–191, 200,
258, 263, 327, 329
Numeri, 68, 191, 338
Leviticus, 356
Deuteronomium, 20, 153, 171, 179,
182, 189, 190, 242, 357
Iosue, 338
I Regum, 3, 18, 152
III Regum, 17, 191
Tobias, 270
Iob, 1–3, 6, 40, 60, 77, 104, 105, 168,
171, 182, 206, 267, 329, 343–346,
357, 358, 362
Psalmi, 2–4, 7, 14, 16–20, 22, 24, 25,
30, 31, 33, 35, 41–43, 55, 70, 71,
75, 76, 78, 83, 86, 89, 92–94, 108,
123, 140, 153, 167, 169, 171, 177,
180, 184, 193, 194, 204, 211, 214,
220, 230, 253, 281, 285, 297, 298,
304–306, 323, 325, 332, 335–337,
346, 347, 351, 352, 356–359,
362–364
Proverbia, 1, 2, 4, 5, 7, 33, 40, 76, 82,
83, 220, 228, 250, 278, 284, 306,
319, 336, 340, 341, 352
Ecclesiastes, 2, 4, 6, 7, 17, 18, 70, 254,
300
Sapientia, 1–3, 5–7, 17, 22, 30, 43, 53,
67, 84, 93, 99, 104, 105, 121, 165,
167, 220, 226, 231, 249, 250, 278,
279, 298, 317, 324, 343, 346, 347,
351, 356, 363
Ecclesiasticus, 2, 6, 17, 18, 30, 36, 43,
47, 67, 71, 79, 82, 93, 105, 121,
167, 208, 216–218, 220, 221, 228,

- 240, 278, 280, 305, 312, 326, 330, 344, 352, 357, 362, 363
- Iesaia*, 1, 2, 4–6, 15–19, 25, 28, 30, 32, 36, 39, 40, 43, 67, 69, 73, 102–105, 108, 116, 121, 141, 198, 222, 225, 245, 249, 250, 268, 278–280, 282, 284, 288, 298, 305, 322, 334, 337, 344, 345, 351, 352, 353, 357
- Ieremia*, 2, 10, 19, 26, 30, 70, 71, 105, 108, 221, 228, 249, 259, 306, 334, 341, 345, 356, 363
- Lamentationes*, 3, 326, 357
- Daniel*, 99, 234, 267, 357
- Amos*, 2, 39, 278, 364
- Osee*, 17, 105, 204, 303, 341
- II Machabaeorum*, 108, 287
- Matthaeus*, 1, 4–6, 9, 15, 17–19, 30, 37, 43, 55, 56, 59, 60, 78, 82, 84, 85, 93, 101–107, 109, 112, 160, 175, 189, 190, 205, 211, 215, 216, 226, 232, 238, 241, 247, 250, 265, 278–280, 286, 294, 296–298, 305, 319, 333, 336, 337, 341, 344, 345, 347, 352, 353, 363
- Marcus*, 16, 84, 86, 89, 112, 141, 296, 298, 305, 343, 353
- Lucas*, 1, 3–5, 7, 11, 15, 20, 24, 37, 41, 43, 48, 56, 57, 70, 71, 84, 89, 92, 99, 102, 109, 116, 141, 174, 225, 226, 235, 241, 244, 245, 249, 250, 274, 277, 296, 298, 318, 319, 335–337, 340, 342, 344, 352, 353
- Ioannes*, 1, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 17, 20, 28, 41, 43, 44, 48, 50, 52, 56, 59, 60, 72, 77–79, 89, 92, 98, 99, 102–104, 107, 116, 141, 148, 174, 194, 197, 208, 211, 213, 215, 220, 224, 225, 230, 241, 242, 249, 253, 256, 259, 263, 265, 280, 296–298, 300, 302, 304, 305, 313, 319, 323, 330, 333–336, 340, 341, 345, 353, 358, 363, 364
- Ad Romanos*, 15, 20, 32, 36, 41, 50, 59, 62, 89, 94, 99, 103, 107, 108, 140, 145, 180, 194, 208, 209, 211, 213, 217, 225, 249, 250, 269, 278, 279, 299, 309, 319, 328, 337, 340–342, 344–347, 349, 352, 353, 357, 367
- I ad Corinthios*, 3, 4, 19, 24, 30–32, 36, 43, 44, 46, 59, 60, 67, 69, 78, 96, 97, 114, 119, 126, 139, 160, 172, 182, 183, 187, 206, 221, 249, 253, 259, 264, 284, 304, 309, 341, 343, 351, 357, 364
- II ad Corinthios*, 2, 20, 40, 72, 103, 180, 187, 219, 250, 296, 334, 336, 337, 341, 349, 364
- Ad Galatas*, 14, 32, 33, 71, 104, 106, 110, 135, 157, 165, 213, 302, 303, 336, 350
- Ad Ephesios*, 32, 33, 42, 102, 103, 105, 197, 198, 208, 249, 250, 283, 304, 305, 340, 341, 344, 345, 347, 349, 352, 353
- Ad Philippenses*, 14, 31, 55, 56, 59, 60, 86, 140, 180, 186, 297, 332, 333, 336, 345, 357
- Ad Colossenses*, 103, 105, 249, 253, 330, 337, 338
- I ad Thessalonicenses*, 181, 278
- I ad Timotheum*, 7, 14, 22, 31, 59, 215, 222, 346
- II ad Timotheum*, 278, 337
- Ad Hebraeos*, 14, 15, 50, 59, 80, 82, 94, 99, 174, 182, 217, 227, 250, 296, 300, 337, 341, 342, 345, 351, 352, 368
- Epistola Iacobi*, 169, 246, 347, 358
- I Epistola Petri*, 32, 78, 182, 297, 336, 337, 344, 345, 358
- II Epistola Petri*, 329
- I Epistola Ioannis*, 17, 103, 213, 280, 281, 283, 319, 342, 345, 351
- II Epistola Ioannis*, 182
- Apocalypsis*, 3, 10, 16, 32, 78, 189, 213, 265, 309, 326, 337, 343, 344, 357
- Boethius
- De consolatione philosophiae*, 51, 333
- Contra Eutychen et Nestorium*, 37, 118, 125, 126, 195
- De trinitate*, 130, 133, 146, 344
- In Categorias Aristotelis*, 130
- Breviarium Romanum*, 3, 4, 10, 167
- Cassiodorus
- Expositio in Psalmos*, 253

- Concilium Toletanum*, 122, 358
 Cyrillus
 Apologeticus contra Theodoretum, 112
 De recta fide ad reginas, 112
 Epistolae, 112

Decretum Gratiani, 187
 Ps.-Dionysius Areopagita
 De divinis nominibus, 262
 De caelesti hierarchia, 130, 181, 193
 Epistolae, 57

 Eadmer Cantuariensis
 De excellentia Virginis Mariae Liber, 36
 Euclides
 Elementa, 45, 113
 Eulogius Alexandrinus
 Fragmenta, 112

 Fulgentius Ruspensis
 De fide ad Petrum, 121, 122, 157
 Sermones, 215

 Gaufridus Abbas
 Declamationes de colloquio Simonis cum Jesu ex S. Bernardi sermonibus collectae. Ad Henricum Sanctae Romanae Ecclesiae cardinalem, 294
 Gennadius
 De ecclesiasticis dogmatibus, 106, 160, 197, 222
Glossa in 3. librum Sententiarum, 136
Glossa ordinaria et interlinearis, 30, 31, 79, 117, 152, 167, 182, 189, 197, 198, 204, 215, 225, 242, 245–247, 249, 251, 256, 265, 268, 300, 302, 304, 324, 325, 333, 342
 Gregor I.
 Liber Antiphonarius, 179
 Gregorius Magnus
 Homiliae in evangelia, 59, 184, 340, 347
 Moralia in Iob, 246, 286
 Gregorius Nazianzenus
 De spiritu sancto, 151, 260
 Guillelmus Altissiodorensis
 Summa aurea, 114, 135, 193, 248

 Guilelmus de Conchis
 De substantiis, 66
 Guillelmus de Sherwood
 Introductiones in logicam, 133

 Hieronymus
 Epistolae, 188
 Hilarius
 De trinitate, 44
 Ps.-Hildefonsus
 Libellus de Corona Virginis, 5
 Hugo de Sancto Caro
 Postillae in bibliam, 191
 Super 3. Sententiarum, 45, 62, 114, 135, 136, 330
 Hugo de Sancto Victore
 De verbo incarnato, 124

 Ioannes Chrysostomus
 Homilia de cruce et latrone, 179
 In epistolam ad Hebraeos, 94, 191
 In Matthaeum homiliae, 205
 Opus imperfectum in Matthaeum, 104, 106, 205, 206, 342
 Ioannes Damascenus
 De fide orthodoxa, 21, 34, 37, 56, 57, 62, 63, 66, 74, 76, 80, 84–89, 92, 96, 97, 100, 109, 112, 113, 115, 123, 130, 131, 138, 141, 142, 147, 148, 151–153, 159, 161, 163, 165, 175, 181, 183, 192, 193, 211, 212, 216, 225, 245, 260, 278, 281, 282, 283, 285, 287, 293, 309–313, 332, 363
 Isidorus Hispalensis
 Etymologiarum libri XX, 2, 93
 Iuvenal
 Saturae, 80

Liber de causis, 65
Logica 'Cum sit nostra', 133

 Macrobius
 Commentarium in somnium Scipionis, 80, 170, 284, 295, 343
 Marius Victorinus
 Expositio in Rhetoricam Ciceronis, 240
 Moses Maimonides
 Dux neutrorum, 241, 242

- Petrus Comestor
Historia scholastica, 356
- Petrus Hispanus
Tractatus, 133, 163
- Petrus Lombardus
Collectanea in omnes D. Pauli Apostoli epistolas, 80, 94, 302, 346
Commentaria in Psalmos, 86, 140, 167, 171
Sententiae in IV libris distinctae, 6, 20, 29, 30, 32, 37, 44, 46, 62, 63, 67, 86, 89, 103, 107, 113, 115, 122, 123, 125, 128, 131, 135–137, 139, 142, 143, 145–149, 153, 157, 160, 161, 164, 167, 174, 178, 196, 197, 199, 200, 202, 203, 207, 236, 238, 239, 242, 244, 245, 248, 250, 251, 253, 256, 265, 266, 268, 277, 285, 296, 297, 299, 302, 308, 313, 320, 325, 333, 336, 344, 348, 350, 353, 356, 359, 360
- Plato
Timaeus, 29
- Plotinus
Enneades, 80
- Porphyrus
Eisagoge, 87
- Ps.-Ptolemaeus
Centiloquium, 23, 273
- Publius Ovidius Naso
Metamorphoses, 131, 143
- Rabanus Maurus
De universo, 243
- Richardus de Sancto Victore
De trinitate, 55, 125
- Ps.-Robertus Grosseteste
Summa philosophiae, 268, 272, 273
- Seneca
Ad Lucilium epistolae, 32, 168, 170, 258
De clementia ad Neronem, 286
- Stephanus Langton
Commentarius in Sententias, 87, 114
- Symbolum Ps.-Athanasianum*
'Quicumque', 129
- Symbolum fidei Concilii Toletani*, 122, 358
- Venantius Fortunatus
Miscellanea, 71, 167, 179
- Vigilius Thapsensis
Contra Felicianum Arianum de unitate Trinitatis, 353
- Vincentius Bellovacensis
Speculum doctrinale, 80
Speculum naturale, 66